

SORIN MARCEL COLESNIUC

(COORDONATOR)

# DOBROGEA

## EDIFICII CU MOZAIC

CREDINȚA, CULTURA, CETATEA



EX PONTO





**SORIN MARCEL COLESNIUC**

---

**DOBROGEA, EDIFICII CU MOZAIC:  
CREDINȚA, CULTURA, CETATEA**



**SORIN MARCEL COLESNIUC**

**(coordonator)**

# **DOBROGEA,**

**EDIFICII CU MOZAIC:**

**CREDINȚA, CULTURA, CETATEA**



**EX PONTO**

**Constanța - 2019**

<https://biblioteca-digitala.ro>

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**  
**Dobrogea, edificii cu mozaic : credința, cultura, cetatea / coord.: Sorin**  
Marcel Colesniuc. - Constanța : Ex Ponto, 2019  
ISBN 978-606-598-767-8

I. Colesniuc, Sorin Marcel (coord.)

94

***Responsabilitatea asupra conținutului articolelor publicate  
în această carte aparține în exclusivitate autorilor.***

# Cuprins

Cuvânt înainte	13
Dobrogea, edificii cu mozaic: credința, cultura, cetatea Cercet.șt.dr. Sorin Marcel COLESNIUC	16
Lăcașuri de cult la Constanța (1862 – 1916) Dr. Doina PĂULEANU	40
Minoritățile etnice dobrogene în structura demografică a Constanței în perioada 1878 - 1939 Conf.univ.dr. Mariana COJOC	75
Națiunea, o realitate construită sinergetic Psih. dr. Ghiursel REGEP	86
ULUS, SİNERJETİK İNŞAAT EDİLEN BİR GERÇEKLIK Psih. dr. Ghiursel REGEP	98
Mărturii despre români și musulmani – 58 de ani (II), Petrești, Alba, 08.08.1996 Prof.univ.dr. Gheorghe DUMITRAȘCU	110
Tătarii din România. Istoric – cultură – actualitate Prof.univ.dr. Nuredin IBRAM	135



The Tatars of Romania. History – Culture – Present Univ. Prof. Dr. Nuredin IBRAM	160
Minoritatea turco-tătară din România (1944-1989) Prof.univ.dr. Marian COJOC	186
Povești adevărate din alte vremuri... din amintiri ... despre turcii și tătarii dobrogeni Dr. Lavinia DUMITRAȘCU	206
Musulmanii din România în războaiele secolului XX Dr. Costin SCURTU	214
Rușii lipoveni – crâmpeie de istorie și mentalitate în stihuri duhovnicești Prof.univ.dr. Axinia CRASOVSCI	235
ЧАСТИЦЫ ИСТОРИИ И МЕНТАЛЬНОСТИ В ДУХОВНЫХ СТИХАХ РУССКИХ-ЛИПОВАН Аксиния КРАСОВСКИ, проф. д-р ф.н.	247
Rușii lipoveni: repere istorice și probleme actuale Dr. Alexandr VARONA	253
Русские липоване: исторические вехи Д.и.н. Александр ВАРОНА	295
Comunitatea elenă din Tulcea în a doua jumătate a secolului al XIX-lea Dr. Victor Henrich BAUMANN	306
Despre grecii constănțeni Dr. Constantin CHERAMIDOGLU	325

Germanii și limba germană din Dobrogea Conf.univ.dr. Maria-Elena MUSCAN	356
Die Dobrudschadeutschen und ihre Sprache Conf.univ.dr. Maria-Elena MUSCAN	368
УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА ПІВНІЧНОЇ ДОБРУДЖІ ЯК ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН В'ячеслав КУШНІР (Україна)	379
Armonizarea relațiilor interetnice ca factor de stabilitate la frontiere: studiu de caz Bucovina Dr. Serhii HAKMAN	390
Dialogul intercultural și interetnic, cheia viitorului Europei. Modelele Estului Dr. Dorin POPESCU	415
Aspecte ale activității culturale a comunității albaneze din Constanța Dr. Renata TOPCIU	424
Aspekte të veprimtarisë kulturore të komunitetit shqiptar të Konstancës Dr. Renata TOPCIU	434
Constantin N. Tomescu - o personalitate jertfelnică Anastasia DUMITRU	443
Toponimie, legendă și istorie în Dobrogea multi-etnică. Studiu de caz: numele localităților din jud. Constanța Drd. Cristian CEALERA	473
Programul conferințelor	492

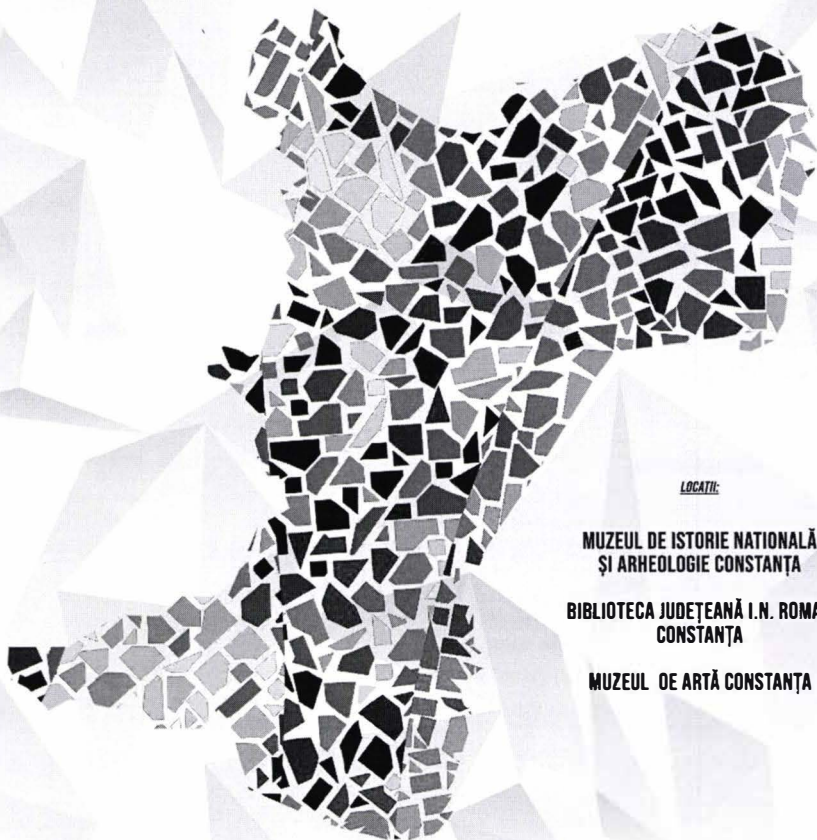


# DOBROGEA

## EDIFICII CU MOZAIC

**CREDINȚA, CULTURA, CETATEA**

**26-29 SEPTEMBRIE 2019**



LOCATIE:

**Muzeul de Istorie Națională  
și Arheologie Constanța**

**Biblioteca Județeană I. N. Roman  
Constanța**

**Muzeul de Artă Constanța**

**PARTENERI:**



**UNIVERSITATEA**  
**OVIDIUS**  
**DE CONSTANȚA**  
INSTITUTUL NAȚIONAL DE ȘTIINȚE POLITICE



**INSPECTORATUL**  
**JUDEȚEAN**  
**CONSTANȚA**



## Cuvânt înainte

De-a lungul istoriei, Dobrogea, ținutul aflat între Dunăre și Marea Neagră, s-a dovedit a fi, pentru întreaga lume, un model de conviețuire interetnică și interculturală. Astfel, Dobrogea s-a bucurat și se bucură de o diversitate de tradiții istorice și culturale, care au contribuit la dezvoltarea civilizației românești dobrogene.

Guvernul României, prin Departamentul pentru Relații Interetnice, a anunțat, și în acest an, că finanțează proiecte de promovare a identității culturale, lingvistice, religioase și a drepturilor cetățenilor aparținând minorităților naționale, precum și proiecte de combatere a intoleranței.

Ca urmare, Asociația Eurocult, în parteneriat cu Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, a depus, la Departamentul pentru Relații Interetnice din cadrul Guvernului României, proiectul intitulat: ***Dobrogea, edificii cu mozaic: credința, cultura, cetatea***, iar, în urma jurizării, am fost informați că proiectul a fost aprobat.

Obiectivul general al proiectului ***Dobrogea, edificii cu mozaic: credința, cultura, cetatea*** este acela de cunoaștere, de promovare și de păstrare a elementelor culturale, lingvistice, religioase și istorice ale minorităților etnice dobrogene.

Printre obiectivele specifice ale acestui proiect sunt: organizarea unor conferințe la care vor participa profesori universitari, specialiști, muzeografi, arhiviști, inspectori școlari și cadre didactice, precum și reprezentanți ai minorităților din Dobrogea (albanezi, armeni, bulgari, greci, evrei, germani, italieni, maghiari, polonezi, ruși-lipoveni, romi, tătari, turci, ucraineni, slovaci, sârbi, croați, sloveni etc.); organizarea unor

expoziții ale artiștilor plastici ai minorităților; organizarea de workshopuri; un concurs școlar cu dezbateri pe tema combaterii intoleranței, lansări de carte având ca temă minoritățile dobrogene și altele.

Un obiectiv specific deosebit de important al proiectului îl constituie lansarea unui volum multilingv (în limba română și, pe cât posibil, în limbile minorităților dobrogene) care va include comunicările profesorilor universitari și ale specialiștilor invitați la simpozion, comunicări referitoare la prezența și evoluția minorităților etnice din Dobrogea, adică prezentul volum de studii și articole.

Manifestările cultural - științifice se vor desfășura în perioada 26 – 28 septembrie 2019, la: Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, Biblioteca Județeană „I.N. Roman” Constanța și Muzeul de Artă Constanța. Ceilalți parteneri din proiect sunt: Universitatea „Ovidius” Constanța și Inspectoratul Școlar Județean Constanța. Ultimul partener va disemina prezentul volum în școlile și liceele din județul Constanța.

Volumul cuprinde, în cea mai mare parte, comunicările pe care specialiștii în minoritățile dobrogene le-au trimis deja pentru programul sesiunilor științifice, dar și articolele venite din partea reprezentanților minorităților dobrogene.

Ne-am dorit ca toate minoritățile dobrogene să fie reprezentate în acest proiect. Consider că proiectul și-a atins pe deplin scopul, întrucât minoritățile reprezentative din punct de vedere numeric, din Dobrogea, au fost prezente în programul proiectului. Pe parcursul a trei zile, programul a cuprins: sesiuni științifice, expoziții, spectacole de teatru, lansări de carte și seri de muzică și poezie în limbile minorităților dobrogene.

O parte dintre studiile publicate în acest volum au fost traduse și în limbile minorităților la care făceau referire: germană, turcă, rusă, albaneză, iar un studiu este publicat în limba ucraineană.

A fost o situație aparte atunci când i-am cerut d-lui prof. Ibram Nuredin să traducă studiul său în limba tătară. Raspunsul său a fost că nu există specialiști în limba tătară, că nu există oficial această limbă și că limba tătară se vorbește la nivel simplu în familiile de tătari. Așadar, materialul d- lui prof Ibram a fost tradus în limba engleză. La fel a fost și în cazul rușilor lipoveni, care vorbesc rusa veche, astfel că studiile în care au fost prezentați rușii-lipoveni din Dobrogea au fost traduse în rusa modernă.

Prin urmare, au fost prezentate în acest volum următoarele etnii: turcii, tătarii, germanii, grecii, ucrainenii, albanezii, rușii-lipoveni și italienii.

În calitate de Manager de proiect și coordonator al volumului am întocmit materialul intitulat *Dobrogea, edificii cu mozaic: credința, cultura, cetatea*, în care am prezentat, pe scurt, toate minoritățile dobrogene: turci, tătari, romi, ruși-lipoveni, maghiari, greci, armeni, germani, ucraineni, evrei, bulgari, polonezi, sârbi, croați, sloveni, slovaci, albanezi și italieni. Toate aceste minorități le-am prezentat în ordinea descrescătoare a procentelor consemnate la recensământul din anul 2011.

***Cercet.șt.dr. Sorin Marcel COLESNIUC***  
***Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța***



# Dobrogea, edificii cu mozaic: credința, cultura, cetatea

*Cercet.șt.dr. Sorin Marcel COLESNIUC  
Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța*

Dobrogea, tărâmul dintre Dunăre și Marea Neagră, o provincie multietnică și multiculturală, se bucură de o diversitate de tradiții istorice și culturale. Conform recensământului din anul 2011, aici trăiesc 14 minorități etnice sau naționale, care au contribuit la dezvoltarea civilizației românești dobrogene. Dar, în Dobrogea, au trăit chiar și 20 de etnii, inclusiv grupuri exotice de indieni, arabi și perși, după cum menționează, într-un studiu, prof. univ.dr. Nuredin Ibram.<sup>1</sup>

Minoritățile etnice din România se bucură, prin constituție, de drepturi și libertăți care le-au încurajat să-și păstreze și să-și promoveze tradițiile și obiceiurile, și, desigur, credințele religioase. În Dobrogea, relațiile dintre români și minoritățile naționale au fost și sunt foarte bune, motiv pentru care Dobrogea este considerată a fi un model de conviețuire multietnică și multiculturală.

Organizația Națiunilor Unite a adoptat, la 18 decembrie 1992, Declarația cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale, etnice, lingvistice și religioase. Această Declarație reprezintă un document internațional care încearcă să

---

<sup>1</sup> Nuredin Ibram, „Repere istorice și culturale ale conviețuirii interetnice și interconfesionale în Dobrogea – ținut românesc”, în *Akados*, 4, 2018, p. 96.

ofere o garanție a drepturilor minorităților naționale din întreaga lume. În anul 1996, statele membre ale Uniunii Europene au elaborat Recomandarea 1300 privind protecția drepturilor minorităților

Ca urmare, în ziua de 9 decembrie 1998, în România a fost adoptată Hotărârea de Guvern nr. 881, prin care este marcată ziua minorităților naționale. Desigur că, în România, drepturile și libertățile minorităților naționale sunt reglementate de numeroase legi și diverse acte naționale, dar și internaționale, cum ar fi<sup>2</sup>: Constituția României; Legea nr. 86 pentru Statutul Naționalităților Minoritare; Declarația Guvernului României cu privire la minoritățile naționale; Hotărârea Guvernului României privind organizarea și funcționarea Consiliului pentru Minoritățile Naționale nr. 137 din 6 aprilie 1993; Ordinul nr. 513 cu privire la drepturile minorităților naționale etc.; Carta Organizației Națiunilor Unite; Declarația Universală a Drepturilor Omului; Convenția privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățământului; Carta de la Paris pentru o Nouă Europă; Recomandarea 1134 (1990) a Consiliului Europei cu privire la drepturile minorităților; Recomandarea 1177 cu privire la drepturile minorităților; Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare; Carta cetățeniei și drepturilor minorităților în Uniunea Europeană.

La ultimul recensământ, efectuat în România în anul 2011, ale cărui rezultate au fost publicate de Institutul Național de Statistică<sup>3</sup>, populația stabilă din Dobrogea era de 897.165, repartizată după cum urmează:

---

<sup>2</sup> <http://www.rador.ro/2017/12/18/analiza-minoritatile-nationale-din-romania-intre-aspiratii-si-realitati-2/>

<sup>3</sup> <http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/>

**Județul Constanța**  
**684.082 locuitori**

Români – 570.754  
Turci – 20.826  
Tătari – 19.601  
Romi – 8.554  
Ruși-lipoveni – 3.568  
Maghiari – 450  
Greci – 266  
Armeni – 263  
Germani – 143  
Ucraineni – 94  
Evrei – 36  
Bulgari – 35  
Polonezi – 22  
Sârbi, croați, sloveni – 20  
Slovaci – 5  
Altă etnie – 1.260

**Informație nedisponibilă –**  
**58.183**

**Județul Tulcea**  
**213.083 locuitori**

Români – 180.496  
Ruși-lipoveni – 10.342  
Romi – 3.423  
Turci – 1.674  
Greci – 1.181  
Ucraineni – 1.083  
Tătari – 119  
Maghiari – 70  
Armeni – 58  
Germani – 23  
Bulgari – 23  
Evrei – 7  
Sârbi, croați, sloveni – 5  
Polonezi – 4  
Slovaci – 4  
Altă etnie – 265

**Informație nedisponibilă –**  
**14.305**

După cum se poate remarca, românii sunt majoritari în ambele județe dobrogene. În județul Constanța, ca număr, românii sunt urmați la mare distanță de: turci, tătari, romi, ruși-lipoveni, maghiari, greci, armeni, germani, ucraineni, evrei, bulgari, polonezi, (sârbi, croați, sloveni), slovaci, în total 14 minorități declarate.

În județul Tulcea, românii sunt urmați, tot la mare distanță, de: ruși-lipoveni, romi, turci, greci, ucraineni, tătari, maghiari, armeni, germani, bulgari, evrei, (sârbi, croați, sloveni), polonezi, slovaci și, la fel ca în județul Constanța, sunt tot 14 minorități.

Interesant este faptul că în județul Constanța mai există și alte minorități, precum minoritatea albaneză sau minoritatea

italiană, minorității care nu apar în recensământul realizat în România, în anul 2011.

Structura etnică a populației județului Constanța este următoarea: români – 91,7%, turci – 3,2%, tătari – 3,2%, romi – 0,6%, lipoveni – 0,8%, maghiari – 0,2% și alte naționalități – 0,3%, iar structura religioasă este următoarea: ortodocși – 90,7%, musulmani – 6,8%, romano-catolici – 0,8%, creștini de rit vechi – 0,5%, penticostali – 0,4%, adventiști – 0,3% și alte religii – 0,5%.

Datorită numărului mare de comunități etnice, județul Constanța se bucură de o diversitate de tradiții istorice și culturale. Prin Constituție, minoritățile dobrogene beneficiază de un statut juridic aflat la standardele prevăzute de convențiile internaționale. Totodată, etniile dobrogene se bucură de crezul religios și libertatea de expresie religioasă. Comunitățile județului Constanța și-au păstrat identitatea culturală, tradițiile și obiceiurile, îmbogățind, astfel, civilizația românească. Prin urmare, putem spune, pe bună dreptate, că Dobrogea reprezintă un model, în întreaga lume, de conviețuire multietnică și multiculturală.

În continuare voi prezenta, pe scurt, minoritățile etnice din Dobrogea, în ordinea descrescătoare a procentelor înregistrate în județul Constanța la recensământul realizat în anul 2011.

## TURCII

Primii proto-turci, care au locuit pe teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră, împreună cu geto-dacii, au fost sciții veniți din Asia Centrală<sup>4</sup>, despre care Herodot spune că, în anul 514 a.Chr., au luptat împotriva lui Darius, regele perșilor. Hunii, un alt popor de origine turcică, au ajuns în Dobrogea în secolul al III-lea p.Chr., iar avarii în secolul al VI-lea.

Primele popoare turcice propriu-zise ajung în Dobrogea în secolul al IX-lea, acestea fiind reprezentate de: pecenegi, cumani, tătarii crimeeni, turcii selgiukizi și, mai târziu, turcii osmanlâi sau

---

<sup>4</sup> Mehmet Ali Ekrem, *Din istoria turcilor dobrogeni*, Editura Kriterion, București, 1994, pp. 9-10.

otomani.<sup>5</sup> Aceste grupuri turcice au venit din Asia Centrală, pe la nordul sau pe la sudul Mării Negre.

Prima mărturie documentară referitoare la stabilirea populației turce din grupul tătar, în spațiul dintre Dunăre și Marea Neagră, este datată în perioada lui Genghiz Han (1162-1227), cel care a pus bazele Imperiului Mongol. Este vorba despre restituirea unui domeniu, pe teritoriul Dobrogei de astăzi, acordat lui Ebruzata în timpul hanului Genghiz Han.<sup>6</sup>

O altă consemnare documentară a turcilor în Dobrogea datează din anul 1264, când, în urma atacurilor mongole asupra Imperiului Selgiucid, sultanul Izzeddin Keykavuz al II-lea a ajuns cu trupele sale la Gurile Dunării. Locul în care s-au stabilit l-au numit *Babadag*, care în limba turcă înseamnă *tatăl munților*. Această denumire a fost dată după numele lui Sari Saltuk Baba, un lider turc cu un rol important în islamizarea popoarelor turanice, decedat în această localitate în anul 1304.

În anul 1444 se desfășoară bătălia de la Varna, iar de la această dată începe colonizarea masivă a Dobrogei. Imperiul Otoman stăpânește Dobrogea până la finalul războiului ruso-turc din anii 1877 – 1878, numit și Războiul de Independență al României. În urma Păcii de la Berlin, semnată la 1 iulie 1878, Dobrogea intră în componența statului român modern, iar unirea oficială cu România are loc la 14 noiembrie 1878.

Izvoarele istorice ne relevă un număr foarte mare de turci în secolul al XVII-lea, când aproape toate localitățile din Dobrogea aveau nume turcești. În vremea aceea, educația și instrucția aveau, cu preponderență, un caracter religios. Școlile funcționau, în general, pe lângă lăcașurile de cult. La începutul secolului al XX-lea, în județul Constanța funcționau 166 de geamii, iar în județul Tulcea 29 de geamii.

---

<sup>5</sup> Nuredin Ibram, *Comunitatea musulmană din Dobrogea. Pagini de cultură și civilizație*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2011, p. 7.

<sup>6</sup> Mehmet Ali Ekrem, *op.cit.*, p. 19.

În perioada dintre cele două războaie mondiale au fost publicate reviste și ziare în limba turco-osmană și bilingve, iar intelectualitatea turcă a avut condiții optime pentru manifestare. Însă, în perioada 1945 – 1990, mulți intelectuali turci au migrat în Turcia, iar școala turcă a fost suspendată în anul 1954.

După anul 1990 a fost înființată Uniunea Democrată Turcă din România, cu scopul de a revigora și a transmite valorile culturale și tradiționale ale etnicilor turci. În anul 2011 a fost înființat, în orașul Constanța, Centrul cultural turc „Yunus Emre”, cu scopul de a promova istoria, limba, cultura și arta turcă.

## TĂTARI

Timpe de secole, mongolii și tătarii/turcii au trăit alături și împreună geografic, istoric și politic și nu s-au diferențiat ca popoare și ca limbi diferite.<sup>7</sup> Cu toate acestea, nu au format aceeași națiune. Tătarii din România fac parte din familia popoarelor turcice, de confesiune islamică, sunită, vorbesc un dialect și un grai al limbii turce și sunt atașați de patria-mamă, Crimeea.<sup>8</sup>

Prezența tătară în nordul Dobrogei se consolidează la începutul secolului al XIV-lea, dovada fiind și un tezaur numismatic descoperit lângă localitatea Mihail Kogălniceanu. În anul 1241 tătarii au năvălit în Muntenia și în Moldova. Există păreri conform cărora tătarii au oprit înaintarea feudalilor unguri spre răsărit și au înlesnit întemeierea Principatelor Române.<sup>9</sup>

În perioada sultanului Murat I (1362-1389) a început colonizarea Dobrogei cu musulmani, proces care a continuat în vremea sultanului Baiazid (1389-1402).

Cronicarul moldovean Dimitrie Cantemir consemna, în „*Descriptiae Moldaviae*” că, în anul 1568, Hanul tătarilor a stabilit 300.000 de nogai în Bugeac, la porunca Sultanului Selim al II-lea.

---

<sup>7</sup> Nuredin Ibram, *Tătarii din România. Istoric. Spiritualitate. Identitate*, Editura Muntenia, Constanța, 2017, p. 14.

<sup>8</sup> *Ibidem*, p. 20.

<sup>9</sup> *Ibidem*, p. 22.

Călătorul italian Paul Giorgio nota, prin anul 1590, că satele dobrogene erau pline de ieniceri, iar mijlocul provinciei dobrogene era ocupat de turci și tătari.

După bătălia de la Varna, din anul 1444, colonizarea Dobrogei cu musulmani s-a intensificat. Alte colonii de tătari s-au așezat în Dobrogea în anii: 1655, 1783, 1812 și 1853-1856.<sup>10</sup> Ion Ionescu de la Brad menționează în lucrarea sa „Excursion agricole dans de plaines de la Dobrudja”, publicată în anul 1850, că multe localități din Dobrogea erau locuite doar de tătari.

Populația musulmană din Dobrogea a rămas majoritară până în anul 1878. Tătarii și-au păstrat o organizare autonomă în timpul administrației otomane. Ei au fost însă lipsiți de o cultură identitară proprie, trăind sub tutela Imperiului Otoman ca cetățeni otomani.

Parlamentul României a adoptat *Legea pentru organizarea Dobrogei*, promulgată în ziua de 9 martie 1880, prin care a fost recunoscută cetățenia română tuturor cetățenilor otomani din Dobrogea, precum și celorlalte minorități etnice dobrogene. Ca toți dobrogenii, tătarii s-au bucurat de drepturi politice începând cu anul 1910.

## ROMII

De origine indiană, romii reprezintă o comunitate etnică plecată din India în urmă cu aproape un mileniu. Locul lor în societatea indiană nu este cunoscut până în prezent. Se presupune că ar fi făcut parte din clanul războinic al rajpuților.

În secolul al XIV-lea, din Imperiul Bizantin romii au migrat masiv spre sud-estul și centrul Europei. Tot în acest secol sunt menționați ca robi în Țările Române, având meserii precum: căldărari, fierari, aurari, spoitori, cântăreți etc.

Prima atestare documentară a romilor în Țările Române datează din anul 1385. În acel an, Dan I, domnitorul Țării Românești, a dăruit Mănăstirii Tismana posesiunile care

---

<sup>10</sup> *Ibidem*, p. 24.

aparținuseră Mănăstirii Vodița și, împreună cu bunuri mobile și imobile, se aflau și 40 sălașe de țigani.

În secolul al XIV-lea, în Țările Române cuvântul *țigan* desemna o stare socială, aceea de rob. Romii se mai numesc și rromi, în limba romani însemnând *om, bărbat, soț*. În anul 1856, robia romilor a fost abolită. Romii nu au biserică proprie. Ei adoptă religia populației majoritare din zona în care locuiesc, creștin ortodoxă sau musulmană.

Un rol foarte important în familia tradițională romă îl joacă *amare phure*, un termen care definește rudele de sânge, dar și bătrânii din comunitate. Una dintre ocupațiile principale ale romilor este prelucrarea metalelor. Căldărarii se ocupau cu prelucrarea aramei, spoitorii cu cositorirea, aurarii și argintarii cu prelucrarea materialelor prețioase, rudarii cu prelucrarea lemnului etc.

Limba romani este singura limbă indo-ariană vorbită exclusiv în Europa. Vocabularul și gramatica se aseamănă cu limba sanscrită. Un sistem de norme și concepte comunitare constituie legea romani, numită Romanipenul. Ziua de 8 aprilie este Ziua Internațională a Romilor.

## RUȘII LIPOVENI

Cunoscuți și sub numele de staroveri (de rit vechi), rușii lipoveni au ajuns în România în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea și în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, după schisma religioasă din Rusia. Marea majoritate a rușilor lipoveni s-a stabilit în Dobrogea, în unele sate din Delta Dunării, în Muntenia și Bucovina de Nord, dar și în Moldova, pe ambele maluri ale Prutului.

Lipovenii din Dobrogea au venit, se pare, din sudul și centrul Rusiei. Sunt ipoteze potrivit cărora au legătură cu cazacii nekrasoviți. În secolele XVIII și XIX, rușii lipoveni au continuat să vină și să se stabilească în Dobrogea și în Moldova.



Rușii lipoveni au manifestat un profund atașament față de învățătura și morala creștină, moștenite de la înaintașii lor, însă, în perioada regimului comunist, la fel ca românii și celelalte minorități din țară, au fost obligați să renunțe, în mare măsură, la practicile lor religioase.

În ianuarie 1990, a fost înființată Comunitatea Rușilor Lipoveni din România, cu scopul de a-și păstra identitatea etnică, valorile materiale și spirituale.

## **MAGHIARII**

Cea mai numeroasă minoritate etnică din România este reprezentată de maghiari sau unguri. Dar, foarte mulți maghiari trăiesc și în țări precum: Slovacia, Serbia, Austria și Ucraina. Prezența maghiarilor în Bazinul Carpatic este datată începând cu anul 895, iar cea a secuilor începând cu secolele XI – XII.

Maghiarii cuceresc teritoriul intracarpatic în etape succesive, în secolele XI – XIII. Prin urmare, la începutul Evului Mediu Transilvania a reprezentat teritoriul în care conviețuiau diferite grupuri etnice cum ar fi: români, maghiari, germanici, secui etc.

La început, maghiarii au fost organizați în triburi, neamuri și familii. Ocupațiile lor principale erau: agricultura, creșterea animalelor, pescuitul, comerțul, meșteșugăritul și mineritul. În prezent, comunitatea maghiară beneficiază de instituții de învățământ preuniversitar și universitar în limba maternă.

Conform recensământului din anul 2011, cei mai mulți unguri care trăiesc în România sunt concentrați, bineînțeles, în județele Transilvaniei: Harghita – 84,61%, Covasna – 73,81%, Mureș – 39,26%, Satu Mare – 35,22%, Bihor – 25,92%, Sălaj – 23,07%, Cluj – 17,37%, Arad – 10,70%, Maramureș – 9,06% ș.a.m.d. În județul Constanța, procentul maghiarilor este de 0,2%.

Singura comunitate din Dobrogea care vorbește limba maghiară este reprezentată de locuitorii satului Oituz, comuna Lumina, județul Constanța. Strămoșii lor s-au stabilit aici în urmă

cu aproape un secol. Ei au ajuns în Dobrogea venind din satul Luizi Călugara din județul Bacău.

În timpul Primului Război Mondial sute de soldați ceangăi s-au înrolat în armata română, după ce li s-a promis, de către oficialii statului român, că vor primi pământ la sfârșitul serviciului militar. Pentru că în Moldavia nu mai exista pământ, 40 de familii de ceangăi au fost împroprietărite, în anul 1923, în Dobrogea. Locul în care s-au stabilit l-au botezat Oituz, în amintirea bătăliei de la Oituz, unde mulți români și ceangăi și-au dat viața în luptele din Primul Război Mondial.

Ceangăii din Oituz vorbesc limba ceangăiască, diferită de maghiara modernă. Ei și-au păstrat religia, tradițiile și obiceiurile.

## GRECII

Cei mai vechi greci de pe teritoriul Dobrogei au fost coloniștii veniți din Milet, care, în secolul al VII-lea a.Chr., au întemeiat cetatea Histria. Un secol mai târziu, coloniștii din Heraclea Pontică au întemeiat cetatea Callatis, iar coloniștii din Milet au întemeiat cetatea Tomis.

Cetățile grecești au intrat sub stăpânirea Imperiului Roman începând cu secolul I a.Chr., stăpânire care s-a întins pe o perioadă de peste șapte secole, până la invaziile avarilor și slavilor, adică până la sfârșitul secolului al VI-lea și începutul secolului al VII-lea.

Coloniile grecești de pe țărmul dobrogean al Mării Negre au reprezentat centre de civilizație și cultură în spațiul daco-getic. Treptat, grecii au părăsit țărmurile Mării Negre și au pătruns tot mai adânc în teritoriul daco-geților, iar amforele descoperite pe linia Dunării, între Sf. Gheorghe și Isaccea, evidențiază principala arteră de comerț a grecilor în teritoriul geților nord-dobrogeni.<sup>11</sup>

Dar, despre grecii din Dobrogea zilelor noastre putem spune că au venit în această zonă după ce Grecia modernă și-a

---

<sup>11</sup> Victor Henrich Bauman, *Prezența elenilor la Tulcea*, București, 2005, p. 12.

câștigat independența (1829). Numeroși navigatori, comercianți, armatori și meșteșugari plecați din Grecia au ajuns în localitățile dobrogene.

Alți greci au continuat să vină în Dobrogea pe la mijlocul secolului al XIX-lea, după ce șantierul naval de la Tulcea a început să se dezvolte foarte mult. La Tulcea, ei au format comunitatea elenă de cult ortodox. De asemenea, numeroși greci au ajuns în ținutul dintre Dunăre și Marea Neagră și după Unirea Dobrogei cu România, 14 noiembrie 1878.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, grecii dobrogeni aveau biserici și instituții cu caracter social-cultural în care profesorii predau tinerilor limba greacă. La Tulcea, Biserica Buna Vestire a fost sfințită în 1854, fiind cea mai veche dintre bisericile tulcene.

La Constanța, comunitatea greacă a demarat ridicarea Bisericii Metamorphosis în anul 1862, cu acordul sultanului Abdul Aziz Bin Mehmet Han. Planurile bisericii au fost întocmite de arhitectul grec Iani Teoharidi. Construcția a fost finalizată în anul 1867, deși, pe fațada clădirii, a fost inscripționat anul 1868.

Aceasta a fost prima biserică creștină din Constanța. Slujbele au fost oficiate, până în anul 1948, de preoți greci, iar după plecarea ultimului preot grec din Constanța, slujbele au fost oficiate de preoți români. Din motive financiare, în anul 1974 comunitatea elenă din Constanța a solicitat trecerea Bisericii Grecești Metamorphosis sub jurisdicția Bisericii Ortodoxe Române.

Pe lângă biserică a fost construită și o școală în care se predă limba greacă, două corpuri separate, pentru fete și pentru băieți. Școala era administrată și întreținută din fonduri particulare.

În anul 1898, Comunitatea elenă din Constanța a demarat lucrările la clădirea cu o sală de spectacole, care se va numi Teatrul Elpis. Aceasta a fost prima clădire care avea ca scop manifestări culturale, deși, ulterior, s-au desfășurat și activități sociale și politice.

La începutul secolului al XX-lea, antropologul elvețian Eugene Pittard a realizat un studiu referitor la grecii din Dobrogea și a ajuns la concluzia că aceștia nu mai știau din ce localități din Grecia plecaseră bunicii și străbunicii lor.

Tinerii greci dobrogeni au participat la luptele din Primul Război Mondial și din Al Doilea Război Mondial, luptând pentru patria lor, România.

Despre Comunitatea Elenă de la Constanța avem informații și din lucrarea lui Stavros Manesis, un profesor grec care și-a obținut titlul de doctor la Universitatea din Salonic și care a predat, timp de doi ani, la gimnaziul elen de la Constanța.<sup>12</sup>

În anul 1990 a fost înființată Comunitatea Elenă Elpis Constanța, care s-a declarat continuatoarea Comunității Elene din Constanța, desființată de comuniști în anul 1948.

## ARMENII

Armenii au venit din platoul estic al Asiei Mici. Mai întâi au ajuns în Nordul Moldovei, apoi în Transilvania și, în cele din urmă, în Dobrogea. Izvoarele istorice ne semnalează prezența armenilor în Dobrogea începând cu secolul al XII-lea, când au fugit din Asia Mică din calea lui Tahmaz Șah. Ei s-au așezat în ținutul dintre Dunăre și Marea Neagră în localitățile: Tulcea, Babadag, Sulina, Silistra și Bazargic.

Un nou val de armeni a venit în Dobrogea în secolul al XVII-lea, iar un altul la începutul secolului al XX-lea, formând, la Constanța, o mare colonie, a doua după cea de la București.

Armenii stabiliți în Dobrogea au fost: negustori, bancheri și meșteșugari. Ei și-au construit școli și biserici și și-au păstrat tradițiile și obiceiurile. Biserica armenească din Constanța poartă numele Sfintei Marii, iar cea din Tulcea – Sfântul Grigorie Luminătorul.

---

<sup>12</sup> Stavros Manesis, *Comunitatea Elenă din Constanța, România*, Ediție bilingvă, București, 2013.

Uniunea Armenilor din România a fost înființată în anul 1990, ea fiind continuatoarea Uniunii Armene constituite în anul 1919.

## GERMANII

Germanii au ajuns în Dobrogea în trei etape, începând cu anul 1840. Primele comunități se ocupau cu agricultura și meseriile vremii, dar mulți dintre ei erau și intelectuali. În anul 1843 a fost înființată prima comunitate catolică în localitatea Malcoci.

Prima descriere a Dobrogei, din perioada în care a început migrația germană în această zonă, a făcut-o ofițerul german aflat în slujba guvernului turc, Helmuth von Moltke.<sup>13</sup> El a călătorit prin Dobrogea trimis ca observator pentru așezările dobrogene, în perioada 1835 – 1839. Din raportul întocmit de el aflăm că în Dobrogea locuiau, în vremea când au ajuns primii germani, aproximativ 20.000 de locuitori.

Anii 1873 – 1883 reprezintă a doua etapă în care germanii pleacă din Rusia și ajung în Dobrogea. De asemenea, ei se mai stabilesc în Moldova și în Țara Românească. În Dobrogea, ei se așează în: Constanța, Anadolchioi, Tariverde, Cogealac, Caramurat și altele.

În anul 1883 germanii dobrogeni au înființat Comunitatea Evanghelică a Germanilor din Constanța – Anadolchioi. Scopul principal al Asociației era acela de integrare a comunității germane în viața socială a regiunii, dar și construirea unei școli și a unei biserici germane.

După anul 1890, se înregistrează a treia etapă a stabilirii germanilor în Dobrogea, veniți tot din Rusia. Ei se stabilesc în: Mangalia, Cobadin, Sarighiol, Valaha, Osmancea etc., iar mai târziu s-au așezat în: Mamaia, Techirghiol, Palazu Mare, Brătianu și altele.

---

<sup>13</sup> Horia Stinghe, Cornelia Toma, *Despre germanii din Dobrogea*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2007, p. 19.

Construcția bisericii luterane din Constanța a început în anul 1894, iar în anul 1901 a fost înființată Școala Germană din Constanța. Aici au predat profesori din Transilvania, dar și din Germania. La școala germană au învățat și elevi de alte naționalități, cum ar fi: români, greci, turci, tătari, evrei, armeni, bulgari etc.

Cercetările specialiștilor au demonstrat că în perioada 1893 – 1940 germanii locuiau în peste 40 de localități dobrogene. Dar, în anul 1940, peste 3.000 de familii de germani din Dobrogea (aproximativ 16.000 de persoane) au fost repatriate în Germania, iar școala germană a fost închisă. În perioada 1945 – 1990, puținii germani rămași în Dobrogea au plecat și ei în Germania.

Informații despre germanii care au trăit timp de un secol în Dobrogea avem și din lucrarea semnată de Hans Petri, intitulată „Istoria așezărilor germane în Dobrogea. O sută de ani de viață germană la Marea Neagră”.<sup>14</sup> Cartea a fost publicată pentru prima dată în Germania, în anul 1956. Volumul prezintă dificultățile întâmpinate de germani până la organizarea gospodăriilor în Dobrogea, organizarea învățământul pentru copii, relațiile lor cu vecinii de alte etnii sau religii din Dobrogea, precum și relațiile cu germanii din România și din Germania.

O altă lucrare, coordonată de prof.univ.dr. Valentin Ciorbea, dr. Corina-Mihaela Apostoleanu și dr. Olga Kaiter, cuprinde 37 de studii și articole în care este prezentată comunitatea germană din Dobrogea și aspecte din relațiile româno-germane.<sup>15</sup>

În anul 1990, germanii rămași în număr foarte mic în județul Constanța au înființat Forumul Democrat al Germanilor

---

<sup>14</sup> Hans Petri, *Istoria așezărilor germane în Dobrogea. O sută de ani de viață germană la Marea Neagră*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2017.

<sup>15</sup> *Die Dobrudschadeutschen Geschichte und Zivilisation – Germanii Dobrogeni – istorie și civilizație*, coord: prof.univ.dr. Valentin Ciorbea, dr. Corina-Mihaela Apostoleanu, dr. Olga Kaiter, Editura Ex Ponto, Constanța, 2014.

din România, iar în anul 1992 și-a reînceput activitatea Asociația Comunitatea Evanghelică a Germanilor Dobrogeni Constanța,

## UCRAINENII

Ucrainenii, populație de origine slavă, s-au stabilit în nordul României de astăzi începând cu secolul al VI-lea. Documentele istorice ne demonstrează o migrație masivă a ucrainenilor pe teritoriul țării noastre începând cu secolele XIV – XV. Stabilirea ucrainenilor în Dobrogea și, mai ales, în Delta Dunării, se înregistrează la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

Conform recensământului din anul 2011, ucrainenii reprezintă al treilea grup etnic minoritar din România, numărul lor fiind de 50.900 de persoane, însemnând 0,3% din populația României. Cei mai mulți trăiesc în județele: Maramureș, Suceava și Timiș. În Dobrogea, cei mai mulți sunt stabiliți în județul Tulcea, peste 1.000 de persoane, în timp ce în județul Constanța aceștia sunt într-un număr mai mic de 100 de persoane.

Stabilirea ucrainenilor în Dobrogea s-a datorat momentelor tragice din istoria Ucrainei. În anul 1775, Ecaterina a II-a, țarina Rusiei, a distrus Siciul Zaporojean – centrul administrativ, politic și militar al cazacilor zaporojeni.<sup>16</sup> Astfel, aproximativ 8.000 de cazaci zaporojeni s-au stabilit în Delta Dunării. La Dunavățul de Sus, ucrainenii au organizat în anul 1813 o tabără militară, care a funcționat timp de 15 ani.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Dobrogea a ajuns un nou val de ucraineni plecați din sudul Ucrainei. Stabilindu-se, în general, în nordul Dobrogei, ei își construiesc biserici și continuă să își păstreze tradițiile și obiceiurile. De-a lungul timpului, ocupațiile de bază ale ucrainenilor dobrogeni au fost: agricultura, pescuitul, vânătoarea și creșterea animalelor.

---

<sup>16</sup> Toader Nicoară, *Istorie. Istoria și tradițiile minorităților din România*, 2005, p. 44.

## EVREII

Primele atestări documentare ale prezenței evreilor pe teritoriul țării noastre datează din Antichitate, din perioada Daciei Romane, când, printre coloniștii și trupele ajunse pe teritoriul Daciei, s-au aflat, probabil, și primii coloniști evrei proveniți din Palestina. Apoi, în perioada medievală, în Țările Române ajung evrei din: Germania, Boemia, Ungaria Polonia și Spania, dar și din Imperiul otoman.

Istoricul Joseph Brociner este de părere că primii evrei au ajuns pe malurile Dunării în secolul al VIII-lea,<sup>17</sup> în timp ce Teșu Solomovici consideră că evreii au ajuns în zona țării noastre încă din vremea regelui Decebal, iar după cucerirea romană au venit și alți coreligionari.<sup>18</sup> Arthur Viorel Tuluș subliniază că izvoarele istorice îi menționează pe evreii care se stabilesc în Principatele Române abia din secolul al XIV-lea.<sup>19</sup>

În Dobrogea, evreii ajung în perioada în care această provincie a fost cucerită de trupele Imperiului Roman.<sup>20</sup> O dovadă o reprezintă și atestarea zeului Theos Hypsitos, identificat cu Sabaoth, divinitate adorată de iudei.<sup>21</sup>

Prezența evreilor în Dobrogea, în perioada medievală, este menționată pe larg în memoriile unor călători străini care au străbătut spațiul dintre Dunăre și Marea Neagră, printre ei fiind: Paolo Giorgi, Evlia Celebi, Nicolaus Schmidt, Ioan Gninski, Michel Eneman, Nicolaus Ernst Kleeman, I.G. Kohl, I.I.

---

<sup>17</sup> Joseph B. Brociner, *Chestiunea israeliților români, Partea I-a până la anul 1848*, București, 1910, pp. 102-103.

<sup>18</sup> Teșu Solomovici, *România Judaică. O istorie neconvențională a evreilor din România. 2000 de ani de existență comună*, vol I, București, 2001, pp. 31 – 39.

<sup>19</sup> Arthur Viorel Tuluș, *Aspecte din viața comunităților evreiești din jurul Gurilor Dunării (Până în 1938). Mituri istoriografice, percepții contemporane și realități istorice*, Editura Istros, Brăila, 2016, pp. 29-30.

<sup>20</sup> Andrei Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 69.

<sup>21</sup> Silviu Sanie, *Culte orientale în Dacia romană (I)*, București, 1981, p. 156-164.



Kraszewki, Xavier Hommaire de Hell etc.<sup>22</sup> Alături de aceștia s-au aflat și călătorii români Theodor Burada și Ion Ionescu de la Brad.

În Țările Române, evreii și-au construit sinagogi, au înființat școli și și au practicat diverse meserii liberale, cum ar fi cele de medici sau dascăli. De asemenea, au practicat activități cămătărești și chiar i-au creditat pe domnii și principii din Țările Române.

Până la declanșarea Primului Război Mondial, numărul evreilor din Transilvania și Banat se ridicase la peste 223.000 de persoane. La începutul perioadei interbelice, au fost emise decrete-legi de emancipare și naturalizare a evreilor din România. În această perioadă, evreii s-au afirmat în domeniile: economic, social și cultural.

Odată cu ascensiunea fascismului în Europa, legionarii din România adoptă ca ideologie antisemitismul modern. La sfârșitul anului 1940, guvernul mareșalului Antonescu adoptă legi antievreiești, iar în ianuarie 1941 legionarii bucureșteni asasinează 120 de evrei.

Intrarea României în cel de-Al Doilea Război Mondial a accelerat măsurile violente împotriva evreilor. Au avut loc persecuții și pogromuri, dar și deportări ale evreilor din Basarabia și Bucovina către Transnistria. La sfârșitul războiului, populația evreiască din România era redusă la jumătate față de perioada interbelică. Mai exact, în România mai trăiau 428.312 evrei care supraviețuiseră Holocaustului.

Înființarea statului Israel i-a determinat pe mulți evrei din România, dezamagiți de regimul comunist, să emigreze, astfel că în anul 1977 rămăseseră 24.667 de evrei,<sup>23</sup> iar în 1992 numărul lor era de aproximativ 9.000 de persoane.

---

<sup>22</sup> Tănase Bujduveanu, *Evreii din Dobrogea. Situația evreilor din lagărele de muncă (1941)*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2014, pp. 32-38.

<sup>23</sup> Toader Nicoară, *op.cit.*, p. 33.

## BULGARII

Cei mai mulți bulgari din România trăiesc în județele: Timiș, Arad, Dâmbovița, București, Constanța și Tulcea. Ei sunt urmași ai diasporei bulgare din vremea Imperiului Otoman.

Primele migrații ale bulgarilor în Dobrogea au avut loc, cu intermitențe, în secolele VII-X și XII-XIX, însă, continuitatea bulgarilor în Dobrogea, din secolul VII până în secolul al XIX-lea, nu poate fi demonstrată științific. Stabilirea lor în Dobrogea s-a derulat pe un fond istoric tulburat de incertitudini.

În perioada în care Imperiul Otoman a stăpânit Dobrogea (1420 – 1878), bulgarii au locuit în Dobrogea alături de otomani, români și alte comunități. La începutul secolului al XIX-lea, 1.200 de țărani bulgari s-au stabilit lângă mănăstirea Cocoșu, care fusese înființată de mocanii dobrogeni.<sup>24</sup>

Înainte de izbucnirea războaielor ruso-turce, bulgarii din Dobrogea erau împărțiți în două comunități distincte: *șiscoviți* și *grebenci*. La mijlocul secolului al XIX-lea, o mare parte a bulgarilor dobrogeni a venit din Basarabia, în timp ce numeroși bulgari au venit din sud, din Peninsula Balcanică.

În secolul al XX-lea, bulgarii dobrogeni nu au emigrat ca urmare a acordului de la Craiova, din anul 1940. Bulgarii din Dobrogea sunt ortodocși, în timp ce bulgarii din Banat sunt catolici.

Bulgarii din Constanța au înființat, în anul 1995, Comunitatea Edinstvo, care se intitulează continuatoarea comunității bulgare. Aceasta funcționase până în anul 1940, când marea majoritate a bulgarilor din Dobrogea de Nord a fost nevoită să se strămute în Dobrogea de Sud.

---

<sup>24</sup> Gheorghe Dumitrașcu, Liliana Lazia, *Dobrogea 1884-1885 în 31 de răspunsuri ale comunelor la Chestionarul Hașdeu*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2010, p. 103.

## **POLONEZII**

Românii și polonezii au avut, de-a lungul istoriei, numeroase contacte politice, sociale, economice și culturale. În secolul al XIV-lea, regele Poloniei, Cazimir cel Mare, și-a întins stăpânirea până la granița cu Moldova. Prima comunitate polonă de pe teritoriul românesc este atestată după anul 1774.

În momentele dificile din istoria Poloniei, mulți polonezi s-au stabilit în principatele românești. Un exemplu este cea de-a treia împărțire a Poloniei, din anul 1795, altul este cel de după înfrângerea insurecției naționale din anul 1830, precum și cel din anul 1863, când s-a încercat o nouă insurecție națională.

În Dobrogea, polonezii ajund după înfrângerea noii revoluții poloneze din anii 1863 – 1864. Polonezii au înființat societăți culturale în provinciile românești, prin care și-au păstrat și promovat valorile culturale, limba și credințele religioase.

La sfârșitul Primului Război Mondial, polonezii din Congresul General al Bucovinei au fost singurii reprezentanți ai minorităților care au votat unirea Bucovinei cu România. În perioada interbelică, polonezii din România aveau patru publicații în limba maternă. După invadarea Poloniei de către Germania, la 1 septembrie 1939, numeroși polonezi s-au refugiat în România.

În prezent, cei mai mulți polonezi trăiesc în județul Suceava, dar și în București și în județele Hunedoara și Timiș. Uniunea Polonezilor din România a înființat la Suceava „Dom Polski”, cu filiale la: București, Iași și Constanța. „Dom Polski” editează, din anul 1991, revista lunară bilingvă „Polonus” și organizează anual, în luna septembrie, „Zilele culturii poloneze”.

## **SÂRBII, CROAȚII, SLOVENII**

Sârbii sunt urmașii slavilor care s-au stabilit pe teritoriul țării noastre în perioada medievală. Migrațiile sârbilor de la sud de Dunăre către nordul Dunării a avut loc după bătălia de la Câmpia Mierlei, din anul 1389, și după desființarea regatului medieval sârb, din anul 1459.

Numeroși oameni de cultură sârbi au ajuns pe teritoriul României de astăzi în secolele XIV- XVI. Începând cu anul 1718, după eliberarea Banatului de sub dominația turcilor, sârbii, românii, aromânii și grecii au intrat în componența Mitropoliei din Karloviț. Astfel, românii și sârbii au avut aceeași biserică până în anul 1864.

Delimitarea teritorială de la sfârșitul Primului Război Mondial, dintre Regatul României și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, a avut ca rezultat rămânerea pe teritoriul României, în zona Banatului, a aproximativ 50.000 de sârbi.

În ziua de 29 decembrie 1989 a fost înființat Frontul Democratic al Sârbilor și Croaților din România, la 19 februarie 1990 a fost constituită Uniunea Democrată a Sârbilor din România, iar la 29 martie 1992, ca urmare a retragerii croaților, organizația își schimbă numele în Uniunea Sârbilor și Carașovenilor din România. Scopurile Uniunii sunt: revigorarea tradițiilor și activităților culturale, promovarea învățământului în limba sârbă și sărbătorirea evenimentelor mai importante din cadrul comunității.

Cei mai vechi **croați** de pe teritoriul țării noastre sunt consemnați în secolele XIII – XIV, stabiliți în zona localității Carașova din județul Caraș Severin. Ei sunt cunoscuți sub numele de carașoveni. În secolul al XVI-lea, un nou grup de croați ajunge în județele Arad și Timiș din zilele noastre.

Croații din România sunt creștini de confesiune romano-catolică și vorbesc trei tipuri de graiuri. În secolul al XVIII-lea au înființat școli cu predare în limba croată, care au funcționat cu mici întreruperi până în anul 1960, după care și-au reluat activitatea începând cu anul 1990. În anul 1992 a luat ființă Uniunea Croaților din România.

## **SLOVACII**

Slovacii au migrat în zona de vest și de nord a României de astăzi, în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în

prima jumătate a secolului al XIX-lea. Slovacii din România sunt, în marea lor majoritate, de confesiune evanghelică luterană. Slovacii au înființat școli cu predare în limba slovacă, liceul din Nădlac fiind renumit pe parcursul secolului al XX-lea. După evenimentele din decembrie 1989, la Nădlac este înființată Uniunea Democrată a Slovacilor și Cehilor din România.

## ALBANEZII

Între srămoșii românilor (geto-dacii) și cei ai albanezilor (ilirii) au existat, încă din Antichitate, numeroase legături, de la schimburile materiale și spirituale, până la conviețuirea în anumite zone aflate la sud de Dunăre. La începutul perioadei medievale, albanezii erau cunoscuți sub numele de Arbăreși, iar mai târziu ca Shqipetari.<sup>25</sup>

Gheorghe Kastrioti, zis Skanderbeg, (1405 – 1468) este cunoscut ca eroul național al poporului albanez. El este cel care a declanșat lupta de eliberare a poporului albanez de sub dominația otomană. Acest ideal a fost împlinit în ziua de 28 noiembrie 1443, când Skanderbeg a proclamat independența Albaniei.<sup>26</sup>

Din cauza deselor invazii și stăpâniri străine, albanezii au emigrat pe parcursul a mai multe secole. Albanezii sunt prezenți pe teritoriul țării noastre începând cu secolul al XVI-lea, când, în anul 1595, un număr de aproximativ 15.000 de albanezi se stabilesc la nordul Dunării. În perioada fanariotă, unii albanezi au activat ca militari pe lângă prinții fanarioți de la București și Iași.

Trebuie amintite și unele personalități albaneze, rămase în istoria românilor, printre aceștia fiind: Vasile Lupu Albanezul –

---

<sup>25</sup> Gelcu Sefedin Maksutovici, *Istoria comunității albaneze din România*, Editura Kriterion, București, 1992, pp. 7-13.

<sup>26</sup> Nicolae Ciachir, Gelcu Maksutovici, „Skanderbeg” în Nicolae Ciachir, Gelcu Maksutovici, *Studii și documente despre istoria albanezilor din România*, Editura Ararat, București, 1998, p. 43.

domn al Moldovei și familia Ghica, din rândul căreia zece voievozi s-au aflat la domnia Moldovei și Munteniei.<sup>27</sup>

În secolul al XIX-lea, numeroși albanezi au desfășurat activități politice și culturale în Țările Române pentru emanciparea culturală și națională a Albaniei. În anul 1930, numărul albanezilor din România era de peste 10.000, iar în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial erau aproximativ 40.000. În timpul războiului au înființat Comitetul Antifascist Albanez, care a devenit, în anii următori, Uniunea Populară a Albanezilor din România.

## ITALIENII

Italienii sunt prezenți pe teritoriul României începând cu secolul al XII-lea. În Dobrogea s-au stabilit în secolele XIII – XIV, când locuitorii orașelor Genova și Veneția au ajuns în număr mare în cetățile dobrogene.

Italienii s-au stabilit în teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră și după unirea Dobrogei cu România – 14 noiembrie 1878. La recensământul din anul 1899, în Dobrogea trăiau 1.391 de italieni, cei mai mulți dintre ei locuind la Cernavodă și Constanța.

Italienii au lucrat la construcția podului de la Cernavodă. Mai târziu, italienii au construit și silozul de la Medgidia (1942), după care s-au stabilit în această oraș.

În orașul Constanța, în anii 1934-1935 au construit Casa d'Italia. Piața Ovidiu din zilele noastre s-a numit Piața Italiană până în anul 1887, când s-a dezvelit statuia renumitului poet Publius Ovidius Nasso.

În perioada interbelică, în Dobrogea existau școli în care se predau cursuri de limba italiană, iar în Biserica romano-catolică se țineau slujbe în limba italiană. La Constanța a funcționat și consulatul Italiei.

---

<sup>27</sup> Cristia Maksutovici, „Comunitatea albaneză din România” în *Studii și documente privitoare la istoria comunității albaneze din România*, vol. I, prefată, selecție și adnotări Gelcu Sefedin Maksutovici, București, 2000, p. 199.

În timpul regimului comunist, italienii au fost obligați să renunțe la cetățenia italiană. Numărul italienilor din Constanța s-a redus foarte mult atât datorită repatrierii în Italia, cât și căsătoriilor mixte din ce în ce mai frecvente.<sup>28</sup>

În prezent, foarte puțini italieni mai trăiesc în Dobrogea. Singura comunitate compactă de italieni trăiește în zona Munților Măcinului, în satul numit Greci, din județul Tulcea.

## Bibliografie

Aricescu, Andrei, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977.

Bauman, Victor Henrich, *Prezența elenilor la Tulcea*, București, 2005.

Brociner, Joseph B., *Chestiunea israeliților români, Partea I-a până la anul 1848*, București, 1910.

Bujduveanu, Tănase, *Evreii din Dobrogea. Situația evreilor din lagărele de muncă (1941)*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2014.

Cheramidoglu, Constantin, „Italieni la Constanța”, în *Dobrogea – model de conviețuire multietnică și multiculturală*, coord. Virgil Coman, Editura Muntenia, Constanța, 2008.

Ciachir, Nicolae; Maksutovici, Gelcu, „Skanderbeg” în Nicolae Ciachir, Gelcu Maksutovici, *Studii și documente despre istoria albanezilor din România*, Editura Ararat, București, 1998.

*Die Dobrudschadeutschen Geschichte und Zivilisation – Germanii Dobrogeni – istorie și civilizație*, coord: prof.univ.dr. Valentin Ciorbea, dr. Corina-Mihaela Apostoleanu, dr. Olga Kaiter, Editura Ex Ponto, Constanța, 2014.

Dumitrașcu, Gheorghe; Lazia, Liliana, *Dobrogea 1884-1885 în 31 de răspunsuri ale comunelor la Chestionarul Hașdeu*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2010.

Ekrem, Mehmet Ali, *Din istoria turcilor dobrogeni*, Editura Kriterion, București, 1994.

Ibram, Nuredin, „Repere istorice și culturale ale conviețuirii interetnice și interconfesionale în Dobrogea – ținut românesc”, în *Akados*, 4, 2018.

---

<sup>28</sup> Constantin Cheramidoglu, „Italieni la Constanța”, în *Dobrogea – model de conviețuire multietnică și multiculturală*, coord. Virgil Coman, Editura Muntenia, Constanța, 2008, p. 152.

Ibram, Nuredin, *Comunitatea musulmană din Dobrogea. Pagini de cultură și civilizație*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2011.

Ibram, Nuredin, *Tătarii din România. Istoric. Spiritualitate. Identitate*, Editura Muntenia, Constanța, 2017.

Maksutovici, Cristia, „Comunitatea albaneză din România” în *Studii și documente privitoare la istoria comunității albaneze din România*, vol. I, prefată, selecție și adnotări Gelcu Sefedin Maksutovici, București, 2000.

Maksutovici, Gelcu Sefedin, *Istoria comunității albaneze din România*, Editura Kriterion, București, 1992.

Manesis, Stavros, *Comunitatea Elenă din Constanța, România*, Ediție bilingvă, București, 2013.

Nicoară, Toader, *Istorie. Istoria și tradițiile minorităților din România*, 2005.

Petri, Hans, *Istoria așezărilor germane în Dobrogea. O sută de ani de viață germană la Marea Neagră*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2017.

Sanie, Silviu, *Culte orientale în Dacia romană (1)*, București, 1981.

Solomovici, Teșu, *România Judaică. O istorie neconvențională a evreilor din România. 2000 de ani de existență comună*, vol I, București, 2001.

Stinghe, Horia; Toma, Cornelia, *Despre germanii din Dobrogea*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2007.

Tuluș, Arthur Viorel, *Aspecte din viața comunităților evreiești din jurul Gurilor Dunării (Până în 1938). Mituri istoriografice, percepții contemporane și realități istorice*, Editura Istros, Brăila, 2016.

<http://www.rador.ro/2017/12/18/analiza-minoritatile-nationale-din-romania-intre-aspiratii-si-realitati-2/>

<http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/>



# Lăcașuri de cult la Constanța (1862 – 1916)

*Dr. Doina PĂULEANU*  
*Muzeul de Artă Constanța*

După unirea Dobrogei cu țara, în noiembrie 1878, „nemuritorul prefect din acel timp Remus Opreanu, și-au îndreptat privirea către adevăratele instituțiuni de cultură și moralizare, către școală și biserică.

Cum însă organizația comunală era la începutul ei, pe nimic sigur nu se putea baza. Edificii de moralizare, de cultură, trebuiau însă. Fondurile comunale, mijloacele bănești – *nervus rerum* – primul mijloc cu care s’ar fi putut face ceva lipseau și chiar dacă ar fi fost, nu erau suficiente pentru acest scop [...] Administrație bisericească care să conlucreze neconținut cu autoritățile administrative și civile nu era în localitate.

Biserici creștine erau două, una greacă și alta bulgară, cu preoții lor. Preoți români nu erau. Protoierul N. Rășcanu, numit cel dintâiu în administrația bisericească, neavând aci nici biserică românească, nici enorie de români, domiciliu în Cerna Vodă și din când în când venia pentru a lua contact cu autoritățile civile și a oficia la sărbătorile naționale un Te-Deum.

Biserici creștine am spus că erau două: una greacă și alta bulgară; dar dacă dinspre biserică greacă se poate zice că era o biserică în adevăratul înțeles al cuvântului, nu tot astfel putem zice despre biserică bulgară, care era mai mult un mic paraclis, format din transformarea unei case particulare fără nici o podoabă și lipsită cu totul de mobilierul ce se cere unui astfel de așezământ. Biserica greacă din contră era o construcție mare și încăpătoare,

zidită în formă de cetate, fără turla (cupole), cam cum este și azi. În această biserică erau nevoiți primii români așezați aci, ca și întreaga administrație românească, să’și îndeplinească serviciile religioase, atât publice cât și particulare... Servind ca biserică catedrală, aci se oficiau și Te-Deumurile pentru sărbătorile naționale [...]”<sup>1</sup>



*Biserica Greacă Metamorfosis din Constanța*

Și într-adevăr, biserica greacă Metamorfosis a fost zidită pe vremea sultanului Abdul Aziz Bin Mehmet Han, în urma unui firman împăărătesc emis în 1862 și păstrat în original la Comunitatea greacă din Constanța. Edificarea bisericii se impunea cu necesitate: „Creștinii nu aveau biserică. Cei ce doreau să se închine în fața icoanelor sau să asculte o liturghie creștină, se

duceau tocmai la Mangalia, unde era o veche, dar falnică biserică elenă, astăzi în ruină. Mai târziu, pe la 1850 – 1855, a luat ființă o casă de rugăciuni pe strada Mircea, unde slujea un diacon grec.”<sup>2</sup> Dr. Hector Sarafidi menționează: „Împreună cu englezii (constructori ai căii ferate și ai portului, n.n.) vin și primii coloniști, în mare parte Greci din orașele Anhialos, Mesemvria și Vasilicos de la golful Burgaz al Rumeliei orientale.”<sup>3</sup>

În 1859, arată consulul grec din Varna, Andrei Papadopoulos-Vretos, Küstenge avea o populație „care nu trece de 3000 suflete, din care 500 sunt supuși greci. Ei se ocupă cu comerțul”<sup>4</sup> și se stabilesc în cartierul nord-estic, unde vor construi în anii imediat următori biserica, școala și un spital. După unirea Dobrogei cu țara, într-un *Raport general* trimis de Ioachim Drăgescu, medicul primar al județului, Direcțiunii Serviciului Sanitar, se menționează că în 1881 „Constanța avea 5000 locuitori, din care 680 sunt români, 235 turci, 1625 tătari, 244 bulgari, 1500 greci, 260 armeni, 315 evrei, 141 de alte naționalități”<sup>5</sup>.

Pentru „restabilirea Bisericii Grecești la Kustendjie” este solicitat ajutorul arhimandritului Filip Tzulatis din Constantinopole<sup>6</sup> (sau Filippos Tzoulatis din Kefalonia<sup>7</sup>) care, sosit la Küstendje în martie 1862, constată starea de fapt și propune remedierea acesteia prin soluții pe termen scurt – un lăcaș improvizat de închinăciune, dar și de durată – o biserică de zid. Solicitățile sale repetate primesc răspunsuri negative sau evazive. Neclintit în misiunea sa, Tzulatis îi înduplecă pe oponenți, iar guvernatorul acordă venerabilului preot, permisiunea de a ridica „o clădire provizorie, care să-i permită să officieze serviciile religioase pentru turma sa, oriunde ar găsi mai convenabil, până când terenul cedat de guvern avea să fie identificat”<sup>8</sup>. Astfel a fost posibil „ca la 1862, pe un teren din strada Mircea cel Bătrân, pe locul unde s-a aflat apoi școala greacă, iar azi o școală generală, în Joia Mare din Săptămâna Patimilor” să se desfășoare serviciul divin în nou ridicata biserică<sup>9</sup>, al cărui spațiu era cu totul modest.

Adresat lui Mehmet Ressim Paşa, subprefect al Küstendjei, vestit comandor al decorației Medgidie gradul al doilea, prea înțeleptului și învățatului judecător al Plasei purtând numele turcesc al orașului nostru, dar și cinstiților consilieri locali, firmanul sultanului ordonă: „De îndată ce va sosi acest al meu decret împărătesc, să luați cunoștință că grecii de sub împărăteasca mea ocrotire, locuitorii domiciliați în Küstendje neavând biserică, au cerut pe lângă înalta mea persoană, rugând prin suplica lor să alcătuiască și să clădească Biserica din temelie sub denumirea Metamorfosis (este vorba despre hram, n.n.), cu următoarele dimensiuni: 44 arșini adâncime, 22 arșini lățime și 16 arșini înălțime (1 arșin/cot de bazar = 16 ghirahe = 0,68 m, n.n.)

Această suplică a lor ne-a fost prezentată prin osebită cerere de către Prea Sfințitul Patriarh al Grecilor (Ram) și precum se dovedește prin Înaltul Sfat al Împărăției mele, pentru un teren similar pe care se va clădi o Biserică nouă din temelie. Când terenul aparține Statului, se fixează după aproximație o zeciuială (inșur), venit ce ar putea să aducă acest teren în realitate și să ia această valoare.

Să cercetați conform cu legile această afacere și să notificați în capitala mea prin publicațiuni și să ne faceți cunoscut locul pe care se va construi Biserica, loc care nu trebuie să fie situat în Cartierul Musulman și dacă într-adevăr nu este un loc care ar putea să aducă cuiva vreo vătămare sau pagubă, să dați poruncă și autorizația de a clădi.

Drept pentru care am dat acest al Meu Decret Împărătesc, ca să luați cunoștință că am dat Înalta Mea poruncă ce trebuie să se execute cu mărire [...]”<sup>10</sup>

Stabilirea locului de amplasament al bisericii este îngreunată de imprecizia firmanului, care conține doar interdicții, nu și indicații: „locul nu trebuie să fie situat în cartierul musulman” – acesta se afla chiar în centrul peninsulei, de la malul mării până la străzile Carol (bulevardul Tomis de astăzi), numită pe atunci Sultan Hamam Socacgi și Gării (Vasile Alecsandri) – și „nu

trebuie să aducă nimănui vătămări sau pagube”<sup>11</sup> (în limbajul diplomatic al timpului, această ultimă dispoziție înseamnă că biserica ortodoxă nu poate depăși în înălțime minaretele geamiilor din oraș).

Dacă pentru obținerea firmanului a stăruit însuși patriarhul din Constantinopol și, se pare, o delegație locală, fondurile au fost strânse de grecii pământeni, dar și de cei aflați în alte țări din Europa, conform cutumelor de atunci. Primind permisiunea de a pune taxe pe comerțul intern, comunitatea grecilor din Küstendje decide: toți exportatorii de cereale sunt „obligăți să plătească o para pentru fiecare kilogram, fiecare încărcător de cereale pe căile ferate, o para la fiecare cvartal, fiecare comerciant de coloniale și importator de băuturi spirtoase și exportator, câte zece parale din fiecare o mie de galbeni, fiecare navă câte trei parale pe tonă”<sup>12</sup>.

Construită cu începere din 1865 din cărămidă și piatră, fără turlă, care ar fi înălțat-o nepermis, biserica Metamorfosis (Schimbarea la față) din Constanța deține o poziție centrală în cartierul grecesc, aflat pe atunci la marginea orașului, pe faleza înaltă: „Pe vremea turcilor, Constanța era un mic orașel, Portul era cu totul nepractic. Nu veneau pe an nici 10 corăbii. În anul 1850 orașul avea 80 de case. În 1860 orașul Constanța era cel mai neînsemnat sătuc turcesc. Câteva colibe de lemn formau edificiile sale. În anul 1969, orașul nu se întindea mai departe de biserica greacă.”<sup>13</sup>. Interiorul de tip sală este împărțit atât longitudinal, cât și transversal, prin stâlpi poligonali având capitel fitomorf, cu balcoane pentru cor și pe laturi.

În 1897 se efectuează primele reparații la biserica Metamorfosis, în vederea cărora președintele comunității face convenite demersuri (se schimbă olandele, se repară tencuiala exterioară)<sup>14</sup>. În anii 1922 – 1924 se zidesc cele patru ferestre de pe latura nordică<sup>15</sup>, deși ancadramentele lor de piatră se păstrează până astăzi; în 1947 se adaugă pe latura dreaptă un turn clopotniță, a cărui semicupolă se sprijină pe coloane scurte; această construcție târzie tulbură simetria axială a fațadei originare,

împărțită, prin pilaștri adosați, în trei registre verticale. Cele trei uși de intrare, precum și toate ferestrele au ancadrame din piatră cu arcadă semicirculară. În anii 1988 – 1989 se reface zugrăvirea interioară. Cel mai vechi lăcaș de cult ortodox din Constanța a fost și singurul existent până la târnosirea Catedralei Sf. Apostoli Petru și Pavel, care a avut loc în 1895. Doar aici s-au îmbisericit toți creștinii de rit răsăritean timp de 17 ani, numai aici s-au oficiat slujbele solemne din provincia unită cu țara în anul 1878.

Indiferent de confesiune, lăcașurile de cult din perioada modernă au fost construite la Constanța, până în august 1906, când se pune piatra de temelie a bisericii cu hramul Adormirea Maicii Domnului din orașul de sus, exclusiv în zona istorică, de viețuire milenară. Bisericile și sinagogile au fost îngăduite de sultan, cu singura condiție ca turlele lor să nu depășească în înălțime minaretele moscheilor; după unirea Dobrogei cu țara, geamia regală s-a ridicat, în perioada 1910 – 1913, chiar pe banii statului român. Apropiate unele de altele în spațiul îngust, înconjurat de ape, se iveau în mijlocul cartierelor care grupau în general (fiind totuși permissive) reprezentanții aceluiași grup etnic; geamiile, bisericile și sinagogile erau înconjurate, pe străzile înguste, la capătul cărora se vedea întotdeauna marea, de imobile diverse sau, pe arterele comerciale, de cafenele, cârciumi și prăvălii. Grigore Dănescu afirmă, la sfârșitul secolului al XIX-lea, că „populațiunea Constanței e foarte amestecată, ca și a Dobrogei în general. Însă din cauză că este și port maritim, toate națiunile și-au dat aici întâlnire”<sup>16</sup>.

În orașul istoric, cu precădere în centru, zona gării și a geamiei Hunchiar, limbile se amestecă, se contaminează, se întretaie, nasc armonii neașteptate și exotice. Dacă pe artera principală – Sultan Hamam Socacgi în perioada otomană, bulevardul Carol în cea modernă, Tomis astăzi –, geamia se pierde printre prăvălii, în piața mare nu se află niciun edificiu de cult (spre deosebire de orașele medievale, unde biserica și sfatul domină centrul, cu străzile dispuse radial), deși cea mai importantă aliniere

viza, înainte de Primul Război Mondial, exproprierea unor imobile care ar fi adus Moscheea Regală în centrul laturii sudice.

La bifurcarea străzilor Traian și Brătianu „se afla poarta ce se vede în gravură (este vorba despre imaginea așezării la 1828, semnată de Hector de Béarn, n.n.) și care a fost dărâmată [...]. Cu materialul scos din ea, s'a clădit geamia de sus *Azizia*, după numele Sultanului Abdul Aziz. Tot aici se afla intrarea principală în cetate, peste un pod, care se ridica la trebuință. Întărirea au fost rase în 1828. Zidul era precedat de un șanț, larg de vreo 10 m. la gură și adânc de vreo 5 m. Era căptușit la zid cu escarpă și contraescarpă. A fost astupat, cu timpul”<sup>17</sup>. Cu alt prilej, colonelul Ionescu-Dobrogianu, autorul acestor informații, revine și adaugă: „Pietrele destul de bine cioplite dela poartă au servit la construcția geamiei *Azizia*.”<sup>18</sup>

Numită și *Hunchiar*, de fapt *Hünkâr* (ceea ce înseamnă „pașă, guvernator”), geamia are o formă caracteristică, simplă, cu acoperiș în patru ape, din olană. Evoluția sa în lățime este echilibrată de structura verticală a minaretului – la data începerii construcției, 1862, era planificată să devină cea mai înaltă formă spațială din așezare. Minaretele, se știe, nu au ferestre, ci doar o scară interioară îngustă, prin care se accede la balconul deschis, cu rol ceremonial.

Sultanul Abdul Aziz Bin Mehmet Han (1861 – 1876) dă poruncă în primul an al domniei sale să se clădească la Küstendje, așezare în plină renaștere după darea în folosință a căii ferate care leagă Bogazkioi de portul maritim, o geamie încâpătoare. Un an mai târziu sultanul transmite micii comunități grecești din urbea marină firmanul care autorizează construcția bisericii ortodoxe *Metamorfosis*; cele două lăcașuri de cult sunt dispuse pe linia care unea, cu doar trei decenii înainte, extremitățile cetății fortificate de turci, pe care ocupanții ruși ai cetății au distrus-o cu elan războinic, iar otomanii au folosit pietre din vechile ziduri ale cetății sau ale construcțiilor monumentale căzute în ruină.



*Geamia Hunchiar*



În septembrie 1879 prefectul Opreanu face *interveniri* la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice spre a obține banii necesari pentru repararea geamiei Hunchiar. Suma de 300 de lei este cheltuită judicios de episcopul Ismail Osman, potrivit chitanțelor transmise ca justificare<sup>19</sup>. La 18 ianuarie 1881 Remus Opreanu, prefectul județului, face o amplă *Dare de seamă* către Consiliul Județean, în care menționează: „Guvernul a trimis ajutoare însemnate geamiilor din Hârșova, Constanța, Medgidie, Cernavodă și Mangalia”. În 1881 Hagi Gazi, hatipul geamiei Azizia, dorește să repare „zidul împrejmuirei”; în aprobare se indică respectarea prevederilor cuprinse în autorizație<sup>20</sup>.

Ieșind din gara situată atunci în proximitatea edificiului musulman de cult, Iosif Vulcan este uimit și încântat de aspectul geamiei Hunchiar, „prima ce văzusem de aproape. Din întâmplare hogia chiar în momentul acela eși pe balconul din vârful minaretei, cântându-și cântarea obicinuită [...]”<sup>21</sup>.

Cronicarul revistei *Familia* din 1/13 februarie 1887 consemnează cu plăcere și perplexitate observațiile făcute la Constanța timp de unsprezece luni: „Era chiar Ramadanul (postul) musulmanilor. Geamiile erau îndesite de turci târâți pe covoare la pământ. Muftiul (*müfti*, înalt demnitar religios musulman, care poate da o *fetvâ* – consultație religioasă, sentință, n.n.), un hoga bătrân cu caftan verde, cu turban alb și cu o barbă albă ca zăpada, luase locul său vizavi de niște inscripțiuni în turcește, la cari se’nholbă cu pietate și strigă din când în când Allah. La acest cuvânt toți își aredicau capetele de la pământ și strigau cu mâinile aredicate spre cer Allah. După atari ceremonii apoi se urca pe catedră una din softalele venite dela Stambul și cânta pasage din Coran.

După 8 săptămâni, din partea Padișahului din Stambul se anunță Bairamul [...]. Atunci e bucurie, e toată lumea îmbrăcată în fesuri noi, la toată casa se taie berbecul, cadânele petrec la apele dulci, pe strade umblă fel de fel de escamatori, de comedianți, de

lăutari turcești, de precupeți cu giuediimele, cu baclavale și fidea și auzi salutarea lor: Alechim sallam.”<sup>22</sup>

Întrebat despre geamiile din localitate, hatipul Ibrahim Ismail îi comunică în 1927 muftiului că geamia Hunchiar „este cea mai veche dintre geamiile din localitate. A fost fondată [respectiv terminată] în timpul dominațiunii turcești, în anul 1868, de către sultanul Abdul-Aziz. Este una dintre geamiile principale din Dobrogea. Nu are ceva artistic sau distinctiv. Nu a suferit nicio pagubă de pe urma războiului. În prezent, se menține în stare bună și este întreținută de Comunitatea Musulmană din localitate”<sup>23</sup>.

Ion Marin Sadoveanu, care a copilărit în zona peninsulară a urbei, arată că în orice moschee: „românul era întotdeauna bine primit, și puțin să fi dorit să intre în prietenia hogeni și lucrul era dintre cele mai ușoare. Nici o rezistență, nici un orgoliu național nu se opunea din partea turcilor, îndelung stăpânitori ai orașului, la stabilirea relațiilor celor mai cordiale”<sup>24</sup>.

Interiorul geamiei, de o rafinată simplitate, se individualizează prin pavimentul acoperit întotdeauna de covoare curate (în orice lăcaș de cult musulman, credincioșii se descalță), pereții fără decorație figurală (sunt permise doar inscripționarea caligrafică a unor versete de coran și utilizarea elementelor fitomorfe), altarul numit mihrab – o nișă orientată întotdeauna către Mecca, îmbrăcată cu materiale, ceramice de obicei, din cele mai prețioase; în moschee se mai află și minbarul, un balcon din lemn cu trepte în număr impar, reprezentând calea lui Allah, de unde imamul predică în zilele de vineri și de mare sărbătoare.

Prin anii '930, Nicolae Iorga reușește să salveze geamia, amenințată cu demolarea din pricina șubrezeniei (remediabile) și a grijii pentru trecători (conjuncturală, desigur). În monografia pe care o dedică urbei în 1936, Tudor Șoimaru notează: „Bătrâna Moschee a lui Sultan Aziz scapă însă ochiului străin. Au turtit-o fructăriile orientale (acum un restaurant-grădină și un bloc cu apartamente elegante, n.n.). Lăzile cu locum și coșurile cu pere au

încercuit-o. Ah, Sultan Aziz care ai clădit-o și ai înzestrat-o, unde ești s-o vezi cum piere, ca o manea?”<sup>25</sup>

Nu a pierit atunci, iar amenințări mai grave se ivesc pe parcurs; în vara anului 1941, avioane sovietice distrug parte din construcție, răvășesc obiectele de cult și dărâmă minaretul; reparațiile se fac târziu, abia în anii 1956 – 58, din cauza poziției mult râvnite de pe strada centrală.

În anul 1872 se construiește o capelă catolică, la inițiativa lui George Riga, casier al companiei engleze *Danube and Black Sea Railway Co. Limited* (DBSR); în pofida unor dificultăți majore, ctitorul obține terenul și aprobările necesare de la autoritățile creștine și musulmane<sup>26</sup>. „Oficiul misionar catolic local există ca parohie din anul 1871”, arată arhiepiscopul Raymund Netzhammer, „fiind întemeiat de părinții capucini și ținând de prefectura apostolică a foarte îndepărtatului Trapezunt din Asia Mică, până când Dobrogea a devenit teritoriu românesc și catolicii aceștia au fost subordonați arhidiecezei de București”<sup>27</sup> (informație necunoscută). În anii 1885 – 1886, sub administrație românească, Anton Licen, consul al Austro-Ungariei la Constanța, ctitorește în locul capelei o mică biserică (era o simplă navă fără turlă<sup>28</sup>) în sudul zonei peninsulare, înlocuită abia în anii 1935 – 1937 cu o construcție monumentală păstrată până astăzi – Biserica Sf. Anton.

De tip sală, cu un turn înalt și ascuțit pe latura vestică, străpuns de o fereastră biforă în arc frânt, cu ancadramente de piatră în dreptul ușii, al ferestrelor și al fiecărei laturi, biserica dintâi, pe care Ion Marin Sadoveanu o asemuiește cu o miniatură<sup>29</sup>, a fost amplasată pe strada Elenă, astăzi Titulescu. În 1898 Augustin Kuefke primește aprobare pentru a construi în curtea bisericii un modest imobil, cu o suprafață de 44,31 mp<sup>30</sup>. În 1918, arhiepiscopul romano-catolic de București Raymund Netzhammer apreciază această biserică micuță, dar frumoasă și curată, fiind impresionat de altarele sculptate de tirolezul Stuflesser. Locuința preotului, situată în aceeași curte cu biserica, nu îndeplinește nici

pe departe cerințele modeste ale unei clădiri de lux, fiind o căsuță cu un singur nivel, cu patru încăperi mici. Bucătăria este undeva mai în spate, în curte, constând dintr-o baracă de scânduri. Locuința însă este simplu aranjată și îți dai seama după cum arată preotul, că se simte bine și este fericit aici”<sup>31</sup>.

Pentru a alcătui planurile bisericii romano-catolice cu hramul Sf. Anton de Padova, arhitectul Romano de Simon din București, a privit cu admirație biserica italiană din capitală, construită în anii 1915 – 1916 de Mario Stoppa și Giuseppe Tiraboschi, și s-a inspirat din construcțiile religioase ale Italiei de Nord, unde stilul romanic a înregistrat, la timpul convenit, câteva dintre realizările sale. Într-o cadență clară a volumelor dominate de suprafața înzidită, edificiul are monumentalitate. Efectul este întărit de culoarea cărămidei aparente, de acoperișurile în șarpantă și de turnul înalt străpuns în partea superioară de ferestre bifore.

În locul paraclisului amenajat pe malul sudic, în apropierea geamiei Mahmudia, comunitatea bulgară dorește să-și edifice un nou lăcaș de cult, invocând în acest sens un lot care i-ar aparține încă din perioada otomană. În anul 1880, din 5.203 de locuitori ai Constanței, doar 348 erau bulgari<sup>32</sup>. Între consilierii comunali numiți pe atunci, ziarul *Farul Constanței* îl enumeră, între alții, pe Ivanciu Hagi Stoian<sup>33</sup>, președintele zisei comunități, om destoinic și foarte hotărât, care insistă asupra terenului, fără a aduce acte doveditoare. În 1884, un „Recensământ general al populației” consemnează, în dreptul străzii Maior Șonțu, în imediata apropiere a primului amplasament solicitat, nouă case de locuit, „plus o biserică bulgară”, de fapt o înjghebare în care populația se putea îmbiserici în mod provizoriu. Insistentă (demersurile întreprinse s-au continuat în tot acest timp), comunitatea este pe cale de a obține, în iunie 1895, permisiunea „de a-și construi biserică la Constanța”<sup>34</sup>, pe strada amintită.

„După o lungă corespondență și multă stăruință, abia în 1896 D<sup>l</sup>. Ministru al Cultelor, Take Ionescu, încuviințează clădirea, după ce fruntașii coloniei au garantat cu averile lor

personale că vor clădi și întreține biserica cu toate cele necesare, după legi și regulamente în vigoare.”<sup>35</sup> Problema amplasării nu se clarifică nici cu acest prilej, iar dificultățile persistă; abia la 10 octombrie 1898, primarul Eugen Schina decide eliberarea autorizației pentru „o biserică având suprafața clădită de 217,16 m. p.”. Materialul recomandat de inginerul Vladimir Simu nu poate fi, în *despărțământul de roșu*, decât piatra și cărămida, cu mortar de var<sup>36</sup>.



*Biserica Sf. Nicolae*

Construcția începe fără întârziere. În stil tradițional, cu proporții armonioase și ocnițe oarbe, cu muluri în retrageri succesive, care sporesc zveltețea turelor, lăcașul de cult este zugrăvit inițial de Pan Ioanid; în anul 1907<sup>37</sup>, biserica se sfințește. În perioada imediat următoare, școala bulgărească este semnalată în curtea lăcașului de cult<sup>38</sup>. În anul 1911, Comunitatea dorește

*prelungirea școlii și construirea unui salon pentru festivități, potrivit planurilor semnate de arhitectul Adolf Linz*<sup>39</sup>. În anul 1940 Cadrilaterul este cedat Bulgariei; presa vremii menționează: „În urma schimbului de populație din anul 1940, biserica *Sfântul Nicolae* care aparținea comunității bulgare a fost preluată de Episcopia Tomisului și dată cultului ortodox român”<sup>40</sup>.

Încă din anul 1879, primăria donează Comunității armene din Constanța un teren de 1300 mp în mahalaua Cealâc. Epitropia comunității solicită donatorului un an mai târziu autorizație pentru construcția unei biserici de lemn pe locul aflător la capătul estic al străzilor Tomis și Școalei<sup>41</sup>; ctitorul lăcașului de cult este marele proprietar Nazaret Torosian, care își va ridica mai târziu un imobil reper în Piața Independenței. Din situația prezentată de Primăria Constanta pentru anul 1880, dintr-un total de 5.203 de locuitori, 234 erau evrei, 1.804 tătari, 1.543 greci, 410 turci, 348 bulgari, 279 români, 175 armeni, 37 austrieci, 32 englezi, 29 germani, 12 unguri, 8 ruși, 3 sârbi, 248 alte naționalități<sup>42</sup>.

„Materialul din care va fi construită Biserica nu poate fi un pericol pentru oraș la caz de incendiu”, stipulează aceeași suplică. Autorizația este emisă la 6 iunie 1880 și este însoțită de planul bisericii, pe care l-am făcut public în cărțile noastre anterioare. Fațadă simplă, împărțită prin stâlpi adosați în trei tronsoane verticale, casetarea atentă a spațiului, acoperișul înalt, confereau acestei biserici prestanță și rigoare clasică. În imediata apropiere se construiește casa parohială. „Eforia Bisericii Armene din Urbea Constanța” anunță că duminică, 31 august 1880, ora 10 a.m., „se va oficia sfințirea Bisericii Comunității Armene din acest oraș, ce s-a construit acum” și invită publicul interesat la această ceremonie<sup>43</sup>.



### *Biserica Armeană Constanța*

În anul 1898 s-a construit sala de festivități a școlii, denumită Arax. În ghidul ilustrat al ziariștilor Th. Ionescu și I. N. Duployen din 1924, se arată că aceasta este destinată spectacolelor, fiind „proprietatea comunității armene. Fără loji și fără scenă. Se dau baluri și serbări”<sup>44</sup>, între care cităm aleatoriu o serată literar-artistică în 1906<sup>45</sup>, reprezentații teatrale în anul 1908<sup>46</sup>, un bal cu scop filantropic în februarie 1914 (în folosul școlii armene)<sup>47</sup>. În anul 1914, episcopii bisericii și școlii doresc să-și construiască o biserică nouă (din cauză că cea existentă este „mică și neîncăpătoare”), solicitând, pentru acest scop, „un loc în întindere de 600 m. p. în centrul orașului”; războiul oprește

tratativele deja angajate<sup>48</sup>. Biserica a ars, iar școala s-a tranformat în lăcaș de cult, destinație pe care a păstrat-o până astăzi. În 1990 i s-a adăugat o clopotniță specifică arhitecturii armene.

Ani de zile planurile Catedralei Sf. Apostoli Petru și Pavel din Constanța i-au fost atribuite lui Ion Mincu. L-am înlocuit încă din 2005, în cartea *Constanța 1878 – 1928. Spectacolul modernității târzii*<sup>49</sup>, cu adevăratul proiectant, arhitectul Alexandru Orăscu, ajutat, în calitate de coordonator al șantierului, de arhitectul Carol Beniș. Argumentele atribuirii au fost reluate și susținute în 2008 prin informații inedite, în prima monografie dedicată impunătorului edificiu de cult, al cărui coautor a fost regretatul istoric Virgil Coman<sup>50</sup>; cu toate acestea, într-o serie de studii, articole sau site-uri, eroarea persistă.



Catedrala din Constanța.

*Catedrala Sfinții Apostoli Petru și Pavel*

Deși construcția a demarat în primii ani ai administrației românești (1883), sfințirea catedralei a avut loc doar 12 ani târziu, din pricina picturii care nu s-a conformat tradiției; un conflict



inițial între foști amici, de altfel personalități culturale de anvergură – arhitectul Ion Mincu și pictorul George Demetrescu Mirea – se transformă într-un diferend major survenit între biserică și stat, care viza, pe multiple paliere, raportul, îndelung disputat pe atunci, dintre tradiție și spiritul veacului. Conflictul, care părea inițial o ceartă între doi colaboratori, odinioară prieteni, escaladează, îl exclude pe Mincu (marele arhitect elaborează doar concepția decorativă interioară și proiectul mobilierului, nu și planul catedralei), se fixează asupra lui Mirea (executantul zugrăvelii din interior) și antrenează în desfășurarea sa Biserica Ortodoxă Română, ministerul de resort, presa și însemnați cărturari din acea vreme.

După Războiul pentru Independență și integrarea Dobrogei în granițele statului român, provincia își începe viața modernă prin proiecte de o anvergură fără precedent – podul peste Dunăre și portul Constanța – sau de însemnată acoperire simbolică – statuia poetului latin Publius Ovidius Naso relegat la Tomis în zorii erei creștine și catedrala din Constanța –, menite să transforme modesta așezare situată până atunci, vreme de peste 450 de ani, la periferia Imperiului Otoman într-un însemnat port maritim românesc, deci european, și să refacă legăturile acestuia cu lumea; susținerea, uneori chiar justificarea acestor demersuri, materializate în adevărate jaloane ale unui însemnat și îndrăzneț proiect de țară, se bazează pe sentimentul neobosit de recuperare: a tradiției bimilenare – greco-latine, romano-bizantine, creștine – și a decalajului cultural în care omul s-a aflat sub vremi.

Pentru construcția catedralei s-au invocat, în primul rând, necesitățile cultului ortodox, dar și însemnate argumente de ordin identitar – originea apostolică a creștinismului românesc (Sfântul Apostol Andrei a propovăduit în Dobrogea de azi, susțin surse bine intenționate și tradiția<sup>51</sup>, însoțit fiind, se spune, de Sfântul Apostol Filip), credința creștină *ab antiquo* în Scythia Minor (numele teritoriului dintre Dunăre și mare în Antichitate), atestarea în zonă a celui dintâi centru episcopal de pe teritoriul României de astăzi

(sfârșitul secolului al III-lea d.H. – începutul secolului al IV-lea, *Actul martiric al Sfinților Epictet și Astion*) și apoi mitropolit (secolul al IV-lea, *Notitiae Episcopatum*), conștiința de neam și de țară; monumentul dobândește în 1923, odată cu reînființarea Episcopiei Tomisului, statut de catedrală episcopală.

Revenim pe scurt asupra unui număr de informații prezentate și semnalate de noi în premieră<sup>52</sup>: după 14 noiembrie 1878, „Fericitul întru pomenire Episcopul Dunărei de Jos (Galați) Iosif Gheorghian în înțelegere cu nemuritorul român, prefectul Remus Opreanu, stăruie și obține de la guvern promisiunea că statul își va lua sarcina de a clădi o biserică catedrală monumentală”<sup>53</sup>. În acest scop, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice îi comandă arhitectului său, Al. Săvulescu, planurile edificiului de cult (cea mai cunoscută clădire proiectată de acesta este Palatul Poștelor și Telegrafului din București, construit între anii 1894 și 1900, astăzi Muzeul Național de Istorie a României), prevăzând în bugetul aceluia minister pe anul 1880/1881 suma, cu totul insuficientă, de lei 25.000. Arhitectul acceptă ca termen limită sfârșitul lunii ianuarie 1881, forurile în drept se aprovizionează cu 158 de blocuri de marmoră, iar prefectul „insistă cu stăruință de a se începe lucrarea, care era, pe lângă o trebuință religioasă a poporului și un mijloc bun și sigur pentru românizare”. În acest context, ministerul trimite la 6 martie 1881 Ordinul N° 3638, care autorizează începerea lucrării, fiind însoțit de 4 planșe cu planuri, caietul de sarcini, devizul și informații asupra bugetului, suplimentat pe anul financiar 1881 – 82 cu o sumă identică. Autoritățile locale sugerează trei amplasamente: „Piața 23 Noembrie unde astăzi este Palatul Poștelor”, Muzeul de Artă Populară în contemporaneitate, „la Beledie-Baccese”, grădina publică Beledie, astăzi Parcul Teatrului, pe atunci în afara orașului, iar „al III-lea pe malul mării, locul actual pe care este clădită biserica și unde se afla un cimitir turcesc”<sup>54</sup>. Care cimitir (suprapus – dar acest lucru se constată abia către sfârșitul secolului următor – peste o zonă antică de locuire) era nu numai închis, ci și

dezafectat. George I. Auneanu, funcționar în prima administrație românească, și-a ales să trăiască în acest perimetru: „Peste drum de locuința mea era cimitirul turcesc unde mai pe urmă s'a construit Catedrala.”<sup>55</sup>

Costurile estimate de prefectură pentru construcția bisericii catedrale, 500.000 lei conform devizului din 1881, sunt mult mai mari decât cele anticipate, iar suma prevăzută în bugetul statului prin Ministerul Cultelor se dovedește a fi, în noile condiții, nu numai insuficientă, ci chiar deficitară. Ministerul de Interne solicită planurile realizate de arhitectul Săvulescu, „spre a le studia și modifica”. După mai multe luni de tăcere, prefectura (sub altă conducere) optează pentru o construcție mai modestă în Piața 23 Noiembrie (unul dintre amplasamentele propuse pentru catedrală), urmând ca marele proiect să fie pus în operă la o dată ulterioară. Ministerul Cultelor nu se abate de la intențiile sale și informează prefectura (la 13 noiembrie 1881) că „s-a hotărât facerea altor planuri pentru biserică în valoare de 100.000 – 200.000 lei și această construcție s-a trecut în lista clădirilor ce urmează a se face prin anuități în anul 1882”. Câteva luni mai târziu, Ordinul N<sup>o</sup> 5641 din 30 aprilie 1882 al zisului minister arată că „biserica se va construi prin *Societatea de Construcții*” îndată ce noile planuri vor fi terminate<sup>56</sup>, iar lucrul începe efectiv în iulie 1882.

În *Espunere de motive la proiectul de lege anexat pe lângă Mesagiul cu N<sup>o</sup>...*, este indicat fără drept de apel noul autor al planurilor bisericii catedrale – arhitectul Alexandru Orăscu (1817 – 1894): „În urma deschiderii creditului pentru construcțiuni de edificii publice, sancționat prin Înaltul Decret cu N<sup>o</sup>1664 din 5 Iunie 1882, urmând a se publica de urgență licitație pentru darea în antreprisă a construcțiunei Catedralei din Constanța, prevăzută în labela acelor construcțiuni și neavând decât un singur arhitect și acesta chiar plătit cu luna din fondul de reparații, Ministeriul a fost nevoit să se adreseze D<sup>lui</sup> Al. Orăscu, cu rugămintea să lucreze D<sup>sa</sup> planurile, devisul și caietul de însărcinări<sup>57</sup>, căruia la depunerea proiectelor la Minister i s'a aprobat și plata cerută din suma de lei

300.000 destinată pentru menționata clădire, atât pentru dresarea acestor proiecte cât și pentru privigherea și conducerea lucrării în cestiune, rezervându-se astfel în devisul format lei 15.000 pentru plata unor asemenea cheltuieli și anume lei 6.000 pentru proiecte și lei 9.000 pentru priveghere și conducere. Pentru a se putea dar plăti nisce asemenea cheltuieli din fondul de lei 300.000 afectați pentru zisa construcțiune, se cere autorisația Adunării”, scrie ministrul P. S. Aurelian<sup>58</sup>.

Din documentele parcurse rezultă că licitația organizată la 5 septembrie curent a avut la bază planurile realizate de Alexandru Orăscu. Indicat așadar drept autor al catedralei încă din 1882, dar și la 4 septembrie 1884, când se pune piatra de temelie a edificiului de cult și arhitectul rostește, în calitatea menționată, unul dintre discursuri, Alexandru Orăscu a conceput aceste planuri înainte de încheierea șantierului la Hotelul Carol – septembrie 1881 –, care a costat două milioane lei și a durat doi ani<sup>59</sup>, fiind considerat esențial pentru „înmulțirea visitorilor” la „băile de mare”<sup>60</sup> – întâia destinație conferită Constanței înainte de construcția noului port.

Prototipul catedralei din urbea marină a fost Biserica „Domnița Bălașa” din capitală, ctitorită într-o primă formă de fiica lui Constantin Brâncoveanu în 1744 și trecută prin numeroase transformări în timp. Abia în 1881 începe construcția clădirii care a supraviețuit, proiectată de Al. Orăscu în asociere cu arhitecții Carol Beniș (pe atunci angajat al Așezămintelor Brâncovenești, are aport major la supravegherea construcției) și Friedrich Hartmann; planurile sunt avizate de Lecomte de Noüy. Punerea pietrei fundamentale a bisericii din capitală are loc la 14 iunie 1881 în prezența regelui, a reginei și a mitropolitului primat<sup>61</sup>, iar șantierul se încheie în anul 1885. Perioada comună de construcție similară a celor două biserici – „Domnița Bălașa” din capitală (1881 – 1885)<sup>62</sup> și Catedrala din Constanța (planurile sunt realizate în perioada noiembrie 1881 – 30 iulie 1882, lucrarea începe în septembrie 1883 și se încheie, fără pictură interioară, printr-o

recepție provizorie, doi ani mai târziu) –, dar și asemănările evidente au în sfârșit singura explicație plauzibilă – cele două lăcașe de cult sunt concepute în același timp de aceiași autori – Alexandru Orăscu și Carol Beniș (Beneș), ultimul ca diriginte de șantier.

În epocă aceste informații erau larg (re)cunoscute. Sosit cu plăcere în urbea marină, Barbu Ștefănescu Delavrancea constată în august 1887 că „biserica cea nouă a Constanței [este] reproducțiunea reușită și poate cu mai juste proporțiuni decât originalul a *Doamnei Bălașa* din capitală”<sup>63</sup>. Monumentala catedrală – arată N. Iorga ceva mai târziu – „este o clădire în felul *Doamnei Bălașa* din București”<sup>64</sup>. Procedeu derivă din însăși structura arhitecturii identitare: în lipsa unei tradiții locale specifice, importul pe orizontală din celelalte provincii românești este nu numai permis, dar chiar recomandat, atâta vreme cât poate să susțină și să întărească semnificațiile și scopurile propuse.

Concepută în perioada și cu elemente caracteristice clasicismului târziu, construcția catedralei reia elemente ale stilului postbizantin, în unele cazuri pe filieră național-identitară. Structura bisericii, care vădește predominanța plinului, are planul dezvoltat în lungime, cu forme predominant geometrice în exterior: absida poligonală a altarului, decroșuri dreptunghiulare, frontoane pe rezaliturile în care se înscriu absidele laterale, turla mare poligonală, volumele scandate ritmic și clar, în convergență monumentală spre latura vestică, unde exonartexul supradimensionat, străpuns de o colonadă modestă, încununat cu alte două turla poligonale, dă anvergură și autoritate spațiului sacru.

Masivitatea, robustețea, claritatea volumelor, respectul acordat masei principale, geometrizarea formelor, eliminarea contrastelor, orizontalitatea întărită prin brâie tradiționale, dar și printr-un raport armonios dintre lungimea clădirii și înălțimea turlei principale, lipsa oricărei retorici, conferă clădirii severitatea

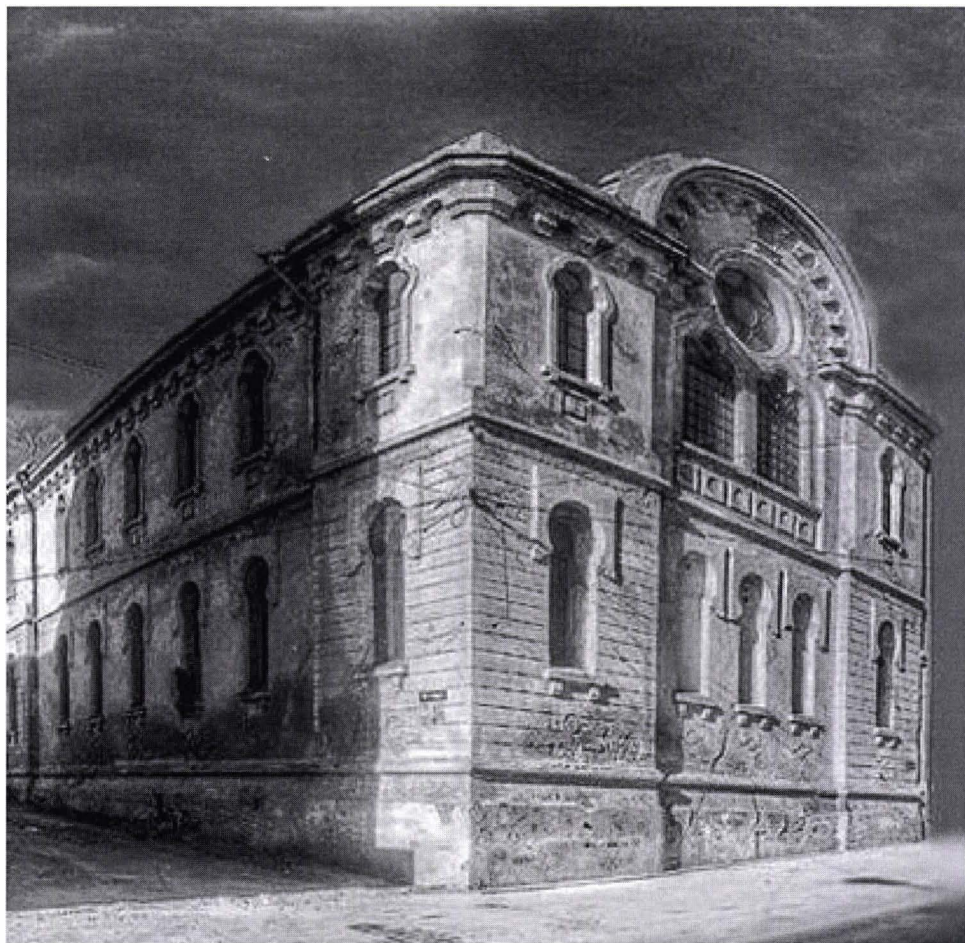
și rigoarea care au condus, prin tipizare, la pierderea sau doar la uitarea paternității artistice.

„Duminică, 4 Septembrie 1883 s’ a pus piatra fundamentală a Catedralei din Constanța de către domnul Ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor (pe atunci P. S. Aurelian, n.n.). Dimineața, la 10 ore, s’ a celebrat oficiul divin de către P. S. S. Episcopul Dunărei-de-Jos la biserica grecească, la care a asistat ministrul, autoritățile civile și militare, precum și un mare număr de cetățeni. După săvârșirea serviciului divin, asistenții au mers în procesiune la locul unde se zidește Catedrala, situat în fața Mării Negre. Aici se aflau înșirate trupele în garnizoană la Constanța, toate autoritățile și publicul. Săvârșindu-se serviciul divin cerut de împrejurare și în urma câtor-va cuvinte rostite de domnul A. Orăscu, autorul proiectului de catedrală, domnul Ministru al Cultelor a rostit un discurs. După aceea s’ a procedat la punerea pietrei fundamentale”; pergamentul comemorativ a fost însoțit de „medalii, decorațiuni și monede”.

Lucrările se continuă în cursul anului 1884 și se termină în 1885, când se face și recepția provizorie<sup>65</sup>. Recepția provizorie trebuia urmată, ca în orice lăcaș de cult ortodox, de zugrăvirea interioară, care întârzie, este contestată și corectată; este însă un subiect în sine, asupra căruia nu stăruim aici. Catedrala este sfințită abia la 21 mai 1895.

În anul 1910, președintele Comunității israelite așkenazi din Constanța, Pincus Șapira, „furnisor al Curții Regale”, cu „magazin de încredere” pe strada Carol nr. 17, după cum îi fac reclamă, plătită, desigur, numeroase ziare, (calcanul sudic al clădirii a păstrat până târziu inscripția cu numele proprietarului), dar și în Piața Independenței nr. 20<sup>66</sup>, solicită primăriei „autorizare de a construi un templu” pe terenul deținut în Constanța, strada Rosetti colț cu Petru Rareș; măsurându-l, constată conductorul arhitect I. Dobrescu la 4 aprilie 1910, „am găsit 412,55 mp; s-au prezentat acte pentru 156 mp, al curții sinagogei, iar pentru 256,55 mp. pe care urmează a se construi templul nu s-au prezentat acte”,

declarându-se că este locul „pe care se afla construită sinagoga veche”<sup>67</sup>. Ridicarea acesteia ar fi fost aprobată prin firman de sultanul Abdul Aziz în 1864; astfel, măritului sultan, care a domnit în perioada 1861 – 1876, i se pot atribui trei edificii de cult la Constanța: geamia Azizia care îi poartă numele (sau Hunchiar), autorizată chiar în primul an al domniei sale, biserica greacă, permisă prin firman împăărătesc în 1862, și sinagoga în cauză.



*Sinagoga de rit răsăritean*

În 1880, dintr-un total de 5.203 de locuitori, la Constanța erau înregistrați 234 evrei<sup>68</sup>; în 1894, din 10.418 locuitori, doar 855

sunt evrei<sup>69</sup>. Într-un *Recensământ general al populațiunei 1884 recapitulativ de numărul proprietăților existente*, Comuna urbană Constanța arată că pe strada Alléon „din cartierul ovreiesc”, situat între Conac (vechiul sediu al caimacanului) și port<sup>70</sup>, se află 8 case locuite (nu există imobile nelocuite și locuri îngrădite), din care 1 cu un etaj, 5 cu două, 2 cu mai multe, „plus o sinagogă”<sup>71</sup>. În 1885 episcopii sinagogei cer autorizație pentru repararea templului (olane, „boitul pereților în interior și exterior”, scara antreului)<sup>72</sup>.



*Sinagoga de rit sefard*



Autorizația de funcționare a celor două sinagogi este dată în anul 1903 prin regulamentul publicat de Monitorul Oficial (nr. 26/4 mai 1903<sup>73</sup>). Cu ocazia recensământul făcut la Constanța în anii 1902/1903, dintr-un număr de 13.385 de locuitori, numărul evreilor era de 1.059<sup>74</sup>, în creștere față de 1880, când erau, așa cum am arătat, 234 de persoane<sup>75</sup>, și nu 32, cum estimează baronul d'Hogguer<sup>76</sup>, sau față de cei 855 semnalati deja în 1894<sup>77</sup>.

Demersurile pentru o nouă sinagogă debutează în 1907, sub conducerea președintelui M. Bujes; primăria are unele obiecții, de respectarea cărora își condiționează autorizația de construcție<sup>78</sup>, iar construcția trenează. Abia în 1910 și cu substanțiale modificări, planurile semnate de Anghel Păunescu primesc, în cele din urmă, cuvenita aprobare. Frumoasă, impunătoare și bine întreținută – potrivit calificativelor date de Th. Ionescu și I. N. Duployen în Ghidul lor din 1924<sup>79</sup>–, „sinagoga de rit Askenaz este înzestrată cu un interior admirabil, având colonade masive și două galerii”<sup>80</sup> (din păcate, starea de conservare a clădirii este, acum, precară).

Miercuri. 28 mai 1903, ora 3 p.m., „sub glorioasa Domnie a M. S. Regelui Carol I și M. S. Regina Elisabeta și A. A. L. L. Regale Principele Ferdinand și Principesa Maria, fiind Primul Consilier al Tronului D-1 Dimitrie Sturza, Prefect al Județului Constanța D-1 Scarlat Vârnab și Primar al orașului D-1 Christea Georgescu”, este pusă „piatra fundamentală a templului ce se va clădi în strada Mircea cel Mare de către comunitatea israelită de rit spaniol”, după un proiect de Adolf Linz; serviciul divin care urmează este onorat de participarea prefectului, a primarului, a altor notabilități locale<sup>81</sup>.

Terenul, donat inițial de Ismail Bey, guvernatorul sangeacului Tulcea în anul 1864<sup>82</sup> (deși documentele din această perioadă sunt, de multe ori, îndoielnice), ar fi fost mărit după unirea Dobrogei cu țara, printr-o achiziție. Comunitatea continuă

demersurile în anul 1881, iar noua cerere se referă la un teren de aproximativ 1.000 mp situat pe strada Marc Aureliu, între proprietățile Avedis Tomasian și Constantin Parussi<sup>83</sup>. În 1897 M. Rosanis, președintele „Comunității israelite-ispănoie”, solicită autorizație pentru construirea unei săli de prelegeri pe terenul deținut în strada Mircea cel Mare nr. 19, semn că situația își găsisse soluționarea necesară; autorizația este emisă cu promptitudine<sup>84</sup>.

Sumele de bani necesare templului care se construiește mult mai târziu (sau, cel mai probabil, o mare parte a acestora) provin din donații, după cum precizează în limbile română și ebraică inscripția cu rol de piatră fundamentală, păstrată la Arhivele Statului<sup>85</sup>. Inaugurarea are loc la 28 mai 1903, iar documentul emis cu acest prilej, menționează: „Spre Eterna Amintire/În orașul Constanța (Dobrogea), primul port al României pe Marea Neagră, în anul una mie nouă sute trei, în ziua de Miercuri, 28 a lunii Maiu, orele 3 p. m., sub glorioasa Domnia M. S. Regelui Carol I și M. S. Regina Elisabeta și A. A. L. L. Regale Principele Ferdinand și Principesa Maria, fiind Primul Consilier al Tronului dl. Dimitrie Sturza, Prefect al Județului Constanța dl. Scarlat Vârnav și Primar al orașului Dl. Christea Georgescu, s'a pus piatra fundamentală a clădirii Sinagogei Israelite de rit spaniol, după o muncă grea, depusă din partea Epitropiei Comunității semnați aci jos, colectând sume de bani însemnate de la persoane generoase, concetățeni și de la coreligionarii noștri din diverse orașe. Dumnezeu [să] protejeze și [să] recompenseze bunele lor fapte. Amin!”<sup>86</sup> Dificultăți materiale întârzie finalizarea lucrării; în iunie 1908, comunitatea cere aprobare pentru a organiza o loterie, „din produsul căreia să terminăm clădirea templului”<sup>87</sup>. Abia în 1915, o adresă a președintelui Comunității, Marcu Prezente, arată că lucrările sunt aproape terminate și cere înlesniri pentru instalarea utilităților<sup>88</sup>.

Singura construcție în stil neogotic din Constanța, demolată spre sfârșitul deceniului opt al secolului trecut, era înzestrată cu bolți în ogive, fereastră centrală biforă, rozete

laterale, prin care este înscrisă în fațadă steaua lui David, ancadramente în arc frânt, fleșă terminală, contraforți.

„O geamie mică din piatră, înverzită de ploi și coșcovită sub povara anilor, situată în centru (desigur că este vorba despre centrul Küstendgei otomane, cu dimensiunile de atunci, n.n.) s'a dărâmat pe la 1825, când s'a construit geamia Mahmudie (mai precis, dubla acțiune a avut loc în anul 1822 – 1823/ respectiv 1238, n.n.), dărâmată și ea apoi din ordinul regelui Carol care a construit (în intervalul 1910 – 1913, n.n.) pe același loc moscheia regală, al cărei minaret svelt se înalță azi deasupra orașului”<sup>89</sup>. Datat 24 iunie 1910, actul de fundație al noului lăcaș de cult întărește precizarea făcută, potrivit căreia pe locul respectiv s-a aflat „în principalul cartier al orașului Constanța” moscheea Mahmudie, ridicată „în anul 1823 de către decedatul ctitor Afâz (Hafuz) Hussein Pașa, conform cu Fetvaua sancționată de Șeih-ul-Islamat din Constantinopol”<sup>90</sup> și demolată după mulți ani în scopul arătat.

Ordinul emis la 14 noiembrie 1878 de domnitorul Carol, cu ocazia trecerii trupelor noastre peste Dunăre, la Brăila, menționează:

„[...] Ostași! În noua Românie, voi veți găsi o populațiune în cea mai mare parte română. Dar veți găsi și locuitori de alt neam, de altă religiune. Toți aceștia, devenind membri ai Statului român, au drept de o potrivă la protecțiunea, la iubirea voastră.

Între aceștia veți afla și populațiuni musulmane a căror religiune, familie, moravuri se deosebesc de ale noastre. Eu, cu dinadins vă recomand a le respecta [...]”<sup>91</sup>

Supușii regelui au ținut cont de această recomandare, dar și de o lungă tradiție și i-au respectat pe „locuitorii de alt neam”, perpetuând astfel în Dobrogea unul dintre cele mai interesante modele interetnice, care a supraviețuit din Antichitate (situația, prezentată pentru prima dată de Ovidiu ca motiv de lamentare, a rezultat din observațiile sale *in situ* și s-a perpetuat, cu alte amestecuri de popoare, chiar și în secolele *turcocrăției*).



Constanța

Giamia turcească

*Geamia Regele Carol I*

Ziarul *Sirena* menționează la 29 aprilie 1916: „Noua geamie își înalță spre cer mândrul ei minaret pe strada G. Gr. Cantacuzino, în apropiere de Piața Independenței. Iată împrejurările istorice în care a fost construită: în urma iradei (decret imperial, n.n.) prin care sultanul recunoștea autoritatea bisericii române din Macedonia, guvernul nostru a hotărât să ridice cu cheltuiala sa în Constanța o geamie pentru musulmanii de aici. În acest scop d<sup>l</sup> arhitect Victor Ștefănescu a mers la Constantinopol, unde a adunat elementele necesare pentru alcătuirea planurilor și în sfârșit în 1912 a fost gata noua geamie, clădită pe locul alteia vechi, care a fost dărâmată. Sultanul a dăruit-o cu bogate covoare. Inaugurarea s-a făcut [în 1913] sub primariatul d<sup>lui</sup> Mircea Solacolu-Troian, în prezența marelui rege Carol I, care a ținut să asiste.”<sup>92</sup>

Decizia de a construi, la Constanța, cea mai mare geamie din țară, *a fost luată încă din anul 1905*, potrivit Monitorului Oficial care publică la 21 iunie curent un proiect de lege votat apoi în unanimitate: „Art. 1. – Asupra excedentului de lei 1.003.550, bani 93, rămas disponibil din excedentul exercițiului 1903 – 1904, în urma legilor sancționate cu decretele regale N<sup>o</sup> 2.052 și 2.054 din 6 Aprilie 1905 și N<sup>o</sup> 2.171 din 9 Aprilie 1905, se deschid pe seama Ministerului cultelor și instrucțiunii publice următoarele credite:

I. Lei 83.550, bani 93, pentru continuarea lucrărilor de construcțiune a Muzeului de istorie naturală și a Arhivelor Statului;

II. Lei 120.000 pentru construcțiunea unei moschei la Constanța.”

Ziarul *Conservatorul Constanței* anunță în anul 1909: „În orașul nostru se va începe în curând clădirea unei moschei. În urma iradei imperiale prin care fostul sultan a recunoscut în 1905 naționalitatea română din Turcia, guvernul român a hotărât construcțiunea acelei moschee. Ea va costa 200 mii lei. Planurile sunt

făcute de dl. architect V. Ștefănescu (și nu de inginerul Gogu Constantinescu, cum se afirmă, eronat, cel mai adesea, n.n.) și întreprinderea construcției a luat-o dl. inginer I. Niculcea. În locul lui Cadri bey a fost numit consul general al Turciei la Constanța dl. Hank Effenfi Papazian, fost director al contabilității în Ministerul de Externe Turcesc.”<sup>93</sup>

Moscheea se compune din două părți: „o curte interioară (*sahn*, n. n.) cu două portice, în care credincioșii se pot adăposti și spăla picioarele înainte de a-și începe rugăciunea și moscheea propriu-zisă (*abdest*, n.n.). Suprafața totală a moscheei va fi de 450 m. p., înălțimea cupolei de 25 m., cu un diametru de 8 m., iar înălțimea minaretului de 37 m., 70 cm. Construcția va fi de piatră și cărămidă, exceptându-se cupola și minaretul, care vor fi din beton armat. Portalul principal al moscheei va fi de piatră de Dobrogea, ușa de marmură neagră cu încrustații de bronz, iar coloanele interioare din marmură de Câmpu-Lung (Mateiaș).

Vârfurile cupolei și minaretul vor fi acoperite de aramă aurită. Păreții interiori vor fi ornamentați cu versete din Coran pe fonduri aurit, iar restul păreților îmbrăcați cu faianță galbenă și verde.

Întreaga clădire va fi încălzită cu ajutorul unui calorifer și luminată printr-un lustru în bronz antic și cu lumină electrică. De asemenea, partea de sus a minaretului va avea o coroană de 50 de lămpi electrice, care vor lumina turnul cu ocazia sărbătorilor Ramazanului.

Costul întregii clădiri va fi de circa 250.000 lei.”<sup>94</sup>

Amplasată în zona peninsulară a Constanței, în imediata apropiere a Catedralei „Sf. Apostoli Petru și Pavel”, această ctitorie dă seama despre înalta viziune a regelui referitoare la „amestecul de popoară” (după cum afirma poetul național Mihai Eminescu, n. n.) din această provincie, afirmată, între multe alte luări de poziție, prin Proclamațiunea M. S. Regale către Dobrogeni din anul unirii cu țara, 1878: „[...] Locuitorilor de orice naționalitate și religione, Dobrogea, vechia posesiune a lui Mircea-

cel-Bătrân și Ștefan-cel-Mare, de astăzi face parte din România. Voi de acum atârnați de un Stat unde nu voința arbitrară, ci numai legea desbătută și încuviințată de națiune hotărăște și ocârmuiește cele mai sfinte și cele mai scumpe bunuri ale omenirii: vieața, onoarea și proprietatea, sunt puse sub scutul unei Constituțiuni pe care ne-o râvnesc multe națiuni străine. Religiuinea voastră, familia voastră, pragul casei voastre, vor fi apărate de legile noastre și nimeni nu le va putea lovi fără a-și primi legiuta pedeapsă.

Locuitorilor musulmani, dreptatea României nu cunoaște deosebire de neam și de religiuene. Credința voastră, familia voastră vor fi apărate deopotrivă ca și ale creștinilor. Afacerile religiunii și ale familiei vor fi pentru voi încredințate apărării muftiilor și judecătorilor aleși din neamul și legea voastră.

Și creștini și musulmani, primiți dar cu încredere autoritățile române; ele vin cu anume însărcinare de a pune capăt dureroaselor încercări prin care ați trecut, de a vindeca rănele războiului, de a apăra persoana, averea și interesele voastre legiuite, în sfârșit de a vă desvolta buna stare morală și materială.

Armata română care intră în Dobrogea, nu are altă chemare decât de a menține ordinea și, model de disciplină, de a ocroti pașnica voastră viețuire.

Salutați dar cu iubire drapelul român, care va fi pentru voi drapelul libertății și al păcii [...]”<sup>95</sup>

## NOTE

1. Ygrec [econom Gh. Rădulescu], „Însemnări asupra înființării primei biserici românești în Constanța”, în *Tomisul* (foae oficială a Eparhiei de Constanța), I, nr. 2, 15 mai 1924, p. 32 – 33.

2. Doina Păuleanu, *Constanța 1878 – 1928. Spectacolul modernității târzii*, vol. I, ed. cit., passim; vezi și Doina Păuleanu, Virgil Coman, *Catedrala „Sf. Apostoli Petru și Pavel” Constanța*, ed. cit.

3. Dr. Hector Sarafidi, „Istoricul medico-farmaceutic al orașului Constanța”, în *Analele Dobrogei*, V, 1924 – 1927, Constanța, p. 228.

4. Colonel Ionescu M. Dobrogianu, *Tomi – Constanța*, Tipografia Lucrătorii Asociați, Constanța, 1931, p. 63.
5. „Raport general. De starea Județului Constanța în anul 1881”, în *Farul Constanței*, II, nr. 81, 28 februarie 1882, p. 3.
6. Constantin Cheramidoglu, „Un misionar creștin în Constanța modernă”, în *Ex Ponto*, XI, nr. 1 (38), Constanța, ianuarie – martie 2013, p. 177.
7. Stavros Manesis, *Comunitatea elenă din Constanța*, UER Press, București, 2013, p. 40.
8. Scrisoarea unui creștin din Küstendje publicată în ziarul *Nea Epohi* din Corfu, apud *ibidem*.
9. Apud Constantin Cheramidoglu, *art. cit.*, p. 176 – 178.
10. SJANC, fond Colecția de fotografii, *Album al Comunității Elline Constanța, întocmit cu ocazia sărbătoririi Semicentenarului alipirei Dobrogei*, A738/4.
11. Doina Păuleanu, *Aventura unui proiect european*, Ex Ponto, Constanța, 2003, p. 170 – 171.
12. Florin Anghel, Cristian Andrei Leonte, *Grecii în Constanța veche. Istoria unui cartier aproape uitat*, [www.info-sud-est.ro/grecii-in-constanta-veche](http://www.info-sud-est.ro/grecii-in-constanta-veche).
13. P. Vulcan, M. Măldărescu, *Istoricul orașului Constanța*, ediția a II-a, Institutul de Arte Grafice al ziarului *Dobrogea Jună*, Constanța, 1929, p. 8.
14. SJCAN, fond PMC (fond Primăria Constanța), dosar nr. 10/1897, f. 61.
15. Th. Ionescu, I. N. Duployen, *Constanța și Techirghiol. Ghid ilustrat*, Institutul Grafic Albania, Constanța, 1924, p. 66.
16. Grigore Gr. Dănescu, *Dicționarul geografic, statistic, economic și istoric al județului Constanța*, Tipografia și fonderia de Litere Thoma Basilescu, București, 1897, p. 179.
17. Colonel Ionescu M. Dobrogianu, *op. cit.*, p. 55.
18. Colonel Ionescu-Dobrogianu, „Dobrogea acum o sută de ani”, în *Viața Dobrogiană*, I, aprilie 1927, p. 6 – 7.
19. SJCAN, fond PMC, dosar nr. 13/1880, f. 7 – 9.
20. Idem, dosar nr. 1/1882, f. 23.
21. Iosif Vulcan, *La Constanța*, în *Familia*, an XXXIV, nr. 43, 25 octombrie/6 noiembrie 1898, p. 507.
22. V. Grozescu, *Unsprezece luni în Orient. (Schiță de călătorie)*, în *Familia*, XXIII, nr. 4, 25 ianuarie 1887, p. 54.



23. Arhiva Muftiatului Cultului Musulman din România, dosar nr. 1/1913, f. 18 v., apud Doina Păuleanu, Virgil Coman, *Moscheea Regală „Carol I” Constanța 1910 – 2010*, ed. cit., p. 53.
24. Ion Marin Sadoveanu, „Constanța. Pe urme de pietre și amintiri de oameni”, în *Boabe de grâu*, II, București, 1931, p. 94.
25. Tudor Șoimaru, *Constanța*, Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol II, București, 1936, p. 24.
26. Doina Păuleanu, *Constanța 1878 – 1928. Spectacolul modernității târzii*, vol. I, ed. cit., p. 264.
27. Raymund Netzhammer, *Din România. Incursiuni prin această țară și istoria ei*, vol. I, Humanitas, București, 2010, p. 222.
28. Marian Moise, *Constanța veche*, Menora, Constanța, 2001, p. 101.
29. Ion Marin Sadoveanu, *art. cit.*, p. 96.
30. SJCAN, fond PMC, dosar nr. 17/1898, f. 66 – 67.
31. Raymund Netzhammer, *op. cit.*
32. SJCAN, fond PMC, dosar nr. 22/1897, f. 19 – 22.
33. *Farul Constanței*, I, nr. 16, apud Stoica Lascu, *Mărturie de epocă privind istoria Dobrogei*, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, 1999, p. 110.
34. *Constanța*, III, nr. 121 și 122, 4 iunie 1895, p. 3.
35. „Biserica Bulgară”, în *Constanța*, IV, nr. 195, 23 februarie 1897, p. 2.
36. SJCAN, fond PMC, dosar nr. 4/1898, f. 2.
37. Th. Ionescu, I. N. Duployen, *op. cit.*, p. 47.
38. SJCAN, fond PMC, dosar nr. 20/1911, f. 141.
39. Ibidem, p. 142 – 143.
40. „Biserica Sf. Nicolae se repictează”, în *Dobrogea Jună*, XXXIX, nr. 66, 18 septembrie 1943, p. 2.
41. SJCAN, fond PMC, dosar nr. 18/1879, f. 77 verso.
42. Ibidem, dosar nr. 22/1897, f. 19 – 22; Simion Tavitian, *Armenii dobrogeni în istoria și civilizația românilor*, Ex Ponto, Constanța, 2003, p. 28.
43. „Eforia Bisericei Armene din Urbea Constanța”, în *Farul Constanței*, I, nr. 16, 21 august 1880, p. 4.
44. Th. Ionescu, I. N. Duployen, *op. cit.*, p. 89.
45. SJCAN, fond PMC, dosar nr. 9/1906, f. 64.
46. Idem, dosar nr. 9/1908, f. 48.
47. Idem, dosar nr. 6/1914, f. 9.
48. Idem, dosar nr. 14/1914, f. 17.

49. Doina Păuleanu, *Constanța 1878 – 1928. Spectacolul modernității târzii*, vol. II, ed. cit.
50. Doina Păuleanu, Virgil Coman, *Catedrala „Sf. Apostoli Petru și Pavel” Constanța*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2008, p. 16 – 17.
51. IPS Teodosie Petrescu, Adrian Rădulescu, *Mitropolia Tomisului. Tradiție și actualitate*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța 2004, p. 8 – 12, 25 – 35.
52. Doina Păuleanu, Virgil Coman, *op. cit.*
53. Ygrec, *art. cit.*, în *Tomisul*, I, nr. 2, 15 mai 1924, p. 8.
54. Ygrec, *art. cit.*, în *Tomisul*, I, nr. 3, 15 iunie 1925, p. 56 – 59.
55. George I. Auneanu, *Amintiri asupra trecutului Küstendge – Constanța, 19 – 23 noiembrie 1878*, Tipografia Speranța, Constanța, 1937, p. 3.
56. Ygrec, *art. cit.*
57. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare DANIC), fond Parlament, dosar 764/1882, f. 104.
58. Ibidem.
59. Doina Păuleanu, *op. cit.*, *passim*.
60. Remus Oprescu, „Espunere generală a situațiunii județului Constanța”, loc. cit., p. 2.
61. Eleonora Costescu, *Artiștii Storck*, Arc 2000, București, 1996, p. 16 – 17.
62. C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, Editura ziarului *Universul*, București, 1935, p. 298 – 299.
63. Lucian Predescu, *Enciclopedia României „Cugetarea”*, Saeculum – I. O. Vestala, București, 1999, p. 95.
64. Barbu Delavrancea, *Opere*, VI, Minerva, București, 1970, p. 128.
65. N. Iorga, *Drumuri și orașe din România*, Minerva – Institutul de Arte Grafice și Editura, București, 1904, p. 263.
66. DANIC, colecția Acte comemorative și de fundație, dosar nr. 1/1884, f. 22.
67. Th. Ionescu, I. N. Duployen, *op. cit.*, p. 5.
68. SJCAN, fond PMC, dosar nr. 23/1910, f. 158.
69. SJCAN, fond PMC, dosar nr. 22/1897, f. 19 – 22.
70. Idem, dosar nr. 6/1895, f. 17, 20.
71. Colonel Ionescu M. Dobrogianu, *op. cit.*, p. 66.
72. SJCAN, fond PMC, dosar nr. 13/1885, f. 7.
73. Idem, dosar nr. 19/1895, f. 21.
74. G. Ilioniu, „Culte în Dobrogea”, în *Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească*, ediția a II-a, Ex Ponto, Constanța, 2003, p. 639.

74. SJCAN, fond PMC, dosar nr. 18/1902, f. 39.

75. Simion Tavitian, *Armenii dobrogeni în istoria și civilizația românilor*, Ex Ponto, Constanța, 2003, p. 28.

76. Căpitanul M. D. Ionescu, *Dobrobia în pragul veacului al XX-lea*, București, Editura I. V. Socec, 1904, p. 348.

77. SJCAN, fond PMC, dosar nr. 6/1895, f. 17, 20.

78. SJCAN, fond PMC, dosar nr. 13/1907, f. 30.

79. Th. Ionescu, I. N. Duployen, *op. cit.*, p. 19.

80. *Ibidem.*

81. *Constanța*, XII, nr. 431, 8 iunie 1903, p. 4.

82. Adrian Rădulescu, Stoica Lascu, Puiu Hașotti, *Constanța. Ghid de oraș*, Sport-Turism, București, 1985, p. 71 – 72.

83. SJCAN, fond PMC, dosar nr. 1/1881, f. 64 – 65.

84. Idem, dosar nr. 12/1897, f. 18 – 20.

85. Idem, dosar nr. 16/1903, f. 1, 34.

86. *Ibidem*, f. 2.

87. Idem, dosar nr. 9/1908, f. 50.

88. Idem, dosar nr. 23/1915, f. 76.

89. N. Duployen, „Constanța acum o sută de ani”, în *Dimineața*, 12 noiembrie 1933, p. 100.

90. *Ibidem.*

91. Apud Stoica Lascu, *op. cit.*, p. 85.

92. „Geamiile”, în *Sirena*, I, nr. 19, Constanța, 28 aprilie 1916, p. 1.

93. „Informațiuni”, în *Conservatorul Constanței*, I, nr. 21, 20 septembrie 1909, p. 3.

94. „Moscheea din Constanța”, în *Drapelul*, II, nr. 13, 11 iulie 1910, p. 1.

95. „Proclamațiunea M. S. Regale către Dobrogeni”, în *Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Constanța*, XXXIX, Institutul de Arte Grafice „Eminescu” S.A., București, 28 octombrie 1928, p. 125 – 126.

# Minoritățile etnice dobrogene în structura demografică a Constanței în perioada 1878 - 1939

*Conf.univ.dr. Mariana COJOC  
Universitatea „Ovidius” Constanța*

Multitudinea paginilor de istorie scrise despre Dobrogea de-a lungul timpului par, uneori, insuficiente, în comparație cu problematica diversă a acestui ținut revenit la Țară după războiul de Independență (1877-1878). Dezvoltarea Dobrogei și, îndeosebi, a orașului-port Constanța a transformat regiunea dintr-o zonă de margine a unui imperiu aflat în ultimele sale zbateri, într-un proiect de *încercare* pentru tânărul stat român. Provocările au fost numeroase ca și vremurile. Cu toate acestea, Dobrogea a devenit peste timp, o regiune importantă a României iar Constanța, portul său principal de export, dacă mă refer doar la perioada analizată.

Pornind de la statisticile vremii, documentele istorice din arhivele evidențiate odată cu cercetarea pentru scrierea lucrării de doctorat, voi puncta câteva repere demografice pentru Dobrogea și, îndeosebi pentru Constanța, în perioada *suspendată* parcă de două mari ... borne existențiale: 1878 – revenirea la Țară și anul 1939 – ce a marcat începutul unei drame - cel de-Al Doilea Război Mondial – finalul acestuia impunând în România și, implicit, Dobrogea sau jumătate de Lume regimul socialist-totalitar cu toate experimentele și dramele sale.

O altă dimensiune ce trebuie să o subliniez aici - dar atât de mult punctată în timpul contemporan – cea a diversității etnice, a mozaicului etnic dobrogean. Nu vreau să insist pe acest aspect,

lăsând cifrele să... ”vorbească” chiar la ... propriu și prin scrierea numelor ”etniilor” așa cum apar în documentele vremii.

Deși poate părea o dimensiune facilă, explorarea demografică reprezintă un proces complex, ce trebuie susținut prin analize comparate așezate în concordanță cu evoluția sau nu, a diverselor paliere de dezvoltare socio-economică a spațiului analizat. În fapt, presupune realizarea unei *mape de dezvoltare* a noului spațiu – în cazul de față – regiunea dintre Dunăre și Marea Neagră, ce proiectează dimensiunile: economică, politică, socială, culturală, viață cotidiană etc. Pornind de la acești indicatori, încercând o analiză complexă și în paralel, putem explica și înțelege evoluția demografică a Dobrogei și a Constanței între anii 1878 – 1939<sup>1</sup>. Astfel, am încercat conturarea unui asemenea proiect prin realizarea lucrării *Constanța – port internațional. Comerțul exterior al României prin portul Constanța (1878-1939)*<sup>2</sup>.

*Constanța și aventura sa demografică în... ”la belle époque”*

Dobrogea... Constanța... 1878... Greu de definit. O lume în paragină. Și, cu toate acestea, orașul de la Mare... avea să trăiască o aventură superbă la începutul secolului XX. Satul prăfuit s-a transformat într-un oraș monden, de sezon, într-un port important al României aceluși timp.

---

<sup>1</sup> Thomas K. Burch, *Demography in a new key: A theory of population theory*, in ”Demographic research”, vol. 9, 5 December 2003, Max Planck Institute for Demographic Research, Germany, pp. 263-284.

<sup>2</sup> Mariana Cojoc, *Constanța – port internațional. Comerțul exterior al României prin portul Constanța (1878-1939)*, București, Editura Cartea Universitară, 2006. Prezentarea datelor din prezentul articol este realizată în volumul menționat și în Mariana Cojoc, *Dinamica vieții sociale în orașul-port Constanța, între anii 1878-1916*, în ”Anuarul Muzeului Marinei Române”, tom IV, 2001, Constanța, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța, 2000, pp. 99-114.

Evoluția demografică a Dobrogei, după anul 1878 până la izbucnirea Primului Război Mondial, poate fi analizată pe două etape distincte. Prima, cuprinsă între anii 1878 și 1912, a evidențiat un aflus considerabil al populației rurale din celelalte provincii românești spre noul ținut reintegrat la 1878. De fapt, județul Constanța a cunoscut cel mai mare „val migraționist” rural, față de alte regiuni ale țării. Odată cu începerea lucrărilor la podul de peste Dunăre, cu demararea construcțiilor portuare, cu dezvoltarea economică a orașului Constanța, au fost create noi direcții de deplasare a populației, migrarea populației rurale către oraș devenind fenomenul dominant al mobilității în zonă<sup>3</sup> (în această perioadă au început să se definească și funcțiile economice ale orașului, dintre care cea portuară devine din ce în ce mai clară, iar cea balneară se conturează datorită amenajării câtorva vile izolate la *Mamaia*)<sup>4</sup>.

Primul recensământ oficial efectuat de statul român, în care a apărut distinct, pe etnii, populația orașului Constanța, datează din anul 1880<sup>5</sup>. În acel an, potrivit datelor consemnate pe etnii de Primăria Constanța, existau în oraș ”279 români, 1.543 greci, 348 bulgari, 175 armeni, 410 turci, 1.804 tătari, 3 sârbi, 29 germani, 37 austrieci, 12 unguri, 32 englezi, 8 ruși, 234 evrei și alte naționalități – 248”, întreaga populație fiind estimată la 5.203 locuitori (situații după aceiași parametri fiind întocmite și în anii 1881 și 1882; astfel, în 1881 dintr-un total de 5.710, 348 erau români, greci-1.604, bulgari-217; în 1882, românii-485, grecii-1.738, bulgarii-366; total-6.437; în anul 1895, dintr-un total de 10.419 locuitori, 2.519 erau români, 2.460 – greci, 1.060 – bulgari, 33-ruși. În 1911, natalitatea Dobrogei era cea mai ridicată din țară,

---

<sup>3</sup> Julieta Poșarlie, *Evoluția populației județului Constanța, documentar pentru uz intern*, Consiliul Popular Județean Constanța, f. a., p. 27.

<sup>4</sup> Atena Herbst Rădoi, Mircea Negulescu, *Evoluția numerică a populației orașului Constanța și dezvoltarea lui teritorială*, în „Studii și cercetări de geografie aplicată a Dobrogei”, Constanța, 1972, pp. 247-248.

<sup>5</sup> Arhivele Naționale Constanța (A.N.C.), fond Primăria Constanța, dosar 22/1897, ff. 19-22.

reprezentând 47,4% (celelalte provincii – Muntenia-40,5%, Oltenia-38,7%, Moldova-38,1/), iar mortalitatea cea mai scăzută în mediul urban – 24,4% (Oltenia-26,6%, Muntenia-26,5%, Moldova-25%)<sup>6</sup>.

Recensământul din luna decembrie a anului 1894, efectuat la cererea Ministerului de Finanțe, s-a realizat în funcție de *starea civilă, vârstă, cetățenie, religie, instrucție și profesie*. De această dată, populația totală a Constanței era de 10.418 locuitori (față de anul 1891, când s-au înregistrat 8.132), dintre care 6.425 bărbați și 3.992 femei. Comparativ cu celelalte două mari orașe porturi ale timpului, Brăila și Galați, numărul locuitorilor era destul de mic, 51.116, respectiv, 57.459, în timp ce în București erau consemnați 232.009 locuitori). Totuși, Constanța se situa, în această privință, înaintea orașelor Slatina, Turnu Măgurele, Râmnicu Vâlcea, Târgu Jiu sau Vaslui<sup>7</sup>. Din cei 10.418 locuitori, 6.862 erau cetățeni români; pe confesiuni, 6.572 erau ortodocși, 678 catolici și protestanți (germani, italieni, unguri, englezi), 2.002 musulmani (tătari, turci, bulgari, populație romă convertită la islam), 855 evrei iar 111, alte religii (secte rusești, lipoveni).

Recensământul general al populației României din decembrie 1899 menționa în orașul Constanța un număr de 12.725 locuitori<sup>8</sup>. Conform *Mișcării populației României în anul 1910* (volum editat de Ministerul Agriculturii și Domeniilor), orașul Constanța era locuit la vremea respectivă de 15.774 de persoane față de Galați cu 66.216; Brăila, 60.550; Tulcea, 21.239 și București – 293.435), devansând acum orașe precum: Râmnicu Vâlcea, Caracal, Râmnicu Sărat, Câmpulung<sup>9</sup>.

---

<sup>6</sup> *Mișcarea populației României în anul 1914*, București, 1915, pp. 5-15; A.N.C., fond Primăria Constanța, dosar 22/1897, ff. 21-22.

<sup>7</sup> A.N.C., fond Primăria Constanța, dosar 6/1895, ff. 17-20.

<sup>8</sup> Ion Alexandrescu, Ioan Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Enciclopedia de istorie a României*, București, Editura Meronia, 2000, p. 297.

<sup>9</sup> *Mișcarea populației României în anul 1910*, București, 1911, pp. 12-15.

La recensământul din 1912, Constanța număra 26.628 locuitori (Brăila – 64.730, Galați – 71.719, Tulcea – 21.764, București – 338.109) având un indice de creștere demografică ridicat de +81,7%, mult înaintea celorlalte mari orașe portuare ale țării: Galați +14,7% și Brăila +14,9% și chiar față de capitală +22,4%.<sup>10</sup>.

După câțiva ani, în 1914, populația totală a orașului a ajuns la 27.662 locuitori, față de Tulcea – 22.186, Brăila – 65.911, Galați – 72.512 sau București – 345.628, Constanța plasându-se deja între primele opt orașe ale țării după numărul de locuitori<sup>11</sup>.

Fluctuații s-au înregistrat și în ceea ce privește numărul locuitorilor dobrogeni pe naționalități, procesul în sine fiind unul deosebit de complex. Astfel, populația de origine turco-tătără a orașului Constanța, în 1880, era de 410, un an mai târziu, în 1881, scăzând la 353, pentru ca, în 1882, să ajungă la 490 locuitori, ceea ce demonstrează variații procentuale în primii ani după Independență<sup>12</sup>. În ansamblul demografiei dobrogene, populația de religie musulmană a fost în scădere<sup>13</sup>, în intervalul istoric analizat. Între cauze, pe lângă faptul că după 1878 s-a constatat fenomenul emigraționist, se poate lua în calcul și mortalitatea ridicată în rândul populației musulmane, astfel încât excedentul morților față de cei nou-născuți în orașul Constanța a fost de – 23<sup>14</sup>, iar în 1914 de – 5<sup>15</sup>. Numărul catolicilor și protestanților constănțeni a cunoscut, de asemenea, sensibile modificări. Astfel, în 1880, locuitorii germani din oraș erau în număr de 29, în 1881 de 122, iar în 1882 de 167, numărul austrieșilor rămânând constant,

---

<sup>10</sup> Ion Alexandrescu, Ioan Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Enciclopedia de istorie...*, p. 304.

<sup>11</sup> A.N.C., fond Primăria Constanța, dosar 18/1915, ff. 11-20; *Mișcarea populației României în anul 1914*, București, 1915, pp. 5-15.

<sup>12</sup> A.N.C., fond Primăria Constanța, dosar 22/1897, ff. 21-22.

<sup>13</sup> I.I. Nacian, *Note complementare la Dobrogea economică și socială*, București, Emil Stork librar Editor, 1899, pp. 15-17.

<sup>14</sup> A.N.C., fond Primăria Constanța, dosar 17/1911, f. 17.

<sup>15</sup> *Ibidem*, dosar 18/1915, f. 18.



respectiv, 37. În aceeași perioadă, numărul ”englezilor” din Constanța a crescut de la 32 în 1880, la 45 în 1881 și la 82 în 1882<sup>16</sup>.

Evreii erau estimați, în 1880, la 234, în 1881 la 477, în 1882 la 535, procentul de creștere pentru județul Constanța, în anul 1900, fiind de 26,30%, aproximativ același și pentru oraș, știut fiind că afacerile acestora se desfășurau îndeosebi în mediul urban. Excedentul etnicilor mozaici în 1910 a fost de +19 iar în 1914 de +24<sup>17</sup>.

Armenii ocupau, în 1880, locul șase în tabloul etnicilor din Constanța, după tătari, greci, turci, bulgari, români, fiind în număr de 175 (288 în 1881 și 404 în 1882), numărul lor crescând, ulterior, cu un procent de aproximativ 30 (excedentul în 1910 era de +12, iar în 1914 de +16).

Din punct de vedere confesional, saltul cel mai spectaculos însă l-a înregistrat, în orașul Constanța, ca de altfel în întregul ținut dobrogean, populația ortodoxă (români, ruși, bulgari, greci, accentul căzând asupra românilor), care, în 1894, a ajuns la 6.572 locuitori<sup>18</sup> (în 1905, românii reprezentau 6.944 din totalul populației orașului, de 15.777), cu excedent în 1910 de +213, iar în 1914 de +244<sup>19</sup>.

Dezvoltarea Constanței după momentul 1878 până la intrarea României în război a fost considerabilă, orașul ajungând să numere în 1914 o populație de 27.662 locuitori (Brăila – 65.911;

---

<sup>16</sup> *Ibidem*, dosar 22/1897, ff. 21-22; dosar 17/1911, ff. 17; dosar 18/1915, f. 18. În 1910 în Constanța, a fost înregistrat un excedent de +3 al populației de religie catolică, iar în 1914 s-a ajuns la – 3 (la protestanți +1).

<sup>17</sup> *Ibidem*, f. 11.

<sup>18</sup> *Ibidem*, dosar 6/1895, f. 15.

<sup>19</sup> *Mișcarea populației României în anul 1914*, București, 1915, pp. 5-15; A.N.C., fond Primăria Constanța, dosar 22/1897, ff. 21-22.

Galații – 72.512; Tulcea – 22.186; Bucureștii – 345.628), aflându-se în primele opt orașe ale țării<sup>20</sup>.

### *Minorități etnice în Constanța interbelică*

Din punct de vedere demografic, la finalul Primului Război Mondial, în comparație cu celelalte provincii românești, în Dobrogea, doar în anul 1919 a fost înregistrat un deficit al mișcării populației în mediul urban de – 918. Acest fenomen a fost explicat prin existența unor condiții specifice, sociale, culturale și economice ale regiunii.

În 1920, populația Constanței număra 40.455 de locuitori, din care – ”26.350 români, 1.425 – evrei, 207 – unguri, 630 – germani, 447 – ruși, 78 – polonezi, 105 – sârbi, 2.018 – turci și tătari, 4.268 – greci, 1.017 – bulgari, 1.836 – armeni, 2.074 alte naționalități, pentru ca în 1925 să se poată vorbi de – 63.765 locuitori”<sup>21</sup>, la care se adăugau aproximativ 10.000 de persoane din cazărmi, școli, internate, închisori, spitale și hoteluri ce nu se regăseau în acte. Mai mult decât atât, în timpul lunilor de vară, numărul vizitatorilor se mărea cu încă 5.000 – 6.000 de persoane.

Anul următor, potrivit documentelor aflate în Arhivele Naționale Constanța, fondul Primăriei, în 1921, Constanța număra – ”30.523 – români, 1.973 – evrei, 553 – unguri, 735 – germani, 545 – ruși, 113 – polonezi, 108 – sârbi, 2.855 – turci și tătari, 5.182 – greci, 1.102 – bulgari, 3.347 – armeni, 2.181 alte naționalități”<sup>22</sup>. În 1922 – 57.024 (”36.782 – români, 2.021 – evrei, 649 – unguri, 786 – germani, 752 – ruși, 121 – polonezi, 133 – sârbi, 3.005 – turci și tătari, 5.276 – greci, 1.197 – bulgari, 3.465 – armeni, 2.837 – alte naționalități”<sup>23</sup>) iar în 1925 – 63.765 (”44.239 – români,

<sup>20</sup> A.N.C., fond Primăria Constanța, dosar 18/1915, ff. 11-20; dosar 22/1897, ff. 19-22; *Mișcarea populației României în anul 1914*, București, 1915, pp. 5-15.

<sup>21</sup> A.N.C., fond Primăria Constanța, dosar 58/1922, f. 30; dosar 9/1924, f. 35.

<sup>22</sup> *Ibidem*.

<sup>23</sup> *Ibidem*.

5.565 – greci, 3.375 – turci și tătari, 3.560 – armeni, 1.480 – evrei, 825 – germani, 120 – cehoslovaci, 123 – polonezi, 595 – unguri, 144 – austrieci, 455 – italieni, 83 – francezi, 15 – americani, 16 – spanioli, 1.637 – bulgari, 219 – sârbi, 752 – albanezi, 25 – englezi, 309 – ruși, 229 – alte naționalități”<sup>24</sup>.

Potrivit recensământului din anul 1930, România avea 18.052.896 locuitori, provincia dintre Dunăre și Marea Neagră - 811.332 locuitori, prezentând cea mai mică densitate de doar 34,9 locuitori/km<sup>2</sup> (cea mai mare densitate era înregistrată în Bucovina cu 81,7 locuitori/km<sup>2</sup>)<sup>25</sup>.

În Dobrogea, populația, ce reprezenta doar 4,52% din totalul țării (18.052.896 locuitori), cu un număr de 811.332 locuitori<sup>26</sup>, era concentrată, îndeosebi în jurul orașelor. Totuși, Constanța avea, comparativ cu anul 1910, un grad înalt de creștere al numărului de locuitori. Cele mai mari procente ale populației urbane pe provincii proveneau însă din Muntenia (27,1), Bucovina (26,6), Muntenia (24,3) și doar 23,8 din Dobrogea<sup>27</sup>. În 1930, Constanța număra 57.955 locuitori, la care se adăugau populația flotantă, sezonieră, ajungându-se, în fapt, la peste 80.000<sup>28</sup>. Cu toate acestea, Constanța întrecea doar municipii precum Satu Mare, Sibiu, Târgu Mureș, Cetatea Albă Bacău sau Bălți, celelalte mari porturi ale țării numărând în 1930: Galații – 101.148 locuitori, Brăila (populația permanentă) – 68.310 locuitori în timp ce capitala țării, Bucureștii avea 631.288 locuitori<sup>29</sup>. În principalul oraș maritim al României, numărul cel mai mare al locuitorilor îl

---

<sup>24</sup> *Ibidem*.

<sup>25</sup> S. Manuilă, D.C. Georgescu, *Populația României*, București, Imprimeria națională, 1937, p. 10.

<sup>26</sup> Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Enciclopedia de istorie...*, p. 306.

<sup>27</sup> S. Manuilă, D. C. Georgescu, *op. cit.*, p. 17.

<sup>28</sup> A.N.C., fond Primăria Constanța, dosar 8/1930, f. 116. Populația era repartizată pe circumscripții, astfel: I-6.359; II-11.501; III-5.893; IV-13.465; V-7.597; VI-6.704; VII-1.820; VIII-4.616.

<sup>29</sup> S. Manuilă, D. C. Georgescu, *op. cit.*, p. 20.

dădea populația de origine română – 40.661, urmată de cea turcă – 3.384 și bulgară – 1.176. Pentru județul Constanța, românii reprezentau 66,2%, bulgarii cu 8,9%, aflându-se înaintea populației de origine turcă (6,8%), tătarii – 6%, germanii – 3,8%, grecii – 1,8%, ruși – 1,5%. În oraș însă, numărul grecilor, evreilor sau armenilor, populație legată îndeosebi de activitățile comerciale, era în creștere, scăzând numărul bulgarilor.

În anul 1934 România număra o populație de 18.913.713, din care 3.539.290 locuitori reprezentau populația urbană, număr ce a crescut și în anii următori, ajungând în anul 1936 la o cifră de 19.319.330 din care 3.569.998 locuitori ai orașelor. Excedentul urban a fost, totuși, pentru perioada analizată, mai scăzut față de cel rural<sup>30</sup>, Dobrogea numărând în anul 1936 un număr mic de locuitori în comparație cu celelalte provincii ale țării, și-anume – 893.739 locuitori (Muntenia – 4.382.385, Basarabia – 3.081.837, Moldova – 2.658.804, Bucovina – 901.583, Oltenia – 1.629.961, Banat – 940.443, Crișana și Maramureșul – 1.447.538). Pentru anul amintit, numărul de locuitori pentru celelalte așezări importante ale Dobrogei, menționăm: Babadag - 4.948 locuitori, Balcicul – 6.519, Bazargic – 30.679, Carmen-Sylva – 840, Cavarna – 5.404, Cernavodă – 6.804, Eforie – 103, Hârșova – 383, Isaccea – 5.086, Măcin – 6.015, Mangalia – 2.974<sup>31</sup>.

Comparativ cu recensământul din anul 1930, în structura etnică a Constanței anului 1938 au fost înregistrate următoarele modificări: „un excedent al populației de origine română de +1.477; macedoneni +2; germani +79; maghiari +59; bulgari +154; ruși +135; greci +10; evrei –2; turci –557; ruteni +3; alte grupuri +8”<sup>32</sup>.

---

<sup>30</sup> *Ibidem*, pp. 82.

<sup>31</sup> *Mișcarea populației României în anul 1936*, extras din „Buletinul Demografic al României”, an VI, nr. 5, 1937, București, Institutul Central de Statistică, pp. 2-7.

<sup>32</sup> Sabin Manuilă, *Mișcarea populației României în anul 1934*, București, Institutul Central de Statistică, pp. XVII-XXV; Idem, *La population de la Dobroudja*, Bucarest, 1939, pp. 152-155.

În anul 1939, populația României a ajuns la 19.933.802 iar orașul Constanța la 61.660 de locuitori (Ținutul *Marea* avea 1.063.067<sup>33</sup>), celelalte orașe-porturi mari ale țării atingând cifra de 68.475 locuitori (Brăila) sau 102.215 locuitori (Galații); Bucureștii – 649.564, Iașii – 104.452, Chișinău – 112.147)<sup>34</sup>. În Dobrogea, numărul mare de locuitori din mediul urban a fost înregistrat la Constanța<sup>35</sup>, excedentul natural din anul 1936 fiind unul dintre cele mai ridicate din țară (9,5 la 1.000 locuitori) după București.

Pentru anul 1934, media natalității maxime pentru mediul urban în țară a fost deținută de Dobrogea cu 28,4‰ (cea minimă a fost înregistrată în Banat). Aceeași poziție fruntașă a deținut-o provincia dintre Dunăre și Mare la mortalitate, orașele dobrogene înregistrând media maximă de 21,1‰ (în Transilvania media minimă cu 15,6‰)<sup>36</sup>.

### *Câteva concluzii*

O simplă prezentare a datelor demografice pentru Dobrogea în general, și pentru orașul – port Constanța, în special, pentru perioada 1878 – 1939 – evidențiază *mozaicul etnic specific regiunii românești* cuprinsă între Dunăre și Marea Neagră. Conflictele interetnice au apărut în ”vreme de război” (Primul Război Mondial) și au continuat așa-numita ”problemă

---

<sup>33</sup> Ioan Scurtu (coordonator), Gheorghe Z. Ionescu, Eufrosina Popescu, Doina Smârcea, *Istoria României între anii 1918 – 1944. Culegere de documente*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1982, pp. 338. Prin *Decretul – lege pentru reforma administrativă* din 13 august 1938 Constanța a devenit reședința Ținutului *Mării*, ce cuprindea județele: Constanța, Ialomița, Durostor, Caliacra.

<sup>34</sup> „Mișcarea demografică a României. Cifre provizorii”, an I, nr. 6, octombrie, 1939, tabel nr. 1.

<sup>35</sup> *Mișcarea populației României în anul 1936*, extras din „Buletinul Demografic al României”, an VI, nr. 5, 1937, București, Institutul Central de Statistică, pp. 2-7.

<sup>36</sup> Sabin Manuilă, *Mișcarea populației României în anul 1934*, București, Institutul Central de Statistică, pp. XVII-XXV; Idem, *La population de la Dobroudja*, Bucarest, 1939, pp. 152-155.

dobrogeană” conturată încă din anul 1878. În perioada interbelică, diversitatea problematicilor de la nivelul sistemului Relațiilor Internaționale, în primul rând, au adus în prim-plan statele ce au contestat sistemul de pace ce a încheiat prima conflagrație mondială, Dobrogea, în ansamblu, fiind vizată de proiecțiile Internaționalei a III-a. Cu toate acestea, relațiile interetnice în spațiul vizat au reprezentat o impresionantă schemă pentru o *mapă a conviețuirii multietnice*, un model de acceptare a *celuilalt*, cu toate coordonatele timpului modern.

# Națiunea, o realitate construită sinergetic

*Psih. dr. Ghiursel REGEP*

## Națiunea

Să începem prin a vorbi azi despre națiune, o noțiune dragă nouă, tuturor.

Vocabula ” NAȚIUNE ” (comună pentru limbile indo-europene<sup>1</sup>) descrie o ”comunitate stabilă de oameni, istoricește constituită ca stat, apărută pe baza unității de limbă, de teritoriu, de viață economică și de factură psihică, care se manifestă în particularități specifice ale culturii naționale și în conștiința originii și a sorții comune”<sup>2</sup>.

Pentru cine nu este formație academică istoric, sociolog sau antropolog, poate părea că ideea de națiune a existat dintotdeauna. Dar nu este neapărat așa. A. M. Boll afirmă: „De-a lungul secolului 19 și începutul secolului 20, ideea ”statului-național” corespunde mai ales unei ideologii ”romantice” a statului, conform căreia statele sunt construcții de fapt ale națiunilor de sens istorico-biologic.”<sup>3</sup> Dintre statele constituite ca atare, sunt autori<sup>4</sup> care enumeră (în ordine alfabetică) Albania, Bulgaria, Grecia, Norvegia, România, Serbia, Suedia dar și Germania și Italia - rezultate ale unificării.

---

<sup>1</sup> Vezi: în latină: *natio*, *-onis*, în italiană *nazione*, în franceză și engleză *nation*, în rusă: *națiia*, ș.a.m.d.

<sup>2</sup> Conform Dicționarului explicativ al limbii române, ediția a II-a.

<sup>3</sup> Alfred Michael Boll (2007): *Multiple Nationality And International Law*, Martinus, Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, p. 67

<sup>4</sup> De exemplu Peter Radan în *The brake-ul of Yugoslavia And International Law*, 2001.

Națiunea urmărește construirea și menținerea unei singure identități naționale bazată pe caracteristici sociale comune precum limba, cultura, de multe ori religia, politica și credința într-o istorie comună; este o oportunitate pentru a promova unitatea și solidaritatea națională. Națiunea este o bază naturală și ideală pentru exercițiul guvernării. Națiunea este singura sursă de drept a puterii politice, putere dată de suveranitatea populară.

Naționalismul, este o ideologie și mișcare caracterizată prin promovarea intereselor unei anumite națiuni<sup>5</sup> în special cu scopul de a câștiga și menține suveranitatea națională (autogovernarea) asupra țării sale. Naționalismul susține că fiecare națiune ar trebui să se guverneze, fără interferențe din exterior (autodeterminare).

Există diverse definiții ale unei „națiuni”, ceea ce duce la diferite forme ale naționalismului. Unul este naționalismul etnic care definește națiunea în termeni de etnie, moștenire și cultură comună, în timp ce naționalismul civic definește națiunea în termeni de cetățenie, valori și instituții comune și este legat de patriotismul constituțional.

În viața reală, naționalismul poate fi considerat pozitiv sau negativ în funcție de context și de perspectiva particulară.

De-a lungul istoriei, oamenii au avut mereu un atașament față de grupul din care au făcut parte și de tradițiile lui, de autoritățile teritoriale și de țară, dar naționalismul nu a devenit un concept larg recunoscut până în secolul al XVIII-lea. Naționalismul a fost un motor important în mișcările legitime de independență. În schimb, naționalismul radical, asociat cu ura rasială a fost, de obicei un factor esențial negativ așa cum s-a dovedit și în Holocaustul comis de Germania lui Hitler. În zilele noastre, naționalismul a fost folosit ca un motor important al anexării controversate a Crimeei ucrainiene de către Rusia.

---

<sup>5</sup> Smith Anthony: *Nationalism: Theory, Ideology, History, Polity*, 2010. pp. 9, 25–30



Desigur, națiunile au o structură. Deseori vorbim de structura pe vârste a populației; structura etnică a unei națiuni (compusă din mai multe etnii dar și din mai multe naționalități?); structura pe grupe de venituri, ș.a.m.d. Dar sunt națiunile și sisteme? Se poate concepe oare o abordare sinergetică a structurii, a sistemului național?

## Sinergia

Cuvântul *sinergie* provine din greaca veche *συνεργία* (*synergia*) cuvânt înrudit cu *συνεργός* (*synergos*) care înseamnă "a lucra împreună". La noi este un neologism împrumutat din limba franceză: *synergie*.

Sinergetica este studiul empiric al sistemelor în transformare, cu accent pe comportamentul total al sistemului, neprevăzut de comportamentul oricărei componente izolate, inclusiv rolul umanității ca participant și observator.

Dacă inițial, conceptul de sinergie a fost utilizat în principal în domeniul teologic (care descrie „cooperarea efortului uman cu voința divină”), în secolele XIX și XX, „sinergia” a fost promovată în fizică și biochimie, fiind implementată în studiul sistemelor economice deschise abia anii 1960 și 1970.

Dacă ar fi să dăm o definiție ”fiziologică” a sinergiei (fiindcă acesta este unul din primele domenii în care a fost utilizat acest tip de relaționare extinzându-se apoi în toate domeniile culturii umane), putem spune că ea este o ”asociație a mai multor organe sau țesuturi pentru îndeplinirea aceleiași funcții”.

Sinergetica este acum o disciplină foarte largă și cuprinde o gamă largă de studii științifice și filozofice.

Fenomene sinergetice întâlnim pretutindeni. În lumea nevie, sinergia face ca întâlnirea dintre hidrogen și oxigen să evolueze în nevoia noastră de zi cu zi numită apă. Elementele ”indivizibile” ale atomului, protonul și neutronul nu ar exista dacă nu ar fi cooperarea interactivă dintre particulele subatomice numite quarci.

În biosferă, raportări sinergetice găsim la nivel genetic, celular dar și la scara organismelor pluricelulare. Dar poate că cea mai înalte și diverse forme de manifestare sunt la nivel societal. Astfel relațiile sinergetice există între membri grupurilor organizate social cum ar fi mușuroiul de furnici, stupul de albine sau haita de lupi. Cu acest instrument de cercetare – sinergia – putem interpreta și efectele produse de achizițiile tehnologice și ingineresti care se vede că au înlesnit evoluția socială a omului.<sup>6</sup>

Un autor cu contribuții semnificative în înțelegerea sinergiei este controversatul Richard Buckminster Fuller<sup>7</sup> (1895-1983) arhitect, inventator, scriitor și viitorolog american care a încercat să-i definească domeniul de aplicare în lucrarea sa cu două volume ”*Synergetics*”.

O biografă a lui Fuller, Cheryl Clark sintetizează sfera sinergeticii drept „studiul modului în care funcționează natura, a tiparelor inerente naturii, geometria forțelor de mediu care au impact asupra umanității”.

Conceptul de sinergie a fost rafinat de Fuller care a analizat mai complet unele dintre implicațiile sale.

---

<sup>6</sup>Foarte bune exemple de lucrări pe această temă ar putea fi reprezentate de cărțile lui Peter Corning: *Nature's Magic: Synergy in Evolution and the Fate of Humankind*, (2003) adică *Magia Naturii: Sinergia în evoluția și destinul umanității și Holistic Darwinism: Synergy, Cybernetics and the Bioeconomics of Evolution* (2005) adică *Darwinism holistic: Sinergia, Cibernetica și Bioeconomia evoluției*.

<sup>7</sup> Fuller a fost un personaj cât se poate de original. Cunoscut pentru exprimările deosebit de confuze, a avut mulți admiratori (a primit titlul de ”*Honoris causa*” de la o mulțime de universități) dar și foarte mulți contestatari. Un om deosebit de inteligent (președinte MENSA din 1974 până în 1983) și de muncitor, are printre realizări și inegalabila întreprindere ”*Dymaxion Chronofile*”, un soi de agenda de însemnări (în engleză ”*scrapbook*”), agendă jurnal în care a documentat evenimentele vieții sale cu o ritmicitate de 15 minute, de la vârsta de 25 de ani și până în anul morții sale, 63 de ani mai târziu. Documentele adunate ocupă o lungime de raft de bibliotecă de 80 de metri. Se prea poate să fie cea mai documentată viață umană din istorie.

Opera lui R.M. Fuller a inspirat mulți oameni de știință să abordeze ramurile științei din perspectivă sinergetică. De asemenea, deosebite succese în utilizarea sinergeticii a avut Hermann Hacken, fizician prestigios. Hacken aplică cu rigurozitate principiile științei și valorifică perspectiva sinergetică în fizica laserilor. El publică în 1984 lucrarea „*Știința structurii: Sinergeticile*”<sup>8</sup>. Mulți alți cercetători lucrează astăzi asupra unor aspecte ale sinergeticii, deși mulți se distanțează în mod deliberat de definiția mult prea generală și cuprinzătoare dată inițial. Ei consideră că prin sinergie comportamentul sistemelor întregi nu este prevăzut prin comportamentul părților lor luate separat, și asta se numește emergență.

În știința românească, printre vizionarii care au fost interesați de modelul sinergiei au fost – printre alții – psihologii Ioan Mânzat și Mielu Zlate. Inspirat de Hacken, Mânzat chiar a scris o lucrare memorabilă numită ”*Psihologia sinergetică. În căutarea umanului pierdut*”<sup>9</sup>. Cu sensibilitate și curaj, I. Mânzat, aduce chiar în această lucrare contribuții semnificative. Dintre afirmațiile memorabile ale lui Mânzat amintim: Conceptul de sistem implica: interacțiune, finalitate, sinergie și mișcare (p. 13); Teoria generală a sistemelor neglijează elementul, în timp ce sinergetica îl elogiează (p. 27); Teoria cuantică-premisă a teoriei sinergetice (p. 49); Sinergetica este o abordare neclasică a ordinii și organizării (p. 107); În cercetările noastre referitoare la construirea și operaționalizarea conceptelor științifice (I. Mânzat, 1989) am proiectat și construit conceptul ca *pe un sistem sinergetic*. (p. 201) ș.a. Aceste afirmații sunt valorificabile în contextul lucrării de față.

Sinergia umană are legătură cu interacțiunea umană și munca în echipă. De exemplu, în muzică o notă muzicală sau alta,

---

<sup>8</sup> Haken Hermann (1984): *The Science of Structure: Synergetics*, Van Nostrand Reinhold

<sup>9</sup> Mânzat Ioan (2010): *Psihologia sinergetică. În căutarea umanului pierdut*, Editura Univers Enciclopedic, București

luate separat, nu înseamnă decât o vibrație sonoră. Dar cântate simultan de diferite instrumente devin minunea pe care o numim melodie. Aceasta are un efect mult mai dramatic decât fiecare dintre piese atunci când sunt cântate individual și care este capabilă chiar să ne exprime cele mai inefabile sentimente.

Sinergia apare de obicei atunci când două persoane cu abilități complementare cooperează. În afaceri, cooperarea oamenilor cu abilități organizaționale și tehnice este un exemplu cunoscut. De fapt, cel mai frecvent motiv pentru care oamenii cooperează este faptul că aduce o sinergie. Tot așa, oamenii tind să se specializeze doar pentru a putea forma grupuri cu sinergie ridicată. Exemplu: diviziunea socială a muncii.

Minunatele consecințe ale sinergiei sunt foarte prețioase în domeniul organizațional. Organizațiile au mai multe elemente care funcționează interactiv, folosesc date de intrare pentru a genera date de ieșire; cu alte cuvinte au o structură și funcționează ca sistem. S-a descoperit că în organizații (adică partide, firme, corporații, asociații, școli sau oricare astfel de grupuri de oameni cu scopuri comune, care au activități organizate care se desfășoară pe baza unui regulament) devine posibil ca grupul să-și depășească – în eficiență să zicem - chiar și pe cel mai bun membru luat individual. Mai mult, cercetările au arătat că în analiza activității lor, grupurile eficiente au căutat în mod activ punctele în care nu erau de acord și prin urmare, au încurajat conflictele (polemica) dintre participanți la etapele incipiente ale discuției ca mai târziu, în etapele de final să realizeze sinteze de calitate.

Într-un context organizațional, elementele pot fi reprezentate de persoane, politici, documente, hardware, software oricare dintre lucrurile necesare pentru a produce rezultate la nivel de sistem. Valoarea adăugată (câștigul) este creată în primul rând prin relația dintre părți, adică prin modul în care acestea interacționează. Într-o companie (care este o asociere de indivizi), sinergia înseamnă că munca în echipă va produce un rezultat general mai bun decât dacă fiecare persoană din grup lucrează în

același scop individual. În această situație trebuie luat în considerare și conceptul de coeziune de grup. Am spune despre coeziunea grupului că este acea proprietate care decurge din numărul și puterea atitudinilor pozitive reciproce dintre membrii grupului. Prin creșterea coeziunii, funcționarea grupului este influențată în mai multe moduri. În primul rând, cresc interacțiunile și comunicarea dintre membri. Interesele și obiectivele comune (formulate împreună), contribuie la acest lucru. În plus, satisfacția membrilor grupului crește pe măsură ce grupul oferă prietenie și sprijin împotriva amenințărilor exterioare. Când se naște sinergie la locul de muncă, persoanele implicate ajung să lucreze într-un mediu de lucru pozitiv și cu efect de susținere. Atunci când indivizii ajung să lucreze în medii precum acestea, compania profită și obține beneficii. De asemenea, cei care sunt capabili să fie deschiși cu privire la opiniile lor despre companie și au încredere că vor fi ascultați. Sinergia corporativă apare atunci când corporațiile interacționează congruent. Sinergia corporativă se referă la un beneficiu financiar pe care o corporație se așteaptă să-l realizeze atunci când se contopește cu sau dobândește o altă corporație. Acest tip de sinergie este o caracteristică aproape omniprezentă a unei achiziții corporative și reprezintă un punct de negociere între cumpărător și vânzător, care are un impact asupra prețului final de ambele părți. Există tipuri distincte de sinergii corporative.

Cheryl Clark, amintită mai sus, a afirmat că „În miile sale de prelegeri, Fuller și-a îndemnat publicul să studieze sinergetica, spunând că „sunt sigur că supraviețuirea umanității depinde de toată disponibilitatea noastră de a înțelege simțitor modul în care funcționează natura.”

### **Națiunea, o realitate construită**

Benedict Anderson, un istoric și politolog irlandez, a studiat formarea conceptului de națiune și originile naționalismului. El este cunoscut în special pentru cartea sa din

1983: *Comunități imaginate: reflecții despre originea și răspândirea naționalismului*.<sup>10</sup>

Pentru Anderson, ideea de „națiune” este relativ nouă și este un produs al diverselor forțe socio-materiale. Potrivit acestui autor, naționalismul s-a dezvoltat odată cu începutul Revoluției industriale. Aceasta s-a arătat a fi posibil datorită alfabetizării generalizate și utilizării limbilor vernaculare<sup>11</sup> în anume spații geografice și sociale de către populația generală. Limbajul comun a creat posibilitatea standardizării calendarelor naționale și a timpului măsurat de ceasurile sincronizate. Apariția limbajului scris a fost întruchipat în cărțile și presa cotidiană care au difuzat în mase. La acestea s-au adăugat mișcările de abolire a ideilor de guvernare prin dreptul divin și a monarhiei ereditare.

În perioada modernă, ideea, conceptul de națiune s-a născut atunci când Iluminismul și Revoluțiile au contest și demolat legitimitatea dinastiilor de împuternicire divină. Conceptul de națiune a ajuns la maturitate chiar când și cei mai devotați adepți ai oricărei religii universale s-au confruntat în mod inevitabil cu pluralismul viu al religiilor. Atunci națiunile au visat la a fi libere și dacă ar fi sub Dumnezeu, să fie direct și nu prin intermediari mundani. Măsura acestei reușite și libertăți este dată de Statul Suveran.

Anderson afirmă că națiunile sunt noțiuni construite social. Anderson consideră națiunea ca pe „o comunitate politică imaginată - și este imaginată atât ca fiind inerent limitată, cât și ca suverană”.<sup>12</sup> Noi am spune că obiectul mental numit ”națiune” intră în categoria noțiunilor și ia forma reprezentării. Anderson susține despre ”națiune” că este ”imaginată” pentru că, chiar și-n cazul celor mai mici națiuni, membrii ei nici nu-și vor cunoaște

---

<sup>10</sup> Anderson, Benedict R. O'G. (1983). *Comunități imaginate: reflecții despre originea și răspândirea naționalismului*, Verso Publisher, London

<sup>11</sup> Limbi indigene

<sup>12</sup> Anderson, Benedict: *Comunități imaginate: reflecții despre originea și răspândirea naționalismului*, p.6

vreodată majoritatea conașionalilor, nu-i vor întâlni și chiar nu vor auzi vreodată despre ei. Adică nimeni nu-și va întâlni vreodată națiunea (în totalitatea ei) ci numai membrii sau reprezentanți ai ei. Asta nu-i va împiedica însă să dea viață în minte imaginii comunității sale cu toată națiunea. Deși membrii comunității nu vor cunoaște niciodată pe fiecare dintre ceilalți membri față în față, ei ar putea avea interese similare și se vor identifica făcând parte din aceeași națiune. Întotdeauna membrii vor evoca mental o imagine a afinității lor: chipul unui erou, al unui conducător sau al unui sfânt protector. Adesea conceptul de națiune este perceput acut - împreună cu alți membri ai națiunii - atunci când „comunitatea (noastră) imaginată” participă la un eveniment mare, cum ar fi Concursul Eurovision sau Campionatul Mondial de Fotbal. După Anderson națiunile, chiar dacă sunt ”mari” - prin comparație, evident - sunt întotdeauna ”limitate” prin faptul că au „granițe finite (deși de multe ori elastice) dincolo de aceste granițe aflându-se alte națiuni”. Națiunile sunt concepute întotdeauna ca fiind „suverane”, deoarece nici o monarhie dinastică, reprezentantă a uni alt grup (național) nu poate manifesta autoritate asupra lor.

Chiar dacă este posibil să nu vedem niciodată pe toți membrii din comunitatea noastră imaginată, legătura funcțională dintre membrii unei națiuni e dată prin comunicare; și chiar dacă nu întâlnim și cunoaștem pe ceilalți conașionali, noi știm că ”sunt acolo”.

În sfârșit, o națiune este o comunitate pentru că, indiferent de inegalitățile și (uneori) exploatarea care poate exista în oricare, națiunea este întotdeauna concepută ca o tovărășie profundă și egalitară. Această fraternitate este cea care a făcut posibil, în secolele din urmă, pentru atât de multe milioane de oameni să moară de bunăvoie în războaie pentru aceste comunități imaginate.

## Construcția sinergetică sau Melting Pot versus Salad

### Bowl

De ce n-am extrapola cu mai mult curaj abordarea sinergetică la nivelul psihologiei sociale?

În atitudinea relativă la plurietnicitatea statului național unitar se confruntă două modele. Unul dintre ele este "Creuzetul de topire" (în engl. Melting Pot), idee apărută în Statele Unite în 1780.

Melting Pot-ul este o metaforă a monoculturalismului aplicabilă unei societăți eterogene care se dorește din ce în ce mai omogenă, diferitele elemente „topindu-se” într-o cultură comună. Istoric, este adesea folosită pentru a descrie integrarea culturală a imigranților în Statele Unite. Expresia se referă la acțiunea de convergere a diferențelor culturale, de tradiții și de limbă ale diferitelor minorități naționale către un profil unic cultural și atitudinal. Sintagma a intrat în uz general în 1908, după premiera piesei de teatru "The Melting Pot" de Israel Zangwill. Modelului Melting Pot i se opune conceptul de "castronul de salată" care sugerează că integrarea culturilor diferite de rezidenți ai Statelor Unite se combină ca o salată în care fiecare membru contribuie cu propria nuanță de culoare și savoare. New York City poate fi considerat ca fiind un "Bol de Salată". În Canada, acest concept este mai frecvent descris sub numele de "mozaic cultural".

"Creuzetul de topire" este atrăgător ca model al integrării complete<sup>13</sup> al unui stat monolit care tratează egal cetățenii și are aceleași așteptări de la fiecare fiu al ei. Modelul "Bol de Salată" lasă libertatea comportamentului (legal), a convingerilor și credințelor, a valorilor și culturii proprii fiecărui grup social.

În lumina celor prezentate mai sus am spune că Națiunea este și o reprezentare în mintea fiecărui cetățean, că această imagine este în continuă evoluție și are chipul pe care îl dă fiecare dintre noi. Imaginile noastre despre ea nu trebuie să fie absolut identice ca produsele fabricate pe banda de producție ci se poate

---

<sup>13</sup> Chiar totalitare.



garanta că va avea o multitudine (finită! cum ar zice Benedict Anderson) de forme, nuanțe și culori. Sinergia organizațională argumentează pe de altă parte că națiunea ca realitate construită, imaginată social nu va exista fără oamenii care o generează subiectiv dar împreună, adesea cu efort și sacrificii, deci sinergetic. Ea va emana din inimile oamenilor care nu se vor întâlni vreodată dar și împreună cu oamenii cu care te întâlnești mereu, indiferent din ce minoritate fac parte (culturală, etnică, de vârstă, de pregătire academică, de venituri ș.a.m.d.). Ca o materializare a principiului libertății acela care spune că libertatea mea se termină unde începe libertatea ta, Națiunea este funciar finita dar, la fel de funciar, în veci Suverană. Cu siguranță că națiunile sunt sisteme și aceste sisteme au sinergie. Foloseam la definirea fiziologică a sinergiei că aceasta este "asociație a mai multor organe sau țesuturi pentru îndeplinirea aceleiași funcții". Tot așa, utilizând modelul sinergetic al construcției perpetue a Națiunii, toate grupurile sociale descrise pe oricare criterii, cum arătam puțin mai sus, de vârstă, gen biologic, credință religioasă, etnie, nivel de instrucție și educație, nivel de venituri, etc. sunt țesuturi și organe care fac să funcționeze marele sistem, mare organism care Națiunea Română.

În epoca globalizării putem gândi mai departe, la nivel european sau chiar mai departe, la nivel mondial. Mustafa Kemal Atatürk citat de P. Wolfowitz ar fi zis: "Omenirea e un singur organism și fiecare națiune este o parte a acelui trup."<sup>14</sup> Suntem convingși că din sănătatea fiecărui organ (națiune) vom putea anticipa supraviețuirea întregii umanități.

## Bibliografie

\*\*\*Dicționarului explicativ al limbii române (1998), ediția a II-a;

---

<sup>14</sup> Paul Wolfowitz, într-o cuvântare la Institutul pentru Politica Orientului Apropiat, Washington D.C. (13 martie 2012).

Anderson, Benedict R. O'G. (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso Publisher, London.

Boll, Alfred Michael (2007): *Multiple Nationality and International Law*, Martinus, Nijhoff Publishers, Leiden/Boston;

Haken, Hermann (1984): *The Science of Structure: Synergetics*, Van Nostrand Reinhold;

Kohn, Hans (2018). *Nationalism*, Encyclopedia Britannica  
apud: <https://www.britannica.com/topic/nationalism>

Mânzat, Ioan (2010): *Psihologia sinergetică. În căutarea umanului pierdut*, Editura Univers Enciclopedic, București

Radan, Peter (2001): *The brake-ul of Yugoslavia And International Law*, Routledge, New York;

Smith, Anthony (2010): *Nationalism: Theory, Ideology, History, Polity*, Cambridge Polity Press.

# ULUS, SİNERJETİK İNŞAAT EDİLEN BİR GERÇEKLIK

*Psih. dr. Ghiursel REGEP*

## ULUS

Bugün ULUS (romence: "NAȚIUNE") hakkında konuşarak başlayalım, zaten herkes sevdiği bir kavram.

"NAȚIUNE" kelimesi (Hint-Avrupa dilleri için ortak olan<sup>1</sup>) bir "istikrarlı insan topluluğu, tarihsel bir devlet olarak kurulan, dil, bölge, ekonomik yaşam ve psişik fatura birimi temelinde, ulusal kültürün belirli özelliklerinde ve ortak köken ve kader bilincinde ortaya çıkanı" tanımlar."<sup>2</sup>

Tarihçi, sosyolog veya antropolog olmayanlar için, ulus fikrinin her zaman var olduğu görünebilir.

Ama mutlaka öyle olmayabilir. A. M. Boll diyor ki: "19. yüzyıl boyunca ve 20. Yüzyıl başlarında, "ulusal devlet" fikri, bilhassa devletin "romantik" bir ideolojisine tekabül eder; ona göre devletler tarihî-biyolojik anlamda, ulusların yapılarıdır."<sup>3</sup>

Bu şekilde kurulan devletleri, (alfabetik sırayla) Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Norveç, Romanya, Sırbistan, İsveç'i - aynı zamanda Almanya ve İtalya birleşmenin sonuçları - listeleyen bilim adamları var<sup>4</sup>.

---

<sup>1</sup> Bakınız: Latince: *natio*, *-onis*, İtalyan *nazione*, Fransızca ve İngilizce *nation*, Rusça: *națiia*, *vesaire*.

<sup>2</sup> Romen Dilinin Açıklayıcı Sözlüğüne göre, ikinci baskı.

<sup>3</sup> Alfred Michael Boll (2007): *Multiple Nationality And International Law*, Martinus, Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, p. 67

<sup>4</sup> Örneğin: Peter Radan in *The brake-ul of Yugoslavia And International Law*, 2001.

Ulus, ortak sosyal özelliklere dayalı tek bir ulusal kimlik oluşturmak ve sürdürmek istiyor.

Ulusal kimlik tek bir dil, kültür, çoğu zaman din, politika ve ortak bir tarihe inanç dayanmış gibi; Ulusal birliği ve dayanışmayı teşvik etmek için bir fırsattır. Ulus, yönetişimin uygulanması için doğal ve ideal bir temeldir. Ulus, siyasi gücün tek yasal kaynağıdır ve bu halk egemenliğinin verdiği güç.

Ulusçuluk, belli bir ulusun çıkarlarını teşvik etmekle nitelendirilen bir ideoloji ve harekettir<sup>5</sup>, özellikle kendi ülkesi üzerinde ulusal egemenliği (özyönetimi) kazanma ve sürdürme amacıyla.

Milliyetçilik, her milletin kendisini dış müdahale olmadan, yönetmesi gerektiğini savunuyor (kendi kaderini belirleme).

Bir "ulus" un çeşitli tanımları vardır, bu da farklı milliyetçilik biçimlerine yol açar.

Birincisi, milleti etnik köken olarak tanımlayan, etnik, miras ve ortak kültür milliyetçiliktir.

Bu zamanda, kent milliyetçilik, vatandaşlık, değerler ve ortak kurumlar açısından tanımlar ve anayasal vatanseverlik ile ilgilidir.

Gerçek hayatta, milliyetçilik, belirli bağlam ve bakış açısına bağlı olarak pozitif veya negatif olarak kabul edilebilir.

Tarih boyunca, insanlar her zaman ait oldukları gruba ve geleneklerine, bölgesel otoritelere ve ülkeye, kendilerini bağlı hissettiler, ancak milliyetçilik on sekizinci yüzyıla kadar geniş çapta tanınan bir kavram haline gelmedi.

Milliyetçilik, meşru bağımsızlık hareketlerinde önemli bir itici güç olmuştur. Aksine, ırkçı nefretle ilişkili radikal milliyetçilik, genellikle temelde negatif bir faktör oldu, Hitler'in Holokost'unda Almanya tarafından kanıtlandığı gibi. Günümüzde,

---

<sup>5</sup> Smith Anthony: *Nationalism: Theory, Ideology, History, Polity*, 2010. pp. 9, 25–30

milliyetçilik, Rusya'nın tartışmalı Ukrayna Kırım ilhakının önemli bir itici gücü olarak kullanıldı.

Tabii ki milletlerin iç bir yapısı var. Nüfusun yaş yapısı hakkında sık sık konuşuruz; bir milletin etnik yapısı (birkaç etnik kökenden mi, aynı zamanda birkaç millettten mi oluşmuştur?); gelir gruplarına göre yapı, vb. Peki, aynı zamanda uluslar sistemlerdirmi? Yapıya sinerjik bir yaklaşım mümkün mü, ulusal sistem tasarlanabilir mi?

## 2. Sinerji

Sinerji, yunan kökenli συνεργία (sinerji) kelimesinden gelmek üzere "birlikte çalışmak" anlamına gelen, συνεργός (synergos) ile birlikte aynı bir kelime ailesindenlerdir. Romencede Fransızca'dan ödünç alınan bir neologizm olarak gelmiştir: sinerji.

Sinerjetik, öncelikli olarak vurgulayan sistemin tüm davranışları ya da herhangi izole edilmiş bir bileşenin öngörülemez davranışını, insanlığın katılımcı ve gözlemci rolünü de içeren, dönüşüm sürecindeki sistemlerin ampirik bir çalışması olmaktadır.

İlk olarak, sinerji kavramı esas olarak teolojik alanda ("insan emeğinin ilahi irade ile işbirliğini açıklar") tanımlanıyor, 19. ve 20. yüzyıllarda "sinerji" fizik ve biyokimyada tanıtıldı ve 1960'larda ve 1970'lerde, ekonomik sistemler çalışmasında uygulamalara açıldı.

Eğer sinerjinin "fizyolojik" bir tanımını verirsek (bu tür bir ilişkinin kullanıldığı ilk alanlardan biri olmak üzere ve daha sonra insan kültürünün tüm alanlarına yayılarak), bunun "aynı işlevi yerine getirmek için birçok organın veya dokunun birleşmesi" olduğunu söyleyebiliriz

Sinerjetik şimdi çok geniş bir disiplindir ve çok çeşitli bilimsel ve felsefi çalışmaları kapsar seviyeye ulaştı.

Sinerjik olaylar her yerdedir. Yaşamayanlar arasında, sinerji, hidrojen ve oksijen arasındaki karşılaşmanın su olarak adlandırılan günlük ihtiyacımıza dönüşmesine neden olur.

Atomun, "bölünemez" elementleri, proton ve nötron, kuarklar adı verilen atomaltı parçacıklar arasında etkileşimli bir işbirliği olmasaydı varolmazdı.

Biyosferde, sinerjik raporlar genetik, hücrel ve ayrıca çok hücreli organizmalar ölçeğinde bulunur. Fakat belki de en yüksek ve en çeşitli tezahür biçimleri toplumsal düzeydedir. Bu nedenle, karınca yuvası, arı kovani veya kurt sürüsü gibi sosyal olarak örgütlenmiş grupların üyeleri arasında sinerjik ilişkiler vardır. Bu araştırma aracıyla - sinerji - insanın sosyal evrimini kolaylaştırdığı görülen teknolojik ve mühendislik kazanımlarının ürettiği etkileri de yorumlayabiliriz<sup>6</sup>.

Sinerji anlayışına önemli katkıları olan bir yazar, iki ciltlik "Sinerjetik" adlı eserinde çalışmasının kapsamını tanımlamaya çalışan tartışmalı Richard Buckminster Fuller<sup>7</sup> (1895-1983) Amerikalı mimar, mucit, yazar ve viitorologdur.

Fuller'in biyografisi Cheryl Clark, sinerji alanını "doğanın işleyiş şekli, doğada var olan örnekler, insanlığa etki eden çevresel kuvvetlerin geometrisi" olarak nitelendiriyor.

---

<sup>6</sup> Bu konuda çok güzel eser örnekleri Peter Corning'in kitaplarıyla temsil edilebilir: *Nature's Magic: Synergy in Evolution and the Fate of Humankind*, (2003) yani, *Doğanın Büyüsü: İnsanlığın evrimi ve kaderinde Sinerji ve Holistic Darwinism: Synergy, Cybernetics and the Bioeconomics of Evolution* (2005), yani *Bütüncül Darwinizm: Sinerji, Sibernetik ve evrimin Biyoekonomisi*.

<sup>7</sup> Fuller olabildiğince özgün bir karakterdi. Son derece kafa karıştırıcı ifadeleriyle tanınan çok sayıda hayranlara (birçok üniversiteden "Honoris causa" ünvanını aldı) ve aynı zamanda birçok düşmanlara sahipti. Çok zeki bir adam (1974'ten 1983'e kadar MENSA Başkanı) ve çok çalışkan. Başarıları arasında, bir not defteri, günlük ajanda (ingilizce "scrapbook") "Dymaxion Chronofile", benzersiz bir eser. Onun içine, 15 dakikalık bir ritimle yaşamındaki olayları belgelendirmiş, 25 yaşından, ölümüne kadar, 63 yıl sonra. Toplanan belgeler, 80 metre uzunluğunda bir kütüphane rafında yer almaktadır. Fuller'ın hayatı, tarihte en çok belgelenmiş insan hayatı olabilir.

Sinerji kavramı, bazı etkilerini daha detaylı olarak analiz eden, Fuller tarafından geliştirilmiştir.

R.M. Fuller'nin çalışması, bilim dallarına sinerjistik bir bakış açısıyla yaklaşımları için birçok bilim insanına ilham verdi. Ayrıca, sinerji kullanımında, büyük başarıya ulaşan, prestijli fizikçi Hermann Hacken oldu. Hacken, bilim ilkelerini titizlikle uygular ve lazer fiziğinde sinerjik bakış açısını kullanır. 1984 yılında "*Yapısal bilim: Sinerjetikler*"<sup>8</sup> eserini yayınladı. Başka çok araştırmacı bugün, sinerjinin bazı yönleri üzerinde çalışmaktadır, ancak birçoğu kendilerini kasıtlı olarak verilen çok genel ve kapsamlı bir tanımdan uzaklaştırmaktadır. Onlar sinerji ile tüm sistemlerin davranışlarının ayrı ayrı ele alınan davranışlarının öngörülmediğine ve buna çıkma adı verildiğine inanıyorlar.

Romen biliminde, sinerji modeliyle ilgilenen vizyonerler arasında - diğerleri yanısıra - psikologlar Ioan Mânzat ve Mielu Zlate oldu. Hacken'den ilham alan Mânzat, "*Sinerjik Psikoloji. Kayıp insan arayışı içinde*"<sup>9</sup> adlı unutulmaz bir eser bile yazdı. Duyarlılık ve cesaretle I. Mânzat, bu çalışmaya önemli katkılar sağlıyor. Mânzat'ın akılda kalıcı ifadelerin birinden bahsedebiliriz: Sistem kavramı şunları içerir: etkileşim, amaç, sinerji ve hareket (s. 13); Genel sistemler teorisi elemanı ihmal ederken, sinerjikler onu övüyor (s. 27); Sinerjik teorisinin kuantum öncül teorisi (s. 49); Sinerjetik düzen ve organizasyon için klasik olmayan bir yaklaşımdır (s. 107); Bilimsel kavramların inşası ve operasyonalizasyonu üzerine yaptığımız araştırmamızda (I. Mânzat, 1989), kavramı sinerjistik bir sistem olarak tasarlayıp inşa ettik. (s. 201) ve diğ. Bu ifadeler bu yazının kapsamında doğrulanabilir, yararlı olabilirler..

---

<sup>8</sup> Haken Hermann (1984): *The Science of Structure: Synergistics*, Van Nostrand Reinhold.

<sup>9</sup> Mânzat Ioan (2010): *Psihologia sinergetică. În căutarea umanului pierdut*, Editura Univers Enciclopedic, București

İnsan sinerjisi, insan etkileşimi ve ekip çalışması ile ilgilidir. Örneğin, müzikte bir nota ya da başka bir nota, ayrı ayrı alındığında, yalnızca ses titreşimi anlamına gelir. Ama aynı anda farklı enstrümanlar tarafından oynanan bir şarkı dediğimiz mucize olur. Bu, ayrı ayrı söylendiğinde ve en etkisiz duygularımızı bile ifade edebilen şarkıların her birine göre çok daha çarpıcı bir etkiye sahiptir.

Sinerji, genellikle tamamlayıcı yeteneklere sahip iki kişi işbirliği yaptığında meydana gelir. İşletmelerde, kişilerin örgütsel ve teknik becerilerle olan işbirliği, iyi bilinen bir örnektir. Aslında, insanların işbirliği yapmasının en yaygın nedeni sinerji yaratmasıdır. Aynı şekilde, insanlar sadece yüksek sinerji ile gruplar oluşturmak için uzmanlaşma eğilimindedir. Örnek: sosyal iş bölümü.

Sinerjinin harika sonuçları organizasyon alanında çok değerlidir. Kuruluşlar etkileşimli olarak çalışan, *çıktı verilerini* üretmek için *girdi verilerini* kullanan, fazla öğeye sahiptir; başka bir deyişle, bir sistem olarak bir yapıya ve fonksiyona sahiplerdir. Örgütlerde (ör.siyasi partiler, şirketler, çokuluslu şirketler, dernekler, okullar veya ortak hedefleri olan ve yönetmelik temelinde yürütülen faaliyetleri organize eden bu tür insan grupları) grubun etkili bir şekilde büyümesinin mümkün olduğu bulunmuştur ve diye biliriz ki - en iyi bireysel üyeden bile daha verimli gelişebilirler. Dahası, araştırmalar, etkinliklerinin analizinde, etkili grupların aktif olarak aynı fikirde olmadıkları kavramları aradıklarını ve bu nedenle tartışmanın erken aşamalarında sonraki aşamalarda katılımcılar arasındaki çatışmaları (tartışma) teşvik ettiklerini göstermiştir. Bu davranış kalite sentezlerini yapmak için olduğu kesin.

Bir organizasyonel bağlamda, elemanları insanlar, politikalar, belgeler, donanımlar, yazılımlar, sistem düzeyinde sonuçlar - ö üretmek için gerekli olan herhangi biriyle - temsil edilebiliriz. Katma değer (kazanç), her şeyden önce taraflar arasındaki ilişki yoluyla, yani etkileşime girerek yaratılır. Bir



şirkette (bir bireyler birliđi olan), sinerji, grup çalıřmasının gruptaki her bir insanın aynı bireysel amaç için çalıřmakta olduđundan daha iyi bir sonuç vereceđi anlamına gelir. Bu durumda, grup bütünlüğü kavramı da dikkate alınmalıdır. Grubun uyumu hakkında, grubun üyeleri arasındaki, olumlu tutumların sayısından ve gücünden doğan özellik olduđunu söyleyebiliriz. Uyum arttıkça, grubun işleyiři çeřitli şekillerde etkilenir. İlk olarak, üyeler arasındaki etkileşimler ve iletişim artar. Ortak çıkarlar ve hedefler (birlikte ifade edilerek) buna katkıda bulunur. Ayrıca, grup üyelerinin dış tehditlere karşı arkadaşlık ve destek sunması nedeniyle grup üyelerinin memnuniyeti artmaktadır. İşyerinde sinerji doğduğunda, dahil olan kişiler, olumlu ve destekleyici bir çalıřma ortamında çalıřmaya başlarlar. Bireyler böyle ortamlarda çalıřmaya başladığında, şirket yarar ve faydalar kazanır. Ayrıca, alıřanlar şirket hakkında görüşlerini açıkça duyurabileceklerine ve dinlenebileceklerine dair, güven duyanlar. Kurumsal sinerji, şirketler uyumlu bir şekilde etkileşime geçtiğinde ortaya çıkar. Kurumsal sinerji, bir şirketin başka bir şirketle birleřtiğinde ya da bir başka şirketi ele geçirdiğinde gerçekleşmesini beklediđi finansal faydayı ifade eder. Bu tür bir sinerji, bir şirket kazanımının hemen hemen her yerde bulunma özelliğidir ve alıcı ile satıcı arasında her iki tarafın da nihai fiyatı üzerinde etkisi olan bir pazarlık noktasıdır. Farklı kurumsal sinerji türleri vardır.

Yukarıda belirtilen Cheryl Clark: Fuller, binlerce konferansında izleyiciyi sinerjetik incelemeye çađırdı ve "İnsanlığın hayatta kalmasının, doğanın nasıl çalıřtığını anlamak için hazırlığımızı bađlı olduđundan eminim" dedi.

### **3. Ulus, inşa edilmiş bir gerçeklik**

İrlandalı bir tarihi ve siyaset bilimci olan Benedict Anderson, ulus kavramının oluşumunu ve milliyetiliğın kökenlerini inceledi. 1983 adlı kitabıyla tanınır: *Hayal Edilmiş*

## *Topluluklar: Milliyetçiliğin Kökenine ve Yayılımına İlişkin Düşünceler.*<sup>10</sup>

Anderson için "ulus" fikri nispeten yenidir ve çeşitli sosyo-materyal güçlerin bir ürünüdür. Bu yazara göre, Milliyetçilik Endüstri Devrimi'nin başlamasıyla birlikte gelişti. Genelleştirilmiş okuryazarlık ve yerel dillerin<sup>11</sup>, genel nüfusun belirli coğrafi ve sosyal alanlarda kullanılması nedeniyle, bunun mümkün olduğu gösterilmiştir. Ortak dil, ulusal takvimleri ve senkronize saatler tarafından ölçülen süreyi standartlaştırma olanağını yarattı. Yazılı dilin görünümü kitaplarda ve kitleler halinde dolaşan günlük basında yer aldı. Bunlara ilahi kanun ve kalıtsal monarşi ile yönetim fikirlerini kaldırmak için hareketler eklendi.

Modern dönemde, fikir, ulus kavramı, Aydınlanma ve Devrimler ilahi güçlendirme hanedanlarının meşruiyetine meydan okuduğu ve yıktığı zaman doğdu. Herhangi bir evrensel dinin en sadık takipçileri bile kaçınılmaz olarak yaşayan dinlerin çoğulculuğuyla karşılaştığında bile ulus kavramı olgunluğa ulaştı. O zaman milletler özgür olmayı ve Tanrı'nın altında olsada, doğrudan dünyadaki araçlar aracılığıyla değil, doğrudan olmayı hayal ettiler. Bu başarının ve özgürlüğün ölçüsü, Egemen Devlet tarafından verilir.

Anderson, ulusların toplumsal olarak inşa edilmiş kavramlar olduğunu iddia eder<sup>12</sup>. Anderson, ülkeyi "hayal edilen bir siyasi topluluk - ve hem içsel olarak sınırlı hem de egemen olarak hayal edilir" olarak görür. "Ulus" denilen zihinsel nesnenin kavramlar kategorisine girdiğini ve temsil biçimini aldığını söyleriz. Anderson, "ulus"un "hayal edildiğini" iddia ediyor, çünkü en küçük uluslarda bile, üyeleri vatandaşlarının çoğunu asla tanımayacak, onlarla hiç görüşmeyecek ve onlardan asla haberdar

---

<sup>10</sup> Anderson, Benedict R. O'G. (1983): *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso Publisher, London.

<sup>11</sup> Orijinal: "Vernacular" diller

<sup>12</sup> Anderson, Benedict R. O'G. (1983): *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, s. 6.

olmayacak. Başka bir deyişle, hiç kimse milletini (bütünüyle) görmeyecek, yalnızca üyelerini veya temsilcilerini tanıyacaktır. Ancak bu onların tüm ulusla olan birlik imajına hayat vermelerini engellemeyecektir. Topluluk üyeleri birbirlerini yüz yüze asla tanımayacak olsalar da, benzer çıkarları olabilir ve kendilerini aynı ulusun parçası olarak tanımlayabilirler. Üyeler her zaman zihinsel olarak ilgilerinin bir görüntüsünü uyandıracaklardır: bir kahramanın, bir yöneticinin veya koruyucu bir azizin görüntüsü. Genellikle bir millet kavramı, "hayal edilen topluluk" un Eurovision Yarışması veya Dünya Futbol Şampiyonası gibi büyük bir etkinliğe katılmasıyla - ulusun diğer üyeleri ile birlikte - akut algılanır. Anderson'a göre, uluslar, "büyük" olsalar bile - karşılaştırmalı olarak, açıkça - her zaman "sınırlılar" çünkü "sınırlı olsa da (birde, genellikle, esnek olsa da) bu sınırların ötesinde diğer uluslar var". Milletler her zaman "egemen" olarak algılanır, çünkü başka hiçbir (ulusal) grubun temsilcisi olan hanedan monarşisi, kendileri üzerinde otorite gösteremez.

Hayalimizdeki topluluğumuzun tüm üyelerini hiçbir zaman görmememiz mümkün olsa bile, bir ulusun üyeleri arasındaki fonksiyonel bağlantı iletişim ile sağlanır; ve diğer ülke vatandaşlarıyla tanışıp yada tanışmasak bile "orada olduklarını" biliyoruz.

Son olarak, bir millet bir topluluktur, çünkü herhangi birinde bulunabilecek eşitsizliklerden ve (bazen) sömürden bağımsız olarak millet her zaman derin ve eşitlikçi bir arkadaşlık olarak algılanır. Geçtiğimiz yüzyıllarda, milyonlarca insanın bu hayali topluluklar için savaşlarda isteyerek ölmesini mümkün kılan, bu kardeşliktir.

#### **4. Sinerjik Yapı veya Erime Potasına Karşı Salata Kasesi**

Sosyal psikolojiye sinerjistik yaklaşımı neden cesaretle dışlamıyoruz?

Üniter ulusal devletin çok etnik kökenine ilişkin tutumda, iki modelle karşılaşılmaktadır. Bunlardan biri 1780'de Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan bir fikir olan "Erime Potası" dır.

Erime Potası, homojen hale gelen, ortak bir kültürde farklılaşan farklı unsurlar olan ve daha homojen hale gelen, heterojen bir topluma uygulanabilir bir monokültürlülük metaforudur. Tarihsel olarak, göçmenlerin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kültürel entegrasyonunu tanımlamak için sıklıkla kullanılmaktadır. Bu ifade, farklı ulusal azınlıkların kültürel farklılıklarını, geleneklerini ve dilini benzersiz bir kültürel ve tutumsal profile dönüştürme eylemini ifade eder. Bu ifade, 1908 yılında İsrail Zangwill'in "The Melting Pot" oyununun galasından sonra genel kullanıma girdi. Erime Modeli, ABD sakinlerinin farklı kültürlerinin entegrasyonunun, her üyenin kendi rengine ve lezzetine katkıda bulunduğu bir salata olarak birleştirildiğini öne süren "salata kasesi" kavramına karşı çıkabilir. New York, bir "Salata Kasesi" olarak kabul edilebilir. Kanada'da, bu kavram en çok "kültürel mozaik" olarak tanımlanmaktadır.

"Eritme potası", vatandaşlara eşit davranan ve her oğlundan aynı beklentilere sahip olan monolitik bir devletin<sup>13</sup> bütünleşmesinin bir modeli olarak çekicidir. "Salata Kasesi" modeli, her bir sosyal grubun (yasal) davranış, görüş ve inanç, değer ve kültür özgürlüğünü bırakır.

Yukarıdakilerin ışığında, Millet'in her vatandaşın aklında bir temsil olduğunu, bu görüntünün sürekli olarak geliştiğini ve her birimizin verdiği görüntüye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Görüşlerimizin üretim hattında üretilen ürünlerle aynı olması gerekmez, ancak şekillerin, gölgelerin ve renklerin çok sayıda (sınırlı olan! Benedict Anderson'un dediği gibi) olacağını garanti edebiliriz. Öte yandan örgütsel sinerji, inşa edilmiş, sosyal olarak hayal edilen bir gerçeklik olarak ulusun, onu öznel, ancak birlikte,

---

<sup>13</sup> Bu tür devletler "totaliter" bile sayılabilirler.

çoğu zaman çaba ve fedakarlık içinde, böylece sinerjistik olarak üreten insanlar olmadan var olmayacağını savunuyor. Asla azınlıklarına (kültürel, etnik, yaş, akademik eğitim, gelir, vb.) bağlı olmaksızın, asla karşılaşmayan insanların yüreklerinden, aynı zamanda her vakit tanıştığınız insanlarla da ortaya çıkar. Özgürlüğümün, özgürlüğünüzün başladığı yerde bittiğini söyleyen bir özgürlük ilkesinin bir uygulaması olarak, Ulus sınırlı bir ülkedir, ancak bir toprak sahibi olarak, sonsuza dek Egemen. Elbette uluslar sistemidir ve bu sistemler sinerjilere sahiptir. Bu sinerjinin fizyolojik tanımını "aynı işlevi gerçekleştirmek için birkaç organ veya dokuların bir birleşimi" olarak kullanmıştık. Aynı şekilde, Ulusun sürekli inşasının sinerjik modelini kullanarak, yukarıda belirtildiği gibi, herhangi bir kriterde açıklanan tüm sosyal gruplar, yaş, cinsiyet, dini inanç, etnik köken, eğitim ve öğretim düzeyi, gelir düzeyi, vb. bunlar, büyük sistemi, Romanya Milletinin çalıştığı büyük organizmayı yapan dokular ve organlardır.

Küreselleşme çağında, Avrupa düzeyinde veya hatta küresel düzeyde daha da fazla düşünebiliriz. P. Wolfowitz tarafından alıntılanan<sup>14</sup> Mustafa Kemal Atatürk,: “İnsanlık tek bir organizmadır ve her millet bu vücudun bir parçasıdır” demişmiş.

Her organın (ulusun) sağlığından tüm insanlığın hayatta kalmasını öngörebileceğimize inanıyoruz.

## **Bibliyografya**

\*\*\* Romen Dilinin Açıklayıcı Sözlüğü, ikinci baskı;

Anderson, Benedict R. O'G. (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso Publisher, London.

Boll, Alfred Michael (2007): *Multiple Nationality and International Law*, Martinus, Nijhoff Publishers, Leiden/Boston;

---

<sup>14</sup> Paul Wolfowitz, Yakın Doğu Politikaları Enstitüsü, Washington D.C. (13 Mart 2012).

Haken, Hermann (1984): *The Science of Structure: Synergetics*, Van Nostrand Reinhold;

Kohn, Hans (2018). *Nationalism*, Encyclopedia Britannica apud:

<https://www.britannica.com/topic/nationalism>

Mânzat, Ioan (2010): Sinerjistik psikoloji. Kayıp insanlığın aramak için, Univers Enciclopedic Yayınevi, Bükreş

Radan, Peter (2001): *The brake-ul of Yugoslavia And International Law*, Routlege, New York;

Smith, Anthony (2010): *Nationalism: Theory, Ideology, History, Polity*, Cambridge Polity Press.

# Mărturii despre români și musulmani – 58 de ani (II), Petrești, Alba, 8.08.1996<sup>1</sup>

*Prof. univ.dr. Gheorghe DUMITRAȘCU*

## Introducere

Sunt memoriile pe care le însăilez la această vârstă, având în față scopul realizării acestei cărți. Voi scrie ca un istoric, fără ură și patimă. Dar e imposibil să nu fiu și subiectiv, de vreme ce am fost, în mare parte, martor și, nu într-o mai mică măsură, autor. E viața mea, în contextul conviețuirii, în momente importante, cu musulmanii. Cea mai mare parte a acestui material se constituie în amintirile mele. În unele situații, voi face trimitere și la fapte și la evenimente pe care le știu de la ai mei, în primul rând de la tatăl meu și de la mama mea. Cum tot i-am cerut, în mod expres, să retrăiască acest aspect, al relațiilor cu „turcii”, eu voi interveni acolo unde răspunsurile sale la chestionat nu spun tot ceea ce știu.

Am avut de ales între a fi sobru, sec - științific, adică - și aceea de a rămâne eu, cu felul meu de a gândi și a simți. Nu neg că vor fi momente în care, bătrânul care sunt se va lăsa influențat de amintirile copilăriei, prin forța lucrurilor, puțin hiperbolizate.

---

<sup>1</sup> Amintiri apărute în volumul Lavinia Gheorghe, Gheorghe Dumitrașcu, *Raporturi între românii – turcii și tătarii din România, dinspre sfârșitul secolului al XVIII-lea până la începutul secolului al XXI-lea/ articole, memorii, anchete și chestionare, documente inedite și/sau rare, recensăminte, statistici, contribuții și sugestii bibliografice*, Ed. Imperium, Constanța, 2016, p.

Cum cartea însăși și-a propus să trateze aspectul relațiilor dintre români și musulmani în lumina acestui gen de izvoare, atunci modul meu de a mă exterioriza corespunde sufletului cărții. Este o carte de suflet.

## COPILĂRIA

M-am născut la 25 septembrie 1939, în satul Nisipari, comuna Castelu, județul Constanța, primul copil al familiei Dumitru și Maria Dumitrașcu.

Despre originea tatălui meu:

Născut în iulie 1911, în comuna Tuțulești, județul Argeș, având, inițial, numele de Anghel Petcu Ilie Dumitru Dumitrașcu. Tatăl său, Anghel Petcu Ilie Dumitrașcu - în sat i se spunea Anghel Bebu -, iar mama sa, Constandina. Au venit în satul Nisipari în anul 1924. În final, bunicul a ajuns unul dintre cei mai de văză oameni ai satului și printre cei mai bogați.

Despre Mama mea, născută la 24 mai 1922, în același sat, Nisipari, ca fiică a lui Ioan D. Constantin (cunoscut în sat ca Moș Dinu), de fel din Gherăsanii, județul Buzău, și Ancuța, născută Cioroiu, din Tașbunar - azi, Țepeș Vodă -, județul Constanța. Amândoi văduvi și cu copii din căsătoriile anterioare. Mama a fost singurul lor copil. Îi datorez multe din informațiile care i-au scăpat lui Tăticu, mult mai sobru și mai concis.

Satul Nisipari se numea, inițial, Karatai, ceea ce însemna „Mânzul negru”. Sub acest nume îl găsesc și pe o stampă din 1828, realizată de Hector de Béarn. Legenda arată ruinele arzânde ale satului Karatai și corturile armatei ruse, care ascultă, sub o ploaie torențială, o slujbă religioasă, înaintea atacului asupra Medgidiei (atunci, Karasu).

De când sunt eu conștient, lângă germenii satului turco-tătar au apărut cartiere românești, dar, mai apoi, s-au amestecat, fără nici o rețineră.

Toponimia satului este turco-tătară. Întreaga suprafață a pământului satului se numește merea, iar paznicii de câmp ai



satului erau numiți meregi sau meragii. Părțile componente ale acestei merele se numeau ceair - pe vale spre balta Carasu și gara Dorobanțu, Ceatal spre Kara-Murat (Mihail Kogălniceanu de Constanța) și Agi Gabul spre Cuza Vodă. Aflu că acest Agi Gabul a fost un sat care mai trăia, ca un cătun, la sfârșitul secolului XIX. Nici acum 50 de ani nu mai exista ceva care să definească fostul sat, nici urme de cimitir, nici ruine, doar ceramică și cenușă.

În sat trăiau tătari, chiar și atunci când ei constituiau majoritatea locuitorilor, turcii erau foarte puțini și nici nu mai știu dacă în copilăria mea mai exista vreo familie. Se ocupau cu agricultura și creșterea vitelor, a cailor mai ales. Agricultură făceau, ca și românii, pe suprafețe mai mici sau mai mari, în funcție de avere. Dar nu bărbații săpau. Aveau bostănării întinse, cu pepeni galbeni și verzi. Cei verzi erau dungați și aveau niște noduri, semn sigur al faptului că sunt foarte dulci. Două categorii de pepeni galbeni, unii cu coajă scorțoasă și alții, ca niște „pepenoalice”, lungi, le spuneau „topatani”, zemoși și foarte dulci. Săpatul bostănilor era treaba femeilor. Se mai păstra doar în amintirea satului, vremea în care turcii stăteau la cârciumă și la cafea, dând pământul în parte, dacă aveau mai mult, sau lucrându-l femeile, dacă aveau mai puțin. Caii erau marea slăbiciune a satului și a turcilor, în primul rând. Rețin cei 10-15 cai ai lui Azis Amet, cai șargi, maro deschis, pe care-i stăpânea, înainte de toate, băiatul său, Ferit.

Cu pepenii se mergea la piață la Medgidia sau la Constanța. În general, cei din Nisipari, și românii și turcii, vindeau „cu toptanul”, adică cu căruța sau mai multe căruțe, unor intermediari.

Mai târziu, mi-am dat seama că turcii n-aveau vii, ele aparținând, mai ales, „cojanilor”, adică primului val de român (între care și bunicul din partea mamei), veniți, în special, din județele de sud ale României. Probabil că religia îi oprea. Dar Alah se uita în altă parte când ei își făceau veacul prin cârciumi.

Nu știu să fi avut loc întreceri hipice în adevăratul în adevăratul înțeles al cuvântului, dar, pe câmp, avea loc întreceri.

Câștigau, mai întotdeauna, caii lui Azis. Astfel de întreceri aveau loc și cu căruțele. Se numea - dacă-mi amintesc bine - „coșie”.

M-am născut în casa pe care bunicul meu Anghel Petcu Ilie Dumitrașcu i-o făcuse în anul 1936, pe locul cumpărat de la turci (vezi mai pe larg în scrisoare pe care i-am trimis-o, cu 20 de ani în urmă, lui Yanya Benekay din Turcia). Parte a caselor vechi turcești era în picioare în copilăria mea, ca saivane pentru pleavă, iar, într-un beci, Tăticu, cârciumar, ținea butoaiele cu vin adus din Odobești.

N-am fost conștient că prietenii mei Niazi, Vait, Napia, Sami, Nejdet, Suat și alți câțiva sunt altceva decât mine, decât târziu, în timpurile școlii. Când s-a născut fratele meu Culiță - mort la câteva luni, în 1947 -, am făcut o adevărată criză de nervi. A fost prima mea revoltă că nu-i punem numele prietenului meu Niazi. Am făcut concesii - Sami, Suat, prietenii mei. Atunci n-am fost în stare să-i înțeleg pe mămica și Tăticu. Dar am crezut că fratele meu a murit pentru că nu i-am dat numele vreunui prieten de-al meu. La acea vârstă, n-am avut prieteni printre români, în afară de verii mei din ambele părți.

Ciudat, nu rețin să mă fi împiedicat vreodată de faptul că ei - poate - vorbeau altă limbă. Habar n-am de acest aspect. Noi vorbeam, toți, românește. Pot să spun că toți colegii mei turci și tătari, din toate treptele de învățământ, știau perfect românește. Doar mai târziu, profesor fiind, le-am descoperit ușoare semne ale unui accent. La fel cum greu îți puteai da seama că bunii mei prieteni unguri de după 1961, Pop Carol și Pop Marica, aveau unele cuvinte care-i „trăda” ca nefiind vorbitori nativi de limbă română.

Două amintiri, foarte vagi pentru mine, spuse mai clar de Mămica: vis a vis de casa noastră, peste „vale”, era băcănia unui turc, probabil Acîf. La el mă duceam cu bani sau ouă să iau dulciuri. Aveam, probabil, 3-4 ani, căci i-am dus și ouăle luate de sub cloșcă.

În cârciumile lui nea Ivan și a nu știu cărui turc, în timpul Războiului, în ierni pe care mi le amintesc perfect, tata mare din partea mamei mă lua cu sania cu calul, iar eu, pe masă - nu aveam mai mult de 4-5 ani -, spuneam poezii și răspundeam unor întrebări de genul: „Unde-i tactu? - E la război să împuște bolșevici!”. Turci și români, bătrâni deopotrivă, beau cred că nu vin, ci ceva alcool și discutau despre război. N-am sesizat nici o diferență.

Cred că aveam vreo 6 sau 7 ani și m-am dus cu caii la iarbă, cu „flăcăi” de 12- 13 ani, cu o căruță cred, pentru că la acea vârstă nu știam să călăresc. Cei mai mari m-au trimis să fur floarea soarelui din lan. M-am cocoșat cărând pălăriile mari, tăiate de-a valma. M-a prins turcul și m-a certat. Când am ajuns acasă Mămica știa. M-a dezbrăcat la pielea goală și m-a trimis în grădina plină de vegetație, ca la începutul lumii. A venit, din nou, turcul, care i-a spus mamei cam așa: „Marioara, la tine nebun estem, adu băiatu în casă La mine supărat fiindcă rupt verde, nici pentru mâncat bun, nici pentru cai bun. Lasă băiatu în pace”. Eram apropiat de băieții lui. Esan era mai mari decât mine, iar Nagi, mai mic.

## ȘCOALA DIN SAT

Sunt două etape, în funcție de cele două cicluri: I-IV; V-VII, numărul elevilor micșorându-se în ciclul II, dar nu turcii erau care se retrăgeau, în primul rând.

Un moment semnificativ al relațiilor dintre noi a fost acela în care, prin anii 1949- 1950, s-au despărțit românii de turci și tătari, pentru aceștia din urmă făcându-se clase paralele, ei fiind obligați să învețe după manuale rusești. A fost momentul cel mai crud al copilăriei mele în problema raporturilor cu musulmanii. Deși, în primele clase, colegii mei tătari recitau și cântau românește la serbările de la sfârșit de an, dintr-odată am descoperit că suntem altceva. Mi-l amintesc pe Niazi - care ar fi avut mult de lucru cu batista, dacă ar fi avut-o -, în clasa I, recitând: „Roșu, galben și albastru/ Este steagul nostru sfânt/ Pentru el ne dăm viața/ Pentru el și-acest pământ.” Sau pe Sami recitând din „Dan

căpitan de plai”. Și, deodată, despărțirea. Toți turcii au fost adunați într-o singură clasă. Am „descoperit” că domnii noștri au dus războaie cu turcii, colegi de-ai mei, români, au devenit, prin filieră, antiotomani, antiturci. Un moment al acestui conflict m-a marcat pentru toată viața. Nu știam că sunt „Balanță” și că sunt predestinat să fiu partizan al împăcării și înțelegerii între oameni. Dar, eu eram la mijloc: român cu ai mei, românii, prieten cu turcii în care aveam mai multă încredere. Chiar până la acea vârstă înțelesesem că un prieten turc e mai loial. Nu mi-am schimbat această părere până azi. La un moment dat, turcii au fost „înghesuiți” de „ai noștri” în clasa lor și urmau să mănânce bătaie, în adevăratul sens al cuvântului. Eram între cele două tabere, încercând să împiedic ciocnirea. Românii erau foarte porniți și n-aș fi reușit dacă nu aș fi plătit cu sânge acest pas. Turcii aruncau cu bucăți de lemn în atacatori. Suat a scăpat o așchie de fag, care m-a lovit sub ochiul stâng și m-a umplut de sânge. Conflictul a încetat imediat - eu eram șeful clasei -, iar o colegă a anunțat-o pe mama că m-au omorât. Ablazis, tatăl lui Suat, l-a stâlcit din bătaie, de-i plângeai de milă. Pe mine m-a cusut doctorul, turc, și, din acel moment, nu mi mai amintesc de asemenea conflicte. Am devenit un erou, am fost vizitat de Crăciun și de Anul Nou deopotrivă de turci și de români. Pierderea cea mai mare a fost că ai mei nu mă lăsau să merg la nici o sărbătoare a timpului.

## CÂRCIUMA

Tăticu a avut de două ori cârciumă. O dată singur, înaintea plecării în război, și în 1946-1947, împreună cu frații lui, Ilie și Gheorghe. Cârciuma era la noi acasă. Tăticu continua să muncească la câmp, iar la cârciumă rămânea Negip Begali. Tăticu îi lăsa totul pe mână, turcul bea jumătatea sau kilogramul lui de secărică și, la o adică, îi servea și pe alții. Seara, Tăticu găsea banii pe tejghea. Nu-i număra și nu-l întreba pe Begali ce și cum. Înaintea lui mai avusese un „colaborator”, tot turc, care zicea cam așa: „Măi Dimitre, dacă avem bem, bem, bem, bem, dacă nu avem

nu mai bem, bem, bem, bem”. În general, nu prea avea, dar la Tăticu avea credit continuu. Pe unde o fi caietul în care unchiul Ghiță îi mai trecea, din când în când pe datornici?

### NAIM HOGEA

Era, într-adevăr, hoge și învățător. Și vânător, în timpul liber. Nu supăra pe nimeni, n-a fost căsătorit niciodată, bea mult, mai ales în ultimul timp. Cred că a murit prin 1961. Mi-l amintesc înalt, tăcut, îmbrăcat în negru, într-o postură cât se poate de interesantă: împușcând un câine turbat. L-a izbit în frunte, a căzut pe loc.

Ciudat e că nu mi-l amintesc în postura de hoge. Geamia era veche, ruinată, n-am avut niciodată curiozitatea să intru în ea, azi regret. Am intrat doar în cimitirele turcilor, unul terminat ca cimitir și devenit, azi, izlaz cu vite păscând printre pietrele funerare turcești și altul, mai nou, în care se mută pușinii turci rămași.

### FAMILIA MEA ȘI TURCII

În Arhivele Statului Constanța, într-o anchetă privind comunele plășii Medgidia din 1939, găsesc paginile închinat satului meu. Între numele gospodarilor de frunte ai satului, mai mulți turci, mai puțini români, între care Tata mare Bebu, bunicul dinspre tată, aflat atunci în apogeul proprietăților sale: 40 ha pământ, 400 de oi, vite de toate felurile și mașini- unelte pentru lucrul pământului. Doar batoză nu avea. Tata mare era prieten cu turcii bătrâni.

În afară de ce scrie Tăticu în această carte, insist pe faptul că, atât el cât și Mămica, s-au înțeles excelent cu toată lumea. Vecinii noștri - un român maghiarizat și o rusoaică, o familie de turci, o alta - un bulgar și o nemțoaică. Ca să folosesc limbajul din satul meu, Tăticu a flăcăit între turci și nemți. Prieten foarte bun a fost cu Musuret, s-au avut ca frații. A murit Musuret, bătrân, și Tăticu a plâns. Băiatul lui Amit - colegul meu de clasă - a murit și

el acum vreo 20 de ani. Prin 1985, în satul nostru s-a întors, pentru ultima oară, Murat - cred că așa-i zicea -, din Liban. Înaintea morții, a mai venit să vadă o dată satul. Și au plâns bătrânii satului, turci și români.

În casa noastră s-au căsătorit Enver Omer și Melia. Era o neînțelegere cu „ăi bătrâni”. Riza, cizmarul - tatăl lui Sami - și cei doi au stat, un timp, la noi acasă. Mămica, cu un cu totul alt temperament decât Tăticu, era deschisă prieteniiilor cu toată lumea. Ar trebui să înșir numele tuturor turcoaicelor la acest capitol.

Sunt mândru de părinții mei care au reprezentat, multe decenii, în satul Nisipari, o familie de oameni cumpătați, de mare autoritate morală, la care veneau spre împăciuire români și turci și, de cele mai multe ori, plecau mulțumiți.

## NUNȚI TURCEȘTI ȘI PEHLIVĂRII

De când mă știu, românii îi invitau pe turci la nunțile lor și viceversa. O nuntă era o bucurie a întregului sat. Dar, o chestiune pe care o consider a fi negativă: nu era nuntă turcească să nu se sfârșească cu scandal sau cu sânge. Și nu erau numai turci din satul nostru. Tocmai de aceea, Tăticu răspundea mai rar unor asemenea invitații, pentru că ura scandalul și bătaia.

Copil, nu puteam lipsi de la spectacol. Conștientizăm diferența dintre o nuntă turcească și una românească, după muzică și dansuri. M-a cucerit, pentru totdeauna, muzica turcească. Sunt un mare iubitor al muzicii popoarelor. Nu doar din motive raționale. Târziu, spre 50 de ani, în biroul meu de acasă, de 7,15m<sup>2</sup>, la 5 dimineața, puneam discurile cu muzică turcească, la învechitul meu pick-up „Tesla”, stingeam lumina și mă mișcam în felul meu, mișcări care încercau să fie un vechi dans turcesc, de la nunțile turcilor.

De nunțile turcilor și de muzica lor mă leagă pehlivăriile, cărora li se mai spune, mai științific, kureș. Cei doi luptători duc lupta „la curea”. O astfel de luptă fiind altceva decât trânta.

Aceeași muzică din daira și taragot, îndelungă, largă precum stepele crescătorilor de animale, care erau ei, turcii.

Uneori, întâlnirile se desfășurau concomitent cu nunta, alteori, separat, ca spectacol în sine. În ultimii ani, s-au îndesit, dar plasa valorică s-a lărgit. Acum parcă-i altceva, iar luptătorii mi se par de duzină.

Îmi amintesc cu precizie de amănunt o asemenea pehlivărie de prin 1947-1948. La marginea satului, spre Kogălniceanu, pe miriște, s-a realizat un fel de arman, dar nebătătorit, un cerc cam cu raza de 20 m, din care au fost scoase toate cioturile și rădăcinile. Au fost aduse câteva butoaie cu apă și au venit nelipsiții turci cu acadele, mere îmbrăcate în glazură dulce, bragă și, poate, rahat.

Pe margine ședeau turcii și românii... era epoca în care se înălța Kairi. Un singur om îi ținea piept, Bălan sau Albu de la Movila verde. Giumacai de la Valea Dacilor nu era încă un luptător copt. Kairi devenea legendă. Aflu azi că este adevărat faptul că, la vârsta aceea, a ridicat tractorul de bot până la nivelul umerilor. Peste câțiva ani, îl întâlneam, dar mai mult ca element de circ, pe Titi Boldescu, „fost campion interbalcanic la lupte greco-romane și ridicări de greutate”. Deși titlul era pompos, nu-l pot garanta, așa că pun mâna în foc pentru Kairi.

Erau în dispută 2-3 bairacuri și batalul. Văd, ca astăzi, apărând, la început, copiii. Între ei, cel mai bun era Suat - avea forță -, urmat de Sami - mai slab, dar mai inteligent -. Apoi, venea pe ring altă generație. Tinerii de 16-17 ani. Atunci turcii îl aveau pe subțirelul Ferit, mai mult călăreț ai cailor tatălui său. Subțirel ca o trestie, mi se părea că nu făcea față fraților Codică. La sfârșit, luptătorii grei. Și, la sfârșit de tot, apărea Kairi. Parcă-l văd pe finul nostru Marin Badea - om puternic, dar beat criță -, azvârlit cât acolo, în primele secunde, de Kairi.

Era vară, o căldură toridă, lumea se înghesuia în jurul luptătorilor, de 4-5 ore muzica nu făcuse pauză, Kairi câștiga, își lua batalul, se urca în căruță și pleca, lăsându-ne cu visul că putem

ajunge și noi ca el. Ca dovadă, partidele de lupte care aveau loc pe pământul tare al curții școlii, unde străluceau, neînvinși, Suat și Sami.

Peste ani, senator fiind, la un kureș desfășurat la Valu lui Traian, am stat în „tribuna oficială” lângă Kairi, bătrân. Pentru mine, care trăisem ce trăisem, a fost o mare onoare. Am scris în ziarul „Farul” de la Constanța, pe care-l conduceam, un articol închinat - acesta-i cuvântul - marelui Kairi.

Famiiliile turcești cele mai importante din sat

Este limpede că nu făceam diferență între turci și tătari. Tuturor le spuneam, de-a valma, turci și ne adresam, ca și astăzi, cu „turcule”. Un prieten venit pe litoral a rămas impresionant de faptul că turcul, strigat astfel, n-a sărit la bătaie. Cred că cei care s-ar mira cei dintâi, la noi, în Dobrogea, ar fi chiar ei, „turcii”.

Cele mai importante familii din satul meu, pe care mi le amintesc, sunt următoarele:

Abdulachif - nu l-am apucat pe „ăl bătrân” sau nu-l mai țin minte. Era vecin cu noi și avea băcănie.

Negip Begali - unul dintre cei mai bogați în pământ și în cai. Contrar obișnuinței, avea doar doi copii - o fată și un băiat -. Treaba la câmp o făcea Turgut, harnic, puternic, pehlivan. Pentru a nu-și „trăda” meseria lui de a umbla cu caii, a ieșit la pensie ca instructor la școala de șoferi. Bătrânul era un om la locul lui, deși mare consumator de alcool. Bun prieten cu Tăticu.

Regep - poate cel mai bogat dintre turci. L-am apucat bătrân și foarte gras. Avea doi băieți. Amândoi la carte. Cel mai mare a fost unul dintre primii studenți din satul nostru, împreună cu Nelu Trușcă, Tudor Dogaru și băiatul lui Stănescu, judecător, mai apoi. Cu cel mai mic s-a întâmplat o tragedie, una dintre cele două crime pe care le cunosc eu, până târziu când am plecat din sat. Venise în vacanță și, mai mult ca distracție, s-a dus cu un cârd de miei și cârlani la iarbă. A intrat în plantație. Meregiul - îl chema, probabil, Dumitru al Sultanei - i-a înfipt cuțitul în piept, l-a ucis, a



ascuns cuțitul într-o gaură de popândău și a fugit. Regep își smulgea părul din cap, întrebându-se de ce, i-ar fi dat ce-ar fi cerut, și turma i-ar fi dat-o, în întregime. Dumitru a intrat în închisoare și n-a mai ieșit niciodată.

Azis Amet. Locuia lângă școală. Era proprietarul celei mai frumoase herghelii din sat. Avea un băiat contabil, unul profesor. Un altul i-a murit, făcând tetanos, de la sapă.

Agimambet Agemin. Nu era foarte bogat, dar era un tip demn și vertical.

Izet Bormambet a murit, nu știu când. Avea 4 copii. Un băiat și 3 fete. Toți au îmbătrânit, necăsătorindu-se vreunul, neîmpărțind pământul, trăind și muncind împreună, ca un fel de gospodărie de tip patriarhal.

Faic era vecinul nostru și al școlii. A avut numai băieți. 7 sau 8. Unul dintre ei a făcut facultate la București în același timp cu mine, mergeam împreună la spectacolele de la teatrul Armatei. Știu că e inginer, dar nu știu de ce m-a mirat atunci slăbiciunea lui pentru teatru.

Despre Anis știu doar că era sărac, avea mulți copii, între care pe Nejdet, apropiat în copilăria mea și mort pe la vreo 40 de ani, descompus de beție. Unul dintre băieții lui era contabil.

Azis Feta, cu doi băieți, poate de seama mea. Era un om care nu deranja pe nimeni și cred că-i era frică și milă de ceilalți.

Refic locuia chiar lângă noi, pe firul văii. Nu avea copii. A înfiat o fată, cu care a plecat la Medgidia. Au fost niște vecini foarte buni.

Cei 2 frați Abdurazac rămân, pentru mine, nu doar pentru că Tăticu' era prieten cu ei, ci și pentru că erau părinții celor doi colegi ai mei, Napia și Niazi.

Riza Omer era cizmar. Modest, dar cu gânduri mari pentru copiii lui. O fată și un băiat – învățători -, un altul - maistru la o Fabrică de îngrășăminte de la Năvodar și un altul, vânzător.

Hogea era un om relativ sărac. Nu cred că a făcut politică comunistă. A ajuns președinte GAS „Scânțeia” din sat și pentru că

era „naționalitate conlocuitoare”. Om bun, foarte gospodar. A murit în funcție și înmormântarea lui a fost un spectacol. Avea 3 fete frumoase și un băiat, ofițer de marină.

Nu știu cum se rătăcise în satul nostru un arab care, neapărat, trebuie ținut minte. Locuia la marginea satului, într-o casă scundă, ridicată în timp, era mititel de statură, cu soția la fel de muncitoare ca și el, făceau de toate, pentru a-și putea ține cei 10 sau 11 copii, crescuți exemplar. Cred că era, pentru întregul meu sat, un exemplu de moralitate. Îl chema Mustafa. Înainte de 1989, a cumpărat casele de la Azis Amet, acesta mutându-se la Constanța. Peste câțiva ani, turcul, bogat, a revenit asupra vânzării, i-a dat sau nu i-a dat banii înapoi, și l-a gonit din casă. Gest murdar și respins de comunitatea satului./ Azi, luna mai 2013, revin asupra a ceea ce am auzit atunci și declar că nu sunt sigur de tot episodul în aceste dimensiuni. Familia Azis Amet era una respectată în sat./

### Turcii și școala

Afirm că aveau cel puțin aceleași ambiții ca și românii, unii să-și lase copiii la câmp să se îmbogățească, alții să-i dea la carte. În afara celor amintiți până acum, ca elevi sau studenți, doi hogi, Faruk și Nagi, absolvenți ai Seminarului de la Medgidia. Pot să afirm că, proporțional, s-au realizat, pe linie intelectuală, în aceeași măsură cu noi, românii. N-au avut nici o greutate cu limba. Era o greutate legată de faptul că, plecând de acasă și trăind în colectivități, internate, cămine, armară, trebuiau să mănânce carne de porc. Cei mai mulți au făcut-o. N-am observat, în comunitate, vreo ripostă.

În general, și românii și turcii erau toleranți, în interiorul comunității și cu alte comunități. Mai târziu, am aflat că și muftiul de până în 1989 era tot din satul meu, dar n-am discutat asta cu el. Yahya Benekay, poet afirmat în Turcia, tradus și cultivat mai ales de Fănuș Neagu și de Băieșu, ajuns șef al Vănilor de la Istanbul, era tot din Nisipari.

## ÎNTREBĂRI PUSE ȘI NEPUSE

De ce n-au învățat limba turcă? Românii bătrâni mai știu câte ceva, unii chiar foarte bine. Turcii bătrâni știu românește, dar cu greșeli. Noi n-aveam de ce să învățăm. Toți copiii vorbeam românește. Am învățat câteva zeci de cuvinte. Erau tătarești. În confruntarea din Turcia, mai mult mi-au dăunat decât m-au ajutat, dar am căpătat simțul limbii și al muzicii lor.

Copiii de români și de turci aveau două feluri de sărbători

Cei mai mulți dintre români erau invitați de colegii turci, acasă la ei, de Bairam. Toate familiile aveau câte o cameră, mobilată turcește, fără mese, fără scaune, doar pe margini, sprijinite de pereți, perne de toate felurile. Stăteam turcește și mâncam dulciurile oferite de mamele lor. La rândul lor, copiii de turci participau la sărbătorile românilor, mai ales de Moș Ajun, Colind și Plugușor. Acolo unde era obiceiul de „ceată”. Nu prea veneau la Paștele nostru, pentru că bănuiau cozonacii ca fiind făcuți cu „domuz” (porc). Altminteri, se bucurau, ca și noi, de două rânduri de sărbători.

Sportivii turci din Nisipari.

Rețin, până la sfârșitul zilelor mele, prestația fotbalistică a celor doi Enver, din perioada de glorie a echipei noastre de fotbal: Enver - băiatul lui Riza cizmarul -, dribleur și șuteur de temut, și mai tânărul și frumosul Enver al Curelarului, portar care s-a afirmat într-o echipă de categorie C. Nagi a jucat și el fotbal de categorie. Este absolvent de seminar musulman. Ca un fapt nedivers, în acea perioadă a intrat în echipa noastră un ungar venit de nu știu unde. Avea un șut formidabil. I se spunea „Gospodăria”, sugerându-se că până acolo - foarte departe, și la deal - poate bate șutul lui.

## Căsătoriile mixte

Rețin o singură asemenea căsătorie, mai târzie, dintre un profesor român - mocan, de fapt -, Dragu Rareș, și o învățătoare tătăroaică. Cred că n-au existat atracții. Pentru că piedici formidabile nu puteau fi.

## AU EXISTAT ATITUDINI POTRIVNICE TURCILOR ȘI TĂTARILOR?

Într-un mod foarte subtil și dintr-o inspirație străină. Ce știu eu, este că, imediat după al Doilea Război Mondial, nu aveam voie să cântăm două cântece care, probabil, circulasera în epocă. Unul se referea la „ungurii nesătui”, iar altul care poate-i privea pe tătari: „Niște oameni de hârtie/cu mustăți de cașcaval/jucau hora pe câmpie/ și mâncau carne de cal”. Cred că era un cântec de joacă și nu avea nici o conotație antimusulmană. Că unii turci din Dobrogea, și chiar și din satul nostru, mâncau carne de cal, era de notorietate. De astfel, din carne se făcea ghiudemul.

Dar, ceva mai târziu, în limba tătară, circula un cântec rău și dur la adresa nogailor, mâncători de carne de cal. Știu și azi toate cele 4 versuri. Le dau pe primele două, care sunt mai „curate”: „nogai, nogai nogherek/arabasî, togherek”. Dar, autorii nu erau, evident, români, cui asemenea aprecieri veneau din rândul lor.

În timpul comunismului exista, pe aici, pe acolo, în Dobrogea, ideea că turcii sunt favorizați la conducerea GAS-urilor și a brigăzilor de muncă. Afirmății, în general, neacoperite, președinți turci erau doar la Valu lui Traian - nea Abib -, la Comana și încă în vreo 2-3 sate, „avansați” de față în prezidii și adunări.

Afirm deschis, cât cunosc eu, că atitudini de dușmănie româno-musulmană nu au existat. Că se mai întâmpla, câteodată, ca un pui de român, mai nebunatic, să fugă cu bucățica de slănină după un pui de turc mai „încuiat”, e adevărat. Dar asta era rar și intră în „nebuniile” copilăriei. În joaca ei.

De ce au plecat turcii?

La începutul secolului, în satul meu, marea majoritate a locuitorilor erau musulmani. La sfârșitul lui, turcii rămași se numără pe degete. Unde s-au dus și de ce? Factorul natalitate nu poate fi implicat în proces.

În caracterul - și musulman - al Dobrogei, și după Primul Război Mondial, a intervenit o fractură. Psihologic, ar fi primul factor care explică această plecare. Un fatalism potențial, inculcat și calculat de emisari musulmani din Turcia lui Atatürk, le-a grăbit plecarea multor urmași ai celor veniți, ei înșiși, cu un secol înainte, tătarii.

Teama de război, apoi, în condițiile în care Turcia se putea menține în mentalitate, e încă un factor de luat în seamă.

În sfârșit, în perioada comunismului, când românii n-aveau unde fugi, turcii, ca și nemții, ca și evreii, au avut unde să plece. Oricât de greu ar fi fost în Turcia, tot se trăia mai bine decât în România. E drept că ei nu s-au bucurat de facilitățile nemților și evreilor. Și cei mai mulți au plecat la orașe, în Medgidia și Constanța, în cadrul procesului prea bine cunoscut, care nu-i privea pe ei, în primul rând.

## II. LICEUL LA MEDGIDIA

Medgidia a fost primul oraș asupra căruia am deschis ochii. Acolo mergeam să vindem sau să cumpărăm vite, să luăm limonadă pentru cârciumă, acolo mergeam la Panair, marele târg al Dobrogei - altădată, al întregii Peninsule Balcanice -, de Sf. Dumitru.

Pe timpul copilăriei mele, era un oraș oriental. Dincolo de atmosfera orientală pe care o simțeam și n-o pot defini, îl rețin, totuși, pentru totdeauna, pe bragiul care umbla prin obor, cu vasul său de aramă în spate și cu cănițele la brâu. Braga, pe care n-am întâlnit-o niciodată în țară - iar, acum, nici măcar în Dobrogea -, era o băutură dulce acrișoară și rece. Trebuia să beau cu socoteală ca să nu mă „stric” la stomac. În calitate de copil, aveam „legături” strânse cu vânzătorul de la limonadă. Era tot o

specialitate turcească. Sticle speciale cu dopul de cauciuc, strâns cu un arc, o băutură extrem de dulce, puternic sifonată. Rețin zâmbetul turcului, căruia, probabil, Tăticu îi vorbise. În centrul orașului, o cofetărie cu înghețată unică, ținută tot de un turc. Turcii din Medgidia copilăriei mele însemnau deci, cei care vindeau bragă, acadele, limonadă și înghețată.

Ca elev de liceu, am avut zeci de colegi turci și tătari. N-am avut niciodată vreun conflict cu vreunul dintre ei, deși mulți erau din Medgidia. Noi, copiii de la țară, locuiam în internat. Tot acolo stăteau și elevii mici de la gimnaziu, din satele din jur, care nu aveau clasele V-VII. Erau din Veteranul, din Valea Dacilor și din alte sate. Nu cred să fi existat vreo atitudine neprincipială față de cei mici, în virtutea faptului că erau turci. Ca în toate comunitățile de acest fel, cei mici făceau unele servicii celor mari, indiferent de naționalitate.

Am stat doi ani într-un internat, gard în gard cu Seminarul musulman. Erau ultimele promoții înainte de închidere sa (1953-1956). În 1955, întregul liceu, elevi și profesori, am mers la Popești-Leordeni, unde am executat câte trei salturi cu parașuta, din avion. Vedeta acestei „campanii” a fost Omer Muvegel, o tătăroaică din Murfatlar. Nu pentru că ar fi făcut fapte deosebite - deși a avut și salturi în cădere liberă -, ci pentru că atitudinea sa, ca și cea a colegelor ei Omer Nida și Salami Zore, contrasta violent cu prejudecățile celor ce nu cunoșteau modelul etnic multinațional din Dobrogea.

Nu pot semnala nimic deosebit. Colegii mei turci și tătari au mers la aceleași facultăți ca și noi, devenind ingineri agronomi, medici, medici veterinari, profesori etc. Unul dintre elevii de atunci, Tainarîc Saladin (acum Tanelli Saladin) este directorul programului pentru România de la Radio Turcia - el fiind, de fapt, profesor de istorie -, un altul, Genan, este membru în Consiliul de Administrație al Societății Române de Radio, după ce, ani de zile, a lucrat în Ministerul Culturii.

### III. DUPĂ 1966, DIN NOU LA CONSTANȚA

După 5 ani petrecuți la Institutul de Istorie al Academiei, filiala Cluj, în calitate de cercetător științific, m-am reîntors în Dobrogea, la Institutul Pedagogic de 3 ani, ca asistent și apoi ca lector universitar.

Preocupările mele legate de turci și raporturile noastre cu ei au început să capete și un caracter programatic. Mai difuz la început, mai concis în ultimul timp. Trăirile mele - pentru că acestea stau și la baza acestui material - sunt legate de viața mea de zi cu zi. În acest capitol, mă voi referi la perioada de până în 1989. Voi face câteva observații, care nu urmăresc un tablou general, ci sunt noutăți ale unei problematici limitate.

Am urmărit atât la Institutul Pedagogic, cât și la Liceul „Mircea cel Bătrân”, acuratețea limbii române vorbită și scrisă. Cele mai puține greșeli de ortografie le făceau studenții și elevii turci, ca dovadă a seriozității cu care privesc studiul limbii române. E ciudat că până acum nu m-am gândit să-mi împart studenții de la Geografie-Istorie în români și turci. Foștii mei studenți, băieți și fete, turci sau români, sunt profesori de nădejde, mai ales în județele Tulcea și Constanța. Cum, din 1976, am predat un curs de Probleme fundamentale ale istoriei patriei și PCR, la toate facultățile din Institut, pot spune că, până în 1984, am avut câteva mii de studenți. Această problemă, oricât de firavă, a unei discriminări față de musulmani nu a existat în nici un fel. Nici ei, chiar și cei de la Istorie, n-au avut preocupări deosebite în domeniul vreunei probleme legate de istoria Turciei. Unul singur - azi, profesor în Medgidia și membru de frunte al Uniunii Democrate Turco-Musulmane - era atras de subiecte legate de Gingis Han și Atatürk. Profesorul s-a dovedit și în continuare același băiat interesat de istorie.

Ca profesor de liceu, am constatat la copiii de turci și tătari un dezinteres aproape total față de etnia lor. Le-am cerut însă să nu-și uite limba și să stea de vorbă mai mult cu bunicii lor. Îmi amintesc de copilul unui arhitect care, ascultându-mă, s-a

redescoperit în discuțiile lungi cu părinții părinților săi, pentru că, la el în casă, se vorbea doar românește. M-a impresionat neplăcut atitudinea unor conducători ai culturii județene în legătură cu achiziționarea și prezentarea în Muzeu<sup>2</sup> a unor piese care să reprezinte cultura turco-tătară. Cu mare greutate, am impus primirea, pe degeaba, a unui set de mobilă orientală de la sfârșitul secolului XIX, pe care, în trei luni de zile, un pensionar a refăcut-o în întregime. Cred că nici azi elementul turco-tătar nu este prezentat în Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța decât într-o foarte mică măsură. S-au achiziționat materiale documentare și iconografice de la doctorul Themo. Am căutat, zile întregi, în arhivele din Constanța, am adus o colecție din Anuarul Seminarului Musulman de la Medgidia, bătrânul muftiu mi-a dat o colecție amestecată de monede, pe care am adus-o la Muzeu și am achiziționat și alte monede otomane. Mai mult, o zi întreagă am petrecut, cu soția mea, în casa bătrânului profesor Dragomirescu - fost profesor al meu de muzică la Liceul „Nicolae Bălcescu” din Medgidia, dar, mai important, mulți ani, director al Seminarului musulman -. Mi-a arătat o colecție de scrisori primită de la foștii lui elevi turci, plecați până în 1940, în Turcia, afișe privitoare la activitatea culturală a Seminarului, programele unor serbări școlare, care se îmbinau, în mod armonios, numere de spectacol în limba turcă și română. Le-am xerografiat, xeroxurile au rămas la Muzeu, originalele le-am înapoiat. Rețin, în mod deosebit, conținutul uneia dintre scrisori, datată imediat după 30 august 1940. Turcul, care o trimitea de la Istanbul, scria cam așa: „De câteva zile nu mai am liniște și pace. Nici nu mai știu ce e cu mine. Ascult în neștire Radio București și plâng, gândindu-mă la cât are de suferit țara noastră”. Cred, sper, ca aceste scrisori să fie păstrate de fiul profesorului Dragomirescu.

Deși am reușit ca la secția de Modernă a Muzeului să introducem câteva documente, aproape nesemnificative, totuși, am

---

<sup>2</sup> Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța



sesizat și atunci și astăzi, o reținere total nejustificată față de prezența turco-tătară în Dobrogea.

M-am bucurat, în schimb, apariția mai multor cărți în Editura Kriterion, inclusiv creații ale unor amici și cunoștințe de ale mele, turci și tătari, precum Kerim Altay - de la Radio-România Internațional pentru Turcia, profesor de limba română -, Memedemin Iașar - profesor de limba română la Valu lui Traian - și Genan Bolat. De la Consiliul Culturii din București. Probabil că semna și o turcoaică din Bulgaria, Emin Emel, profesoară de limba turcă atunci, la școlile unde se învăța această limbă. Elevi de-ai mei, turci, au aflat cu mirare de preocupările mele și mi-au dăruit cu sentiment - aș zice de recunoștință -, exemplare din aceste cărți pe care eu le aveam deja.

N-am reușit realizarea unui gând pe care l-am urmărit cu o perseverență nu foarte bine gândită, acela de a-mi învăța fata limba turcă. Eram convins că este nevoie de această limbă. La o întâlnire cu cadrele didactice care predau științele sociale în învățământul superior, Paul Niculescu-Mizil ne spunea, cu obidă, că la arhivele turcești echipe de câte 10 unguri studiază, timp îndelungat, istoria lor națională, în timp ce noi, nu. Îmi amintesc că Tahsin Gemil, de la Medgidia, cercetător la Academie la Iași, apoi la București și, un timp, la Arhivele Statului - ca și Veliman, de altfel -, abia puteau merge 2-3 luni, cu atâția bani în buzunar cât să nu moară de foame. N-am reușit să găsesc un om potrivit pentru a-mi învăța fata de 6 ani atunci limba turcă. Am adus în casă un cunoscut, profesor de limbă română din Bărăgan, dar parcă nu era profesor sau nu știa limba turcă. Am dus copilul la ofițerul Suciu - cercetător veritabil, autor de studii privitoare la influențele reciproce între limbile turcă și română, azi, atașat militar la Budapesta -. N-a înțeles că fata mea nu de gramatică avea nevoie la 7 ani, ci de însușirea minimală a unei limbi. E unul dintre cele mai mari regrete din viața mea. Până la urmă, fără profesori, fata a învățat o altă limbă care îi este foarte utilă.

I-am cunoscut pe turci și prin intermediul soției mele, învățătoare la Nisipari, Valea Seacă, Valul lui Traian, toate, atunci, cu o puternică populație musulmană. Am fost în case de musulmani în momente importante ale vieții lor, la botezurile băieților și la nunți. Pentru cine cunoaște viața musulmanilor, înțelege cât de importante sunt aceste momente. Foști elevi musulmani ai soției mele n-au uitat atenția pe care le-am acordat-o și înțelegerea pentru sărăcia unora, neputința altora, necesitatea încurajării unor copii valoroși.

Vreau să povestesc o întâmplare cu totul aparte: terminasem lucrarea privind Localități, biserici și mănăstiri românești din Dobrogea, până în 1877. Avusesem o discuție îndelungă cu Înalt Preasfințitul Antim Nica, Arhiepiscop al Dunării de Jos. Avusesem discuții și cu muftiul - despre care, spuneam, că provenea din satul meu - și, la un moment dat, puțin inconștient, dar sincer, am aranjat o întâlnire a celor două căpetenii bisericești în casa turcului, în Constanța. Scena e deosebit de semnificativă. Eu - profesor de istorie, Arhiepiscopul a 20 a părți din România al Bisericii Ortodoxe Române și căpetenia tuturor musulmanilor din România. Arhiepiscopul, în toată mărișia ținutei sale, turcul, simplu, bântuit, probabil, de o gută rebelă. Am fost serviți cu șerbet sau dulceată de coacăze și cafea. Discuția, ecumenic-bisericească, a durat mai mult de o oră.

Era 1968. la Muzeul din Constanța se desfășura un colocviu național de studii orientale. Participau, între alții, Constantin C. Giurescu și doi turcologi renumiți, Guboglu și Mustafa Ali Mehmed. Cu câteva zile înainte, apăruse, în „Tomis”, un articol-bombă, semnat de mine și de doi studenți ai mei - Iorga și Popescu - privind o lucrare necunoscută a lui Dimitrie Cantemir. Despre o bătălie necunoscută a unei armate a lui Mihai Viteazu pe lângă Negru Vodă, la Valea Țapului. Deși lucrarea era aproape obraznică prin noutatea ei, cei doi turcologi au tăcut mâlc. Seara, plimbându-mă cu dl. Giurescu pe malul Mării, l-am întrebat de ce crede dânsul că a fost atâta tăcere în jurul subiectului. Mi-a răspuns

simplic, cum vorbea întotdeauna: „Dacă respingea punctul dumental de vedere - și se vede că ai dreptate - se făceau de râs, dacă te apreciau și se dovedea că ai dreptate, nu era bine. Așa că au tăcut”. Mai târziu, a apărut un punct de vedere al lui Tahsin Gemil, în revista „Cronica” de la Iași, în care acesta respingea punctul de vedere expus de noi cu semnul întrebării și cu cel al exclamării. Nici azi nu cred că acel text nu a existat. Paternitatea lui poate fi pusă la îndoială, dar noutatea lui rămâne. Împrejurările însele sunt extraordinare: prin 1920 și ceva, o familie de turci părăsea Valea Țapului. Din căruță, dintre boarfe, a căzut un fragment dintr-o carte în limba turcă. El a ajuns în mâna unui curios autohton autodidact din partea locului. Se spune că fragmentul făcea parte dintr-o lucrare a lui Dimitrie Cantemir, că era vorba despre o luptă, la începutul domniei lui Mihai Viteazu, în Dobrogea, unde s-a pierdut un mare steag verde al sultanului. Turcii nu-l aveau, noi nu l-am dobândit. Țăranul - al cărui nume se dă -, luând de bună informația, a început să sape la locul indicat și, după câțiva ani, prin 1938, a găsit steagul în cauză și l-a trimis, împreună cu traducerea textului, lui Iorga. Nu insist, ar fi vorba despre un roman de aventuri într-o problemă plină de aventuri.

Un alt moment important al acestei problematice se poate numi, cu brio, Tainarîc Saledin, actualmente Tanyeli Selatin. Era mai mic cu o clasă decât mine la liceul din Medgidia. Încă de atunci se vedea că avea o puternică personalitate. Apoi, mi-a fost coleg de facultate. Era din Karamurat, deci, vecin de sat. L-am pierdut din vedere, profesând în locuri diferite. Ne-am reîntâlnit în 1970, la o concentrare fulger, undeva într-o pădure de la Murfatlar. Acolo am fost martorul primului conflict cu comandantul unității, în legătură cu ofițerul de contrainformații. Era un act de curaj, dar și de nesăbuiță. Unitatea respectivă era de securitate armată. Apoi a continuat conflictul cu Comitetul Județean de Partid în legătură cu dobândirea unui post care să-i permită îngrijirea mamei lui la Kogălniceanu. Conflictul s-a acutizat, reproșul lui privind faptul că în Comitetul Județean de Partid, la nivel de conducere, nu există

nici un turc căruia să i se plângă. A cerut să i se permită să plece în Turcia. I s-a refuzat. A fost dat afară din învățământ, a predat carnetul de partid. A lucrat câteva luni în port, de unde a fost dat afară. Cred că eram singurul român care, în acea perioadă, mă întâlneam și discutam cu el. E drept, nu eram de acord cu acțiunile lui radicale, dar recunoșteam că, pe fond, aveam dreptate. În ultimă instanță, a plecat în Turcia. A revenit și am dat să stau de vorbă cu el. A trecut pe lângă mine șoptindu-mi: „Nu te opri, sunt urmărit”. Era prin 1987-1988.

Trebuie să explic aici descoperirea lui Yahya Benekay și faptul că i-am trimis o scrisoare. Am aflat că acesta a venit de două ori în țară, chiar la Valul lui Traian, însă cineva - nu-mi dau seama cine - l-a îndoctrinat cu ideea că sunt cel mai mare dușman al turcilor. O acuzație aberantă. Mi se pare o ciudățenie faptul că, periodic, s-au făcut despre mine afirmații în acest sens și înainte și, mai ales, după Revoluție. Oricum, nu m-am putut întâlni nici atunci, nici când am fost în Turcia și era foarte bolnav.

#### IV. PERIOADA DE DUPĂ REVOLUȚIA DIN 1989

Referitor la acuzațiile de mai sus, am fost nevoit să răspund în două articole publicate în ziarul „Farul” din Constanța. M-am convins că cel mai mare acuzator al meu era istoricul Tahsin Gemil, deputat al turco-tătarilor din România în Parlament, timp de 6 ani. Am avut cu el numeroase discuții pe această temă, el venind cu acuzația fără acoperire, eu aducând faptele drept argumente. Un timp, am dat această atitudine a sa pe faptul că apreciam și activitatea deputatei turce în Parlament, prof. Feuzie Rușid. Totuși, în mare măsură pentru mine, rămâne o enigmă această atitudine a colegului meu de parlament și de catedră la Universitatea din Constanța.

În această perioadă s-au petrecut multe evenimente, unele de notorietate - peste ele voi trece mai ușor -, altele mai de subsol - peste care, în măsura în care pot, voi trece superficial. Între 1991-1992 am fost președinte al Grupului Parlamentar Român de

Prietenie cu Turcia. În legislația următoare, am fost vicepreședinte al aceluiași Grup, președinte fiind Vereștoy Attila. De trei ani, sunt membru al Parlamentului Cooperării Economice al Mării Negre, în Comisia Juridică și Politică.

În acest timp, am fost de mai multe ori în Turcia, am avut și am cele mai bune relații cu parlamentar turci și cu alte persoane oficiale..

Mi-am adus o contribuție importantă la elaborarea Legii Învățământului din România, în care Lege, capitolul XII privește învățământul în limbile minorităților naționale. Am luat parte la momente însemnate ale afirmării publice a turcilor și tătarilor din România.

Ce se cunoaște mai puțin

Am fost hotărât împotriva împărțirii în două comunități, cu două reprezentanțe, a turcilor și tătarilor. N-am putut opri procesul spargerii, pentru că era vorba, probabil, de simpatii interesate ale liderilor turco-tătari într-o țară sau alta.

Un element conturbator al situației l-a reprezentat - și încă îl mai reprezintă - cetățeanul român Talip Revan. Recunoscut ca revoluționar, președinte al Uniunii Democratice Tătare, a asigurat pe nu știu cine de trimiterea la studii în Turcia a unui număr important de copii turci și tătari din Dobrogea. Numărul lor e incert, caracterul școlilor la care învață e foarte puțin cunoscut, situația lor școlară de asemenea. Mai mult, a avut intervenții în regiunea tătară a Crimeii și în rândurile găgăuților din Moldova, a căror natură aş putea-o bănuși, gândindu-mă la ignoranța totală a respectivului, absolvent doar de școală profesională. Afacerist păgubos, are afaceri, și ele cam neclare. Se zice că ar fi membru al PDSR. Dar nu la Constanța.

Un om cam de aceeași talie a fost primul deputat al turcilor în Parlament, Amet, șofer de profesie, cu domiciliul în comuna Valul lui Traian. Unii spun că ar fi absolvit Seminarul musulman.

Activitatea sa în Parlament a fost nulă și, de la acest nivel, n-a putut impune, sub nici o formă, etnia turcă.

Nu atât persoanele în cauză mă interesează, cât sublinierea faptului că, în perioada de început a organizării turcilor, a domnit neclaritatea și lipsa de orientare a comunității, în ceea ce privește personalitățile. În ultimul timp, la conducerea Uniunii au venit oameni capabili, iar reprezentanta lor în Parlament, profesoara de limbă română Feuzie Rușid, este unul dintre cei mai apreciați deputați. Folosește pârghiile pe care i le conferă funcția pentru a promova interesele etniei sale și o face cu perseverență, cu eficiență, comportându-se, în același timp, ca un loial cetățean român. Părerea mea de rău este că nu în toate momentele se constată o colaborare între cei doi deputați musulmani - mă refer aici și la deputatul Tahsin Gemil -, amândoi reprezentând, de fapt, Dobrogea. Oricum, în Parlamentul României, vocile, atitudinile și personalitatea celor doi deputați plasează minoritatea turco-tătară cu mult deasupra însemnătății sale numerice. Adiacent doar, amintesc că, în prima legislatură, a mai existat un deputat turco-tătar de Tulcea, din FSN, ing. Gafar Cantemir, director al Întreprinderii Metalurgice de Neferoase.

Am sprijinit, cât am putut, alegerea în Consiliul Național al Societății Române de Radio a fostului meu coleg de la internatul din Medgidia, tătarul Genan Bolat. Un moment cel puțin interesant: depunerea jurământului acestuia în fața Camerelor reunite: formal, jurământul se depunea pe Biblie sau Constituție și formula finală era: „Așa să-mi ajute Dumnezeu!”. Colegul meu a jurat pe Coran: „Așa să-mi ajute Allah!”.

Pot afirma aici că deputații de astăzi ai turcilor și tătarilor cu care am fost în delegații și am primit delegații și-au sprijinit, în egală măsură, conaționali și coregionali, comportându-se, în același timp, ca niște buni cetățeni români. Aș aprecia această calitate chiar la superlativ.

Închei această mărturisire în luna august 1996, pe deplin convins că slujesc adevărul, pronunțându-mă în această însemnată problemă a lumii de azi și de mâine privind relațiile româno-musulmane din Dobrogea ca studiu de mentalitate românească. Nu ascund faptul că Dobrogea reprezintă, în România, treapta cea mai înaltă a conviețuirii interetnice, depășindu-l, de fapt, atât ca intensitate, cât și prin vechime, modelul european. A spune astăzi că meritul cel mai mare este al românilor sau al musulmanilor este foarte greu și am face o nedreptate realizând clasamente. Dumnezeu și Allah, împreună, au făcut ca, în Dobrogea, dincolo de ceea ce, în mod formal, i-a despărțit și îi desparte pe români de musulmani, aceștia să trăiască în pace și în bună înțelegere. Fac această afirmație nu atât din cărți sau din anchete - care au valoarea lor -, cât, mai ales, din ceea ce am trăit, am văzut și am simțit.

Admit că pot fi un personaj aparte prin temperament, prin educația primită în familie și prin calitatea mea de profesor de istorie. Dar nu mă deosebesc de ceilalți români de ieri și de azi din Dobrogea decât prin nuanța sau intensitatea unor sentimente, pentru că, în tot ceea ce înseamnă raporturile dintre români și musulmani în Dobrogea, intră, incitant, de-a lungul vremurilor, și sentimentele, care s-a putea defini cel mai bine prin două cuvinte care predomină sau prevalează în raport de persoană sau de împrejurare: PRIETENIE și FRĂȚIE.

# **Tătarii din România. Istoric- cultură-actualitate**

*Prof.univ.dr. Nuredin IBRAM*

## **Rezumat**

Studiul: „Tătarii din România. Istoric-cultură-actualitate” evidențiază reperele istoriei tătarilor dobrogeni din România, cristalizarea identității lor etno-lingvistice, confesionale și culturale, limiile de bază ale modului lor de viață bazat pe respect și înțelegere, pe toleranță și pace socială cu românii majoritari și celelalte etnii.

Studiul pledează pentru respingerea tendințelor asimilaționiste pentru echilibru între tradiții, cutume și modernitate, pentru sporirea activismului etniei tătare, pentru așezarea relației Eu-Celălalt pe valorile europene ale statului de drept, nediscriminării și democrației.

Cuvinte cheie: tătari, identitate, limbă maternă, valoare, umanism, pace socială.

## **Abstract**

The study „ Tatars in Romania. History-culture-topical ” analyzes, on the one hand, the crystallization of the ethnic, linguistic, confessional and cultural identity of the Tartars, who have been living for centuries in this region of the Romanian land, on the other hand, it highlights their lifeways, based on mutual respect, understanding, tolerance and social peace, with the Romanian population in the majority, and with other ethnic groups.



The study pleads for the rejection of assimilationist tendencies, for balance between traditions, common law and modernity, for increasing the activism of the Tartar communities, for placing the Self – Other relationship on such European values as the rule of law, democracy and non-discrimination.

**Key word:** state law, identities, tatar language, cultural pluralism, dialogue, value, humanism.

*Professor Ibram Nuredin, PhD,  
Ovidius University of Constanța*

## **Tătarii din România – date istorice**

La răspântie de drumuri, mărginit la nord și vest de Dunăre și la est de Marea Neagră, Dobrogea, „plămânul României” (Regele Carol I), „cap de pod și poartă spre Orient” (Constantin Brătescu), a constituit dintotdeauna un nod comercial, un ținut râvnit din motive economice, strategice și militare.

Varietatea geografică a Dobrogei: munți, dealuri, păduri, litoralul și Delta, râurile, câmpiile întinse și pășunile au atras oamenii de diferite rase, etnii, confesiuni și credințe, astfel încât Dobrogea – pământ ospitalier, al toleranței și respectului – a fost și a rămas o „Europă și o Asie în miniatură”, „un uriaș muzeu etnografic viu” (Constantin Brătescu), un ținut multiethnic și multiconfesional, o veritabilă „corabie a lui Noe” (Ion Simionescu)

Aici în Dobrogea – străvechi ținut românesc – tătarii și-au păstrat și dezvoltat identitatea etno-lingvistică, confesională și culturală, au reprezentat, mereu, o pată de frumusețe, de culoare și de lumină, de valori morale și de relief cultural-civilizatoriu în matca existențială românească.

O geamie (camî), o casă din chirpici (kerpiş üy) sau din lemn (agaş üy), o fântână rituală (çeşme), un cimitir (mezar), un mausoleu (türbe), un ceremonial (tören) de naștere, de logodnă

(nișan), de nuntă (toy) sau de moarte (ölüm), folclorul și tradițiile, obiectele de uz casnic și de artizanat sau decorative, bogata artă culinară, toate dau seamă de modul de viață, de identitatea și spiritualitatea tătară.

Din secolul al III-lea, Dobrogea a cunoscut invaziile popoarelor migratoare, dintre care hunii și avarii erau de origine turcă. Începând cu secolul al IX-lea apar aici și primele popoare turce propriu-zise: pecenegii, uzii (1064), cumanii (1067), tătarii „pridlect”, (sec XIII)<sup>1</sup>, turci selgiukizi, și în fine, turcii otomani, toate fiind popoare venite din Asia Centrală. Tătarii din România, cu o istorie multiculturală, sunt componenta musulmană asociată cu îndelungata stăpânire otomană (1418-1877) la Dunărea de Jos. Ei au venit în numeroase rânduri, din stepele de nord și din Crimeea, prin fenomenul migrațiilor lor târzii și s-au așezat spontan în părțile de miazănoapte ale Dobrogei și în părțile de sud ale Moldovei.

Inițial, colonizările au luat caracterul unor tabere mobile folosite în expediții sau așezări vremelnice; mai târziu, tătarii numiți Tartari dobrocenses sunt menționați în diferite documente

---

<sup>1</sup> Cărturarul Mahmut Kasgarli în „Lexiconul Turc” (**Divan-i Lügat –it Türk 1072-1073**) (sec XI) îi menționează pe tătarii printre cele zece triburi turcice din grupa septentrională a Asiei. Asimilați etnic și lingvistic de elementul turc kâpceac (sec IX-X), tătarii sunt o ramură („zümre”) a turcilor oguzi. Ei au cunoscut un proces de turcizare, grăbit și desăvârșit, o dată cu recunoașterea credinței islamice ca religie oficială, adoptată de Hanul Berke în anul 1260, prin solemnitatea desfășurată la Buhara. Astfel ei, tătarii au evitat pericolul slavizării și „odată cu turcizarea mongolilor și convertirea Hoardei de Aur la Islam, la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea, un stat turco-musulman a dominat întreaga Europă răsăriteană de la Baltica la Marea Neagră” (**Bernard Lewis. The Muslim Discovery of Europe, 1982, p.28**). În volum colectiv „Originea Tătarilor”, Editura Kriterion. București, 1997, p.59

ale epocii „în zona actuală în partea de sud, precum și în zona stepei dobrogene”.<sup>2</sup>

Începând cu 1352, forțele otomane pornesc cucerirea Peninsulei Balcanice, cuceriri consolidate prin colonizări de populație musulmană. Cucerirea cetăților Tzimpe (1352), Gallipoli (1354), ocuparea Adrianopolului (1361), victoria de la Chermanon (1371) de la Sofia (1385), marea bătălie din câmpia Mierlei (Kosovo-Polie, 1389) sunt etape ale instaurării hegemoniei turce.<sup>3</sup>

Expedițiile militare în Dobrogea din 1388, 1393 – conduse de Ali Pașa, cruciada din 1396, încheiată tragic pentru creștini prin bătălia de la Nicopole -, și altele, se încheie cu trecerea Dobrogei sub administrație otomană, prin anul 1417.

În contextul marilor campanii de cucerire din timpul lui Gînghis Han, nepotul său, Batu Han va obține, în anul 1223, o mare victorie împotriva rușilor, ceea ce va deschide drumul cuceririi litoralului nordic al Mării Negre. Hanatul întemeiat de el, Hoarda de Aur, își va extinde autoritatea și asupra Dobrogei.

Dacă pentru prototătari „tătarii vechi”, specialiștii oscilează între apartenența lor la lumea mongolă sau turcă, în zilele noastre, a câștigat preponderență, punctul de vedere al istoricilor ce afirmă că tătarii sunt un element component al lumii turcice, că prin dialect, prin islamizare și de ce nu, prin tradiție, spiritualitate și istoria comună, tătarii sunt parte a lumii turcice, sunt turco-tătari.

Una din primele mențiuni ale prezenței tătare în Dobrogea o găsim într-un document din timpul sultanului Mahomed al II – lea și se referă la epoca lui Gînghis Han (m.1229), când șefului tătar Ebruz-ata i-a fost dăruit un domeniu din zonă. De numele

---

<sup>2</sup> Constantin Brătescu. Populația Dobrogei. În ”Dobrogea . Cincizeci de ani de viață românească (1878-1928). Editura Ex Ponto. Constanța, 2003, p.224

<sup>3</sup> Inalcik, Halil, ”Imperiul Otoman, Etapa clasică (1300-1600)”, Editura Enciclopedică, București, 1996, p.52-59, 394-100, ș.a.

Djemaleddin Ibrahim Berke Han (1257-1266), urmașul lui Batu han, sunt legate două evenimente importante:

Colonizarea în Dobrogea a câtorva mii de turci selgiukizi din Anatolia între anii 1262-

1264, ceea ce arată că prezența tătară era, dar nu era numeroasă.

Islamizarea Hoardei de Aur la confesiunea sunnită. La sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV –lea prezența tătară se consolidează în nordul Dobrogei. Din această perioadă datează un tezaur numismatic cu 23.440 de monede de argint emise de trei hani, descoperit pe Colina Uzun Bayir, în 1962, lângă Mihail Kogălniceanu (județul Tulcea) și a altora la Isaccea, Tulcea, Mangalia, Cernavodă, monede emise de haniii tătari ai Hoardei de Aur între 1280-1312.

Cronicile înregistrează așezarea urmașilor vestitului prinț musulman și comandant de oști, Nogay într-o zonă cu centrul la Isaccea. Pe lângă dirhami de argint s-au găsit și monede de bronz, dovadă a întrebuirii lor ca mijloc de schimb în viața de fiecare zi.<sup>4</sup>

Celebrul călător arab Ibn Battuta a trecut prin Dobrogea pe la 1330-1331, consemnând că „orașul Baba Saltuk este cel din urmă pe care-l stăpânesc tătarii. Între el și începutul împărăției grecești (bizantine) sunt 18 zile de mers într-un pustiu lipsit în întregime de oameni”.<sup>5</sup>

În Dobrogea s-au așezat două mari grupuri de tătari: grupul nogaic centralo-nordic (tătarii din Bugeac-ul Basarabiei – dintre Prut și Nistru și tătarii kabaili („tătarii tribali”) și grupul crimeean centralo-sudic (tătarii kerâși, șongari și tați). Cel mai mare grup de tătari s-a stabilit în Dobrogea și în alte părți ale Rumeliei, inclusiv Edirne și Filipopoli, în perioada Timurlenk (1390-1405).

---

<sup>4</sup> Ablay, Mehmet ”Din Istoria Tătarilor”, Editura Kriterion, București, 1997, p.221.

<sup>5</sup> Ali Ekrem, Mehmet „Din istoria turcilor Dobrogei”, Editura Kriterion, București, 1994, p.20

Tătarii au stăpânit ținuturile la răsărit de Carpați, respectiv, Moldova și o bună parte a Munteniei „ținutul dintre Carpați și Nistru”, până la întemeierea principatelor<sup>6</sup>, iar Basarab, întemeietorul Țării Românești a fost ajutat de tătari în război în urma căruia statul muntean și-a câștigat independența.<sup>7</sup> Uneori, tătarii treceau și peste munți în Transilvania și în Ungaria producând pagube și luând prizonieri. Li se plătea diurnă din vite și grâne, uneori fiind însoțiți în expedițiile pe care le făceau în țările înconjurătoare. Dar, efectiv se pare că nu au locuit decât în nordul Deltei, în viitorul Bugeac: „aici erau părțile tătărești de care pomenesc documentele din vremea lui Mircea cel Bătrân”<sup>8</sup>

Tătarii s-au așezat pe litoralul Mării Negre și în inima Dobrogei până de-a lungul Dunării<sup>9</sup>. În județul Tulcea, sate cu populație compactă de tătari erau Camber în plasa Babadag, Canlibugeac (până în 1855), Duiungi (Nuntași), Ceauș-Köyî, Ali-facî, Casimcea, Cogealac (de aici tătarii au emigrat după războiul din Crimeea), Inanceșme, Congaz, (Rândunica), Toxof, Tariverde (Tanrıberdi), Jijila și desigur orașele Tulcea, Babdag, Măcin, Isaccea. În județul Constanța, tătarii erau așezați compact în satele Caramurat, Șirin (Șiriu), Calfa (Viroaga), Cobadin, Hasancea (Valul lui Traian), Kargalîk (Corbu), Omurșa (Valea Seaca), Nazarși (Nazarcea), Murfatlar, Palazul Mare, Sirt Kelînşek (Mireasa), Techirghiol, Lazu, Bülbül (Ciocârlia), Endek Karaköyî (Valea Dacilor), Körceșme (Țepeș Vodă), Azaplar (Tătaru), Enghez (Scărișoreanu), Aliman, Bairamdede (Independența), Acılar (Hagieni), Akbaș (Albești), Boragan (Frasinu), Bekter

---

<sup>6</sup> Giurescu, C. Constantin, Giurescu C. Dinu, „Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi”, Ed. Albatros, București, 1975, p.192

<sup>7</sup> Ibid p.206

<sup>8</sup> Ibid p.192

<sup>9</sup> „Tătarii au ocupat bazinul râului Casimcea, până la capul Midia, toată regiunea văii Karasu-lui până la Cara-Harman și se ocupau cu agricultura, creșterea cailor, cărăușia, comerțul” (M.D. Ionescu, „Dobrogea în pragul veacului al XX-lea, București Atelierele Grafice, 1904, p.342”)

(Furca), Köseler (Pietroșani), Kışkene Tatlicak (23 August) și, desigur, în Constanța, Medgidia, Mangalia.

Elementul demografic preponderent care a populat neîntrerupt Dobrogea între secolele XV – XIX (1420-1877) a fost elementul musulman, tătarii și turcii. La început de secol al XVI-lea, izvoarele poloneze vorbesc de „Tătarii Dobroczii”.

Vestitul călător otoman, Evliya Çelebi, vorbea , în anul 1651, de localitatea tătărească Cara-Murat (Mihail Kogălniceanu – județul Constanța) ca de un mare târg, cu o mie de case, o geamie acoperită cu scânduri subțiri, zece prăvălii, două hanuri și trei școli primare. Despre Carasu, al cărui nume vine de la pământul negru devenit noroi ca urmare a ploilor, spunea că, în acele vremuri avea trei cartiere cu o mie de case, apa era trasă din Dunăre, avea șapte școli primare, un han, șapte bazine de colectare a apei (depozite de apă), 40-50 de prăvălii, două cafenele, o frumoasă geamie, bine gospodărită.

Dimitrie Cantemir relatează în „Descrierea Moldovei”, că în 1568, hanul tătarilor, din ordinul sultanului Selim al II-lea Sarı (1566-1574) a așezat în Bugeac, circa 30.000 de nogai. Marco Vernier, negustor italian, călător în anii 1596 în Dobrogea, spunea că, sub directiva hanatului din Crimeea, s-au așezat circa 40.000 de tătari și menționa în scrisorile sale orașul Carasu (Medgidia) locuită de tătari.

Colonii de tătari, datorită vicisitudinilor istoriei se așează în Dobrogea și în 1655, 1783, 1812. Colonizarea mai intensă cu populația tătară și turcă, începe abia în secolul al XVI-lea, și, firesc, urmează schimbarea toponimiei dobrogene a așezărilor, Constantin Brătescu constatând că dintr-un număr de 3776 numiri toponimice, doar un procent de 33,34% sunt numiri românești, adică, doar 1260 dintr-un total de 3.776.<sup>10</sup>

---

<sup>10</sup> xxx Cincizeci de ani de viață românească. Editura ExPonto. Constanța, 2003, p.225; și Cap.IV „Toponimie turco-tătară”. În **Ibram Nuredin. Tătarii din România. Istoric. Spiritualitate. Identitate.** Edit. Muntenia, Constanța, 2017, pp.84-136

Prin anii 1850, Ion Ionescu de la Brad menționează că în fiecare sat și cătun oricât de mic ar fi el – pe vremea lui Said Pașa – exista o școală turco –tătară și o geamie, că în cele două districte ale Dobrogei: Silistra – plășile Tulcea, Isaccea, Măcin, Hârșova - și Varna – cu plășile Babadag, Küstenge, Mangalia – erau în total 11.858 de familii, din care familii de tătari – 2225, familii de turci – 2268, familii de români – 3656, celelalte familii aparținând altor etnii. Distinsul intelectual, nota că pe unde a trecut, n-a văzut și nici n-a auzit de vreun incident cât de mic între tătarii și turcii „băștinași” și români.<sup>11</sup>

În urma războiului din Crimeea, o masă compactă de tătari emigrează în Dobrogea. După Vitskovit, comunitatea tătară numără pe la 1860, circa 60.000 de suflete, „mai târziu însă numărul lor a scăzut din cauza emigrărilor, a maladiilor și a relei întrețineri”.<sup>12</sup>

O primă evaluare a numărului tătarilor din Dobrogea imediat după războiul de independență a fost făcută de Ubicini, evaluare ce suferă de imprecizie căci, în 1879, el lua împreună tătarii cu turcii, care împreună erau 134.000 de musulmani. În anul 1900, în județele Tulcea (2.489) și Constanța (25.831) erau 28.320 de tătari, pentru ca în ianuarie 1913 să se consemneze la o populație a Dobrogei de 380.430 locuitori, 21.350 de tătari și 20.092 de turci.

În anul 1911, erau înregistrați 25.086 de tătari, ceea ce înseamnă 7,3% din populația Dobrogei.

Populația tătară și turcă, în scădere vertiginoasă după 1877, a rămas totuși cel mai important segment al populației minoritare dintre Dunăre și Mare. Scăderea catastrofală a numărului ei are

---

<sup>11</sup> Ion Ionescu. **Excursion agricole dans le plaine de la Dobrodja 1850**, p.74, apud Ionescu M.D. **Dobrogea în pragul veacului al XX lea**. Editura Atelierele Grafice I.V. Socecu. București, 1904, p.347

<sup>12</sup> G.Ilinoiu, **Culte în Dobrogea**, în C. Brătescu, „**Dobrogea – cincizeci de ani de viață românească**” (1878-1928), *Analele Dobrogei*, anul IX, vol I, Cultura națională, 1928, p.638

drept cauze majore: a. nesiguranța proprietății asupra pământului datorată unor măsuri juridice și economic discriminatorii (de pildă nu li s-a permis reconstituirea dreptului de proprietate prin proba cu martori, știut fiind că în timpul administrației otomane cărțile financiare și titlurile de proprietate nu s-au făcut, s-au făcut defectuos ori s-au pierdut și datorită numeroaselor războaie româno-turce); b. parcelarea terenurilor și donarea sau vinderea lor, câte 15 ha, coloniștilor români pe prețuri de nimic; la așa-zisele licitații participau doar „popoarele de gintă latină sau la neajungere, germani”<sup>13</sup>, cum a notat căpitanul și geograful Ionescu Dobrogeanu în monumentală sa lucrare „Dobrogea în pragul veacului al XX-lea”; c. corupția funcționarilor; d. emigrările determinate de legăturile familiale cu rudele aflate în Anatolia; e. promisiunea propagandei împroprietăririi în Anatolia a fiecărui cap de familie cu 30 ha de pământ și cu uneltele necesare exploatării pământului, inclusiv cu materiale pentru construcția noilor case.

În Cadrilater, până în 1913, administrația bulgară a grăbit emigrarea tătarilor și turcilor după un plan întocmit metodic și executat energic. Coloniști bulgari s-au dedicat la tot felul de violențe. Ei au încălat proprietățile, au devastat gospodăriile și au batjocorit credința populației musulmane. Au confiscat sau au cumpărat pe nimic, cu fonduri puse la dispoziția lor chiar de guvernul bulgar, terenuri, case, inventar agricol. O altă tactică a fost cointeresarea unor membri ai comunității musulmane în diverse afaceri locale, falimentare lor și astfel obligarea la emigrare. Acest proces a fost accelerat și de atacurile bandelor înarmate de comitagii care au destabilizat situația din satele turcești de la frontiera româno-bulgară.<sup>14</sup>

---

<sup>13</sup> M.D. Ionescu, „Dobrogea în pragul veacului al XX-lea”, Ateliere grafice, I.V. Socecu, București, 1904, p.351

<sup>3</sup> M.Roman, „Situația asupra populației turcești din Dobrogea și sudul Basarabiei”, extras din: Analele Dobrogei, anului XVI, Tiparul Bucovinei, Cernăuți, 1936, pp.5-6.



Funcționarii bulgari –majoritari în administrația orașelor din Cadrilater, a orașelor mari din Turtucaia și Silistra, în administrația județului Durostor s-au pretat la abuzuri și samavolnicii, au exercitat presiuni asupra populației musulmane cu scop de a determina emigrarea lor, au pus, invariabil, întrebarea: „La ce dată plecați?”

După 1913, când sudul Dobrogei (județele Durostor și Caliacra) a revenit României, prin pacea de la București, din 10 august 1913, jocul murdar a fost continuat de coloniștii macedoneni care au fost instalați în locuințele tătarilor și turcilor și n-au mai ieșit din ele, deși guvernul român le-a pus la dispoziție terenuri de cultură în folosință și material pentru construcția de case. Mai mult, ei au tensionat situația când „au aruncat în fântânile turcilor slănină de porc” și umblau indecent „în cuprinsul gospodăriilor comune”, ceea ce făcea ca soțiile de musulmani să nu poată ieși din camere pentru a-și vedea de treburi.<sup>15</sup>

În perioada anilor 1919-1934 au emigrat din județul Caliacra 7.367 de musulmani, din județul Durostor 3.726, din județul Constanța 1.836 de musulmani, cifre semnificative pentru acele timpuri.

Iar în perioada anilor 1935-1939, negăsindu-se soluții practice, procesul de emigrare în Turcia a continuat prin cei 8.806 de turci și tătari din județul Constanța și 2.441 din județul Tulcea.

Recensămintele realizate în 1878 – când încă populația musulmană era majoritară în Dobrogea – dau un număr de 71.000 de tătari și 49.000 de turci; în anul 1918 erau împreună 177.166 de tătari și turci; în anul 1939, erau 119.481 de tătari și de turci; în anul 1948, 28.782 de tătari și turci; în anul 1956 – 20.460 de tătari și 14.329 de turci; în anul 1966 – 22.151 de tătari și 18.040 de turci; anul 1977 – 23.369 de tătari și 23.422 de turci.

În perioada postcomunistă, recensămintele din anii 1992 consemnează 24.100 de tătari și 24.043 de turci la o populație a României de 20,7 milioane de locuitori, în anul 2002 – sunt 24.137

---

<sup>15</sup> Ibid.p7.

de tătari și 32.956 de turci, iar în anul 2011 sunt înregistrați 20.464 de tătari și 28.226 de turci.<sup>16</sup>

Populația tătară trăiește în municipiul Constanța – 7.367 – iar în Medgidia circa 3.211 adică cu puțin peste 50% din total (20.464). Dacă adăugăm prezența tătarilor în alte orașe, precum Tulcea – 101- Mangalia -1183, Eforie – 337, Techirghiol 673, Ovidiu – 418 dar și din comunele Agigea – 447; Cobadin – 427; 23 August – 433; Ciocârlia -360; Independența – 271; Lumina – 267, Mihail Kogălnicanu – 323; Valu lui Traian – 1.214; Topraisar – 359; Tuzla – 294; avem o imagine a răspândirii lor (peste 94%) în Dobrogea – leagănul stabilirii, istoriei și culturii lor.

## 2. Tătarii – teme identitare

De secole, tătarii din România au pendulat între Crimeea, Turcia și România. Ei sunt urmașii și reprezentanții ramurii occidentale a poporului tătar, tătar crimeeni și tătari nogai ajunși odată cu constituirea Hoardei de Aur și/sau emigrați din spațiul nord-pontic. Denumirea de tătari dobrogeni a apărut în secolul al XVI-lea.

Crimeea este, patria istorică, patria-mamă, patria mereu verde (Yeșil Ada), leagăn al culturii și civilizației lor milenare, sursă și lumină a identității tătare, a identității tătarilor dobrogeni.

În pragul istoriei moderne desprinse din Hanatele Hoardei de Aur hanatele Crimeea (1420-1473), Astrahan (1466-1556), Kazan (1437-1557), Qasim (1445-1681), Siberia (1320-1509), din cauza disensiunilor interne și a problemelor externe, au fost cucerite de puterea țaristă în ascensiune. Pierzându-și identitatea statală-politică, tătarii au fost disipați în uriașul imperiu rus și apoi în spațiul sovietic. Dar au rezistat însă lingvistic, cultural și religios într-un areal geografic întins în principal în spațiul ex-sovietic: Tatarstan, Kirghistan, Tadjikistan, Uzbekistan, Turkmenistan, Crimeea, dar și în România, Turcia, Polonia, Lituania, ulterior în

---

<sup>16</sup> Cotidianul „Adevărul”, 13-15 februarie 2015, p.15.

state vest-europene și nordice, inclusiv în Canada, SUA și Australia.

Tătarii din România zilelor noastre au fost lipsiți de o cultură politică identitară proprie, de un proiect național tătar, mai ales după căderea Crimeii sub cizma țaristă (1783) și după ocupația militară a Rusiei (martie 2014).

În Dobrogea, până în anul 1877, tătarii au trăit sub regim administrativ, juridic, islamic sub tutela Imperiului Otoman, ca cetățeni otomani și ca parte a lumii turcice-islamice. Turcia modernă, continuatoare a Imperiului Otoman (1299-1923) are și ea, o populație tătară și de origine tătară, urmași ai celor protejați și „folosiți” pentru interese strategice de către Imperiul Otoman. Turcia rămâne în mentalul colectiv ca un stat-tată (devlet - baba) pentru semințiile turcice, pentru toți tătarii musulmani din zona balcanică.

După momentul 1877, tătarii s-au aflat într-o altă etapă politică, cu un set de simboluri identitare și instituționale românești, ca cetățeni români, mereu loiali statului român și patriei române, România.

Discursul identitar tătar crimeean în România a fost susținut de intelectuali și activiști sociali de seamă cum au fost poetul național al tătarilor Mehmet Niyazi (1878-1931), ziaristul Feuzzi Ibrahim Ismail (1890-1960), muftiul Halil Fehmi (1883-1933), învățătorul, imamul și unul din stâlpii rezistenței anticomuniste Ali Osman Becmambet (1912-2013) și mulți alții.

Afirmarea și construcția identității tătarilor din România s-a cristalizat, în primul rând, prin asociațiile culturale și de învățământ, de educație națională, civică și patriotică și revistele de expresie tătară și turcă, din rândul cărora se detașează – cel puțin ca perioadă mai lungă de apariție și ecou în spiritualitatea tătară și turcă, revista „Emel” (Idealul).

Amintim în acest context:

Societatea generală de învățământ din Dobrogea – Dobroca Tamim-i Maarif Cemiyeti, înființată în 1909 de poetul

Mehmet Niyazi cu sediul la Constanța și filiale în Hârșova și Medgidia.

Asociația Absolvenților Seminarului Musulman din Medgidia (Mecidiye Musulman Semaîneri Mezunları - 1911);

Asociația Elevilor din satul Tătaru (Azaplar Maarif Cemiyeti – 1916 1918) înființată de Hakkı Hafez Veli în colaborare cu Müstecib H.Fazil Ülküsal;

Asociația Culturală Tonguci din satul Tătaru (Azaplar Tonguç Kültür Cemiyeti), asociație care și-a schimbat în anul 1930, denumirea în „Consultații” (Keleşu), iar în anul 1934 s-a afiliat la „Uniunea de Cultură Turcă din Dobrogea” (Dobruca Türk Kültürü Birliđi).

Asociația culturală și sportivă „Locotenent major Kiazim Abdulakim” (Mulazimmevvel Kâzim Abdulachim Kültür ve Spor Cemiyeti - 1916);

Asociația Elevilor Seminarului Musulman (1919);

Asociația Elevilor Turci din Liceu (1919);

Asociația Absolvenților Seminarului Musulman din Dobrogea, din Constanța (1929);

Asociația Culturală Turcă din Dobrogea (Dobruca Türk Hars Cemiyeti - 1933) ce a luat ființă la inițiativa revistei „Ideal” (Emel);

Asociația Studenților Turci, înființată de studenții tătari și turci ce studiau în centrul universitar București – (1929);

Asociația Culturală Musulmană „Selim Abdulakim” din Constanța, care a funcționat între anii 1929-1943 și a dat României zeci de intelectuali din rândul comunității turco-tătare;

Asociația Culturală Mehmet Niyazi (Mehmet Niyazi Kültür Cemiyeti - 1938);

Asociația Preoților Musulmani din Dobrogea (Constanța - 1930);ș.a.

Asociațiile, organizate pe categorii profesionale, aveau ca scop „lupta pe toate căile legale” pentru a ridica nivelul moral și intelectual al populației turco-tătare, musulmane, pentru a dezvolta

„sentimentul de solidaritate colegială și cel patriotic între membri”, pentru a ajuta la nevoi de „boală, accidente, familie grea” membrii cotizanți și pentru a ajuta elevii și studenții musulmani să urmeze școli superioare.

Asociațiile aveau personalitate juridică. Etnonimul de „turc” al unor asociații, unde majoritari erau tot tătarii, a fost folosit pentru a întări unitatea lumii culturale turco-tătare și a sublinia apartenența la lumea turcă-islamică.

În instituțiile centrale, reprezentative de cult și cultură islamică, Muftiat și Muftiatul General – care a funcționat între 1937-1943 în majoritate funcția prestigioasă de muftiu a fost deținută de tătarii; la fel și în kadiate, tribunale religioase. Ele hotărau în problemele religioase ale comunităților tătare și turce, colaborau cu autoritățile locale, teritoriale ale statului, cu organismele societății civile, promovau – în context legal – interesele credincioșilor musulmani, cetățeni români.

Un rol major în promovarea identității etno-lingvistice și culturale a tătarilor, a apartenenței la Crimeea și lumea turcică – islamică l-au avut gazetele și revistele, editate cvasimajoritare în limba română și turcă (turca osmană și/sau modernă) unele folosind chiar și caractere arabe, până la reforma lingvistică a lui Mustafa Kemal Atatürk. Redacțiile presei de expresie română-turcă-tătară se aflau la Constanța, Megidia, Bazargic și Silistra. Multe gazete și reviste aveau – datorită condițiilor materiale precare – o apariție episodică sau de scurtă durată, fiind tipărite la Constanța, Medgidia, București, Bazargic și Silistra (Bulgaria). Putem aminti, în acest context, gazetele „Orient” (Şark) – 1896; „Vocea Națiunii” (Sada-i Millet) – 1898; „Gazeta Dobrogeii” (Dobruca Gazetesi) – 1888-1894, gazeta cu același nume, cu apariții la Medgidia în 1901 și la Bazargic în 1919; gazeta săptămânală „Lumina” (Işık) – 1914 și revista științifică, socială și literară „Școala și familia” (Mektep ve Aile) – 1915, ce a avut 18 numere și colaboratori de prestigiu; la tipografia unde erau editate gazetele s-a tipărit și un manual autohton în limba turcă

pentru școlile primare, un ghid de conversație turco-român, o carte de igienă semnată de dr. Ibrahim Themo, ș.a.

În perioada interbelică, discursul identitar tătar, dar și discursul de convergență și de separație dintre etniile tătară și turcă, a fost promovat de gazete precum: „Poșta Dobrogei” (Dobruca Postası), „Cuvântul Dobrogei” (Dobroca nın Sesi), „Viața” (Hayat), „Zorile” (Tan), „Informația” (Haber), „Cuvântul nostru” (Bizim sözumüz), „Pădurea nebună” (Deliorman), „Viscolul” (Bora), „Fulgerul” (Yıldırım) și/sau „Cerdac” (Çardak). Însă în promovarea identității tătare, rolul cel mai aplicat, util, eficient, îndelung l-a avut revista „Ideal” (Emel), ca organ oficial al cauzei crimeene (Kırım Davasının Resmi Organıdır), cum apărea chiar pe frontispiciul revistei. Revista Emel Mecmuası, tipărită la Bazargic, Constanța, Istanbul, Ankara și din nou la Constanța are o apariție, aproape neîntreruptă din anul 1930, până în zilele noastre – din anul 2000 se tipărește la Constanța, România.<sup>17</sup>

În regimul comunist (1944-1989) problema originii sociale „nesănătoase”, colectivizarea agriculturii, represiunea securității față de cei suspectați de manifestări dușmănoase la adresa regimului și/sau legături cu Republica Turcia, țară capitalistă, monitorizarea promotorilor idealului național crimeean, practicarea „la limită” a cultului islamic, practica „omului nou” ateu, devotat cauzei au fost gloanțe care i-au nimerit și pe etnicii tătari, îndeosebi fiind luați în vizorul organelor statului cei ce au performat profesional-social și liderii de opinie.

În plus, urbanizarea și industrializarea, dizlocarea populației de la sate, „transferul” ei forțat sau nu la orașe – ca practică de stat – a avut ca efect distrugerea legăturilor intracomunitare, au cauzat coeziunii comunității, legăturilor

---

<sup>17</sup> Nuredin Ibram. **Tătarii din România. Istoric. Spiritualitate.**

**Identitate.** Constanța, editura Muntenia, 2017, pp.179-190; și Ibram

Nuredin. **Comunitatea musulmană din Dobrogea. Pagini de cultură și civilizație.** Constanța, Edit.Ex Ponto, 2013, pp.47-52

familiei tradiționale, au îngreunat trăirea, promovarea tradițiilor și obiceiurilor, a cultului islamic.

În mentalul colectiv, de grup s-a cristalizat opinia că tătarii nu sunt „ai noștri”, „să stea în banca lor” și neaplicându-se criteriul meritologiei, oamenii de valoare de etnie tătară n-au fost promovați în funcții de conducere și de decizie, profesională și administrativ-politică, de demnitate publică a statului român. Cuantificarea participării tătarilor la viața politică-publică este, era îngreunată de lipsa de reprezentare politică a lor, de lipsa asociațiilor identitare, a instituțiilor de cultură și învățământ, a revistelor, presei și emisiunilor RTV în limba maternă, limba tătară.

Noi tătarii, suntem conștienți că cetățenia nu te face automat un om al locului, respectat și apreciat, că discriminările etnice și religioase nu se lasă extirpate nici prin legislație, nici prin propaganda unui discurs egalitarist, nici prin abordarea „politically correctness”.

Voluntar sau involuntar, tătarii zilelelor noastre resimt fenomenul aculturației, al asimilării unor caracteristici culturale tradiții și obiceiuri ale grupului majoritar român, trăiesc căsătorii mixte, dar mai ales se pierde autenticitatea, „puritatea” practicilor noastre etnofolclorice și cultural-religioase vii, colorate, specifice. În plus, limba maternă tătară, nevorbită de generația tânără, are perspectivă sumbră. Și dacă nu va fi sprijinită logistic, material – bănesc, instituțional și moral, prin lege va rămâne o limbă de muzeu.

Limba tătară, patrie și cultură, primul semn al identității naționale a tătarilor este inclusă, din păcate, în Atlasul UNESCO al limbilor în pericol, cu aprecierea că până în orizontul de timp de sfârșit de secol al XXI-lea va dispărea, alături de celelalte limbi – în număr de 11 – care vin din România (torlak, yiddish, găgăuză, ceangăi, săsească, ruteană, romani, etc.)

Protecția identității – prin limba maternă tătară – este o obligație și a statului român, cu atât mai mult cu cât alte minorități

– numeric mai mici – beneficiază de implementarea limbilor materne în curriculum școlar al instituțiilor de învățământ din sistemul de stat (creșe, grădinițe, gimnazii, licee, chiar instituții de învățământ superior). Carta Europeană a limbilor regionale sau minoritare adoptată la Strasbourg (5 XI 1992) ratificată de Parlamentul României, prin Legea 282/24.10.2007, recunoaște oficial că limba tătară este o limbă protejată având un nivel de protecție conform articolelor din partea a II- a a Convenției (art.2, paragraf 1, din Cartă).

În zilele noastre, însușirea și practica reală a limbii tătare conjugată cu promovarea culturii tătare orale și scrise a tradițiilor și obiceiurilor specifice și a religiei islamice sunt principalele mijloace de construcție, de păstrare și afirmare a identității și conștiinței identitare tătare. O identitate dinamică, mereu reconstruită și mereu asimilată, ce implică unitatea, clarviziunea și activismul etniei tătare, fortificarea mentalului colectiv al comunității tătare.

Tătarii zilelelor noastre sunt purtători ai valorilor românismului, ale României - țara care ne găzduiește de peste nouă secole și pe care am servit-o cu loialitate și în vremuri tulburi. Suntem, noi tătarii, purtătorii și promotorii valorilor lumii turcice și islamice de care aparținem prin origini, prin istorie și crez, prin limbă și aspirații. Noi, tătarii, am fost educați în spiritul valorilor europene și universale, la care avem acces prin sistemul de învățământ și mass-media. Dar, avem și valori proprii, distincte, originale, autentice create de personalitățile de ieri și de azi ale etniei tătare, valori care ne dau legitimitate, demnitate, sens, forță și, de ce nu, perspectivă.

Noi tătarii din România ne mândrim cu un literat de talia lui Mehmet Niyazi (1878-1931), poetul național, pedagog și ziarist de excepție; cu Kemal Karpat (1925-2019), istoric de prestigiu mondial, autor al unor lucrări de referință în domeniu, scrise în limbile română, turcă și engleză; cu Ali Osman Becmambet (1912-2013), învățător, activist social, anticomunist, militant al cauzei



tătarilor crimeeni, condamnat în perioada dictaturii comuniste la ani de grea temniță; cu Sebat Husein (1917-1977), muzicolog, compozitor, artist de operă, cu Selim Abdulachim (1866-1943), primul jurist de etnie tătară, avocat și de trei ori deputat de Constanța, în perioada interbelică, în Parlamentul român; cu Saim Osman Karahan (1939-2015), intelectual rafinat, autor al monumentalului „Dicționar al graiului tătar dobrogean” (3 vol.); cu Musa Geavit (1931 - 2010), fizician de renume internațional, membru al Academiei Române; cu Negip Hagi Fazil (1906-1948) dramaturg și lider al cauzei crimeene, ucis mișelește, fără nici măcar o judecată sumară, de organele represive ale securității comuniste; cu fratele său, Müstecip Hagi Fazıl (Ülküsal) – 1899-1996, avocat, scriitor, fondator, director și redactor al revistei „Ideal” (Emel); cu Ahmet Nurmambet (1893-1953), ofițer de carieră, comandant al garnizoanei Medgidia, decorat cu ordine și medalii ale statului român; cu edilii Medgidiei și Constanței – Kemal Agi Amet și respectiv, Ali Cadâr; cu muftii Nuri Resul, Enan Curtmolla și Etem Curtmolla (1884-1963), ostracizați de regimul comunist; cu pleiada de literați Ismail Ziyaeddin, Tahsin Ibrahim, Yaşar Memedemin, Kerim Altay, Gevat Raşid, Enver Mahmut, Ekrem Menlibai, Ahmet Naci Cafer Ali, Agi Amet Gemal, Necibe Şukuri și mulți alții. Aceste personalități – barometru sunt marca culturală și înregistrată a demnității, nobleței și valorii creative a etniei tătare.

Am convingerea că trăirea prezentului în armonie cu sinele și cu „Celălalt” este cheia viitorului comun, a conviețuirii împreună, benefice pentru noi și țară.

### 3. Texte istorico-documentare despre tătari - călătorie în timp

\*\*\* Ibn Battutah (sec.XIV) impresionat de moralitatea tătarilor și de legile lor foarte aspre în cazul furturilor de cai nota; „Iată care este judecata lor... Acela la care s-ar găsi un cal furat e silit să-l înapoieze stăpânului și să-i mai dea încă nouă cai pe

deasupra; dacă nu poate, i se iau copiii drept amendă, iar dacă n-are copii, atunci e sugrumat ca o oaie” (C. Brătescu. Ibn Battutah. Un călător arab prin Dobrogea în sec. XIV. În Analele Dobrogei 4, nr.2, aprilie-iunie 1923)

\*\*\* Hans Cristian Anderson, scriitor danez, ce a poposit la Constanța (1841), pentru a-și continua drumul, cu o diligență, până la Cernavodă, nota că aici existau o moscheie, câteva case, o cafenea murdară, cu pridvor în stradă pentru turcii impasibili ce-și fumau narghileaua, sorbind cafeaua. Câțiva sărăntoci zdrențuroși cu barbă lungă, turban, caftan și papuci, cutreieră străzile strângând bălegar de ars; lemnele nu se găseau decât la câteva mile depărtare. Împreună cu un voiajor englez vizitează o casă tătărească, umilă, cu acoperiș de stof. „Pe brânci se strecurară în odaia joasă, care li se părea, mai degrabă un mare horn; pereții dispăreau în ceață, totul în jur se pierdea în fum”. Cei doi văd aici o frumoasă tătăroaică și Andersen crede că un pictor ar fi putut realiza un tablou original „cu lumină dublă, focul din colibă și soarele în amurg ce pătrundea sângeriu prin ușa joasă” (Marcel Romanescu: „Andersen în România. O călătorie pe Dunăre acum o sută de ani ”. În: „Revista Fundațiilor Regale, 8, nr.1, ianuarie 1941, pp.180-181)

\*\*\* Xavier Hommaire de Hell, inginer francez, în voiajul său euxin din 1846: „Cei câțiva tătari, care locuiesc în aceste locuri așa de plăcute, sunt un rest al faimoasei hoarde din Bugeac, care urcă la hanii din Crimeea. Tipul mongol este și aici denaturat prin încrucișarea cu rasa turcă, ca și nogaii din Marea Azovului. De altfel găsești la acești sărmani ospitalitatea cea mai touchante” (Marin Rareș. „Xavier Hommaire de Hell. Un călător prin Dobrogea în 1846”) În: Analele Dobrogei, 15, 1934, pp 63-64.

\*\*\* Barbu Ștefănescu Delavrancea, redactor al ziarului „Românul” pentru care trebuia să scrie un reportaj în legătură cu amplasarea statuii lui Ovidiu, văzând pentru prima oară tătari la Caramurat – azi Mihail Kogălniceanu – va exclama: „O! Tătarii! Ce chipuri!”, va constata realitatea etnică a Dobrogei și o va

cataloga „o țară curioasă”, cu cele „12 ori 14 naționalități ale sale” ce nu se amestecă, nu se înfrățesc stând toate „ca-n conăcire”. Totuși „Tătarul nu se ceartă cu mocanul, nici acesta cu lipoveanul; neamțul nu supără pe turc”, iar părintele catolic din Caramurat (...) „o fi prieten de căciulă cu hogeia turc și cu popa românesc”. (Barbu Ștefănescu Delavrancea. Note constănțene. Memoriu „Pro Nasone” În: Barbu Ștefănescu Delavrancea, Opere, vol.6, București, 1970).

\*\*\*Nicolae Iorga, istoric, constant pelerin la Pontul Euxin, a văzut la Tulcea primului deceniu al secolului al XX-lea negustori în fața prăvăliilor încingând un joc de table până vin mușterii... iar în cafenele „se înșiră pe scaune unele lângă altele, căciulile bulgărești, căciulile mocănești, pălării țărănești, pălării orășenești, fesuri turcești, turbane tătarești și hainele corespunzătoare, într-o târcată expoziție etnografică” (Nicolae Iorga, România până la 1918, vol 2, „Moldova și Dobrogea”, București 1940, p.334).

\*\*\*Henri Sanielevici, sociolog și critic literar, a observat, la Mangalia, fenomenul curent în ținut, al căsătoriilor mixte: român-rusoaică, grec-româncă, bulgar-grecoaică, mocan cu o grecoaică, iar „mahomedanii (tătarii și turcii – nota noastră) nu se amestecau cu creștinii”; mai mult chiar „turcii nu se încuscreau cu tătarii” (Henri Sanielevici, „Icoane fugare. Documente omenești”, București, 1921, p.95).

\*\*\*Trecând printr-un sat tătarec memorialistul, Henri Sanielevici observă case joase de piatră, care „ar proveni din ruinele aflătoare pretutindeni, vestigiile arheologice, adică” iar prin curți grămezi de tizic (balegă de vită uscată la soare, care servea drept combustibil) și mulți tătari tineri „grași, curați la față, nemanifestând nici un semn de mizerie fiziologică cum te-ai aștepta la o populație atât de primitivă”. Casa tătarească se compune din două camere, din care o bucătărie unde „se gătește și se mănâncă și un dormitor unde „se doarme și se primesc musafiri”. Cuptorul din bucătărie răspunde și în camera de dormit;

„acolo între cuptor și peretele de alături, rămâne un spațiu, care, închis fiind de un paravan de lemn, vopsit frumos și prevăzut cu ușă, formează un fel de cămăruță strâmtă, mărginită în două părți de perete, într-o parte de cuptor, și-n față de paravan”, adică baia. „De două, trei ori pe săptămână- mi-a spus un tătar (...) - bărbatul și femeia, pe rând, se închid în această cămăruță, pe care cuptorul o încălzește iarna și se spală pe tot corpul într-un lighean de aramă” Constantin Cioroiu Marian Moise. Litoralul românesc la 1900. Edit. Europolis, Constanța, 2001, p.246-247

\*\*\*Farmecul inegalabil al Constanței de acum un veac și mai bine îl găsim și în textul „Cine cobora, vara, la 1900, în gara Constanței, putea auzi alături de vorbă românească (adesea cu accent străin-turcesc, grecesc, albanez, armenesc), grai franțuzesc (...), vorbă tătărească guturală, atât de străină urechilor europene („Selâm Alekîm” – Pace vouă; Koş keldîñiz – bine ați venit; Koş buldîk – bine v-am găsit”, transcrierea cuvintelor corectată de noi), conversație grecească, familiară românilor de la fanarioți încoace, bulgăreasca vânzătorilor de zarzavaturi, dar și italiana, germana, engleza, etc., aici funcționând mai multe consulate ale puterilor europene (Constantin Cioroiu, Marian Moise: „Oameni de la Pontul Euxin” În: Litoralul românesc la 1900. Editura Europolis, Constanța, 2001, p.129)

\*\*\* Tătarii, populație musulmană înrudită cu turcii „excelau în creșterea cailor, ei fiind buni căruțași și neîntrecuți călăreți... ei s-au manifestat ca o populație cinstită și loială și în raporturile interetnice și în raporturile cu statul român” (ibid.p140); la țară, tătarii se ocupau în general cu agricultura și creșterea animalelor, iar la orașe, cu micul comerț fiind, „de regulă muncitori, economi, sobri, bucurându-se de o situație economică bună”; dacă tătarii bărbați se ocupau cu „munca ogoarelor”, tătăroaicele se ocupă „numai cu treburile casei și cu broderia” (idem, p.238)

\*\*\* Simptomatică este legenda comunei Băneasa (Paraköy) care spune că tătarul crimeean Beizula, a luat drumul

Dobrogei și dorind să se așeze a săpat temeliiile viitoarei sale case și a avut norocul –de la Allah – să scoată la iveală o căldare doldora cu bani. Cu acești bani și-a zidit o casă mândră, și-a cumpărat vite și pământuri. Atrași de acest noroc, mulți alții și-au ridicat case, și-au făcut rosturi, au întemeiat satul banilor,numit în amintirea acelei comori Parachioi, azi Băneasa. (idem p.215)

\*\*\* Ion Adam în volumul său de reportaje „Constanța pitorească” (1907) este impresionat de „tropotul ferecatelor căruțe tătărăști care cară grânele spre vapoarele din port”, de „minaretele de piatră, sprintene și rotunde, ce se înalță subțiri și albe de deasupra geamiilor greoaie și joase”, de alergările de cai din mai și septembrie de la Anadalchioi cu un ritual tipic: întâi „un șir de căruțe trase de câte doi cai” , așezați în limnie dreaptă, ce pleacă în galop, apoi vin la rând „caii dobrogeni, călăriți mai ales de băieți musulmani între 12-13 ani. E ceva hazliu să vezi copii călărind fără șa și legați de cai să nu cadă (...); apoi o pauză pentru muzică și în fine cursa călărașilor și premiile (idem, pp.243-244)

\*\*\* Academicianul Ion Simionescu, pentru care pământul dobrogean este o „corabie a lui Noe”, pe drumul englez, de fapt, drumul Constanța –Cernavodă, care trece prin mai multe sate tătărăști, „azi colonizate în mare parte”, spunea că tătarii - căroro le-a rămas încă vie dragostea de cai –au păstrat caracterele fizice dar și obiceiurile, semnul acelu conservatorism etnic, pe care nu-l distruge nici moartea, enigmatică tărie a păstrării popoarelor, chiar când încrucișările sunt mai înstărite (Ion Simionescu, „O țară din povești”, vol.I Editura Cartea Românească, București, 1928, p.90)

\*\*\*Tătarii bătrâni care așteaptă călătorii pentru un câștig la gara Caraomer (azi Negru Vodă) – nod de legătură cu Mangalia – au pielea feței, arsă de soare, numai zbârcituri, brazde adânci în jurul umerilor obrazului, „cu ochii ca niște cheotori”, „mai poartă vechiul turban și șalvari, încinși la mijloc cu brâu alb ori roșu, lat până la piept”, iar tătarii tineri, „mai mult spâni, au păstrat doar fesul și obiceiul de a sta cu mânele în buzunare. Ochii și picioarele

ca două arcuri largi, le arată originea”. De altfel sunt oameni pașnici și de treabă. E domolirea apusului liniștit. (idem, p.97)

\*\*\*Tătarii „te primesc în casa lor cu toată curtenia unui om cumsecade” și odată ce te-ai așezat „pe cultucele lor care țin loc de scaun, gazda îți întinde tabachera cu tutun”, „îți aduce cafeaua nelipsită, ți-o întinde făcând temenele adânci, ducând mâna dreaptă la inimă” (idem, p.90)

\*\*\* Profesorul universitar dr. Ion Nistor, într-o lucrare de rigoare documentară, probitate profesională și scrisă cu har scriitoricesc, dovadă peremptorie a lucrului bine făcut, Istoria Basarabiei (1921) are pagini memorabile despre tătarii secolelor XIII-XVIII. El spune: „Tătarii, ”oameni războinici, suferitori la toate nevoile, care nu grijeau de avuție, ci de izbândă,, „fii ai stepei în toate împrejurimile vieții”, negustoreau, agoniseau și în câmp după pășune cu dobitoacele umblau”.

Un călător francez, prin părțile tătărăști – prin 1585 – povestea că de-a lungul malului mării, în mai multe locuri „am văzut familii, care-și schimbau sălașul din vreme în vreme după pășune; n-au altă locuință decât căruțe cu patru roate, foarte lungărețe, în care au mai multe caturi și la capăt o moară de vânt cu patru până la șase pânze ca să facă făină, și le trag unde vor cu mai multe perechi de cai ori de boi”.

Hrana lor de căpetenie „era meiul, din care fierbeau un fel de mămăligă. Pe lângă aceasta ei prindeau pește în Nistru și beau lapte de iapă, din care făceau și brânză, pe care o uscau în bulzuri pentru a o păstra mai multă vreme fără să se strice. Bulzuri de acestea se aruncau în ceaunul în care se fierbea mămăliga, pentru a o face mai grasă și mai gustoasă”.

Casele tătarilor de lemn „erau acoperite cu stuf. Geamuri aveau numai palatul hanului din Căușani. În casele de rând ferestrele erau vara deschise iar iarna oblonite”.

Tătarii „plugărie nu făceau”, se ocupau cu „prăsila vitelor”, țineau oi, capre și vite albe, dar și cirezi de dromaderi și cămile între care se găseau și exemplare albe spre mirarea călătorilor

străini. Vestii erau „carii tătarești”. „Se pare că tătarii țineau mult la femeile lor, căci mârzacii – titlu nobiliar în hanatul Crimeii – obișnuiau să întărească zapisele cu formula că de nu vor respecta angajamentele luate „să fie lepădați de lege și despărțiți de muierile lor”.

Era o bogată literatură despre „chinuri adevărate, dar și închipuite suferite de cei robiți de tătarii”... În popor circula vorba „doar nu dau tătarii”. Inclusiv că tătarii și căpcăunii din Bugeac mâncau carnea robilor, după ce-i îngrășau în ocoale „ca pe vite”. (Ioan Nistor – Istoria Basarabiei, Edit. Humanitas. București, 1991, pp.93-94, retipărită după ediția a IV a, Editura „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 1921).

\*\*\* Istoricul și etnograful Dr. Paul Traeger, în Studii despre Dobrogea (Istorie și etnografie), spune despre tătarii dobrogeni că se împart în tătarii vechi „care odinioară erau supuși propriului lor Han ereditar și au păstrat mai pur tipul mongol și tătarii nogai” amestec de sânge mongol, peceneag, kazar și cuman”; „Tătarii vechi, amestecați cu cei nou veniți dețin în Dobrogea centrală și de sud o suprafață de 40 de mii pătrate” (Imagini din Dobrogea – traducerea în limba germană a lucrării „Bilder aus der Dobrudscha (1918)”, coordonator și cuvânt înainte de Dr. Constantin Cheramidoglu, Constantart, 2008, pp.275 și 285).

Referindu-se la ritmul de viață și la elemente ale antropologiei lor culturale, reputatul istoric notează că, așezările tătare și turcești au „o liniște leneșă”, că „tătăroaicele poartă părul împletit în numeroase codițe subțiri” și că „de sărbători fetele își lipesc între sprâncene un plasture de frumusețe, mare și colorat”. (Idem. p. 288)

\*\*\*Balerinul și coreograful tătar Rudolf Nureyev (1938-1993), „omul cu picioare de aur”, supranumit „Lord of the Dance”, ce a dansat la „The Royal Ballet” din Londra și a fost director la „Ballet de l’Opera”, din Paris, a descris, în cuvinte memorabile, pe conaționali săi, tătarii, și pe sine „Nu pot preciza

cu exactitate ce înseamnă pentru mine să fiu tătar, și nu rus, dar simt diferența aceasta în mine însumi. Sângele nostru de tătar curge întrucâtva mai rapid și este gata să fiarbă oricând. Și, în orice caz, cred că suntem mai sensibili decât rușii. Pe de o parte, avem un soi de delicatețe asiatică și, în același timp, avem ardoarea strămoșilor noștri, acei călăreți magnifici și zvelți. Suntem un amestec ciudat de tandrețe și asprime, o combinație extrem de rar întâlnită la ruși. Probabil, de aceea mă simt atât de apropiat de eroii lui Dostoievski. Tătarii se aprind numaidecât. Sunt aroganți, dar, în același timp, pasionali și uneori subtili și vicleni precum vulpile. Tătarii însumează o mulțime de trasături specifice animalelor și asta este ceea ce sunt eu”. (Taner Murat – „Locuiesc pe ulița Tatarstan”, edit. Anticus Press, Constanța 2019, p.68).



# The Tatars of Romania

## History – Culture – Present

*Univ. Prof. Dr. Nuredin IBRAM*

The Tatars of Romania – historical dates

At a crossroad, bordered in the North and West by the Danube and in the East by the Black Sea, Dobruja, “the lung of Romania” (King Carol I), “bridgehead and gate to the East” (Constantin Brătescu), has always represented a commercial node, a sought after territory for economic, strategic and military reasons.

The geographical variety of Dobruja: mountains, hills, forests, the seaside and the Delta, the rivers, the vast plains and the grasslands have attracted people of different races, ethnicities faiths and beliefs, so that Dobruja – a hospitable land of tolerance and respect – was and continues to be “a small Europe and Asia”, “a giant living ethnographic museum” (Constantin Brătescu), a multiethnic and pluri-religious territory, a genuine Noah’s ark (Ion Simionescu).

Here in Dobruja – ancient Romanian territory – the Tatars have kept and developed their ethno-linguistic, cultural and religious identity, they have always represented a mark of beauty color and light, of moral values and of cultural-civilizing terrain in the existential Romanian origin.

A mosque (camî), a house of adobe (kerpiş üy) or of wood (agaş üy), a ritual fountain (çeşme), a cemetery (mezar), a mausoleum (türbe), a ceremonial (tören) of birth, of engagement (nîşan), of wedding (toy) or of death (ölîm), folklore and traditions, household objects, handicraft or decorative objects, the rich culinary art, all of these show the Tatar way of living, the Tatar identity and spirituality.

Since the third century, Dobruja was invaded by nomadic people, from which the Huns and the Avars were of Turkish origin. Starting with the ninth century the first actual Turkish people appear: the Pechenegs, the Oghuz (1064), the Cumans (1067), the Tatars (the thirteenth century)<sup>1</sup>, the Seljuk Turks, and finally, the Ottoman Turks, all being people which came from Central Asia. The Tatars of Romania, with a multicultural history, are the Muslim component associated with the long Ottoman dominion (1418-1877) at the lower Danube. They came numerous times, from the northern steppes of Crimea, through the late migration phenomenon, and they settled spontaneously in the North of Dobruja and in the South of Moldavia.

Initially, the colonization had the nature of mobile camps used in expeditions and temporary settlements; later, the Tatars named Tartari dobrucenses are mentioned in different documents of the time “in the current area in the South as well as in the Dobruja Steppe”.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup>The scholar Mahmut Kasgarli in “Lexiconul Turc” (Compendium of the languages of the Turks) (**Divan-i Lügat –it Türk 1072-1073**) (XI century) mentions the Tatars amongst the 10 Turkish tribes from the Northern group of Asia. Being assimilated both ethnically and linguistically by the Turkish element kâpceac (IX-X centuries), the Tatars are a branch („zümre”) of Turkish Oghuz. They were part of a turning Turkish process, hurried and finalized once they recognized the Islamic faith as the official religion adopted by Berke Khan in 1260, through the celebration from Bukhara. Therefore, the Tatars avoided the danger of being assimilated by the Slavs and “when the Mongols were turned to Turks and the Golden Horde was converted to the Islamic faith at the end of the thirteenth century and the beginning of the fourteenth, a Muslim-Turkish state dominated the whole Eastern Europe from the Baltic to the Black Sea” (**Bernard Lewis. The Muslim Discovery of Europe, 1982, p.28**). In the collective volume „Originea Tătarilor” (The Tatar Origin), Editura Kriterion. București, 1997, p.59

<sup>2</sup>Constantin Brătescu. Dobruja Population in “Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească (1878-1928).” (Dobruja. Fifty years of Romanian life (1878-1928)) Editura Ex Ponto. Constanța, 2003, p.224

Starting with 1352, the Ottoman forces begin the conquering of the Balkan Peninsula, conquests which were consolidated through the colonization of Muslim populations. The conquest of the Fortresses of Tzimpe (1352), of Gallipoli (1354), the occupation of Adrianople (1361), the victory of Chernomen (1371) of Sofia (1385), the great battle from the Kosovo field (Kosovo-Polie, 1389) are all stages of the instauration of the Turkish hegemony.<sup>3</sup>

The military expeditions from Dobruja from 1388, 1393 – lead by Ali Pasha, the crusade from 1396, which ended tragically for the Christians through the battle of Nicopolis –, and others, end with the beginning of the Ottoman administration in Dobruja in 1417.

In the context of the great conquering campaigns from the time of Genghis Khan, his grandson, Batu Khan, will obtain in 1223 a great victory against the Russians, which will open their way to conquering the Northern seaside of the Black Sea. The khanate founded by him, the Golden Horde, will expand its authority over Dobruja.

If for proto-Tatars “the old Tatars” the specialists are oscillating between their belonging to the Mongol or Turkish world, nowadays, the point of view of the historians which say that the Tatars are an integral part of the Turkish world has won preponderance, that through dialect, Islamization and why not, through tradition, spirituality and common history, the Tatars are part of the Turkish world, they are Turkish-Tatars.

One of the first mentions of the Tatar presence in Dobruja can be found in a document from the time of the Sultan Mehmed II and it refers to Genghis Khan’s era (d.1229), when the chief Tatar, Ebruz-ata, was given a domain in the area. Two important events

---

<sup>3</sup>Inalcik, Halil, “Imperiul Otoman, Etapa clasică (1300-1600)” (The Ottoman Empire. The classic stage (1300-1600)), Editura Enciclopedică, București, 1996, p.52-59, 394-100, ș.a.

are connected with the name of Djemaleddin Ibrahim Berkhe Khan (1257-1266), the heir of Batu Khan:

The colonization in Dobruja of several thousand Seljuk Turks from din Anatolia between 1262-1264, which shows the Tatar presence existed, but it was not numerous.

With the Islamisation of the Golden Horde in the Sunni confession at the end of the thirteenth century and the beginning of the fourteenth century led to the consolidation of the Tatar presence in the North of Dobruja. A numismatic treasure dates which dates back from that period contains 23.440 silver coins issued by three khans and it was discovered in 1962 on the hill of Uzun Bayir, next to Mihail Kogălniceanu (Tulcea county) and others at Isaccea, Tulcea, Mangalia, Cernavodă, coins issued by the Tatar khans of the Golden Horde between 1280-1312.

The chronicles record the settlement of the heirs of the famous Muslim prince and army commander, Nogay, in an area from the center of Isaccea. Besides the silver dirhams bronze coins were found proof that they were used as a means of exchange in the day to day life.<sup>4</sup>

The famous Arab traveler Ibn Battuta passed through Dobruja around 1330-1331, noting that “the Baba Saltuk city is the last one under Tatar rule. Between it and the beginning of the Greek rule (Byzantine) are 18 days of walking through a void without any people”.<sup>5</sup>

Two big Tatar groups settled in Dobruja: the central-northern Nogais group (the Tatars from the Bessarabian Budjak – between the Prut and the Dniester and the Kabail Tatars (“the tribal Tatars”) and the central-southern Crimean group (kerâşi Tatars, şongari and taţi). The biggest Tatar group which settled in Dobruja

---

<sup>4</sup>Ablay, Mehmet “Din Istoria Tătarilor”, Editura Kriterion, Bucureşti, 1997, p.221.

<sup>5</sup>Ali Ekrem, Mehmet “Din istoria turcilor Dobrogei” (From the history of the Dobruja Turks), Editura Kriterion, Bucureşti, 1994, p.20

and other parts of and other parts of Rumelia including Edirne and Philippopolis, during the Timur period (1390-1405).

The Tatars ruled over the lands at the East of the Carpathians, namely Moldovia and a large part of Muntenia “the land between the Carpathians and Dniester”, until the foundations of the principalities<sup>6</sup>, and Basarab, the founder of Wallachia, was helped by the Tatars in the war in which the Wallachian state won it independence.<sup>7</sup> Sometimes, the Tatars would cross the mountains to Transylvania and Hungary creating damage and taking prisoners. They were paid a daily allowance in cows and grains, and they were sometimes accompanied in the expeditions they did in the surrounding countries. However, they actually lived only in the North of the Delta, in the future Budjak: “here were the Tatar lands which are mentioned in the documents from the time of Mircea the Elder”<sup>8</sup>

The Tatars settled on the Black Sea shore, right in the heart of Dobruja, up until the Danube<sup>9</sup>. In the county of Tulcea, villages with compact population of Tatars were Camber in the area of Babadag, Canli-bugeac (until 1855), Duiungi (Nunțași), Ceaș-Köyü, Ali-facî, Casimcea, Cogealac (from here the Tatars emigrated after the Crimean war), Inanceșme, Congaz, (Rândunica), Toxof, Tariverde (Tanrıberdi), Jijila and of course the cities of Tulcea, Babadag, Măcin, Isaccea. In the county of Constanța, the Tatars were settled compactly in the villages of Caramurat, Șırım (Șiriu), Calfa (Viroaga), Cobadin, Hasancea (Valul lui Traian), Kargalîk

---

<sup>6</sup>Giurescu, C. Constantin, Giurescu C. Dinu, “Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi” (The History of Romanians from the oldest times until today), Ed. Albatros, București, 1975, p.192

<sup>7</sup>Ibid p.206

<sup>8</sup>Ibid p.192

<sup>9</sup>“ The Tatar occupied the basin of the river Casimcea, up until Cape Midia, the whole region of Karasu-lui valley until Cara-Harman, and they were dealing with agriculture, horse breeding, carrying and commerce” (M.D. Ionescu, “Dobrogea în pragul veacului al XX-lea (Dobruja at the beginning of the twentieth century), București Atelierele Grafice, 1904, p.342”)

(Corbu), Omurşa (Valea Seaca), Nazarşi (Nazarcea), Murfatlar, Palazul Mare, Sirt Kelinşek (Mireasa), Techirghiol, Lazu, Bülbül (Ciocârlia), Endek Karaköyü (Valea Dacilor), Körçeşme (Țepeş Vodă), Azaplar (Tătaru), Enghez (Scărişoreanu), Aliman, Bairamede (Independența), Acılar (Hagieni), Akbaş (Albești), Boragan (Frasinu), Bekter (Furca), Kösel (Pietroşani), Kışkene Tatlicak (23 August) and, of course, in Constanța, Medgidia, Mangalia.

The predominant demographic element which continuously populated Dobruja between the fifteenth and the nineteenth centuries (1420-1877) was the Muslim element, the Tatars and the Turks. At the beginning of the sixteenth century, the Polish historical sources speak of the “Tartars of Dobroczi”.

The famous Ottoman traveler, Evliya Çelebi, spoke, in 1651, about the Tatar locality of Cara-Murat (Mihail Kogălniceanu – Constanța county) as if it were a big fair, with a thousand houses, a mosque covered with thin planks, ten shops, two inns and three elementary schools. About Carasu, whose name came from the black earth turned to mud because of the rain, he used to say that in those times it had three neighborhoods with a thousand houses, the water came from the Danube, it had seven elementary schools, one inn, seven reservoir basins (water supplies), 40-50 shops, two cafes, a beautiful mosque, well-maintained.

Dimitrie Cantemir reports in “Descrierea Moldovei” (Moldavian Description), that in 1568, the Tatars khan, on the order of the Sultan Selim II Sarı (1566-1574) set up in Budjak approximately 30.000 Nogais. Marco Vernier, an Italian merchant, traveler in 1596 in Dobruja, said that under the directive of the Crimean khanate, approximately 40.000 Tatars settled, and he mentioned in his letters the city of Carasu (Medgidia) where Tatars lived.

Tatar colonies, because of the vicissitudes of history, settle in Dobruja in 1655, 1783, 1812. The more intense colonization with Turkish and Tatar population only began in the sixteenth century

and, of course, the change of the Dobruja toponyms and of settlements follows, Constantin Brătescu noting that from a number of 3776 toponyms only a percentage of 33,34% are Romanian names, that is only 1260 from a total of 3.776.<sup>10</sup>

During the 1850s, Ion Ionescu from Brad mentioned that in every village and every small settlement no matter how little it was – during the time of Said Paşa – a Turkish-Tatar school existed – and a mosque, that in the two districts of Dobruja: Silistra – plăşile Tulcea, Isaccea, Măcin, Hârşova - and Varna – with plăşile Babadag, Küstenge, Mangalia – there were in total 11.858 families, from which 2225 were Tatar families, 2268 were Turkish families, 3656 were Romanian families, the other families belonging to other ethnic groups. The distinguished intellectual noted that wherever he passed he had not heard or seen any incident whatsoever between the Tatars and the Turks, the “locals” and the Romanians.<sup>11</sup>

Following the Crimean war, a compact mass of Tatars emigrates in Dobruja. After Vitskovit, the Tatar community from 1860 consisted of 60.000 souls, “later however their number lowered because of emigrations, sickness and poor care”.<sup>12</sup>

A first evaluation of the number of Tatars from Dobruja immediately after the independence war was made by Ubcini, an evaluation which suffers from imprecision because in 1879, he counted the Tatars and the Turks together and they were 134.000

---

<sup>10</sup>xxx Cincizeci de ani de viaţă românească. (Fifty years of Romanian life) Editura ExPonto. Constanţa, 2003, p.225; şi Cap.IV “Toponimie turco-tătară” (Turkish-Tatar Toponymy). În **Ibram Nuredin. Tătarii din România.**

**Istoric. Spiritualitate. Identitate. (Tatars of Romania. History. Spirituality. Identity)** Edit. Muntenia, Constanţa, 2017, pp.84-136

<sup>11</sup>Ion Ionescu. **Excursion agricole dans le plaine de la Dobrodja 1850,** p.74, apud Ionescu M.D. **Dobrogea în pragul veacului al XX lea (Dobruja at the beginning of the twentieth century).** Editura Atelierele Grafice I.V. Socecu. Bucureşti, 1904, p.347

<sup>12</sup>G.Ilinoiu, **Culte în Dobrogea,** în C. Brătescu, “**Dobrogea – cincizeci de ani de viaţă românească**” (1878-1928) (, *Analele Dobrogei*, anul IX, vol I, *Cultura naţională*, 1928, p.638

Muslims. In 1900, in the counties of Tulcea (2.489) and of Constanța (25.831) there were 28.320 of Tatars, and later in January 1913 Dobruja's population was of 380.430 people, from which 21.350 were Tatars and 20.092 Turks.

In 1911, there were 25.086 Tatars registered, which amounts to 7,3% of the Dobruja population.

The highly declining Tatar and Turkish population after the year 1877, was still the most important segment of the minority population between the Danube and the sea. The severe decline of the population has major causes a. the uncertainty of the ownership of the land caused by the discriminatory judicial and economic procedures (for example, they were not allowed the reconstitution of the right over their land through the witness evidence, knowing the fact that in the time of the Ottoman administration the financial books and the property titles were not made or they were poorly made or they were lost because of the numerous Romanian-Turkish wars); b. the division of the terrains and their donation or selling, approximately 15 ha, to the Romanian colonists for very low prices; at their so called auctions where only "Latin ancestry people and when needed, Germans" participated.<sup>13</sup>, as the captain and geographer Ionescu Dobrogeanu noted in his monumental paper "Dobruja at the beginning of the twentieth century"; c. the clerks' corruption; d. the emigration determined by the family bonds with relatives from Anatolia; e. the propaganda promise of appropriation in Anatolia of each family head with 30 ha of land and with the tools necessary for exploitation including materials for the construction of new houses.

In Southern Dobruja, until 1913, the Bulgarian administration hurried the emigration of Tatars and Turks following a methodically devised plan which was executed energetically. The Bulgarian colonists have dedicated themselves to violence. They

---

<sup>13</sup>M.D. Ionescu, "Dobrogea în pragul veacului al XX-lea" (Dobruja at the beginning of the twentieth century),. Ateliere grafice, I.V. Socecu, București, 1904, p.351



violated their properties, destroyed their households and mocked the Muslim faith. They confiscated or bought for almost nothing terrains, houses and agricultural inventory with funds made available to them by the Bulgarian government. Another tactic was the retention of some members of the Muslim community in several local businesses, bankrupting them and therefore forcing them to emigrate. This process was accelerated by the attacks of the armed gangs of Komitadjis which destabilized the situation in the Turkish villages from the Romanian-Bulgarian frontier.

The Bulgarian clerks – a majority in the towns administration in the Southern Dobruja, in the big cities of Turtucaia and Silistra, in the administration of the county of Durostor – engaged in abuses and arbitrariness, they exerted pressure against the Muslim population with the aim of determining them to emigrate, they inevitably asked the question “When are you leaving?”.

After 1913, when the South of Dobruja (the counties of Durostor and Caliacra) was returned to Romania, through the peace of Bucharest from the 10<sup>th</sup> of August 1913 the dirty game was continued by the Macedonian colonists which was placed in the Tatar and Turkish houses and never came out of them, although the Romanian government gave them fields to use and materials for the construction of houses. Moreover, they tensed the situation by “throwing pig fat in the Turkish fountains” and by walking indecently “in the enclosure of the common households” which prevented the Muslim wives from exiting their rooms to go on about their business.<sup>14</sup>

Between 1919-1934 7.367 Muslims emigrated from the county of Caliacra, 3.726 from the county of Durostor, 1.836 Muslims from the county of Constanța, significant numbers for those times.

And between the years of 1935-1939, having found no practical solutions, the emigration process to Turkey continued

---

<sup>14</sup>Ibid.p7.

through the 8.806 Turks and Tatars from the county of Constanța și 2.441 from the county of Tulcea.

The censuses made in 1878 – when the Muslim population was the majority in Dobruja – came up with a number of 71.000 de Tatars and 49.000 Turks; in 1918 they were 177.166 together; in 1939, there were 119.481 Turks and Tatars; in 1948, 28.782 Tatars and Turks; in 1956 – 20.460 Tatars and 14.329 Turks; in 1966 – 22.151 Tatars and 18.040 Turks; in 1977 – 23.369 Tatars and 23.422 Turks.

During the post-communist era, the censuses from 1992 recorded 24.100 Tatars and 24.043 Turks at a population of 20,7 million Romanian inhabitants in 2002 there were 24.137 Tatars and 32.956 Turks, and in 2011 20.464 Tatars were recorded and 28.226 Turks.<sup>15</sup>

The Tatar population that lives in the Constanța municipality is around 7.367 people and in Medgidia approximately 3.211 which is little over 50% of the total (20.464). If we add the Tatar presence in other cities such as Tulcea – 101 – Mangalia – 1183, Eforie – 337, Techirghiol 673, Ovidiu – 418 but also the villages of dar Agigea – 447; Cobadin – 427; 23 August – 433; Ciocârlia -360; Independența – 271; Lumina – 267, Mihail Kogălnicanu – 323; Valu lui Traian – 1.214; Topraisar – 359; Tuzla – 294; we have an image of their spread, over 94% in Dobruja – the cradle of their settlement, history and culture.

## 2.The Tatars – identity themes

For centuries, the Tatars of Romania have bounced back and forth between Crimea, Turkey and Romania. They are the heirs and representatives of the Western branch of the Tatar population, the Crimean Tatars and the Nogai Tatars who once arrived at the same time as the foundation of the Golden Horde and/or emigrated from

---

<sup>15</sup>Cotidianul „Adevărul” (The Newspaper “The Truth”), 13-15 februarie 2015, p.15.

the North-Pontic space. The name for the Dobruja Tatars appeared in the sixteenth century.

Crimea is the historic homeland, the mother homeland, the always green homeland (Yeşil Ada), the cradle of their millenary culture and civilisation, a source of light of the Tatar identity, of the Dobruja Tatars' identity.

On the eve of modern history drawn from the khanates of the Golden Horde, the khanates of Crimea, (1420-1473), Astrakhan (1466-1556), Kazan (1437-1557), Qasim (1445-1681), Siberia (1320-1509), because of the internal dissensions and of the external problems, were conquered by the rising Tsarist power. Losing their political-state identity, the Tatars were spread in the huge Russian empire and then in the Soviet space. However, they endured linguistically, culturally and religiously in a wide geographic area spread on the ex-Soviet space: Tatarstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Uzbekistan, Turkmenistan, Crimea, but also in Romania, Turkey, Poland, Lithuania, later in West-European and Northern states, including in Canada, the USA and Australia.

The Tatars of today's Romania were deprived of a personal cultural-political identity, of a national Tatar project, especially after the fall of Crimea under the Tsarist rule (1783) and after the military occupation of Russia (March 2014).

In Dobruja, until 1877, the Tatars had lived under an administrative, judicial and Islamic regime under the supervision of Ottoman Empire, as Ottoman citizens and as a part of the Turkish-Islamic world. Modern Turkey, the continuator of the Ottoman Empire (1299-1923) also has a Tatar population of Tatar origin, heir of those protected and "used" for strategic purposes by the Ottoman Empire. Turkey remains in the collective mentality as a father-state (devlet - baba) for the Turkish tribes, for all the Muslim Tatars from the Balkan Area.

After 1877, the Tatars were in another political stage, with a set of Romanian identity and institutional symbols, as Romanian citizens, always loyal to the Romanian state.

The Crimean Tatar identity discourse of Romania was supported by distinguished intellectuals and social activists like the poet Mehmet Niyazi (1878-1931), the journalist Fevzi Ibrahim Ismail (1890-1960), the mufti Halil Fehmi (1883-1933), the teacher, the imam and one of the pillars of strength of the anticommunist resistance Ali Osman Becmambet (1912-2013) and many others.

The affirmation and the construction of the Tatar identity of Romania was crystallized firstly through the cultural and teaching associations of national, civic and patriotic education, and through the magazines of Tatar and Turkish expression, from which the magazine “Emel” (The Ideal), stands out – at least as the longest running and as an echo of the Tatar and Turkish spirituality.

In this context we remind:

Societatea generală de învățământ din Dobrogea (The General Society of Teaching from Dobruja)– Dobroca Tamim-i Maarif Cemiyeti, founded in 1909 by the poet Mehmet Niyazi with the headquarters in Constanța and subsidiaries in Hârșova and Medgidia.

Asociația Absolvenților Seminarului Musulman din Medgidia (The Association of the Graduates of the Muslim Seminar from Medgidia) (Mecidiye Musulman Semineri Mezunları - 1911);

Asociația Elevilor din satul Tătaru (The Student Association from the Village Tătaru) (Azaplar Maarif Cemiyeti – 1916-1918) founded by Hakkı Hafez Veli in collaboration with Müstecib H.Fazil Ülküsal;

Asociația Culturală Tonguci din satul Tătaru (The Cultural Association Tonguci from the Village Tătaru) (Azaplar Tonguç Kültür Cemiyeti), and association which changed its name in 1930 to „Consultații” (Consultations) (Keleşu), and in 1934 affiliated with „Uniunea de Cultură Turcă din Dobrogea” (The Turkish Cultural Union of Dobruja) (Dobruca Türk Kültürü Birliği).

Asociația culturală și sportivă „Locotenent major Kiazim Abdulakim” (The Cultural and Athletic Association “Senior

Lieutenant Kiazim Abdulakim) (Mulazimmevvel Kâzim Abdulachim Kültür ve Spor Cemiyeti - 1916);

Asociația Elevilor Seminarului Musulman (The Association of the Students of the Muslim Seminar) (1919);

Asociația Elevilor Turci din Liceu (The Association of the High-school Turkish Students) (1919);

Asociația Absolvenților Seminarului Musulman din Dobrogea, din Constanța (The Association of the Graduates of the Muslim Seminar from Constanța) (1929);

Asociația Culturală Turcă din Dobrogea (The Turkish Cultural Association from Dobruja) (Dobruca Türk Hars Cemiyeti - 1933) which was created at the initiative of the magazine „Ideal” (The Ideal) (Emel);

Asociația Studenților Turci (The Association of Turkish Students), founded by Turkish and Tatar students who were studying in the Bucharest university center – (1929);

Asociația Culturală Musulmană „Selim Abdulakim” din Constanța (The Cultural Muslim Association “Selim Abdulakim” from Constanța), which functioned between 1929-1943 and gave Romania dozens of intellectuals from the Turkish-Tatar community;

Asociația Culturală Mehmet Niyazi (The Cultural Association Mehmet Niyazi) (Mehmet Niyazi Kültür Cemiyeti - 1938);

Asociația Preoților Musulmani din Dobrogea (The Association of Muslim Priests from Dobruja) (Constanța - 1930); etc.

The associations, organized by professional categories, had as their purpose the “fight on all the legal paths” in order to raise the moral and intellectual level of the Turkish-Tatar Muslim population, to develop the “feeling of collegiate solidarity and the patriotic feeling amongst members”, in order to help in times of sickness, accidents, hard family, paying members and to help Muslim pupils and students follow advanced schools.

The associations had a juridical personality. The population name “Turks” of some of the associations where the majority was Tatar, was used to strengthen the union of the Turkish-Tatar cultural world and to underline the affiliation to the Turkish-Islamic world.

In the central institutions, representative of the cult and the Islamic culture, Muftiat and the General Muftiatul – which functioned between 1937-1943, the prestigious title of mufti was preponderantly held by Tatars; the same as in kadiate, religious courts. They made the decisions about religious problems of the Tatar and Turkish communities, collaborated with the local, territorial and state authorities, with the civil society organisms which promoted – in the legal context – the interests of Muslim believers, Romanian citizens.

A major role in the promotion of ethno-linguistical and cultural identity of the Tatars, of the affiliation to Crimea and the Turkish-Islamic world, was played by the newspapers and magazines, edited almost entirely in Romanian and Turkish (Osman Turkish and/or modern Turkish) some even using Arab letters up until the linguistic reform of Mustafa Kemal Atatürk. The newsrooms of the Romanian-Turkish-Tatar press were in Constanța, Megidia, Bazargic and Silistra. Many newspapers and magazines had – because of the poor material conditions – an episodic apparition or of short duration, being printed in Constanța, Medgidia, București, Bazargic and Silistra (Bulgaria). In this context, we can recall the newspapers „Orient” (Orient) (Şark) – 1896; „Vocea Națiunii” (The Voice of the Nation) (Sada-i Millet) – 1898; „Gazeta Dobrogei” (The Dobruja Newspaper) (Dobruca Gazetesi) – 1888-1894, the newspaper with the same name and with apparitions in Medgidia in 1901 and in Bazargic in 1919; the weekly newspaper „Lumina” (The Light) (Işık) – 1914 and the scientific, social and literary magazine “Şcoala și familia” (The School and the Family) (Mektep ve Aile) – 1915, which had 18 issues and prestigious collaborators and at the typography where the newspapers were edited, a local Turkish textbook for

elementary schools, a Turkish-Romanian conversation guide and a hygiene book written by dr. Ibrahim Themo were printed, etc.

In the interwar period, the Tatar identity discourse, but also the convergence and ethnical separation between the Turks and the Tatars discourse was promoted in newspapers such as: „Poșta Dobrogei” (The Dobruja Post) (Dobruca Postası), „Cuvântul Dobrogei” (The Word of Dobruja) (Dobroca nın Sesi), „Viața” (Life) (Hayat), „Zorile” (The Dawn) (Tan), „Informația” (The Information) (Haber), „Cuvântul nostru” (Our Word) (Bizim sözüümüz), „Pădurea nebună” (The Crazy Forest) (Deliorman), „Viscolul” (The Blizzard) (Bora), „Fulgerul” (The Lightning) (Yıldırım) and/or „Cerdac” (The Porch) (Çardak). However, in the promotion of the Tatar identity, the most applied, useful, efficient and long role was held by the magazine „Ideal” (Ideal) (Emel), as an official body of the Crimean cause (Kırım Davasının Resmi Organıdır), as it appeared right on the frontispiece of the magazine. The magazine Emel Mecmuası, printed in Bazargic, Constanța, Istanbul, Ankara and again at Constanța has had an almost continuous apparition since 1930, up until our days – since the year 2000 it is printed in Constanța, România.<sup>16</sup>

During the communist regime (1944-1989) the problem of the “unhealthy” social origin, the agricultural collectivization, the Security’s repercussions against those suspected of enemy manifestations against the regime and/or relations with the Turkish Republic, a capitalist country, the monitorization of those who promoted the national Crimean ideal, the practice of “borderline” Islamism, the practice of the atheist “new man”, devoted to a cause, these were all bullets which were aimed at the Tatar ethnics,

---

<sup>16</sup>Nuredin Ibram. **Tătarii din România. Istoric. Spiritualitate. Identitate.** (Tatars of Romania. History. Spirituality. Identity) Constanța, editura Muntenia, 2017, pp.179-190; și Ibram Nuredin. **Comunitatea musulmană din Dobrogea. Pagini de cultură și civilizație.** (The Muslim community of Dobruja. Leaves of culture and civilization) Constanța, Edit.Ex Ponto, 2013, pp.47-52

especially targeted by the state's official body, those who performed professionally and socially and opinion leaders.

Furthermore, the urbanization and industrialization, the dislocation of the rural population, its forced or not forced "transfer" to the town – as a state practice – had as an effect the destruction of the intracommunity bonds, they caused cohesions in the community, in the bonds of the traditional family, they hindered the living, the promotion of traditions and customs of the Islamic cult.

In the collective mind, the opinion that the Tatars are not "one of us" "they should know their place" crystalized, and without taking into account the merits, valuable people of Tatar ethnic origins were not promoted in leadership positions of decision, professionally or politically-administrative in the public office of the Romanian state. The quantification of the Tatars' participation into the public-political life is hindered by the lack of their political representation, by the lack of identity associations, of cultural and teaching institutions, of magazines, of the press and of RTV shows in the maternal language, the Tatar language.

We, the Tatars, are aware that citizenship does not automatically make you one of them, a person respected and appreciated, that the ethnical and religious discriminations do not let themselves be extirpated, not even by legislation, not even by the propaganda of an egalitarian discourse, not through the "politically correctness" approach.

Voluntarily or involuntarily, the Tatars today are feeling the acculturation phenomenon, of the assimilation of some cultural characteristics, traditions and customs of the majority Romanian group, they live in mixed marriages, but mostly there is a loss of authenticity, of the "the purity" of our live, colored, specific ethno-folkloric and culturally-religious practices. Moreover, the maternal Tatar language, unspoken by the young generation, has a bleak prospect. If it will not be supported logistically, materially –



financially, institutionally and morally through law, it will remain a museum language.

The Tatar language, homeland and culture, the first sign of national identity, is, unfortunately, included in the UNESCO Atlas of endangered languages, with the assessment that by the end of the twenty first century it will disappear together with the other languages – 11 in total – which come from Romania (Torlak, Yiddish, Gagauz, Csango, Saxon Dialect, Ruthenian, Romani, etc.)

The protection of the identity – through the Tatar maternal language – is an obligation of the Romanian state, even more so as other minorities, numerically smaller, benefit from the implementation of their maternal languages in the school curriculum of the teaching institutions of the state system (daycares, kindergartens, secondary schools, high-schools, even higher education institutions). The European Charter of regional or minority languages adopted at Strasbourg (5 XI 1992) ratified by the Romanian Parliament through the Law 282/24.10.2007, officially recognizes that the Tatar language is a protected language having a level of protection in accordance with the articles from the second part of the Convention (art.2, paragraph 1, from the Charter).

Nowadays, the appropriation and real practice of the conjugated Tatar language with the promotion of the oral and written culture, of the traditions and customs specific to the Islamic religion are the main means of construction, of preserving and affirmation of the Tatar identity and consciousness. A dynamic identity, always reconstructed and assimilated, which implies the unity, clairvoyance and activism of the Tatar community, the fortification of the collective mind and of the Tatar community.

The Tatars of our times are bearers of Romanian values, of Romania, the country which has been hosting us for over nine centuries and which we have served with loyalty in troubled times. We, the Tatars, are carriers and promoters of the values of the Turkish and Islamic world of which we are part of through origins,

history, beliefs, language and aspirations. We, the Tatars, were educated in the spirit of European and universal values, to which we have access through the education system and through mass-media. However, we have personal values, different, original, authentic, created by the personalities of yesterday and today of the Tatar ethnicity, values which give us legitimacy, dignity, meaning, strength and, why not, perspective.

We, the Tatars of Romania, take pride in the literary man Mehmet Niyazi (1878-1931), the national poet, pedagogue and exceptional journalist; Kemal Karpat (1925-2019), world-prestigious historian, author of reference works in the field, written in Romanian, Turkish and English; with Ali Osman Becmambet (1912-2013), teacher, social activist, anticommunist, militant for the Crimean Tatar cause, sentenced to many years of jail during the communist period; with Sebat Husein (1917-1977), musicologist, composer, opera artist, with Selim Abdulachim (1866-1943), the first juror of Tatar ethnicity, lawyer and three times Constanța deputy during the interwar period in the Romanian parliament; with Saim Osman Karahan (1939-2015), sophisticated intellectual, author of the monumental „Dicționar al graiului tătar dobrogean” (Dictionary of the Dobruja Tatar Dialect) (3 vol.); cu Musa Geavit (1931 - 2010), world renown Physicist, member of the Romanian Academy; cu Negip Hagi Fazil (1906-1948) playwright and leader of the Crimean cause, killed viciously by the communist repressive Security body, without a brief trial; with his brother, Müstecip Hagi Fazil (Ülküsal) – 1899-1996, lawyer, writer, founder, director and editor of the magazine „Ideal” (Emel); with Ahmet Nurmambet (1893-1953), career officer, commander of the Medgidia garrison, decorated with orders and medals of the Romanian state; with the mayors of Medgidia and Constanța – Kemal Agi Amet and Ali Cadâr respectively; with the muftis Nuri Resul, Enan Curtmolla and Etem Curtmolla (1884-1963), ostracized by the communist regime; with an array of literary men Ismail Ziyaeddin, Tahsin Ibrahim, Yaşar Memedemin, Kerim Altay, Gevat Raşid, Enver Mahmut, Ekrem

Menlibai, Ahmet Naci Cafer Ali, Agi Amet Gemal, Necibe Şukuri and many others. These personalities – barometer are the cultural trademark of the Tatar ethnicity dignity, nobility and creative value.

I believe that living the present in harmony with the self and the “Other” is the key to the common future, to living together beneficially for us and for the country.

### 3. Historical-document texts about the Tatars – a journey through time

\*\*\* Ibn Battutah (XIV century), who was impressed by the Tatars morality and strict laws against horse theft, noted “Here is their judgement... That who is to be found with a stolen horse is forced to return it together with nine other horses; if he cannot, his children are to be taken away as a fine, and if he has no children, then he is strangled like a sheep”. (C. Brătescu. Ibn Battutah. Un călător arab prin Dobrogea în sec. XIV. (An Arab traveler through Dobruja in the fourteenth century) În Analele Dobrogei 4, nr.2, aprilie-iunie 1923)

\*\*\* Hans Cristian Anderson, Danish writer, who stationed in Constanța in 1841 to continue his road towards Cernavodă with a stagecoach, noted that here a mosque existed, there were several houses, a dirty café with a porch in the street for the impassive Turks who smoked their hookah while drinking coffee. Some ragged paupers with long beards, turbans, kaftans and slippers, roam the streets collecting cow dung for burning, wood could only be found several miles away. Together with an English messenger, he visits a Tatar house, humble with a reed roof. “They had to had to squeeze into the low room which seemed to them more like a big chimney. The walls disappeared into a fog, everything around was lost in smoke”. The two see here a beautiful Tatar woman and Andersen believes that a painter might have created an original painting with the “double light, the fire from the hut and the sunset which entered bloodily through the low door”. (Marcel Romanescu: „Andersen în România. O călătorie pe Dunăre acum o sută de ani”

(Andersen in Romania. A Danube journey from 100 years ago). În: „Revista Fundațiilor Regale, 8, nr.1, ianuarie 1941, pp.180-181)

\*\*\* Xavier Hommaire de Hell, a French engineer, mentions in his Euxinus voyage from 1846 that “the few Tatar people which live in these pleasant places are the remaining of the famous horde from Budjak which goes up to the Crimean khans. The Mongolian type is here, diverted by the mix with the Turkish nation, like the Nogais from the Sea of Azov. However, you can find the most touching hospitality with these paupers. (Marin Rareș. „Xavier Hommaire de Hell. Un călător prin Dobrogea în 1846” (A Traveler through Dobruja in 1846)) În: Analele Dobrogei, 15, 1934, pp 63-64.

\*\*\* Barbu Ștefănescu Delavrancea, editor of the newspaper „Românul” (The Romanian) for which he was supposed to write a story related to the positioning of Ovidiu’s statue, seeing for the first time the Tatars of Caramurat – today Mihail Kogălniceanu – will exclaim: “O! The Tatars! What faces!”, he will note the ethnical reality of Dobruja and will catalogue it as a “curious country” with “its 12 to 14 nationalities” which do not mix, all staying like they are “accommodated”. However, “the Tatar never fights the peasant, neither does he with the Lipovan; the German is not upset with the Turk; and the catholic priest from Caramurat” (...) “might be best friends with the Romanian priest”. (Barbu Ștefănescu Delavrancea. Note constănțene. Memoriu (Constanța notes. Memoir) „Pro Nasone” in: Barbu Ștefănescu Delavrancea, Opere, vol.6, București, 1970).

\*\*\*Nicolae Iorga, historian and constant pilgrim of the Pontus Euxinus, saw in Tulcea, in the first decade of the twentieth century, traders in front of their shops, playing backgammon before the clients came... and in the cafes, on a row of chairs, there are, next to each other, Bulgarian hats, peasant hats, country hats, city hats, Turkish hats, Tatar turbans, and corresponding clothing in an ethnographic exhibition” (Nicolae Iorga, România până la 1918

(Romania until 1918), vol 2, „Moldova și Dobrogea” (Moldavia and Dobruja), București 1940, p.334).

\*\*\*Henri Sanielevici, sociologist and literary critic noticed in Mangalia, the currently popular phenomenon of mixed marriages: Romanian-Russian, Greek-Russian, Greek-Romanian, Bulgarian-Greek, peasant with Greek and the, and the “Mohammedans (the Tatars and the Turks – our note) did not mix with the Christians”, furthermore, even Turks did not mix with the Tatars” (Henri Sanielevici, „Icoane fugare. Documente omenești” (Fugitive Icons. Human Documents), București, 1921, p.95).

\*\*\*Passing through a Tatar village, the memorialist Henri Sanielevici observes low stone houses which “might come from the ruins present everywhere, archeological vestiges” and through the yard, piles of turf (dried cow dung in the sun which was used as fuel) and many young Tatars “fat, clean-faced, showing no sign of physical dirtiness as you would expect from a population so primitive”. The Tatar house is made up of two rooms, one of which is a kitchen where “you can cook and eat” and a bedroom where “you sleep and entertain guests”. The oven from the kitchen is also used in the sleeping room; “there between the oven and the wall remains a space, which, blocked by a wooden screen, painted nicely and having a door, forms some sort of narrow room, limited by two walls and by the oven in the back and by the screen in the front”, and serves as the bathroom. “Twice or three times a week, a Tatar once told me (...) the man and the woman close themselves in turns in this room which is kept warm in the winter by the oven and wash their whole body with a brass basin” Constantin Cioroiu Marian Moise. *Litoralul românesc la 1900. (The Romanian seashore in the 1900s)* Edit. Europolis, Constanța, 2001, p.246-247

\*\*\*The unparalleled charm of Constanța from one century ago and more can be found in the text “who comes down, in the summer, in the 1900s, in the Constanța train station, could hear together with Romanian words (often with a foreign accent – Turkish, Greek, Albanian, Armenian), French speech, (...), guttural

Tatar speech so foreign to the European ears, („Selâm Alekîm” – Peace to you; Koş keldîñiz – welcome; Koş buldîk – how good to see you”), Greek conversation, familiar to the Romanians from the Phanariot age onwards, the Bulgarian of the vegetable sellers, but also Italian, German, English, etc. here functioning many European powers consulates. (Constantin Cioroiu, Marian Moise: „Oameni de la Pontul Euxin” În: Litoralul românesc la 1900. (The people of Pontus Euxinus in The Romainan seashore of the 1900s) Editura Europolis, Constanța, 2001, p.129)

\*\*\* The Tatars, a Muslim population related to the Turks “exceled at raising horses, themselves being very good cart drivers and unmatched riders... manifested themselves as an honest and loyal population also in the interethnic reports with the Romanian state” (ibid.p140); in the countryside, the Tatars were generally preoccupied with agriculture and raising animals, and in the cities, with small trading, regularly being industrious, economical, somber and enjoying a good economic situation”; if the Tatar men handled the field work, the Tatar women “only handled house chores and embroidery” (idem, p.238)

\*\*\* The legend of the commune Băneasa (Paraköy) is symptomatic, it says that the Crimean Tatar Beizula, took the road for Dobruja and wishing to settle, he dug the base of his future home and had the luck – from Allah – to unravel a bucket of coins. With this money he built a great house, bought cattle and land. Attracted by this luck, many others built houses, created a purpose for themselves, and founded the village of coins, named in the memory of this treasure Parachioi, today Băneasa. (idem p.215)

\*\*\* Ion Adam in his reports volume „Constanța pitorească” (Picturesque Constanța) (1907) is impressed by the “pitter-patter of the Tatar sealed wagons which carry the grains towards the ships in the port”, by the “stone minarets, spry and round which rise thin and white above the heavy, low mosques”, by the horse running from May to September from Anadalchioi with a typical ritual: first, “a row of carriages pulled by two horses” in a straight line, which

leave galloping, then come the “Dobruja horses” rode by Muslim boys between 12 and 13 years old. It is something funny to see children riding without a saddle and tied to the horses, so they do not fall (...); then a break for music and finally, the race of the horsemen and the prizes (idem, pp.243-244)

\*\*\* The academician Ion Simionescu, for which the Dobruja land is a “Noah’s ark” on the English road, actually the road between Constanța – Cernavodă, which passes through several Tatar villages, “today largely colonized” said that the Tatars – who still have a love of horses – have kept the physical characteristics but also the customs, the sign of that ethnic conservatism which not even death can destroy, an enigmatic strength of people preservation even when the crossings are wealthier (Ion Simionescu, „O țară din povești”, (A country from tales) vol.I Editura Cartea Românească, București, 1928, p.90)

\*\*\*The old Tatars which are waiting the travelers for a living at the train station Caraomer (today Negru Vodă) – connecting link with Mangalia – have the skin on their face burnt by the sun, shriveled and with deep wrinkles on the cheekbones “with eyes like twists”, “they still wear the old turban and pantaloons, tied up at the waist with a white or red cummerbrand wide up to the chest”, and the young Tatars, “more bald, have kept only the hat and the habit of keeping their hand in their pockets. The eyes and legs like two bows show their origin”. Moreover, they are peaceful and nice people. It is the toning-down of the quiet sunset. (idem, p.97)

\*\*\*The Tatars “welcome you into their home with the courtship of a decent person” and once you sat on their “small cushions which stand instead of chairs, the host gives you the cigarette case filled with tabaco, brings you the usual coffee and gives it to you while making a deep temennah bringing the right hand to the heart. (idem, p.90)

\*\*\* The university professor, dr. Ion Nistor, in one of his research papers, a professional probity and written with writing

talent, a peremptory proof of a thing well done, Istoria Basarabiei (The History of Bessarabia) (1921) has memorable pages about the Tatars of the thirteenth and eighteenth centuries. He said: “The Tatars, warrior people, suffering for all their needs, which had no care for wealth but for winning, sons of the steppe in all the life’s surrounding, were trading, saving, and walking the animals over the pastures”.

A French traveler through the Tatar area, in 1585 said that along the seashore in several places he “saw families” which were changing their dwelling place from time to time after the pasture; they do not have another home except for the wagons with for wheels, very long, in which they have many levels and at the end a windmill with four up until six sails to make flour, and they pull them wherever they want them with several pairs of horses or of bulls.

Their chief food was “the millet from which they boiled some sort of polenta. Besides this, they caught fish from Dniester and drank the milk of the mare from which they made cheese and dried it in lumps to keep it longer without deteriorating. The lumps were thrown in the cauldron where the polenta was boiling, to make it fatter and tastier.

The wood houses were “covered by reed. Only the palace of the Khan of Căușani had windows. In the common houses the windows were open during summer and shuttered up during winter”.

The Tatars did no “plowing”, they were preoccupied with cattle breeding, kept sheep, goats and white cows, but also herds of dromedaries and camels between which you could find white specimens which was a great wonder to foreign travelers. The “Tatar horses” were very famous. “It seems like the Tatars cared a lot about their women because the mârzacs – a noble title in the Crimean khanate – used to reinforce the documents with the phrase that if the commitments were not met, they should “be stripped of law and separated from their wives”.



There was a rich literature about “real torment, but also imagined suffered by those enslaved by the Tatars” ... there was a saying among the people “it’s not like the Tatars are attacking”, also that the Tatars and ogres from Budjak ate the meat of the slaves after they fattened them “like cattle”. (Ioan Nistor – *Istoria Basarabiei (The History of Basarabia)*, Edit. Humanitas. București, 1991, pp.93-94, retipărită după ediția a IV a, Editura „Glasul Bucovinei” (*The Voice of Bukovina*), Cernăuți, 1921).

\*\*\* The historian and ethnographer Dr. Paul Traeger, in his *Studii despre Dobrogea (Istorie și etnografie) (Studies about Dobruja (History and ethnography))*, says that the Dobruja Tatars are divided between the old Tatars “those who once had their own hereditary khan and have kept the Mongolian type purer and the Nogai Tatars” a mixture between Mongolian, Pechenegian, Kazarian and Cumanian blood”; “The old Tatars, mixed with the newcomers which hold in Central and South Dobruja a surface of over 40 square miles” (*Imagini din Dobrogea – traducerea în limba germană a lucrării „Bilder aus der Dobrudscha (1918)” (Images from Dobruja – translation in German of the work Bilder aus der Dobrudscha (1918))*), coordinator and foreword by Dr. Constantin Cheramidoglu, Constantart, 2008, pp.275 și 285).

Referring to their life rhythm and their cultural anthropological elements, the reputable historian notes that the Tatar and Turkish settlements have a “lazy silence”, that the Tatar women wore their hair braided thinly and that “during celebrations, the girls wear a big colored beauty mark between their eyebrows”. (Idem. p. 288)

\*\*\*The Tatar ballet dancer and choreographer Rudolf Nureyev (1938-1993), “the man with golden feet”, dubbed the “Lord of the Dance”, who danced at “The Royal Ballet” from London and was the director of the “Ballet de l’Opera”, from Paris, described, in memorable words, his countrymen, the Tatars and himself. “I cannot say for certain what being a Tatar means for me, and not a Russian, but I feel this difference in myself. Our Tatar

blood runs a little bit faster and it is ready to boil at any time. And, anyway, I believe that we are more sensitive than the Russians. On one hand, we have some sort of Asian delicacy and, at the same time, we have the ardor of our ancestors, those slender and magnificent horse riders. We are a strange mix of tenderness and roughness, an extremely rare combination with the Russians. This is probably why I feel so close to the heroes of Dostoevsky. The Tatars fires up right away. They are arrogant, but at the same time passionate and sometimes subtle and cunning like foxes. The Tatars sum up a multitude of characteristics specific to animals and this is what I am”. Taner Murat – „Locuiesc pe ulița Tatarstan” (I live on the Tatarstan road), edit. Anticus Press, Constanța 2019, p.68).

# Minoritatea turco-tătară din România (1944-1989)

*Prof.univ.dr. Marian COJOC*  
*Universitatea „Ovidius” Constanța*

În mod incontestabil, orice elementară analiză istoriografică ne poate convinge, fără putință de tăgadă, asupra efortului statului român pentru asigurarea unui cadru democratic în direcția manifestării plene a tuturor cetățenilor săi, fără nici o deosebire, cel puțin până la instaurarea regimurilor de nuanță totalitară în România. Chiar și după 1947 în *Constituțiile* regimului socialist totalitar, formal, s-au recunoscut unele drepturi și libertăți pentru toți cetățenii, fără deosebire de sex, rasă sau religie. Un adevăr elementar, în aceeași notă invocată, ne relevă faptul că minoritatea turco-tătară, în cea mai mare parte a sa o regăsim în ținutul românesc dintre Dunăre și Mare și în anii regimului comunist din România. În acest sens, Dobrogea a evoluat indubitabil, în sfera istorică, sociologică sau demografică, marcată de apelativele „mozaic” sau „model” interetnic, fiind considerată o zonă specială a țării, dacă se are în vedere mulțimea minorităților naționale. Totuși, de-a lungul istoriei, tabloul etnic dobrogean a suferit modificări sensibile în privința preponderenței românești, în creștere permanentă, după 1878, în raport cu multitudinea minorităților naționale (16 înregistrate la recensământul din 1930 și 17 la recensămintele din 1956 și 1966, incluzând între ele și „naționalitățile nedeclarate și alte naționalități”).

Urmărind evoluția demografică a minorității turco-tătare dobrogene, putem constata că la începutul anului 1944, în județul Constanța, dintre cei 48.643 locuitori aparținând minorităților

naționale, turcii (turco-tătari) erau estimați la 22.991 locuitori. La sfârșitul lunii iunie, cifra era neschimbată ceea ce demonstrează faptul că minoritatea în cauză era cea mai bine reprezentată pe ansamblul populației de la Mare.

În celălalt județ al Dobrogei – Tulcea, minoritatea turcă (turco-tătară) era estimată în mai 1945 la 2.575 locuitori, reprezentând astfel un procent mult mai mic din totalul minorităților naționale tulcene, de 43.074 locuitori.

În 1946, la nivelul județului Constanța, turco-tătarii continuau să reprezinte numeric locul fruntaș, acum populația în cauză numărând 27.570 locuitori, deși în municipiul Constanța ei se situau abia pe a treia poziție în rândul minorităților marcante ale orașului.

Conform recensământului din 1948, minoritățile (denumirea în actele oficiale era aceea de „naționalități conlocuitoare”) existente în România reprezentau 13,4% din populația țării. Populația turcă-tătară după limba maternă, era estimată în mediul rural și urban la 28.782, reprezentând 0,2% din total (mai exact doar 9.344 în mediul urban și 19.438 în cel rural).

Interesant este faptul că în această asocierie nominativă – populație turco-tătară după limba maternă – 70% aparțineau limbii materne tătare și 30% limbii materne turce. La recensământul provizoriu din 25 ianuarie 1948, numărul turco-tătarilor din Dobrogea nu s-a modificat substanțial față de primii ani după război, în Tulcea fiind estimați 2.372 locuitori, iar la Constanța, aproape 29.000.

Noua împărțire administrativ-teritorială a țării din 1950 a făcut ca la recensământul populației din 21 februarie 1956, numărul locuitorilor turci să fie de 11.468, iar al tătarilor de 20.253 pe întreaga regiune Constanța. Un an mai târziu, populația tătară înregistra o ușoară creștere ajungând la 20.490, în vreme ce numărul turcilor scădea la 11.232 locuitori.

În sfârșit, recensământul din 15 martie 1966 evidențiază faptul că în județul Constanța, la o populație de 465.752 locuitori,

principala minoritate națională rămânea populația tătară, cu 21.358 locuitori, pe poziția a doua în ordinea mărimii minorităților naționale situându-se turcii cu 14.118 locuitori. În județul Tulcea recensământul demonstra aceleași poziții *codășe* pentru populația turcă – 2.091 locuitori și tătară - 401 locuitori.

Am insistat, în mod deliberat, asupra reperelor statistico – demografice din convingerea că cifrele menționate pot ușura, într-o măsură oarecare, înțelegerea evoluției istorice a minorității turco-tătarilor din Dobrogea, pe întreg segmentul temporal analizat (1944-1989) în care întreaga populație românească, alături de toate celelalte minorități a avut de înfruntat încercări teribile, unele mai dure chiar decât războiul încheiat în Europa în 1945.

Este interesant de constatat fenomenul evoluției inegale a minorității turco-tătare pe întreg intervalul istoric urmărit, raportându-ne doar la paradoxul situației des întâlnite, atât în anii tranziției spre regimul socialist-totalitar (1944-1947), cât și în primul deceniu al noului regim, în care, în vreme ce unii dintre membri comunității erau implicați activ în construirea și edificarea societății de inspirație sovietică în România, alții formau obiectul de persecuție al organelor abilitate ale sistemului comunist (miliția și securitatea).

Prezența unor elemente ale minorității turco-tătare în cadrul noilor structuri politice și de masă la nivel local, după 23 august 1944, o sesizăm în județul Constanța unde, în comuna Viișoara, la 22 octombrie 1944, în momentul constituirii *Comitetului Frontului Plugarilor*, își punea semnătura Mambel Abibula, pentru ca a doua zi, reprezentanții *Comitetului Uniunii Patriotice* (între cei opt regăsindu-se reprezentantul tătar amintit), ai *Comitetului Apărării Patriotice* și ai *Gărzilor Patriotice* (între aceștia regăsindu-se alt minoritar, Murat Bogosi) să semneze un proces verbal pentru constituirea unui comitet care să acționeze „pentru bunul mers al comunei”.

Cercetarea documentelor de arhivă a relevat felul în care minoritatea turco-tătară și-a creat după 23 august 1944 o proprie

organizație, considerată de comuniști una de „masă”, intitulată *Uniunea Democrată Musulmană* (UDM), care la 31 decembrie 1945 dispunea de 300 membri în Constanța. Nu lipsită de interes, din perspectiva analizei tutelei comuniste asupra organizației turco-tătare, apărea aprecierea conducerii acestei formațiuni față de dr. Petru Groza: „populația mahomedană din Dobrogea, loială și cinstită față de guvernul de largă concentrare democratică în dorința de a-și exprima solidaritatea față de regimul democratic instaurat în țara noastră la 6 martie 1945, a procedat la înființarea *Uniunii Democratice a Musulmanilor*, care pe lângă sentimentele de grațitudine vă exprimă sincerele sale asigurări și neclintita sa dorință de a contribui la reconstrucția țării în rând cu celelalte naționalități conlocuitoare din această țară liberă, independentă și democratică”. La sfârșitul anului 1946, UDM avea deja 630 membrii și, fapt demn de subliniat, era condusă de avocatul constănțean Hamdi Musaret.

Totuși, este de remarcat faptul că într-un raport al organizației PCR Constanța din decembrie același an, se aprecia faptul că din punct de vedere politic „și turco-tătarii stau sub mai multe influențe”. Autorii raportului făceau trimitere la problemele conducerii confesionale ale comunității turco-tătare apreciind pertinent importanța credinței în rândul populației musulmane, speculând totodată neînțelegerile momentului. Într-adevăr, unitatea conducerii confesionale a comunității turco-tătare fusese puternic erodată încă din 1945. În acest sens, într-un referat din 24 septembrie 1945, semnat chiar de viitorul șef al Securității constănțene, Nicolae Doicaru, înaintat Direcției Generale a Poliției, se recunoștea acțiunea de urmărire îndeaproape a activității Consulatului turc, în paralel evidențiindu-se și frământările înregistrate la nivelul muftiatului din Constanța, aflat în strada „Mitropolit Șaguna”.

În ziua de 2 octombrie 1945, în sala cinematografului „Regina” din Constanța, au avut loc lucrările *Congresului Preoților Mahomedani*. Manifestarea a fost îndeaproape monitorizată de

Chestura Poliției Constanța, Poliția de Siguranță ce a întocmit a doua zi un raport și l-au înaintat prefectului Constanței. Cu acest prilej, organele poliției au constatat următoarele: „Ședința Congresului a început la orele 11 sub președinția muftiului din Dobrogea și au luat parte delegații musulmani (preoți și învățători) din județul Constanța cum și un delegat al Ministerului Cultelor. Au vorbit primul muftiu al Dobrogei, *Hagi Ali*, hogo, consilierul județean al Muftiatului Dobrogei, *Memet Ali Osman* din partea PSD Constanța, delegatul Ministerului Cultelor, *Gemet Maram*, preot *Saib Emir* din comuna Albești și dl. Victor Dușa, prefectul județului Constanța”. În raportul Chesturii, în afară de mențiunea „au participat 100-150 de persoane și Congresul a luat sfârșit la orele 14.00”, alte amănunte despre problemele comunității turco-tătare nu erau consemnate.

Pe aceeași linie a implicării politice sub îndrumarea comunistă, la 26 septembrie 1946 la Constanța, a luat ființă *Frontul Unic Muncitoresc Musulman*. Din partea PCR, actul de constituire a fost semnat de reprezentanți ai comunității turco-tătare, respectiv ing. *Irfan Feuzi*, *Menzeit Sali* și *Refic Abduraman*, membrii ai PCR iar din partea PSD au semnat *Mustafa Emin*, *Cheazim Memet* și *Memet Suliman*. Sarcinile imediate pe care și le-a propus alianța au fost: „1. Numirea în demnitatea de muftiu al musulmanilor din România a unui element din cele mai pregătite profesional, cu o moralitate integră, cu concepții real democratice, fiind în același timp în asentimentul maselor musulmane; 2. Democratizarea Comitetului Central al Uniunii Democrate Musulmane din România; 3. Organizarea comunității musulmane pe baze largi democratice”. Prin cele trei obiective pe care și le propunea spre realizare imediată, Frontul Unic Muncitoresc Musulman demonstra întrutotul subordonarea integrală față de cerințele și comandamentele PCR Constanța.

Totuși, „problema alegerii muftiului” care să corespundă exigențelor amintite mai sus, nu a putut fi rezolvată, cel puțin până în decembrie 1946, după cum consemna de altfel, raportul

comitetului de partid Constanța. În Raportul de activitate pe luna noiembrie 1946 aparținând Secției Organizațiilor de Masă din cadrul Regionalei Dobrogea a PCR se specifica faptul că „elementul musulman în rândurile căruia s-a observat că anumite elemente (sic!) sunt apropiate mai mult partidelor reacționare decât BPD-ului (...) Este nevoie să ne interesăm mai mult și să dăm o atenție deosebită elementului musulman întrucât acesta este o masă mai compactă în Dobrogea. Este nevoie și va fi binevenit să scoatem un ziar central sau local în limba turcă cu care fapt, îi vom atrage sufletește și politicește alături de noi”.

În sfârșit, pe linia evoluției organizatorice, noua formațiune a turco-tătarilor, *Blocul Musulmanilor Democrați*, la rândul ei, „nu a reușit să rezolve această chestiune iar activitatea acestei organizații – în aprecierea autorilor comuniști ai raportului din decembrie 1946 – nu se face simțită”.

Ceea ce părea și mai grav însă, în viziunea raportorilor comuniști constănțeni, era faptul că la alegerile din noiembrie 1946 „mulți musulmani, deși încadrați în partidele democratice, au dat votul reacțiunii”.

Amărăciunea comuniștilor era resimțită și în raportul de activitate al Comitetului Județean PCR Constanța, din noiembrie 1947, în care, de asemenea, se recunoștea faptul că „populația musulmană, deși în majoritate săracă, nu am reușit să o încadrăm pe drumul democrației, o parte stând sub influența unor chiaburi intelectuali sau hogi, care ascultă posturile de radio Ankara-Londra, altă parte e neutră și o mică parte încadrată la noi sau la Frontul Plugarilor. Având în vedere nivelul cultural foarte scăzut, dă cu ușurință crezare zvonurilor”.

Toate aceste aprecieri, dincolo de subiectivismul promovat, sunt neîndoielnic dovezi certe ale angajării formale a unor importante părți ale minorității turco-tătare în susținerea ideilor promovate de PCR în Dobrogea.

Putem remarca, chiar și așa, faptul că, ridicați de jos, din rândul „țărănimii sărace”, între cei 19 primari „ai țărănimii



muncitoare” promovați la 5 decembrie 1948 în județul Constanța, trei aparțineau minorității turco-tătare: *Abduraman Cadîr*, în comuna *Topraisar*, *Rasim Genali*, comuna *Independența și Refic Teofic*, comuna *Tătaru*. De asemenea, în tabelul „cu evidențierile pe luna ianuarie 1949”, înaintat de prim-pretorul Gh. Ivănuță, prefectului Constanței, primarul *Memet Anefi* din comuna *Horia*, era prezentat drept un campion al prestațiilor socialiste: „a executat din debitul anului 1948 un număr de 554 zile cu brațele și 248 zile cu carul; valoarea realizărilor: 287.000 lei”. Pentru „atitudinea de clasă și activitatea depusă în folosul țării (sic!)”, în dreptul aceluiași personaj stă scris mesajul: „*devotat regimului, demască chiaburii, duce la bun-sfârșit sarcinile în condițiile ascuțirii luptei de clasă*”. Aceste calități îl făceau remarcat și în luna următoare, „cap de tabel” de această dată, în special pentru atitudinea sa demascatoare.

Alături de primarii minoritari devotați regimului, în documentele administrative publice locale, erau la fel de apreciați și simpli „plugari”, aparținând aceleiași etnii, precum *Șucri Temur* sau *Tasim Chingiali*, primul „evidențiat la însămânțări și arături, în continuu în slujba poporului (sic!)”. În privința „atitudinii de clasă”, el apărea „devotat regimului, a obligat pe chiaburi să achite datoriile către comună”, în timp ce al doilea se remarcase prin „lămuririle și evidențierile în muncile agricole, fiind *un membru devotat PMR*”.

Până unde a putut duce, în mentalul epocii, vigilența revoluționară sau complexul psihologic provocat de lupta de clasă tot mai ascuțită și în rândul minorității turco-tătare, probează cu tărie cazul lui *Muratacea Raif*, „membru de partid din anul 1945, azi (2 august 1952-n.n.) revizor-contabil la Direcția Generală a Canalului (DGC), adjunct cu educația comunistă în organizația de bază UTM a DGC”.

Vașnicul slujitor al noului regim, aflând că tatăl său a fost arestat de organele securității constănțene, a trimis organizației de bază a PMR de la Canal, o „complectare la autobiografia proprie”, în care exprima, fără niciun fel de reținere, nivelul până la care

ajunsesse virusul „vigilenței” sau cel al „demascării”, al desolidarizării chiar de propriul părinte.

Trebuie menționat că, în 1948, la Constanța, a luat ființă *Frontul Democratic Musulman*. Scopul organizației era „ridicarea nivelului cultural, politic, social și artistic” al populației musulmane din România. Conducerea organizației era asigurată de un Comitet Central format din 17 membri, între numele reprezentative regăsindu-se: *Iusuf Omez, Mustafa Ermin, Resat Idris, Halit Asif, Memet Mina* organizația având filiale în București, Galați, Brăila și, desigur, Medgidia, Tulcea și, nu în ultimul rând, Constanța unde activau jumătate din cei aproximativ 2.000 de membri ai FDT.

Momentul de „cotitură” din decembrie 1948, în așa-zisa „problemă națională”, a afectat și activitatea formațiunii turcilor dobrogeni. Într-un articol de fond al ziarului „Dobrogea Nouă”, de la începutul anului 1949, se arăta că „populația turcă, condusă de *Frontul Democratic Turc*, a întreprins unele acțiuni de îndrumare a maselor și de organizare a unor comitete, cu slabe rezultate”. Organizația turcă era acuzată că „nu a prelucrat până acum Rezoluția în problema națională în principalele centre unde locuiește populația turcă”; faptul că „nu a reușit să desprindă în totul, printr-o temeinică muncă de îndrumare masele de sub influența reacțiunii naționaliste proprii puse în slujba imperialismului turc, englez și american”. Frontul Democratic Turc (FDT) i se imputa faptul că „a apreciat pericolul reacțiunii naționaliste, formate din chiaburi și speculanți și, mai ales, că nu a înțeles ascuțirea și înăsprirea crescândă a luptei de clasă”. În consecință, pe 6 februarie 1949, FDT Constanța, în prezența membrilor comitetului organizației centrale, a ținut ședința plenară mult așteptată. Rezoluția PMR în problema națională „a fost prelucrată de tov. *Husmi Muhamedi* – după cum consemna corespondentul *Dobrogei Nouă*, ing. *Irfan Feuzi* – care a insistat îndeosebi asupra pasagiilor care arată că naționalismul este o armă a burgheziei în lupta împotriva clasei muncitoare, de orice

naționalitate iar internaționalismul proletar este singura cale care duce la justa rezolvare a problemei naționale”.

În dezbaterile ce au avut loc cu acest prilej, și-au spus cuvântul tătari și turci dubrogeni, precum *Demir Ali, Iașar Mustafa, Riza Zeimedin* și *Cadris Cadîr*. Comitetul FDT și-a însușit toate criticile aduse „pe deplin” și, demonstrând aceeași poziție servilistă față de delegații organizației PMR Constanța, „și-a luat angajamentul ca în lumina rezoluției Biroului Politic al CC al PMR, să îndepărteze de îndată elementele capitaliste și dușmani din cadrul FDT și să ducă o susținută acțiune de demascare și izolare a acestora”.

În raportul întocmit de Nemeș Zoltan din 1950 referitor la situația turcilor și tătarilor din Constanța se menționa propunerea de desființare a FDT și crearea, în acest context unui *Comitet Democratic Tătaro-Turc* în conducerea căruia să se regăsească „elemente muncitoare în majoritate tătară”.

Manifestările FDT, în anii 50, au fost identice, la nivel propagandistic și altor formațiuni, nici frontul musulman neputând și neîncercând să-și depășească statutul de „curea de transmisie” a politicii PMR în sânul comunității turco-tătare din România, cu precădere din Dobrogea.

În 1953, Partidul Muncitoresc Român a decis ca activitatea Comitetelor Democratice ale minorităților naționale să fie trecută în sarcina sfaturilor populare și a celorlalte organizații de masă și culturale existente, în condițiile în care în ședința Biroului Politic din 14 ianuarie 1953, Petre Borilă, membru al organului amintit vorbise despre existența unui număr mare de minorități/naționalități, 17 înregistrate oficial însumând o populație de 2.470.000 de locuitori regăsiți, conform noii organizări teritorial-administrative după model sovietic, în regiuni ca: Timișoara, Autonomia Maghiară, Stalin (Brașov), Cluj, Oradea, Galați, Iași, Bacău și, nu în ultimul rând, Constanța. De altfel, în ședința amintită, s-a specificat faptul că organizațiile minorităților

deveniseră o piedică în dezvoltarea „muncii partidului” generând tendințe de izolare, separatism, spirit naționalist-șovin etc.

Într-o informare a Sectorului de Învățământ Superior din cadrul Secției de Propagandă și Agitație al CC al PMR vizând anul universitar 1959-1960, din totalul de 44.760 de studenți înscriși din rândul minorităților naționale reprezentarea minorității musulmane era de-a dreptul infimă: 38 turci, 31 tătari.

Este de menționat în acest context, faptul că, referitor la drepturile și libertățile fundamentale ale indivizilor, deși erau formal recunoscute și garantate prin noua *Constituție* (copie fidelă a celei sovietice) din 1948, totuși, în conținutul ei existau anumite restricții sau interdicții, ceea ce relevă implicit reala discrepanță între principiile general afirmate și realitățile politico-juridice de atunci. Avem în vedere art. 16 și, mai ales, art. 18, ce permiteau formal dreptul tuturor cetățenilor, fără deosebire de sex, naționalitate rasă sau religie de a alege și de a fi aleși în organele statului român dar care precizau așa numitele *incompatibilități* electorale pentru o însemnată categorie de cetățeni români, cei declarați *nedemni*, o nominalizare aplicată unui număr important de persoane, decăzuți din drepturile lor în virtutea problemelor ce le aveau în noul regim datorită originii lor sociale nesănătoase. În această categorie s-au regăsit, cel puțin în Dobrogea, destui cetățeni aparținând minorităților naționale (*în special musulmani*). Astfel, numai în județul Constanța, din totalul populației cuprinse în situația electorală elaborată de organele Prefecturii (Comitetul Provizoriu-n.n.) din 29 noiembrie 1950, de 321.138 locuitori, aveau drept de vot numai 168.837, ceea ce însemna, în viziunea administrației județene că „nu avem 60% din populație care să aibă dreptul de vot”.

De subliniat că numărul „nedemnilor”, numai în județul Constanța, se ridica la 4.323 de cetățeni între care, așa cum spuneam, destui aparțineau minorităților locale. Motivele „nedemnității” acestora erau specifice psihologiei politice a guvernanților noului regim: „chiabur, a exploatat ruși”. Este cazul

lui *Abduraman Calila* din *Agigea*, poziția 731 în situația „nedemnilor”, considerat chiabur cu 5 ha și pedepsit astfel pentru că „a avut legături cu foștii exploataori” sau cazul lui *Osman Suliman* din aceeași localitate, de la poziția 732 din situație, care posedă „3 ha de pământ, 2 cai, două vaci și 30 de oi” dar care „a exploatat (sic!) peste 100 ha pământ, a exploatat brațe de muncă, a lucrat cu foștii boieri”; *Kiazim Gafar*, poziția 733, „cu 5 ha pământ, a exploatat 50 ha, a făcut politică țărănistă și este dușman al clasei muncitoare”; *Daud Muratcea* (822) din *Osmancea*, în dreptul căruia apărea precizarea – „dușmănos, nu este supus (sic!)”. Lor li se adăugau alți chiaburi cu suprafețe mai mari ca: *Omer Agi Gafar* (730) din *Agigea* „cu 18 ha, a făcut politică liberală a exploatat brațe de muncă, atitudine dușmănoasă, are 3 cai, două vaci”; *Sadîc Derviș* (836) din *Mereni*, cu „34 ha, nu e dușmănos (sic!)”; *Teofic Islai* (827) din *Mereni*, cu „33 ha, 200 oi, 6 vite mari, a exploatat brațe de muncă, dușmănos”; *Șefchet Islai* (828) „cu 40 ha, cal, căruță și atitudine dușmănoasă (sic!)” sau *Cherim Seit Islai* (943) pe a cărei caracterizare scria la fel de sec: „a avut 47 ha și 5 atelaje, a exploatat pământul cedat la GAS”.

Din perspectiva politicii represive, promovate de autoritățile comuniste, cea mai importantă minoritate (numeric) – musulmană din județul Constanța, minoritatea tătară, a constituit obiectul unui discriminatoriu tratament, evidențiat cu precădere în ultimele luni ale anului 1944 și începutul anului următor (deși rapoartele IGA Constanța apreciau, cu o lună înaintea zilei de 23 august 1944, că „elemente tătare băștinașe sunt corecte și credincioase statului”). Motivul principal al schimbării de atitudine a autorităților față de minoritatea tătară din dobrogeană era acuzația adusă tătarilor băștinași, de ocupantul sovietic, că ar fi ajutat (oferind adăposturi și ajutoare materiale) pe consangvinii lor refugiați din Crimeea, în Dobrogea, în anii războiului.

În consecință, împotriva etniei tătarăști din ținutul *Marea* s-a dezlănțuit o prigoană asemănătoare celei produse asupra etniei germane din aceeași zonă, după 23 august 1944, ocupantul sovietic

invocând necesitatea aplicării prevederilor art. 5 al Convenției de Armistițiu din 12-13 septembrie 1944 și solicitând expres autorităților române „repatrierea” urgentă a tătarilor crimeeni. În acest sens, delegatul sovietic pentru problema repatrierii cetățenilor sovietici din județul Constanța, mr. Nekrasov, acuza autoritățile locale, la 27 decembrie 1944, că „până astăzi nu s-au luat măsuri pentru îndeplinirea punctului 5 din Convenția de Armistițiu între URSS și România (iată, deci, percepția sovietică asupra Convenției de Armistițiu cu Națiunile Unite), din partea Prefecturii, Chesturii Poliției și Jandarmeriei”.

Administrația publică județeană, în frunte cu prefectul Victor Dușa, nu a făcut decât să se conformeze ordinelor imperative sovietice, predând tătarii crimeeni, în cea mai mare parte a lor, sovieticilor, pentru repatriere. Prefectul Constanței raporta în acest sens Ministerului Afacerilor Interne, la începutul lunii februarie 1945, că „sunt întocmite liste din ordinul Comisiei Aliate de Control (sovietic-n.n.) pentru tătarii crimeeni supuși repatrierii”. Totodată, șeful administrației județene Constanța preciza că „pentru descoperirea acestora care sunt ascunși (sic!) se cercetează și tătarii din Dobrogea. Pentru aceștia din urmă nu s-au întocmit și nu se întocmesc liste”.

A fost cercetat cu acel prilej, fostul muftiu al tătarilor din Dobrogea, *Sadîc Ibrahim* care, după 23 august 1944, fusese internat în lagăr „pe motiv că a fost în Crimeea, trimis de Gestapo-ul german (sic!) pentru a determina curentul de desfacere a Crimeii de Uniunea Sovietică”. El era acuzat și de faptul că „a creat nuclee de tătari veniți din Crimeea care au defăimat în cel mai înalt grad statul și armata sovietică” ceea ce nu putea fi iertat de ocupantul sovietic.

În urma controalelor efectuate de organele abilitate, Prefectura Constanța, sintetizând datele obținute, înainta Ministerului Afacerilor Interne constatarea că „s-au sustras repatrierii în URSS un număr de 588 de cetățeni sovietici (mulți dintre ei tătari-n.n.), care au fost înaintați Comisiei Județene pentru Repatriați, după data de 9 martie 1945”. În baza solicitării exprese

a împuternicitului Comisiei Aliate de Control la Constanța, nemulțumit totuși de rezultatele colectării de repatriați executate de autoritățile locale, prefectul Victor Dușa raporta că „am ordonat un nou control în fiecare comună rurală și în fiecare oraș (...). Controlul s-a efectuat între 17-20 mai a.c. (1945-n.n.) și am descoperit încă 33 persoane repatriabile” (o dramă asemănătoare va mai suporta minoritatea tătară din Dobrogea în anii 1951-1952, când multe familii ale acestei etnii au fost deportate, în condiții teribile, la mare distanță de casele lor).

Referitor la monitorizarea minorității tătare din Dobrogea sau în legătură cu ea, motivele cunoscute deja erau amplificate, chiar la începutul anului 1948. Ca dovadă, în ziua de 31 ianuarie, Direcția Generală a Siguranței a emis ordinul 58120 S, prin care cerea comisariatelor de poliție portuară să ia măsuri „pentru arestarea foștilor membri ai Comitetului Tătarilor din Crimeea care în prezent stau ascunși în țară: *Abduramitov Aidul Djemil*, fostul președinte al comitetului (...), *Kurtseitov Eredjen*, vicepreședinte al comitetului, *Geamanov Mamet*, fost conducător al secției de propagandă, *Ablai Feumei*, fost conducător al secției religioase, *Sadîc Fazal*, vice al secției religioase, *Husein Apan*, fost conducător al secției administrative etc” (în total 24 de urmăriți general). Semnatarul ordinului, preluat de Inspectoratul Regional de Poliție Constanța, solicita intensificarea cercetărilor pentru identificarea tuturor celor enumerați, rezultatul urmând a fi raportat de fiecare comisariat de poliție din zonă „până la 19 februarie, urmărirea persoanelor sus-menționate urmând a se face în continuare (...)”.

O autentică dramă au suferit tătarii dobrogeni în acel an, prin asasinarea lui *Nagip Hagi Fazil*, una dintre remarcabilele personalități ale tătarilor dobrogeni, absolvent al Seminarului Teologic Musulman din Medgidia – instituție cu o vechime de peste 300 de ani în Dobrogea – închisă în 1965, apoi al Academiei de Studii Cooperative din București, poet și scriitor la revista „Emel”, întemeiată de fratele său mai mare, *Mustegep Ulkusal*, autor și al unei drame intitulate „Crimeea”. Când NKVD-ul a început

vânătoarea tătarilor crimeeni, Nagip Fazil a fost unul dintre organizatorii adăpostirii acestora. Acest fapt, aflat de autorități, l-a determinat să se ascundă, la rândul său, într-un sat din județul Constanța. A fost prins pe 15 octombrie 1948 de către ofițerii sovietici, anchetat, torturat și ucis în ziua de 22 octombrie 1948.

Incapacitatea autorităților de a-i descoperi pe tătarii urmăriți era demonstrată, practic, prin emiterea și repetarea altor ordine asemănătoare celui din 31 ianuarie 1948, deoarece etnicii în discuție părăsiseră de mult teritoriul României. Totuși, măsurile autorităților s-au îndreptat, după 1948, mai ales asupra tătarilor dobrogeni care avuseseră legături cu mișcarea de întemeiere a unui stat independent în Crimeea, al etniei tătare. Treptat, acțiunea autorităților va fi convertită, în intervalul 1949-1953, în investigații concrete asupra unor membri ai minorității tătare dobrogene, acuzați de spionaj împotriva statului român. Mai concret, și totodată extrem de semnificativ, pentru spiritul epocii, a fost momentul arestării și condamnării la grele pedepse a grupului de 15 minoritari tătari, din februarie-martie 1953. La 12 februarie 1953, la sediul Securității Staului Constanța era întocmit procesul verbal ce încheia „cercetările cu numiții: *Ismambet Iusuf, Mustegep Husein, Memet Mendu, Ali Osman Becmambet, Memet Ali Vani, Abdula Teofic Isleam, Serafedim Ibrahim, Sultan Fazâl, Sali Mendu, Mazif Geanacai, Geoaffer Iusuf, Șaib Veli Abdula, Amet Mustafa, Malic Cadîr, Enan Curtmola și Căruntu Ștefan* care se fac vinovați de participare și constituire în organizații contrarevoluționare, mișcarea națională tătară, care a desfășurat (sic!) o propagandă pentru așa-zisa *Eliberare a Crimeei* și formarea unui stat independent tătar, colectare de bani, alimente și găzduire a elementelor naționaliste crimeene, care au colaborat cu trupele germane în timpul războiului și se aflau fugiți (sic!) pe teritoriul țării noastre, *precum și acțiunea de spionaj dusă în favoarea serviciului de spionaj turc (...)*”.

Bagajul substanțial al organelor Securității la adresa grupului sus-numit (alături de cei 15 tătari aflându-se și un român,



Căruntu Ștefan) constituia, de fapt, expresia debusării cercetărilor și urmăririlor tătarilor dobrogeni încă din timpul războiului. Ca dovadă, investigațiile organelor de anchetă penală se îndreptaseră asupra implicațiilor pe care le avuseseră, în anii 1942-1943, cei acuzați în strangerea de voluntarii din teritoriul dobrogean, în furnizarea de informații organelor germane de ocupație din Crimeea și, nu în ultimul rând, în colaborarea cu serviciile secrete străine, prin personalul consulatului turc din Constanța, în anii 1950-1951. În materie de spionaj propriu-zis, procesul verbal amintit sintetiza numeroase anchete, declarații și procese verbale de interogatoriu pe care Securitatea constănțeană le luase, atât celor aflați deja în stare de arest cât și zecilor de martori cu care, într-o formă sau alta, tătarii arestați avuseseră legături.

Organele Securității, pentru susținerea acuzației de spionaj, au prezentat schimburile de scrisori realizate de unii membri ai lotului, prin marinarii turci, cu serviciul secret turc, în special din lunile mai 1950 și iunie 1951. În procesul verbal de interogatoriu al lui *Ismambet Iusuf*, din 19 iulie 1952, acesta recunoștea că „o altă porțiță pe care o aveau (tătarii menționați-n.n.) de a trimite informații, aveau (sic!) pe *Șefchet Musa*, care era secretar al consulatului turc din Constanța, care avea mai multe posibilități de a trimite corespondența cu informații în calitatea pe care o avea în cadrul consulatului turc”. Același prim și important acuzat din lotul tătar (fost învățător și hoga, ce făcuse parte și din mișcarea legionară, conform datelor Securității, încă din 1937) a indicat și ce anume li s-a cerut în materie de informație, de către serviciul secret turc, pe filiera amintită: „despre felul cum s-a trecut la exproprierea moșierilor și ce măsuri s-au luat împotriva acestora; despre reforma învățământului, despre situația economică a țării, adică (sic!) cum se prezintă piața, dacă se găsesc alimente, situația comerțului liber și la stat, cum trăiește populație etc”.

În interogatoriul lui *Septar Memet Mendu* din 16 iunie 1952, acesta a recunoscut că pe aceeași filieră (marinara turci sosiți cu diferite ocazii în portul Constanța și personalul Consulatului turc) a

dat informații despre începutul lucrărilor la Canal, arătând că „ele merg prost, că pe șantierele Canalului este mare debandadă și risipă de materiale, că se muncește cu oameni veniți de bunăvoie cât și cu oameni aduși cu forța, care sunt întrebuințați la munci grele. Aceștia sunt deținuți politici (...) în număr mare, care lucrează în condițiuni foarte grele, pe frig și ploaie, hrana este proastă”. Acesta a recunoscut, de asemenea, și informațiile date despre cazematele ce se construiesc „pe tot litoralul Mării Negre, de la gurile Dunării până la Mangalia, unde sunt instalate tunuri grele (...)”, despre faptul că „vis-a-vis de Penitenciarul Constanța se afla comandamentul trupelor sovietice”. *Ismambet Iusuf*, într-un alt interogatoriu, a completat informațiile colegului de lot: „eu am dat informații că în Constanța se găsește multă armată sovietică ce este cantonată aproape în toate cazărmile românești. Despre armata RPR, am informat că ostașii sunt cartiruiți în barăci instalate pe terenuri virane și pe la marginea orașului și că (...) majoritatea lucrează pe șantiere și la Canal. Am arătat că la Mangalia, unde era lacul, se construiește un port pentru adăpostirea vaselor militare și un aerodrom militar”.

Rechizitoriul Procuraturii Militare Teritoriale București, Nr. 81/27 februarie 1953, examinând actele dosarului lotului tătăresc, a ajuns la concluzia că învinuiții, pe lângă „crima de uneltire contra ordinii sociale (art. 209, partea III, CP-n.n.), prin toate aceste acțiuni ale lor, au căutat să știrbească independența statului sovietic, să desprindă din teritoriul acestui stat provincia Crimeea și s-o aducă în cazul izbucnirii unui nou război mondial, în stăpânirea naționaliștilor tătari, români și crimeeni, sub forma unui stat liber și independent de Uniunea Sovietică”.

Interesant este faptul că acest ultim aspect era încriminat chiar în Codul Penal român, în formula „delict contra siguranței statului străin, art. 224, combinat cu art. 226 și art. 184, CP”. În consecință, s-a dispus trimiterea în judecată, în stare de arest, a tuturor celor învinuiți.

Prin sentința Nr. 179 a Tribunalului Militar București, din 11 martie 1953, „în deplasare la Constanța” s-a decis condamnarea lui „*Ismambet Iusuf și Mustegep Huseim* la muncă silnică pe viață, pentru crimă de înaltă trădare, la 10 ani degradare civică, confiscarea averii personale și la câte 10 ani detențiune simplă pentru delictul contra siguranței unui stat străin”. Acuzatul *Memet Mendu* a primit aceeași pedeapsă; *Ali Osmam Becmambet* – 20 de ani de muncă silnică, *Memet Ali Vani* – 15 ani „detențiune simplă”, *Abdula Teofic Isleam* – 12 ani „detențiune simplă”; *Sultan Fazal* – 8 ani; *Geanacai Nazif* – 5 ani „detențiune simplă”; *Amet Mustafa* și *Enan Curtmola* la câte 10 ani; *Saib Veli Abdula* și *Malic Cadîr* la câte 7 ani. *Serafedim Ibraim* și *Ștefan Căruntu* au primit câte 10 ani „detențiune simplă”. În urma recursului, din noiembrie 1953, lui *Huseim Mustegep* și *Septar Memet Mendu*, pedeapsa de muncă silnică pe viață le-a fost „îndulcită” cu câte 25 de ani de muncă silnică.

Nu putem încheia considerațiile referitoare la destinul minorității turco-tătare dobrogene din vremea obedientului deceniu al secolului trecut, fără a menționa prezența unora dintre membrii ei, în rândurile mișcării de rezistență anticomunistă.

Este de amintit cazul lui *Musin Suliman*, condamnat în 1953 la 3 ani de temniță grea pentru crima de uneltire contra ordinii sociale. Acesta a făcut parte din grupul conex al *fraților Fundulea*, atât el cât și un consangvin al său, *Zecheria Hagi-Ali*, condamnat în alt lot, participând la discuțiile cu Gogu Puiu (ucis în luptele cu Securitatea), în care au fost prezentate obiectivele mișcării de rezistență în Dobrogea. De asemenea, prezența în rândurile mișcării a lui *Șerif Șerif*, din *Casimcea*, județul Tulcea, implicat la rândul său, în unul dintre loturile rezistenței anticomuniste, deoarece dăduse „găzduire” în luna iulie 1949, „bandiților” *Stere Hapa*, *Nicolae Hașoti* și *Iancu Ghiuvea* (toți din lotul *Gogu Puiu*). Ar mai fi de amintit, nu în ultimul rând ca importanță, implicarea lui *Seliman Riza*, *Seifula Omer* sau *Ecrem Mamut* pentru legăturile lor cu lotul preotului *Mihăilescu Dumitru* din *Cocargea*.

În sfârșit, sunt de amintit prezențele și activitatea, în cadrul organizației „Regionala Marea” (ai cărei membri au fost condamnați, în două loturi, în martie 1950 și septembrie 1952) condusă de Negulescu Ion, în mod deosebit, a lui *Ali Osman Becmambet* (amintit în lotul celor 15 tătari acuzați de spionaj, în 1953) și a lui *Refic Giumali*, membru al organizației amintite.

Multe dintre procesele intentate și membrilor etniilor amintite au fost, în ultimă instanță, puțin solide din punctul de vedere al actelor probatorii, unele insuficient instrumentate, finalizate însă prin sentințe aspre ce au demonstrat că justiția comunistă, în fond, nu a făcut niciun fel de discriminare sub raport etnic, confesional sau social.

În *Nota Sinteză* cu privire la organizațiile naționaliste turco-tătare care au activat pe raza Regiunii Dobrogea întocmită în 14 februarie 1962 de către Serviciu II/I al Ministerului Afacerilor Interne se specifica faptul că „populația musulmană din Dobrogea este compusă din două minorități naționale, al căror trecut istoric este cu totul deosebit unul față de celălalt”. Documentul, reprezenta în esență, o foarte pertinentă sinteză a tot ceea ce reprezentase important pentru organismele abilitate cu munca informativă pentru întreaga perioadă analizată. Accentele „speciale” erau puse pe tema „Comitetului pentru Eliberarea Crimeei”, fiind menționată și problema „Comitetului Pan Turco-Tătar”, cu referire la anii celui de-Al Doilea Război Mondial, în vreme ce după 23 august 1944 organismele în cauză concentrându-și eforturile asupra Comitetului de Ajutorare a Fugarilor Crimeieni și a conexiunilor diverse ale unora dintre membri comunității tătare cu „organizația subversivă *Marea*”. În 1955, conform documentului, continuau a fi depistate familii de fugari aparținând musulmanilor dobrogeni, stabilite cu acte false în zona Sibiului. Ar mai fi de menționat faptul că documentul amintit se vorbea și despre „Serviciul de spionaj turc condus de SUA” care înființase încă din 1946 un Centru de Spionaj pentru România în frunte cu un fost comisar de siguranță „Vasile Petre zis Mircea”. În opinia organelor de urmărire, pe lângă acest

centru și-a desfășurat activitatea și avocat *Mustegep Hagi Fazal* și *Amdi Nuseret*, ultimul decedat în 1958. În aceeași conexiune, „ca urmare a muncii informativ-operative” în anul 1961 „a fost depistată numita *Selim Gulden* ce desfășura activitate de spionaj în favoarea statului turc întreținând legături în acest sens cu navigatorii și diplomații turci (din cadrul Consulatului turc din Constanța)”.

În concluzie, reprezentanții minorității turco-tătarilor din România regimului comunist, au avut o soartă comună majorității românești, în procesul conviețuirii interetnice. Mai mult sau mai puțin, au fost părtași, ca și populația românească, la toate momentele dramatice înregistrate în România, după 23 august 1944 până în decembrie 1989.

**Bibliografie:** Arhivele Serviciului Român de Informații Constanța, fond Y, dosar 2280, vol. I, ff. 10, 11, 24, 49, 54, 55, 137-150; vol. II, ff. 22, 23, 58, 59, 130; dosar 954, vol. II, ff. 36, 12, 13; dosar 908, vol. II, f. 23; dosar 3124, vol. I, ff. 551, 552; Biblioteca Academiei Române. Arhiva Istorică, fond XII, dosar 487, vol. III, ff. 80, 99, 152; fond 2, dosar 928, f. 148; Direcția Județeană Brăila a Arhivelor Naționale, fond Poliția Portului Brăila, dosar 206 A/1947-1948, ff. 105-106; Direcția Județeană Constanța a Arhivelor Naționale, fond Comitetul de Partid al Canalului Dunăre-Marea Neagră, dosar 28/1951-1952, ff. 113, 114; fond Direcția Regională de Statistică, dosar 61/1948-1949, f. 9; fond Inspectoratul General Administrativ Constanța, dosar 8/1944, f. 7; fond Inspectoratul Regional de Poliție Constanța, dosar 133/1945-1947, ff. 110, 111; fond Prefectura Constanța, dosar 38/1944, f.47; dosar I/1945, f. 491; dosar 34/1948, ff. 172, 137, 115, 142; dosar 9/1950, ff. 5, 71, 74; dosar 127/1944, f. 53; dosar 35/1945, ff. 45, 39; dosar 298/1945, f. 22; fond Primăria Constanța, dosar 27/1947, f. 68;

*Anuarul Statistic al Regiunii Consanța*, 1960, pp. 30-31;  
*Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966*, vol. I

– *Rezultate generale, partea I-Populația, București*, Direcția Centrală de Statistică, 1969, p. 153; *România. Date demografice*, București, Comisia Națională de Statistică, 1994, p. 235; “Cuget Liber”, An III, Nr. 371/30 ianuarie 1946; An VIII, Nr. 1900/19-20 octombrie 1996; “Dobrogea Nouă”, An I, Nr. 131/7 octombrie 1948; An II, Nr. 223/3 februarie 1949; Nr. 225/5 februarie 1949; Academia Română, *Istoria românilor*, vol. X, *România în anii 1948-1989*, Dinu C. Giurescu (coordonator), București, Editura Enciclopedică, 2013; Valentin Ciorbea, Laura Stancu, Amet Aledin, *Tătarii în izvoarele arhivistice românești*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2011; Marian Cojoc, Erol Menadil (coordonatori), *Din istoria tătarilor. Contribuții istoriografice*, Constanța, Editura NewLine, 2010; Marian Cojoc (coordonator), *Tătarii în istoria românilor*, vol. II, Constanța, Editura Muntenia, 2005; Marian Cojoc (coordonator), *Tătarii în istoria românilor*, Constanța, Editura Muntenia, 2004; Marian Cojoc, *Anul 1953 în istoria tătarilor dobrogeni*, în vol. *Tătarii în istoria românilor*, coordonator Marian Cojoc, Constanța, Editura Muntenia, 2004, pp. 161-282; Idem, *Etniile dobrogene în vizorul autorităților române*, în vol. *Istorie și diplomație în relațiile internaționale. Omagiul istoricului Tahsin Gemil*, coordonatori Daniel Flaut, Iolanda Țighiliu, Constanța, Editura „Ovidius” University Press, 2003, pp. 289-312; Idem, *Unele considerații privind turco-tătarii din Dobrogea între anii 1944-1966*, în vol. *Tătarii în istorie și în lume* (coordonator științific Tahsin Gemil), București, Editura Kriterion, 2003, pp. 279-292; Idem, *Despre unele minorități din Dobrogea, 1944-1948, I-ruso-lipovenii* în “Arhivele Totalitarismului”, An VI, Nr. 2-3/1998, p. 26; Virgil Coman, *Dobrogea în Arhivele românești (1597-1989)*, *Profesorului Stoica Lascau la 60 de ani*, București, Editura Etnologică, 2013; Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, București, Editura Litera, 1994, p. 217; Ion Muraru, *Constituțiile României, culegere*, București, 1980, p. 62;

# **Povești adevărate din alte vremuri... din amintiri ... despre turcii și tătarii dobrogeni**

*Dr. Lavinia DUMITRAȘCU  
Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța*

Dobrogea nu ar fi ceea ce este azi fără celelalte etnii. Istoria Dobrogei a fost scrisă, împreună, de români, turci, tătari, greci, armeni, evrei, bulgari, lipoveni, ucraineni, italieni etc. Deși sună, deja, a loc comun, „modelul etnic dobrogean” este, în totalitate, acoperit în realitate.

Dintre minoritățile etnice, turcii și tătarii sunt cei care au înființat mare parte dintre localitățile pământului dintre Dunăre și Mare. Ei sunt cei care, din majoritari, au devenit minoritari. La nivel uman, de individ și de comunitate, schimbarea pare că nu s-a simțit. Fie și dacă ne gândim la primarii localităților dobrogene, care, mulți dintre ei, au continuat să fie aleși de comunitate în fruntea satelor și comunelor și după instaurarea autorităților române, în 1878. Aceasta se datorează, în mare parte, toleranței statului român.

Atâtea amintiri despre trecutul satelor dobrogene s-au pierdut... Chiar satele au dispărut cu totul... Despre oameni, nu mai spunem...

\*

Ceea ce urmează sunt amintiri ale oamenilor<sup>1</sup> care au pus pe hârtie amintirile lor și cele auzite de la părinți și bunici.

---

<sup>1</sup> Din arhiva personală. Amintirile lui Costache Marin Adam Dumitru au fost publicate, parțial, și în volumul Lavinia Gheorghe, Gheorghe

Primul document îi aparține învățătorului Costache Marin Adam Dumitru, care, la rugămintea tatălui meu de a răspunde la un chestionar, și-a scris amintirile referitoare la satul natal, Mârleanu-Dunăreni, județul Constanța, în care a și profesat o perioadă. Atrag atenția asupra amestecului de cuvinte provenite din diverse limbi ale etniilor trăitoare în Mârleanu. Tot ca o dovadă a „modelului interetnic dobrogean”.

Născut pe 8 noiembrie 1908, a rămas orfan de mic, tatăl său, agricultor, murind pe frontul din Moldova, în Primul Război Mondial. A urmat Școala Normală din Constanța, fiind întreținut de Orfelinatul „Grănicerul Mușat”. Învățător în mai multe localități din județele Caliacra și Durostor, a urmat și Școala Militară de ofițeri de rezervă din Ploiești. În vacanțe, era prezent la cursurile de vară ale lui Nicolae Iorga, la Vălenii de Munte. În 1935, s-a mutat în Transilvania, unde a predat la Veseud, Mediaș, județul Târnava Mare, și, până la pensionare, la Archita, județul Mureș, unde, de altfel, își scrie amintirile.

Costache Marin Adam Dumitru a fost pe fronturile celui de-al Doilea Război Mondial, „*cam 1000 de zile*”, pe prima linie a frontului de Vest, în Ungaria și Cehoslovacia, fiind comandantul Companiei 7 din Regimentul 34 Infanterie. A luptat la Oarba de Mureș, Apahida, Chirilea, Teurdei, Borșa, compania sa fiind prima unitate românească care a intrat în Careii Mari. A fost răsplătit cu Ordinul „Mihai Viteazu” cu spade, cu „Steaua României” în grad de cavaler, cu „Apărarea patriei” și alte ordine și medalii.

Din caietul de cca. 100 de pagini care cuprind amintirile sale, mă opresc doar asupra referirilor la cerchezi, turci și tătari, în „*vremea turcului*”:

---

Dumitrașcu, *Raporturi între românii – turcii și tătarii din România, dinspre sfârșitul secolului al XVIII-lea până la începutul secolului al XXI-lea/ articole, memorii, anchete și chestionare, documente inedite și/sau rare, recensăminte, statistici, contribuții și sugestii bibliografice*, Ed. Imperium, Constanța, 2016



„MUSAIT

Sat de cerchezi, așezat din jos de cetatea Sacidava, în partea dinspre nord. Bunica l-a pomenit acolo.

Erau mahomedani - crescători de vite și locuiau în bordee. Baba Dobrița lui Tuian ne povestea că cerchezoaicele erau foarte frumoase și se uita la ele când spălau lână la puțul de la Musait.

Unchiul Stoica Stamate, cumnatul bunicului, mi-a arătat mâna...

- Mă băia... asta-i mâna... mi-a tăiat-o un cerchez - când am pus-o pâste cuafă când a dat cu iataganul să-mi taie capul... că-mi gonia un danac (juncan) să-l fure din Dracila. Erau acolo doi cerchezi călare, cai mici și iuți.

Când mergea chervana (cărute în șir) la Panair la Migidia, mereu erau atacați, pe hulă, de cerchezi. Erau printre ei și oameni cumsecade, chiar aveau prieteni în sat. Ei mai veneau în sat la «moș Anghel Dumitru» de cumpărau câte ceva - cafea, năut, șecher, nebet-șecher, tabane, roșcove și altele. Între ei se certau și se mai întâmplau și omoruri, ei purtau la brâu pistoale. Unii aveau și arme cu barât (pulbere).

După ce s-a bătut rusu cu turcu după buzugun (1877), spunea bunica, s-a trezit într-o dimineață cu un argat ce spunea că au plecat cerchezii - unde s-au dus nu se știe. Au dat foc la bordee - saivane, coșare și saele și nu mai s-a știut din urma lor.

#### *Din vremea turcului*

Bunica - Tudora era fata lui Dobre Lăcusteanu-Cainargiu (cainargiu - fierbător de ciorbă) care a fost ciorbagiu (primar) 50 de ani, până la 1878. A trăit 105 ani și la 100 mergea la secerat. Bunica spunea că niciodată n-a fost bolnav.

Tatăl ei era un om frumos și impunător prin ținuta sa bărbătească și de o severitate excesivă și o disciplină foarte aspră. Bunica spunea că ei, când erau copii, nu se zbenguiau înaintea lui niciodată. Rar de tot zâmbea el. Copiii mâncau întotdeauna separat (de bașca) și la altă sinie (masă mică rotundă). În timpul mesei, nimeni nu îndrăznea să scoată o vorbă. Ciorbele le mâncau cu

lingura de lemn, iar cealalte mâncăruri cu degetele - fără furculiță. Apa o beau din căușe (un fel de polonic de aramă spoit – cositorit -). Oamenii din sat îl salutau de la distanță și era foarte drept și aspru când îi judeca și, mai ales, când judeca argații. În picioare purta șotrochi - avea ciaeșci cu găitane frumoase pe la buzunare și cu un fel de vestă cu gaitane. Iarna purta zăbun albastru. La biserică se îmbrăca un dulman lung.

### DIȘI PARASÎ (BANUL DINTELUI)

Separat, din jos de locuința lor - avea o casată - o odaie cu o mică tindă. În odaie erau întinse niște dușecuri (saltele) peste rogojini - și la perete unde sta cu capul erau postochii (perne) pentru odihnă - și vatră cu ogeac pentru cafele. Lângă odaie era un coșar - cu un mic saivan. Intrarea cu poartă separată.

Acolo din două în două săptămâni – miercurea - veneau cinci zaptii (un fel de jandarmi) călări înarmați cu pistoale și tufecuri (puști) călări pe cai mărunți și iuți - în goana mare prin sat și se opreau la moș Dobre, care întotdeauna știa când vin.

„- Oșghialdân musafirler! (Bine ați venit musafirilor!)

Oș buluuc (Bine v-a, găsit!, ziceau zaptii)

Ne var, ne ioc, ciobagii? (Ce e, ce nu e, primarule?)

Ioc bișei-epsi islea! (Nu-i nimic! Toate bune!)”

Băgau caii în coșar, le da câte o traistă de orz și apoi intrau în odaie.

Stăteam turcește și aprindeam focul în vatră cu un găvan (un fel de găvan de lemn) în mână și ulciorul cu apă în alta și șervetul pe umăr, se trecea pe la fiecare în parte și se spăla pe mâini.

Mâncarea era pregătită sus de mama bunicii. Se așeza la masa rotundă joasă (sini) și venea mâncarea. De regulă ciorbă de pasăre și ianîe (tocană de batal) și apoi niște diurdiuneca (diununtă - plăcintă de nuntă)

„- Buiurum bacalîm” (Poftiți să vedem! zicea ciorbagiul”)

Mâncau încet fără să scoată un cuvânt și la sfârșit ca desert li să da dintr-un tas (un castron de aramă cositorit) turșu - un fel de compot acrișor făcut din pere pădurețe.

Și acum e interesant:

La sfârșit la fiecare zaptții în parte, bătrânul le pune pe masă câte un pitac (ban de aramă). Le spunea:

„-Şatlarozosum”! (Să vă fie de bine!)

- Alah razîolsun! (Dumnezeu să fie mulțumit!)”

La acest pitac(ban) i se zicea „Diși parasî” (banul dintelui) Zaptții luau banul și se frecau cu el pe barbă.

Ce semnificație avea aceasta? Că și-au ostenit dinții cu mâncarea supusului.

Apoi se făceau cafele în gerze (ibric). Cafeaua era râșniță în fața lor în râșniță de aramă. Se turna câte o linguriță cu vârf în fiecare filigean (ceașcă) și se turna apă clocotită peste cafea. Se amesteca. La această cafea i se zicea așlama. Nebet șecherul (zahărul de candel) se servea ronțăind din el și se bea câte o înghițitură de cafea. Aceasta era cafeaua obișnuită a zaptțiilor.

Altădată comandau ei: „Ciobagii” - iap bizia birear cafea, tatli olsun șechersîzaina (Fă-ne și nouă câte o cafea - dulce să fie - dar fără zahăr”).

## ZECIUIALA

Între biserică și puțul de la mijloc e o bulă - îi spune Erchezic.

Acolo în fiecare an - cam după armașu (treierat) - se adunau toate vitele din sat - vaci, oi -, ce aveau oamenii. Întâi cei care aveau oi și vite mai multe.

Exista o comisie, din oamenii stăpânirii (birnici) împreună cu Moș Dobre Ciorbagiul satului. Lângă ei erau niște negustori (geambași) ai armatei. Se treceau pe rând toate vitele și făceau numărătoarea: bir, ichi, iuci, deort, beși, altî, edi, sechiz, docuz, on (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10) A zecea se da la o parte, era a satului și îi aplica o domga - cu fier ars -, un semn.

Comisia formată din birnici și negustori apreciau valoarea lor. De regulă un bou - un galben. Aurul pe vite se dădea Ciorbagiului, i-l încărcă în desagi și cu o pază puternică călare se pleca la pașa din Silistra. Odată pe drum, spunea bunica, au fost atacați de niște tâlhari la drumul mare la Podul Pei. A fost un schimb de focuri - dar nu s-a întâmplat nimic. Aurul se preda Pașei de la Silistra. Se beau cafele și se întorceau acasă. Tot așa se proceda și cu clăile (a zecea clăie). Alte datorii, pe tapâi (niște locuri în câmp) se făcea la Arman Parasî, după treierat.

Pădurile, pășunatul, pescuitul, vânătoarea erau libere. Nu se plătea nimic. De jur în jurul satului era închis cu niște șanțuri - se putea intra în sat numai prin tocatul merelei (poarta hotarului).

Paza satului se făcea pe rând (de caraulă).

(...)

## BISERICA

Am întrebat-o pe bunica care era atitudinea turcilor față de biserică. Și mi-a spus că niciodată turcii n-au intrat în curtea bisericii.”

\*

Cel de-al doilea document îl reprezintă amintirile bunicilor unui elev musulman din clasa a IX-a – în aprilie 1989 – al Liceului „Mircea cel Bătrân” din Constanța.

„Bunica mea din partea lui tata (Ghengiomer Kemal), numită Zebure s-a născut în satul Tătaru („Azap”). Bunicul meu din partea lui tata, Ghengiomer Ismail, avea un bunic care avea șapte frați. Pe unul dintre frații aceștia l-a pasionat religia musulmană și a urmat seminarul de la Istanbul, ajungând „hoge”.

După terminarea studiilor el a venit în satul natal, după care s-a stabilit în orașul Medgidia. Ajuns în Medgidia, aici se apucă să studieze și celelalte Koranuri din religia musulmană (după cum știm, religia musulmană este împărțită în mai multe secte religioase: suniți, saudiți, șiiți etc.). Nu după multă vreme, ajunge să cunoască pe dinafară șapte koranuri diferite. După câțiva ani,

ajunge la rangul de șef al geamiilor musulmane din Dobrogea, „muftú”. Până la urmă a ajuns la rangul de „Apîs”- cel mai mare rang din religia musulmană, este chemat la Istanbul unde devine profesor universitar la seminarul unde învățase și unde predă religia musulmană cu cele 7 secte existente până atunci, pe vremea aceea.

În acest timp cât era profesor de religie, el face unele călătorii în India.

La sfârșitul vieții sale, revine în satul natal (la sfârșitul secolului al XIX), unde avea rudele sale, profund îndurerat de moartea unui frate care a căzut în Războiul din 1878. Numele său s-a uitat.

Dar am spus ceva de numele meu. Numele de Ghengiomer provine din două cuvinte: ghenge - cel mic și numele propriu zis, Omer.

Bunica mea, Zebure, tatăl ei erau cinci frați. Unul dintre frații ei, cu numele de Abduraim Ismet era proprietar de pământ și avea o moșie de 60 ha. În perioada dintre cele două războaie mondiale, în special între anii 1930-1934, prin economiile pe care le-a făcut, a cumpărat un tractor. După ce copiii săi s-au făcut mari, a împărțit averea la fiecare, revenindu-i fiecăruia 10 ha pe cap de familie. Aici pământul era gras și recoltele erau mari.

Oamenii din sat cu bunica se îndeletniceau cu creșterea cailor, care erau mândria lor, cu creșterea vitelor, a oilor, deoarece zona avea și unele locuri speciale pentru pășunat, în care iarba era grasă și zona nu era a nimănui.

Având o orientare bună, în sat se cultiva bostan, viță-de-vie.

Dintre populațiile care se găseau în sudul Dobrogei de care amintește bunica erau: turci, tătari, români, bulgari, cerchezi, iar în orașele Medgidia, Constanța, Mangalia: armeni, greci și jidani.

Tătarii erau și ei de mai multe neamuri, în funcție de zona din care au venit: „Crîm”, „Tat”, „Șangai”, „Nogai”. Pentru pronunțarea corectă, accentul îl punem în mijlocul cuvântului.

Înspre Ostrov, zice bunica, fratele ei a trecut printr-un sat de români, care aveau biserică, dar care vorbeau pe turcește și, mai târziu, prin 1910-1913, au venit foarte mulți aromâni. Tatăl lui bunicu era de meserie frizer și avea prieteni români și îmi zicea bunica, că românii de acolo se numeau „mocani” și se îndeletniceau cu creșterea oilor, cu lucratul pământului și cu pescuit, că, prin zona de sud-vest a Dobrogei există multe lacuri.

(Povestește bunica din partea lui tata)

Bunicul meu din partea mamei, numit Apas Genget, a avut mai mulți frați: Acmola Cadrie, Apas Sabri, Cuitamet Orie și un frate care a plecat din Dobrogea în Turcia în 1938.

Povestește bunicul că, în 1918, când au venit rușii în Dobrogea, i-a strâns pe toți oamenii aceia care puteau să lupte ca să-i omoare, zicând că sunt turci și că s-au îmbrăcat în haine civile. Atunci vine un bătrânel de 60-70 de ani, care vorbește cu comandantul lor, spunând că oamenii aceștia sunt de aici și că nu sunt aceia pe care îi caută ei. Bătrânul acesta era originar din Crimeea și știa rusește și, de atunci, în satul în care trăia „Mamut Cuisu”- Izvorul Mare a adevărit vorba aceea înțeleaptă: „nu strică dacă mai știi o limbă în plus”.

În 1944 este luat în armată, se luptă pe frontul antifascist pentru eliberarea Transilvaniei, Ungariei și Cehoslovaciei. L-au uimit foarte mult moravurile oamenilor din părțile prin care au trecut.

(povestește bunicul din partea mamei)”

\*

Noi, cei de azi, nu mai avem timp să ne imaginăm cum trăiau oamenii timpurilor trecute și cum erau satele care, azi, nu mai există nici măcar în memoria colectivă, decât, poate – dacă -, ca niște simple nume.

Dar, cert este că trăim „modelul interetnic” dobrogean, rezultat al conviețuirii în bună înțelegere și colaborării diferitelor etnii pe tărâmul dintre Dunăre și Mare.

# Musulmanii din România în războaiele secolului XX

*Dr. Costin SCURTU  
Muzeul Militar Național Regele Ferdinand I*

Participarea cetățenilor români de religie musulmană la războaiele secolului XX reprezintă povestea eroică a acestor comunități la apărarea statului român și la împlinirea dezideratelor sale. După Congresul de Pace de la Berlin din vara anului 1878, Dobrogea era unită cu România.

Ordinul către armată al Alteței Sale Carol  
1878

*Ordin de zi către armată la ocuparea Dobrogei.  
Brăila, 14 (26) Noembrie 1878.*

*Ostași!*

*Marile Puteri Europene, prin tractatul din Berlin, au unit  
cu România Dobrogea, posesiunea vechilor noștri Domni.*

*Astazi, voi puneti piciorul pe acest pământ care redevine  
țara română.*

*Voi nu intrați în Dobrogea ca cuceritori, ci intrați ca  
amici, ca frați ai unor locuitori cari de acum sunt concetățenii  
voștri.*

*Ostași! În noua Românie, voi veți găsi o populațiune în cea  
mai mare parte romana! Dar veti găsi și locuitori de alt neam, de  
altă religiune. Toți aceștia, devenind membri ai Statului român,  
au drept de o potriva la protecțiunea, la iubirea voastră.*

*Între aceștia veți afla și populațiuni musulmane a căroră  
religiune, familie, moravuri, se deosebesc de ale noastre. Eu cu  
dinadins vă recomand de a le respecta.*

*Fiți în mijlocul nouilor voștri concetățeni ceea ce ați fost până acum și în timp de pace ca și pe câmpul de onoare, ceea ce cu mândrie constat că vă recunoaște astăzi Europa întregă, adică model de bravură și de disciplină, apărătorii drepturilor României și înaintemergătorii legalității și civilizațiunii europene.*

*Cale bună dară, ostașilor, și Dumnezeu să vă proteagă!*

*Cugetările Mele cele mai afectuoase sunt nedespărțite de voi.*

*Să trăească România!*

*Dat în Brăila,*

*la 14 Nvrioeme, anul 1878.*

***„Legea pentru organizarea Dobrogei”, promulgata la 9 martie 1880, venea ca o continuare firească a Constituției României, prin spiritul ei liberal. Proiectul de lege și, mai cu seamă, expunerea sa de motive au făcut o puternică impresie în Corpurile Legiuitoare și au fost apreciate în cercurile politice străine (după publicarea sa în presa franceză, engleză, italiană și germană) pentru maniera largă în care trata drepturile naționalităților conlocuitoare<sup>2</sup>.***

***Potrivit prevederilor, ținutul era împărțit în două județe: Tulcea (cu plasil Babadag, Tulcea, Măcin și Sulina cu Insula Șerpilor) și Constanța - cu cinci asemenea subdiviziuni (Constanța, Mangalia, Hârțova, Medgidia și Silistra Nouă).***

***În Capitolul VII, Despre puterea armată, se stabilesc îndatoririle ce revin locuitorilor dobrogeni în domeniul militar: Art.67 - „În timp de zece ani de la promulgarea acestei legi, în Dobrogea nu se va face recrutațiune pentru armata de linie. Această dispozițiune nu împiedică înrolările voluntare. În această perioadă de zece ani, locuitorii din Dobrogea vor forma un corp de oștire teritorială (călărași și dorobanți) destinată***

---

<sup>2</sup> Vezi pe larg, Col. (r) Remus Macovei, *Eroi mulsumani în Armata Română*, Constanța, 2013.



*pentru serviciul din lăuntru al acestei părți a României. În timpuri normale, locuitorii ce vor face parte din aceste trupe, nu vor putea fi întrebuințați în serviciu de cât o săptămână pe lună, și în care timp ei vor fi plătiți și hrăniți după legea privitoare la armata teritorială. Această oștire nu va putea fi întrebuințată afară din Dobrogea de cât în timp de rezbel”<sup>3</sup>.*

*Art. 68 „Locuitorii din Dobrogea de religine musulmană vor forma companii și escadroane separate. În uniformarea lor, care se va plăti de stat, se va păstra fesul și turbanul. Locuitorii tremurași ai Dunării și Mării Negre vor fi chemați de preferință la serviciul flotei destinat a înlesni comunicațiunea trebuințelor administrative și militare din Dobrogea. Principiul serviciului separate al locuitorilor musulmani va fi menținut și la flotilă”<sup>4</sup>.*

*Caracterul unitar al organizării Dobrogei a rezultat și din reglementarea nouă a problemei proprietății. Astfel, prin legea din 1882, modificata în 1884, rămâneau proprietate absolută a statului: terenurile și clădirile care au aparținut guvernului otoman înainte de 11 aprilie 1877; pădurile, afară de cele recunoscute particularilor sau destinate a se da comunelor; minele, lacurile, bălțile, canalurile și pescăriile de orice natură, pământurile emigranților care nu s-au înapoiat la căminele lor și nu le-au reclamat în termen de un an de la promulgarea legii. Statul român dobânda, astfel, un patrimoniu valoros care a fost valorificat în folosul public atâta vreme cât el a fost administrat cu simt civic și bună credință.*

*Totodată, legea reprezenta o baza de pornire pentru rezolvarea, în această parte a țării, a problemei agrare și țărănești într-o manieră pe care clasele dominante n-au admis-o în restul țării, întrucat împrumietăririle din Dobrogea nu atingeau proprietatea moșierească, ci doar fosta proprietate de stat otomană.*

---

<sup>3</sup> Legea privind organizarea Dobrogei, promulgată la 7 martie 1880, publicată în Monitorul Oficial nr. 57.

<sup>4</sup> Ibidem.

*Trebuie arătat că Dobrogea avea o situație aparte, tranzitorie, deoarece populația din această provincie a fost dispensată de serviciul militar pe o perioadă de 10 ani. Astfel, autoritățile statului se rezumau doar a chema cetățenii o săptămână pe lună, pentru îndeplinirea obligațiilor serviciului militar local<sup>5</sup>.*

*Subunități constituite din militari musulmani vor participa la diferite ceremoniale. La 10 mai 1881, o companie de musulmani va face parte din cortegiul încoronării.*

*În anul 1883, o dată cu înființarea Serviciului de stat major al marilor unități<sup>6</sup>, s-a produs, potrivit legii din anul 1882, la 1 aprilie 1883, încetarea funcționării Diviziei 5 teritoriale și revenirea la denumirea de Divizia Acitivă Dobrogea. Aceasta avea în compunere trupele terestre locale și pe cele detașate din regiunile corpurilor de armată. Reședința diviziei a fost mutată de la Tulcea la Constanța<sup>7</sup>. Pe aceeași direcție se înscrie decretul cu nr. 30 din 10 mai 1883, care stabilea înființarea a cinci circumscripții sanitare militare în Dobrogea<sup>8</sup>.*

*În anul 1889, în baza Înaltului decret nr. 556 din 22 februarie, batalionul dobrogean a fost transformat în „al 33-lea regiment de dorobanți”<sup>9</sup>, organizat pe două batalioane, primul cu garnizoana la Tulcea, iar celălalt la Constanța<sup>10</sup>. Regimentul*

---

<sup>5</sup> Arhivele Militare Române (se va cita în continuare A.M.R.), fond Franța, rola 64, c. 91.

<sup>6</sup> Prin Înaltul Decret nr. 2945 din 29 noiembrie 1882 a luat ființă Marele Stat Major, care cuprindea Statul Major General al armatei și Serviciul de stat major al marilor unități.

<sup>7</sup> *Istoricul armatei române. Administrația, Comandamentele, Corpurile de trupă și serviciile*, București, 1902, p. 83.

<sup>8</sup> *Repertoriu general alfabetic al tuturor codurilor, legilor, decretelor-legi, conceșiuni, decrete, regulamente, etc., 1 ianuarie 1940*, București, Monitorul Oficial și Imprimeria Statului, 1940, p. 471.

<sup>9</sup> Transformarea batalionului în regiment s-a produs în baza Înaltului decret nr.824 din 8 aprilie 1889.

<sup>10</sup> *Documente privind istoria militară a poporului român* (se va cita în continuare D.I.M.P.R.), București 1984, pp. 430-435.

*va ajunge la un efectiv de aproximativ câteva mii de oameni și va prelua, treptat, serviciul de pază pe toată linia de frontieră a Dobrogei<sup>11</sup>. Necesarul unei subunități de frontieră provenea din recrutarea a cinci contingente, astfel încât efectivul trupei să asigure patru schimburi a câte 16-20 de soldați pentru fiecare pichet<sup>12</sup>. Regimentul 33 infanterie „Tulcea” și-a ales drept patroni spirituali protectori pe Sfinții împărați Constantin și Elena. La 10 mai 1896, această unitate a primit drapelul de luptă.*

*În baza Înaltului decret nr. 1548 din 20 aprilie 1894, din regimentul tulcean s-a desprins Regimentul 34 infanterie „Constanța”, care și-a ales ca patron spiritual pe Sfântul Dimitrie. Regimentul constănțean era organizat pe trei batalioane, fiecare batalion având câte patru companii. Garnizoana regimentului a fost stabilită la Constanța. La 10 mai 1894, regimentul a primit drapelul de luptă.*

*Executarea serviciului militar de către musulmani are și unele implicații negative asupra respectării tradițiilor acestora, spre nemulțumirea membrilor mai în vârstă ai comunității. Cei tineri, care au fost încorporați în Constanța, Tulcea, Medgidia, uneori și în localități din afara Dobrogei, la terminarea serviciului militar, consumă băuturi alcoolice, nu mai poartă nici fes și nici șalvari, trecând la pantaloni sau pălărie<sup>13</sup>.*

Comunitatea turco-tătară era bine organizată și avea valorile culturale și spirituale bine ancorate în tradițiile și viața membrilor ei. Astfel se explică de ce o parte a etniei țiganilor aveau să adere la religia musulmană. Prima semnalare documentară a comunității țiganilor care practica religia musulmană la Constanța apare la 5 martie 1890, într-un raport sanitar cu privire la măsurile

---

<sup>11</sup> *Istoria trupelor române de grăniceri*, București, Editura Militară, 1987, p. 194.

<sup>12</sup> *Ibidem*, pp. 196-197.

<sup>13</sup> I. Dumitrescu Frasin, *După șapte ani. Tătarii din Moșneni (Perveli)*, în „Revista Analele Dobrogei”, anul X, 1929.

de igenă ce trebuiau luate în oraș, în care se spune: „Contingentul cel mai mare de morți îl dă populația țigănească musulmană care locuiește în partea de apus a orașului în dosul Diviziei, (unde,) sunt o mulțime de bordee și smărcuri infecte”<sup>14</sup>. Pe un plan de situație al Constanței din anul 1893 întocmit de Pamfil Polonic, se găsește menționată cu precizie „Mahalaua țigănească”. Ea s-a aflat în lungul actualului bd. Ferdinand în Parcul Arheologic al orașului, acolo unde s-a aflat până în anii 1960 și cazarma Diviziei. Pe locul bordeielor țiganilor musulmani de pe str. Eroilor și pe faleză se va ridica Spitalul Militar în jurul anului 1930, țiganii vor fi mutați în Piața Chilieii<sup>15</sup>.

*La întâlnirea pe care delegația județului Constanța o are cu Regele Carol I, la 6 aprilie 1909, domnul Ali Kadâr arată că emigrările sunt provocate și de faptul că tinerii musulmani au început să fie repartizați la diferite unități din țară și roagă să se revină la încorporarea acestora pe plan local pe cât posibil în unități de infanterie, obținând promisiunea regelui că toți musulmanii care erau repartizați în țară să fie mutați la unități din Dobrogea, unde se vor forma 2-3 companii separate*<sup>16</sup>.

*La începutul secolului XX, Divizia 9 infanterie a devenit o mare unitate tactică, capabilă, prin structura sa organizatorică, să ducă acțiuni de luptă pe cont propriu. La sfârșitul primului deceniu din secolul trecut, a luat fînță și Divizia 10 infanterie, cu sediul la Tulcea, care împreună cu Divizia 9 infanterie, cu sediul la Constanța, s-au subordonat Corpului 5 armată din Dobrogea, acest organism militar avea sediul la Constanța.*

---

<sup>14</sup> Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale, se va cita S..J.A.N.C., fond Primăria Constanța, dosar 22/1890, f. 22. I.S.M., D.97, Din Tezaurul Documentar Dobrogean.

<sup>15</sup> Petre Covacef, *Țiganii musulmani de la Constanța*, în „Dobrogea, model de convețuire multietnică și multiculturală, coordonator Virgil Coman, Constanța, Editura Muntenia, 2008, p.168.

<sup>16</sup> Stoica Lascu, *Mărturii de epocă privind istoria Dobrogei*, Muzeul de Istorie Națională și Arheologică Constanța, 1999, pp. 422-423.

*Situația avea să se agraveze în Peninsula Balcanică, Bulgaria a declanșat cel de-al doilea război balcanic, la 16/29 iunie 1913. În aceste condiții, statul român a hotărât, în baza Înaltului decret nr. 4609, mobilizarea la 20 iunie/3 iulie 1913, prima zi fiind la 23 iunie/6 iulie 1913, ora 0.00.*

*Corpul din Dobrogea - care alcătuiau forțele secundare ale ofensivei românești, sub comanda generalului de divizie Ioan Culcer, era format din Corpul 5 armată, cu diviziile 9 și 10 infanterie, Divizia 3 rezervă, Brigada 31 infanterie mixtă, concentrate în zona Cernavodă - Constanța. Acest corp avea ordinul de a ocupa așa-zisul Cadrilater. Divizia 9 infanterie trebuia să mărșăluiească spre sud pe linia Cernavodă-Turtucaia, iar Divizia 10 infanterie trebuia să parcurgă linia Medgidia-Bazargic<sup>17</sup>. Trecerea frontierei din sudul Dobrogei s-a făcut de către detașamentele de acoperire, în zorii zilei de 28 iunie/14 iulie 1913. Au luat parte la acest război printre alții soldații Saledin Anefi, cu domiciliul în Albești, din Regimentul 74 Infanterie, contingent 1900, și Menacai Iacub, cu domiciliul în Cobadin, din Regimentul 34 Infanterie, contingent 1911.*

*13 dintre militarii constănțeni mobilizați au fost răpuși de epidemia de holeră. Printre ei s-a numărat și soldatul Calila Zecheria din Regimentul 74 Rezervă, care a murit în localitatea Moșneni (Perveli), după demobilizare, în ziua de 30 iulie 1913<sup>18</sup>.*

*Prin Înaltul Decret nr. 6247, publicat în Monitorul Oficial nr. 179 din 10 noiembrie 1913, a fost instituită medalia „Avântul Țării”, pentru a recompensa militarii și funcționarii care au contribuit la succesul mobilizării sau al acțiunilor de luptă desfășurate pe teritoriul bulgar. Printre cei meritoși se află și militarii musulmani: Medicul Nuri Mehmed, decorat*

---

<sup>17</sup> Doar la 18 zile de la data mobilizării, armata română cu principalele forțe ofensive au ajuns la 20 km de Sofia și la 10 km de Filippol, au trecut munții Balcanici și au realizat joncțiunea cu armata grecească.

<sup>18</sup> Remus Macovei, op. cit., p. 19.

*personal de Regele Carol I<sup>19</sup>, consilierul comunal Constanța Murat Iacob, pentru servicii aduse armatei pe timpul mobilizării și ofrandele făcute pentru copiii celor aflați pe front<sup>20</sup>, soldații Benlisea Elias din Regimentul 34 Infanterie; Saban Tonsa din Regimentul 9 Infanterie; Abdul Soium din Regimentul 34 Infanterie<sup>21</sup>.*

*A izbucnit Primul Război Mondial, la 28 iunie/11 iulie 1914<sup>22</sup>. În presa dobrogeană se scria, că: „granițele ce vor fi croite să nu mai fie ale țării ci ale întregului neam românesc”, dar România era într-o mare dilemă. „Încotro să ne îndreptăm ochii mai de vreme? În spre Ardeal și Bucovina ambele sub același jug, sau în partea răsăriteană spre nevinovata Basarabie? Iată o întrebare care pe de o parte însângerează sufletul că nu putem răspunde în întregime...”<sup>23</sup>. România nu avea cum să rămână în starea de neutralitate în care intrase când a început războiul. Se făceau presiuni asupra statului român și, în același timp, promisiuni.*

*În momentele începerii mobilizării, Comandantul de căpetenie, regele Ferdinand I, a adresat următoarea chemare: „Ostași, v-am chemat ca să purtați steagurile voastre peste hotarele unde frații noștri vă așteaptă, cu nerăbdare și cu inima plină de nădejde [...]. Veți lupta alături de marile națiuni cu care ne-am unit. O luptă aprigă vă așteaptă. Cu bărbăție să-i îndurăm*

---

<sup>19</sup> Agi-Amet Gemal, Dicționarul personalităților turco-tătare din România, Constanța, Editura Metafora, 1999, p. 222.

<sup>20</sup> SJCAN, fond Primăria Constanța, dosar nr. 17 / 1913, pag. 88

<sup>21</sup> SJCAN, Registrul militarilor demobilizați din Medgidia, aflat în arhiva domnului George Neacșu.

<sup>22</sup> Asasinarea la 28 iunie 1914 a arhiducelui Frantz Ferdinand al Austriei la Sarajevo de către Gavrilo Princip, susținător al uniunii slavilor de sud, membru al organizației „Tânăra Bosnie”, a servit drept pretext pentru ca Austro-Ungaria să declare război Serbiei. În baza tratatelor încheiate s-a ajuns ca toate marile puteri europene să fie angrenate în război.

<sup>23</sup> I. Borcea, I. Berberianu, *Va suna ceasul*, în „Liberalul Constanței”, an II, nr. 37 din 7 iunie 1915, p. 1.

*greutățile, izbânda va fi a noastră. Arătați-vă dar vrednici de gloria străbună. De-a lungul veacurilor un neam întreg vă va binecuvânta și slăvi*<sup>24</sup>.

*Generalul Gheorghe P.Georgescu relatează despre întâlnirea pe care a avut-o la malul Dunării cu militarii dobrogeni. „Pe chei găesc un batalion din Regimentul 34 „Constanța”, care se imbarcă. Oamenii erau tocmai erau la masă, ceea ce îmi reaminti că trebuie să îmbuc și eu ceva. Cum mă găseam în mijlocul companiei de musulmani, pe care o formasem chiar în ajunul mobilizării, m-am ales cu o gamelă de pilaf, pe care l-am găsit cum nu se poate mai gustos.*

*Cu această ocazie, comandantul companiei, căpitanul Refik, pe a cărui lealitate mă spijinisem ca să creez acea unitate de turci, m-a asigurat, din nou, că soldații săi corelegionari vor fi la înălțimea încrederii ce le-am arătat, și că se vor bate vitejește pentru mine, că se vor bate bine*<sup>25</sup>.

*Misiunea regimentului era de a veni în ajutorul trupelor, care luptau în sectorul Antimovo și Daidîr, contraatacând pentru a respinge inamicul, care ocupase liniile I și II ale capului de pod de la Turtucaia.*

*Regimentul 34 infanterie avea să se retragă cu resturile sale spre orașul Turtucaia, o parte a trecut Dunărea înot, iar altă parte se retrage spre Silistra. Pierderile regimentului în efective a fost de 11 ofițeri (2 morți și 9 răniți) și 2.780 trupă (70 morți, 140 răniți și 2570 dispăruți)<sup>26</sup>. Generalul Gheorghe Mihail referindu-se la acest moment dureros pentru români suferit la Turtucaia, spunea: „A fost ciopârțit tot Regimentul 34, au fugit,*

---

<sup>24</sup> Mircea N. Popa, *Primul război mondial (1914 1918)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 173.

<sup>25</sup> Generalul Gheorghe P.Georgescu a trecut Dunărea pe un vas de spital. Acolo l-a văzut „pe lt. colonel Popescu, ajutorul de commandant al Regimentului 36 infanterie. El era întins pe o targă în nesimțire și mai avea câteva ceasuri de trăit”. Apud. General de divizie Gheorghe P. Georgescu, op. cit., p. 11.

<sup>26</sup> A.M.R., fond C.R.I., dosar nr. 809, f. 103.

*s-au înecat în Dunăre. Ce mai? Într-o zi, Regimentul 34 infanterie nu a mai existat”.*

*La jumătatea lunii octombrie 1916, Dobrogea era, practice, pierdută.*

În Monitorul Oastei nr. 89/1916, apar ca fiind răniți următorii militari musulmani, aparținând de Regimentul 74 Infanterie: Osman N., Regep Halim, A.Mustafa, Geamaldin Suliman, Demir Memet Ali, Ziadin Suliman, Memet Soium, M. Omer, H.S. Amet<sup>27</sup>.

Pentru a cinsti memoria tuturor militarilor căzuți în anul 1916 la Turtucaia, Societatea „Cultul Eroilor” a construit în anul 1926 Cimitirul de onoare de la Șumenți (Daidâr), unde au fost înhumați aproximativ 8 000 militari români, bulgari, germani și turci centralizați din împrejurimile localității Turtucaia și de pe raza județului Durostor. Aceștia sunt îngropați în morminte individuale și în două gropi comune. Pe monumentul central comemorativ sunt inscripționate, în română, bulgară, germană și turcă, următoarele cuvinte: „Onoare și admirație celor care au știut să moară vitejește pentru țara lor”<sup>28</sup>.

Trupele române părăsesc poziția de la Topraisar, în ziua de 8/21 octombrie, începând cu ora 13.30<sup>29</sup>. Forțele Armatei de Dobrogea se vor replea pe aliniamentul căii ferate Medgidia. imediat nord Constanța. Constanța va fi ocupată de inamic la 9/22 octombrie, Medgidia la 10/23 octombrie și Cernavodă la 12/25 octombrie 1916. În a doua jumătate a lunii octombrie, trupele române vor fi retrase din Dobrogea<sup>30</sup>.

---

<sup>27</sup> Remus Macovei, op, cit, p. 28.

<sup>28</sup> Ibidem, pp. 35-36.

<sup>29</sup> În anul 1917, în zona Movilei Muratan, unde au avut loc cele mai crâncene încăleștări în anul 1916, germanii vremelnici ocupanți ai Dobrogei, au ridicat un monument, o cruce de piatră masivă, în cinstea celor peste 400 de militari germani morți în această confruntare. Monumentul a căpătat denumirea de „Crucea lui Mackensen”.

<sup>30</sup> Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea Românie*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 376.



*Trupele române retrase în Moldova, se reorganizează. Serviciul Religios militar a trimis o circulară către comandanții de unități, în care se preciza, că în baza Înaltului decret nr.778 din 25 iulie/7 august 1917, că: „preotul dintr-o unitate nu poate fi privit ca element de subordonare, ci de coordonare în ceea ce privește cele bisericești”<sup>31</sup>.*

*Divizia 9 Infanterie, cu numai 29 de companii rămase, totalizând aproximativ 4 500 de luptători, se afla pe direcția loviturii principale a inamicului, având misiunea de apăra gara și localitatea Mărășești. În cronica încleștărilor de la Mărășești ziua de 28 iulie/10 august a fost o zi sângeroasă. Cu începere de la orele 14.00, subunitățile de artilerie română și rusă și-au intensificat tragerile asupra pozițiilor inamice, atingând punctul culminat către orele 17.00, când infanteria diviziilor 5 și 9 române au pornit la atac, și o dată cu ea și cele al intrândului, realizat de inamic de-a lungul căii ferate și loselei Mărășești, Focșani.*

*Contralovitura inițiată de comandamentul frontului românesc și-a atins doar parțial obiectivele. Inamicul a înregistrat numeroase pierderi. Dar și partea română a avut un mare preț de plătit. Regimentului 34 infanterie „Constanța” era aproape decimat. Efectivele lui însumând doar 4 ofițeri și 200 soldați. Din cauza pierderilor înregistrate, Regimentul 36 infanterie a trecut să fie scos de pe front pentru refacere, iar la Regimentul 9 vânători fuseseră au căzut la datorie, în luptă, 15 ofițeri și 500 de soldați. A căzut la datorie sublocotenentul Kiazim Abdulachim, comandant de pluton de vânători.*

În fondul IOVR de la Arhivele Naționale Constanța în foile matricole a următorilor militari musulmani, apare doar formularea „Dispăruți în Campania 1916-1918”, neputându-se descoperi luptele în care aceștia și-au pierdut viața<sup>32</sup>. În urma acțiunilor de

---

<sup>31</sup> A.M.R., fond 4.991, dosar nr. 15, f. 289-292.

<sup>32</sup> Remus Macovei, op. cit., p. 49.

luptă desfășurată în perioada 1916 – 1919, un număr de 64 militari musulmani au fost răniți și au fost declarați invalizi.

Pentru faptele de arme în timpul Primului Război Mondial din rândul militarilor musulmani au fost decorați cu ordine și medalii: Medalia „Bărbăție și credință” cu spade, clasa a III -a: sold. Ali Murat, sold. Mehmet Rifat, sold. Cadâr Faic, sold. Emin Mamut; Medalia Virtutea Militară de Război, clasa a II-a; sold. Murta Anghel, sold. Mola Amet Ismail, sold. Hafuz Alim, sold. Cabul Cadâr, sold. Asan Sefchi, sold. Amet Ablazia, sold. Izet Bechir; Crucea comemorativă de război cu barete „Dobrogea, Oituz, Mărășești”: serg. Iusuf Ablai, cap. Memedula Feizula, sold. Abdul Gani Regep, sold. Abdul Septar Mubin, sold. Ali Osman, sold. Cadâr Faic, sold. Emin Mamut, sold. Gafar Vabid Omer, sold. Mamut Abdula, sold. Veli Abdul Azis; Crucea comemorativă a Marelui Război cu barete „Dobrogea, București”: Sold. Elmambet Ilias; Crucea comemorativă a Marelui Război cu barete „Turtucaia”: Sold. Iusuf Gani; Medalia „Victoria a Marelui Război pentru civilizație. 1916-1918”: Sold. Abdul Soium, sold. Benlisea Elias, sold. Mamut Abdula, sold. Ifencim Borali; „Coroana României”: Serg. Iusuf Ablai; „Steaua României”<sup>33</sup>.

Împroprietărirea țăranilor se va face în baza Legii pentru reforma agrară din Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea din 17 iulie 1921, publicată în Monitorul Oficial nr. 82/17 iulie 1921. Conform documentelor existente la Arhivele Naționale Constanța, fond Consilieratul Agricol Constanța, 1920-1938, în județul Constanța au fost împroprietăriți, conform prevederilor acestei legi, un număr de 844 musulmani<sup>34</sup>.

***Efectivele Diviziei 9 dobrogene în 1940 erau de 11 718 militari, din care 376 ofițeri, 430 subofițeri, 8 civili, 10 904***

---

<sup>33</sup> Ibidem, p. 52.

<sup>34</sup> Ibidem, pp. 54-63. Vezi SJANC, fondul Consilieratul Agricol Constanța 1920-1938, inventar 85, fond 103.

*gradați și soldați*<sup>35</sup>. *Principala bătălie la care au participat militarii musulmani este cea de la Cotu Donului. Aici trupele din subordinea Armatei a 3-a au trecut la apărare între Klețkaia și Suhoi Doniek14, fâșia de apărare având o dezvoltare frontală de 148 de kilometri. Rușii vor declanșa ofensiva care va produce cea mai severă înfrângere din istoria Armatei Române. La 19 noiembrie 1942, la orele 5.20, pe întuneric și pe ceață deasă, realizând o superioritate zdrobitoare pe direcțiile de efort, forțele sovietice de infanterie însoțite de o mare masă de tancuri grele, susținute de artilerie, au declanșat o puternică contraofensivă în Cotu Donului, urmărind încercuirea și distrugerea centrului și aripei drepte a Armatei a 3-a*<sup>36</sup>.

Despre dramatismul acestor confruntări aflăm din scrisoarea adresată domnului Cairedin C. Omer, domiciliat în localitatea Grădina, de către sergentul TR Ionică Dumitru, prin care acesta îl anunța despre decesul fiului său: „Domnule Cairedin, Primind rândurile scrise de dumneavoastră, m-au făcut să-mi aduc aminte de un erou, care nu putea să fie decât fiul dumneavoastră. S-a jertfit pe dealul Cațman, în ziua de 1 iunie 1944, direcția Castelului Rosnovan. Lovitura mortală a primit-o în abdomen, venită de la un car de luptă rusec. I-am dat primele îngrijiri, pansament, cu ce am avut la îndemână, dar intestinele îi ieșiseră afară. L-am trimis la postul de prim ajutor și în urmă, la venirea celor trimiși să-l ducă, mi-au comunicat că a murit. Atât pot să vă comunic”<sup>37</sup>.

Famiiliile celor concentrați primeau ajutoare bănești. Exemplific cu situația musulmanilor concentrați din localitatea Valu Traian în luna ianuarie 1942: Zeva, soția sold. Oten Chesim, contingent 1938, care a primit pentru 3 copii în întreținere suma

---

<sup>35</sup> Jipa Rotaru, Leonida Moise, Ion Giurcă, Costin Scurtu, *Divizia 9 Mărășești. 1879-1999*, București, Editura Punct, 1999, pp. 105-106.

<sup>36</sup> *Enciclopedia Armatei Române*, București, Editura CTEA, 2009, p. 876.

<sup>37</sup> Scrisoare pusă la dispoziție de profesorul Anghel Bardac din localitatea Grădina. Apud. Remus Macovei, op. cit., pp. 79-80.

de 2.800 lei; Zinep, soția sold. Murat Tair, contingent 1932, care a primit pentru 2 copii în întreținere suma de 2.300 lei<sup>38</sup>.

La 23 august 1944, Divizia 9 Infanterie se afla în dispozitivul operativ de apărare a litoralului, fiindu-i încredințată misiunea de a se asigura apărarea de la Gura Portiței până la granița cu Bulgaria, pe un front de 120 km, inclusiv spațiul Dobrogei, cu zonele: Constanța, Cernavodă, Fetești, pe o adâncime de 80 km. în dispozitivul său se mai aflau pe lângă celelate forțe militare românești date în sprijin sau cu care coopera și efective importante de trupe germane instalate pe litoral, intercalate cu unități românești. În urma ascultării Proclamației regelui către țară, de la orele 22, prin care se anunță încetarea stării de război cu puterile aliate și întoarcerea armelor. Comandantul diviziei a alarmat unitățile și a ordonat primele măsuri pentru izolarea și împiedicarea oricăror acțiuni ale trupelor germane.

Amintim pe sold. Ablachim Cherim din grupul condus de slt. Stelian Panțu din Regimentul 34 Infanterie „Constanța”, care a participat dejucarea planului inamic de aruncare în aer a silozurilor din portul Constanța<sup>39</sup>. Sacrificiul din 30 august 1944, la Brazi, unde trupele dobrogene sunt silite să debarce și să-și deschidă drumul spre oraș prin luptă, a soldutului Halit Halil Asan, din Cernavodă, în vârstă de 33 de ani<sup>40</sup>.

Despre jertfa „ostașilor mării”, așa cum erau denumiți soldații constănțeni și tulceni ai Diviziei 9 Infanterie – „cea mai frumoasă divizie a țării”, dată în septembrie 1944 în cele mai sângeroase lupte de pe frontul de Vest, nu se vorbește atât de mult pe cât ar merita acei eroi. Însă poveștile infanteriștilor și artileriștilor, simpli soldați sau comandanți, stau mărturie pentru

---

<sup>38</sup> Ibidem, p. 90.

<sup>39</sup> Ion Botea, Ion Pană, *Din august până în mai*, București, Editura militară, 1965, p. 24.

<sup>40</sup> SJANC, fond IOVR, dosar nr. 5433. Remus Macovei, op. cit, p. 81.

acele momente de încrâncenare maximă, când peste 11.000 de români au murit într-o singură bătălie dată pe teritoriul României.

Exceptând campania de pe frontul de Est (Cotul Donului – Stalingrad), luptele de la Oarba de Mureș, care au început la 17 septembrie 1944, au însemnat cea mai mare tragedie a Armatei Române pe frontul de Vest. Acest lucru a fost posibil doar prin decizia comandantului sovietic Serghei Trofimenco, care preluase comanda Armatei a 4-a Română, trimițându-i pe ai noștri să treacă Mureșul frontal, fără aparat logistic, fără acoperirea artileriei și în lipsa unui pod. Apoi, soldații români erau nevoiți să atace pozițiile germane aflate pe dealurile abrupte, pozițiile hitleriste și hortyste amintind multora de redutele Grivița 1 și 2 din Războiul de Independență. Motivația oficială a generalului? „Nu am încredere în trupele române!”.

Pe 22 septembrie 1944, la ora 07:15, dobrogenii noștri lansau atacul asupra celei mai importante poziții de pe frontul de Vest - Dealul Sângeorgiu. Despre „uraganul de foc” care a urmat și miile de eroi căzuți, vom vorbi mâine dimineață. Însă pentru a vă face o idee cât mai clară asupra a ce a urmat, vă voi reproduce integral Ordinul de zi nr. 11 pe Divizie, dat de generalul Costin Ionașcu, comandantul Diviziei 9 Infanterie, la sfârșitul luptelor de la Oarba de Mureș, un omagiu adus mării unități dobrogene:

„Ostași eroi ai Diviziei 9 infanterie,

Zilele grele și însîngerate au venit prea repede și tributul vostru de sînge a fost prea mare în timpul scurt ce s-a scurs de la 19 - 28 septembrie 1944. Atacul de la Virful Viei (cota 477), din ziua de 17 septembrie 1944, asupra unui zid ce străjuiește Mureșul, l-ați dat cu un avânt care a nesocotit moartea. Atacurile date la 22 septembrie 1944 și, apoi, 26 septembrie, ca și toate atacurile și contraatacurile date în celelalte zile, dincolo de Mureș pe Dealul Sângeorgiu, vor trece în legendă. A fost un zid unde s-au mai sfârâmat și alte divizii române și aliate. Avântul cu care voi ați înfruntat moartea ce pândea de pe coastele înălțimii și de pe vârfurile ei cu cotele 495, 463 și apoi 409 și 435, întrece orice

închipuire și orice așteptare. Atacul cotei 495, din ziua de 26 septembrie 1944, va rămâne ca exemplu. Cu piepturile voastre brave ați vrut să spargeți zidul de foc, dar prea mulți au căzut rostind cuvintele: cota 495 sau 463! Sunt cotele blestemate, este creasta însângerată. Am fost lângă voi și v-am văzut cum ați trecut sub foc ucigător Mureșul, cum v-ați agățat pe coasta dealului printr-o drăcească pânză de foc, cum ați căzut fără murmur în împlinirea ordinelor și a datoriei, și cum șiruri întregi ați revenit trecând prin fața mea spre spitale, cu trupurile sfărtecate. Am avut momente de mândrie pentru ostașii mei și momente de strângere de inimă când am văzut cum se macină cea mai frumoasă divizie a țării.

N-avem dreptul încă să judecăm după rezultate, ci după sacrificiile voastre, care au fost așa de mărețe, iar acolo pe coastă, prin acoperiri care n-au arătat vederii noastre tot ce ați înfăptuit, s-au petrecut acte de sacrificiu și eroism legendar, ele trebuiesc cunoscute de toată lumea.

În acea încheștare a morții, ați luptat cu un inamic vicelan și prea bine întărit și nu v-ați sfiit să dați lupta fățișă, ați luptat cu focul inamicului și cu greutatea terenului și ale vremii. Înfrățirea între arme, între soldat, subofițer și ofițer a fost sublimă, toți s-au jertfit fără a precupeți. Când se vor cunoaște toate faptele voastre, veți uimi lumea. Un fapt va rămâne însă pentru mine nepieritor, inima mea de comandant și camarad a rămas strânsă de durere și îndoliată pentru totdeauna pentru mărețele jertfe ce ați făcut, dar și înălțată că ați făcut toate acestea gândind și la comandantul vostru care vă privește. Sacrificiile voastre vor cântări greu în afirmarea drepturilor neamului nostru.

Acum, plecând genunchii noștri în fața mormintelor și sacrificiilor mărețe, să ne înălțăm iarăși cu sufletele întărite.

Bravi ostași!

Lupta nu s-a sfârșit. Cei rămași ridicați-vă din nou, strângeți iarăși rândurile, căci noi zile de fapte mărețe ne așteaptă.

Înainte pentru neam și țară. Drepturile noastre sunt izvorâte din sacrificiile noastre! Înainte !”.

Comandantul Diviziei 9 Infanterie, General C. Ionașcu.

Unul dintre participanți, Mustafa I. Bolat din Agigea, avea gradul de caporal, a făcut parte din plutonul 3, compania 7, batalionul 4, Regimentul 34 infanterie Constanța”, comandat de colonelul Ion Botea, povestește despre acele zile de groază de la Oarba de Mureș: „Pe Mureș am sta cam trei săptămâni, până prin 29 septembrie 1944, timp în care am pornit de nenumărate ori la atac pentru cucerirea cotelor 495 și 463. Trupele hitleriste aveau o poziție favorabilă pe creastă, nu ca noi, jos, la piciorul pantei blestemate a Dealului Sângeorgiului! Comandantul meu de batalion, maiorul Vasile Dumbravă din comuna Schineiu, județul Bacău, a murit după un atac în apropierea cotei 495. Ca el au murit sute de ostași din batalionul nostru. Eu am scăpat. Era însă jale mare să-ți vezi morți comandanții iubiți și camarazii dragi cu care luni de-a rândul ai împărțit bucuriile și mai ales necazurile vieții de ostaș. Mureșul era roșu de sângele camarazilor mei loviți de gloanțele dușmane chiar în mijlocul râului, pe când treceau cu bărcile improvizate sau pneumatice. În timpul atacului, când mă uitam în jurul meu nu vedeam decât fum, pământul udat cu sânge, ostași morți și răniți care plângeau, înjurau inamicul de pe creastă, strigau după ajutor sanitar. Soldați și ofițeri, ne îmbărbătam unii pe alții. Eu cred că în luptele de la Oarba de Mureș au căzut luptând mai mult de 11 000 de soldați, gradați și ofițeri români. Și un număr tot atât de mare de răniți. Și eu am fost rănit la mâna dreaptă și la spate de un proiectil de brand, la un atac dat în ziua de 25 septembrie la ora 15.00, aproape de cota 495. La punctul sanitar aflat într-o casă pe malul Mureșului, la Iernut, doctorii mi-au scos din corp mai multe schije. Două nu au putut să mi le scoată, una din mâna dreaptă, la capătul degetului mare, alta din sapte, pe care le am și acum în corp. La punctul sanitar am stat 24 de ore, după care am reluat lupta cu toate că aveam mâna dreaptă umflată și mă durea capul de nu mai vedeam. Prin ziua de 26 septembrie am

cucerit cu mari jertfe, cota 495. Precizez că în luptele de la Oarba de Mureș, din luna septembrie 1944, din compania 7, din care am făcut parte, am rămas în viață numai patru camarazi. Ceilalți au murit, jefindu-se. Împreună cu mine au luptat atunci și Boldean Mitriță și Teofic Fezula, care era artilerist. Amândoi trăiesc”<sup>41</sup>.

Divizia 9 Infanterie a pierdut în cele 10 zile de lupte: 100 ofițeri, 56 subofițeri și 4.638 trupă<sup>42</sup>.

Un alt supraviețuitor al celor dramatice lupte de la Oarba de Mureș, Eugen Năsăudean, spunea: „Îmi apar în minte acei dobrogeni cu care am plecat de pe malul Pontului Euxin și am ajuns până Iângă Praga, soldați și ofițeri, firi blânde și liniștite, ascultători, buni executanți și de o rară modestie, având ochii plini de nostalgia nesfârșitelor întinderi de ape ale Mării Negre. Mulți au murit luptând aici, la noi pe Mureș, aducând, prin jertfa lor, încă o dovadă a unității și frăției neamului românesc”.

Până pe 6 octombrie 1944, românii au plătit cu viețile a peste 11.000 de soldați forțarea Mureșului și cucerirea punctelor fortificate de hitleriști/hortyști pe dealul Sângeorgiu. Au fost masacrați cu miile pe o linie de front de numai 400 de metri, din ordinul generalului rus Serghei Trofimenko, cel care era și comandantul Armatei a 4-a română (după 23 august 1944), care a solicitat în mod expres ca ai noștri să atace frontal, fără operațiuni de învăluire, fără pod sau sprijin de artilerie, pozițiile deținute de nemți și maghiari.

Pentru ocuparea punctului strategic Dealul Sângeorgiu, generalul Costin Ionașcu, comandantul diviziei dobrogene, care a urmărit de la Punctul de comandă lupta cu fasciștii, evidențiază în memoriile sale comportamentul vitejesc al companiei 1 din Regimentul 36 infanterie, comandată de căpitanul Gheorghe Calin, care a căzut ca un brav erou în fruntea subunității sale. Din

---

<sup>41</sup> Grigore Ploieșteanu, Vasile T. Suciu, Lazăr Lădaru, *Epopoea de pe Mureș*, Târgu Mureș, Revista Vatra, Biblioteca de istorie, 1985, pp. 123-124.

<sup>42</sup> Jipa Rotaru, Leonida Moise, Ion Giurcă, Costin Scurtu, op.cit., p. 18.



aceeași companie a făcut parte și sublocotenentul Mircea Constantinescu, care, de asemenea, și-a dat viața în confruntarea cu inamicul. Un alt viteaz a fost căpitanul Tivig, comandant de companie, care s-a aflat în permanență în fruntea subordonaților săi, conducându-i spre cota 463, până ce a fost rănit și apoi transportat dincolo de Mureș, unde la scurt timp a decedat.

La 18 octombrie 1944, Regimentul 34 Infanterie „Constanța” reușește să anihileze rezistența germană din jurul Archidului și să deschidă drumul trupelor noastre spre Hodod și Carei. În luptele care au avut loc aici, printre cei care și-au pierdut viața, arși de vii sau răpuși de schije și gloanțele trupelor germane este și soldatul Reazim Abdula<sup>43</sup>.

Ultima bătălie în care au fost implicați militarii Diviziei 9 Infanterie s-a desfășurat în Cehoslovacia, în raionul localității Strani. Militarii români, aflați în subordinea Armatei 40 Sovietice, au acționat împreună cu militarii ruși pentru cucerirea comunicației Strani - Uherski Hod, care străbate masivul muntos Carpații Albi. Terenul avantaja militarii din Divizia 15 Germană, aceștia ocupând crestele dominante, pe care le amenajaseră din timp, având organizat un puternic sistem de foc, care permitea lovirea trupelor române care acționau în teren descoperit. Luptele, planificate a se desfășura pe parcursul a două zile, se vor purta în perioada 16 - 26 aprilie 1945. Printre cei căzuți în această luptă se numără și soldatul Izet Șaganai, un tânăr tătar în vârstă de 22 de ani, născut în localitatea Moșneni (Perveli).

La 20 aprilie 1945, în luptele pentru localitatea Strani, a fost rănit grav, fiind lovit în piept de un proiectil antitanc. Camarazii săi îl vor înmormînta în ziua de 29 aprilie 1945 în cimitirul din localitate cu onorurile militare cuvenite unui erou. Comandantul companiei, în scrisoarea adresată părinților, arăta: „Îmi permit stimate domnule Șaganai, a lua parte și eu, împreună

---

<sup>43</sup> Colonel (rtg.) Remus Macovei, *Eroii Regimentului 34 Infanterie „Constanța” comemorați la Chilioara*, în „România Eroică” nr. 1 (48), Serie nouă, 2014, p. 16.

cu dumneavoastră, la marea durere ce v-o trimite destinul prin pierderea, aceluia mai vrednic și drag fecior și îmi plec capul și genunchii cu smerenie la mormântul său, pentru că jertfa supremă și faptele sale de arme vor adăuga o pagină de glorie în cartea neamului. Trebuie să fiți mândri de așa fecior!”. Soldatul Izet Șaganai va fi decorat post mortem cu medalia „Serviciul Credincios” cu spade, iar părinții săi vor fi împroprietăriți cu 5 hectare de pământ.

Datele despre locurile în care militarii musulmani și-au pierdut viața în timpul celui de-al doilea război mondial au fost identificate a Arhivele Naționale Constanța, fondul Direcția pentru probleme de muncă și ocrotiri sociale, inventarul 458<sup>44</sup>.

Pierderile Armatei Române în timpul celui de-al doilea război mondial au fost următoarele: campania din est: 71 585 de morți, din care 3 113 ofițeri, 1 823 de subofițeri și 66 649 de soldați; campania din vest: 21 053 de morți din care 859 de ofițeri, 776 de subofițeri și 19 400 de soldați. Total în cele două campanii: 92 620 de morți, din care 3 372 de ofițeri, 2 599 de subofițeri și 86 049 de soldați. La aceștia, se adaugă 333 966 de răniți (243 622 în est și 90 344 în vest.) și 367 976 de dispăruți, cei mai mulți prizonieri (din care 309 533 în est și 58 443 în vest). Cifrele totale se ridică la 794 562 militari (624 740 în est și 169 822 în vest.)<sup>45</sup>. Numărul militarilor musulmani din Dobrogea morți este de 138<sup>46</sup>.

Intervenția sovietică în viața internă a statelor din zona sa de dominație s-a accentuat, în septembrie 1947, când s-a hotărât, la Conferința de la Szklarska Poreba, constituirea Biroului

---

<sup>44</sup> Remus Macovei, op. cit. p.87.

<sup>45</sup> Vezi Petre Otu, *Români la Stalingrad*, în „România Eroică”, nr.2(47)/2013.

<sup>46</sup> În Registrul Istoric al Regimentului 34 Infanterie, sunt înregistrați următorii militari musulmani morți: sublocotenent Stir Serglin, 24 sept. 1944 Dealul Sângiorgiului; caporalii Rifat Menin, Chemal Maetun, Bacâ Geambi Amet; soldații Biuc Zeidula, Nurla Seraliu, Selim Sucri, Suliman Serif, Ali Mesaif, F. Abdula, Ali Gevat, Bacâ M. Zabdula, Kerim Reșad, Ahaluraim Vilne, Bechir Ismail. Remus Macovei, op. cit., pp. 73-75.

Informativ al Partidelor Comuniste și Muncitorești, menit să coordoneze activitatea acestora. În acest sens, „Delegatul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice a cerut accelerarea proceselor de trecere a țărilor de „democrație populară” la socialism, eliminarea reprezentanților burghezi din structurile puterii, realizarea partidului unic al clasei muncitoare, adoptarea unor programe de transformări socialiste, trecerea la regimul dictaturii proletariatului”<sup>47</sup>.

Membrii comunității musulmane au simțit nevoia ca pentru cinstirea memoriei eroilor musulmani căzuți în crâncenele lupte de la Turtucaia, Bazargic, Amzacea, Topraisar, de pe Argeș și Neajlov, din Munții Siriului, de la Mărășești, Odesa, Stalingrad, Cotu Donului, Oarba de Mureș, Chilioara, Carei, Mohistanya și Strani, a celor morți în lagărele de prizonieri de război din Bulgaria, Turcia, Polonia, Germania, Ungaria (în Primul Război Mondial) și U.R.S.S. (în cel de-al Doilea Război Mondial), dar și pentru cei care au fost închiși în lagărele de concentrare din perioada comunistă, să realizeze un monument care să eternizeze pentru generațiile viitoare jertfa acestora. Pentru realizarea monumentului, Ministerul Culturii și Patrimoniului Național a aprobat fonduri în valoarea de 50.000 lei. Monumentul a fost amplasat în incinta Cimitirul Musulman din Constanța.

La 13 decembrie 2010, cu ocazia sărbătoririi Zilei Tătarilor din România, a fost inaugurat primul monument dedicat eroilor musulmani, iar la 1 decembrie 2011, cu prilejul sărbătoririi Zilei Naționale a României, a fost inaugurat al doilea monument dedicat eroilor musulmani. Evenimentul a fost organizat de către Comitetul Geamiei din Eforie Sud.

---

<sup>47</sup> Ioan Scurtu, *Anul 1947 în istoria României*, în „Viața Politică în documente. 1947” (coordonator: Ioan Scurtu), București, Arhivele Statului din România, 1994, pp. 12-13.

# Rușii lipoveni – crâmpoie de istorie și mentalitate în stihuri duhovnicești<sup>1</sup>

*Prof.univ.dr. Axinia CRASOVSCI  
Universitatea din București*

Ce sunt stihurile duhovnicești? Definiție și problematică.

Stihul duhovnicesc reprezintă un fenomen al creației populare, o frumoasă moștenire spirituală a staroverilor și, implicit, a rușilor lipoveni.

Gen aparte al creației populare, bazat, în mare măsură, pe surse de inspirație apocrifă, hagiografică sau iconografică, ce evocă evenimente revelatoare din *Vechiul și Noul Testament*, din *Viețile sfinților*, dar și momente chiar din istoria zbuțuită a comunității starovere, rod al expresiei artistice a trăirilor intense, stihul duhovnicesc prezintă multiple caracteristici care îi îndreptățesc pe cercetători să-l considere o specie distinctă a folclorului. Astfel, în el se pot detecta particularități specifice unei

---

<sup>1</sup> Stihurile duhovnicești și problematica lor constituie un interes pentru noi încă din anii studenției când am întreprins și primele investigații pe teren în satele rușilor lipoveni din Dobrogea. Materialul cules a reprezentat obiectul analizei pentru lucrarea noastră de licență. Fragmente ale cercetării noastre au fost valorificate în câteva studii publicate în reviste de specialitate din România și străinătate. O parte din ele au fost reunite și publicate într-un capitol special *Încântare prin stih*, în volumul *Serghie de Radonej*, Ed. CRLR, București, 2014.

Generozitatea tematică a stihurilor ne permite să abordăm în studiul de față un nou aspect ce ține de istoria zbuțuită a credincioșilor de rit vechi și de mentalitatea acestora, reflectate în versuri pline de sensibilitate.

poezii, unui cânt popular, colind sau unui imn cu subiect religios, unei balade, bâline, ode, romanțe, drame etc.

În vechime, stihurile duhovnicești erau interpretate de către pelerini, în drumul lor spre locurile sfinte sau în ograda bisericilor cu prilejul sărbătorii hramului acestora. Unii cercetători le atribuie acestor pelerini și dreptul de autor asupra textelor de inspirație livrescă. Mai târziu, ele au intrat în repertoriul pribegilor. În mediul starover, unde au renăscut practic și ca urmare a prigonirilor, îmbogățindu-se tematic, ele au format repertoriul muzical la care se apela cu diferite prilejuri în zilele și perioadele de post, în locul cântecelor de voie bună, de sărbători, la nunți, botezuri, șezători, reuniuni festive sau de familie etc. Apelarea la stihuri avea, cândva, un puternic caracter didactic, jucând un important rol formator al profilului uman și spiritual al copiilor, tinerilor și chiar adulților, evenimentele fiind prezentate din perspectiva moralei creștine despre bine și rău. Pentru omul de rând, care nu era inițiat în descifrarea textului religios canonic scris în slavonă, accesul la informația biblică era mult simplificat tocmai prin aceste stihuri. Ne vom opri succint asupra câtorva dintre texte pentru a le prezenta din această perspectivă.

Astfel, stihul cunoscut sub denumirea *Tânguirea lui Adam* (*Плач Адама*) surprinde momentul izgonirii din rai a strămoșilor noștri, care-și deplâng fericirea pierdută exclamând: „O, rai, al meu rai, prea frumosul meu rai!”. Cei doi protagoniști ai stihului sunt ușor reinterpretați de către autorul anonim: Adam pare complet neajutorat, dezorientat, acțiunile lui limitându-se la acuze adresate Evei pentru faptul că a încălcat voința divină și l-a ispitit și pe el. Arătând consecințele acestui păcat, el subliniază: ”Întregul nostru neam de raiul sfânt l-a-ndepărtat, iar pe al său l-a-ntunecat, În beznă l-a cufundat”. Eva, în schimb, asumându-și vina, este mult mai conectată la realitate, își ia în serios rolul de tovarășă de suferință a bărbatului său, încercând să-l consoleze și să-l îndrume în ispășirea păcatului lor: ”Adame, Adame, stăpâne al meu! Pe greul pământ ne-a trimis Domnul Dumnezeu, Cu pâine din

sudoarea frunții să ne hrănim, În adevăr să trăim și răul să nu-l făptuim.” Într-una dintre multiplele variante ale stihului cunoscute în popor, versurile continuă cu reflecții asupra deșertăciunii vieții păcătoase a omului pe pământ și cu îndemnul la un trai decent, demn și cinstit: trebuie să fim milostivi față de cei săraci și loviți de soartă – îndeamnă stihul –, să ne îngropăm morții după datină și să nu uităm să ne cinstim părinții. Numai astfel putem spera la mântuire și la dobândirea unui loc în Împărăția cerurilor – țelul principal al existenței unui creștin adevărat. Stihul se încheie sugestiv cu imaginea lui Isus Hristos care le spune sfinților Petru și Pavel să deschidă porțile raiului și să le permită lui Adam și Evei să intre, marcând astfel momentul ispășirii penitenței și redobândirii locului pierdut din cauza căderii în păcatul neascultării voinței divine. Este și o fină sugestie adresată oamenilor privind datoria respectului față de părinți, dar și față de tradițiile creștine strămoșești. Învățămintele ce decurg din morala acestui stih se pot rezuma la ideea că orice greșală se plătește, însă atunci când ea este conștientizată și asumată, răsplata nu va întârzia.

Ponderea stihurilor de inspirație biblică (atât *Vechiul*, cât și *Noul Testament*), păstrate până în zilele noastre, este însă destul de redusă în repertoriul starover, iar specialiștii o explică prin faptul că, pentru oamenii din popor – principalii receptori și păstrători ai stihurilor, mai ales dacă ne raportăm la staroveri –, *Cartea Cărților* nu a constituit niciodată o carte de căpătâi, iar paremiile citite în biserică nu erau ascultate cu atenție și înțelese de către toți credincioșii. Multe dintre evenimentele biblice au fost receptate de omul de rând, mai degrabă, prin intermediul tălmăcirilor *Bibliei*, transpuse într-o limbă rusă accesibilă pentru toată lumea sau prin liturgică și iconografie. Imaginile poetice din versurile populare arată clar această influență.

Din seria stihurilor inspirate din subiecte ce țin de *Vechiul Testament*, alături de cel pomenit deja mai înainte, cele mai populare, fiind îndrăgite de interpreții ruși lipoveni, sunt: *Stihul*

*despre potop, Stihul despre Agar și Tânguirea lui Iosif Preafrumosul*, acestuia din urmă asociindu-i-se stihul despre *Bocetul lui Iosif la mormântul mamei sale*.

Primele două stihuri menționate se regăsesc în toate colecțiile tipărite și manuscrise, iar diferențele de formulări sunt neesențiale. Eventualele variante se pot sesiza la nivelul lexicului și liniei melodice a stihului dedicat potopului de pe vremea lui Noe.

Dacă stihul despre potopul cel mare, perceput de popor ca fiind pedeapsa lui Dumnezeu trimisă pentru răutatea care s-a dezvoltat în oameni atât de mult, făcându-L să fie dezamăgit de propria creație, zugrăvește foarte plastic grozăviile unui astfel de cataclism natural din care se salvează doar ființele merituose pentru prelungirea vieții pe pământ, *Stihul despre Agar*, mama lui Ismail – viitorul părinte al popoarelor musulmane –, se concentrează pe sondarea sentimentelor personajului principal. Figura lui Agar, sclava Sarrei și a lui Avraam, este surprinsă în momentul fugii sale din casa stăpânilor. Stihul deviază semnificativ de la textul biblic sau cel din *Coran*, păstrându-se însă elementele definitorii ale poveștii. Într-adevăr, Sarra, neputând să dea naștere la copii, devine geloasă pe sclava ei, care va rămâne însărcinată cu Avraam, și face tot posibilul să o îndeparteze pe aceasta din casă. Diferența față de textele de referință constă în faptul că, în stih, plecarea lui Agar și rătăcirea ei prin "pustie" sunt surprinse până să dea ea naștere fiului său, fiind întoarsă din drum de un înger trimis de Dumnezeu, care o îndeamnă să se împace cu stăpâna sa, prezicându-i un viitor predestinat: nașterea părintelui unei noi seminții.

Povestea lui Iosif, numit ca în basme *Preafrumosul*, cunoaște câteva reprezentări, existând mai multe variante de stihuri care, probabil, s-au păstrat ca atare în unele locuri. Varianta culeasă la rușii lipoveni din România îmbină pe puțin trei dintre stihurile pe această temă, formând un poem amplu, interesant din punctul de vedere al modului de expresie și al faptelor prezentate.

Se remarcă aici variate nuanțări ale liricului, începând de la forma sa pură și trecând printr-o serie de etape în care se îmbină armonios efuziunea lirică cu narațiunea, până la o treaptă unde lirismul dispare aproape complet pentru a lăsa să domine epicul. Astfel, stihul începe cu rugăciunea lui Iosif închinată lui Dumnezeu, căruia îi cere să fie milostiv cu el și să-l întărească în suferința sa. Dragostea filială a lui Iosif față de tatăl său, Iacob, de care l-au despărțit frații lui mai mari, invidioși pe el, este exprimată în versuri de o tonalitate gravă, marcată de sentimentul de jale, ceea ce face acest stih să semene cu un bocet sau o doină: *"Izvor de lacrimi cine mi-ar da Aș plânge eu ziua și noaptea, Aș vărsa lacrimi din ochi Precum râurile din Eden Aș stinge al Gheenei foc."* El și-ar dori o porumbiță prin care să-l vestească pe tatăl său că este în viață, știind că vestea mincinoasă, precum că ar fi murit, l-ar ucide pe acesta din urmă. Fapta fraților săi – de a-și vinde fratele mai mic în robie – este blamată aici, fiind asemuită cu păcatul crimei săvârșite de Cain, care l-a ucis pe Abel, fratele său. Cutremurător este pasajul în care Iosif plânge la mormântul mamei sale, Rahil, rugând-o să-l ia și pe el în lumea de dincolo.

În aceleași tonuri grave este redată și dragostea paternă a lui Iacob, care-l plânge pe fiul său iubit, dispărut fără veste. În continuare sunt descrise încercările grele prin care trece Iosif: robie, înscenare și întemnițare. Ceea ce-l salvează de chinurile robiei și-l apără de căderea în ispită este credința lui neștrămutată în Dumnezeu – condiție *sine-qua-non*, urmată de răsplată: în cazul de față, pentru cinstea, răbdarea, suferința, dar, mai ales, pentru înțelepciunea de care dă dovadă, Iosif este ales ca cel de-al doilea rege al Egiptului, fiind foarte iubit de popor.

Stihurile care abordează subiecte inspirate de evenimente și figuri din *Noul Testament* îi au, cum e și firesc, ca personaje principale pe Isus Hristos și Fecioara Maria. Viața Mântuitorului este prezentată ca un marker temporal, ce încheie o perioadă din existența omenirii – cea de la Adam – și începe un nou interval de timp – cel legat de începuturile creștinismului. În imagini



simbolice, sunt prezentate viețile, faptele și trăirile noilor figuri care, alăturându-se noului lider spiritual și îmbrățișându-i filosofia prevestită de către prorocii de dinainte, vor constitui subiectele evanghelice. Astfel, alături de Hristos și Fecioara Maria (numită în stihuri Maica Domnului, Sfânta Fecioara, Fecioara Maria, Împărăteasa cerească, Multslăvita, Protectoarea) debutează și alte personaje evanghelice (apostoli și proroci), al căror profil moral va constitui un model de comportament pentru noile generații, dând naștere la sfinți mucenici și cuvioși. Tipul acesta de stihuri a avut multă vreme o funcție de învățătură pentru oamenii simpli, creându-se chiar un sistem de valori în cadrul căruia s-au reconfigurat noțiunile de păcat și virtute.

Modelul lui Hristos a constituit pentru creștinii primari flacăra mereu aprinsă care le-a luminat drumul în viață și i-a întărit în credință. După cum se știe, creștinismul primar își atrăgea adepții nu prin forța armelor, ci prin forța cuvântului divin, prin exemple de comportament umanist și de credință fermă în numele căreia se alegea calea suferinței. În stihul "Legenda despre Hristos", prin intermediul unei metafore complexe, se face o prezentare a misiunii pe care o are de îndeplinit Mântuitorul în viața pământească. Grădina plină de trandafiri pe care o are Pruncul este, de fapt, învățătura cu care vine în lume Fiul Domnului. Copiii poporului ales sunt îmbiați a se servi din ea pentru a renaște și salva lumea acoperită de păcate. Și ei, se pare, răspund invitației generoase, însă nu înțeleg mesajul acesteia. Coroana făcută din spinii rămași după culegerea florilor de trandafir este încununarea jertfei de sine a Celui care, prin faptele Sale, urmează să aducă mântuirea. Stihul "Hristos și Samariteanca" este evident creat pe subiectul binecunoscut al *Evangheliei*, în care este prezentată întâlnirea Domnului cu samariteanca. La fel ca în episodul evanghelic, și în stih se oferă un model de toleranță exemplară atât religioasă, cât și etnică, dar și din punctul de vedere al păcatelor tipice ființei umane. De data aceasta, învățătura lui Hristos nu se adresează doar evreilor, ci

lumii întregi. Accesul la ea este permis tuturor celor care-L recunosc pe Trimisul lui Dumnezeu și-L urmează pe drumul presărat de spini.

Asimilată universului divin, Maica Domnului are totuși o legătură mult mai strânsă cu omenirea și cu pământul decât Hristos. În "Stihul Pruncului" ea îi spune lui Isus cu mândrie maternă: "*O, iubite fiu al meu, Pe Tine Cel lăudat de stele, Te hrănesc țâțele mele! Tu ești raiul meu (...), Sănătoși fiți ochi senini, Și voi, buze mici și dragi, Tu ești raiul meu (...)*".

Descrierea patimilor Fecioarei Maria începe încă până la nașterea Fiului. În "Visul Maicii Domnului" însuși Hristos – din pântec – îi tălmăcește visul pregătind-o pentru propriile patimi. În "Stihul despre răstignire", Născătoarea Domnului se comportă ca orice mamă obișnuită de pe pământ, care-și iubește cu înflăcărare unicul Fiu și suferă pentru el. Aflând de tortura la care era El supus "*În sfântul oraș Ierusalim, Umbla sfânta Fecioara bocind. Cu ea erau mironosițele. Ele o consolau pe sfânta Fecioară*". Supărarea ei este exprimată în termeni pur populari, așa cum se face în bocete: "*Fără de simțire a fost mai mult de-un ceas, Lovindu-se de glie, abia de era vie.*" Născătoarea de Dumnezeu nu-și înăbușă deznădejdea, aducându-i reproșuri Fiului pentru moartea Lui voluntară și, după părerea ei, inutilă: "*Fiu al meu drag, nădejdea mea! De ce nu ți-ai ascultat mama! De bunăvoie ți-ai acceptat moartea prin răstignire! M-ai lăsat singură să plâng în suspine!*" Aceste cuvinte denotă o atitudine pur umană. Dar Maica Domnului este și Maica tuturor. Făcând parte din lumea divină, ea are empatie pentru toți oamenii: "*În strălucire deplină învăluită-i Maica Domnului Și spre pământ privește cu milă și iubire.*" În conștiința populară, Născătoarea de Dumnezeu este întotdeauna alături de oameni, ajutându-i și protejându-i: "*Fecioara Maria pe Dumnezeu îl imploră: Dă rod, Doamne, de grâu și secară!*" Iar Dumnezeu o ascultă și-i îndeplinește rugămintea: "*În câmp e grâul mare, Și-n casă-i bunăstare!*" – spun versurile colindului de Anul Nou interpretat de copiii ruși lipoveni.

În stihurile duhovnicești din patrimoniul general rusesc, Fecioara Maria este înfățișată ca născătoarea și creatoarea lumii. Ea nu se delimitează de Dumnezeu nici la Judecata de Apoi, unde participă la analiza păcatelor omenirii. Legată de nașterea cosmică, Maica Domnului poate să se unească nu doar cu Dumnezeu, ci și cu Maica-glie care întruchipează cosmosul.

Rușii lipoveni nu au păstrat în repertoriul lor stihuri din această ultimă categorie, ele prezentând elemente clare ale credințelor precreștine.

Tema victoriei binelui asupra răului uman, des întâlnită în literatura universală, se dezvoltă cam în același mod și în stihurile duhovnicești. Această temă este bine reflectată și în *Stihul despre Sfântul Gheorghe*, unde, de această dată, este abordată nu pe baza antinomiilor morale, ci prin intermediul contrapunerii diferenței de religii. Sfântul Gheorghe Biruitorul, ostașul sfânt, face parte din rândul celor mai respectați sfinți nu numai creștini, dar și ai popoarelor orientale. *Viața sfântului* – un monument al literaturii hagiografice bizantine – a fost larg cunoscută în toate țările slave. Una din versiunile cele mai cunoscute în Rusia îl prezintă pe sfântul Gheorghe ca reprezentant al unui neam din Capadochia, din clasa cea mai înaltă a aristocrației militare, contemporan cu împăratul Diocletian (284-305) care a intrat în istorie prin prigoana dezlănțuită asupra creștinilor. Gheorghe a devenit în mod voluntar un propovăduitor al creștinismului, din care cauză a fost supus la chinuri cumplite pentru ca, în final, să i se reteze capul (acest lucru s-a întâmplat în Nicomidia, pe 23 aprilie, dată comemorată de Biserica creștină). În afară de *Viața sfântului*, în Rusia a fost foarte popular și îndrăgit textul cu subiectul despre lupta lui Gheorghe cu balaurul, cunoscut sub titlul "Minunea lui Gheorghe cu balaurul și fecioara" (sec. XII). Tema este larg reprezentată și în iconografie, precum și în variantele stihului duhovnicesc "Eforie și Elizaveta (sau Olisafia)", corelându-se cu tradiția înfățișării luptei cu zmei din basmele și bâlinele rusești.

Faptul că stihurile duhovnicești epice sunt deseori legate de apocrife și mai puțin de textele canonice reprezintă o mărturie a apropierei lor de receptarea populară, uneori chiar de simbolistica precreștină, păgână. Lupta eroului cu balaurul și salvarea de la moarte a fetei de împărat ne amintește de mitul antic grecesc despre Perseu. Un motiv asemănător se întâlnește și în bâlinele rusești unde viteazul Dobrânea Nikitici se înfruntă cu Tugarin Zmeevici pe care-l învinge. Motivul este același, dar semnificația lui în bâlinele rusești este mai complexă. Dacă în legenda grecească, uciderea balaurului este interpretată ca o victorie a binelui asupra răului, în bâlina rusească, aceeași faptă semnifică, printre altele, și victoria creștinismului asupra altor credințe, mai ales, asupra păgânismului. Varianta stihului duhovnicesc păstrată în repertoriul rușilor lipoveni, se încheie prin îmblânzirea balaurului, chiar transformarea lui într-un animal domestic pe care țarevna îl leagă de coarne cu brâul său și astfel se înfățișează în fața țarului. Protagonistul – preasfântul Gheorghe – refuză darul promis de țar (jumătate de împărăție și pe Anna-țarevna de soție) și îi cere în schimb să construiască pe vârful unui deal o biserică unde oamenii să vină să se închine lui Dumnezeu. În această biserică, trebuie să existe neapărat trei cărți – a lui Isus Hristos, a Maicii Domnului și a lui Ioan Botezătorul – simboluri evidente ale creștinismului.

Varianta acestui stih, culeasă la rușii lipoveni din România, este una prescurtată, dar popularitatea de care se bucură stihul în rândul interpreților a dat naștere la interpretări care plasează acțiunea pe teritoriul dobrogean, unde locuiesc staroverii. Numele unuia din brațele Dunării – Sfântul Gheorghe – alimentează imaginarul, oamenii explicând apariția brațului ca rezultat al luptei eroului cu balaurul. Mai mult, locul unde s-a produs încleștarea este plasat într-un cadru cunoscut – se vorbește de o stâncă fie pe lângă cetatea Heracleea, fie la Doloșman, unde s-ar vedea urme de sânge care răzbat la suprafață în anumite momente.

Problematica păcatelor este dezvoltată în altă categorie de stihuri, marcate de lirism, care se constituie uneori în niște bocete. Personajul liric meditează asupra propriei vieți și conștientizează greșelile sale făcute fie din neștiință, fie cu rea voință. Printre păcate, sunt pomenite lenea, slaba credință, neglijarea părinților, modul de viață dezordonat, lipsit de respect pentru cei din jur, dar, mai ales, privat de viața spirituală ș.a.

Momente și figuri istorice.

De o vechime considerabilă, stihurile poartă pecetea timpului în care au fost create.

O categorie aparte o constituie stihurile duhovnicești inspirate de chiar istoria credincioșilor de rit vechi, în ele găsim și reflectarea momentele de prigoană și persecuție la care au fost aceștia supuși de-a lungul a peste trei veacuri. Astfel, în versuri pline de sensibilitate, este surprins momentul cuceririi mănăstirii din Solovețk, din nordul Rusiei, - ultimul bastion al rezistenței adepților credinței de rit vechi, din perioada declanșării schismei religioase din Biserica Rusă. Este vorba de cea mai puternică mănăstire în secolul al XVII-lea care s-a opus reformelor nikoniene, rezistând timp de opt ani asediului oștilor țarului Alexei Mihailovici Romanov. Căderea ei s-a datorat unei trădări venite chiar din interior, din partea unor novici, insuficient de stoici în credința lor. Stihul duhovnicesc, presărat cu efuziuni lirice pline de poezie, se concentrează pe urmările acestei căderi asimilată căderii în păcatul unei slabe credințe. Lumea este receptată ca fiind cucerită de slugile antihristului care pun stăpânire pe ea și își exercită cruzimea împotriva credincioșilor ortodocși de rit vechi, chinându-i și pângărindu-le lăcașele și odoarele sfinte. Imaginile de Apocalipsă sunt redată prin ilustrarea metodelor perfide cu care sunt ademeniți credincioșii, începând chiar cu preoții: animalul cu zece coarne și balaurul cu șapte capete distrug prin otrava lor tot ceea ce a însemnat evlavie, morala și valorile creștine, transformând oamenii în eretici, cu inimile și sufletele împietrite.

Slăbiciunile oamenilor sunt exploatare la maxim, ei fiind ademiniți cu aur și arginți, atrași prin iluzia unei vieți ușoare, pline de deșertăciune. Pseudoînvățămintele găsesc repede adepți care le facilitează răspândirea pe pământ, constituindu-se în capcane greu de evitat. Toate semnele converg spre afirmarea împlinirii prorociilor din cărțile sfinte din cauza păcatelor acumulate de omenire. Singura salvare este văzută în izolarea de această lume decăzută și fuga în pădurile dese și îndepărtate.

Astfel, staroverii au păstrat stihuri în care vorbesc de câteva din locurile unde și-au găsit adăpost și au încercat reconstrucția și renașterea culturii. Printre aceste locuri sunt cele situate dincolo de Caucaz, pomenindu-se Irghizul, unul din centrele spirituale ale credincioșilor de rit vechi.

Alături de stihurile care descriu suferințele generale ale staroverilor: confiscarea averilor, mai ales ale bisericilor în care s-au instalat noii puternici ai vremurilor, a icoanelor și cărților sfinte, torturile, crimele sălbatice, izgonirea din patrie și pribegia prin locuri străine, un loc aparte îl ocupă stihurile ce evocă martirajul unor figuri emblematice pentru istoria staroveră cum ar fi Protopopul Avvakum sau Boieroaica Morozova. Aceasta din urmă este înfățișată în stih sub influența clară a renumitului tablou al lui V. Surikov, pictor provenit din rândurile staroverilor. Astfel, versurile stihului o înfățișează pe neînfricată luptătoare pentru dreapta credință înlănțuită în atelajul care o purta spre locul întemnițării. Oamenii de pe stradă, îi ascultă vorbele însoțite de semnul crucii starovere arătat tuturor prin mâna ridicată și degetele așezate în configurația devenită simbol al credinței. În ceea ce-l privește pe Avvakum – ideologul mișcării starovere, figura lui este surprinsă în momentul exilului în Siberia, unde era ținut în lanțuri într-o groapă, expus intemperiilor naturii, dar și batjocurii torționarilor săi. El își vede sfârșitul în flăcări, dar nu se sperie, dimpotrivă, își așteaptă eliberarea și transferul în lumea mai bună a celor drepiți.

Demnă de luat în seamă este atitudinea creștinească ce se transmite prin aceste stihuri: credincioșii de rit vechi nu le poartă ranchiună prigonitorilor, se roagă pentru ei, lăsând-L pe Dumnezeu să facă dreptate. Pe de altă parte, suferința la care sunt supuși, grozăviile pe care le văd întâmplându-se, le interpretează ca rezultat al propriilor păcate și slăbiciuni.

Deși nu au compus ei înșiși stihuri care să actualizeze imagini sau figuri din istoria lor, rușii lipoveni din România au păstrat în culegeri manuscrise sau tipărite o mare parte din texte. Interpretate sunt însă doar cele ale căror linie melodică este cunoscută și transmisă din generație în generație. Celelalte texte constituie surse de inspirație pentru o viață în spiritul moralei creștine la care ei apelează pentru a rememora evenimentele sau modelele date de figuri sau imagini reprezentative pentru cultura lor. La ele se apelează și pentru transmiterea valorilor morale către tânăra generație.

Amenințate o lungă perioadă de uitare și chiar de dispariție din cauza condițiilor vitrege pentru exercitarea credinței, stihurile duhovnicești au reînviat în ultimii ani în repertoriul rușilor lipoveni datorită revigorării vieții spirituale. Un rol important îl are studiul religiei în școală, precum și organizarea festivalului de interpretare a muzicii psaltice și stihurilor duhovnicești, ajuns deja la cea de a VI-a ediție.

## Bibliografie

Crasovschi, Axinia, *Încântare prin stih*, în volumul *Serghie de Radonej*, Ed. CRLR, București, 2014, p. 82-116.

Fedotov Gh., *Stihi duhovnîe. Russkaia narodnaia vera po duhovnîm stiham*, Moscova, 1991.

Nikitina, Serafima, E., *Ustnaia narodnaia kultura i iazîkovoie soznanie*, Moscova, 1993.

*Stihi (relighioznogo soderjania)*. Culegere de stihuri în 3 volume, îngrijită de ep. Siluian (Kilin), Novosibirsk, 1992.

## ЧАСТИЦЫ ИСТОРИИ И МЕНТАЛЬНОСТИ В ДУХОВНЫХ СТИХАХ РУССКИХ-ЛИПОВАН

*Аксиния КРАСОВСКИ, проф. д-р ф.н.  
Бухарестского университета*

Что такое духовные стихи? Определение и проблематика.

Духовный стих являет собой настоящее явление народного творчества, замечательное духовное наследие приверженцев старой веры, а значит и русских-липован.

Будучи особым жанром народного творчества, который вырос в основном на апокрифических и хагиографических текстах и иконографии духовный стих повествует о событиях Ветхого и Нового Заветов или Житии Святых, а также и о важных моментах сложной истории старообрядцев, выражая сильные переживания анонимного автора. Это заставляет исследователей считать его отдельным видом фольклора, так как в нём можно выделить черты присущие стихотворению, народной песне, жестокому романсу, гимну, баладе, былине, драме и т.д.

В глубоком прошлом исполнителями духовных стихов были странники, которые пели их в своём пути к священным местам или по со случаю, какого-то приходского праздника. Некоторые исследователи именно их считают и авторами многих стихов. Позже духовные стихи вошли в репертоар бездомных странников. В среде староверов они познали своё второе рождение, так как были не только сохранены ими, но их проблематика обогатилась новыми темами и мотивами, из-за гонений, которым подвергались верующие. Духовные



стихи стали служить дидактическим и нравственным материалом не только для формирования молодого поколения, но и для индивидуального обихода не совсем грамотных взрослых. Для простого человека, не разбирающегося в славянском языке, на котором были написаны церковные книги и велись богослужения, текст духовных стихов был огромной помощью в их толковании.

Например, стих *Плач Адама* поднимает вопрос непослушания, как серьёзный грех, за который должны были поплатиться наши прородители. Перед нами предстаёт Адам, как слабый мужчина, который переваливает всю вину на Еву. Она же спокойна сознаётся в вине и скоро находит выход из положения, успокаивая и своего мужа, советуя его не падать духом, а браться за работу на проживание в исполнении воли Господня. В одном из вариантов стиха передаются размышления на тему суетности человеческой жизни и необходимости жить честно и праведно, быть милостливым по отношению к бедным, не забывать своих родителей и соблюдать правила. Такое разрешение проблемы способствует спасению души и возвращению праведных в рай. Поучительная концовка подчёркивает идею прощения всякого согрешения при условии истинного раскаяния.

Число стихов на Ветхий и Новый Заветы, сохранившиеся до наших дней у староверов не очень богато и это объясняется тем, что Книга Книг для большинства верующих не была настольной книгой. Они воспринимали всё через толкования к Ней на русском более понятном языке. Из сюжетов Ветхого Завета, кроме *Стиха об Адаме и Еве*, более популярные у русских-липован это: *Стих о потопе*, *Агарь*, *Плач Йосифа Прекрасного*. То, что поражает в этих стихах это выразительность чувств, изливания души героев. Сюжеты Нового Завета имеют в центре своего развития образы Христа, Девы Марии и несколько других апостольских лиц наряду с пророками и святыми. Пример

Христа с самого начала служил в христианстве племенем, освещающим жизненный путь. Как известно, первоначальное христианство привлекало не силой оружия, а силой божественного слова, примером поведения и непоколебимой верой, во имя чего все были готовы страдать и даже идти на смерть. Библейские притчи, переосмысленные в духовном стихе служили нравственной корректировке человеческого взаимного отношения. Через духовный стих они учили людей толерантности, поведению, пониманию своего ближнего.

Образ Божьей Матери воспринят более земным: Она ведёт себя как обыкновенная женщина, которая страдает за своего Сына, упрекает Его в неосторожности. Когда она узнаёт о казни Сына, её мученья настолько велики, что она их не скрывает. С другой стороны, будучи членом божественного мира, она хорошо понимает людей и всегда бывает рядом с ними, ходатаествуя перед Богом за них.

Тема победы над злом, часто встречаемая в мировой литературе, развивается таким же образом и в духовных стихах. Она прекрасно отражена в самом любимом у русских-липован духовном стихе о Святом Георгии, где противопоставляются как нравственные антиномии, так и религии. Святой воин Георгий Победоносец принадлежит числу самых почитаемых святых не только у христиан, но и у других восточных народов. Его житие – настоящий памятник хагиографической византийской литературы – было очень распространено среди славян. Как проповедник христианства он сильно пострадал и погиб замученным. В России был хорошо известен сюжет борьбы Георгия со змеем, будучи распространён и в текстах и в иконописи. Похожий мотив встречается в русских былинах, где Добрыня Никитич побеждает Тугарина Змеевича. Эта победа воспринимается как победа христианства над язычеством. Вариант духовного стиха, бытующий у русских-липован оканчивается тем, что побеждённый Георгием змей становится послушным

животным, которому царица Анна завязывает пояс за роги и ведёт его к царю. В свою очередь, Пресвятой Георгий отказывается от обещанного половина царства и руки Анны и заставляет царя строить на горе церковь, в которой должны храниться три книги: Иисуса Христа, Богородицы и Иоанна Крестителя.

Более короткий вариант, который сохранился у русских-липован служит поводом для интерпретаций: место происхождения борьбы – это территория Добруджи, а свидетельством служит наименование одного из трёх рукавов Дуная именем Святого Георгия. Более того, считается что следы этой борьбы можно и сегодня заметить то ли на скале крепости Гераклея недалеко от липованского села Сарикей, то ли на скале Долошман, на остатках крепости – Аргамум.

Стихи, которые развивают тему грехов, полны обычно лиризма. В них герои размышляют над своей греховной жизнью, перечисляют свои согрешения, среди которых самые частые и тяжкие это лень, нерадение, непочитание родителей, неопрятный стиль жизни, лишенный всякой духовности и др.

### Исторические картины и образы.

Особую категорию духовных стихов составляют стихи сочинённые старообрядцами, где описаны их преследования, мучения, бег в самые отдалённые места, поиски благочестивого края. Представительны с этой точки зрения стихи о Соловецком монастыре и о гибели пустынных иноков, которые изображают сцены с времен начала раскола Русской церкви. Царские войска и власти уподобляются антихристовым слугам, которые помрачены змеиным ядом, творя под его влиянии неправдоподобные вещи. Последние времена показаны разными признаками, о которых говорится в пророчествах: лжеучители возвышаются на кафедрах, люди предпочитают лёгкую праздную жизнь, ценят золото и

серебро, превращаясь в лёгкую добычу для рогатого зверя. Единственное спасение остаётся бег в непроходимые леса и далёкие края. В стихах даже упоминаются названия таких мест – Иргиз, Закавказье, где возможно возрождение духовности приверженцев старой веры.

Кроме стихов, описывающих жестокие поступки *сильных мира сего*, которые отбирают у староверов имущество – особенно церковные храмы, иконы и старые книги – сохранились у русских-липован и стихи, посвященные великим страдальцам за веру: протопопу Аввакуму и боярыне Морозовой. Последний образ явно подсказан известной картиной художника-старообрядца В. Сурикова, где боярыня изображена на дровнях, которые везут её в кандалах на место заточения, показывая всем собравшимся знаменный крест.

Образ Аввакума, идеолога старообрядческого движения, ярко вырисовывается на фоне его мучений в сибирской ссылке, где его держат в цепях голодным и холодным. Он сам предвидет свою кончину в огнённом пламени и ждёт своего освобождения от земных мук.

Христианское отношение к мучителям заслуживает достойного внимания в стихах, где приверженцы старой веры прощают своих гонителей, оставляя их на Суд Божь. С другой стороны, они воспринимают эти беды, как следствие собственных грехов и слабостей, воспринимая мучения как путь к спасению.

Хотя русские-липоване сами не творили стихов, которые отразили бы их историю, они сохранили в рукописных или печатных сборниках настоящие ценности. Но исполняют лишь те стихи, мелодию которых ещё знают.

После длинного периода забвения, теперь можно говорить о возрождении исполнительской традиции. Важную роль в этом играют фестивали духовного песнопения, которые организуются уже шестой год в Румынии. На этом

мероприятия участвуют в основном молодые певцы, дети русских старообрядцев, которые показывают своё исполнительское мастерство крюкового пения.

## BIBLIOGRAFIE // БИБЛИОГРАФИЯ

Crasovschi, Axinia, *Încântare prin stih*, în volumul *Serghie de Radonej*, Ed. CRLR, București, 2014, p. 82-116.

Fedotov Gh., *Stihi duhovnîe. Russkaia narodnaia vera po duhovnîm stiham*, Moscova, 1991.

Nikitina, Serafima, E., *Ustnaia narodnaia kultura i iazîkovoie soznanie*, Moscova, 1993.

*Stihi (relighioznogo soderjania)*. Culegere de stihuri în 3 volume, îngrijită de ep. Siluian (Kilin), Novosibirsk, 1992.

# Rușii lipoveni: repere istorice și probleme actuale

*Dr. Alexandr VARONA*

## **Introducere**

Rușii lipoveni au o istorie foarte bogată, dar puțin cunoscută publicului românesc. Începuturile acesteia trebuie căutate în dramaticele evenimente ce au bulversat Rusia în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și care, în final, au dus la scindarea societății rusești, provocând o criză religioasă și socială, ale cărei urmări persistă până în zilele noastre. Dovadă sunt comunitățile de ruși staroveri răspândite în decursul timpului, practic în toată lumea.

Reforma cultului și a practicii bisericești inspirată de țarul Aleksei Mihailovici (1645 – 1676) și promovată de patriarhul Nikon (1652 – 1658) a stârnit un val de nemulțumire și proteste în rândul clericilor și credincioșilor Bisericii Ruse, măsurile luate de autoritățile laice și ecleziastice din Rusia fiind considerate drept o atingere inadmisibilă adusă învățăturii și canoanelor ortodoxe.

Modificarea unor elemente ale ritului rusesc, cum ar fi semnul crucii cu două degete, ca și pretinsa “îndreptare” a cărților de cult, după modelele grecești de la acea vreme au condus la tulburări interne în Biserică și, mai ales, la pierderea încrederii credincioșilor ruși în ierarhia ecleziastică, iar, într-un final, la schismă (în rusește – raskol), produsă ca urmare a hotărârilor Marelui Sinod Ortodox de la Moscova din 1666- 1667, prin care s-au aprobat modificările liturgice și de ritual introduse în vremea

patriarhului Nikon, iar adepții vechilor rânduiești, precum și textele sfinte și ritualurile folosite de aceștia, au fost anatemizate.

După această dată, autoritățile statale și ecleziastice ruse au dus o politică sistematică de persecutare și chiar de lichidare a “raskolului” și a “raskolnicilor”, cum au fost numiți *staroverii* (adepții vechii credințe) în textele oficiale, lucru ce i-a determinat pe aceștia să-și caute refugiul în zonele cele mai greu accesibile ale imperiului, la graniță sau în statele învecinate: Polonia, Imperiul Otoman sau Țările Române. Astfel a început exodul în masă al credincioșilor de rit vechi – staroveri sau staroabreadți – primele așezări întemeiate peste granița de atunci a Rusiei datând din a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

În spațiul românesc, incluzând aici Moldova - cu Basarabia și Bucovina nordică, Muntenia și Dobrogea, primii ruși staroveri, numiți aici lipoveni, apar în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, dar prima atestare documentară a unei localități lipovenești o avem într-o petiție din 1742 adresată domnului Moldovei de lipovenii din satul Socolinți, astăzi Lipoveni, Suceava, în care aceștia spun că locuiesc aici din 1724.

În ce privește Dobrogea, lucrurile nu sunt încă pe deplin lămurite, în ce privește originea socială și zonele din Rusia de unde au plecat staroverii stabiliți aici. În principiu se admit ca zone de origine pentru lipovenii din Dobrogea, dar și din Moldova, sudul și centrul Rusiei.

Există o controversă în literatura de specialitate în legătură cu apartenența lipovenilor dobrogeni la comunitatea cazacilor nekrasoviți, o grupare desprinsă din marea oaste a cazacilor de pe Don, în urma înfrângerii răscoalei conduse de atamanul Kondrati Bulavin în 1707 – 1708. După moartea acestuia, conducerea cazacilor răsculați a fost preluată de legendarul ataman Ignat Nekrasov, care i-a salvat pe temuții războinici de furia oștilor țarului Petru I, trecându-i peste hotarele sudice ale imperiului, în Kuban, teritoriu aflat pe atunci sub stăpânirea hanului Crimeii, Kaplan Ghirai. După trecerea în neființă a atamanului Nekrasov

(1737 sau 1738, datele sunt diferite în sursele referitoare la viața acestuia), cazacii se stabilesc, în mai multe etape, începând cu 1740, în zona Deltei Dunării și în Dobrogea de Nord, mai întâi la Sarichioi și Dunavăț, apoi la Jurilovca, Slava Rusă, Carcaliu (Kamen), lângă Măcin, Ghindărești (Guizdar-chioi), lângă Hârșova și în localitățile din Deltă: Sfiștovca, Periprava, Chilia Veche.

Nu putem ști cu exactitate, dacă nekrasoviții au fondat aceste localități sau pur și simplu s-au stabilit alături de populația deja existentă, formată din tătari, cum e cazul Sarichioiului sau al Ghindăreștilor, ori ruși staroveri, provenind din alte zone ale Rusiei. Cert este însă că migrația staroverilor din Rusia spre Moldova și Dobrogea a continuat pe tot parcursul secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, aceștia așezându-se, evident, în localitățile unde deja erau stabiliți coreligionari ai acestora, fie ei cazaci, fie aparținând altor categorii sociale, de regulă țărani ruși sau soldați, ce căutau să scape de oprimarea stăpânilor și de serviciul militar, foarte lung și foarte dur în Rusia acelor vremuri.

Cert este că cel mai important grup de staroveri stabiliți în regiune este cel al cazacilor nekrasoviți, numiți așa după Ignat Nekrasov, unul din conducătorii cazacilor de pe Don, răsculați în 1707-1708 împotriva măsurilor restrictive luate de guvernarea ruși, în frunte cu țarul Petru cel Mare, față de libertățile și privilegiile căzăcești recunoscute, de altfel, de predecesorii acestuia. Răscoala a fost condusă de atamanul Kondrati Bulavin, motiv pentru care în istoriografie este cunoscută sub denumirea de *răscoala lui Bulavin*, însă, după înfrângerea acesteia și moartea atamanului, comanda cetelor de cazaci ce nu au vrut să se supună autorității țarului a fost preluată de Ignat Nekrasov, care s-a retras împreună cu aceștia și cu familiile lor în regiunea râului Kuban, teritoriu aflat atunci în stăpânirea Hanatului tătar al Crimeii. Trebuie subliniat faptul că toți cei plecați cu Nekrasov erau staroveri, iar răscoala căzăcească condusă de Bulavin a avut drept scop, între altele, și obținerea libertății de practicare a *vechii*



*credințe* pentru cazacii din ținuturile Donului. Iată de ce un număr apreciabil de cazaci, izvoarele dau cifre diferite, de la 2000 până la 40000 de oameni, l-au urmat pe atamanul lor în pribegie. Nici în Kuban nu le-a fost ușor cazacilor staroveri ai lui Nekrasov. Războaiele ruso-turce, începute de Petru și continuate de urmașii săi, au împins granițele sudice ale Imperiului Rus, iar cazacii lui Nekrasov nu mai erau în siguranță nici ca protejați ai hanului de la Bahcisaray. Războiul purtat în perioada 1735-1739 a determinat o importantă parte a nekrasoviților să părăsească Kubanul și să caute protecția sultanului, mai ales că în 1737 sau 1738, data nu este sigură, atamanul Nekrasov a trecut la cele veșnice. Așa au apărut primele așezări căzăcești la Dunărea de Jos, Dunavățul în Deltă și Sarichioiul pe malul lacului Razelm, în jurul anului 1740, iar la 1746, Vâlcovul, pe malul stâng al brațului Chilia. Acesta a fost primul val al strămutării cazacilor staroveri la Dunăre.

Au urmat alte două valuri de refugiați cazaci, unul în anii 1760-1770, când au apărut cazacii la Jebrieni, în sudul Basarabiei și în interiorul Dobrogei, în pădurile Babadagului, la Slava, unde funcționau deja câteva schituri staroveri, precum și la Jurilovca, pe malul lacului Golovița, și celălalt în jurul anilor 1777-1780, când se consolidează vechile așezări și apar altele noi, mai ales în Dobrogea.

Ultimul val de refugiați din Crimeea coincide cu venirea cazacilor zaporojeni la Gurile Dunării, a căror organizație, Sicia Zaporojeană, fusese desființată de Ecaterina a II-a în 1775. Acest lucru a dus la confruntări între cele două grupuri de cazaci pentru controlul bazinelor piscicole din Deltă, amplificate și de factorul religios, deoarece zaporojenii aparțineau ca și confesiune de ortodoxia oficială rusă, în timp ce nekrasoviții erau staroveri. La toate acestea s-a adăugat și apropierea granițelor imperiului de zonele locuite de nekrasoviți, luptele dar și contactele pașnice cu armata rusă și, lucru extrem de important, creșterea populației localităților căzăcești printr-un aflus semnificativ de staroveri necazaci, numiți și aici tot lipoveni, ca în Moldova, fapt ce a avut

două consecințe majore: prima a constat în diferențierea social-economică în interiorul comunităților căzăcești, datorată pătrunderii relațiilor economice de piață, și a doua, s-a concretizat în integrarea reciprocă a celor două grupuri sociale, cazacii și lipovenii, inițial distincte, favorizată de unitatea credinței ortodoxe de rit vechi și a limbii ruse, în varianta sa populară sud-velicorusă, vorbită atât de cazacii de pe Don, cât și de țărani și orășenii ruși din regiunile sudice ale Rusiei, de unde proveneau majoritatea refugiaților de la Dunărea de Jos.

Diferența majoră între cazacii nekrasoviți și ceilalți staroveri, lipovenii, denumire ce se va răspândi la începutul secolului al XIX-lea asupra tuturor staroverilor din spațiul românesc, era că în timp ce nekrasoviții beneficiau în Dobrogea și în Bugeac de un statut juridic aparte, fiind scutiți de impozite, dar având obligații militare față de autoritățile otomane, ceilalți staroveri erau considerați populație *raia*, fiind obligați la diverse taxe, impozite și prestații în folosul sultanului, pașalelor, ayanilor sau altor funcționari otomani.

Asta însă nu a împiedicat fenomenul integrării și asimilării reciproce, în documentele vremii<sup>1</sup>, staroverii dobrogeni fiind numiți când nekrasoviți, când lipoveni, când în ambele feluri. Otomanii au preferat să le spună cazaci, de aceea documentele emise de cancelaria sultanului sau de alte structuri ale statului otoman, precum și hărțile de război sau cele topografice turcești vorbesc de *kazak başı*, *kazak-köy* sau *kazaklar*.

De asemenea, nu putem afirma cu certitudine, din lipsă de documente probatorii, dacă staroverii s-au așezat în Moldova sau Dobrogea în localități fondate de rușii pravoslavnici înaintea raskol-ului, dar este cert că zonele din spațiul românesc în care s-au stabilit staroverii nu le erau total necunoscute, cel puțin cazacilor, în folclorul cărora Dunărea (*Dunaj*) ocupa un loc

---

<sup>1</sup>*Nekotorye svedeniija o pravom bereghe Dunaja, sobrannye v 1826 godu*, Izdatel'stvo Gheneral'nago Štaba, Sankt Petersburg, 1827.

semnificativ, alături de “tătucul Don” (*Don – batiușca, Don Ivanovici*).

Referitor la controversa despre care am pomenit mai sus, trebuie subliniat faptul că cele două puncte de vedere opuse, susținute de specialiști, și anume, cel care neagă descendența actualilor lipoveni dobrogeni din cazacii nekrasoviți și cel care susține descendența acestora, cel puțin în parte, din grupurile de cazaci ce au constituit cândva “slăvita oaste a lui Ignat Nekrasov”, pot fi conciliate, dacă interpretările date de cercetători termenilor utilizați în documentele de epocă, vor ține seama de înțelesul dat acestora de cei care au emis respectivele documente.

De asemenea, se cuvine semnalat și faptul așezării unui grup important de cazaci nekrasoviți în Bucovina, unde existau deja câteva așezări de staroveri.

În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, după anexarea acesteia de către Austria (în 1775), guvernul de la Viena și împăratul Iosif al II-lea acordându-le printr-un patent imperial din 9 octombrie 1783 dreptul de a se stabili și a-și practica liber credința, scutindu-i în același timp, pe toți lipovenii din ținut, de serviciul militar și de unele obligații financiare față de stat.

Apar astfel în Bucovina așezări de ruși lipoveni precum Climăuți și Fântâna Albă (semnalate în documente la 1780, respectiv 1784), iar mai târziu Lucavăț și Mechidra.

De altfel, pe tot parcursul secolului al XVIII-lea, documentele atestă localități și așezări lipovenești în toată Moldova: în 1730 sunt semnalați lipoveni la Iași, în 1740 este atestată localitatea Manolea (jud. Suceava), în același an întâlnim lipoveni la Dumasca (jud. Vaslui), iar în anii următori la Lespezi, Bălășești, Brătești, localități situate în fostul județ Baia, la Târgu Frumos, Hârlău, Botoșani, Roman, Piatra Neamț, practic, în mai toate orașele și târgurile Țării Moldovei.

Rușii lipoveni se disting în societatea românească prin atașamentul lor necondiționat față de credința moștenită de la strămoși, mergând până la cele mai mici detalii. Chiar și ritualurile

și obiceiurile lor populare se încadrează profund în învățătura și morala creștină, având o încărcătură sacrală deosebită. Iată de ce marile evenimente ale istoriei lor privesc, în special, latura spirituală a existenței. De aceea, cel mai important eveniment al istoriei rușilor lipoveni în secolul al XIX-lea, este crearea, în 1846, a Mitropoliei de Rit Vechi de la Fântâna Albă, (așezare ce astăzi se găsește în Bucovina de Nord, la granița Ucrainei cu România). Momentul 1846 este unul de răscruce, refacerea ierarhiei ecleziastice a staroverilor influențând decisiv evoluția ulterioară a vieții religioase, sociale și culturale a credincioșilor de rit vechi de pretutindeni, primul mitropolit al acestora, Ambrozie fiind simbolul renașterii spirituale a comunității etno - confesionale.

Unirea Principatelor, războiul de independență și intrarea Dobrogei în componența statului român, precum și Marea Unire din 1918 reprezintă pentru rușii lipoveni momente de referință în drumul spre integrarea lor deplină în societatea românească și deschiderea comunităților lipovenești spre influențele culturale și de civilizație oferite de lumea românească.

Desigur, au existat și perioade mai puțin plăcute și benefice, cum au fost perioada guvernării legionare și cea a regimului antonescian, când aceștia erau considerați suspecti de către autorități și li s-a aplicat, cel puțin în parte, un regim discriminatoriu, neîntemeiat însă pe date reale și certe sau măcar cât de cât credibile.

În perioada comunismului rușii lipoveni au fost supuși, ca de altfel toți cetățenii României, unui regim politic ce a lovit în însăși bazele existenței lor etnice și religioase. Deși Biserica Ortodoxă de Rit Vechi a fost recunoscută formal de statul român în 1946, posibilitățile ei de exprimare au fost reduse la minim, singura formă de manifestare a credinței fiind slujbele religioase, și acelea însă atent monitorizate de autorități. Propaganda atee deschisă și lipsirea bisericii de posibilitatea de a o contracara au influențat negativ coeziunea spirituală a comunităților lipovenești.

Din punct de vedere etnic, politica oficială de asimilare a minorităților a dus la scăderea dramatică a ponderii utilizării limbii materne ruse, deși, paradoxal, în școlile de stat, limba rusă se studia ca limbă străină.

După evenimentele din Decembrie 1989, speranțele s-au reaprins, o dată cu crearea Comunității Rușilor Lipoveni din România, organizație ce și-a propus să promoveze valorile materiale și spirituale ale acestei etnii cu scopul declarat de a revitaliza limba maternă rusă, credința ortodoxă de rit vechi, cultura, obiceiurile și tradițiile rușilor lipoveni din țara noastră.

### **Așezarea staroverilor în Țările Române și la Dunărea de Jos**

Majoritatea specialiștilor sunt de părere că staroverii ar fi sosit prin părțile noastre în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, însă nu trebuie uitat faptul că la baza tuturor studiilor dedicate acestei probleme stă raportul lui N. I. Nadeždin, un înalt funcționar rus, membru al Societății Geografice și profesor la Universitatea din Moscova, trimis în 1846 de guvernul său în Principate și în Turcia pentru a aduna date despre *rascolnici*, publicat de V.I. Kelsiev între 1860 și 1862<sup>1</sup>, precum și datele furnizate de episcopul Melchisedec Ștefănescu în binecunoscuta sa lucrare din 1871 dedicată lipovenilor<sup>2</sup>.

Nu dispunem de date certe pentru o prezență a staroverilor în spațiul românesc anterioară secolului al XVIII-lea, dar merită totuși semnalate unele documente și informații ce ar putea acredita o asemenea ipoteză. Spre exemplu, memoriul adresat de înalții ierarhi ai Bisericii de Rit Vechi în 1942 regelui Mihai și marelui Antonescu pentru legalizarea statutului

---

<sup>1</sup>Kel'siev, V.I., *Sbornik pravitel'stvennykh svedenij o raskolnikach*, vol.I, 1860, vol. II, 1861, vol. III-IV, 1862, Londra.

<sup>2</sup>Ștefănescu, Melchisedec, *Lipovenismul adică schismaticii sau răscolnicii și ereticii rusești, după autori ruși și izvoare naționale române*, București, Imprimeria Națională, 1871.

acesteia pomenește de o tradiție locală a lipovenilor din comuna Mitocul Dragomirnei de lângă Suceava, potrivit căreia primii staroveri s-ar fi așezat aici încă în 1669, fondând localitatea Socolinți, numită oficial Lipoveni<sup>3</sup>. Această tradiție este menționată și de alți autori, precum Feodor Efimovici Melnikov, diaconul Petre David sau Peter Osip . De asemenea, nu trebuie neglijate nici informațiile conținute în istoricul bisericii din Jurilovca, afișat la intrarea în acest lăcaș de cult, care plasează începuturile staroverilor în Dobrogea la 1668. Chiar dacă nu avem la dispoziție alte documente care să confirme această informație, se cunoaște faptul că în secolul al XVII-lea cazacii de pe Don executau destule incursiuni pe țărmul otoman al Mării Negre, posibilitatea fondării unor așezări, chiar și temporare, pe litoralul dobrogean sau la Gurile Dunării, fiind cât se poate de plauzibilă, aceste locuri fiindu-le demult cunoscute, așa cum reiese dintr-un document emis în 1730.

Și nu în ultimul rând, trebuie amintită și poziția, rămasă totuși singulară, exprimată de cunoscutul etnograf și slavist rus V.I.Lamanskij, în sensul că localitățile rusești din Moldova și de dincolo de Dunăre au fost fondate cu mult înainte de secolul al XVII-lea.

Primele știri certe în legătură cu prezența staroverilor pe teritoriul Țărilor Române apar în ultimii ani ai domniei lui Petru cel Mare. Astfel, conform cercetătorului rus M.I. Lileev, care a publicat pentru prima dată manuscrisul *Skazanie o starovercach zhivushich v Zemle Moldavskoj (Relatare despre staroverții ce trăiesc în Țara Moldovei)*, ce relatează o întâmplare din 1742," începutul așezării staroverilor aici (în Moldova – n.n.) trebuie stabilit pentru domnia lui Mihail Racoviță". Lileev considera că staroverii din Moldova, inclusiv cei din Basarabia, au stabilit

---

<sup>3</sup>Biserica Creștină Ortodoxă de Rit Vechiu din România – numită popular Biserica lipovenească, *Memoriu religios și științific alcătuit în numele ierarhilor acestei biserici: Mitropolitul Tihon, și episcopii Savatie, Arsenie și Sofronie*, Avocat-redactor C. Cernăianu, August 1942, p. 43.

strânse legături cu centrul religios din Vetka, încă din primii ani, mulți dintre ei fiind refugiați de acolo și așezați pe domeniile mănăstirești din Moldova, motiv pentru care cererea adresată de staroverii din Vetka mitropolitului Antonie al Moldovei de a le hirotoni un episcop nu este deloc întâmplătoare, ca și călătoria staroverilor de pe Vyg din 1730 în "țara Volohă". De altfel, în manuscrisul menționat se spune că staroverii din Socolinți, fiind reclamați de un dregător local corupt, au fost chemați la Iași, în fața domnului și a Divanului pentru a da explicații. Aici, reprezentantul lor, călugărul Tihon, a arătat că ei s-au așezat în Moldova "în anul 7232 de la facerea lumii(1724 d.H.) în timpul domniei voievodului Mihail"(Racoviță-n.n.).

Cam în aceeași perioadă sunt semnalati staroveri și în alte locuri din Moldova. Astfel, la 1730 întâlnim staroveri, numiți deja *lipoveni*, la Iași și la Dumasca, pe domeniile mănăstirii Probota, în județul Vaslui, iar în 1740 și la Manolea, lângă Fălticeni. Totuși, există unele informații care datează această ultimă localitate ca fiind mai veche. Călugărul rus Partenie, care a vizitat Țările Române în 1855, amintește că rușii staroveri din Manuilovka, denumirea rusească a localității, s-au așezat aici de mai bine de 150 de ani, părere împărtășită și de alți autori, precum Polihronie Sârcu sau Petre I. David.

Informații mai detaliate despre lipovenii din Moldova cuprinde raportul lui N. I. Nadeždin, de care am pomenit mai sus. Iată ce spune acesta: "... la 1845, Moldova adăpostea mulți ruși de rit vechi. Ei erau cunoscuți aici sub denumirea de lipoveni ca și în Austria, adică Bucovina. În Moldova, rușii staroveri erau răspândiți pe toată întinderea ei, prin orașe și prin sate, trăind amestecat cu indigenii sau separat de ei. Dintre orașele Moldovei se pare că nu era niciunul în care să nu se afle cel puțin două sau trei familii de lipoveni. Aceștia se îndeletniceau fie cu vreo meserie, fie cu negoțul. La Iași, capitala Moldovei, ei constituiau o comunitate însemnată în mahalaua de dincolo de Bahlui, numărând în sânul ei mulți negustori bogați ce dispuneau de

capitaluri însemnate. În comunități proprii trăiau lipovenii și în orașele Botoșani, Târgu Frumos, Hârlău, Bacău și Vaslui, bucurându-se de o bună stare materială, mai ales la Botoșani și Hârlău. Prin sate, lipovenii trăiau cuibăriți mai ales în Țara de Sus, cu deosebire în ținutul Sucevei (Fălticeni-Baia). În schimb, însă, în sudul Moldovei nu erau cunoscute decât două mici săticele și anume în preajma Galașilor. În orașul Galați însă nu se vede niciun lipovean"<sup>1</sup>. În privința numărului lipovenilor din Moldova, Nadejdin ne dă o cifră de aproximativ 20.000 de oameni pentru anii 1844-1845.

Tot din raportul lui Nadejdin aflăm că în preajma anului 1740 au luat ființă noi așezări lipovenești la Lespezi, Bălășești sau Brătești, aflate astăzi în județul Iași, localități ce au devenit în scurt timp puternice centre lipovenești<sup>2</sup>.

Mulți staroveri s-au așezat în Moldova în secolul al XIX-lea, mai ales în timpul domniei țarului Nicolae I, când un nou val de persecuții și prigoană s-a abătut asupra acestora în Rusia. Astfel, în 1830 s-au așezat la Piatra Neamț 60 de familii de lipoveni în cartierul Precista, unde și-au ridicat o biserică, iar unul dintre ei, pe nume Nichita Ivanov, a ridicat în 1869, pe socoteala proprie, un schit în comuna Doamna, la apus de oraș, retrăgându-se aici împreună cu alți călugări și călugărițe, refugiați din marele imperiu de la Răsărit<sup>3</sup>. În 1840, 14 familii de staroveri s-au așezat în orașul Roman, veniți din comuna Rușii din apropierea acestui oraș, unde erau stabilite mai multe familii de lipoveni, care ulterior s-au împrăștiat prin alte locuri. La Roman lipovenii și-au zidit o biserică, organizându-se într-o puternică comunitate religioasă și economică. Între 1840 și 1850, 6 familii de ruși staroveri s-au

---

<sup>1</sup> Nadejdin, N.I., *O zagranichnykh raskol'nikach*, în Kel'siev, V.I., *Op.cit.*, p.110.

<sup>2</sup> *Ibidem*, p.114-115.

<sup>3</sup> Chirilă, Feodor, *Minoritatea rușilor lipoveni*, în *Minoritățile naționale din România. Dovezi istorice privind așezarea și evoluția*, Ed. Kham, București, 2001, p.179



așezat în orașul Bârlad, iar alte 15 familii în târgul Plopana. Circa 50 de familii s-au stabilit la Târgu Frumos, refugiindu-se din Rusia., iar în urma războiului Crimeii, în 1857, s-au stabilit la Galați 150 de familii de staroveri, construindu-și în 1860 o biserică și formând o comunitate religioasă puternică.

În Bucovina, primii staroveri s-au așezat, așa cum am arătat mai sus, încă din 1724, pe domeniul mănăstirii Dragomirna, așezarea lor fiind denumită în documente Mitocul Lipoveni, denumirea dată de aceștia fiind Socolinți. Au urmat și alte așezări, așa că în anii '60 ai secolului XVIII vom întâlni lipoveni și în alte localități din Bucovina. Conform datelor furnizate de cercetătorii austrieci Raymund Kaindl și Johann Polek, cea mai veche așezare a lipovenilor în această regiune ar fi fost Stupca, în județul Suceava. Din păcate alte documente care să confirme sau să infirme informația privitoare la lipovenii din această localitate nu există. Este cert însă că lipovenii au locuit acolo încă înaintea războiului ruso-turc din 1768-1774, fapt confirmat de administratorul militar al Bucovinei, generalul Enzenberg, într-un raport din 12 noiembrie 1783, adresat Consiliului Militar de la curtea imperială. În cursul războiului, când armatele rusești au intrat în Bucovina, lipovenii din Stupca au trecut în Moldova, de unde nu s-au mai întors. Și cei din Mitocul Dragomirnei au trecut în Moldova în 1769, se pare, când trupele ruse au ocupat Bucovina, dar s-au întors după ce războiul s-a terminat, chiar în 1774, după datele prezentate de Kaindl<sup>1</sup>.

În 1777, după anexarea Bucovinei, autoritățile austriece au efectuat un recensământ, care a stabilit că în Mitocul Dragomirnei trăiau, la acea dată, 15 familii de lipoveni.

Prin urmare, aceasta rămăsese singura localitate de lipoveni din regiune, însă nu pentru multă vreme. În 1780 apare localitatea Climăuți, unde se stabilesc 20 de familii de lipoveni, așa cum rezultă din raportul lui Enzenberg din 23 iunie 1784.

---

<sup>1</sup> Kaindl, Raymund, *Das Entstehen und die Entwicklung der Lipowaner Colonien in der Bukowina*, Viena, 1896, p.13.

Johann Polek publică înțelegerea încheiată de lipoveni cu mănăstirea Putna în 7-8 aprilie 1780, în care li se permite acestora să se așeze pe domeniul mănăstirii și li se repartizează pășune și teren arabil, în schimbul unei sume de 5 guldeni, plătită anual, a unei zile de clacă pe an și a unei ocale de unt, ca cens, de familie. De asemenea, mănăstirea acorda dreptul sătenilor de a primi noi membri în comunitate și unele scutiri tinerilor căsătoriți. În asemenea condiții nu e de mirare că numărul staroverilor din Bucovina a început să crească accentuat, mai ales că nici autoritățile austriece nu s-au arătat indiferente față de lipoveni. Astfel, prin *Decretul imperial din 9 octombrie 1783*, semnat de împăratul Iosif al II-lea, li se garanta lipovenilor liberul exercițiu al credinței, erau scutiți de serviciul militar, iar de contribuții și taxe, pe 20 de ani. Aceste privilegii li se acordau lipovenilor pentru a-i determina pe coreligionarii lor, mai ales pe cei stabiliți la Gurile Dunării, să vină în Bucovina. Aceasta, drept mulțumire pentru salvarea unui înalt funcționar austriac, fie de atacul unor bandiți, cum se spune într-una din versiunile acestei întâmplări interesante, fie de la moarte sigură, în urma naufragiului vasului în care se afla acesta, vas ce efectua o cursă în Marea Neagră, conform altei versiuni. Cert este că în vara lui 1782, căpitanul-inginer Redange, aflându-se la Gurile Dunării, s-a întâlnit cu staroverii și i-a îndemnat să se stabilească în Bucovina, iar în toamna lui 1783 doi emisari ai lipovenilor de la Marea Neagră, Aleksandr Alekseev și Nikifor Larionov, au sosit la Cernăuți, pentru a trata strămutarea celor 2000 de familii de staroveri, ce trăiau la Gurile Dunării și în apropiere de țărmul Mării Negre. În urma discuțiilor cu aceștia, dar având în vedere și cererile anterioare ale lipovenilor din Bucovina, a fost emis decretul imperial amintit mai sus, care a deschis perspectiva unor emigrări masive de lipoveni, mai ales din Dobrogea și din Moldova, în Bucovina. Acest lucru nu s-a întâmplat datorită opoziției autorităților otomane, motiv pentru care, în 1784 s-au strămutat în Bucovina doar 75 de familii, 8 celibatari și 6 călugări, aproximativ 400 de oameni, din care circa

125 proveneau din zona Mării Negre. O parte din aceștia s-au așezat pe domeniul mănăstirii Putna, la Varnița, iar altă parte pe domeniul moșierului Tadeu Turcul, la Hliboca. Aici însă, lipovenii nu s-au înțeles cu proprietarul moșiei și au preferat să se mute toți la Varnița, unde au fondat o nouă așezare pe care au numit-o Belaia Krinița, în românește-Fântâna Albă, după un izvor aflat în zonă. Această localitate va deveni faimoasă peste ceva mai mult de o jumătate de veac, mai precis în 1846, atunci când se va stabili aici sediul mitropoliei lipovenilor.

Ceva probleme cu taxele vamale au întâmpinat lipovenii din Mitocul Dragomirnei, motiv pentru care toți au plecat în Moldova în noaptea de 17 spre 18 aprilie 1787, iar casele lor au fost repartizate coloniștilor germani. În scurt timp, lipovenii s-au întors în Mitoc și și-au construit, nu departe de cea veche, o nouă așezare pe care au numit-o tot Socolinți. Tot în Bucovina s-au așezat în 1834, pe domeniul baronului Vasilko, 35 de familii de lipoveni, care au fondat o nouă localitate numită Mehidra, așa încât la 1843, în Bucovina trăiau 1966 de lipoveni, din care 604 în Fântâna Albă, în Climăuți 840, în Socolinți-361, iar în Mehidra 161 de oameni <sup>1</sup>.

În Muntenia, conform raportului lui Nadejdin, trăiau la 1845, cam 3000 de lipoveni, cei mai mulți la Brăila. Primele grupuri de lipoveni au apărut aici între anii 1805-1828, dar cei mai mulți s-au așezat după 1830, o dată cu retrocedarea Brăilei. Primele circa 50 de familii s-au stabilit pe malul Dunării, într-o suburbie a Brăilei, cunoscută și astăzi sub denumirea de *Comorovca*, iar circa 300 de familii de staroveri, străbătând sudul Basarabiei și trecând prin mlaștinile de la gura Siretului, au ajuns

---

<sup>1</sup> Sajko, M.N., *Vozniknovenie staroobrjadcheskich poselenij na Bukovine(70-e- 80-e gody XVIII v. - XIX v.)*, în "Staroobrjadchestvo. Istoriya, tradicii, sovremennost' ", nr..1, Izdatel'skij otdel Muzeja istorii i kul'tury staroobrjadchestva, Moscova, 1994, p.41.

<sup>2</sup> Procop, Petru, *Despre Hutor și staroveri din România*, Brăila, 2015, p. 29-30; Hărțile respective sunt reproduse și în albumul *Lumea românească în imagini*, Ed. Noi Media Print, București, 2012.

în păduricea ce se întindea de-a lungul Dunării, unde au întemeiat localitatea Hutor, lângă Brăilița, care ulterior a devenit satul Pisc. Interesant este faptul că localitatea apare sub denumirea de Chutor și pe hărțile din 1789, întocmite de austriacul Johannes Tomas von Trattner, în urma călătoriei acestuia pe Dunăre, efectuate în 1764, conform celor menționate de autorul brăilean Petru Procop într-o lucrare recentă apărută în 2015<sup>2</sup>. Numărul lipovenilor din Pisc a crescut rapid, ajungând în 1855 la peste 600 de familii, iar ocupațiile principale ale acestora, pescuitul și cărăușia, le-au oferit șansa de a face comerț cu Brașovul, fapt ce a dus la creșterea bunăstării materiale a multor familii de staroveri brăileni. Acest lucru le-a permis să-și construiască o biserică în Brăila propriu zisă și două în Pisc, fapt ce a favorizat transformarea treptată a comunității brăilene într-unul dintre cele mai importante centre economice și spirituale ale rușilor de rit vechi din arealul românesc.

Pe la 1840, un grup de circa 50 de lipoveni pescari s-au așezat în județul Ialomița, pe malul brațului Borcea, unde au înființat localitatea Borcea, care astăzi se numește Bordușani. Ca urmare a efectuării recensământului populației în 1865, precum și a introducerii actelor de stare civilă de către autoritățile române, majoritatea lipovenilor din Bordușani au fugit peste Dunăre, în Dobrogea, la Ghindărești, socotind aceste măsuri ale statului ca fiind *lucrarea lui Antihrist*.

În București, precum și în satul Izvorani, pe malul pârâului Coadă Snagovului, ce se varsă în Ialomița, la circa 20 km de capitală, lipovenii s-au așezat după 1833. Potrivit statisticii episcopului Melchisedec Ștefănescu, locuiau acolo 288 de lipoveni. Aceștia se ocupau cu negustoria ambulantă și cu diverse meșteșuguri. După 1846, lipovenii din Izvorani s-au mutat în altă parte<sup>1</sup>.

O zonă foarte importantă a arealului românesc pentru rușii staroveri, mai întâi ca zonă de tranzit, și ulterior ca zonă de locuire

---

<sup>1</sup> Nadeždin, N.I., *op.cit.*, p.118-119; Melchisedec, *op.cit.*, p.243.

pemanentă o reprezintă Basarabia, și mai ales sudul acesteia, cunoscut sub denumirea de Bugeac. Aici, ca și la Gurile Dunării, staroverii și-au făcut simțită prezența încă de timpuriu, dar primele așezări permanente apar pe la jumătatea secolului al XVIII-lea. Astfel, în nord, se întemeiază satele Kunicea și Sârkovo, astăzi în raioanele Florești, respectiv Șoldănești, din Republica Moldova. Tot pentru aceeași perioadă, istoricul A.A. Bacinski datează așezarea lipovenilor în orașele basarabene precum Hotin, Soroca sau Bălți<sup>2</sup>, însă marea majoritate a cercetătorilor scot în evidență migrația *rascolnicilor* la Dunărea de Jos, în Bugeac și, mai ales, în Dobrogea și în Delta Dunării, un proces extrem de complex, foarte dificil de reconstituit, care a antrenat categorii sociale diverse și s-a desfășurat pe o perioadă îndelungată și în mai multe etape. Astfel, A.A. Prigarin, reputat cercetător contemporan al istoriei și culturii staroverilor de la Dunărea de Jos, cadru didactic la Universitatea din Odessa, a identificat cinci etape în procesul de formare al comunităților lipovenești din zona menționată mai sus<sup>3</sup>. Prima etapă acoperă perioada de la sfârșitul secolului al XVII-lea până în anii 40 ai secolului următor, când izvoarele pomenesc de prezența rușilor staroveri în zonă, însă această prezență nu este nici masivă și nici stabilă. O a doua etapă a acestui proces acoperă intervalul de timp cuprins între anii 40 și anii 70 ai secolului al XVIII-lea, când se formează primele comunități stabile în zonă, iar procesul de migrație către această regiune este masiv și organizat. De pe Don, mai precis din Kuban, vin cazacii staroveri ce l-au urmat pe atamanul Ignat Nekrasov, după înfrângerea răscoalei căzăcești din 1707-1708, iar dinspre Polesie vin staroverii de Vetka și Starodubie, supuși prigoanei autorităților bisericești și statale ruse. Multitudinea datelor de care dispunem ne permite să vorbim despre grupuri importante și cu un mod de viață relativ stabil într-o serie de localități din Dobrogea și din sudul

---

<sup>2</sup> Bačinskij, A. A., *Zadunaiska Sič. 1775-1828*, Odessa, 1994.

<sup>3</sup> Prigarin, A. A. *Staroobrjadcheskoje naselenie Pridunavia v konce XVIII nachale XIX vv.*, în "Lipovane", nr. 3, Odessa, 2007, p.4-5.

Basarabiei, precum Dunavăț, Sarichioi, Jurilovca, Slava, Jebrieni sau Vâlcov. A treia etapă cprinde perioada 1780-1812, caracterizată prin lărgirea arealului geografic al populației starovere, apariția unor noi localități ca urmare a venirii de noi imigranți. A patra etapă, cuprinsă între 1812 și 1829, se caracterizează prin legalizarea statutului satelor lipovenești sud-basarabene, printr-un nou val de staroveri, ce vin de data aceasta oficial din guberniile sudice și centrale ale Rusiei. În această etapă se observă și plecarea unor grupuri de staroveri din zona Dunării de Jos, cum este spre exemplu, plecarea cazacilor nekrasoviți din unele sate dobrogene spre interiorul Imperiului Otoman. Și a cincea etapă identificată de Prigarin, ce corespunde anilor 1830, este caracterizată de mutarea unei importante părți a populației de cazaci nekrasoviți și lipoveni din Dobrogea pe malul stâng al Dunării și stabilirea definitivă a arealului geografic ocupat de aceștia în regiune, fapt ce ne poate permite să concluzionăm că în jurul acestei date se poate vorbi de o populație lipovenească stabilă în Bugeac , la Gurile Dunării și în Dobrogea.

### **Geneza termenului de *lipoveni* și semnificațiile acestuia**

De ce staroverilor așezați în Moldova, inclusiv celor din Bucovina și Basarabia, din Dobrogea și de la Dunărea de Jos li s-a dat această denumire și altora nu? Cine le-a dat-o și ce semnificații a avut ea de-a lungul timpului? Iată câteva întrebări fundamentale care i-au frământat pe toți cercetătorii care s-au aplecat asupra trecutului celor numiți îndeobște lipoveni și care rămân actuale și în zilele noastre.

Majoritatea cercetătorilor au dedus denumirea de lipoveni de la numele călugărului Filip din Oloneț, fost administrator al mănăstirii starovere de pe râul Vâg, din nordul Rusiei, situată la vărsarea acestui râu în Marea Albă. Acest Filip a dorit să devină starețul renumitei așezări monahale, dar, nefiind susținut de ceilalți călugări, a părăsit mănăstirea și împreună cu adepții săi a fondat un nou schit, în apropiere, unde s-a format o comunitate

religioasă, membrii căreia au fost numiți *filipovți*, adică *filipiști*, adepți ai lui Filip. Comunitatea lui Filip a rezistat până în 1743, când de frica unui control al autorităților, membrii acesteia și-au dat foc pentru a nu cădea în *mâinile slugilor Antihristului*. Adepții lui Filip rămași în viață, care propovăduiau, ca și maestrul lor, venirea apropiată a sfârșitului lumii și evitarea contactului cu autoritățile și cu cei de altă credință, pe care îi considerau eretici, s-au refugiat în Prusia Orientală, stabilindu-se în regiunea Mazuria, din Polonia de astăzi, unde au primit denumirea de *filipony*. Prezența adepților lui Filip în Mazuria a fost semnalată pentru prima dată de istoricul și teologul uniat Ignatius Kulczinsky în studiul *Specimen Ecclesiae Ruthenicae*, apărut la Roma în 1733, citat și de cercetătorul polonez W. Jakubowski, și în care se arată că *unde accidente plebe, crevit ingens schisma, cuius asseclae a quodam Philippo antesignato dicti fuere Philippoviani*<sup>1</sup>.

Lucrarea lui Kulczinsky a constituit ulterior una din sursele bibliografice de referință pentru mulți cercetători ai trecutului lipovenilor, care au preluat cele relatate de acesta, fără a le pune la îndoială în niciun fel. Astfel, P.I. Melnikov-Pecerski, un mare cunoscător al istoriei staroverilor, susține, ca și unii istorici austrieci, că *rușii de rit vechi ce s-au stabilit peste granițele Rusiei, au fost cunoscuți mai întâi sub denumirea de filipony, prescurtată apoi în lipovani și că această denumire provine de la Filip, fondatorul unei grupări a staroverilor fără preot-bezpopovc*<sup>2</sup>. Această teză a fost acceptată și susținută de majoritatea cercetătorilor români. Spre exemplu, episcopul Melchisedec Ștefănescu, în legătură cu această chestiune, scrie următoarele: "*deși nu am date istorice pozitive , presupun că cei*

---

Kulczinsky, Ignatius, *Specimen Ecclesiae Ruthenicae*, Roma, 1733 apud Jakubowski, W., *Z historii kolonij staroobzedowcow rosyiskich na Mazurach*, în "Slavia Orientalis", X, Varșovia, 1/ 1961, p.83-84.

<sup>2</sup> Melnikov-Pecerski, P. I., *Očerki istorii popovščiny*, în "Russkij vestnik", Moscova, 1864, p.354.

*dintâi schismatici ruși, ce au imigrat în Moldova, pe la jumătatea veacului al XVIII-lea , au fost philipiști(filipovți) din care se derivă numirea de lipoveni, care în România a devenit apoi generică tuturor sectanților ruși ce au imigrat aici în deosebite timpuri* <sup>3</sup>". Aceeași susținere o găsim și la Demetriu Dan: "ortodocșii îi numesc rascolnici, adică schismatici, sau filiponi, în rusește, filipovți, filipovani sau popular lipoveni.<sup>4</sup> ", dar și la autori mai recentți ca Ion Nistor, Mihail Marinescu, Petre I. David sau Victor Vascenco.

Această teză este combătută de alți cercetători, dintre care se distinge Feodor Chirilă, care avansează o altă ipoteză a originii etnonimului lipoveni, pornind de la toponimul Lipoveni, prima așezare a staroverilor atestată documentar în spațiul românesc. Ipoteza nu este nouă, fiind susținută și în trecut de unii cercetători, precum F. E. Melnikov sau N.I.Subbotin., însă cel puțin până în acest moment nu s-a impus printre specialiști. În ceea ce-i privește pe lipovenii înșiși, explicația cea mai răspândită printre aceștia cu privire la originea denumirii pe care o poartă este cea potrivit căreia primii staroveri veniți pe pământ românesc s-ar fi stabilit în așezări înconjurate de păduri de tei, arbore care în rusește se numește *lipa*, și că de la aceste păduri de tei ar fi primit staroverii numele de lipoveni. Bineînțeles, există și alte explicații, mai mult sau mai puțin credibile, însă acestea sunt mai mult rodul imaginației bogate a unor autori, decât rezultatul unei analize științifice riguroase.

---

Ștefănescu, Melchisedec, *Op.cit.* , p. 55.

Dan, Demetriu, *Lipovenii din Bucovina*, Cernăuți, 1894, p.11.

Despre semnificația termenului "lipovean" în limba ucraineană, vezi David, Diac. P.I., *Călăuză creștină*

*pentru cunoașterea și apărarea dreptei credințe în fața prozelitismului sectant*, Editura Episcopiei Aradului, Arad, 1987, p.78; În privința rolului ucrainenilor în răspândirea denumirii, vezi Fenoghen, Sevastian, *Sarichioi. Pagini de istorie*, Editura Kriterion, București, 1998, p.153;



Cine le-a dat staroverilor din aceste locuri numele de lipoveni? Iată o altă întrebare la care, deocamdată, răspunsurile sunt încă în stadiul de ipoteze. Același Feodor Chirilă afirmă că denumirea le-ar fi fost atribuită inițial staroverilor din Moldova de către români, după care s-ar fi răspândit și asupra celorlalți staroveri din teritoriile istorice românești. Alți cercetători sunt de părere că denumirea de lipoveni le-a fost dată staroverilor sau, dacă nu le-a fost dată, a fost răspândită mai întâi de către ucrainenii de pe aceste meleaguri, mai ales cazacii zaporojeni, refugiați în Dobrogea după desființarea Siciei Zaporojene de către Ecaterina a II-a în 1775, care au vrut astfel să se delimiteze de aceștia, considerându-i ruși de credința cea adevărată, falși creștini ortodocși, *lipovye pravoslavnye*<sup>5</sup>.

Discuția rămâne deschisă în continuare, în ceea ce privește ambele probleme la care ne-am referit mai sus, care prezintă interes atât pentru specialiști, cât și pentru etnicii lipoveni care doresc să-și cunoască originile și trecutul comunității din care fac parte.

În privința semnificației termenului, este interesantă evoluția acestuia, mai ales că acesta nu desemnează pe toți staroverii. Dacă eruditul episcop Melchisedec (Ștefănescu) a încercat să definească prin termenii *lipoveni*, *lipovenism*, *lipovenime*, pe toți staroverii, inclusiv pe cei care nu au fost numiți niciodată așa, cum sunt spre exemplu cei din Prusia, Polonia sau Țările Baltice, ba mai mult, a inclus în categoria lipovenilor și pe adepții sectelor mistice rusești, marea majoritate a cercetătorilor nu au căutat să generalizeze această denumire, ci au încercat să-i deslușească exact conținutul și semnificațiile. Prin urmare, urmărind explicațiile date de renumiți lingviști români, care au publicat studii speciale dedicate chestiunii în discuție, putem fi de acord că termenul de lipoveni desemnează un grup etnoconfesional de origine rusă, așezat în majoritate în teritoriile istorice românești, și care mărturisește credința ortodoxă și păstrează tradițiile și

practicile rituale folosite de ruși înainte de reforma patriarhului Nikon.

O problemă încă destul de controversată în istoria lipovenilor, cum am arătat mai sus, o reprezintă rolul și importanța factorului căzăcesc în formarea și dezvoltarea comunităților lipovenești, în special a celor din Dobrogea și Basarabia, dar și a celor din Bucovina, aceasta fiind legată de prezența la Dunărea de Jos a *cazacilor nekrasoviți*, comunitate desprinsă din marea oaste a cazacilor de pe Don în urma înfrângerii răscoalei conduse de atamanul Kondratij Bulavin în 1707-1708. După cum se știe, cazacii răsculați care nu au vrut să accepte *noua ordine* impusă de țarul Petru cel Mare pe Don după reprimarea răscoalei, în frunte cu atamanul Ignat Nekrasov, au migrat în stepile Kubanului, în teritoriile stăpânite de hanul tătar al Crimeii, vasal al padișahului de la Stambul. Acești cazaci s-au unit cu cazacii staroveri ai atamanului Savelij Pahomov, așezați aici încă de la 1688. Ei se bucurau de libertatea practicării credinței starovere și de libertățile specifice căzăcești, fapt ce i-a determinat și pe adepții lui Nekrasov, și ei staroveri, ca de altfel o bună parte din marea masă a cazacilor ruși, fie ei cazaci de pe Don, de pe Ural sau de pe Terek (*acestea erau oștile căzăcești din Rusia la începutul secolului al XVIII-lea - n.n.*) să se refugieze în această zonă. După războiul ruso-turc din 1735-1739, *nekrasoviții* părăsesc Kubanul, iar o parte a lor se așează la Gurile Dunării, la Dunavăț și Sarichioi, iar ulterior, apar și în alte localități: Slava, Jurilovca, Carcaliu ș.a.. Din acest moment începe practic istoria care ne interesează nemijlocit aici, cu toate că prezența cazacilor în această zonă este semnalată ceva mai devreme. Cazacii așezați aici, ca și strămoșii lor de pe Don, nu i-au respins pe refugiații staroveri din alte regiuni ale Rusii și aparținând altor categorii sociale, în special țărani, astfel că în secolul al XIX-lea în regiune se petrece un proces foarte complex și interesant de integrare reciprocă între comunitățile de cazaci și cele ale altor staroveri așezați în zonă, ce a dus la crearea

comunităților de ruși lipoveni din regiune pe care le cunoaștem și astăzi.

### ***Atitudinea autorităților față de staroveri în Țările Române și în Dobrogea în secolele XVIII-XIX***

În *Cazania despre staroverii trăitori în Țara Moldovei*(*Skazanie o staroverčach zhyvushich v Zemli Moldavskoj*), de care pomenește cunoscutul cercetător al istoriei staroverilor M.I.Lileev în lucrarea sa apărută la Kiev în 1895<sup>3</sup>, scrie că lipovenii din satul Sokolinčy, situat nu departe de Suceava și numit astăzi chiar Lipoveni, mărturiseau în fața domnului și a boierilor acestuia că "*ei au venit în astă Voloșină în anul 7232 de la facerea lumii( adică 1724 –n.n. )în zilele hospodarului Mihail( Racoviță – n.n.)*". În Moldova, atitudinea autorităților față de staroveri era normală. Atât statul, cât și Biserica Ortodoxă din Moldova nu vedeau în lipoveni niciun fel de pericol la adresa ordinii social-politice și bisericești din țară. De aceea, domnii fanarioți Constantin și Ioan Mavrocordat au confirmat prin două *hrisoave* edictate în anii ' 80 ai secolului al XVIII-lea drepturile staroverilor în Moldova și le-au garantat libertatea practicării credinței fără niciun fel de amestec din partea autorităților statale sau ecleziastice<sup>4</sup>. La începutul secolului al XIX-lea , domnul Moldovei Constantin Moruzi, printr-un hrisov din 20 ianuarie 1805, le-a reînnoit lipovenilor aceste drepturi, iar succesorul său la tronul moldav, Scarlat Callimachi, le-a reconfirmat ulterior. Acest statut juridic și l-au păstrat lipovenii în Principatul Moldovei până la Unirea cu Țara Românească și unificarea politică și administrativ-jurisdicțională, înfăptuită sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza.

---

<sup>3</sup> Lileev M.I., *Iz istorii raskola na Vetke i v Starodubie*, Kiev, 1895, p.262-263

<sup>4</sup>Chirilă , Feodor, *Minoritatea rușilor lipoveni în Minoritățile naționale din România. Dovezi istorice privind așezarea și evoluția*, Ed. Kham, București, 2001, p.189-190.

În Bucovina, cedată Imperiului Habsburgilor în 1775, împăratul Iosif al II-lea, prin *Patentul Imperial* din 9 octombrie 1783, dăruia lipovenilor de aici libertatea deplină a credinței și-i scutea de serviciul militar.

Prin același decret imperial aceștia erau scutiți, timp de 20 de ani, de orice dări, impozite și taxe către statul habsburgic<sup>5</sup>. Aceste drepturi au fost din nou întărite în 1817 de împăratul Francisc al II-lea, iar în 1868-1869, când serviciul militar devenise obligatoriu pentru toți supușii Vienei, împăratul Franz Joszef a ordonat ca lipovenii să fie scutiți de a servi în unitățile operative<sup>6</sup>.

În ceea ce privește populația staroveră din Turcia, grupată în marea ei majoritate în zona de nord a Dobrogei, se cuvine în prealabil subliniat faptul că aceasta era, din punct de vedere al statutului juridic, împărțită în două categorii. Astfel, după cum arată N.I. Nadejdin<sup>7</sup> și Episcopul Melchisedec Ștefănescu<sup>8</sup>, în Turcia trăiau *lipoveni*, care aveau statut de *raia(reâ'ya)*, adică plătitori de dări obișnuiți, deci contribuabili, ca și ceilalți creștini din Imperiul Otoman, și *ignat-cazaci*, adică *necrasoviți*, cazaci de pe Don, plecați în regiunea Kuban, după înfrângerea mării răscoale a lui Bulavin din 1707-1708, împreună cu atamanul lor Ignat Nekrasov, și care au emigrat ulterior, în anii 40, 60 și 80 ai secolului al XVIII-lea, și s-au așezat în principal în Dobrogea, iar mai târziu în Anatolia, lângă Marea Marmara.

Nekrasoviții se bucurau de un statut special, fiind incluși în categoria militarilor și având obligația de a-l sluji cu credință și pe cheltuială proprie pe sultanul otoman, motiv pentru care erau scutiți de impozite, se subordonau numai propriilor atamani, iar

---

<sup>5</sup> Polek, Johann, *Die Lipowaner der Bukowina*, în "Jahrbuch des Bukowiner Landes Museum", t.I, Czernowitz, 1896, p.69-76.

<sup>6</sup> Chirilă, Feodor, *op.cit.*, p.189.

<sup>7</sup> Nadejdin, N.I., *O zagranichnykh raskol'nikach* în *Sbornik pravitel'svennykh svedenij o raskol'nikach*, sub red. lui V.I. Kelsiev, t.1, Londra, 1860, p.123.

<sup>8</sup> Ștefănescu, Melchisedec, *Lipovenismulu adică schismaticii seu rascolnicii și erezii rusești. Dupre autori ruși și izvoare naționali române*, Imprimeria Națională, București, 1871, p.165

comunitățile lor aveau structuri de conducere proprii, autoritățile turcești neavând dreptul de a se amesteca în treburile interne ale acestora. Mai mult, ceea ce-i interesa de fapt pe necrasoviți, aveau deplina libertate de a-și practica și mărturisi credința staroveră. Merită subliniat în acest sens și faptul că necrasoviții erau singura populație creștină din Imperiul Otoman ce avea dreptul să bată clopotele în bisericile și capelele lor, lucru ce spune multe despre situația juridică a acestora .

De asemenea, se cuvine menționat și apreciat corect, când vorbim de drepturile staroverilor în Imperiul Otoman, și faptul că Poarta , recunoștea, în 1851, deci la mai puțin de cinci ani de la înființarea Mitropoliei de la Fântâna Albă, printr-un firman semnat de sultan, pe Arhiepiscopul Arcadie și eparhia Slavei. Prin același firman erau reconfirmate drepturile religioase ale staroverilor din imperiu și li se interzicea autorităților locale să intervină în afacerile lor interne<sup>9</sup>.

În anul 1878, după ce faimosul război ruso-turc , devenit pentru români Războiul de Independență, intra în istorie, Dobrogea intra în componența statului român, lucru statuat în art. 46 al Tratatului de la Berlin. Astfel, lipovenii dobrogeni deveneau parte a populației unui stat european, aflat pe drumul modernizării și în care religia dominantă era cea ortodoxă.

### ***Statul român și staroverii (1859-1947)***

Convenția de la Paris din 1858 a reglementat statutul internațional al Principatelor Române și a stabilit principiile și regulile fundamentale ale organizării lor politice și sociale. Conformându-se acestui document internațional, cercurile politice din cele două principate au mizat pe ideea unirii și în ianuarie 1859, mai întâi în Moldova, pe 5 ianuarie, apoi în Muntenia, pe 24 ianuarie, a fost ales domn colonelul Alexandru Ioan Cuza.

---

<sup>9</sup> ( Švecov), Arsenij, Staroobrjadčeskij Episcop Ural'skij, *Istoria o suščestvovanii svjaščenstva v staroobrjadceskoj Hristovoj Cerkvi*, Moscova, 1910, p.168.

Unificarea instituțională s-a realizat însă abia în 1862, când Bucureștiul a devenit capitala Principatelor Unite. Aici s-au stabilit sediile principalelor instituții ale statului, Domnia, Guvernul, Parlamentul și Curtea Supremă, iar Mitropolia Moldovei a recunoscut primatul Mitropoliei Ungrovlahiei, adică a Munteniei. În 1885, Patriarhia de la Constantinopol a recunoscut autocefalia Bisericii Ortodoxe din România.

În ceea ce privește statutul juridic al staroverilor, trebuie menționat din capul locului că statul român se ghida în această chestiune după principiile liberale ale libertății de conștiință și de confesiune statuate, de altfel, mai întâi în Convenția de la Paris, apoi în Constituția din 1866, în ciuda precauțiilor și a unor atitudini mai rezervate ale clerului Bisericii Ortodoxe. Bineînțeles, nu a fost adoptată încă în această perioadă o lege specială cu privire la confesiuni pentru că autoritățile românești nu considerau necesară o asemenea lege, în condițiile în care 95% din populația Vechiului Regat o formau românii ortodocși, dar nici nu permiteau amestecul în treburile interne ale altor confesiuni. Staroverii erau dați drept exemplu în dezbaterile parlamentare din 1912 privitoare la proiectul de lege privind separarea Bisericii de stat. În acest sens, ministrul cultelor și instrucțiunii publice Constantin G. Dissescu, într-un raport adresat Senatului despre posibilitatea existenței independente de stat a ierarhiei bisericești, folosea drept argument în acest sens ierarhia staroveră cu centrul la Fântâna Albă<sup>10</sup>.

Însă situația juridică a staroverilor a început să se schimbe pe măsura extinderii teritoriului statului român prin reunificarea cu provinciile din proximitate locuite de români. Astfel, în 1878, conform Tratatului de la Berlin, Dobrogea intra în componența statului român de acum independent, însă etnicii români nu reprezentau în regiune nici măcar jumătate din populație. Aici

---

<sup>10</sup>Ziarul *Universul* nr. 355/29.12.1912 și revista *Cerkov'(Biserica)*, nr.3/1912, p.62-63 *apud* Melnikov, F.E., *Kratkaja istorija drevlepravoslavnoj(Staroobradčeskoj)Cerkvi*, Barnaul, 1999, p.324.

majoritatea o formau turcii și tătarii, după care veneau românii, bulgarii ș.a. Lipovenii reprezentau un procent important din populație, mai ales în partea de nord a Dobrogei și în Delta Dunării. Autoritățile române au trebuit să facă față unor noi și complexe probleme, de natură religioasă și națională. Bineînțeles, Constituția din 1866 dădea posibilitatea, în linii generale, de a uza de principiul libertății de confesiune, însă în concret ea nu stabilea niciun fel de reguli în acest domeniu, fapt ce dădea prilejul săvârșirii unor abuzuri din partea autorităților locale.

Pentru a elimina sau cel puțin a limita asemenea situații, statul român a trecut la elaborarea și adoptarea unui cadru legislativ adecvat, menit să integreze progresiv Dobrogea în sistemul politic și administrativ românesc. Astfel, în 1880 a fost adoptată *Legea de organizare a Dobrogei* care, în art.16, consacra statutul dominant al Bisericii Ortodoxe în provincie, în 1882, *Legea pentru reglementarea proprietăților imobiliare* din Dobrogea, și în 1909 abia, *Legea privind acordarea drepturilor politice locuitorilor Dobrogei*, prin care dobrogenilor li se acorda dreptul de vot și de reprezentare în Parlamentul țării. Pentru lipoveni, o importanță aparte, dată fiind ocupația lor de bază în regiune, a reprezentat-o adoptarea *Legii pescuitului* în 1896, care îi lega pe pescarii din Delta Dunării, din punct de vedere economic, de interesele statului român în domeniu și în zonă.

Problema reglementării diversității religioase în România a devenit și mai acută în anii '20 ai secolului trecut, după realizarea Marii Uniri și împlinirea dezideratului național al românilor și crearea României Mari, prin unirea teritoriilor Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România. Intrarea acestor teritorii în componența statului român a complicat și mai mult rezolvarea problemelor naționale și profesionale, toate aceste provincii având proporții însemnate de populații minoritare din punct de vedere etnic și religios. Iar staroverii ruși erau minoritari și din punct de vedere etnic, și din punct de vedere confesional, motiv pentru care nu puteau rămâne în afara preocupărilor

autorităților române ale vremii. De asta ne putem convinge parcurgând cu atenție documentele de arhivă privind situația staroverilor în toată perioada interbelică, în timpul războiului și în primii ani postbelici, produse de instituțiile de poliție și siguranță națională ale statului român<sup>11</sup>. Aceste documente confirmă, lucru cunoscut, de altfel, atenția pe care autoritățile române de resort o acordau soboarelor bisericesti, organizate de Biserica Ortodoxă de Rit Vechi, chiar și nerecunoscută formal ca și cult religios de statul român, dar acceptată de facto de acesta, dovadă fiind în acest sens faptul că soboarele respective erau ținute cu aprobarea Ministerului Cultelor. Soboarele erau în atenția autorităților tocmai pentru că aici se discutau și se rezolvau principalele probleme ce interesau comunitățile de ruși lipoveni din România, cum ar fi alegerea mitropoliților, recunoașterea oficială a statutului Bisericii Ortodoxe de Rit Vechi sau problemele legate de organizarea sistemului de învățământ și a educației tinerei generații a staroverilor. Spre exemplu, în privința alegerii noului mitropolit după decesul ÎPF Macarie din 1921, la soborul ținut în perioada 6-9 septembrie 1922 nu s-a reușit să se ajungă la un consens, participanții la sobor neajungând la un acord în privința persoanei potrivite să ocupe această importantă demnitate bisericească, pentru staroveri, cea mai importantă.

Conform rapoartelor agenților de poliție și siguranță<sup>12</sup>, la același sobor s-a discutat și alegerea unor episcopi pentru scaunele episcopale din Tulcea și Chișinău, însă nu s-au găsit candidați pentru aceste funcții. La același sobor a fost ridicată și problema școlilor tradiționale starovere în legătură cu obligativitatea înscrierii copiilor rușilor lipoveni la școlile de stat în cadrul sistemului de învățământ primar. S-a propus inițierea unor demersuri către Ministerul Cultelor pentru a li se permite copiilor

---

<sup>11</sup> Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond *Direcția Generală a Poliției*, Dosarul nr. 16/1920-1949;

<sup>12</sup> Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond *Direcția Generală a Poliției*, Dosarul nr. 16/1920-1949, f.10;



staroverilor să-și continue pregătirea în aceste școli tradiționale, specifice comunităților lipovenești, după absolvirea celor patru clase primare obligatorii în școlile de stat. S-au dezbătut și o serie de probleme financiare cu care se confruntau la acea vreme comunitățile lipovenești, s-a hotărât și crearea unei comisii de inventariere a bunurilor Mitropoliei de la Fântâna Albă, precum și efectuarea unor demersuri la autorități pentru întoarcerea episcopului Inochentie (Usov), expulzat din România în același an 1922 pentru presupuse legături cu regimul bolșevic din Rusia, în baza unor acuzații false, înaltul prelat starover fiind în realitate un adversar declarat al ateismului militant și al sistemului sovietic.

În 1923 a fost adoptată, după cum se știe, o nouă Constituție care proclama din nou principiul libertății profesionale, însă consacra statutul dominant al Bisericii Ortodoxe Române. În ce-i privește pe staroveri, trebuie spus că în octombrie 1924 a avut loc la Iași un alt sobor al Bisericii Ortodoxe de Rit Vechi în urma căruia a fost ales pentru demnitatea de mitropolit de Fântâna Albă episcopul de Tulcea și Slava Nicodim (Fedotov)<sup>13</sup>.

În 1925 apărea *Legea de organizare a Bisericii Ortodoxe Române*, care din 1925 avea în fruntea sa un patriarh, fiind ridicată astfel la rangul de *Patriarhie*, iar în 1927 Guvernul semna cu Vaticanul mult contestatul *Concordat*. Pe aceste baze începeau dezbaterile privind noul proiect de lege a cultelor.

Nu au rămas deoparte nici staroverii. La Sfântul Sobor din mai 1925 de la Brăila s-a decis să se intervină la autoritățile statului pentru recunoașterea legală a Bisericii de Rit Vechi în calitate de cult religios independent de stat. Episcopul Inochentie(Usov) a compus Cererea-Memoriu către Guvern cu privire la drepturile staroverilor, însă problema nu s-a rezolvat deodată. Mulți staroveri, chiar și Mitropolitul Pafnutie, într-o primă fază, erau împotriva recunoașterii exprese de către stat a Bisericii staroverilor,

---

<sup>13</sup> Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond *Direcția Generală a Poliției*, Dosarul nr. 16/1920-1949, f.10;

nedorind să lege *Vechea Credință* de reglementările în continuă evoluție ale statului. Prin urmare, *Legea cultelor* a fost adoptată în 1928, însă de staroveri nu se pomenea deloc în cuprinsul acesteia. Au început să apară problemele, mai ales că în Biserica Română se produsese o dureroasă ruptură în urmă cu doar 4 ani din cauza adoptării calendarului gregorian, iar staroverii erau confundați frecvent cu așa-numiții *stiliști*, fiind supuși la diverse măsuri restrictive, mai ales la nivel local, și amenințări chiar cu închiderea bisericilor, întrucât autoritățile statului român îi considerau ca fiind în afara legii, iar Biserica Ortodoxă Română, care era biserica dominant conform Constituției, drept schismatici. Trebuiau luate măsuri pentru înlăturarea acestui pericol. Iar pentru asta era imperios necesară legalizarea situației juridice a Bisericii de Rit Vechi, cu toate regulile și drepturile ei – scria renumitul apologet starover Fiodor Efimovici Melnikov<sup>14</sup>, condamnat în Rusia sovietică în contumacie pentru activitate contrarevoluționară și refugiat și el, ca și episcopul Inochentie (Usov), în România, dar mai târziu decât acesta din urmă.

În 1936, la Soborul de la Fântâna Albă, s-a hotărât reluarea demersurilor de recunoaștere a Bisericii de Rit Vechi de către statul român. Același episcop Inochentie (Usov) a redactat din nou un *Memoriu*, în care a expus istoria staroverilor, bazele dogmatice și canonice ale Ritului Vechi, deosebiri față de alte confesiuni, iar F. E. Melnikov a întocmit proiectul Statutului Bisericii de Rit Vechi, structurat pe șase secțiuni, în care era prezentată organizarea internă a acesteia, ordinea ierarhică, modul de organizare și funcționare a eparhiilor și parohiilor, precum și principiile general-creștine pe care se întemeiază această organizare a Bisericii.

În noiembrie 1938 a fost înaintat Guvernului de către mitropolitul Pafnutie un nou *Memoriu*, însoțit de proiectul *Statutului Bisericii de Rit Vechi*, conform cerințelor exprimate de

---

<sup>14</sup> F. E. Melnikov, *Kratkaja istorija Drevlepravoslavnoj (Staroobrjadceskoj) Cerkvi*, Barnaul, 1999, p.330;

Ministerul Cultelor. Recunoașterea de către statul român însemna legalizarea situației acesteia, lucru ce deschidea pentru staroveri perspectiva de a putea fructifica posibilitățile, drepturile și avantajele, mai ales juridice și financiare, pe care le oferea legislația română privind cultele din perioada interbelică. Nu mai puțin important pentru staroveri era și faptul că prin recunoașterea oficială a Bisericii lor se evitau presiunile și abuzurile din partea autorităților din pricina confuziei cu stiliștii, cum s-a întâmplat, de pildă, în anii 1920 -1930.

Nici de această dată staroverilor nu le-a fost dat să reușească să fie recunoscuți oficial ca și cult religios. Problema recunoașterii Bisericii staroverilor ca și cult religios de către statul român a rămas nerezolvată. Astfel, dacă la început autoritățile române au insistat pentru legalizarea Bisericii de Rit Vechi, fiind interesate să reglementeze situația cultelor și a confesiunilor religioase minoritare, incluzându-i aici și pe staroveri, și să stabilească o relație instituțională cu acestea, în baza unor statute recunoscute juridic de stat, mai târziu, în ceea ce-i privește pe staroveri, nu s-au mai grăbit cu recunoașterea Bisericii de Rit Vechi, mai ales din cauză că staroverii nu voiau cu niciun chip să adopte stilul nou al calendarului, în fapt, calendarul gregorian, acceptat de Biserica Ortodoxă Română încă din octombrie 1924, în locul calendarului iulian, folosit nu doar de staroveri, ci și de alte biserici ortodoxe naționale până în zilele noastre. Autoritățile române se temeau și de o posibilă influență a agenților sovietici asupra rușilor lipoveni, care agenți, folosindu-se de această problemă a schimbării calendarului, puteau, în viziunea oficialilor români, mai ales a serviciilor speciale, să amplifice tulburările și nemulțumirile din rândul populației, atât a celei lipovenești, cât și acelei “stiliste”, mai ales la sate, și să creeze o stare de spirit negativă la adresa autorităților politice și religioase din România<sup>15</sup>.

---

<sup>15</sup> George Enache, *Aspecte privind istoria cultului creștin de rit vechi (lipovenii) în România în perioada interbelică și la începutul regimului communist*, în volumul «*Матеріали III Міжнародної наукової*

Lipovenii nu acceptau noul stil și țineau la cel vechi nu din cauza agenților sovietici, ci datorită convingerilor lor religioase strict conservatoare, însă suspiciunile din partea autorităților la adresa lor nu au dispărut, tocmai pentru că ei erau etnici ruși, iar stereotipul mental colectiv cu privire la ruși la acea vreme era că aceștia erau potential periculoși datorită posibilității lor de a stabili legături cu bolșevicii și cu puterea sovietică.. Evident, suspiciunile erau nefondate, marea majoritate a rușilor, cu atât mai mult lipovenii, erau cetățeni loiali ai României și respingeau ideologia comunistă. Însă, pentru că în presa din România și în opinia publică lipovenii erau confundați deseori cu “stiliștii”, autoritățile au decis să mai aștepte cu recunoașterea oficială a Bisericii de Rit Vechi, pe motiv că stiliștii vor considera asta ca fiind o recunoaștere a stilului vechi din partea statului.

Staroverii rămâneau astfel în afara legii, cumva, din perspectiva statutului juridic al confesiunii lor religioase, iar această situație nu putea să lase indiferentă nici ierarhia lor bisericească, nici pe simplii credincioși ai Bisericii de Rit Vechi. Cauzele acestei situații trebuie căutate atât în interiorul comunității credincioșilor de rit vechi din România, unde nu puțini erau împotriva oficializării statutului Bisericii lor, cum am arătat mai sus, cât și în schimbările și evoluțiile de natură politică pe care le-a traversat România pe parcursul întregii perioade interbelice, începând cu 1918 și până în 1940, evoluții care nu au permis autorităților să examineze temeinic și să se lămurească definitiv în ceea ce-i privește pe staroveri, pentru a se convinge de loialitatea acestora față de țara în care trăiau de atâta vreme .

A venit războiul, în România s-au produs schimbări importante la nivel politic , în 1940 au fost pierdute Basarabia, Bucovina și Ținutul Herței, sudul Dobrogei și nordul Transilvaniei, iar din iunie 1941, România a intrat în război alături de Germania.

---

*конференції, присвяченої 70-й річниці героїчної оборони Одеси (м. Одеса, 15-16 квітня 2011 р.)»,* Odesa, 2011 , p. 325-330;

În 1942 staroverii s-au mai adresat o dată autorităților pentru recunoaștere, însă aceasta a venit abia după război, în 1946, când, prin Decretul-Lege nr.728/10 septembrie 1946, statul român recunoștea Biserica de Rit Vechi drept cult religios legal<sup>16</sup>. Drept urmare, în Monitorul Oficial, pe data de 13 mai 1947, apărea Statutul Cultului de Rit Vechi, Biserica staroverilor legalizându-și în acest mod situația după mulți ani de așteptare și eforturi ce păruseră la un moment dat zadarnice. Astfel se încheia lunga odisee a recunoașterii Bisericii staroverilor de către statul român. La orizont însă, nu se arătau deloc vremuri bune. Dimpotrivă.

### **Rușii lipoveni în perioada regimului comunist și după revoluția din decembrie 1989 ( 1948 -2019)**

Deși Biserica Ortodoxă de Rit Vechi a fost recunoscută formal de statul român în 1946, cum am arătat mai sus, posibilitățile ei de exprimare au fost reduse la minim, singura formă de manifestare a credinței fiind slujbele religioase, și acelea însă atent monitorizate de autorități. Propaganda atee deschisă și lipsirea bisericii de posibilitatea de a o contracara au influențat negativ coeziunea spirituală a comunităților lipovenești.

Prin Decretul nr. 177/1948, care a fost în vigoare în toată perioada comunistă și chiar și după evenimentele din decembrie 1989, până la adoptarea noii legi a cultelor în 2006, se proclama formal principiul separării Bisericii de stat și al egalității în drepturi a tuturor cultelor recunoscute legal, precum și cel al libertății de conștiință și de confesiune, însă în realitate toate organizațiile religioase, fără excepție, treceau sub controlul strict al autorităților, control ce urma a fi exercitat prin Ministerul Cultelor, a cărui activitate era reglementată prin Decretul 178/1948, care stabilea în sarcina acestuia, ca atribuție principală, controlul și supravegherea tuturor cultelor religioase. Pentru îndeplinirea acestei obligații ministerul numea delegați speciali din rândul înalților funcționari pe lângă conducerea fiecărui cult,

---

<sup>16</sup> *Monitorul Oficial*, Partea I-a, nr. 107 din 13 mai 1947, p.3736-3742.

care aveau rolul de a supraveghea activitatea conducătorilor cultelor și de a urmări, de asemenea, ca organizația pe care o aveau sub supraveghere să fie loială autorităților, să nu iasă din cadrele stabilite prin legislația de stat și prin politica partidului unic, numit până în 1965 Partidul Muncitoresc Român (PMR), iar după, Partidul Comunist Român (PCR), și a Guvernului aflat sub controlul acestuia.

Ministerul Cultelor avea competența legală de a anula toate deciziile cultelor care contraveneau într-un fel sau altul, în viziunea funcționarilor ministerului, dispozițiilor legilor statului democrat-popular sau statutelor acestora.

Bineînțeles, toate aceste îngrădiri și limitări aveau drept țintă principală Biserica Ortodoxă Română, cea mai puternică și mai numeroasă organizație religioasă a țării, însă ele se aplicau și celorlalte culte. Viața religioasă a țării a fost afectată foarte puternic însă de noua lege a învățământului, lege care restricționat activitatea cultelor, îngreunând la maxim situația acestora. Prevederile acestei legi privau cultele de posibilitatea de a avea un sistem propriu de școli generale cu caracter confesional, în afara celor destinate pregătirii clerului propriu, cele existente fiind transferate în proprietatea statului. O măsură cu impact social deosebit a avut-o interzicerea educației religioase în școlile de stat. Aceasta a însemnat practic izgonirea Bisericii din viața publică, aceasta nemaiavând posibilitatea de a contracara public și deschis propaganda ateistă a statului și partidului unic, proclamată drept ideologie oficială. Aici trebuie adăugată și interdicția activității religioase în mass-media și, în general, în afara mediului bisericesc. Singurul spațiu în care Biserica și cultele puteau activa era lăcașul de cult propriu-zis, adică spațiul strict liturgic. De aceea, partidul și organizația sa de tineret, UTM-ul, apoi, UTC-ul, dădeau o importanță deosebită propagandei antireligioase, în special în rândurile tineretului, prin tot felul de măsuri de limitare a participării tinerilor la slujbele bisericești, mai ales în perioada marilor sărbători creștine, precum Paștele și Crăciunul, iar

membrilor de partid li se interzicea, firește, nedeclarat, participarea la slujbele religioase.

Măsurile și reglementările restrictive privind activitatea cultelor și viața religioasă în ansamblul său s-au răsfrânt cu atât mai mult asupra rușilor lipoveni, cu cât aceștia nu aveau ca formă de organizare socială decât Biserica. Manifestările lor publice erau exclusiv de natură bisericească, motiv pentru care restrângerea activității Bisericii la spațiul liturgic și atacurile asupra acesteia și asupra religiei în general, inspirate de propaganda de partid și susținute de autoritățile regimului de „democrație populară” nu aveau ca finalitate decât îndepărtarea etnicilor ruși lipoveni de autoritatea religioasă și, cu timpul, asimilarea acestora. De aceea, chiar dacă, statul român a recunoscut legal în perioada 1946-1947 Cultul Creștin de Rit Vechi, cum era numită biserica staroverilor în actele oficiale, această recunoaștere, dincolo de faptul că a integrat formal comunitatea etnoconfesională a rușilor lipoveni în sistemul legal și administrativ românesc, nu a protejat-o totuși de presiunile și abuzurile factorului politic aflat la guvernare timp de peste patru decenii în România, după încheierea celei de-a doua conflagrații mondiale. Nici nu se putea altfel în perioada respectivă. Dacă Biserica Ortodoxă Română, căreia îi aparținea majoritatea covârșitoare a populației, a fost pusă sub controlul strict al autorităților de resort, respectiv al Ministerului Cultelor, devenit mai târziu Departamentul Cultelor, și sub supravegherea permanentă a Securității Statului, celelalte culte, ai căror membri erau mai ales cetățeni români aparținând naționalităților conlocuitoare minoritare, cum erau și rușii lipoveni, nu puteau avea altă soartă.

Documentele din Arhiva CNSAS privind Biserica de Rit Vechi, cercetate și publicate în ultimii ani<sup>17</sup>, confirmă cele

---

<sup>17</sup> Am în vedere aici documentele publicate în lucrarea Prof. drd. Jianu Mihai Adrian, *Biserica Ortodoxă Rusă și Lipoveni din România*, București, 2013, în volumul lui Daniel Hrenciuc, *Cultul lipovean din România în documentele Securității Poporului (1948 -1960)*, Ed. Mega, CLuj-Napoca,

menționate mai sus. Ca și în cazul celorlalte culte, Securitatea a întreprins o supraveghere generală a cultului creștin de rit vechi, care consta în cunoașterea aprofundată a numărului de comunități, lăcașuri de cult, credincioși și slujitori, a resurselor materiale avute la dispoziție, a modului de organizare și funcționare a instituțiilor cultului respectiv. Dincolo de această evidență generală, Securitatea căuta să izoleze aspectele particulare care puteau genera un pericol la adresa „ordinii socialiste”<sup>18</sup>. Securitatea era interesată în primul rând de organele de conducere ale Bisericii de Rit Vechi, în special de persoana și anturajul mitropolitului. Documentele din arhiva CNSAS arată faptul că mitropolitul Tihon( Cacialchin), spre exemplu, care a s-a aflat în fruntea acesteia din 1941 și până în 1968, avea dosar de urmărire, ca și preoții, membrii soborului bisericii și cei ai adunărilor eparhiale. Ofițerii Securității care-i aveau sub urmărire pe clericii ruși lipoveni erau interesați mai ales de poziția politică a fiecăruia din ei, fiind concentrați pe găsirea unor persoane care să poată fi acceptate de regim pentru a deveni mitropoliți sau episcopi. Și chiar dacă preoții de rit vechi urmăriți de Securitate erau mult mai puțini decât cei aparținând altor culte, nemaivorbind de cei ai Bisericii Ortodoxe Române, acest lucru nu era un avantaj pentru ofițerii de securitate care se ocupau de ei , aceștia acuzând caracterul închis al comunităților de ruși lipoveni, din care era foarte dificil să se recruteze informatori. “Spiritul profund tradiționalist al acestora, atitudinea refractară față de ceea ce se considera în general „civilizație” – scrie cercetătorul gălățean George Enache – făcea extrem de grea misiunea Securității, care,

---

2016, precum și pe cele publicate în ultimii ani de prof.dr. Leonte Ivanov în periodicele Comunității Rușilor Lipoveni din România,” Zorile “ și “Kitej-grad”.

<sup>18</sup> George Enache, *Aspecte privind istoria cultului creștin de rit vechi(lipovenii) în România în perioada interbelică și la începutul regimului communist*, în volumul «*Матеріали III Міжнародної наукової конференції, присвяченої 70-й річниці героїчної оборони Одеси ( м. Одеса, 15-16 квітня 2011 р.)*», Odesa, 2011 , p. 325-328;



printre altele, trebuia să vegheze și la dezvoltarea spiritului „progresist ” în cuprinsul societății românești. Subliniind “misticismul” sau „habotnicismul” comunităților creștinilor de rit vechi, organele Securității scoteau în evidență în același timp că absența spiritului prozelitist și relativa izolare pe care o manifestă lipovenii fac acest cult mai puțin periculos pentru stat decât comunitățile neoprotestante, spre exemplu”<sup>19</sup>.

Instaurarea regimului democrat-popular și acapararea puterii de către Partidul Comunist nu a lovit doar Biserica de Rit Vechi, adică viața religioasă, credința și tradițiile rușilor lipoveni în ansamblu, ci și comunitatea sub aspect economic și social, dar și sub aspectul coeziunii etnice și al valorilor culturale ale acesteia, chiar dacă, la prima vedere, lucrurile păreau să fie altfel, mai ales în privința dezvoltării culturale a comunității. Dezvoltarea și încurajarea activităților culturale ale acesteia, cântece populare, dansuri, ansambluri artistice, participări la diverse festivaluri și concerte, ca și organizarea unui sistem de învățământ în limba maternă, au creat, pentru cine nu cunoaște realitățile din sânul comunităților, senzația că în primii ani postbelici a avut loc un reviriment al acestora. Numai că, dacă pe de o parte se poate spune că aceste activități au avut darul de a conecta comunitățile lipovenești la limba și cultura rusă modernă, chiar și în forma sa promovată de puterea sovietică, pe de altă parte, ateismul ca ideologie și modul de viață promovat oficial prin intermediul acestora a făcut ca, treptat, rușii lipoveni să se îndepărteze de modul de viață tradițional, iar acest lucru i-a determinat pe mulți dintre ei să se îndepărteze și de tradițiile, credința și obiceiurile proprii comunității, pe care aceștia au ajuns să le creadă ca fiind depășite.

Sistemul social-economic impus după Al Doilea Război Mondial a accelerat disoluția comunității tradiționale la nivelul întregii societăți românești, inclusiv la nivelul comunităților lipovenești. Naționalizarea, industrializarea, corelată mai ales cu

---

<sup>19</sup> George Enache, *Op.cit.*, p.330;

colectivizarea agriculturii au generat exodul populației rurale apte de muncă la orașe, unde au îngroșat rândurile clasei muncitoare, a proletariatului, cum se spunea în limbajul vremii, declarată drept forța principală a societății socialiste ce urma a se construi după preceptele lui Marx, Engels și Lenin. Regimul cotelor, impus locuitorilor de la sate, un fel de impozite pe gospodăriile țărănești și pe pământul deținut de aceștia, iar rușii lipoveni, ca și populația majoritară românească, trăiau mai ales în mediul rural, propaganda luptei de clasă, ca și fărâdelegile oamenilor partidului însărcinați cu colectivizarea, au făcut ca locuitorii din satele lipovenești să-și dea pământurile la gospodăriile colective, iar cei care aveau mici întreprinderi în domeniul pescuitului, să renunțe la ele în favoarea statului, cei mai mulți dintre ei fiind obligați astfel să-și câștige existența pe șantierele patriei și în întreprinderile industriale situate mai ales în zona marilor orașe ale țării. “Cei înstăriți au sărăcit destul de repede, iar cei care au rezistat pînă la începutul anilor cincizeci s-au trezit fie după gratii, ca în cazul preotului Antonov Simeon, fie exilați în Bărăgan, ca în cazul familiei Filat”- scria profesorul Sevastian Fenoghen <sup>20</sup>, referindu-se la situația etnicilor ruși lipoveni din comuna Sarichioi, județul Tulcea, din perioada de început a epocii „dictaturii proletariatului”, situație valabilă și pentru celelalte comunități unde locuiau rușii lipoveni.

“Noile autorități – continuă profesorul Sevastian Fenoghen- i-au obligat pe locuitori (e vorba de cei din Sarichioi, însă lucrurile s-au petrecut similar și în alte sate de ruși lipoveni – n.a.) prin amenințări și maltratări să se înscrie în colectiv, iar cei care au reușit să dispară vreme îndelungată, au fost înscriși din oficiu, fără să existe cereri. Pământul și averea țăranilor au trecut în proprietatea cooperativei fără nici un fel de documente”<sup>21</sup>. Chiar dacă Biserica de Rit Vechi avea statut legal, fiind trecută în rândul cultelor recunoscute prin lege, la nivel local s-a acționat pentru

---

<sup>20</sup> Sevastian Fenoghen, *Sarichioi. Pagini de istorie*, Editura Kriterion, București, 1998, p.161;

<sup>21</sup> *Ibidem.*, p.162;

subminarea credinței, a tradițiilor și a obiceiurilor proprii comunităților lipovenești, fie prin interdicții punctuale, precum interzicerea baterii clopotelor, a slujbelor de noapte, fie prin discreditarea credinței și diverselor obiceiuri și tradiții populare, prezentate ca fiind niște superstiții și rămășițe ale ignoranței poporului, ce vor fi eliminate curând prin progresul științei și al cunoașterii umane. În anii șaizeci și apoi în anii șaptezeci, regimul s-a mai împlânzit într-o anumite măsură, însă situația locuitorilor satelor lipovenești nu s-a îmbunătățit prea mult. Cei care nu au plecat la muncă la orașe, mai ales, femeile, au fost obligați să muncească la C.A.P.-uri pe o retribuție mai mult simbolică, cei care scăpau de această datorie din diverse motive fiind puși să plătească impozite mai mari pentru grădina din curtea casei, socotită proprietate a gospodăriei agricole colective. Criza din anii optzeci, când conducerea țării a decis lichidarea rapidă a datoriei externe, s-a resimțit extrem de puternic în lumea satelor, unde cartelarea alimentelor și reducerea consumului de energie electrică i-a determinat pe locuitorii acestora să încerce să mențină la un nivel acceptabil producția de alimente în gospodăriile proprii.

Din punct de vedere etnic, politica neoficială, desigur, de asimilare a minorităților, a dus la scăderea dramatică a ponderii utilizării limbii materne ruse, deși, paradoxal, în școlile de stat, limba rusă se studia ca limbă străină, cum am arătat și mai înainte.

După evenimentele din decembrie 1989, speranțele s-au reaprins, o dată cu crearea, pe data de 14 ianuarie (1 ianuarie pe stil vechi) 1990 a Comunității Rușilor Lipoveni din România, denumire consacrată în luna aprilie 1990, în cursul primei Conferințe a delegaților rușilor lipoveni din majoritatea localităților din țară în care locuiau aceștia. Această organizație și-a propus să promoveze valorile materiale și spirituale ale acestei etnii cu scopul declarat de a revitaliza limba maternă rusă, credința ortodoxă de rit vechi, cultura, obiceiurile și tradițiile rușilor lipoveni din țara noastră.

Înființarea Comunității a reprezentat un salt calitativ de neimaginat în trecut pentru rușii lipoveni. Pentru prima dată, apărea o organizație civică proprie a acestora, o organizație care milita deschis pe scena politică și în mass-media pentru apărarea drepturilor cetățenilor ce făceau parte din această etnie și pentru consolidarea și dezvoltarea materială și spirituală a acesteia. Iar reprezentanții ei s-au implicat activ în viața societății românești post-decembriste încă din primele zile de după revoluție. Pe valul entuziasmului din zilele ce au urmat revoluției din decembrie 1989, un grup de intelectuali ruși lipoveni din București au format un Comitet de Inițiativă pentru constituirea Comunității, ca organizație laică, civică, menită să-i reprezinte pe etnicii ruși lipoveni în societatea românească, la nivel politic, administrativ, social și cultural. Adică acolo unde Biserica Ortodoxă de Rit Vechi, instituția religioasă de care aparțineau rușii lipoveni, nu-i putea reprezenta, date fiind limitările și interdicțiile juridice și canonice interne dictate de natura și specificul său de organizație religioasă. Asta nu însemna însă că, în noul cadru social-politic creat după evenimentele revoluționare din decembrie 1989, Biserica Ortodoxă de Rit Vechi trecea pe plan secund în viața etnicilor ruși lipoveni. Dimpotrivă, deschiderea produsă după decembrie 1989 în societatea românească față de minoritățile naționale și cultele acestora, atât în ceea ce privește atitudinea autorităților statului, cât și a societății în general, precum și constituirea Comunității, ca organizație civică reprezentativă a etniei rușilor lipoveni, au creat noi oportunități pentru Biserică de a fi prezentă în viața rușilor lipoveni, atât la nivel individual, cât și la nivel colectiv, prin diversificarea manifestărilor la care slujitorii Bisericii puteau lua parte. Afirmarea și apărarea identității etnice și religioase a rușilor lipoveni reprezentau un scop comun atât pentru Comunitate, cât și pentru Biserică. Așa încât, vrând-nevrând, ele trebuiau să colaboreze, lucru ce a fost conștientizat treptat, atât în cadrul structurilor Comunității, cât și

în interiorul structurii bisericești, e adevărat, ceva mai greu, în primii ani de activitate ai Comunității.

Astfel, rușii lipoveni, prin Comunitate, au fost reprezentați și în Consiliul Provizoriu de Uniune Națională (CPUN), s-au implicat și în alegerile generale și locale organizate din 1990 încoace, fiind reprezentați în Camera Deputaților în toate legislaturile de până acum. Comunitatea s-a implicat și în organizarea predării limbii ruse ca limbă maternă pentru copiii etnicilor ruși lipoveni și a disciplinei „Religie”, care pentru rușii lipoveni, creștini ortodocși de rit vechi, nu se putea face fără concursul autorităților ecleziastice, în speță, a Mitropoliei și clerului Bisericii Ortodoxe de Rit Vechi.

În ceea ce privește viața religioasă a rușilor lipoveni după 1989, un rol important în privința stabilirii cadrului normativ pentru desfășurarea acesteia l-au avut dezbaterile și discuțiile privitoare la noua lege a cultelor, adoptată în 2006, lege care include în anexa ce cuprinde cultele recunoscute legal în România și cultul creștin de rit vechi sub denumirea de Biserica Ortodoxă Rusă de Rit Vechi. Căderea regimului comunist și noul sistem politic democratic, deschis afirmării tuturor comunităților etnoconfesionale din România, au creat și pentru Biserica de Rit Vechi din România noi posibilități pentru lărgirea sferei de relații a acesteia atât în plan intern, mai ales în privința relațiilor acesteia cu statul, în special cu Secretariatul de Stat pentru Culte, dar și în privința relației cu Comunitatea Rușilor Lipoveni, care s-a desfășurat pe coordonate din ce în ce mai bune, pe parcursul celor aproape trei decenii scurse de la momentul prăbușirii comunismului în țara noastră.

Cadrul legal și instituțional creat de statul român după 1989 în ceea ce privește protecția minorităților naționale și a comunităților etnoconfesionale, foarte favorabil afirmării identității acestora și dezvoltării vieții sociale și culturale în interiorul comunităților, dar și integrării lor benefice în societatea românească, prin aderarea țării la o serie de convenții

internaționale în materia apărării drepturilor minorităților, cum ar fi *Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare* ori *Convenția-cadru privind protecția minorităților naționale*, și prin adoptarea unor reglementări interne foarte generoase în privința minorităților, nu a lăsat indiferentă nici minoritatea rușilor lipoveni.

Mai ales la nivelul comunităților locale, în zonele și în localitățile unde ponderea lor este importantă, adică în Dobrogea și în Moldova, etnicii ruși lipoveni s-au implicat în viața publică, în activitatea instituțiilor administrației publice locale, participând la alegerile locale, dar și la administrarea treburilor publice în cadrul comunităților locale din care fac parte aceștia. Posibilitățile deschise de legislația românească, dar și de instituțiile administrației de stat, atât la nivel central, cât și la nivel local, au încurajat manifestarea etnicilor ruși lipoveni în plan cultural și artistic, unde activează foarte multe formații și grupuri artistice ce promovează cântecele tradiționale și dansurile specifice acestei etnii. Un rol foarte important în privința promovării culturii specifice acestei etnii l-a avut și îl are presa, mass-media scrisă, dar mai ales cea audiovizuală, iar în prezent, internetul și rețelele de socializare. Un rol important, din această perspectivă, îl joacă cele două publicații ale Comunității Rușilor Lipoveni din România, *Zorile* și *Kitej-grad*, dar și aparițiile constante ale reprezentanților acestei etnii la diverse televiziuni, centrale sau locale, în emisiunile dedicate minorităților naționale, dintre care se disting în special emisiunile redacției Alte Minorități de la Televiziunea Română, cum ar fi clasică deja emisiune *Conviețuiri* sau, mai nou, cea numită *Europolis*.

Marea problemă a minorității rușilor lipoveni în ultimele două decenii o reprezintă însă migrația masivă a populației apte de muncă în Occident, mai ales spre țări ca Spania sau Italia, fenomen propriu, de altfel, și majorității românești, cu consecințe negative serioase pentru comunitățile locale, mai ales pentru cele din mediul rural. Migrația forței de muncă, inițial dinspre mediul

rural spre cel urban, fenomen început încă din vremea regimului comunist, care a evoluat și s-a transformat apoi ca urmare a schimbărilor majore din economia și societatea românească, petrecute după 1989, în migrație dinspre România către țările Europei Occidentale, în special, Spania sau Italia, cum am arătat mai înainte, a dus la depopularea satelor românești, lucru valabil și pentru satele de ruși lipoveni, care se mai animă în lunile de vară, când vin în vacanță sau în concediu cei plecați la muncă în Occident, mulți din ei construindu-și case moderne, dotate cu toate facilitățile tehnologice proprii timpurilor noastre, cu gândul că, atunci când vor ieși la pensie se vor reîntoarce în locurile natale, să-și trăiască ultima parte a vieții în sânul comunităților din care au plecat. Copiii acestora însă, crescuți și educați în țările unde au plecat părinții lor, nu vor să mai revină în țara de origine, în cele mai multe cazuri, nefiind familiarizați cu sistemul economic și social din România și cu moravurile actuale ale societății românești, lucru valabil și pentru copiii etnicilor români plecați la muncă în străinătate și stabiliți în țările în care și-au găsit rostul în viață. Dacă aceștia vor reuși să-și păstreze identitatea etnică și conștiința apartenenței la comunitatea din care au fost nevoiți să plece părinții lor, rămâne de văzut. Istoria cunoaște destule cazuri în care comunități considerate pe cale de dispariție au renăscut miraculos, cum a fost cazul irlandezilor, spre exemplu, la începutul secolului XX.

Oricum, cercetarea istorică în cazul rușilor lipoveni stabiliți în arealul de cultură și spiritualitate românească este încă în stadiu incipient, cel puțin în țara noastră, iar problemele abordate mai sus sunt doar câteva din cele care pot face obiectul unor studii și cercetări viitoare, mai ales că în ultimul timp se manifestă un interes sporit față de cultura, trecutul și tradițiile acestei minorități etno-religioase, atât la noi în țară, cât și peste hotare, mai ales în spațiul CSI, dar și în Europa Occidentală, unde rușii lipoveni au pătruns odată cu liberalizarea pieței muncii pentru cetățenii români.

## Русские липоване: исторические вехи

*Д.и.н. Александр ВАРОНА*

У русских липован богатая, но малоизвестная румынским читателям история. Истоки её надо искать в драматических событиях второй половины XVII-ого века, перевернувших Россию с ног до головы и в итоге разделивших русское общество и вызвавших религиозный и социальный кризис, известный в истории как *Раскол*, печальные последствия которого продолжаются до наших дней.

Наглядным доказательством этому служат многочисленные общины русских старообрядцев, расбросанные по всему миру. Церковно-обрядовая реформа проведенная поатриархом Никоном ( 1652-1658), вдохновляемая и поддерживаемая царём Алексеем Михайловичем вызвала волну возмущения и мощные протесты со стороны духовенства и верующих Русской Церкви, которые толковали изменения в богослужении и в церковных чинах и обрядах, принятые государственными и церковными властями России, как недопустимое отступление от православного учения и от правил Православной Церкви. Изменение некоторых церковных чинов и обрядов, таких как двоеперстное крестное знамение, наряду с так называемым исправлением богослужебных книг по греческим образцам XVII-ого века привели к волнениям и смуте внутри Православной Церкви России и, тем более, к



потере доверия русских верующих к высшей иерархии Церкви и в итоге, к её печальному расколу, окончательно закрепившемуся после Московского Большого Православного Собора 1666-1667 годов, который одобрил обрядовую и богослужебную реформу патриарха Никона, а тех кто продолжал придерживаться старых чинов и обрядов, предал анафеме, т.е. проклятию.

После этого, церковные и государственные власти в России начинают проводить систематическую политику преследования и «уничтожения» раскола и «раскольников», как стали называть старообрядцев в официальных документах, а это привело их к поискам новых земель для поселения в дольних и трудно достижимых для властей уголков империи, обычно в приграничных областях или даже за рубежом, в соседних странах: В Польше, Османской Империи или в Дунайских Княжествах. Так начался великий исход старообрядцев. Первые их зарубежные поселения появляются ещё во второй половине XVII-ого века. В Придунавье и на молдавских и валашских землях – сюда можно включить и Бессарабию, Буджак, Север Буковины, собственно Валахию и Молдавское Княжество, а также и Добруджу с Дельтой Дуная-первые русские старообрядцы, которых местное население стало называть липованами, поселяются в последние десятилетия XVII-ого века, но первое документальное свидетельство о липованском посёлке относится к 1742-ому году, когда липоване села Соколинцы( ныне оно называется Липовень и находится недалеко от города Сучава), направляют письменную просьбу господарю Молдавии Константину

Маврокордату, где указывают на то что они поселились там ещё с 1724-ого года.

Что касается Добруджи, здесь ещё много неясного. Например, мы пока не располагаем точными данными о районах, областях России из которых уезжали те которые селились здесь и к каким условиям принадлежали они. В принципе, принято считать, как для липован Добруджи, так и для липован Молдавии, что их предки выезжали преимущественно именно с южных и центральных областей России.

Интересно также и то, что в историографии остаётся актуальным спор о принадлежности добруджанских липован к общинам казаков некрасовцев, т.е. к донским казакам ушедшим под предводительством атамана Игната Некрасова на Кубань, после подавления царскими войсками Петра Великого казачьего восстания возглавляемого атаманом Кондратием Булавиным в 1707-1708 гг. После его гибели, во главе восставших и не хотевших сдаваться казаков стал легендарный атаман Игнат Некрасов, которому удалось спасти своих казаков от мести динной руки карательных войск Петра Первого. Под руководством Некрасова, они пересекли южные рубежи Российского государства и направились на Кубань, которая тогда находилась под властью крымского хана Каплана Гирея.

После кончины атамана Игната Некрасова, примерно в 1737 или в 1738 г., казаки начинают переселяться поэтапно, с 1740-ого года в Дельту Дуная и в Северную Добруджу, сначала в Дунавцы и в Сарикёй, а потом уже и в Журиловку, Славу, Камень, около Мачина, Гиздэрешть (Гиздар-кёй) – рыне Гиндэрешть или Новенькое, близ крепости Гирсова, и в Дельту

Дуная, где и поныне существуют такие населённые пункты, где проживают липоване, как Свистовка, Периправа, Старая Килия и др.

Точно не знаем если некрасовцы основали эти поселения или они просто поселились рядом с населением жившим уже в них, т.е. с татарами, как это было в Сарикёе или в Гиндэрешти, или с русскими старообрядцами, приехавшими из других регионов России, как это было в других сёлх и городках Добруджи.

Но вне сомнений то, что переселение старообрядцев из России в Молдавию и Добруджу продолжалось в течении всего XVIII-ого и XIX-ого веков. Они поселялись, конечно, в тех местах , где уже жили их братья по вере, казаки или крестьяне, мещане и солдаты, которые бежали от гнёта своих господ и от воинской повинности, очень долгой и нелёгкой в России тех времён. А также, не можем утверждать со стопроцентной уверенностью, из за отсутствия документальных свидетельств, что старообрядцы поселились в Молдавию или Добруджу в те населённые пункты основанные русскими православными христианами до раскола, но можем утверждать стопроцентно, что те земли румынского этнического и культурного ареала, куда они поселялись не были им совсем незнакомыми. По крайней мере, казакам, в фольклёре которых Дунай занимает заметное место, рядом с «Доном-батюшкой, Доном Ивановичем».

В связи со спором о котором мы упоминали выше, следует подчеркнуть то, что противостоящие точки зрения, поддерживаемые разными специалистами, а именно та, которая отрицает происхождение нынешних добруджанских липован от

казаков некрасовцев и та которая поддерживает происхождение, по крайней мере, частично, от «славного войска атамана Игната Некрасова», можно примирить, если интерпретация специалистами терминов и выражений встречающихся в документах разных эпох будет учитывать настоящий смысл этих терминов, вложенный в них теми, кто их составлял.

А также, следует упомянуть и неоспоримый факт поселения в конце XVIII-ого века значительной группы некрасовцев с Дельты Дуная в Буковину, где уже существовало несколько поселений старообрядцев. Так на карте Буковины появляются Климоуцы, Белая Криница (упомянутые в документах эпохи в 1780 –омб перво, и в 1784-ом – второе село), а позже и Лукавец и Мехидра.

Следует ометить ещё и то, что на протяжении всего XVIII-ого века документы упоминают липованские сёла и поселения по всей Молдавии: так, в 1730-ом встречаем липован в Яссах, в 1740-ом на карте Молдавии появляется Мануиловка или Маноля, тоже в 1740-ом замечены липоване в посёлке Думаска( уезд Васлуй), а в следующие годы в Леспезь, бэлэшешть, Брэтешть, в Тыргу Фрумосе, в Хырлэу, в Ботошани, в Романе, Пятра Нямце, практически во всех городах и торговых поселениях Молдавского Княжества.

Русские липоване отличаются в румынском обществе своей безграничной преданностью вере унаследованной от предков, до самых мельчайших деталей. Даже народные обряды и обычаи у них глубоко привязаны к христианским вероучением, с христианской нравственностью, имея особое сакральное значение. Вот почему у них великие события их истории связаны с духовностью, с духовным измерением бытия человека.

Поэтому, важнейшее событие истории русских липован в XIX-ом веке- это восстановление церковной трёхчинной иерархии путём учреждения в 1846-ом году Белокриницкой Митрополии ( село Белая Криница-расположенное в Северной Буковине, на границе Украины с Румынией).

Событие 1846-ого года – знаковое для русских липован, так как восстановление церковной иерархии решительно повлияло на развитие религиозной, общественной и культурной жизни старообрядческого движения в целом, первый старообрядческий митрополит Аввросийстав, таким образом, символом духовного возрождения старообрядческих общин, как в религиозном , так и в этническом плане, особенно для зарубежных общин.

Объ единение Валахии и Молдавии в 1859 году, война за независимость в 1877-1878 годах и вхождение Добруджи в состав Румынского Государства и Великое Объединение 1918-ого года являются и для русских липован важнейшими вехами их истории на пути их полной интеграции в румынское общество и открытию липованских общин к современной культуре и цивилизации и сохранения традиционных ценностей в условиях созданных развитием государственной и общественно-политической системы Румынии как современного национального европейского государства.

Конечно, на этом пути были и времена не совсем благоприятные, когда положение липован оставляло желать лучшего, как были, например время правления легионеров из Железной Гвардии, а потом и военная диктатура маршала Антонеску, когда они подвергались притеснениям и дискриминации и власти, особенно на местах, подозревали липован в потенциальном

сотрудничестве с большевиками, но подозрения были напрасными, так как липоване, глубоко верующие люди, традиционного склада, отвергали всякие возможные связи с большевиками.

При социализме, русские липоване подверглись, как и другие граждане Румынии, жёсткому политическому давлению. Коммунизм, как идеология, но и как реальная общественно-политическая система, ударил по основам их этнического и религиозного существования. Хотя положение Старообрядческой Церкви было легализовано в 1946-ом году румынским правительством, её возможности были сильно ограничены, единственным способом проявления веры остались церковные богослужения, но за ними власти внимательно следили. Атеистическая пропаганда и лишение Церкви возможности открыто противостоять ей отрицательно влияло на духовную сплочённость липованских общин. Что касается этнического самосознания, то неофициальная, но реально проводимая властями политика ассимиляции меньшинств негативно сказывалась на пользование родного языка среди липован, особенно в городах, хотя в государственных школах русский язык основательно изучался в качестве иностранного языка.

После революционных событий конца декабря 1989-ого года и свержения режима Чаушеску, снова появилась надежда на возрождение, создалась Община Русских Липован Румынии, общественная организация, которая выдвинула в качестве постоянных целей-сохранение языка, культуры и этнического самосознания липован, сохранение и передачу молодому поколению духовных и материальных ценностей этноса и обретение достойного места общины

в румынском обществе. И вот, уже почти 30 лет эта организация развивается, действует и работает, пытается пронести новым поколениям русских липован самосознание и ценности своих предков, с целью сохранения общины в постоянно меняющихся условиях современного общества.

Государственная и правовая система по защите прав национальных меньшинств и этноконфессиональных сообществ, созданная в Румынии после 1989 года, дала им возможность утверждения своей идентичности и развития собственной культуры и общественной деятельности. Так, Румынское государство приняло ещё в первое десятилетие после 1989-ого года ряд международных конвенций и соглашений по защите прав национальных меньшинств, такие как Европейская Хартия Региональных Языков и Языков Национальных Меньшинств или Рамочная Конвенция по защите Национальных Меньшинств. Также, парламент и правительство приняли несколько законодательных актов создав, таким образом, внутреннюю правовую и административную систему по урегулированию вопросов касающихся статуса развития национальных меньшинств. Все эти процессы не оставили русских липован равнодушными.

Особенно на местном уровне, в регионах и поселениях, где липоване проживают компактно, то есть в Молдове и Добрудже, они стали активно участвовать в общественной жизни, в разного рода выборах, подключаясь к деятельности местной администрации и т.д.

Возможности открытые румынским современным законодательством, но и государственной

и местной администрацией, позволяют расширять культурную и художественную деятельность местных общин, чем они и воспользовались, не сразу, но постепенно. По этому, не удивительно, что в наши дни почти каждое поселение где живут липоване имеет, как минимум, свой собственный самодеятельный музыкальный вокально-инструментальный ансамбль. Эти ансамбли выступают на разных концертах и фестивалях, с традиционными песнями и плясками, характерными для фольклёра русских липован. Важную роль в деле сохранения идентичности и культуры этого этноса играют, печать, средства массовой информации, интернет и соцсети,

Но главный вопрос современности для русских липован, как и в другие времена –это сохранение своей веры и своей этничности в условиях интеграции Румынии в общественное, политическое и культурное пространство Европейского Союза. Процессы интеграции привели, в первую очередь, к небывалому подъёму эмиграции трудоспособного населения, в том числе и русских липован, в страны Западной Европы, особенно в Италию и Испанию, куда выехало большинство румынских трудоэмигрантов в последние два десятилетия. Процесс продолжается и по сей день, хотя намечается некоторый спад его интенсивности, и последствия его неутешительны. Сёла пустуют, пожилое население вымирает, а молодое поколение не намеревается возвращаться. Есть надежда на то что всё таки новое поколение не станет забывать свои корни и будет бороться и на Западе за свою веру и свою идентичность, так как потребность в духовном окормлении и в выражении своей культуры сохраняется, данные соцсетей наглядно свидетельствуют об этом.



Краткий библиографический список  
по истории русского раскола, русских липован и  
казаков некрасовцев

( на румынском языке)

I. По истории казаков некрасовцев Добруджи:

Mihai Tiuliumeanu, *Cazacii din Dobrogea. O istorie uitată*, Editura Militară, București, 2015;

(фрагменты этого труда можно найти в Интернете,  
по адресу :

<https://cazacidobrogeni.wordpress.com/2014/12/25/istoria-cazacilor-din-dobrogea-sec-xvii-xix/>);

Sebastian Fenoghen, *Sarichioi. Pagini de istorie*, Editura Kriterion, București, 1998;

Sebastian Fenoghen, Alexandra Fenoghen, *Sarichioi. O enigmă a secolului al XIX- lea*, Editura Kriterion, Cluj-Napoca, 2004.

II. По истории русского раскола и русских липован Румынии:

Filip Ipatiov, *Rușii-lipoveni din România. Studiu de geografie umană*, Editura Presa Universitară Clujeană, 2001;

Alexandr Varona, *Tragedia schismei ruse. Reforma patriarhului Nikon și începuturile staroverilor*, Editura Kriterion, București, 2002;

Victor Vascenco, *Lipovenii. Studii lingvistice*, Editura Academiei Române, București, 2003;

Alexandra Fenoghen, *Staroverii. Istorie, mitologie, literatură*, Editura CRLR, București, 2009;

Daniel Hrenciuc, *Rușii lipoveni în Bucovina (1774 – 2012). Contribuții*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2013

F.E. Melnikov, *Scurtă istorie a Bisericii Ortodoxe de Rit Vechi. Partea I: schisma în Biserica Rusă ( trad., ed., pref.:*

*prof.univ. dr. Leonte Ivanov*), Editura CRLR, București, 2014;

Pavel Tudose, *Rușii lipoveni din România – Istorie și actualitate*, Editura CRLR, București, 2015;

Leonte Ivanov, *Rușii lipoveni în studii și documente (I)*, Editura CRLR, București, 2015;

# Comunitatea elenă din Tulcea în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

*Dr. Victor Henrich BAUMANN*

După ce Grecia și-a câștigat independența la 1829, numeroși comercianți, armatori și meșteșugari greci, plecați din Arhipelag și de pe coastele ioniene, au populat orașele dunărene și pontice ale Dobrogei. Tulcea era unul dintre centrele dunărene care putea oferi posibilități nelimitate de desfășurare a activităților comerciale, activități bazate pe libertatea de circulație a vaselor comerciale și pe intensificarea navigației pe Dunăre, determinată mai ales de rațiuni economice<sup>1</sup>.

Progresul Tulcei, devenit „*orașul cel mai important al Dobrogei*”, a fost determinat, în primul rând, de construcțiile navale, favorizate la rândul lor de „*frumoasele păduri de stejari din apropiere, unde lemnul se afla la discreția oricui*”<sup>2</sup>. Avântul construcțiilor navale urmează imediat după Adrianopol – prima știre asupra înființării șantierului naval la Tulcea fiind din 1847. Întreprinderea aparținea unor greci din Tulcea, care realizau venituri însemnate de pe urma acestei activități. În 20 de ani, șantierul naval ajunsese la o asemenea dezvoltare, încât producea nu numai pentru necesitățile navigației locale, dar și pentru export<sup>3</sup>. Această situație înfloritoare a atras la Tulcea noi familii de greci, care au părăsit Grecia pe la mijlocul secolului trecut.

---

<sup>1</sup> Mateescu 1984, 395.

<sup>2</sup> Mateescu 1984, 396.

<sup>3</sup> Mateescu 1984, 397.

Până la constituirea Comisiei Europene a Dunării, în 1856, al cărui pol secundar, după Galați, va deveni Sulina, Tulcea a fost locul de întâlnire al grecilor sosiți din Elada sau din guberniile rusești din nordul Mării Negre. Ajunși aici unii au rămas, punând bazele comunității elene de cult ortodox din Tulcea, în jurul edificiului creștin cu hramul celei mai importante sărbători a grecilor de pretutindeni - „Buna Vestire”<sup>4</sup>. Alții s-au îndreptat spre Galați și Brăila, porturi fluviale românești importante, integrate după 1830 în circuitul economic al comerțului european cu cereale.

La 1879 grecii reprezentau doar 1,8 % din populația orașului Tulcea, populație care, la acea dată, se ridica la cifra de

---

<sup>4</sup> Acest edificiu a fost ridicat între anii 1848 - 1854 prin contribuția voluntară a membrilor comunității elene din Tulcea, fapt consemnat mai târziu pe frontispiciul turnului - clopotniță, dominat de ochiul Providenței, într-o impresionantă dedicație către Divinitate:

Ω□□□□□□□H□□□□□□E□□□Ω□□□□□□Y□□□Y□□□□□ Cu  
*dragoste, de la enoriașii tăi, Doamne !*) Noul edificiu a fost construit pe locul unei mai vechi biserițe din lemn, cu hramul „Sfântul Nicolae” – patronul negustorilor și al navigatorilor greci, sosiți la Tulcea după 1829. Planurile bisericii, ale iconostasului și ale celorlalte complexe sculpturale din interior: amvon, jilț arhieresc, proscinitare, au fost executate de arhitectul Ștefan Dopron în stil neoclasic grecesc. Noul edificiu a fost construit din piatră și cărămidă, cu un plan bazilical și interiorul trinav, alcătuit dintr-o navă principală flancată de două nave laterale mai mici, interior acoperit de o boltă semicilindrică „în plin cintru”. În plan vertical, deasupra intrării în naos, se află o amplă tribună destinată corului, sprijinită lateral pe câte o coloană ionică. Complexele sculpturale, din lemn aurit, sunt reprezentative pentru stilul neoclasic de factură grecească, cu chenar meandric pe proscinitare și colonete ionice pe iconostas, amvon și pe jilțul arhieresc. Biserica a fost împodobită cu aceste complexe sculpturale și a fost pictată între anii 1854 - 1857. Pictura aparținea, de asemenea unui atelier de pictură grecesc, fiind executată de aceeași mână, atât pe proscinitare cât și pe jilțul arhieresc, fapt relevant în redarea iconografiei. Amprenta neoclasicului grecesc se observă și în pictura coloanelor, pictură care redă iluzia de suprafață de marmură.

17.948 locuitori<sup>5</sup>. Comunitatea elenă era alcătuită din 324 persoane<sup>6</sup>, aproximativ jumătate fiind stabilită la Tulcea în a doua jumătate a secolului al XIX - lea. Printre ei sunt unii născuți la Tulcea între anii 1841 și 1865 din familii așezate în orașul de la Gurile Dunării la începutul secolului și, în special, după 1829. Un număr important de persoane de origine elenă, menționate în documente, aparține unor generații născute pe pământul Eladei în prima jumătate a secolului al XIX-lea, între anii 1810 - 1856. O parte dintre aceștia s-a stabilit la Tulcea după Războiul Crimeei, majoritatea însă, după reintegrarea Dobrogei în statul român, ca urmare a războiului ruso-româno-turc din anii 1877 – 1878. Printre cei așezați în Tulcea după 1878 se întâlnesc și reprezentanți ai unor familii de greci venite din Basarabia:

- Ana Minaropulos (văduvă), născută Danabas, la Ismail în 1849, se recăsătorește la Tulcea în 1879 cu Iannis Th. Dimitriu, de profesie brutar. La căsătorie participă ca martori: Filinis Fotios Danabas (fratele Anei, 20 ani), gardian public; Sotiris Lumirou (pilot, 40 ani); Emanuel Cuculis (barcagiu, 55 ani) și pilotul rus Nicolai Ahtapodi (56 ani)<sup>7</sup>.

- Marica Papadopulo, născută în 1859 în orașul Bolgrad, se căsătorește la Tulcea în 1880 cu Gheorghii Aprilon, născut la 1850 în orașul Iambul din Bulgaria, de profesie cojocar. Participă ca martori doi negustori greci: George Hristiadis (31 ani) și Antonios Arghiropulos (34 ani), un funcționar – Dimitros Arghiropulos (39 ani) și barcajiul Constantin Licuris (50 ani)<sup>8</sup>.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea se constată prezența la Tulcea a următoarelor familii: Valsamadini(s),

---

<sup>5</sup> Ionescu 1904, 414.

<sup>6</sup> Vâlsan 1919, 78, cf. *Renseignements sur la Dobrodja, son état actuel, ses ressources et son avenir*, broșură editată de baronul W. d' Hoggeur în febr. 1879, în care redă o statistică pe naționalități, cu cifre împrumutate de la Bieloserkovic, exguvernatorul rus al Dobrogei.

<sup>7</sup> Registrul 1879, D.5, f.10.

<sup>8</sup> Registrul 1880, D. 16, nr. 149/9 nov.

Licheardopulo(s), Calcandi, Moiralis (Miralı), Kontopulos, Calliga, Vafino, Csantopulos, Lemchio(s), Mitilini, Moscus, Walosiadis, Haritopulo, Virurachi(s), Stalidis, Anastasiu, Bairamoglu, Marinis, Kavunidis, Lazoglu, Cuiumgioglu, Dendrinos, Sanakavolini, Ferdenalis, Despotopolo, Karavia, Procopiu, Nicolau.

Numele altor familii scrise pe monumente funerare, unele frumos executate de meșteri renumiți, ne întâmpină în cimitirul „Eternitatea” din Tulcea: familia Survanos (*Odisseus- n.1869 și Reghina- n.1879*); familia Vulgaris (*Iani- n.1805, Apostolos- n.1872, Aneta- n.1870, Safandis- n.1907*); familia Cuculas (*Iani- n.1868, Atena- n.1887*); familia Tsachiris (*Maria- n.1869, Fotios- n.1856*); familia Vazakas (*Atena- n.1878, Stefanos- n.1870*).

Adăugăm celor de mai sus numele unor persoane de etnie elenă desprinse din registrele de stare civilă din anii 1879 – 1882 și din arhivele familiale ale grecilor din Tulcea:

- Fillipos Apostolatos, născut în 1846 în localitatea Samoin (?- probabil Samos) din Cephalonia, de profesiune mecanic;

- frații Gherasimos și Anastasios Levgheratos, ambii căpitani de bastiment, născuți în insula Cephalonia, primul în 1844, celălalt în 1832;

- Evangelis Rafilatos, născut în 1834 în Cephalonia, căpitan de bastiment;

- Sotiris Haricopulos, născut în 1851 în localitatea Ferendinato (?) din Cephalonia, de profesiune comerciant;

- Gheorghios Bambakeros, născut în 1850 în insula Mykonos, de profesiune marinar;

- Leonidas Gheorghiou, născut în 1842 în Micomidin (?), de profesie barcagiu;

- Gheorghios Venere, născut în 1834 în insula Mykonos, de profesie barcagiu;

- Gherghios Maratas, născut în insula Andros din Ciclade, în 1843, de profesie misit;

- Maria Bucuvală (Bucuvalas), născută în același loc în 1851 – casnică;

- Fany Mihailidis, născută Danesi, în 1854 la Athena – casnică;

- Theodoros Cutrumbis, născut la Sparta în anul 1848, de profesie comerciant;

- Penelope Scuro, născută la Smirna (= Izmir) în Turcia, în 1855 – casnică;

- Vasilis Vlahopolo, născut în 1845 la Constantinopol, de profesie cafegiu;

Despre alți reprezentanți ai comunității elene din Tulcea, nu cunoaștem mai nimic în privința locului de proveniență. Câțiva au fost enumerați mai sus. Adăugăm alte nume și personaje, cu scopul mărturisit de a trece în revistă mai ales ocupațiile cele mai răspândite ale grecilor din Tulcea.

1. Gherasimos Canalis, *pilot*, născut în 1812<sup>9</sup>.

2. Nicolas Orfano, *pilot*, născut în 1818<sup>10</sup>.

3. P(?) Haritopulos, *tutungiu*, născut în 1819<sup>11</sup>.

4. Nicolaos Rosolimnis (Rosolimos ?), *matelot*, născut în 1819<sup>12</sup>.

5. Athanasios Despotopolo, *comerciant*, născut în 1820<sup>13</sup>.

6. Zupas Sericanos, *barcagiu*, născut în 1820<sup>14</sup>.

7. Dimitrios G. Palamaris, *profesor*, născut în 1823<sup>15</sup>.

8. Gheorghios Ladupoulos, *servitor*, născut în 1825<sup>16</sup>.

9. Athanasios Limbitis, *servitor*, născut în 1827<sup>17</sup>.

---

<sup>9</sup> Registrul 1880, D.15, f.5.

<sup>10</sup> Registrul 1880, D.15, f.5.

<sup>11</sup> Registrul 1881, D.27, f.14.

<sup>12</sup> Registrul 1881, D.27, f.75.

<sup>13</sup> Registrul 1880, D.15, f.87.

<sup>14</sup> Registrul 1880, D.15, f.6.

<sup>15</sup> Registrul 1879, D. 5, f.55.

<sup>16</sup> Registrul 1880, D.15, f.6.

<sup>17</sup> Registrul 1880, D.16, nr. 166/20 decembrie.

10. Dionisios Varrachis, *misit*, născut în 1829<sup>18</sup>.
11. Iani Maheria, *comersant*, născut în 1831<sup>19</sup>.
12. Vasilis Ferdenalis, *barcagiu*, născut în 1831<sup>20</sup>.
13. Constantin Hagiopulo, *grădinar*, născut în 1833<sup>21</sup>.
14. Pavel Pascalis, *vânzător de fructe*, născut în 1834<sup>22</sup>.



*Fig.1 Biserica elenă din Tulcea cu hramul „Buna Vestire” (vedere din anii 1920 – 1930), cu turnul-clopotniță, din cărămidă, construit după 1900.*

---

<sup>18</sup> Registrul 1879, D. 5, f.55.

<sup>19</sup> Registrul 1880, D.15, f.70.

<sup>20</sup> Registrul 1879, D. 5, f.58.

<sup>21</sup> Registrul 1881, D.27, nr. 112/22 noiembrie.

<sup>22</sup> Registrul 1879, D. 5, f.4.



15. Dimitrios Nastatos, *cafegiu*, născut în 1835<sup>23</sup>.
16. Haralampios Dimitriadis, *cofetar*, născut în 1836<sup>24</sup>.
17. Gheorghios Leontis, *cafegiu*, născut în 1838<sup>25</sup>.
18. Leonidas Derta, *barcagiu*, născut în 1839<sup>26</sup>.
19. Ioannis Nicolau, *băcan*, născut în 1839<sup>27</sup>.
20. Constantin Stalidis, *pescar*, născut în 1841<sup>28</sup>.
21. Panayotis Culalis, *pescar*, născut în 1842<sup>29</sup>.
22. Dimitrios Tramudana(s), *comerciant*, născut în 1842<sup>30</sup>.
23. Nikolaos Veliati, *comerciant*, născut în 1842<sup>31</sup>.
24. Costis Manas, *barcagiu*, născut în 1844<sup>32</sup>.
25. Iani Alimatinis, *barcagiu*, născut în 1845<sup>33</sup>.
26. Iani Risva, *barcagiu*, născut în 1842<sup>34</sup>.
27. Ilias N. Vallis, *cafegiu*, născut în 1846<sup>35</sup>.
28. Lemberios Steriopulo, *comerciant*, născut în 1846<sup>36</sup>.
29. Daniil Petropulis, *comerciant*, născut în 1850<sup>37</sup>.
30. Gheorghios Exindaveloni, *barcagiu*, născut în 1851<sup>38</sup>.
31. Chiriacu Katinsoni, *comerciant*, născut în 1852<sup>39</sup>.
32. Constantin N. Beluris, *matelot*, născut în 1859<sup>40</sup>.

---

<sup>23</sup> Registrul 1882, D.39, f.66.

<sup>24</sup> Registrul 1881, D.27, f.5.

<sup>25</sup> Registrul 1881, D.27, nr. 101/29 octombrie.

<sup>26</sup> Registrul 1879, D. 5, f.58.

<sup>27</sup> Registrul 1879, D. 5, f.4.

<sup>28</sup> Registrul 1882, D.39, f.33.

<sup>29</sup> Registrul 1882, D.39, f.41.

<sup>30</sup> Registrul 1882, D.39, f.88.

<sup>31</sup> Registrul 1880, D.15, f.35.

<sup>32</sup> Registrul 1879, D. 5, f.58.

<sup>33</sup> Registrul 1880, D.15, nr. 103/3 iulie.

<sup>34</sup> Registrul 1880, D.15, nr. 103/3 iulie.

<sup>35</sup> Registrul 1880, D.16, nr. 166/20 decembrie.

<sup>36</sup> Registrul 1881, D.27, nr. 101/29 octombrie.

<sup>37</sup> Registrul 1882, D.39, f.66.

<sup>38</sup> Registrul 1882, D.40, f.24.

<sup>39</sup> Registrul 1880, D.15, f.64.

<sup>40</sup> Registrul 1881, D.27, f.14.

### 33. Panayotis Rosachis, *comerciant*, născut în 1856<sup>41</sup>.

Analizând informațiile de care dispunem, remarcăm că majoritatea grecilor stabiliți la Tulcea în cursul secolului al XIX-lea provine din Insulele Ionice: Cephalonia, Ithaka, Korfu, dar și din Cyclade: Santorin, Mykonos, Syros, Tenos, Andros.

Într-un studiu din 1858 se afirmă: „*Grecii din Insulele Ionice, între care majoritatea sunt cei porniți din Kefalonia, sunt cei care știu să exploateze orice amănunt al navigației fluviiale. Ei îi învață cât vor și cum vor pe ceilalți conaționali să pătrundă și să iasă din cursul fluviului*”<sup>42</sup>.

Dintre ocupații însă, cele mai frecvente sunt cele din comerț (negustori, misiți, angrosiști) și din navigație (barcagii, mateloți, fochist, maistru constructor corăbii, căpitani de bastimente și piloți). Celelalte ocupații ale grecilor din Tulcea (cafegii, tutungii, cofetari, cârciumari, brutari, pescari, servitori etc.), ocupă un procent nesemnificativ. Un număr apreciabil de greci sunt proprietari de cafenele și ceainării unde, uneori, cele două activități se îngemănau. Cei veniți din zonele grecești ale Turciei, insulele Dodecanezului și coasta vestică a Asiei Mici, își deschid cofetării și ceainării.

Aplecându-ne asupra ocupațiilor enumerate, trebuie să remarcăm numărul comercianților în continuă creștere.

Într-un studiu recent, Dracodaidis considera că „... *nivelul de educație al grecilor în toată zona Pontului Euxin depășea cu mult nivelul mediu de educație al localnicilor*”<sup>43</sup>.

Ni se pare interesant să abordăm și nivelul de instruire al grecilor din Tulcea la sfârșitul sec. al XIX-lea. Trebuie să

---

<sup>41</sup> Registrul 1880, D.15, f.64.

<sup>42</sup> Tibaut Lefebre 1858, 231.

<sup>43</sup> Dracodaidis, 2000, 12. Philip Dracodaidis este inițiatorul unui Plan Director pentru regenerarea orașului Sulina pomind de la valorificarea patrimoniului său cultural – *Sulina Rescue 2000*.

menționăm că, majoritatea celor stabiliți la Tulcea, este alcătuită din cunoscători de carte grecească și despre acest lucru stau mărturie semnăturile lor executate corect și elegant. Grecii ionieni, cei din insulele Ciclade sau de pe țărmurile apusene ale Turciei, vorbeau în mod curent câteva limbi. Despre acest fapt, afirmația jurnalistului Paraskevopoulos ni se pare realistă, cu toate că ea se referă în mod expres la „... *agenții greci, vorbitori de cinci-șase limbi*”<sup>44</sup>. Să nu uităm că, după înființarea Comisiei Europene a Dunării, grecii așezați la Sulina au transformat acest orașel într-un „Europolis” – cel mai cosmopolit oraș din răsăritul Europei. Această ușurință de a „învârti” numeroase limbi, i-a ajutat pe cei veniți să se integreze rapid în mediul socio-cultural al orașului Tulcea.

Dacă urmărim, însă, statistica documentelor de după 1879, remarcăm, la sfârșitul secolului al XIX-lea, numărul mare al femeilor care nu erau școlite. Educația lor se limita la viața familială, femeile fiind pregătite să facă față unor familii numeroase, să întrețină o gospodărie, să crească copiii și să-i învețe rostul vieții și ordinea lumii.

Comunitatea elenă din Tulcea a avut însă grijă de instrucția copiilor. La sfârșitul sec. al XIX-lea, în curtea Bisericii „Buna Vestire” exista un edificiu cu caracter social-cultural, destinat educației tineretului grec în spiritul tradițiilor comunității.

Odată cu edificiul religios și pe lângă acesta, a început să funcționeze și școala. Profesorii au început să sosească mai târziu. La 1879 exista la Tulcea un profesor grec, pe nume Dimitrios G. Palamaris, în vârstă de 57 de ani<sup>45</sup>. Doi ani mai târziu, în 1881, este atestat un profesor mai tânăr – Chiriacos Stamatouadis, de 45 de ani, venit din Constantinopol<sup>46</sup>.

---

<sup>44</sup> Paraskevopoulos 1898, 130.

<sup>45</sup> Registrul 1879, D.5, f.55 (martor la căsătoria Elenei Calliga cu Gheorghios Maratas – misit).

<sup>46</sup> Registrul 1881, D.27, f.5 (participă în calitate de socru mare la căsătoria fiului său Meletios, comerciant, cu Peristera Moiralis).

La sfârșitul secolului al XIX-lea, Tulcea începuse să decadă, ca urmare a transformării Sulinei în principalul pol de atracție la Gurile Dunării și, mai ales, prin ridicarea celor două orașe dunărene – Brăila și Galați, transformate în uriașe antrepozite pentru angrosiștii de cereale, comercianții și cherhanagii din deltă și din bălțile Ialomiței și Brăilei. Cu toate acestea, la 1898, jurnalistul grec G. P. Paraskevopoulos nota, că în această Tulce „...*ofilită și nobilă scăpătată...mulți alți greci, chiar și azi se află prinși în diverse preocupări. Iar dacă puțin prosperă, reușesc însă să mențină comunitatea cu toate ale ei...*”<sup>47</sup>.

În acest context, elementul elen din Tulcea se dovedește deosebit de activ, capabil să stimuleze, alături de alți minoritari, energiile creatoare ale concetățenilor și să antreneze oameni și interese, coagulându-le interesului obștesc al urbei de pe malul Dunării<sup>48</sup>. Antrenate în comerțul cu cereale și băuturi spirtoase, dar și în comercializarea peștelui și prelucrarea unor materiale, în stabilimente mici de industrie alimentară și ușoară, familiile de industriași și comercianți greci contribuie la prosperitatea orașului

La începutul secolului, centrul orașului Tulcea, corespunzător centrului comercial cuprins între port și intersecția străzii Regina Elisabeta cu străzile: Ștefan cel Mare (dispărută), Basarabilor (Păcii), Babadag, Sf. Nicolae (Progresului), Isaccea și Carol (Gării) a căpătat un aspect modern, european.

---

<sup>47</sup> Paraskevopoulos 1898, 134.

<sup>48</sup> În România, „*tot felul de funcții care țineau de capitalism au fost îndeplinite la începuturile acestuia de alți conlocuitori ai românilor, prea puțin de ei înșiși*” (cf. Manoilescu, 1941, 295-296).



Fig. 2. Strada Regina Elisabeta – artera principală a orașului.

Prăvălii, cafenele și ceainării, cârciumi, restaurante și hoteluri, depozite de băuturi spirtoase și magazine de cereale au apărut în acest spațiu generos, multe dintre firme aparținând micilor și mai marilor negustori greci dar și angroșiștilor de cereale.

Starea deplorabilă a Dobrogei după unirea sa cu România la 1878, a avut ca urmare însă, instituirea unui regim excepțional, prin *Legea Organică a Dobrogei* din 1880, prin care, vreme de trei decenii, locuitorii Dobrogei au fost lipsiți de drepturi constituționale<sup>49</sup>. Abia prin *Legea pentru acordarea drepturilor politice locuitorilor din județele Constanța și Tulcea* din 19 aprilie / 2 mai 1909<sup>50</sup> se stipulează acordarea drepturilor politice

---

<sup>49</sup> Rădulescu-Bitoleanu 1979, 296-298.

<sup>50</sup> Promulgată prin decretul regal nr. 1401 din 8 aprilie 1909 (M.O. nr. 16/19 aprilie 1909) și modificată prin legea promulgată cu decretul regal nr. 1462/13 aprilie 1913 (M.O. nr. 12/14 aprilie 1910); Regulament privitor la punerea în aplicare a citatei legi, decretat sub numărul 1502/1910 și publicat în M.O. nr. 14/16 aprilie 1910. Vezi și Vlădescu-Olt, 1908, 10-11.

dobrogenilor cu domiciliul real în județele respective în ziua de 11 aprilie 1877 și descendenților lor, ca și proprietarilor de imobile rurale domiciliați în Dobrogea, care declarau în termen de șase luni de la promulgarea legii, la tribunalul județului sau la judecătoria de ocol, că renunță la protecția străină.

Treizeci de ani mai târziu, o nouă lege a fost decretată cu nr. 340 /30 ianuarie 1939<sup>51</sup>. În baza acestor legi, majoritatea familiilor de greci din Tulcea a căpătat cetățenia română și drepturile politice ce decurg din aceasta.

### **Comunitatea elenă din Tulcea în prima jumătate a secolului al XX-lea**

Primul război mondial a însemnat pentru orașul Tulcea începutul unui declin economic din care nu și-a mai putut reveni în perioada în care a urmat<sup>52</sup>. Ocupația bulgară din anii 1916 - 1918 a silit autoritățile orașului să se refugieze la Sf. Gheorghe, în Deltă. O mare parte din arhiva orașului și a județului Tulcea a dispărut cu această ocazie. Ocupația bulgară a învrăjbit comunitățile etnice, războiul a sărăcit pătura micilor proprietari și a celor de mijloc, a distrus stabilimentele industriale apărute la începutul secolul XX și a provocat pauperizarea agricultorilor. La sfârșitul războiului, cea mai mare parte a orașului Tulcea era o ruină. Refacerea orașului a solicitat eforturi materiale considerabile, atât din partea autorităților cât și din partea populației care a suportat greutățile reconstrucției. În timpul războiului populația a scăzut simțitor și s-a refăcut cu greu.

Criza economică dintre anii 1928 - 1933 a contribuit la menținerea orașului „printre orașele mici ale țării”, situație care a

---

<sup>51</sup> Publicată în M.O. nr. 27/2 februarie 1939 – Vezi: Diplomă de încetățenire acordată d-lui Iulian Caliga, funcționar la Administrația Financiară Tulcea; Cerere de acordare a cetățeniei române a lui Nicolae Petala din Tulcea, de profesie măcelar, către Ministerul justiției, în anul 1939 (documente aflate în arhivele celor două familii).

<sup>52</sup> Baumann 2003, 38.

rămas valabilă în întreaga perioadă interbelică. Abia în 1938, odată cu revirimentul economic general al țării, populația orașului Tulcea depășește cifra din 1913, ajungând la 23.049 locuitori. În aceste condiții, comunitatea elenă înregistrează în 1938 o ușoară scădere, până la cifra de 967 membri<sup>53</sup>, reprezentând un procent de 4,2 % din populația orașului.

Nu exagerăm dacă afirmăm că istoria comunității elene din Tulcea s-a confundat în prima jumătate a secolului XX cu istoria orașului. Se pare că și în timpul războiului din anii 1916-1918, comerțul cu cereale și băuturi spirtoase a fost rentabil. În orice caz, puternicele familii de proprietari și comercianți greci – Flamaropol, Antippas, Pappadatos, Licheardopol, Caravelas au prosperat și după război, acestora adăugându-li-se și altele, ca familiile Cuculas, Tsaquiris, Vrondisis și Cambitzi.

Tulcea	1879	1913	1938
Nr. etnici greci	324	1.066	967
Total populație	17.948	21.727	23.049
Procent	1,8 %	4,9 %	4,2 %
Sursa	Baronul W. d'Hoggeur, <i>apud</i> . Bieloserko vici, cf. Ionescu 1904, 414	Harta <i>Naționalitățile din Dobrogea</i> , Recensământul general din 19.12/1 01.1913	Tab.II– <i>Clasificarea populației după religie și naționalitate</i> , la 1.01.1938, Primăria Tulcea

*Tabel sinoptic privind evoluția numărului de etnici greci între 1879-1938*

<sup>53</sup> Cf. Tabela II din 1 ian. 1938 a Primăriei Tulcea: *Clasificarea populației după religie și naționalitate* (în copie – MIA Tl).

Familia Antippas a deținut în Tulcea una dintre cele mai frumoase clădiri de la sfârșitul sec. XIX, cu elemente decorative neoclasice grecești, pe strada Gheorghe Doja la nr. 9

Un rol important l-au avut și relațiile unor familii elene din Tulcea cu rudele lor apropiate din orașele comerciale de la Dunărea de Jos, multe purtând același nume, familii care au penetrat spațiul românesc spre București și Ploiești, pe principala arteră de comerț care unea Țara cu Gurile Dunării. Am amintit mai sus de frații Licheardopol din Tulcea, înrudiți cu bogații comercianți din Brăila și din Galați și cu Licheardopolii din Ploiești. Papadopolii din Tulcea își aveau rude de sânge în Constanța, Galați și București, Cambitzii și Kiriakiade la Sulina, Rozanitis și Vrandisis erau din Brăila.

Firma „Vasile & Spiridon Cambitzi” era una dintre cele mai puternice reprezentante ale comerțului cu textile și coloniale din Tulcea<sup>54</sup>, iar Iani Cambitzi conducea Sucursala Tulcea a Oficiului zahărului. Pe strada Principele Ferdinand, familia Cambitzi și-a construit, după 1926, o impunătoare locuință

Pe strada Isaccea, cele mai importante magazine – antrepozite de cereale din perioada interbelică, erau cele ale lui Gheorghe Vrandisis, naționalizate în 1957<sup>55</sup>. Prăvăliile și magazinele firmelor specializate în comerțul cu cereale, ale familiilor Licheardopol, Pappadatos, Antippas și Caravelas, au funcționat permanent între anii 1918 - 1948. Și este cazul să reamintim faptul că, în 1923, doi mari proprietari și comercianți de etnie elenă, Matei I. Antippas – cerealist și Gheorghe T. Flamaropol – angrosist de vinuri, pun bazele unei societăți anonime de tip bancar în care dețin o jumătate din capitalul social investit<sup>56</sup>.

După experiența cu construcțiile navale de la mijlocul sec. XIX, grecii din Tulcea s-au orientat mai puțin spre industrie. Dar

---

<sup>54</sup> Vezi Postelnicu 2002, foto 190/171.

<sup>55</sup> Postelnicu 2002, foto 178/169.

<sup>56</sup> Banca „*Sfatul Negustoresc*”, cu un capital de 10 milioane lei.



atunci când au făcut-o, au dat dovadă de seriozitate, datorită flerului în afaceri care a caracterizat întotdeauna etnia elenă.

Cele mai reprezentative stabilimente industriale ale ramurii alimentare de după primul război mondial au fost morile, presele de ulei și, în mai mică măsură, fabricile de apă gazoasă. În domeniul industriei ușoare, cele mai importante stabilimente au fost cele textile, de pielărie și de prelucrare a lemnului.

Grecii au deschis câteva stabilimente industriale mici și mijlocii și doar două mari, de nivel național. Cheresteaua a reprezentat, în perioada interbelică, principalul produs al exportului tulcean. Materia primă era adusă din nordul Bucovinei sub forma plutelor, folosindu-se apele repezi ale Moldovei – Dornișoara, Bistrița și Siret – până la Galați, de unde acestea erau remorcate până la Tulcea. Cele mai numeroase erau trase în dreptul actualului port, unde, pe strada Isaccea nr. 196, se aflau fabricile de cherestea „*Adrian Avramide*” și „*Elefterie Cuculas*”.

Incontestabil, aplecarea spre comerț a elenilor a făcut ca majoritatea celor din Tulcea să se îndrepte spre domenii comerciale. De la micul negustor, proprietar al unei prăvălii sau cafenele, și până la marele proprietar și comerciant, deținător de terenuri, imobile, suprafețe agricole, depozite de băuturi spirtoase sau magazii de cereale, toată paleta era acoperită de reprezentanți ai comunității elene.

Dincolo de aceste preocupări, erau mai rare alte ocupații. Printre acestea, profesia de funcționar devine frecventă în perioada interbelică, cu toate că, și înainte de 1916, întâlnim funcționari de origine elenă în administrația locală<sup>57</sup>. După primul război mondial se înmulțește numărul funcționarilor de origine elenă.

---

<sup>57</sup> Vezi: ziarul *Ecoul Tulcei*, duminică, 12 iulie 1909, an I, no. 41, p. 3, în colecția MIA TI (V. Dropol „*Picher la serviciul tehnic al orașului nostru*”); Athanasie Valassoglu, ajutor de primar în 1882; Hristu Psima, translator jurat de limbă elină pe lângă Primăria Tulcea între 1890-1910; Temistocle Covaropol și fiul său Constantin Covaropol, copist, respectiv grefier la Tribunalul Tulcea la sfârșitul sec. XIX; Iani Comino în 1894 era funcționar al Comisiei Europene a Dunării la Tulcea.

Faptul se datora sărăcirii multor familii de greci. La aceasta contribuia și studiile întrerupte în timpul sau după terminarea liceului (Liceul Carol pentru băieți și Principesa Ileana pentru fete), ca și nevoia acută de știutori de carte pe care autoritatea civilă o resimte după război.

Famiiliile bogate își școlesc copiii, trimitându-i la școli superioare, situație care nu era nouă, nici în acest caz.

În colecția Muzeului de Istorie și Arheologie Tulcea se păstrează Diploma de Încetățenire a lui Enache Cardaș, datată 23 iunie 1911<sup>58</sup>. Enache Cardaș (1848-1938), absolvent al Academiei de Arte frumoase din Florența, promoția 1890 (Fig.5-6). A pictat în ulei multe din bisericile din județul Tulcea, printre care: Câșla (Mineri – 1882-1883), Dunavățul de Sus (1900), Somova (1902), Dunavățul de Jos (1903), Nufăru (1911), Beștepe (1913), Cerna (1915), Revărsarea (1922). Ca profesor de desen al gimnaziului de băieți din Tulcea, a contribuit la educația estetică a elevilor tulceni. Fiul său, George, cunoscut ca pictor sub numele de Geo Cardaș, cu studii superioare de arte plastice, a desenat în creion și cărbune și a pictat în ulei.

Dintre intelectualii greci din Tulcea, cunoscuți în prima jumătate a secolului al XX-lea, amintim pe: Gheorghe Aslan și Elefterie Cuculas, care au făcut Academia Comercială; Nicolae A. Licheardopol și Adrian N. Licheardopol, Coca Flamaropol și Alexandru Calcandi, care au urmat dreptul; Angela Caliga și Elena Costinas (căsătorită Dumanschi), care au făcut filologie clasică; Theodor Flamaropol și Stavru Papadopol – Școala Superioară de război; Vasile Chiriachide și membrii familiei Cardaș care au terminat Facultatea de Arte Frumoase; Emilia Paterache și Sotiris Mihailidis au terminat medicina, iar Coca Statiotis, farmacia.

Vasile M. Chiriachide (1886-1926), a fost autorul bustului turnat în bronz lui Spiru Haret, din Tulcea. Absolvent al Institutului de Belle Arte din Florența, promoția 1913, Vasile

---

<sup>58</sup> Diplomă de încetățenire nr. 25.171/23 iunie 1911 (inv. C-3624, MIA Tulcea).

Chiriachide și-a deschis la Tulcea atelier de sculptură în care a lucrat în anii 1914 - 1916 și 1922 -1926<sup>59</sup> .

La 11 octombrie 1923, în prezența artistului, a prefectului Constantin Țigău, a primarului Grigore Musculiu și a altor notabilități ale orașului, are loc dezvelirea monumentului lui Spiru Haret amplasat în Parcul Mircea de pe malul Dunării<sup>60</sup> .

Din rândul comunității elene din Tulcea s-au ridicat intelectuali de elită, dacă ar fi să amintim numai de Oreste Tafrali, Constantin Caloghera, Nicolae Ioanid, Cristofor Vazaca, Vasile Calcandi și alții.

În perioada de reconstrucție a orașului, de după primul război mondial, comunitatea elenă s-a înregimentat efortului colectiv al populației. Două informații apărute în ziarul *Progresul Tulcei* din 27 decembrie 1925<sup>61</sup>, ne par edificatoare.

*„A doua zi de Crăciun, va avea loc în sala comunității Elene, un mare bal familiar, dat în folosul orfanilor și văduvelor de război din orașul și județul Tulcea”.*

*„În seara de 19 decembrie a avut loc în sala cinematografului Regal<sup>62</sup> - un grandios festival artistic dat de asociația culturală Dobrogea, ... Festivalul a fost completat printr-un concert de violină dat de un adevărat virtuos: d.*

---

<sup>59</sup> *Artiști plastici dobrogeni*, Constanța 1977 (album).

<sup>60</sup> *Act comemorativ*, în colecția Muzeului de Istorie și Arheologie Tulcea, inv. C-439. În 1940 monumentul a fost mutat pe actualul amplasament, de la intersecția străzilor Gloriei cu 14 Noiembrie.

<sup>61</sup> *Progresul Tulcei*, duminică 27 decembrie 1925, an I, no. 34, p. 1 (MIA Tl).

<sup>62</sup> Clădirea cinematografului *Regal* din Tulcea a fost construită în anul 1911 de comerciantul Dimciu Petruș, pe strada Carol (Gării) nr.12, cf. Postelnicu, 2002, 192/ 171. Din 1920 clădirea aparținea Comitetului Școlar al Liceului Principele Carol

*Xantopol - care a fost viu ovaționat.*” De menționat că marele muzician Spiru Xantopol avea rude în Tulcea<sup>63</sup>.

În acest context, trebuie subliniat rolul important pe care l-a avut pentru comunitatea elenă din Tulcea și, prin extensie, pentru întreaga societate tulceană – Sala Elenă. Construit, foarte probabil la 1910, o dată cu ridicarea *turnului – clopotniță* al Bisericii „Buna Vestire”, pe locul unei clădiri mai vechi care a fost folosită ca școală de etnicii greci în a doua jumătate a sec. al XIX - lea, noul edificiu al Sălii Elene a fost școală, sediu eparhial și sală de întruniri și festivități, nu numai pentru etnia greacă din Tulcea, ci pentru toți cei care doreau să se apropie și să cunoască civilizația elenă. În acest sens, Sala Elenă a jucat rolul unui veritabil centru cultural, activ până la confiscarea lui abuzivă de către autoritățile comuniste, în perioada proletcultistă<sup>64</sup>.

Atitudinea pe care etnicii greci din Tulcea au avut-o față de patria lor adoptivă s-a manifestat de-a lungul timpului sub mai multe aspecte, solicitarea cetățeniei române și dreptul de a se înrola în armata română fiind doar câteva dintre ele.

Tinerii greci, care au fost înrolați sau mobilizați în armata română, au participat, începând din 1913, la al doilea război balcanic, la primul război mondial din anii 1916 - 1918 și la ultimul război mondial, la care România a fost țară beligerantă între anii 1941 - 1944. Ei s-au distins pe câmpurile de luptă prin curaj și abnegație față de patria lor România. Dintre aceștia,

---

<sup>63</sup> O familie Csantopol, alcătuită din Elena, văduva lui Constantin Csantopol și fiica acestora Ecaterina, în vârstă de 38 ani, o întâlnim la Tulcea în 1880 – cf. Registrul 1880, D. 15, f. 6, nr. 5/4 ianuarie. În primul, pătrar al secolului XX, proprietatea familiei Xantopol din Tulcea se afla pe strada Babadag, colț cu strada Frumoasă – vezi Postelnicu 2002, foto 121 (proprietatea Stamatulei Xantopol și a lui Iani Mastalos).

<sup>64</sup> *Proletcultismul* = atitudine politică inițiată de reprezentanții grupării radicale a comuniștilor din România, față de structurile fondului socio-cultural românesc în perioada 1948-1953. Sala Elena a fost confiscată în 1947 și retrocedată după 50 ani, în 1997. Considerăm că este momentul să revină la scopul și destinația sa inițială.

amintim pe: Nicolae Covaropol, Nicolae Cuculis, Gherasim Mihailopol, Constantin Orcula, Niculae Petala, Gheorghe Vergu, Stavru Papadopol, și Theodor Flamaropol, Alexandru Telemaq, Apostol Barzache, Aristide C. Papadopol ș.a.

## Despre grecii constănțeni

*Dr. Constantin CHERAMIDOGLU*

Constănțeanul Ion Marin Sadoveanu scria cândva un frumos articol despre orașul său natal, publicat în revista “Boabe de grâu”, sub titlul “Constanța – pe urme de pietre și amintiri de oameni”. Încercând să-și lămurească sentimentele trăite în acest colț de țară, autorul descria și locuitorii săi, de toate nemurile și religiile, precum și viețile lor împletite sub cerul dobrogean. Iată ce nota despre greci: “Singurii care parc’aveau o mai mare vitalitate religioasă, o deprindere de viață creștină pe colțurile acestea de pământ, alături de turci mai ales, erau grecii. Cu sentimentul acesta de colonie, pe care încerc să-l prind în câteva din variațiunile lui, se trăia acum cincisprezece, douăzeci de ani la Constanța. Și în acest sentiment ca și în religia lor cei ce se mișcau mai liberi erau tot grecii. Poate dintr-o deprindere seculară, milenară, de n-ar fi să ne gândim decât la anticul Milet și la Tomi, le venea darul și ușurința. Păstrau, și cred că păstrează și astăzi, cu o dârză și sănătoasă integritate sufletească patrimoniul lor național, care dintr-o veche deprindere de peregrinare nu se lasă nicăieri știrbit de atmosfere și influențe străine. Azurul înfrățit cu albul, culorile naționale, sunt ca un viatic pe care îl poartă grecul colonist pretutindeni și îl are pretutindeni înscris lângă el indiferent de materie. Niște oribile și stângace cromolitografii împodobesc și astăzi cafenelele grecești, încadrate de culorile naționale și cu motive din marile teme patriotice. Cu o rară putere de distingere sufletească și neamestec de stări sufletești, pe care poate nu știe să le mânuiască decât negustorul Levantului încercat, el împletește în

jurul acestei insule a inimii sale toate adversitățile și bucuriile vieții de muncă și luptă, oriunde s-ar găsi...”<sup>1</sup>.

În timpul sejurului său în Dobrogea (în anul 1901), antropologul Eugène Pittard, profesor de antropologie la Universitatea din Geneva, a studiat 53 de greci, majoritatea din Constanța și câțiva din alte localități (Tuzla, Topraisar, Babadag, Isaccea, Luncavița și Măcin). Toți erau cetățeni români de naționalitate greacă. El nu a putut identifica în niciun caz localitățile de origine ale acestora, adică acele comune din Grecia de unde ar fi putut proveni. “Probabil – spunea cercetătorul – cea mai mare parte dintre ei nu aveau nicio cunoștință despre aceasta. În fapt ei sunt descendenții unor indivizi așezați pe litoralul Dobrogei într-o epocă îndepărtată. Ei au rămas greci fără a putea spune din ce parte a Greciei provin”<sup>2</sup>.

Analizând migrația grecilor în bazinul Mării Negre, cercetătoare Gelina Harlaftis aprecia că “grecii de pe coasta de la Bosfor la Kustendjie (Constanța), spre deosebire de cei de pe malurile sudice, ce se ocupau mai ales cu comerțul pe uscat, erau cunoscuți pentru navigația prin care desfășurau o mare parte a comerțului de pe coasta Mării Negre”<sup>3</sup>.

Comunitatea greacă din Constanța este cea care a ridicat și prima biserică creștină din Constanța modernă, la 1862. Revenit la viață prin renașterea sa economică datorată în mare măsură capitalului englez, care a construit aici prima cale ferată din zonă, unind malul Dunării cu portul Constanța, orașul se populează rapid. Comunitatea greacă, aflată și ea în creștere numerică, resimțea însă lipsa unei biserici, care să servească populației

---

<sup>1</sup> Ion Marin Sadoveanu, *Constanța – pe urme de pietre și amintiri de oameni*, în “Boabe de grâu”, nr. 2/1931, p. 96.

<sup>2</sup> Eugène Pittard, *Contribution a l'étude anthropologique des grecs d'Europe (Dobroudja)*, în “Revue de l'École d'Anthropologie de Paris”, Douzieme année, 1902, p. 416.

<sup>3</sup> Gelina Harlaftis, *A history of greek-owned shipping*, Ed. Routledge, London and New York, 1996, p. 8.

creștine. În acest scop este chemat de la Constantinopole preotul Filip Tzoulatis, care sosit la Constanța în perioada postului Paștelui, a constatat lipsa unui local corespunzător pentru desfășurarea slujbelor religioase. S-a obținut inițial o autorizație pentru construirea unei biserici din lemn, provizorie. La ridicarea ei au participat mulți creștini din oraș, astfel că ea a fost gata în două zile, iar prima slujbă s-a ținut la 1 aprilie. La slujba de Paște au participat peste 3000 de locuitori creștini din oraș și din satele apropiate, ceea ce constituia o premieră pentru istoria milenară a orașului<sup>4</sup>.

Cu ajutorul acestui preot, care plecat ulterior la Constantinopol a atras sprijinul grecilor de acolo, al bisericii din Anglia interesate de edificarea unui centru de civilizație în această regiune, s-au strâns fondurile necesare pentru construirea bisericii elene din Constanța, cea pe care o știm și astăzi. Tot cu bani de la grecii din insulele ioniene și de la Constantinopol s-a construit și s-a dotat și școala greacă din oraș, ce a pregătit generații multe de elevi, până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. La gimnaziul de aici a fost profesor în anii 1938-1940 Stavros Manesis, cel care în anul 1952 a publicat o lucrare dedicată comunității grecești din Constanța<sup>5</sup>.

Pentru ridicarea bisericii “Metamorfosis”, cea pe care o știm și astăzi, sultanul Abdul Aziz a eliberat un decret, ce a fost comunicat lui Rașid Pașa, conducătorul sangiacului de Tulcea, din care făcea parte și orașul Kustendje, act din care vom reproduce un fragment în continuare:

“De îndată ce va sosi acest al meu Decret Imperial să luați cunoștință că în apropierea locului de rugăciuni pe care îl au deja în posesiunea lor grecii (Helleni) locuitorii supușii Împărăției mele, ca să clădească biserică, spital și școală, există un teren – loc

---

<sup>4</sup> Vezi pe larg în Constantin Cheramidoglu, *Un misionar creștin în Constanța modernă*, în “Ex Ponto”, nr. 1(38)/2013, pp. 176-182.

<sup>5</sup> Retipărită în ediție bilingvă, tradusă fiind de Diana Cărburean și Despina Hagiu, București, 2013.



viran – aparținând Statului, compus din 3380 coți (arșini) pe care susnumiții mi l-au cerut prin a lor suplică rogatorie, care mi-a fost transmisă printr-o adresă din partea delegatului Patriarhului lor ecumenic, spre a li se face danie terenul mai sus pomenit”.

“Chestiunea fiind dar cercetată la fața locului, și luând în considerare răspunsul ce mi-a fost dat prin proces verbal că sus-arătata biserică și atenansele sale, se află la un loc, care nu aduce nici un prejudiciu nimănui, - precum de asemenea și terenul aflător adiacent alături de ea, pe care prin suplica lor, cer să li se facă danie și care și acesta se află pe un loc, care nu aduce nimănui nici un prejudiciu. Și întrucât este dovedit că acest teren aparține cu desăvârșire Statului și nu este în posesiunea nimănui, a fost cerut de la Sfatul meu Împărătesc să li se facă danie acest teren ca unul ce le este absolut necesar ca să fie clădite pe el biserică, spital și școală. Drept care dat-am cuvenită grație sau har, și consimțământul meu prin Înalt Decret”.

“Voi, Prefect, Subprefect, Naid, Muftii și ceilați, precum mai sus s-a pomenit, după ce veți ceda terenul mai sus arătat pentru a se clădi pe el biserică, spital și școală, nimeni să nu aducă nici o piedică sau vreo opreliște, pe deasupra să fiți cu băgare de seamă, să nu îngăduiți nimănui să ceară sau să primească nici un argint, piastru, sau para, pe lângă aceasta să le mai acordați toată cuvenita ocrotire și sprijinul”<sup>6</sup>.

Un alt document de arhivă se referă la donația unui imobil, spre a servi pentru școală; redăm din textul actului: “Subsemnatul Gh. Caridia, proprietar și comerciant, domiciliat în Constanța, în calitate de procurator prin substituție al D-lui G.A. Economu, domiciliat în Triest, în virtutea procurilor autentificate de Domnul Consul Regal al României în Triest sub nr. 32 din 20 septembrie 1884 și de Tribunalul Brăila sub nr. 1321 din 9 decembrie 1884.

---

<sup>6</sup> Serviciul județean Constanța al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.A.N. Constanta), dosar 2/1892, f. 2. Traducerea documentului fusese făcută de avocatul Mustafa Abibula din Constanța, autorizat fiind, în anul 1937.

Declar prin acest act, că în vederea dorinței manifestată de Dl Economu de a face un dar comunității grecești din Constanța, constitui în numele Domniei Sale, zisei Comunități, reprezentată prin prezidente ei, Dl Iani Macri, Donațiune, una casă situată în Constanța vis-à-vis de biserica greacă și anume aceea cumpărată de Dl Economu de la Odisea Despoti cu actul format de cadiul Tribunalului Ocolului Constanța, în timpul guvernului otoman sub nr. 140 din 3 februarie 1874, în scopul de a se fonda una școală greacă”<sup>7</sup>.

Pe lângă biserică se ridicase deci și școala greacă, având două corpuri, unul pentru băieți și altul pentru fete. Un document de arhivă păstrează ciorna adresei prin care comunitatea solicita ministrului de resort autorizația de funcționare conform regulamentului școlilor private. Iată o parte din acest document: “Dacă până în prezent nu am solicitat înalta D-voastră autorizațiune, nu este altă cauză decât că, lipsind din localitate, n-am putut lua cunoștință de sus-zisul Regulament decât acum. În consecință ne grăbim a vă ruga să binevoiți a ne acorda autorizațiunea D-voastră pentru școalele comunității Ellinesci din Constanța, care funcționează neîntrerupt încă din timpul dominațiunii otomane, de la anul 1863. Condițiunile prevăzute de Regulamentul în cestiune le întrunim în complet, după cum urmează:

Școalele comunității Ellenesci din Constanța sunt administrate și întreținute din fonduri particulare, de o eforie aleasă din trei în trei ani de către comunitatea Ellinească. Eforia actuală se compune din d-nii: Al. Cicilianopulo, ca președinte; Andrea Georgiade, secretar; I. Asimacopulo, Ioan Calderimi și Ath. Tramuntana.

Școalele sunt instalate în localul lor propriu, situat în stradele Mircea cel Mare și Franceză și compuse din ... (după se prevede din aci alăturata schiță de plan al școalelor).

---

<sup>7</sup> *Ibidem*, f. 19.

Școalele au programul lor propriu și studiile se propun în limba ellinească, deoarece nu sunt elevi români. Se propune însă și limba românească în amândouă școalele, de băieți și de fete, conform legii, și se învață citire, gramatica românească, istoria și geografia țării Românesci. Cu privire la acestea avem onoare a vă anexa programul cursurilor, iar cărțile uzitate sunt următoarele: (a se vedea în aci alăturatul program)”.

Urma apoi prezentare fiecărui profesor în parte, cu studiile absovite<sup>8</sup>.

Câteva date demografice. La 1 august 1886 populația Constanței era de 5911 locuitori, din care: 1544 erau greci, 1381 tătari, 794 români, 484 turci, 383 bulgari, iar restul de alte naționalități<sup>9</sup>.

La prezentarea proiectului de buget pe anul 1888-1889, primarul M. Koiciu făcea referire la datele din ultimul recensământ, conform căruia, populația orașului era de 6.191 suflete, din care: Români 836, Greci 1.595, Bulgari 431, Turci 149 și Tătari 1.977, ș.a.<sup>10</sup>

Din raportul medicului orașului Constanța pe anul 1893, rezulta și situața demografică la acea dată: în oraș erau 2695 de greci, 2616 români, 1479 de musulmani, 472 de bulgari, iar restul de diverse alte naționalități<sup>11</sup>.

Numărul exact al grecilor din Constanța, în perioada anterioară anului 1948, este însă greu de aflat, pentru că erau atât greci cu cetățenie greacă, alții cu cetățenie română și alții cu altă cetățenie (otomană, engleză, etc.), iar în statistici nu apar separat.

Presa vremii reține multe evenimente la care grecii din oraș au avut un rol important. Reținem câteva exemple.

---

<sup>8</sup> *Ibidem*, f. 4.

<sup>9</sup> *Raportul întocmit de inspectorul G. Râmniceanu, privind situația sanitară a județului Constanța*, publicat în “Monitorul oficial”, nr. 250/13 (25) februarie 1888, pp. 5659-5667.

<sup>10</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Primaria Constanța, dosar 2/1888, f. 1.

<sup>11</sup> *Ibidem*, dosar 9/1893, f. 13v.

La 26 noiembrie 1878 prefectul Remus Opreanu raporta guvernului român despre modul în care Comunitatea elenă din Constanța sărbătorise sosirea armatei române în oraș: “Ieri 25 curent, pe la orele 2 post-meridiane, a sosit batalionul 4 de vânători cu D. colonel Gorjan și D. maior Ioanovici; autoritățile civile și mare parte a populației au primit trupele române cu urări entusiaste. Comunitatea elină a oferit comandantului pâinea și sarea tradițională. Un serviciu divin a avut loc la biserica greacă, după care armata a defilat străbătând străzile importante până la piața principală a orașului, cu musica regimentului 4 în frunte. Entuziasmul ca și în ziua de 23, indescriptibil. Noaptea iluminată. Musica a fost lăsată la dispoziția coloniei elene, care a sărbătorit venirea armatei cu patriotismul cel mai mare. O manifestație imosantă a avut loc dinaintea reședinței. Am mulțumit în numele guvernului la strigătele entuziaste de “Trăiască AA. LL. RR. Domnitorul și Doamna Românilor!”<sup>12</sup>.

Și sosirea funcționarilor administrației române a fost un prilej de manifestare a sentimentelor de mulțumire ale comunității elene din oraș, așa cum vedem din altă telegramă a aceluiași prefect: “Iluminațiunea de astă noapte foarte splendidă, stindarde, lampioane nenumărate, credeam a fi în București în zilele de sărbători naționale. Afirm că entuziasmul era cu atât mai mare cu cât mai spontan și absolut liber o manifestațiune imosantă a avut loc din partea coloniei elene, mare mulțime de eleni veniți cu musica militară rusă dinaintea reședinței prefectului pe la 5 ore și jumătate seara, în timp ce o oră aproape, musica nu a încetat de a cânta diferite marșuri de bucurie. În același timp strigări entusiastice pentru îndelunga viață a MM. LL. Regale Domnitorul și Doamna românilor. Cortegiul pornit după aceea în piața principală a orașului unde un frumos arc de triumf era ridicat cu portretul M.S.R. Domnitorului și cu inscripțiunea patriotică, terminându-se, elenii din Kiustenge fraților lor români.

---

<sup>12</sup> “Monitorul oficial”, nr. 264 din 28 noiembrie/10 decembrie 1878, p. 7379.

Manifestațiunea dură până târziu noaptea. Colonia armeană și celelalte, încă au contribuit a mări veselia generală. Casele D-lor consuli cele mai apropiate de centru erau asemenea frumos iluminate, stradele pline de lume în haine de sărbătoare. Nu se poate descrie această incomparabilă serbare, datorită în cea mai mare parte coloniei elene, dar la care toată populațiunea a luat parte. Toate acestea au avut loc fiind prezinte singura autoritate română civilă, găsindu-se orașul în perfectă ordine”<sup>13</sup>.

Greci constănțeni au păstrat legătura cu țara de origine, purtând corespondență cu rudele din Grecia dar și călătorind des acolo cu vasele de pasageri ce aveau linii regulate cu porturile grecești. Pe de altă parte ei au participat activ la lupta elenilor pentru reîntregirea și eliberarea țării lor. Iată în acest sens un citat dintr-un articol de ziar din martie 1897: “La 18 corent a sosit în portul nostru un vapor al companiei italiene Forio Rubatino, aducând cu sine vreo 400 rezerviști și voluntari greci. Din Constanța s-au îmbarcat pe acest vapor vreo 100 tineri, între care și d-l Panagopulo, unul dintre cei mai simpatici institutori ai școlii elene locale, petrecuți de întreaga colonie greacă din Constanța. Printre voluntari erau o mulțime de italieni tineri, francezi, englezi și chiar un *mocan*, cu o căciulă țuguiață, pe care dânsul zicea ca o va schimba la Atena cu o șapcă”.

“În entuziasmul de nedescris de pe cheu și de pe vapor, de unde s-a dat o sumă de focuri de revolver, un glonț scăpat din imprudența vre-unui necunoscător, a lovit în pulpa unui picior pe un Ștefan cărcimarul, din mulțime. Pacientul a fost dus la spital, iar vaporul silit a se depărta de la cheu în radă, unde a continuat preparativele sale de plecare, la orele 3 p.m.”

“Între cei îmbarcați se strecurase și un băiat român, de 16 ani, al unei văduve, d-na Nazu, care abia a fost ajuns de mamă în momentul din urmă, al ridicării ancorei. Grație iscusinței d-lui ajutor al căpitanului de port Casagioglu, care l-a descoperit ascuns în vapor, prin ajutorul câtorva oameni de înțeles, de pe vapor,

---

<sup>13</sup> *Ibidem*, nr. 263 din 26 noiembrie/8 decembrie 1878, p. 7347.

copilul a fost silit a se înapoia lăsându-și pălăria în vapor, ca barem ea să meargă la Creta, zicea dânsul. Văzând milioanele ce patrioții greci din toată lumea sacrifică pe altarul patriei și entuziasmul de care sunt pătrunși cei ce pleacă pentru a se jertfi patriei, îți reamintești timpurile de vitejie ale clasicului Homer”<sup>14</sup>.

La 19 august 1895 un ziar local publica următoarea știre: “Aflăm cu plăcere că Comitetul Syllogului Elin *Elpis* din acest oraș, a distribuit o sumă de peste 300 lei, în ziua de 12 ale curenteii, la săraci fără distincțiune de naționalitate și religiune. Aceste acte de binefacere le publicăm cu bucurie, urând viață îndelungată acestei instituțiuni al cărei scop este instrucțiunea publică și ajutorarea celor lipsiți de mijloace de viețuire”<sup>15</sup>.

O altă informație privind eforturile comunității de a ajuta membrii ei, o regăsim în arhiva primăriei din anul 1902; atunci se adresa primarului Constanței următoarea solicitare: “Domnule Primar, urmând a da o serată muzicală în sala *Elpis* în folosul domnului tenor Hastichiades, pentru finirea studiilor sale în această artă, ca lipsit de mijloace, vă rugăm să binevoți a ne da cuvenita autorizație în această privință și a fi scutiți de plata taxei către comună. Deoarece scopul nostru este filantropic, nu ne îndoim Domnule Primar că cererea noastră nu va fi refuzată, pentru care vă aducem viile noastre mulțumiri anticipativ”. Cererea era semnată de A. Istrati, în numele Asociației Diletanților Eleni din Constanța<sup>16</sup>.

Serbările naționale ale Greciei, onomastica regelui, erau și ele trăite la intensitatea cuvenită de membrii comunității din localitate, iar presa locală relata de fiecare dată despre aceste evenimente. Reținem o informație din presa anului 1916, care denotă și implicarea politică a grecilor de aici în viața politică a Greciei: “Astăzi de dimineață la orele 10 a avut loc obișnuitul Te-Deum pentru aniversarea onomasticeii regelui Constantin. În

---

<sup>14</sup> “Constanța”, an IV, nr. 199 din 23 martie 1897, p. 3.

<sup>15</sup> *Ibidem*, an III, nr. 107 din 19 februarie 1895, p. 4.

<sup>16</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Primăria Constanța, dosar 7/1902, f. 16.

biserica grecească a luat loc d. Prefect G. Mumuianu, un domn colonel consul Zanetos, consul Beizoni, consulul Germaniei și trimișii consulatului turc și austriac. Școlile grecești din localitate, apoi un numeros public, reprezentând colonia greacă din Constanța. După procedarea la obișnuitele festivități și oficierea Te-Deumului, d. consul Zanetos a strigat: <<Zitto o Constantinos!>>. Strigătul acesta nu a apucat să se împrăștie și un glas puternic, un glas adevărat grecesc a strigat <<Zitto o Venizelos>>. O avalanșe de urale a acoperit acest strigăt. Copii, bătrâni și femei adânc emoționate, cu lacrimi în ochi strigau să trăiască Venizelos. Ca și cum acesta ar fi fost regele Națiunii, ca și cum Constantin ar fi fost un rege de paie, un rege trădător, un neamț, care a nenorocit o țară frumoasă, poporul sincer și curat la suflet și-a spus durerea: Nu, nu altul este salvatorul și regele nostru, decât Venizelos, un strein de neam nu ne este decât dușman. Dușmanii nu au ce căuta pe tronul țării noastre. Iată adevărata voință a poporului elin!”<sup>17</sup>.

Iată acum un alt exemplu din primăvara anului 1930:

“Cu un fast demn de evenimentul care se sărbătorea, în sala Elpis s-a desfășurat duminică aniversarea centenarului independenței Greciei. Cu această ocazie a mai avut loc și un reușit festival artistic, dat de tineretul școlar și de membrii comunității și ai Sylogului ellen, care sărbătorea deasemenea 30 de ani de la înființarea lui în localitate. A fost de față – se poate spune – toată suflarea elenă de la noi, venită la un loc, pentru slăvirea evenimentului și a eroilor pe urma cărora înfloarește Grecia de astăzi. Programul artistic s-a desfășurat minunat și n-au lipsit nici cuvântările. Consulul grec a vorbit în numele patriei ellene, d-na Catina Cr. Frangopol în numele societății de binefacere a doamnelor ellene din Constanța, a căror prezidentă este, iar d. Strate Dragon a avut cuvântul ocazional. Totul s-a petrecut excelent și n-a lipsit nici entuziasmul și nici duișia – și de solemnitatea clipelor pătruși, membrii comunității ellene din

---

<sup>17</sup> “Victoria”, an I, nr. 72 din 22 mai 1916, p. 1.

Constanța au avut să guste duminică adevărata mângâiere sufletească pe care o poartă cu dânsele sărbătorile mari”<sup>18</sup>.

În vara anului 1898 comunitatea elenă primește autorizația de a ridica o clădire cu sală de spectacole, lângă biserica sa din oraș. Teatrul “Elpis”, a fost prima clădire cu destinație culturală din Constanța modernă și istoria acestei instituții merită o lucrare aparte, aici desfășurându-se cea mai mare parte a evenimentelor artistice, sociale și uneori chiar politice, din Constanța, până la Primul Război Mondial. Edilii orașului erau conștienți de acest lucru, astfel că atunci când comunitatea a solicitat o scutire de taxe la lucrările de reparație pe care le efectua în toamna anului 1903, răspunsul a fost pozitiv: “Consiliul având în vedere că societatea *Elpis* contribuie la întreținerea școalelor comunității Eline și la opere de binefacere, acordă scutirea de taxe către Comună, pentru reparațiunile salonului său de pe strada Ceres”<sup>19</sup>.

Reținem și o apreciere în acest sens, a ziaristului Vasile Canarache, devenit mai târziu el însuși o personalitate a orașului, dintr-un articol publicat în anul 1916: “Dacă viața culturală a orașului Constanța trăiește pe o scară ceva mai ridicată, aceasta desigur se datorește în bună parte coloniei grecești. Dându-ne o frumoasă sală de spectacol, grecii au făcut ca intelectualii tuturor națiunilor din oraș să-și găsească aici o mulțumire, la teatre, serate, concerte, etc., apoi faptul că grecii în sânul societății lor petrec în mod deosebit aproape în fiecare săptămână, ridică meritul acestei colonii. În ultimul timp organizarea unui bal, care a avut loc aseară și care a avut destulă reușită, a relevat admirațiunile pentru d-na, d-l Lascaridis și d-na Parasco, care au depus o nobilă activitate întru reușita seratei care are frumosul scop de a mări fondul de ajutor al coloniștilor săraci”<sup>20</sup>.

Iată și cronică a unui spectacol de teatru susținut pe scena dela “Elpis”, în toamna anului 1915: “Pentru prima oară am putut

---

<sup>18</sup> “Marea Noastră”, an IV, nr. 25 din 6 aprilie 1930, p. 4.

<sup>19</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Primăria Constanța, dosar 26/1903, f. 116.

<sup>20</sup> “Varda”, an I, nr. 17 din 24 ianuarie 1916, p. 2.



vedea jucându-se o piesă de teatru în limba grecească de către secțiunea diletanților din Constanța și mărturisesc ca am avut impresia că mă aflam în unul din marile teatre din Atena. Înainte de a socoti succesul destul de mare material, mă voi ocupa de cel moral, care a fost nespus de mare. Și nu pot începe nimic fără a vorbi mai întâi de d-ra Cristina Galitzi. D-sa a știut să-și releve marele talent de dramaturgă, impresionând adânc numeroasa asistență. Cu multă putere d-ra Galitzi a susținut rolul unei femei îmbătrânite de nefericire. De altfel d-ra a fost frenetic aplaudată și rechemată la rampă. D-ra Sofia Caropulo și d-na Catina Culina s-au achitat cu suficiență arătând mult viitor plin de strălucire. Cât se poate de bine d-l Vasile Cuianos într-un rol comic. D-l Tănase Culura arată mult temperament în arta dramatică. Tot atât și ceva mai emoționant, tânărul Spiru Cardanici în amantul păstoritei. Mult merit impozantului Trasivul Luca. Nu putem însă isprăvi fără a aduce elogii d-lor H. Calderimi director de scenă, d-lui Tănase Cuculopol și figurației care au format temelia acestei frumoase înscenări. Apoi trebuie să recunoaștem meritul d-lui Dumitru Dumitriu, vicepreședintele Silogului, care a depus și depune o uriașă muncă întru înălțarea culturală a coloniei grecești, care prosperă cu repeziciune”<sup>21</sup>.

O altă formă de distracție pentru locuitorii urbei de la malul mării, la acea vreme, o aflăm din aceleași ziare locale; exemplul ce urmează este din primăvara anului 1916: “O frumoasă serbare la moșia d. Hroni C. Ermidis. Alaltăieri dimineață cu trenul de 6 peste 120 de persoane, toți greci din localitate, printre care și familiile Odisea Lascaridis, H. Funducas, Caraciali, Gr. Miras, T. Rusu, Gh. Rusu, Hagi Gheorghiu, căpit. C. Ionescu, Hasapide, Despinache, Costică Constantinidi, Gh. Atanasiade, Gheorghe Constantinidi, N. Jalina, A. Pisani; Domnișoarele Ermidi, Caropol, Lascaridi, Galiți, Collaru, Rolides, Atanasiu, etc. precum și Do-rii H. Papas, A. Diamandopol, Lemis, Crasopol, C. Constantinidis, D. Constantinidi, Lascaridis, Haralambidis, Rusu, Respinachis,

---

<sup>21</sup> *Ibidem*, an I, nr. 10 din 1 decembrie 1915, p. 2.

Calderimis cu Domnișoarele, au plecat la gara Valul Traian, ducându-se cu trăsurile la conacul moșiei Hroni C. Ermides, unde într-o vie animație au sărbătorit pe d. C. Ermides. De aici cu trăsurile cu mult alai și călare asistența a colindat toate satele din prejur, ducându-se și la castelul d. Pariano, unde au făcut o manifestație și unde d. A. Diamandopol a ținut o cuvântare. Cu trenul de zece, iar parte cu trăsurile, veseli excursioniști s-au reîntors la Constanța”<sup>22</sup>.

De la un alt bal, din anul 1927, cităm o relatare din ziarul “Dobrogea Jună”, condus de Constantin Sarry, el însuși o personalitate a orașului și comunității elene: “Odată pe an Syllogul Elpis dă câte un bal mascat care reprezintă clou-ul petrecerilor de elită din sezonul de iarnă. Și anul acesta ca și în anii trecuți, balul mascat și costumat al Syllogului Ellen a repurtat un succes fenomenal, sala Elpisului devenind cu totul neîncăpătoare pentru publicul extrem de numeros ce a participat. Au fost măști și costume atât de multe și variate încât ți se părea că asیști la faimosul carnaval de Nisa, cu mondială reputație. Lumea a petrecut admirabil până la ziuă, astfel cum nu se petrece decât la balul Syllogului. Regină a fost aleasă d-șoara Luludi”<sup>23</sup>.

Același ziar relatează în septembrie 1927 despre inaugurarea teatrului Tranulis, clădire reprezentativă pentru viața culturală a orașului nostru: “Necesitatea unui teatru românesc la Constanța a format timp de ceva decenii un deziderat scump și mult dorit. S-au luat în acest scop o sumedenie de inițiative care din păcate au murit însă în fașe din cauza lipsei capitalurilor necesare construirii unui astfel de edificiu. Un dobrogean “grec” îi spun unii, om de suflet, a luat pe umerii săi această grea dar nobilă sarcină spre rușinea numeroșilor nababi din Constanța, care știu însă să facă paradă de naționalism. El, umilul și modestul nostru concetățean: Demostene Tranulis a construit primul teatru românesc la Constanța, edificiu pe care, din momentul punerii fundației l-a

---

<sup>22</sup> “Victoria”, an I, nr. 74 din 24 mai 1916, p. 1.

<sup>23</sup> “Dobrogea Jună”, an XXIII, nr. 51 din 8 martie 1927, p. 2.

donat Ligei Culturale. La 22 septembrie noul teatru al Ligei Culturale se inaugurează, solemnități la care vor participa pe lângă alții și d. Nicolae Iorga, d. ministru al artelor, etc”<sup>24</sup>

Despre situația teatrului “Elpis” în anii care au urmat aflăm date interesante dintr-un raport întocmit de inspectorul regional al Oficiului “Muncă și Lumină”, din noiembrie 1943:

“Legea de organizarea timpului liber al muncitorilor, la art. 28 al. a, prevede ca întreprinderile cu peste 50 salariați să poseze o sală de festivități, potrivită cu importanța întreprinderii și nr. salariaților. Această dispoziție a legii, în adevăratul ei înțeles, nu este îndeplinită, în nici una din întreprinderile din cele 3 județe de sub conducerea noastră: Constanța, Tulcea și Ialomița. Împrejurări, oameni și lipsa unei vieți de manifestări spirituale mai de seamă, au contribuit la aceasta. Dar nu numai atât. Răul merge și mai departe. În toată regiunea, în capitale de județ, ba chiar în capitala Ținutului Dobrogean, în Constanța, nu există în afară de sălile de cinematograf, puțin încăpătoare, neigienice, insalubre și insuficient pregătite, nici o sală de teatru. Ori, dezvoltarea activităților “M.L.”necesită în mod neîndoielnic un loc de manifestare publică. Aci, spre acest scop am căutat să tindem de la venirea noastră în această regiune. Aflând că în Constanța, există un Teatru denumit “Elpis”, proprietatea Comunității Grecești și al Silogului Elen Elpis, care teatru posedă o sală pe a cărei scenă s-au perindat toate celebritățile Europene, am cercetat acest teatru, l-am aflat de foarte potrivit și am început să facem demersurile necesare ca sub o formă oarecare, acest teatru să-l putem folosi pentru activitățile M.L. Teatrul “Elpis” în urma bombardamentelor din 1941, a suferit oarecare stricăciuni și apoi a fost ocupat de către armata germană, care la rândul-i a provocat și ea unele stricăciuni. În aceste împrejurări și spre a nu-i fii din nou rechiziționată, Comunitatea Elenă, având tot interesul ca această sală să nu-i mai fie ocupată, a declarat închis teatrul cu sala lui”.

---

<sup>24</sup> *Ibidem*, an XXIII, nr. 195 din 10 septembrie 1927, p. 1.

“Mulțumită buneii voințe a Dlui ing. Vasile Ionescu directorul Soc. “Concordia”și a legăturilor D-sale, precum și datorită relațiilor Dlui Sever Cărpinișanu cu Comunitatea Elenă, am reușit să luăm contact direct cu Dl. Stelianopol președintele Comunității Grecești și cu Dl. Lascaridi președintele Silogului Elen. Aceste raporturi directe ale noastre și luări de contact au început încă din primele zile ale lunii august a.c., dar la un rezultat pozitiv nu am ajuns decât în ziua de 19 oct. 1943. În 19 oct. 1943, la o consfătuire avută între Dnii Stelianopol, Lascaridi și avocatul Mirea din partea Comunității Grecești pe deoparte și subsemnatul și N.S. Cărpinișanu pe de altă parte, am ajuns la o înțelegere, conform actului anexat în original, prin care, în esență, Comunitatea Elenă pune la dispoziție Teatrul “Elpis” în mod gratuit, pe termen de doi ani de zile, iar Of. M.L. se obligă să facă reparațiile de care are nevoie și pe care le-ar crede necesare spre a putea folosi acest teatru”<sup>25</sup>.

Comunitatea elenă a desfășurat o activitate bogată și pe planul vieții sportive, iar presa vremii reține multe date în acest sens. Iată un exemplu din vara anului 1916: “Pentru prima oară în orașul nostru au loc anul acesta jocurile Olimpice date de societatea Elină <<Elpis>> în ziua de 31 iulie a.c. pe terenul de lângă silozuri, bine amenajat, la ora 4 p.m. fix. Vor lua parte 40 de atleți foarte bine antrenați și renumiți. Pentru sezoniști cât și pentru constănțeni, serbarea aceasta cu toate jocurile olimpice dă prilejul fiecăruie de a le vedea întocmai ca în renumitele centre, Atena, Stochkolm și Londra. Se vor distribui și premii la învingători. Intrarea generală lei 1. Biletele se vând la Biroul Kiriakidis, vis-à-vis de Primărie, str. Lască Catargiu, de la orele 1-2 și 6-7 p.m.”<sup>26</sup>.

Iar o altă știre se referea la un meci de fotbal din aceeași vreme: “La orele 4 a început ieri pe platoul de lângă Silozuri un interesant match de Foot-ball, între echipa liceului din Brăila și

---

<sup>25</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Inspectoratul Muncă și Lumină Constanța, dosar 16/1943, ff. 63, 64.

<sup>26</sup> “Victoria”, an I, nr. 131 din 22 iulie 1916, p. 1.

echipa elină din Constanța, cu numele de <<Elpis>>. Din oraș au jucat d-nii H. Diamandopol, Stamules, Rusus, Taprazis, Galetapolas, Patras, Economu, Abanoglu, Danilis, Constantinidis și Aristidis, care în jocul lor frumos au reușit să iasă învingători cu unu contra zero. Se pare că acest sport ia extindere în orașul nostru, deoarece chiar pentru duminica viitoare, ni se anunță un nou match între echipa liceului local și una din București”<sup>27</sup>.

Să amintim acum de primul cetățean al orașului modern Constanța și de trista poveste a familiei sale, așa cum reiese ea din documentele de arhivă; adăugăm doar că suntem la sfârșitul celui de-al doilea război balcanic, ce se va încheia cu pacea de la București, în urma căreia România a obținut sudul Dobrogei, cunoscut sub denumirea de Cadrilater. Vom reda în continuare din referatul întocmit de inspectorul M.C. Mihăilescu, adresat la 12 decembrie 1913 primarului orașului Constanța: “am onoare a vă depune anexat extrasul din registrul actelor de moarte al defunctului soldat Dumitru Papadopol sub nr. 19/1913, care a decedat în spitalul de izolare de la Cirven-Beg (Bulgaria) și cu aceasta îmi permit a da relațiunile de mai jos, referitoare la starea civilă și materială atât a defunctului cât și a părinților lui.

1) Defunctul soldat nu a fost căsătorit.

2) În acest oraș strada Marcu Aurel domiciliază tatăl decedatului, D-l Nicola Papadopol, în etate de 74 ani, care nu are altă avere decât acea proprietate în suprafață totală de circa 160 m.p., pe care se găsește construită o mică casă veche, având două camere, un antreu, o bucătărie și una cameră de mâncare. D-l Nicola Papadopol stă în acest imobil împreună cu soția sa Afrodita Papadopol în etate de 70 ani, bolnavă, și fiica sa Irina C. Teodoridi, văduvă, care și dânsa are un copil și care persoane așteaptă tot sprijinul D-lui Nicola Papadopol. Din informațiunile ce am luat, m-am convins că defunctul soldat Dumitru Papadopol, în etate de 26 ani, a fost în serviciul Hotelului Continental din București și a avut salariu de 180 lei lunar, din care trimetea ca ajutor bătrânilor

---

<sup>27</sup> *Ibidem*, an I, nr. 74 din 24 mai 1916, p. 1.

săi părinți câte 30-50 lei lunar. Ca stare materială bătrânul Nicola Papadopol nu are nici un fel de venit sigur pentru existență, cu toate că numitul a fost Primar al Orașului Constanța încă de pe timpul Turcilor, iar în urmă delegat ca, casier pentru strângerea cuvenitelor taxe, denumite dijmă; fiind recunoscut de Guvernul nostru ca, primul Cetățean al acestui Oraș, după anexiune”<sup>28</sup>.

Despre acei locuitori ai orașului ce au realizat lucruri deosebite în diverse domenii de activitate, s-a mai vorbit; au fost oameni de știință, medici, actori, etc.; dar acum vrem să aducem în memoria celor de azi pe cei ce au dovedit și o mare grijă față de semenii lor și s-au remarcat prin gesturi rare astăzi. Iată câteva exemple, așa cum se găsesc ele prezentate în ziarele locale. Începem cu necrologul unuia din vechii comercianți ai orașului: “Eri după amiază a fost condus la lăcașul de veci corpul neînsuflețit al bătrânului Athanasie Tramundana, unul dintre vechile fețe negustorești ale provinciei noastre. Cu Tramundana dispăre încă unul dintre constănțenii ce prin cinste și muncă s-au ilustrat o viață întregă și deși “strein” așa după cum toți exilații de peste Dunare obișnuiesc să numească pe autohtonii dobrogeni, dispărutul a lăsat pentru orfani suma de 50.000 lei, mai mult desigur decât Ion I.C. Brătianu și Alecu Constantinescu, nababi de pe urma istovirii poporului, care totuși n-au lăsat nimic fiilor aceluia care s-au sacrificat pe altarul patriei. Pentru cei cu “escu” în coadă, care în viață nu fac altceva decât să acumuleze averi, exemplul lui Athanase Tramundana să fie o palmă bine aplicată. Pentru autohtoni e încă o dovadă a sentimentelor ce domnesc în rândurile lor”<sup>29</sup>.

Și mai adăugăm un alt exemplu, din anul 1929: “Ca o lumânare mistuită – lumânare din ceară curată – s-a stins din viață în sanatoriul “Filantropia” din București, unul dintre cei mai mari negustori și filantropi din Constanța – Lascăr Lascaridi. Autodidact prin excelență, veghind din zorii zilei și până târziu

---

<sup>28</sup> S.J.A.N. Constanța, Fond Primăria Constanța, dosar 14/1913, f. 63.

<sup>29</sup> “Dacia”, an XV, nr. 220 din 14 octombrie 1920, p. 1.

noaptea la conducerea și dezvoltarea afacerilor sale, defunctul ajunsese cel mai priceput și mai avut comerciant din metropola Dobrogei, cu reputație și în țările străine, cu care avea directe relațiuni. Sclav al firii sale Lascăr Lascaridi n-a gustat în lumea aceasta altă plăcere decât îndeplinirea datoriei față de sine și față de societate; n-a cunoscut altă distracțiune decât munca; n-a avut altă ambiție decât prestigiul semnăturii și al firmei sale; n-a urmărit altă satisfacție sufletească decât binefacerea aproapelui în cele mai creștinești condiții de virtute: “să nu știe stânga ce face dreapta”. Cu Lascăr Lascaridi dispărea nu numai negustorul de frunte ci și cetățeanul de seamă – prototipul cetățeanului dobrogean, care nu s-a înghesuit niciodată la demnități și la chiverniseală și care a practicat patritotismul așa cum l-a înțeles el, în fapte – nu desfășurând un steag sau căutând să valorifice un nume, a cărui origine de multe ori se pierde în cine știe ce hibridă amestecătură. Sufletul acestui om deosebit de bun și din aceea că deși necăsătorit, deși refractar, s-ar crede la dragostea copiilor, a fost tot timpul în comitetul de conducere al societății de protecție a orfanilor noștri – și cum s-a achitat și de această obligațiune, foarte mulți o pot mărturisi. La căpătâiul lui Lascăr Lascaridi “Dobrogea Jună” depune coroana simțămintelor ei de pioasă și recunoscătoare aducere aminte”<sup>30</sup>.

Despre începuturile carierei artistice a actorului pe care noi l-am cunoscut sub numele de scenă Haș Nicolaide, citim într-un articol din anul 1931, publicat în ziarul local “Dacia”: “La București, în cadrele selecte ale teatrului “Ventura”, destinul a scos la lumină un prețios element artistic. E vorba de tânărul H. Nicolaidis, concetățean al nostru, reputat pentru realele sale însușiri de scenă încă de pe timpul când concura în localitate, la diversele manifestațiuni diletante de teatru, împrumutând acestora o foarte simțită contribuțiune, pe care la timp am elogiât-o cum se cuvenea. Consumat de focul sacru al artei și simțind în sine chemarea irezistibilă a scenei, Hristu Nicolaidis a luptat din greu,

---

<sup>30</sup> “Dobrogea Jună”, an XXV, nr. 52 din 7 martie 1929, p. 1.

cu o stăruință neînfrântă nici de vicisitudinile începutului, nici de persiflările colegilor și nici de ironiile mai-marilor, care-i condiționau căile carierei de durata stagiului, sau îi opuneau avântului său tineresc, opulența lor de consacrați. A luptat și a reușit să-și croiască un drum pe care s-a văzut pe neașteptat călăuzit de întâmplare. Succesul, ieftin în aparență pentru ușurința cu care l-a recoltat, deși nu mai puțin meritoriu, să-i serve de stimulent de aci înainte, pentru că arta nu se mulțumește să doarmă pe trandafirii trecutelor izbânzi. E tot ceea ce-i dorim și-i urăm, lui Hristu Nicolaidis”<sup>31</sup>.

Dar artiștii amatori erau și ei cuprinși în viața culturală a grecilor constănțeni, și un astfel de exemplu îl întâlnim într-un articol din anul 1935: “La un sanatoriu din Capitală a încetat din viață în urma unei neiertătoare suferinți Vasile Cuiano, fostul binecunoscut agent maritim. Defunctul era o figura simpatică a orașului nostru, foarte mult apreciat în cercurile culturale în care activa cu însuflețire, aducând prețioasa contribuție a neuitatelor sale calități de artist bine dotat. Vechi și distins membru al coloniei grecești din localitate Vasile Cuiano a fost membru fondator al Sylogului elen “Elpis” și al secției artistilor diletanți a aceluiași for cultural”<sup>32</sup>.

Schimbând domeniul, prezentăm acum o știre legată de brevetul de invenție al constănțeanului Hurmuzi I. Coțanis, datând din anul 1933: “Fii Constanței. Sunt mulți dintrânșii care s-au distins – și pe aceste diverse tărâmurii – și adesea ne-am ocupat în rânduri speciale despre reușitele de tot soiul pe care le-au obținut. De astă dată avem a ne ocupa de ceva nou de tot, de ceva neobișnuit. E vorba de o invenție. E vorba de o perfecționare a mașinilor de bărbierit, de o nouă descoperire, un fel de ascuțitoare de lame, care atingând perfecția ar lovi profund în industria lamelor de bărbierit, deoarece aparatul ascuțind lama, face aceasta să dureze luni de zile, în același timp uzând de un dispozitiv simplu

---

<sup>31</sup> “Dacia”, an XVIII, nr. 169 din 11 noiembrie 1931, p. 4.

<sup>32</sup> *Ibidem*, an XXII, nr. 6 din 6 iunie 1935, p. 4.



cu care te bărbierești la perfecție. Autorul acestei noi invenții numai după lungi străduințe a putut să atingă perfecția, care fiind înaintată locului în drept pentru brevetare a și obținut cuvenitul brevet. Astfel, Monitorul Oficial din 21 decembrie 1933 la rubrica Ministerului Industriei și Comerțului, în lista aprobărilor brevetelor de invențiuni inserează și pe d. Hurmuzi I. Coțanis, cunoscutul contabil din localitate, cu aparatul d-sale de barbierit și ascuțit lame, având dosarul nr. 21135 din 1932. Nu putem decât să felicităm pe acest meritos și priceput fiu al Constanței și să-i urăm deplină izbândă pentru răsplata muncii, gândirii și străduinței lui, cu atât mai mult cu cât motive de ordine intimă l-au făcut să sufere nespuse de mult de mai mulți ani în șir<sup>33</sup>.

Unii locuitori greci din Constanța au lăsat prin testament imobile sau sume de bani pentru comunitatea elenă din oraș, dar și pentru instituții constănțene. Iată un exemplu în acest sens, un fragment din testamentul scris în anul 1942 de Dumitru Lascaridi:

.....

“9. Comunitatea Elenă din orașul Constanța, pentru întreținerea școlii sale va primi imobilul din Constanța strada Costache Negri nr. 58, care are ca limite: strada Costache Negri și curticica ce se termină în gardul ce o desparte de imobilul de la nr. 60. Comunitatea va dispune de acest imobil – nuda proprietate și venit – cum crede de cuviință.

10. Școala și biserica greacă ortodoxă formate în Mesemvria Nouă, din Districtul Salonic – Grecia – pentru refugiații greci, emigrați din Mesemvria – Bulgaria, vor primi prin reprezentanții săi legali suma de lei 500.000 (cinci sute mii) în numerar.

11. Las Silogului Elen “Elpis” din Constanța, secția Doamnelor de binefacere, suma de lei 200.000 (două sute mii). Doamnele ce conduc secția de binefaceri vor întrebuința cum vor socoti, această sumă, în ajutorul săracilor.

---

<sup>33</sup> “Marea Noastră”, an VII, nr. 17-18 din 24 ianuarie 1933, p. 2.

12. Las azilului “Fecioara Maria” din Constanța strada Eternității, prin reprezentanții săi legali suma de lei 150.000 (numerar). (...)

15. Liceul de băieți Mircea cel Bătrân din Constanța, prin reprezentanții săi legali, va primi suma de lei 150.000 (una sută cinci zeci mii) în numerar; din care lei 50.000 se vor întrebuința pentru cumpărare de cărți pentru biblioteca Liceului și lei 100.000 se vor întrebuința pentru cumpărare de instrumente și aparate necesare experiențelor fizice”<sup>34</sup> .

Despre relațiile interetnice de la Constanța se știe că s-au dezvoltat armonios, iar momentele de animozitate au fost foarte rare și explicabile prin unele erori de comportament ale unor funcționari ce nu cunoșteau specificul local. Așa scria și Petre Grigorescu în ziarul său “Constanța”, la 1897: “De la descălecătoarea lor în Constanța, Români cu Grecii au trăit în perfectă armonie sub toate punctele de vedere. Sindrofiile, seratele la cluburi, balurile mai cu seamă erau comune și petrecerile foarte animate și cordiale. A trebuit ca și aceste raporturi sociale să fie stricate anul acesta prin stângăcia actualului prefect, care ne place a crede, în necunoștința de împrejurări, a lăsat ca oameni mici de suflet să facă din ranchinuri personale cauze de animozitate și dușmănie între cele două naționalități”.

“Cerută cu destulă stăruință în două rânduri, pentru cele două baluri ce comitetul școalelor grecești dă anual în folosul școalelor, nu s-a putut obține autorizația convenită până în ultimul moment al balului din urmă, când d-l prefect a permis deschiderea tombolei, numai după stăruințele interesate ale președintelui societății funcționarilor publici, secțiunea Constanța – interesate fiind că altminterea comitetul grec ar fi refuzat acestei societăți sala școalelor, unde se dă astă seară balul funcționarilor, pe care comitetul n-a refuzat-o până acum nici o dată instituțiilor de

---

<sup>34</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Tribunalul Constanța, secția I-a, dosar 139/1942.

bine-facere, fiind în Constanța singura sală ce se potrivește pentru acest soi de spectacole”<sup>35</sup>.

Un alt eveniment interesant a fost vizita unui grup de excursioniști la Constanța, în anul 1939, despre amănuntele căreia aflăm din raportul întocmit de conducătorul Camerei de Muncă din Constanța, din care am reținut următoarele rânduri: “Deasemenea am primit grupul celor 300 excursioniști din Grecia, în frunte cu dl. Papas, conducătorul lor, primiți fiind de dl. Inspector General P. Stegărescu, Președintele Camerei, de Consulul grec, președintele Comunității Elene, conducătorii breslelor, etc. Până ce s-au făcut formalitățile de debarcare ne-am întreținut pe vapor cu conducătorii excursioniștilor. După aceia cu un tren special tras în fața debarcaderului au plecat la București. De menționat la această plecare, spre București, e faptul că în gara Palas s-a întâlnit trenul cu care plecau acești excursioniști greci, cu un alt tren cu care veneau la Constanța 1000 de excursioniști din București”.

“În timpul cât trenurile au stat în această gară au fost urale nesfârșite la adresa țării în limba Elenă și Română. După ce au vizitat Expoziția internațională Muncă și Voie Bună din București, și Valea Prahovei, s-au înapoiat la Constanța pentru a se îmbarca pentru Grecia. Au fost primiți de noi și cu muzica militară în frunte s-a mers în centrul orașului în fața palatului municipal unde își are reședința Rezidența Regală. S-au executat câteva jocuri naționale grecești de către fetele, femeile și bărbații în costume naționale grecești care au fost foarte mult aplaudate de cele peste câteva mii de spectatori ocazionali. A coborât și Excelența Sa Rezident Dl. Niculae Otescu, printre noi și s-a fotografiat cu un grup de tinere grecoaiice. S-a încins o horă <în>care au jucat greci și români, apoi tot cu muzica în frunte s-a mers la biserica Elenă de aici, unde s-a oficiat o slujbă la care au asistat conducătorii lor și autoritățile române, după care s-a luat masa la restaurantul Zece Mai”.

“În timpul mesei s-a vorbit și din partea grecilor și din partea noastră subliniindu-se importanța ce trebuie să o aibă aceste

---

<sup>35</sup> “Constanța”, an IV, nr. 195 din 23 februarie 1897, pp. 3, 4.

înfrățiri de muncitori din Balcani în special și din Europa în general, menționând că la fiecare frază excursioniștii greci strigau Trăiască România. După masă au mers în grup de au vizitat orașul iar pe seară au început îmbarcarea, în care timp muzica noastră a cântat cântece românești, iar corul grec cântece grecești. A fost cu adevărat o manifestare înălțătoare solidarizând muncitorii din aceste două țări. Vaporul se depărta de chei, muzica tot cânta, iar excursioniștii fluturau batistele și ovaționau”<sup>36</sup>.

Perioada războiului (1941-1945) a fost grea pentru toți locuitorii conștanțeni; din documentele aflate în arhiva primăriei Constanța reies problemele cotidiene, cărora și grecii de aici trebuiau să le facă față. De exemplu, la 10 februarie 1944 comunitatea greacă, prin președintele Stelianopol, intervenea printr-o adresă la primarul orașului, cu următoarea solicitare: “Avem onoarea a vă ruga să binevoiiți a reînnoi autorizația ce ne-ați acordat-o în luna decembrie 1943 de a cumpăra zilnic de la brutăria V. Cuturicu strada Carol nr. 150, 20 pâini pe zi necesare cantinei Școlii noastre, unde primesc hrana zilnic 34 elevi săraci și alte 4-5 persoane lipsite de mijloace”<sup>37</sup>.

Condițiile grele de după război au determinat conducerea comunității elene din oraș să se adreseze Ministerului Educației Naționale, în speranța unui sprijin material. Iată textul aceluși document din 1 februarie 1948: “Subsemnata Uniunea Patriotică Elenă din România filiala Constanța, cu respect supune Domniei Voastre, următoarele spre soluționare:

În orașul nostru funcționează o școală primară și superioară cu un număr de 150 elevi, majoritatea săraci și cu un personal de 23 învățători și profesori. Cum Comunitatea nu are alte fonduri decât chiriile de la 6 proprietăți – și acestea destul de minime, întreținerea școlii se face anevoios, întreținându-se prin donațiile membrilor Comunității, care sunt insuficiente pentru a întreține

---

<sup>36</sup> S.J.A.N. Constanța, fond Inspectoratul Muncii Constanța, dosar 29/1940, ff. 5, 29.

<sup>37</sup> *Ibidem*, fond Primaria Constanța, dosar 26/1944 f. 31.

atât școala cât și biserica, după cum și o cantină pentru cei săraci, plus ajutoare materiale pe care le dă nevoiașilor greci, destui ca număr în urma retragerii drepturilor de a-și exercita profesiunea conform dispozițiilor Ministerului Muncii. În acest scop, solicităm bună voința Domniei Voastre de a aproba o subvenție lunară ce veți crede de cuviință, ținând cont că această subvenție este destinată, scopului de culturalizare a populației grecești din Constanța. Totodată vă rugăm, a dispune trimiterea unui consilier la școala noastră, pentru a verifica manualele didactice și eventual felul de predare și funcționare a școlii”<sup>38</sup>.

Un alt document de arhivă, din același an, completează informațiile privind situația școlii elene, dar și a bisericii: “Școala este proprietate a bisericii Elline “Metamorfosis” recunoscută ca persoană juridică. Școala dispune de 12 încăperi pentru clase, două birouri pentru profesori, un laborator de chimie, o cantină pentru copii, una bucătărie a cantinei și o cameră pentru personalul de serviciu. Clădirea școlii este mai veche dar renovată și întreținută în bune condițiuni. Școala necesită o mică reparație a gardului din curtea școlii și totodată și repararea celor două porți de fier. Iar pentru noul an școlar necesită văruiatul claselor și repararea a 20 bănci. Școala funcționează cu 4 clase primare și 8 secundare. Elevii școlii sunt în număr de 137, toți greci. Corpul didactic este compus din 16 profesori și profesoare cetățeni ellini licențiați ai facultăților din Grecia pentru limba greacă. Iar pentru limba română 2 profesoare licențiate a facultăților de litere din România și două învățătoare a școalelor normale pentru curs primar cu cetățenia română. Personalul didactic este întreținut și plătit de comunitatea Ellină din Constanța. Fondurile pentru întreținerea școlii se procură o mică parte din taxele școlare, din veniturile bisericii iar restul pentru completarea bugetului din donațiuni benevole ale membrilor comunității. Bugetul școlii și al bisericii care expiră la 1 septembrie 1948 este de lei 2.500.000 (două

---

<sup>38</sup> *Ibidem*, fond Comitetul Democrat Grec din Județul Constanța, dosar 4/1948, f. 172.

milioane cinci sute de mii). Comunitatea este persoană juridică iar venitul ei de la averea mobilă și imobilă este minim”<sup>39</sup>.

Iată acum cum era fișată situația grecilor conștanțeni în anul 1946, de Inspectoratul regional de poliție Constanța:

### Grecii.

*Pe teritoriul urban al Inspectoratului locuiesc 4.864 greci, dintre care 2.000 în orasul Constanța și 1.680 în orașul Tulcea. Datorită vechii lor așezări în țară precum și posibilităților materiale ale membrilor comunităților elene, organizarea lor din punct de vedere cultural, religios, sportiv și al asistenței sociale este destul de avansată. Astfel în afara bisericilor grecești pe care le au în orașele Constanța, Tulcea, Sulina și Mangalia, mai au:*

*un gimnaziu în Constanța,*

*o școală primară mixtă la Tulcea,*

*câte o asociație sportivă: Elpis la Constanța și Niki la Sulina,*

*o asociație culturală Katir Palomos la Tulcea și*

*o comunitate elenă în Constanța cu scop cultural și de binefacere.*

*Din punct de vedere politic grecii din Constanța s-au constituit în asociația E.A.M. – Uniunea Democratică Elenă – cu orientare democratică progresistă. Populația greacă din regiune fiind compusă din persoane care se ocupă în mare majoritate cu comerțul, are o situație materială bună și este în general refractară unui regim social și politic progresist.*

*Din această cauză, pe plan intern, simpatiile lor se îndreaptă spre organizațiunile politice cu concepții burghezo-capitaliste și în special spre partidele istorice, iar pe plan extern spre Anglo-Americanii. În ceea ce privește atitudinea față de evenimentele interne din patria lor, simpatiile merg pe aceeași linie<sup>40</sup>.*

---

<sup>39</sup> *Ibidem*, dosar 5/1948, f. 31.

<sup>40</sup> *Ibidem*, fond Chestura Poliției Constanța, dosar 40 bis/1945-1946, ff. 548-561.

După al doilea război mondial grecii din Constanța simt și ei problemele aduse de societatea de tip comunist. Cei mai mulți dintre comercianți își închid afacerile, locuințele lor sunt confiscate și chiar imobilele deținute de comunitatea greacă sunt trecute în administrarea sau proprietatea statului. Mulți greci aleg să emigreze, atât în Grecia cât și în alte state mai îndepărtate. O statistică realizată de Comitetul Democrat Grec din Constanța înregistra în anul 1951 un număr de 309 familii, din care o parte doreau să emigreze. Școala greacă, trecută în patrimoniul statului din anul 1949, avea și ea un număr redus de elevi, 45-50 pentru anul 1951/1952<sup>41</sup>.

Lipsită de sprijinul comercianților rămași fără activitate după naționalizarea proprietăților lor, comunitatea se descurca din ce în ce mai greu pe plan financiar, fiind nevoită să solicite ajutor din partea autorităților locale, după cum vedem din documentul citat în continuare: “Comitetul Democrat Grec din Constanța, vă roagă să binevoiiți a acorda o rație lunară de pâine pentru un număr de 24 de bătrâni nevoiași, etatea lor este între 60 de ani și 90. Acești bătrâni sunt întreținuți de Comitetul Democrat Grec și iau masa la cantina Comitetului”<sup>42</sup>. În același an 1949 imobilele proprietatea comunității au fost trecute în administrarea și folosința primăriei orașului, atât din imposibilitatea comunității de a le mai plăti impozitele, a le repara, cât și ca urmare a presiunilor autorităților, aflate în căutare de sedii pentru noile instituții politice, economice și culturale ce se înființau<sup>43</sup>.

Pe plan organizatoric comunitatea grecilor constănțeni suferă modificări în acord cu evoluția societății românești, care se îndrepta spre modelul sovietic. Un document de arhivă este relevant în acest sens: “Pe baza adunării generale a tuturor Ellenilor din Constanța ținută la 24 ianuarie 1949 care a hotărât

---

<sup>41</sup> *Ibidem*, fond Comitetul Democrat Grec din Județul Constanța, dosar 3/1950-1953, f. 148.

<sup>42</sup> *Ibidem*, dosar 13/1949, f. 320.

<sup>43</sup> *Ibidem*, dosar 14/1949, ff. 21-40.

dizolvarea fostei Comunități Ellene și unificarea ei cu întreg patrimoniul mobil și imobil cu Uniunea Patriotică Democrată Ellenă din Constanța și astăzi denumit Comitetul Democrat Grec care este recunoscut ca persoană juridică cu certificatul nr. 1756/1949 eliberat de Tribunalul Județului Constanța și care automat devine proprietar a acestor bunuri. Trăiască Republica Populară Română!”. Documentul este semnat de secretarul noii organizații, Iani Andreadi<sup>44</sup>.

Noii conducători încercau să adapteze viața membrilor comunității idealurilor societății socialiste, așa cum li se indica și de conducerea superioară de la București, dar cei mai mulți dintre grecii constănțeni erau convinși că drumul pe care pornise societatea românească era greșit și se străduiau să emigreze. Așa reiese și dintr-un raport de activitate al Comitetului Democrat Grec din Constanța, pe luna decembrie 1949: “Starea de spirit care predomină în masele populației grecești este agitată în jurul problemei vizelor de ieșire din țară care au fost eliberate în ultimul timp în număr atât de mare, care trece de peste una sută, de aceea se discută aprins această problemă, iar cercurile reacționare caută să folosească aceasta la maximum și dovadă avem cazuri concrete care chiar din membri ai U.P.D.E. și care au activat în C.D.G. au luat vize de plecare...”<sup>45</sup>. Situația continua să se deterioreze, astfel că din raportul pe luna ianuarie a anului 1950, aflăm următoarele: “ținem să vă aducem la cunoștință în lumina ultimilor evenimente că, cu cele două vapoare plecate din portul Constanța au plecat în Grecia circa 400 de familii de greci de diferite categorii sociale, mai ales mică și mare burghezie, pe de altă parte cele mai multe plecări sunt din București, Galați, Brăila, iar din orașul nostru până în prezent au plecat numai 20 familii, noi depunem cele mai posibile eforturi pentru a combate această propagandă de repatriere, ducem o muncă de lămurire temeinică în adunările

---

<sup>44</sup> *Ibidem*, dosar 13/1949, f. 413.

<sup>45</sup> *Ibidem*, f. 424.



noastre și de la om la om, dar pe lângă munca noastră ar fi bine să contribuie și chiar rugăm Comitetul Central”<sup>46</sup>.

La sfârșitul anului 1950 nota raportului de activitate era mai optimistă: “Într-o oarecare măsură starea de spirit în rândul populației muncitoare grecești este sănătoasă dovadă cererile înaintate pentru obținerea cetățeniei române de către un număr de 60 de familii. Au răspuns deasemeni activ la programările de muncă voluntară pe diferite șantiere și în cadrul întreprinderilor efectuând un număr de 1200 ore voluntare. În concluzie, având ajutorul Partidului Muncitoresc Român și al Comitetului Central al CDG-ului munca noastră a dat roadele așteptate, prezentând și oarecari lipsuri, de ex. unii membrii din Comitetul de conducere care nu au înțeles să ia parte activă în munca Comitetului. O altă lipsă a fost că nu am putut cuprinde întreaga masă greacă pentru a putea combate în totalitate reacțiunea care propagă repatrierea în Grecia monarho-fascistă, de aceea o mică parte din muncitori au fost influențați și s-au repatriat. În general atmosfera în rândurile clasei muncitoare elene din Constanța este sănătoasă”<sup>47</sup>.

Una din cauzele care duceau la hotărârea unor greci constănțeni să emigreze, a fost schimbarea legislației muncii, care îi îndeprta de la serviciu pe cei ce nu aveau cetățenie română. Reținem pentru exemplificare un fragment dintr-un raport al comitetului grec din februarie 1951: “În urma noilor dispozițiuni primite de unele instituții de stat s-au luat unele măsuri pentru îndepărtarea din servicii a cetățenilor străini. Aceste măsuri au atins și o parte din populația muncitoare greacă. Comitetul nostru a luat legătura cu cadrele administrative a următoarelor instituții care au pus în cadrul disponibil a cetățenilor greci: P.C.A. – Export Loma – Export Petrol – C.R.R., Canalul Dunărea – Marea Neagră și Sfatul Popular Constanța. S-a putut rezolva această problemă numai la instituția P.C.A. care a reprimis înapoi în servicii numai pe acei muncitori care au avut o activitate vie în cadrul Comitetului

---

<sup>46</sup> *Ibidem*, dosar 3/1950-1953, f. 294.

<sup>47</sup> *Ibidem*, dosar 25/1950, ff. 176.

Democrat Grec și prin garanția C.D.G.-ului, din 34 de muncitori ai P.C.A.-ului Comitetul a dat numai pentru 21 de muncitori pe care îi cunoștea. Celelalte instituții n-au înțeles să țină cont de recomandările noastre, spunându-ne că Comitetul central al C.D.G.-ului ar fi bine să ia legătura cu direcțiile fiecărei instituții, care să dea dispoziții de reprimirea muncitorilor care activează în cadrul Comitetului și sunt devotați Regimului de Democrație Populară. În orașul nostru se discută mult această problemă și toate privirile muncitorilor greci sunt astăzi ațintite asupra Comitetului nostru care după cum spun ei este singura speranță”<sup>48</sup>.

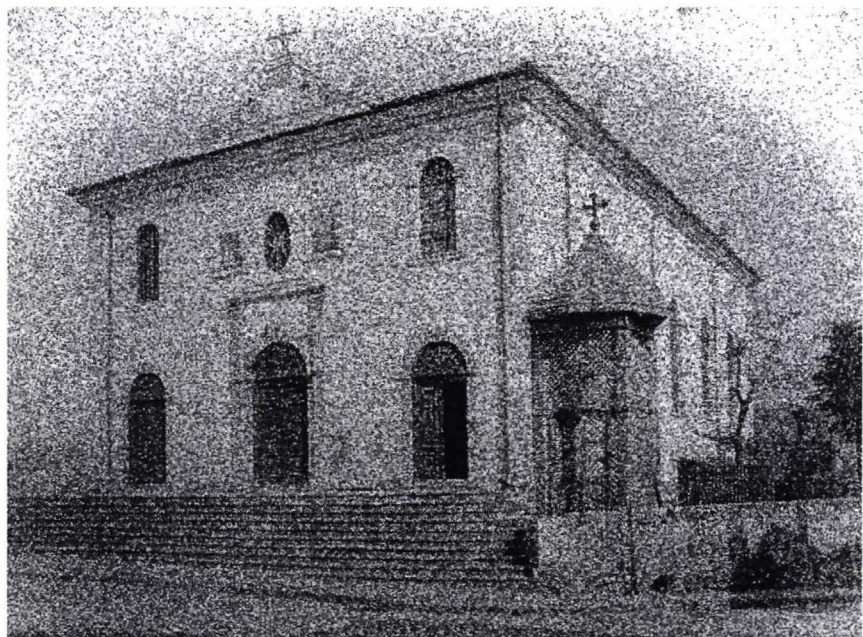
În concluzie, pe baza documentelor de arhivă, a ziarelor din vremea respectivă, se poate spune că grecii din orașul Constanța au avut un rol important în dezvoltarea și modernizarea orașului. Ponderea lor importantă în viața economică a Constanței a imprimat o anumită caracteristică a comerțului local în perioada anterioară anului 1950. Un număr mare de greci au îndeplinit funcții importante în administrație, alții au fost oameni de cultură, medici, avocați, sau oameni de știință. Deși redusă numeric, comunitatea grecilor din Constanța este încă o prezență deosebită în peisajul social al orașului, fiind departe de a își încheia misiunea sa în acest oraș cosmopolit.

---

<sup>48</sup> *Ibidem*, dosar 5/1951, f. 185.



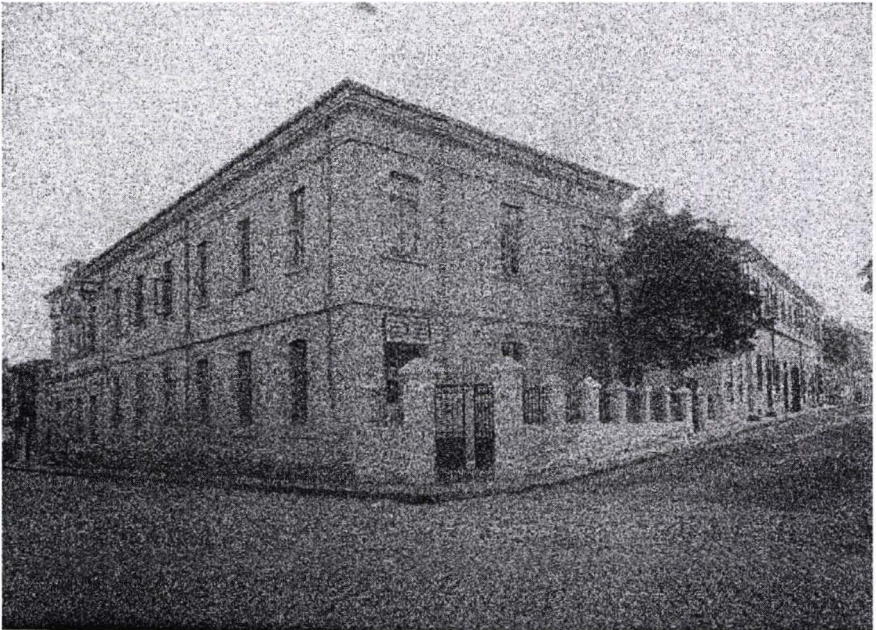
*Comitet*



*Biserica Metamorfozis*



*Teatrul Elpis*



*Școala Greacă*

# Germanii și limba germană din Dobrogea

*Conf.univ.dr. Maria-Elena MUSCAN  
Universitatea “Ovidius” Constanța*

## Cuvânt înainte

Despre germanii din Dobrogea se știe foarte puțin, spre nimic. Un sondaj efectuat în anul 2017 în Constanța e dezvăluit faptul că populația orașului fie nu știa că această etnie a locuit un secol în Dobrogea, fie o confunda cu germanii stabiliți în Constanța și împrejurimi venind din Transilvania sau din țări vorbitoare de limbă germană.

În octombrie 2001 am format un grup de lucru din studentele Facultății de Litere a Universității *Ovidius* din Constanța, și împreună am pornit în căutarea germanilor din Constanța și Dobrogea, mai bine zis a urmelor pe care aceștia le-au lăsat după repatrierea masivă din 1940.

Punctul de plecare în expediția noastră l-a constituit monografia lui Paul Träger, “Germanii din Dobrogea” apărută într-o primă ediție în anul 1922 la Stuttgart (Germania) și reeditată cu adăugiri în 1982 la editura Bader Druck GmbH, Göppingen (Germania). Aceasta relatează pe baza documetelor istorice evoluția primilor coloniști germani din Dobrogea.

Grupul nostru de lucru a stabilit apoi câteva domenii de cercetare despre care a considerat că sunt relevante, că au avut sau au o legătură cu populația germană din această regiune. Ne interesa tot ce avea legătură cu limba și cultura germană: instituții publice, firme, școli, biserici, arhitectură, nume, și, bineînțeles, persoane de etnie germană.

## Istoria coloniștilor germani din Dobrogea

Cea mai mare parte a coloniștilor dobrogeni nu a venit direct din Germania. Drumul lor de la părăsirea satelor lor de baștină i-a condus mai întâi prin Prusia, apoi prin marele ducat al Varșoviei până în Rusia. Colonii germane au fost înființate mai ales în sudul Rusiei, de unde a plecat majoritatea coloniștilor spre a se așeza în Dobrogea. Alte regiuni de proveniență ale germanilor au fost Polonia, Ucraina, Bucovina și Ungaria (Träger 1982:17-19).

Cei mai mulți coloniști germani proveneau din sudul Germaniei, ei fiind numiți șvabi. În unele colonii trăiau germani din centrul sau nordul Germaniei, precum și austrieci din Tirol sau Vorarlberg. (ibid. 20, 45)

În jurul anului 1840 au venit în Dobrogea primii țărani germani din coloniile din sudul Rusiei, stabilindu-se în localitatea Măcin. Pe atunci nu exista încă o politică de colonizare, Dobrogea fiind un ținut sterp cu ca. 20 000 de locuitori.

După prima iarnă petrecută în Măcin coloniștii germani de confesiune evanghelică au început să-și clădească gospodării în satul turcesc Akpunar. În următorii ani s-au stabilit din ce în ce mai mulți germani în Akpunar. Demn de menționat este în acest context primul german care a ținut evidența botezurilor, Adam Kühn, acesta având un rol decisiv în stabilirea identității etnice pentru acei primi coloniști. El a tradus pentru semenii săi biblia, a ținut evidențele demografice, a făcut demersuri pentru construirea școlilor și bisericilor, cu alte cuvinte a fost persoana care a asigurat păstrarea tradițiilor și a limbii germane maternelor.

Prima comunitate catolică s-a înființat în 1843 în Malcoci și a durat până în 1940. Astăzi (2019) probabil nu mai trăiește, după informațiile noastre, nici măcar doamna șvăboiacă, care în 2002 a mai fost interviuată .

A doua perioadă de colonizare a cuprins anii între 1873 – 1883. În Rusia se desființaseră drepturile coloniștilor germani cu privire la eliberarea de serviciul militar, așa că aceștia s-au decis

să emigreze. Au ajuns în Dobrogea, Moldova și Țara Românească. Au fost înființate satele-colonii: Cogealac, Tariverde, Fachria, Caramurat, Culelia, Anadolchioi, Constanța, Horoslar, Cogelia și Ortochioi. De data aceasta, însă, coloniștii au avut de îndurat persecuțiile statului român, care nu le-a permis deschiderea școlilor în limba maternă.

În 1890 în Rusia a intrat în vigoare o nouă lege care interzicea germanilor de acolo să cultive pământurile arendate. În 1891 au fost de asemenea desființate școlile germane. Din aceste cauze s-a produs o emigrare masivă din Rusia. Mulți germani au emigrat în SUA și Canada, alții, încurajați de promisiunile guvernului român, s-au decis să vină în Dobrogea. Au luat ființă alte sate-colonii precum: Sarighiol, Valala, Mangalia, Cobadin, Caraciulea, Osmancea și Ebechioi.

Cu timpul au apărut și alte colonii: Ghiuvenlia, Sofular, Mangeapunar, Chiragi, Mamaia, Alacap, Techirghiol, Palazu Mare și Brătianu (ibid. 111-119).

Între 1893 și 1940 au existat în Dobrogea 40 de localități în care trăiau mai mult de 10 familii germane sau austriace, o pătrime a coloniștilor fiind de confesivitate catolică, trei pătrimi de confesivitate evanghelică.

În anul 1900 trăiau în județul Constanța 4.518 germani, în jud. Tulcea 4.283. După 28 de ani în Tulcea rămăseseră 2.428, dar în Constanța numărul lor crescuse la 8.275 de germani și 177 de austrieci.

În Dobrogea trăiau în 1928 11.092 de germani reprezentând 1,47% din populația totală și 177 de austrieci. La recensământul populației din 1930 au fost înregistrați 12.581 de germani.

În 1940 s-a produs o repatriere aproape totală în baza unui tratat semnat de către autoritățile române și germane ca urmare a discursului lui Hitler din 6 oct. 1938, care viza separarea etnică în

Europa de Est. La 30 oct. 1940 s-a primit în Dobrogea Ordinul de Repatriere. Au rămas numai ca. 2% din coloniști.

La plecare colonoștii și-au luat și arhivele, acest lucru făcând foarte dificilă o cercetare ulterioară.

După cel de-al doilea război mondial pînă în 1990 a avut loc o emigrare constantă a germanilor din Dobrogea. În 1990 s-a produs ultimul mare val de repatriere a germanilor dobrogeni.

La recensământul din 7. ianuarie 1992 au fost înregistrați în județul Tulcea 135 de germani, iar în Constanța 542

Ultimul recensământ din 2002 arată un număr de 315 germani în jud. Constanța.

### **Influențe arhitectonice**

La sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea existau în Constanța două stiluri arhitectonice principale – cel franțuzesc și cel vienez. Arhitecții aceluși timp îl considereau pe vestitul arhitect vienez Otto Wagner un important promotor.

Arhitectul șef al Constanței acelei perioade a fost brașoveanul Adolf Linz (1855-1927), care și-a făcut studiile la Viena. El a proiectat 34 de clădiri, ca de ex. Casa primarului Coiciu din str. Cantacuzino nr. 21, casa familiei Stavrakar din str. Elena/Ovidiu nr.3. În 1900 a făcut planurile pentru construcția Băncii Generale a României din strada Cantacuzino nr. 17.

Alți trei arhitecți de origine germană care au activat în orașul Constanța au fost Hermann Schmidt, membru al Comisiei de Urbanism, M. Wegener – șef de secție la serviciul de întreținere al portului, și arhitectul Schmidt-Four Dan, cel care a realizat statuia lui Eminescu și a bustului lui N. Roman..

În 1879 s-a construit între vechiul far și catedrala ortodoxă bulevardul Elisabeta. Această stradă a avut ca model bine cunoscuta Ringstrasse din Viena.

### **Instituții**

Asociația Evanghelică a Germanilor din Dobrogea



După 1989 germanii din Constanța au decis că era necesară reînființarea asociației comunității evanghelice a germanilor din Constanța, continuatoarea Comunității evanghelice germane din Constanța-Anadolchioi, fondată în 1883. Asociația este persoană juridică română cu destinație social-culturală.

Sediul Asociației Evanghelice se află actualmente în Constanța, str. Sarmisegetusa nr.8, această clădire fiind fosta școală germană. Președinte este domnul Niculae Stila. Asociația numără astăzi ca. 50 de membri. Activitatea asociației este mai mult decât restrânsă. Foarte rar au loc evenimente de mare anvergură. Ultimul de acest fel a avut loc în anul 2001 cu prilejul aniversării a 100 de ani de activitate a asociației. Atunci a fost organizată o expoziție cu titlul „Istoria germanilor din Dobrogea prin imagini fotografice”. Un an mai târziu au fost inaugurate câteva monumente comemorative în localitățile nemțești din județul Constanța (Cobadin, Cogealac, Tariverde, M. Kogălniceanu etc.).

În anul 2002 casa din strada Sarmisegetusa a fost renovată cu ajutorul sprijinului financiar oferit de statul german prin intermediul fundației Erhardt Luther.

Membrii asociației evanghelice din Constanța încearcă să păstreze și să transmită copiilor atât limba cât și tradițiile strămoșilor lor. Este o acțiune temerară dar nu mai puțin vrednică de laudă. Majoritatea face însă parte din căsătorii mixte, limba vorbită în casă fiind româna. O dată pe săptămână, sâmbata, se întâlnesc câțiva germani în casa din str. Sarmisegetusa, unde au posibilitatea să-și vorbească limba, să schimbe păreri sau să citească presa germană.

Forumul Democrat al Germanilor din România – filiala Constanța

Poate părea bizar faptul că în Constanța cei 315 de etnici germani s-au constituit în două asociații. Trebuie subliniat însă faptul că și ei aveau dreptul la reprezentare politică. Acest lucru a

fost posibil o dată cu înființarea filialei Constanța a Forumului Democrat al Germanilor din România.

Forumul își are sediul în aceeași clădire cu Asociația Evanghelică și organizează pentru puținii membri activi întâlniri periodice, cu prilejul cărora se sărbătoresc diferite evenimente importante pentru comunitate (Paștele, Crăciunul, Ziua Unității Germane, zile de naștere etc.).

### **Limba vorbită de germanii dobrogeni**

Germanii dobrogeni își autointitulau graiul șvăbesc (Schwäbisch). Această denumire nu trebuie, însă confundată cu dialectul șvăbesc folosit în sudul Germaniei, în Austria și Tirol. Este, de fapt, un dialect amestecat din toate dialectele vorbitorilor dintr-o localitate, având caracteristici de gramatică, fonetică și vocabular din toate acele dialecte. Au fost, de asemenea, coloniști cu origini în nordul Germaniei. Aceștia își spuneau cașubi sau plateni (Kaschuben, Platten), iar limba lor era *Plattdeutsch*. Trebuie precizat, că și unii și alții vorbeau dialectul respectiv cum îl cunoscuseră străbunii acestor coloniști atunci când părăsiseră Germania pentru a se stabili în estul Europei. S-au păstrat astfel aproape intacte basme și cântece populare din secolul al optsprezecelea.

Există și o mică dar reprezentativă producție literară a germanilor din Dobrogea, ea fiind, însă creată după repatrierea (remigrarea) din 1940. Se caracterizează prin referiri la satele natale, la viața îmbelșugată de acasă, din Dobrogea. De menționat „A Rondreis durch d Dobrudscha” de Alida Schielke-Brenner, o poezie-document care menționează toate localitățile din Dobrogea în care au locuit nemți (v. anexa).

Între 1956 și 1977 au fost publicate în Heilbronn (Germania) 22 de volume ale analelor germanilor dobrogeni (*Jahrbücher der Dobrudschadeutschen*) cu articole scrise de 304 autori diferiți. Editorul lor a fost domnul Otto Klett, născut în anul 1910 în Cobadin. După 1977 anelele nu au mai fost publicate, în

schimb a apărut bianualul *Solia Dobrogeană (Der Dobrudschabote)*, din decembrie 1977 până în septembrie 2008.

### **Limba germană modernă**

Germana se mai învață astăzi doar în câteva școli și licee constănțene și tulcene, în 2-6 ore pe săptămână. În cadrul Universității Ovidius, există la Facultatea de Litere specializarea limba și literatura germană.

Tot aici s-a înființat în anul 2016 un Centru de Cercetare și Documentare pentru germaniștii din Dobrogea (CCDG), cu scopul de a facilita cadrelor didactice și studenților interesați de limba, cultura și civilizația germană un spațiu de derulare a cercetării lor științifice, de susținere și impulsioneare a cercetării germanității din spațiul geografic al Dobrogei, de diseminare a rezultatelor de cercetare prin organizarea de conferințe transdisciplinare (sprijinit de DAAD), printr-un fond de materiale didactice (finanțat de Goethe-Institut București), precum și oferirea unui spațiu de documentare și cercetare în echipe de lucru tematice.

Înființarea Centrului de cercetare și Documentare se justifică prin activitatea didactică și de cercetare a cadrelor didactice titulare a disciplinelor de limbă germană modernă, membri activi ai Societății Germaniștilor din România, Filiala Constanța, prin participarea lor la diferitele conferințe și congrese naționale și internaționale de specialitate și, mai ales, prin publicarea rezultatelor cercetării lor în reviste din țară și străinătate.

*Centrul de Cercetare și Documentare pentru Germaniștii din Dobrogea* din cadrul Facultății de Litere a Universității „Ovidius” din Constanța, în colaborare cu *Centrul de Cercetare Gemana în Europa Centrală, de Est și Sud* din cadrul *Facultății de Științe ale Limbilor, Literaturilor și Culturilor* a Universității din Regensburg (Germania), a găzduit, în perioada 11-14 aprilie 2019, conferința internațională cu titlul „Limba și cultura germană în Basarabia, Dobrogea și Spațiul Mării Negre”.

Au fost prezentate lucrări din toate domeniile cercetării germanistice: lingvistică, literatură, translatologie sau didactica și motodica predării limbii germane moderne, care aveau tangență tematică cu tema generală a conferinței sau reprezentau, într-un cadru mai larg, o componentă tematico-spațială a studiilor germanistice din țările riverane Dunării sau Mării Negre, Republica Moldova, Ucraina, România și Bulgaria. Au participat 65 de profesori universitari și cercetători din 11 țări interesați de germanii din spațiul Mării Negre.

### **Cuvânt de încheiere**

În Dobrogea germanii sunt uneori uitați, dar viața lor din Germania păstrează vie amintirea primei patrii. Se organizează seminare cu tematică dobrogeană. Ultimul a fost organizat între 15-17 martie 2019 în localitatea Bad-Kösen de către asociația germanilor din Basarabia și Dobrogea, altul în data de 11 mai 2019 în Freyburg. Anul acesta s-a făcut și o excursie în localitatea Malcoci pentru a dezveli și acolo un monument în memoria germanilor din localitate.

Televiziunea Română a realizat în 2001 un film de scurt metraj despre germanii dobrogeni, ce poartă titlul *Cei uitați* (Die Vergessenen). Toate manifestările menționate, precum și preocuparea continuă pentru informarea opiniei publice și a specialiștilor cu privire la existența de 100 de ani în Dobrogea a germanilor, contrazic titlul acestui film și păstrează pe harta multietnică a Dobrogei și etnia germanilor.

## **Anexa**

### **Geografie der Dobrudschadeutschen in einem Lied**

### **A Rondreis durch d Dobrudscha**

Wer amol a Rondreis gmacht hat, von drheim sich mol entfernt, der hat vielerlei erfahra,

Leit on Dörfer kenna glernt. Jedes Dörfle hat sei Name, manchmol wars a fremdes Wort, doch fr ons waren se alle lieber, trauter Heimatort.

**Malkotsch**, onser ältschte Siedlung, von dort hat mr immer ghört, dass dort kluge Baura glebt hen, die sich geger d Gwalt hen gwehrt.

**Tuftschea** war en Donauhafa, net weit weg vom Schwarze Meer.

Hunderte von deutsche Menscha hen dort glebt, vielleicht noch mehr.

**Atmadschea**, a ruhigs Dörfle, des zweitälteste im Land, isch ganz tief im Wald drenn glega, s'war a überall bekannt.

Abseits so uf kargem Boda war es Dörfle **Kolelie**, ob die Leit zufrieda waren das verrotten se jo nie.

**Tschukurow** war gleich drneba, d Leit hen gred, fascht alle platt.

Die hen aber ganz am Anfang Mit em Wald zu kämpfe ghabt.

Plogt hen sich die Tuwakbaura

In dem kleine **Ortachioi**.

Wer zu Land hat komma wölla, der hat müssa fleißig sei.

On in **Katalui**, dort kriegt mr frische Butter, frischer Schmand,

als berühmte Spinnradmacher waren selle Leit bekannt.

In dem schöne **Tariwerde**

Waren d Stroßa grad on breit.

Stattlich waren dort die Häuser, stolz on freindlich waren d Leit.

**Kotschalak**, des war schon größer,

dort hats viele Stroßa geba.

On en Markt on Kaffeehäuser, die Leit hen was ghat vom Leba.

So am Rand, dicht bei Konstanza liegt a noch **Anadolchioi**,

Die **Karamurater** Baura  
waren stolz uf ihre Tracht,  
d schönste Rösser hen se  
gfhahra,  
ihre Kirch, des war a Pracht.  
Wer in **Großpalas** drheim  
war,  
hat vrdient on a viel gschaftt.  
Aber dann, im lange Winter,  
sich sei Leba schöner  
gmacht.

**Kodschealie**, des war so  
sauber,  
wie kei Dorf im ganze Land.  
D Häuser waren immer  
gweißelt,  
d Wegla waren gstreut mit  
Sand.

Ruhig, eifach on bescheida  
Warn die Leit von **Horoslar**.  
Weil en reicher Mann vom  
Dörfle  
immer ihre Vorbild war.

Luschtig on vrgnügt beim  
Schaffa

Waren die Leit von **Katarai**,  
die hen baut on gsäet on  
gackert

waren alle schuldafrei.

**Fachrie** war a bsonders  
Dörfle, weil s dicht an dr  
Donau liegt,  
guter Wei on süße Trauba

gut Deutsch hen d Leit nemme  
könnä

on hen gsagt: „asa-i la noi“.

Neue **Weingärta**, die  
Siedlung,

war en Vorort von dr Stadt,  
d Leit hen sich was leishta  
könnä,

im Haus hen se s nobel ghat.

**Tekerghiol**, des kleine  
Städtle,

an dem See on dicht am Meer,  
die Leit hen sich immer  
gwonscha:

„Wann’s doch immer Somer  
wär.“

Wenig Deutsche hat mr  
gfounda

in dem große **Murfatlar**,  
wo doch so en schöner  
Bahnhof

on so guter Wei dort war.

In dr Mitt von dr Dobrudscha  
liegt das Dörfle **Alakap**.

Nur den Fleiß, wo die Leit  
ghat hen,

Legen sie noch lang net ab.

Künschtler ware s **Sarioler**,  
dort kann mr die Frauä loba;

feine Wolle hen se gsponna,

on sich schöne Blachta  
gwoba.

On die schöne Klingerwäga

hen in **Mamuslie** laut klonga;

hat mr nur in Fachrie kriegt.  
Wer nach **Kobadin** isch  
komma, der hat denkt, des  
isch a Stadt, nur hat gsagt, des  
sen die Fromme,

dort war halt a s Pastorat.

Dann **Ebechio** on  
**Omurtscha**, die zwei Dörfla  
sen net groß;

Was dort Schönes war zu  
seha, des war nur die schön  
deutsch Stroß.

Reiche Leit on große Güter  
waren nur in **Sofular**.

Arme Baura waren traurig,  
weil s für sie kei Zukunft  
war.

Zähe Baura waren blieba  
in dem Dörfle **Atschemler**.

Ihre Gründer sind fort zoga  
Weil s für sie nix Rechtes  
wär.

on die allerschönste Lieder  
hen nur d Mamuslier gsonga.

Fromme Menscha, Gott  
ergeba,

waren in **Mandschabunar**,  
die hen müssa Opfer bringa  
bis des erscht a Dörfle war.

**Kalfa** hat des Dörfle gheiße,  
ganz drenn im Kadrilater,  
deutsche Baura sen deutsch  
blieba, mittla im Bulgarameer.

Tät mr a noch abseits fahra,  
geha kann mr net zu Fuß,  
tät mr in a Dörfle komma

on des heißt **Tschobankuius**.

**Peschtera** on **Tschernawoda**,  
**Mangalia** on **Schermet**,

wären froh, wann jetzt noch  
immer dort en Deutscher wohna  
tät.

## Bibliografie

1. *Heimatbuch der Dobrudscha – Deutschen 1840 – 1940.*

Hrsg. von der Landmannschaft der Dobrudscha und  
Bulgariendeutschen e.V.o.J.

2. Landeskundliches Projekt: *Deutsche Spuren in der  
Dobrudscha.* Manuscris nepublicat din arhiva Muscan.

3. [www.insse.ro](http://www.insse.ro)

4. Netzhammer, Raymund. File de jurnal nepublicate, puse  
la dispoziție de către custodele arhivei Netzhammer, domnul  
Nikolaus Netzhammer.

5. *Projekt - Exkursion: Die Deutschen und die Dobrudscha*. Manuscris nepublicat din arhiva Muscan.

6. Traeger, Paul: *Die Deutschen in der Dobrudscha*. Univ. Nachdruck des 1922 erschienenen Werks „Die Deutschen in der Dobrudscha“ aus der Reihe „Schriften des Dt. Auslandsinstituts Stuttgart“ (Kunsthistorische Reihe, Bd. 6) Hrsg. V.H.Hahn. Göppingen 1982.

7. [www.dobrudscha.eu](http://www.dobrudscha.eu)



# **Die Dobrudschadeutschen und ihre Sprache**

*Conf.univ.dr. Maria-Elena MUSCAN*  
*Universitatea "Ovidius" Constanța*

Die Dobrudscha galt schon immer als die multi-ethnische Region Rumäniens schlechthin. Interessanterweise werden aber nur Rumänen, Bulgaren, Türken, Griechen, Arumänen, Armenier erwähnt. Dass es hier auch Deutsche gab und noch gibt, ist fast unbekannt. Selbst Dorfbewohner aus den ehemaligen deutschen Dörfern wissen nicht, dass sie eigentlich in den zwangsweise verlassenen Häusern deutscher Bürger wohnen. Die Geschichte hat wenige, aber noch gut sichtbare Spuren hinterlassen. Diese an die Öffentlichkeit zu bringen und sie bekannt zu machen, ist nicht einfach, aber notwendig.

Deutsch wird heutzutage in den Schulen und Gymnasien aus Constanta als Fremdsprache unterrichtet. Es gibt sogar eine Fachrichtung an der Ovidius Universität, die DaF-Lehrer ausbildet, wo die Nachfrage sehr groß ist und die Tendenz jedes Jahr ansteigt. Es gab aber eine Zeit (bis etwa 1940), als es noch Unterricht in Deutsch als Muttersprache gab, natürlich Deutsch als Hochsprache. Der Dialekt der Dobrudscha-Deutschen ist heutzutage vergessen. Dass ihn aber um 1930 ca. 9.500 Menschen gesprochen haben, darf nicht vergessen werden.

## **Die Geschichte der Dobrudschadeutschen**

Die deutschen Bauern in der Dobrudscha sind nicht unmittelbar aus Deutschland in den abgelegenen und unbekanntem Winkel Europas an der unteren Donau, der Dobrudscha, gekommen. Für die meisten Familien vergingen sogar zwei

Generationen ehe sie hier ankamen. In einer zuerst 1922 veröffentlichten Studie vermerkte Paul Träger (Träger, Paul. Die Deutschen in der Dobrudscha. Göppingen. 1982), dass die Dobrudschadeutschen als Herkunftsstädte folgende aufzählten: Mannheim, Karlsruhe, Landau, Speyer, Rastatt, Heidelberg, Worms, Stuttgart, München, Leipzig, Danzig u.a. Damit waren aber nicht die Städte in Deutschland gemeint, sondern gleichnamige Orte in Südrussland, nämlich in den Gouvernements Bessarabien, Cherson, Jekaterinoslaw und Taurien. Diese verdankten ihr Entstehen der Kolonisationspolitik der Kaiserin Katharina II. und Alexander I. Ab 1763 warben russische Diplomaten in den süddeutschen Staaten um Einwanderer, denen Vorteile und Vergünstigungen versprochen wurden.

Unter den Kolonisten waren fast alle deutschen Stämme vertreten, hauptsächlich aber Süddeutschland, in erster Linie Württemberg. So lässt sich auch der Name des Dialektes als Schwäbisch erklären.

Als erste Periode der deutschen Einwanderung in die Dobrudscha gilt die Zeit von 1842 bis zum Krimkrieg. Diese Kolonisten ließen sich im Kreis Tulcea nieder. Die erste deutsche Ansiedlung entstand 1842 in Akpunar, diese war eine evangelische Gemeinde. In den folgenden Jahren kamen viele weitere Deutsche nach Akpunar. Es entstand ein richtiges Gemeindeleben und von Adam Kühn wurde das erste Tauf- und Kirchenbuch angelegt. Dieser Adam Kühn spielte in den weiteren Jahren eine sehr wichtige identitätsstiftende Rolle für die Kolonisten. Er übersetzte die Bibel, fertigte Geburts-, Tauf- und Sterbelisten an, setzte sich für den Bau von Kirchen und Schulen sowie für die Aufrechterhaltung der deutschen Traditionen und Bräuche ein. Er ging als „Vater Adam Kühn“ in die Geschichte der deutschen Kolonisten in der Dobrudscha ein. Doch schon 1848 verließen wieder alle Deutschen Akpunar, weil sie mit den Türken nicht mehr auskamen und zogen weiter nach Atmagea.

1843 ließ sich die erste katholische Gemeinde in Malco c i nieder, die bis 1940 existierte. Auch heute leben noch einige deutschsprachige Katholiken dort.

1900 lebten im Kreis Constanța 4.518 Deutsche, im Kreis Tulcea 4.283.

1928 waren im Kreis Tulcea nur noch 2.428 Deutsche registriert, dagegen im Kreis Constanța 8.275 Deutsche und 177 Österreicher. In der gesamten Dobrudscha lebten im selben Jahr 11.092 Deutsche, 1,47 % der Gesamtbevölkerung, und 177 Österreicher. Bei der Volkszählung vom

29.12.1930 wurden 12.581 Deutsche gezählt. 1940 fand die große Auswanderung der Kolonisten statt, der ein Abkommen zwischen Rumänien und Deutschland zu Grunde lag. Dieses Abkommen, das durch Hitlers Reichstagsrede vom 6. Oktober 1939, in der er die „völkische Entflechtung“ Osteuropas forderte, vorbereitet wurde, hatte den Zweck der „Rückführung“ der Deutschen. Die Umsiedlung der Dobrudscha-Deutschen war nur ein Glied in der Kette zwangsweiser Überführungen deutschsprachiger Bevölkerung aus dem europäischen Ausland in das Deutsche Reich, die von 1939 bis 1943 durchgeführt wurden. Die Betroffenen selbst wurden nicht angehört und beugten sich großteils dem nationalsozialistischen Umsiedlungskommando, das am 30. Oktober 1940 in der Dobrudscha eintraf. Nur etwa zwei Prozent der Kolonisten blieben in der Dobrudscha.

### **Architektonische Spuren**

Ende des 19. Jahrhunderts/Anfang des 20. Jahrhunderts gab es in Constanța zwei vorherrschende architektonische Stile: den französischen und den wienerischen. Otto Wagner bzw. der Jugendstil waren für die in Constanța tätigen Architekten ein wichtiges Vorbild. Der Stadtarchitekt Constanças um die Jahrhundertwende war der in Brașov (Kronstadt) geborene deutschstämmige Adolf Linz (1855–1927). Er studierte in Wien,

wo er sein Diplom machte. Von ihm stammen 34 Gebäude in Constanța, wie zum Beispiel das Haus des damaligen Bürgermeisters Roicin, das 1907 in der Strada Cantacuzino Nr. 21 erbaut wurde. 1891 plante er das Haus für die Familie Stavrakar in der Strada Elena/Strada Ovidiu Nr. 3. 1900 entwarf er den Anbau zur Banca Generală a României in der Strada Cantacuzino Nr. 17. Drei weitere in Constanța tätige deutschstämmige Architekten waren der Ingenieur Hermann Schmid, der Mitglied der Kommission für bauliche Tätigkeiten in Constanța war, Maximilian Wegener, der seine Kunden größtenteils an Linz weitergab und selbst wenig bauliche Angelegenheiten leitete und Dan Schmidt-Four. Dieser studierte wie Linz an der Universität in Wien, wo auch er sein Diplom erwarb. Er unterrichtete dann an der Kunsthochschule in Bukarest, kam aber auch immer wieder nach Constanța. Dort arbeitete er 1931 bei der Errichtung der Eminescu Statue und der Büste von Ioan N. Roman mit.

1879 wurde zwischen dem alten Leuchtturm und der neuen orthodoxen Kathedrale der Elisabeta Boulevard eröffnet. Diese Straße wurde nach dem Vorbild der Wiener Ringstraße gestaltet. An beiden Seiten gab es eine Baumreihe und der Boulevard wurde als Vorzeigestraße Constanțas dementsprechend „herrlich erleuchtet“.

### **Deutsche Institutionen**

Der Sitz des Deutschen Vereins, Begegnungsstätte der Deutschen aus der Dobrukscha, befindet sich in Constanța in der Strada Sarmisegetuza Nr. 8 und ist in der alten deutschen Schule untergebracht. Der Verein zählt heute angeblich 50 Mitglieder.

1901 reichte der Deutsche Verein folgendes Gründungsansuchen in Bukarest ein:

„Sehr geehrter Herr Minister,

die unterzeichneten rumänischen Staatsbürger aus der Dobrukscha von protestantischem Glauben kommen ergebenst mit folgender Bittstellung:

Wir sind deutscher Abstammung und alte Bürger der Dobrudscha und haben die rumänische Staatsbürgerschaft auf Grund des Anschlussgesetzes Rumäniens und der Naturalisierung (Einbürgerung) erworben.

Um unseren Glauben ausführen zu können, der uns laut der Staatsverfassung und des Gesetzes für die „Organisierung der Dobrudscha, Art. 15“ zugesichert wurde, haben wir uns im Jahr 1883 zu dem Verein „COMUNITATEA EVANGHELICĂ DIN CONSTANȚA ANA-DOLCHIOI“ mit Sitz und Kirche in Constanța zusammengeschlossen.

Unser Verein, der am Anfang unbedeutend war, zählt heute über 250 Seelen und besitzt eine solide Organisationsform mit eigenen Regelungen. Der Verein wird von einem Kirchenverwaltungsrat geführt, der aus sieben gewählten Mitgliedern besteht, und die Geschäfte und das Vermögen verwaltet.

[...] Bukarest“

### **Das Demokratische Forum der Deutschen in Rumänien (DFDR)**

Das DFDR ist im selben Gebäude wie der Verein der Deutschen untergebracht. Es wurde 1990 gegründet und hat 50 Mitglieder (vermutlich sind es die 50 Mitglieder des Deutschen Vereins). Jeden Samstag treffen sich etwa zwanzig Mitglieder im Forum, um Deutsch zu sprechen. Das Forum hat eine kleine Bibliothek, aus der man Bücher ausleihen kann. Bis 2003 gab es einen Kindergarten, in dem regelmäßig deutsch gesprochen wurde und bis etwa 2005 wurden Deutsch-Kurse für Anfänger angeboten.

### **Die Sprache der Dobrudschadeutschen**

Die deutschen Siedler in der Dobrudscha nannten sich selbst Schwaben, ihren Dialekt Schwäbisch, obwohl sie eigentlich nur teilweise Abstammungsschwaben sind. Hans Gehl bezeichnet

sie als Nennschwaben und gibt mehrere Gründe an, die diesen Namen geprägt haben. Er bezieht sich in erster Linie auf die sog. Schwaben aus Ungarn, die in ihrer Mehrheit als nachtürkische Siedler aus schwäbischen Landen (Württemberg und Schwaben) stammten. Diese wurden von den Pestseuchen des 18. Jahrhunderts in Ungarn dezimiert und zogen weiter entlang der Donau, über die Dobrudscha und die Ukraine, bis in die Krim und Transkaukasien.

Linguistisch gesehen gehört also der Schwäbische Dialekt der Dobrudschadeutschen nicht zum Schwäbischen als Teil der alemannischen Dialekte und somit zum Oberdeutschen, so wie er in Deutschland, Österreich und dem Tirol gesprochen wird. Es ist vielmehr ein Mischdialekt mit Merkmalen in Grammatik, Aussprache und Wortschatz aus allen zusammen geflossenen Dialekten einer Siedlung.

Verglichen mit dem Deutsch der nordamerikanischen Kolonien, das sehr verenglischt klingt, oder mit den vielen romanischen Elementen des deutschen in den Südamerikanischen Kolonien, so ist es bemerkenswert, wie rein von fremdem Einfluss die Mundarten in der Dobrudscha geblieben sind. Träger (1982, S. 216) fasst einige sachliche Bezeichnungen zusammen, die er bei den Deutschen in der Dobrudscha festgestellt hat, hauptsächlich Bezeichnungen von Dingen, die sie in Russland kennen gelernt haben: Tschai (der Tee), Hambar (der Speicher), Lavke (der Kramladen), Scherf (die Halsbinde), Harman (der offene Sommerstall). Von den rumänischen Wörtern ließen sich folgende identifizieren: Papschai (păpușoi, der Mais) und Papschestrempele (der Maisstengel). Außerdem sind nur die Benennungen von Behörden und Einrichtungen aus der rumänischen Sprache übernommen worden. So konnte man auf den Bauplänen der deutschen Schule (1901 eröffnet) auf Deutsch lesen: „Planung des Obergeschoßes der `Erhard-Luther`Stiftung – Hauptansicht – [geändert] nach dem am 9/XI. 1900 von der Primärie Constanța (mit diakritischen Zeichen!).....“.

Interessant ist allerdings, dass die deutschen Kolonisten in der Dobrudscha produktiv waren und einige wenige Lieder mit starkem regionalem Charakter entstehen ließen. Darunter das Gedicht „A Rondreis durch d Dobrudscha“ (siehe Anhang) von Alida Schielke-Brenner im schwäbischen Dialekt verfasst (Heimatbuch der Dobrudscha- und Bulgariendeutschen 1840-1940, S. 495-496). Es werden darin alle Ortschaften genannt (in deutscher Rechtschreibung), in denen deutsche Bauern Kolonien gegründet haben, von Tultscha und Malkotsch über Atmadschea, Tschukurow, Anadolchioi bei Konstanza bis Peschtera bei Tschernawoda.

### **Die Deutsche Sprache als fremde Sprache**

Deutsche Schulen gab es in allen deutschen Kolonien der Dobrudscha schon von Anfang an. Es gab nicht immer und überall ausgebildete Lehrer, oft übernahmen die Pfarrer diese Aufgabe. Die Kolonisten wurden nicht gehindert, ihre Sprache zu sprechen oder zu lehren. In den verbliebenen Archiven der Dobrudscha können nur noch wenige Dokumente gefunden werden, die die Existenz deutscher Schulen bezeugen. Diese beschränken sich sowieso auf die Stadt Constanța, wo schon bei 1900 eine deutsche evangelische Schule erbaut wurde.

Heute wird in Constanța und Tulcea Deutsch nur noch als erste oder zweite Fremdsprache gelernt. Viele Schulen und Lyzeen werben mit einem attraktiven Lehrplan, wo Deutsch als Fremdsprache hoch angesehen ist. In den letzten 15 Jahren gab es sogar entsandte Lehrer aus Deutschland, die ihren Beitrag zur Förderung der Sprache geleistet haben.

Es gibt sogar eine Fachrichtung an der *Ovidius* Universität in Constanța, die DaF-Lehrer ausbildet, wo die Nachfrage sehr groß ist und die Tendenz jedes Jahr ansteigt. Im Jahr 2016 wurde auch ein *Forschungs- und Dokumentationszentrum für Germanisten in der Dobrudscha* hier eingerichtet, der u.a. sich mit

der Organisation von internationalen Konferenzen beschäftigt. Das Forschungs- und Dokumentationszentrum hat in Zusammenarbeit mit dem *Forschungszentrum Deutsch in Mittel-, Ost- und Südosteuropa der Fakultät für Sprach-, Literatur- und Kulturwissenschaften* der Universität Regensburg die wissenschaftliche Konferenz zum Thema *Deutsche Sprache und Kultur in Bessarabien, Dobrudscha und Schwarzmeerraum* organisiert, die vom 11. – 14. April 2019 in den Räumlichkeiten der Philologischen Fakultät der *Ovidius-Universität Konstanza* stattgefunden hat.

Auch wenn heutzutage die Mundart nicht mehr verwendet wird und das Deutsche überhaupt in den ehemaligen deutschen Ansiedlungen der Dobrudscha vergessen zu sein scheint, so besteht das Interesse an Deutsch zumindest als Fremdsprache in der Region weiter. Nicht nur Schüler und Studierende lernen die Sprache, sondern auch andere Menschen, die einen Kontakt zur deutschen Kultur erstreben. Und das lässt darauf hoffen, dass das Deutschtum weitergeführt wird und weiterhin als Bestandteil der einheimischen Kultur bestehen wird.

## Anhang

### Geografie der Dobrudschadeutschen in einem Lied

#### A **Rondreis durch d Dobrudscha**, Alida Schielke-Brenner

Wer amol a Rondreis gmacht hat, von drheim sich mol entfernt, der hat vielerlei erfahra,

Leit on Dörfer kenna glernt.  
 Jedes Dörfle hat sei Name,  
 manchmol wars a fremdes Wort,  
 doch fr ons waren se alle lieber, trauter Heimatort.

**Tschukurow** war gleich drneba, d Leit hen gred, fascht alle platt.

Die hen aber ganz am Anfang  
 Mit em Wald zu kämpfe ghabt.  
 Plogt hen sich die Tuwakbaura  
 In dem kleine **Ortachioi**.

Wer zu Land hat komma wölla,  
 der hat müssa fleißig sei.



**Malkotsch**, onser ältste Siedlung, von dort hat mr immer ghört, dass dort kluge Baura glebt hen, die sich geger d Gwalt hen gwehrt.

**Tultschea** war en Donauhafa, net weit weg vom Schwarze Meer.

Hunderte von deutsche Menscha hen dort glebt, vielleicht noch mehr.

**Atmadschea**, a ruhigs Dörfle, des zweitälteste im Land, isch ganz tief im Wald drenn glega, s'war a überall bekannt.

Abseits so uf kargem Boda war es Dörfle **Kolelie**, ob die Leit zufrieda waren das verrotten se jo nie.

Die **Karamurater** Baura waren stolz uf ihre Tracht, d schönste Rösser hen se gfhara, ihre Kirch, des war a Pracht.

Wer in **Großpalas** drheim war, hat vrdient on a viel gschaftt.

Aber dann, im lange Winter, sich sei Leba schöner gmacht.

**Kodschealie**, des war so sauber, wie kei Dorf im ganze Land.

On in **Katalui**, dort kriegt mr frische Butter, frischer Schmand, als berühmte Spinnradmacher waren selle Leit bekannt.

In dem schöne **Tariwerde** Waren d Stroßa grad on breit. Stattlich waren dort die Häuser, stolz on freindlich waren d Leit.

**Kotschalak**, des war schon größer, dort hats viele Stroßa geba.

On en Markt on Kaffeehäuser, die Leit hen was ghat vom Leba.

So am Rand, dicht bei Konstanza liegt a noch **Anadolchioi**, gut Deutsch hen d Leit nemme könna on hen gsagt: „asa-i la noi“.

Neue **Weingärta**, die Siedlung, war en Vorort von dr Stadt, d Leit hen sich was leischta könna, im Haus hen se s nobel ghat.

**Tekerghiol**, des kleine Städtle, an dem See on dicht am Meer, die Leit hen sich immer gwonscha:

„Wann's doch immer Somer wär.“

Wenig Deutsche hat mr gfonda in dem große **Murfatlar**,

D Häuser waren immer gweißelt, d Wegla waren gstreut mit Sand.

Ruhig, eifach on bescheida

Warn die Leit von **Horoslar**.

Weil en reicher Mann vom Dörfle immer ihre Vorbild war.

Luschtig on vrgnügt beim Schaffa Waren die Leit von **Katarai**, die hen baut on gsäet on gackert waren alle schuldafrei.

**Fachrie** war a bsonders Dörfle, weil s dicht an dr Donau liegt, guter Wei on süße Trauba hat mr nur in Fachrie kriegt.

Wer nach **Kobadin** isch komma, der hat denkt, des isch a Stadt, nur hat gsagt, des sen die Fromme, dort war halt a s Pastorat.

Dann **Ebechio** on **Omurtscha**, die zwei Dörfla sen net groß;

Was dort Schönes war zu seha, des war nur die schön deutsch Stroß.

Reiche Leit on große Güter waren nur in **Sofular**.

Arme Baura waren traurig, weil s für sie kei Zukunft war.

Zähe Baura waren blieba

wo doch so en schöner Bahnhof on so guter Wei dort war.

In dr Mitt von dr Dobrudscha liegt das Dörfle **Alakap**.

Nur den Fleiß, wo die Leit ghat hen, Legen sie noch lang net ab.

Künschtler ware s **Sarioler**, dort kann mr die Fraua loba; feine Wolle hen se gsponna, on sich schöne Blachta gwoba.

On die schöne Klingerwäga hen in **Mamuslie** laut klonga; on die allerschönste Lieder hen nur d Mamuslier gsonga.

Fromme Menscha, Gott ergeba, waren in **Manschabunar**, die hen müssa Opfer bringa bis des erscht a Dörfle war.

**Kalfa** hat des Dörfle gheiße, ganz drenn im Kadrilater, deutsche Baura sen deutsch blieba, mittla im Bulgaramer.

Tät mr a noch abseits fahra, geha kann mr net zu Fuß, tät mr in a Dörfle komma on des heißt **Tschobankuius**.

**Peschtera** on **Tschernawoda**, **Mangalia** on **Schermet**, wären froh, wann jetzt noch immer dort en Deutscher wohna tät.

in dem Dörfle <b>Atschemler</b> . Ihre Gründer sind fort zoga Weil s für sie nix Rechtes wär.	
---	--

## Bibliografie

1. Gehl, Hans. *Donauschwäbische Dialekte*.

In:[http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/](http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/nemetek/die_donauschwab)

[magyarorszagi\\_nemzetisegek/nemetek/die\\_donauschwab](http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/nemetek/die_donauschwab)  
[en/pages/017\\_Donauschwabische\\_Dialekte.htm](http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/nemetek/die_donauschwab)

2. Heimatbuch der Dobrudscha –Deutschen 1840 – 1940.

Hrsg. von der Landmannschaft der Dobrudscha und  
Bulgariendeutschen e.V.o.J.

3. Landeskundliches Projekt: Deutsche Spuren in der  
Dobrudscha. Manuscris nepublicat din arhiva Muscan.

4. [www.insse.ro](http://www.insse.ro)

5. Netzhammer, Raymund. File de jurnal nepublicate, puse  
la dispozitie de către custodele arhivei Netzhammer, domnul  
Nikolaus Netzhammer.

6. Projekt - Exkursion: Die Deutschen und die  
Dobrudscha. Manuscris nepublicat din arhiva Muscan.

7. Traeger, Paul: *Die Deutschen in der Dobrudscha*. Univ.  
Nachdruck des 1922 erschienenen Werks „Die Deutschen in der  
Dobrudscha” aus der Reihe” Schriften des Dt. Auslandsinstituts  
Stuttgart” (Kunsthistorische Reihe, Bd. 6) Hrsg. V.H.Hahn.  
Göppingen 1982.

8. [www.dobrudscha.eu](http://www.dobrudscha.eu)

# УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА ПІВНІЧНОЇ ДОБРУДЖІ ЯК ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН<sup>1</sup>

*В'ячеслав КУШНІР (Україна)*

Традиційна культура української громади в Північній Добруджі розглядається як один із варіантів її розвитку за межами етнічної території. Основою варіативного комплексу є україномовна звичаєво-обрядова практика, пісенний фольклор. Інші сегменти життєдіяльності суттєво трансформовані внаслідок міжкультурних комунікацій.

Ключові слова: українці, Північна Добруджа, етнокультурна варіативність, дельта Дунаю.

Всім відомо, що українці проживають у багатьох країнах світу, у тому числі і в Румунії. Численні українські діаспори утворювалися в різні часи, з різних причин і за різних умов. За кордоном українці стали громадянами інших країн, але історію і культуру свого народу намагаються знати, а українську ідентичність не втрачати. У даній статті зосереджена увага на особливостях культури української громади, які сформувались в процесі її розвитку в Північній Добруджі.

Незважаючи на свою більшість, ніж двохсотлітню історію, наявність кількох змістовних публікацій відомого українського етнографа Хведора Вовка, написаних ним у 80-х роках ХІХ століття, низку публікацій з початку ХХІ століття

---

<sup>1</sup> Comunitatea ucraineană din Dobrogea de nord ca fenomen etnocultural, autor Viaceslav Kuşnir, Ucraina

в Україні і в Румунії, нам ще мало відомо особливо про культуру українців Північної Добруджі.

Північну Добруджу українці знали давно. Епізодичні відвідування, зокрема запорожцями Нижнього Подунав'я, були регулярними. Спробу заселення району українськими козаками можна пов'язувати з Іваном Мазепою і його соратниками на початку XVIII століття. Та насправді процес масового переселення за Дунай розпочався після знищення Катериною II у 1775 році Запорізької Січі.

Козаки прагли зберегти право на життя за січовими традиціями і порозумілися з турецьким султаном. За службу Порті отримали дозвіл на оселення, організацію свого військового, адміністративно-побутового устрою, вигідні матеріальні заохочення, мали право на володіння землею. Саме привілеї у земельному питанні викликали інтерес в українського селянства, наслідком якого став масовий переселенський рух. На кінець XVIII – початок XIX ст. українська діаспора у Північній Добруджі сформувалась. У 1813 році козаки заснували у Верхньому Дунавці Січ, що отримала назву «Дунавецька Січ», яка відігравала важливу роль у розвитку української громади, збереженні української ідентичності[4, с.183-189; 6, с.39-45].

Як і будь-яка діаспора, українська також структурована, має свою динаміку розвитку. Однак, північно-добруджанська, на відміну від інших, особлива своєю організацією. На початковому етапі громада складалася з двох частин – запорозьких козаків і селян. Перші гарантували безпеку, демократичні принципи самоврядування. Селяни ж були носіями етнічних традицій, традиційної української культури. Завдяки такому органічному поєднанню українська громада була міцною, швидко розвивалась. Виникли десятки українських поселень. В кінці XIX століття в Північній Добруджі нараховувалось 36 сіл з українським населенням, розміщеним переважно у повіті Тульча [15,с. 120-168]. Таке

компактне розселення забезпечувало тривале функціонування насамперед мови і звичаєво-обрядової культури. Разом з тим, українська громада знаходилась серед інших етнічних груп, інтенсивність комунікацій з якими зростала. Міжкультурні інтерференції посилювались, призводили до появи новацій, втрати того, що не відповідало суспільним запитам. Саме поєднання традиційного і інноваційного призвело до утворення етнокультурного феномену, що отримав назву Нижньодунайського варіанту традиційної культури українців регіону [5, с. 310-316; 3.]. Деякі традиції у названому варіанті збереглись, інші зазнали суттєвих трансформацій. Однак сукупно вони підтримували ідентичність української громади у Північній Добруджі.

Кожний із сегментів народної культури відображений в історіографії, емпіричних матеріалах, зібраних під час проведення польових експедицій.

Основою Нижньодунайського варіанту є україномовна календарна і сімейна обрядовість, пісенний фольклор. В кінці ХІХ ст. в Добруджі мало хто не розумів «по-руснацьки». Навіть представники європейської дунайської комісії знали саме українську мову (степові говірки південно-східних степових говорів [10]) бо без неї не могли працювати в Нижньому Подунав'ї [1, с.114]. Різноманітна за жанрами українська народна пісня [13, 14; 8, с.107-114; 9, с.111-114]. Популярними ще в 1950-60 роки в українських селах дельти Дунаю і Північної Добруджі в Румунії були звичаєво-обрядові практики. Серед них виділяються «празники» - храмові свята на честь святого, в ім'я якого в селі ставлено церкву, передріздвяні і Різдвяні свята [1, с. 96-103; 7, с. 295-305]. Найпопулярнішим серед молоді було свято Андрія (Андрія Первозванного – 13 грудня). Справляла Андрія найчастіше молодь – сходилися до хати, де погоджувались прийняти порівняно великий гурт. Це був вечір жартів, ігор, ворожінь. До свята пекли калату

(калиту– К.В.) – корж із діркою в центрі. На відміну від звичайних коржів, до тіста калити додавали цукру і пекли калиту не на черені печі, а у формі. Прив'язавши калиту до одвірка, якщо в хаті не було сволока, розпочинали жартівливе дійство.

Дівчата цього вечора, як і в Україні, робили балабушки. Тісто для них місили на воді, принесеній з Дунаю. Причому, воду дівчата мали нести в роті, і кожна по три рази. Парубки всілякими способами заважали цій справі, намагалися, щоб дівчата якомога більше разів ходили по воду. Для цього напинали мотуззя, щоб дівки, заплутавшись у ньому, падали, смішили дівчат, щоб ті пустили з рота воду. Але балабушки все ж місили й виробляли. До них підкликали собаку і дивилися: чию балабушку проковтне першою, та дівка першою з-поміж гурту і заміж піде.

Балабушки – не єдиний спосіб ворожіння про заміжжя. Щоб дізнатися ким буде суджений, дівчата виходили на вулицю й лічили стовпці в тинах, проказуючи: «молодець», «удовець». На котрому зі стовпців закінчувався рахунок, тим і мав бути майбутній чоловік [1, с. 97-98].

До Різдва, яке розпочиналось із Святого Вечора 6 січня. До нього готували традиційні страви: пекли калачі, варили кутю, терли мак, з сушених фруктів варили узвар.

Дотримувались правил накриття святвечірнього столу. Одне з них вивезене ще з батьківщини: на стіл на покуті класти сіно, вже на нього викладали калачі та все наготоване. У Караормані й Крішані додержувались (і додержуються) звичаю: не сідати до вечері поки не відносили вечері за своїх покійних родичів. До рідні вечерю несли діти, до нанашулів – їхні хрещеники (похресники) [1, с.98].

Колядок співали найрізноманітніших. Колядування тривало цілий тиждень, але перед Новим роком (14 січня) пісні ставали вже віншувальними – на славу і честь господарям, а в переддень Нового року, на щедрий вечір

парубки «водили Меланку». Для цього збирались ватагами, серед яких було по кілька парубків, перебраних у жіноче вбрання. Поперед ватаги ступала Маланка з козаком, за ними йшли всі інші. Коли Маланка з дозволу господарів заходила до хати, бралася «порядкувати», обсипаючи хазяїв та їхніх дітей зерном, не забуваючи (вже на відході) кинути жменю й на подвір'я та в город – щоб пишно росло та рясно родило.

Так ходили від хати до хати.

Зранку в перший день Нового року йшли посівати діти і теж співали щедрівок.

З весняно-літніх свят основним була Пасха. Готуватись до неї починали з четверга: кололи свиней, забивали бичків, пекли паски. Готували й крашанки. Фарбували їх здебільшого в червоний колір, який тут вважають символом крові Ісуса. Робили це переважно у суботу.

Увечері з суботи на неділю близько півночі до церкви сходилося чимало молоді. Парубки зносили дрова, старі човни, очерет тощо і розкладали багаття.

Дорослі йшли до церкви, несучи святити, хто що мав: крашанки, сир запечений з яйцями, бринзу, масло, рибу, паски тощо. Повернувшись додому, вмивалися свяченою водою і сідали розговлятися принесеним з церкви освяченим. По тому до столу подавали суп із м'яса курки чи ягняти. Саме м'яса ягняти, а не вівці. Особливо це стосується тих, хто мав овець у своєму господарстві. Подавали до святкового столу і традиційні українські страви: печеня, голубці.

Молодь на Великдень розважалася, використовуючи традиційні форми дозвілля. Однією з них було катання на гойдалці, що мала назву качеля. Качелі сприймалися як екзотичний вид розваг не лише тому, що влаштовувались нечасто, а й тому що зробити повний оберт на 360<sup>0</sup>, сидячи в кріслі качелі, на той час можна було лише на такому пристрої. Тому охочих до качель не бракувало. Звичайно ж це була



розвага для молоді. Парубки платили і за себе й за дівчат, яких запрошували.

Трійця, хоч її відзначали традиційно (трусили травою долівки, квітчали житла гілками), все ж мала в Дельті певні особливості. Зокрема, був звичай дарувати на Трійцю мисочку і ложку, обов'язково дерев'яну. З порід дерев перевагу надавали вільсі. В суботу ввечері напередодні свята з вільхи ж таки виплітали квітку, яку тримали три дні. Всю зелень на четвертий день з хати виносили.

Достатньо повною збереглась весільна обрядовість [11, с. 125-128; 12, с. 156-160] комплекс весільних обрядів у задунайських українців не відрізняється від традиційного весілля в Україні, та й певні обрядодії, весільні пісні, весільна атрибутика тощо певною мірою вказують на місця їх поширення в Україні. Так, і сьогодні весілля в деяких регіонах України називають «свайба». Спільні назви мають весільні посади (молодий, молода, свати, нанашки, бояри, дружби, дружки) і весільна атрибутика (коровай, лежінь, калач, шишка, гільце тощо). Чимало подібного до весільної обрядовості українців Північної Добруджі знаходимо насамперед на теренах Поділля, півдня України, Середнього Подніпров'я. Наведемо кілька таких відповідностей. Зокрема, обрядове очищення вогнем, через який переступали молоді перед тим, як зайти до хати, зафіксовано на Черкащині, Київщині, Волині, Полтавщині, Поділлі, Підляшші, на Херсонщині та Одещині.

Обряд ламання весільного калача поширений на Поділлі, зокрема в південно-східній його частині.

Звичай демонстрації незайманості молодої, хоч і дещо трансформований у задунайців, характерний для Поділля, Полісся, центральних регіонів України.

Майже аналогічними є деякі весільні обрядові пісні Нижнього Дунавця і центральних районів України. Ознакою архаїчності коровайного обряду є й те, що коровай готували

лише родичі молодого чи молоді. Збереглося це і в Україні в Хмельницькій, Волинській та Львівській областях. Таких прикладів можна навести ще не один.

Мало чим відрізняються від традиційно українських і місцеві обряди хрещення дітей та справляння хрестин. Вживані українцями Північної Добруджі обрядодії аналогічні тим, яких дотримувались і в Україні. Насамперед стосується того, що сягає ще дохристиянських часів. Сюди ж належить атрибутика родильної обрядовості (крижмо, калачі, калина, трави і предмети обряду до купелю тощо); назви, зміст і значення обрядодій, пов'язаних з доглядом новонародженого.

Збереглись в українських селах Нижнього Подунав'я і методи народної медицини. Це – замовляння від різних хвороб, звернення до небесних світил з проханням про здоров'я. У всіх випадках замовляння чи прохання мали форму рифмованих звернень, складених українською мовою [1, с. 111-113].

Крім календарної і сімейної обрядовості залишилось традиційним у своїй основі хліборобство. Селяни в степу вирощували потрібну кількість зерна на «піднятій» цілині принаймні у перші роки після її обробки, застосовували схеми сівобігу зернових, засіваючи поле, наприклад впродовж кількох років, різними сортами пшениці.

Деякі знаряддя оранки, розпушування ґрунту перед сівбою виявились неефективними. До таких слід віднести соху, архаїчне дерев'яне рало, якими на той час ще користувались, наприклад, в лісостеповій зоні України.

Зернові культури збирали косою і серпом, але у порубіжжі степу і лісостепу України обмолочували здебільшого ціпом, тоді як на півдні степу, в українському Буджаку, в українських селах Нижнього Подунав'я користувались гарманкою – кам'яним ребристим катком. Українці в Південній Добруджі сприйняли місцеву традицію збору врожаю, обмолочування і переробки зерна, керуючись

практичною доцільністю (менше фізичних зусиль, скорочення терміну жнив).

На відміну від рівнинної місцевості, в дельті Дунаю важливу роль відіграло городництво. На порівняно невеликих площах вирощували необхідні для харчування продукти, підтримки традиційної кухні, її урізноманітнення.

Кардинальних змін, на відміну від хліборобства, зазнало традиційне вівчарство. У степу воно набуває особливої ваги як важливе джерело наповнення харчового раціону.

Власну традицію вівчарства українці адаптували до степових умов, запозичивши все необхідне для створення оптимальної моделі. З другої половини XIX ст. українці використовували дві моделі вівчарства – відгінну і приселищну чи придомну. Особливі форми розвитку тваринництва використовували в дельті Дунаю. Без догляду більшу частину року в плавнях перебувала велика рогата худоба. Чимала кількість домашніх тварин (вівці, кози, корови, коні, свині) більшу частину року ходила плавнями самопаски. Такій формі утримання худоби сприяла ізоляваність сіл, брак суходольних сполучень [1, с. 34].

Варіативна особливість культури українців Північної Добруджі проявляється в технологіях підготовки сировини і ткання, орнаментиці ткацьких виробів. Так українці опанували технологію виготовлення ниток із шовку у домашніх умовах і використовували їх у ткацтві. Види килимової продукції, номенклатура назв залишається традиційною українською, за винятком запозичених виробів з відповідними назвами.

Однак у багатьох виробих проблематично виокремити компоненти традиційної української орнаментики. Натомість з'явилося чимало запозичених мотивів. Полікультурне середовище виявилось дієвим чинником формування специфіки ткацьких виробів, орнаментики зокрема. В

орнаментиці рушників, килимів українців Буджака є мотиви, які відсутні, наприклад, у лісостеповому порубіжжі. Лише в дельті Дунаю на рушниках домінує специфічний мотив «яблуко», «квітка» [2, с. 282-289].

Виразна трансформація і будівельних традицій, хоча українці прагли зберегти звичні для себе побутові умови. Всіх, хто вивчав побут українців Добруджі, вражала, насамперед, етнічна виразність поселень: зовні вони нічим не відрізнялися від сіл в Україні (Наприклад, Лупулеску (Волков). Русские колонии в Добрудже) Не менш дивувало й те, що, хоч каменю довкола було достатньо, українці, як і вдома, ставили хати з традиційних для України матеріалів.

Для жител українців властиве традиційне розпланування, розподіл площі, назви кімнат. Як і в Україні, на подвір'ї мало не кожного добруджанського українця стоїть літня кухня. Їх у Верхньому Дунавці називають кабицями – від назви пічки, на якій варять їсти. Поруч із хатою – господарські приміщення із звичайними для нас назвами – хлів, сарай тощо.

Українці намагалися дотримуватися традицій. Сучасні житла в українських селах Дельти теж будують із застосуванням дерева, очерету, глини. Хоч такі самі матеріали і подібну до української техніку будівництва застосовують і інші народи регіону, для жител українців властиве традиційне розпланування, розподіл площі, назви кімнат.

За можливості будували традиційну для українців верхову хату з трьох приміщень і двосхилим чи чотирьохсхилим дахом, але використовували технології здебільшого традиційні для нової місцевості, з доступних і дешевих матеріалів.

Якщо оцінювати ситуацію що склалася з точки зору сучасного стану ідентичності українців, то можна констатувати, що вона роздвоєна. Все більше українців

ідентифікують себе не за мовною і етнокультурною ознакою, а за місцем народження і проживання, однак історична пам'ять, деякі елементи культури ще діють як ідентифікуючі чинники однак з тенденцією послаблення і перспективою повного зникнення.

Таким чином, українці в Північній Добруджі зберегли свою ідентичність, насамперед завдяки функціонуванню рідної мови і дотримання звичаєво-обрядових практик. Разом з тим, непростий шлях адаптації до нового природно-географічного середовища, освоєння нових знань і досвіду ведення насамперед господарства, у тому числі ремесел і промислів, спонукали до активних комунікацій з етнічними групами регіону, насамперед з румунами. Засвоєні запозичення особливо у ткацтві, системі харчування у поєднанні з власними традиціями призвели до утворення особливого Нижньодунайського варіанту в традиційній культурі українців. Цей етнокультурний феномен ілюструє результати міжкультурних інтерференцій, у даному випадку насамперед українсько-румунських, вказує на необхідність дослідження практик плідної взаємодії у минулому, актуальність яких не зменшується в сучасних умовах.

## ЛІТЕРАТУРА

Кушнір В.Г. Українці за Дунаєм.- Одеса, 2002.-С.114.

Кушнір В.Г. Рушники українців Нижнього Подунав'я: традиції і іновачії // Краєзнавство. - №2.-2011.- с.282-289.

Кушнір В.Г. Господарсько-побутова адаптація українців південно-західного степу і Нижнього Подунав'я.- Одеса, 2012.- 192 с.

Кушнір В.Г. Дунавецька Січ як чинник консолідації українців Північної Добруджі // Українське пограниччя: варіативність традиційної культури/Одеські етнографічні читання.- Одеса-Тулча.- 2018.- с.183-189.

Кушнір В.Г. Нижньодунайський варіант традиційної культури українців // Іван Франко і Буковина: Матеріали Міжнародної науково-

практичної конференції «Іван Франко і Буковина». Чернівці, 23 вересня 2006 р.-Чернівці: Прут, 2006.-С.310-316.

Кушнір В.Г. Роль міграційного фактора в історії Задунайської Січі і громади Північної Добруджі // Danubian cossacks – origins and cohabitation in Northern Dobrudja.-Tulcea, 2019.-р.39-45.

Кушнір В.Г., Петрова Н.О. Носили ми вечерю...// Записки історичного факультету.- Вип.26.- Одеса, 2015.-С.295-305.

Леснікова Г.В. регіональні особливості балад українців Північної Добруджі // Народна творчість та етнографія.- 2008.- с.111-114.

Леснікова Г.В. Родинно-побутовий фольклор українців Добруджі // Записки історичного факультету.- Вип.17.- С.107-114.; інші.

Павлюк М., І.Робчук. Українські говори в Румунії. Діалектичні тексти.- Едмонтон – Львів – Нью-Йорк – Торонто, 2003.- 784 с.

Петрова Н.О. Українці Добруджі: до питання структури та варіативності передвесільного циклу обрядів // Видатні науковці Чернівецького університету. Р.Ф.Кайндль. Матеріали V Міжнародної наукової конференції «Кайндлівські читання», 16-17 травня 2008 р. Частина 1.- Чернівці: Видавництво «Прут», 2008.- С.125-128.

Петрова Н.О. Особливості весілля українців Добруджі //Актуальні питання суспільно-гуманітарних наук та історії медицини: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції.- (м.Чернівці, 11-12 жовтня 2018 р.).- Чернівці, 2018.- С.156-160.

Ріцько В. Ой, Дунаю, Дунаю.- Бухарест, 1980.- 128 с.

Ріцько В. Їхав козак за Дунай.- Бухарест, 205.- 386 с.

Ріцько В. Українці в Добруджі.- Бухарест, 2014.- С.120-168.

# **Armonizarea relațiilor interetnice ca factor de stabilitate la frontiere: studiu de caz Bucovina**

*Dr. Serhii HAKMAN*

***Abstract:** Ensuring rights of persons who belong to national minorities and harmonization of interethnic relations is extremely important both in the context of general human rights and in the context of relations between neighbouring countries. Rather perspective novelty is the attempt to solve these problems at multilateral basis. The country of the minority origin, when willing to assist in ensuring rights of this ethnic group in another country can realize its aim by concluding a mutual treaty with the country of living, foreseeing in it necessary mutual powers and responsibilities. Topicality, scientific and social necessity of this topic research in the context of Ukraine-Moldova-Romania relations is explained by the following obstacles: 1) living in the territory of Ukraine of Romanian-speaking population, and Ukrainians in Republic of Moldova and Romania; 2) aspiration of separate political powers, despite signing intergovernmental political agreements, to agitate public opinion by raising the issue about the discrimination of national minorities in neighbouring countries and territorial claims; 3) the necessity of establishing tolerant, weighed good-neighbourly relations between neighbouring countries for support and strengthening stable relations in this region and European continent in general; 4) availability of few Euroregions which are real ethnoregions at the same time, which include frontier territories of these countries.*

*With the aim of the further harmonization of Ukraine-Romania relations, including in the sphere of ethnopolitics in interethnic relations, to our mind, it is necessary to:*

*Keywords: euroregion, ethnic region, interethnic relations, ethnic policy, stereotype of ethnic nation and ethnic region*

### **Introducere în problematică**

Perioada transformărilor social-politice în țările din Europa Centrală și de Sud-Est, inclusiv în Ucraina și România, a fost însoțită de apariția unui nou fenomen: atragerea la comunicarea internațională, pe lângă structurile de stat, și a instituțiilor societății civile, a instituțiilor de învățământ și de cercetare, a mass-media și, în genere, a oamenilor simpli. Relațiile dintre statele acestei regiunii la finele secolului XX și începutul secolului XXI nu pot fi prezentate ca fiind în exclusivitate oficiale, diplomatice, deși ultimele au determinat substanțial și continuă să influențeze asupra contactelor la alte niveluri. Să menționăm faptul, că așa-numitele „relații societale” depind mai mult de voința și entuziasmul cetățenilor decât de scopurile strategice ale statului. Totodată, contactele umane și societale s-au complicat în această perioadă prin factori noi: starea de ansamblu a relațiilor bilaterale dintre țări, dezvoltarea internă a statelor, orientarea politicii lor externe, noi concepții asupra societăților.

În ultimul deceniu au apărut noi forme de relații dintre oamenii și comunitățile din Ucraina și România, ele, la rândul lor, fiind determinate și de așa factori, precum stereotipuri istorice și moderne ale percepției reciproce, existența unor interese comune, gradul de dezvoltare a instituțiilor societății civile, potențial cointeresate să coopereze cu parteneri din statele vecine, forme de sprijin al acestui proces din partea statelor naționale sau a unor organizații internaționale.

Deoarece în lumea de astăzi nu există practic țări și regiuni omogene din punct de vedere etnic, problema reglementării dezvoltării etno-naționale, elaborării modelelor optime de



dezvoltare a interacțiunii interetnice, de prevenire a situațiilor de conflict este actuală pentru mai multe regiuni și țări din lume. Relația dintre diferitele națiuni și grupuri etnice este una dintre cele mai dinamice și, uneori, cele mai dramatice pagini ale istoriei europene. Lupta pentru independența națională și libertatea politică adeseori se transformau în intenția de a dobândi și a consolida hegemonia unei națiuni asupra altora, și realizarea libertății pentru unele popoare uneori se transforma în sclavie pentru alții.

Printre cele mai importante caracteristici ale dezvoltării umane la începutul secolului XXI sunt două tendințe, în mare măsură contradictorii, care sunt legate, pe de o parte de globalizare și integrare, iar pe de altă parte – de diferențiere culturală, regionalizare și identitatea etnică. Gradul înalt de interferență a acestor procese a creat un nou concept al socioumanisticii – ”globolocalism”. Transformarea sub influența globalizării a închipuirilor tradiționale despre popoarele mici, mișcările locale, familie, minoritățile etnice definesc direcțiile politicii practice a țării, care ar trebui să ia în calcul nu numai tendințele globale, dar și specificul local<sup>1</sup>.

În contextul acestor procese devine extrem de importantă și armonizarea relațiilor interetnice, și etno-etative, și asigurarea drepturilor persoanelor care aparțin diferitor grupuri etnice. Totodată trebuie să remarcăm faptul, că etnopolitica în zonele de frontieră influențează esențial nu numai asupra relațiilor din interiorul țării, ci și asupra relațiilor cu țările vecine.

Studierii problemei relațiilor interetnice și a etnopoliticii, inclusiv la nivel regional, și-au consacrat lucrările sale următorii cercetători din Ucraina: Ihor Burkut, Yaroslav Hrytsak, Volodymyr Yevtuh, Gheorgiy Kasyanov, Olga Kryvytska, Anatoliy Kruhlov, Ivan Kuras, Ivan Manolatiy, Myhaylo

---

<sup>1</sup> Курас І. Державна етнонаціональна політика в умовах становлення відкритого суспільства // Етнополітологія в Україні. Становлення. Що далі? Збірник. – Київ: ІПіЕНД, 2002. – С. 3-4.

Stepyko, Volodymyr Troshchynskyy, Volodymyr Fisanov, cercetătorii din țările vecine Valeriu Moșniaga, Veaceslav Stepanov, Florin Pintesku, Ștefan Purici ș. a. Cu toate acestea, există în continuare o necesitate de analiză a procesului formării etno-politicii actuale la nivel regional și impactul acesteia asupra proceselor etnice și politice în zonele limitrofe. Acesta este obiectivul principal al articolului, alegând ca obiect de cercetare studierea relațiilor interetnice din Euroregiunea ”Prutul de Sus”, în special în Bucovina (atât în nordul ei ucrainean cât și în sudul ei românesc), care este o zonă multi-etnică și cu un îndelungat trecut istoric destul de complicat, când aceste meleaguri intrau în componența diferitor provincii și state. Într-o măsură mai mare, desigur, analiza se aplică la regiunea Cernăuți, nu numai din cauza disponibilității mai mari de materiale, dar și pentru că această zonă după 1991 a simțit impactul formării etno-politicii unui nou stat suveran, inclusiv la nivel regional.

Fenomene și procese privind armonizarea relațiilor interetnice

Bucovina este una dintre acele zone din Europa, care au format propria lor tradiție a relațiilor inter-etnice, care a primit denumirea de ”fenomenul de toleranță Bucovina”. Timp de secole acest meleag a fost multi-etnic, iar relațiile dintre diferite grupuri etnice s-au bazat pe un respect reciproc și s-au caracterizat ca relații de stabilitate. Spre excepție de scurtele perioade din istorie, legate de războaie, inclusiv de cele două războaie mondiale și de perioada totalitarismului, relațiile dintre comunitățile etnice din această zonă sunt considerate de către cercetători ca exemplu<sup>2</sup>.

Asupra nivelului multi-etnic și multicultural al Bucovinei a influențat în mare măsură destinul ei dramatic. Teritoriul

---

<sup>2</sup> Буркут І. Г., Ярмистий М.В. Динаміка міжетнічних відносин в Чернівецькій області на сучасному етапі (за матеріалами соціологічних опитувань та періодичної преси 2002-2003 років) // Буковинський журнал. – 2004. – № 1. – С. 87-95.

Bucovinei, în întregime, sau unele segmente ale ei, pe parcursul istoriei a fost parte componentă a mai multor state. Și totuși, cel mai dramatic destin Bucovina l-a avut în secolul XX. Numai partea ei de nord în timpul secolului trecut de câteva ori și-a schimbat apartenența statală. Nu întâmplător cercetătorul ucrainean Volodymyr Fisanov a numit acest meleag drept ”un punct geopolitic rătăcitor”<sup>3</sup>.

Cercetătorul ucrainean Ihor Burkut confirmă faptul, că între relațiile interetnice din regiune pentru o perioadă destul de lungă a istoriei au dominat factorii pozitivi. Strămoși ai românilor și slavilor din zonă erau ortodocși, de aceea între ei nu existau conflicte de gen interconfesional, care adesea provoacă, la rândul lor, conflicte etnonaționale<sup>4</sup>. Toleranța bucovineană se baza, de asemenea, și pe lipsa de concurență dintre cele mai mari grupuri etnice, deoarece în perioada medievală etnia juca un rol mai puțin important, în comparație, de exemplu, cu principiile unei religii comune, iar cele mai mari grupuri etnice (grupul român și cel slav) aparțineau aceleiași religii, de aceea nivelul potențialilor conflicte era scăzut semnificativ.

Foarte apropiat și similar a fost modul de producție. Un impact asupra modului pașnic de interacțiune a fost determinat de interdependența economică. Chiar și competitivitatea în Bucovina a devenit un teren de înțelegere. Populația Bucovinei a fost într-un

---

<sup>3</sup> Фисанов В. Проблема безопасности в условиях подвижных геополитических точек: случай с Буковиной // Пограничные районы на постсоветском пространстве: нетрадиционные аспекты безопасности. Материалы семинара (Черновцы, октябрь 1996 г.). – К.: Феникс, 1997. – С. 88.

<sup>4</sup> Burkut I. Regionalni tradicii mijetnitschnogo spilkuвання i perspektivi podolannya negativnih etnostereotipiv // Etnični vzajemini na teritoriji Svoregionu “Verhniy Prut”: materijali Mijnarodnoy naukovoy konferenції / Bukovinskiy politologičnij centr ta Karintijiskij institut naćionalnih menštin. Pid red. A.Kruglašova, K.Andervalda, G.Valentina. – Černivci: Bukrek, 2004. – С. 333.

contact permanent la diferite niveluri, deoarece, după cum se știe, relații mai complexe o au persoanele și grupurile de oameni care contactează mai rar. Totodată acest meleag se caracteriza și prin bilingvism sau chiar polilingvism. Deși miturile susțin teza, că orice țăran din Bucovina vorbea mai multe limbi, trebuie să recunoaștem că, desigur – la un nivel destul de slab (sau dețineau de un anumit vocabular necesar pentru a aborda problemele urgente din viață).

Cercetătoarea ucraineană Olga Kryvytska recunoscând factorii de toleranță și identitate națională prin specificul regional, menționează faptul că ucrainenii locuiau pe pământurile care intrau în componența altor state, fapt care a format o toleranță ca una dintre principalele lor caracteristici, devenind totodată, în condițiile lipsei statalității proprii, un element de autoapărare<sup>5</sup>. După opinia altui cercetător ucrainean, Ivan Manolatii, o constatare semnificativă a cercetătoarei este afirmarea că toleranța interetnică s-a născut deasemenea sub influența faptului, că pentru ucrainenii pământul a fost cea mai importantă valoare, completând de asemenea că și lupta comunităților etnice din vestul Ucrainei pentru resursele limitate (terenuri) tot era percepută de ei ca cea mai importantă<sup>6</sup>. Suntem de acord cu autorul, completând, în același timp, ca și românii în timpul formării ”toleranței Bucovinene”, de asemenea au locuit în mare măsură în afara statului lor etnic. Toleranța tradițională a regiunii a solicitat elaborarea unui astfel de model de coexistență, care permitea soluționarea problemelor inevitabile prin metode acceptabile pentru toate părțile dialogului.

---

<sup>5</sup> Кривицька О. Чинники національної толерантності та ідентичності: регіональна специфікація / Олена Кривицька // Наукові записки / Збірник. – Вип. 33. – К. ІПіЕНД, 2007. – С. 74.

<sup>6</sup> Манолатій І. С. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867-1914 рр. Монографія [Текст] / Іван Манолатій. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – С. 56.

La un moment dat Bucovina era considerată ca model de comunicare interetnică atât în Imperiul Austro-Ungar, cât și în Regatul României, și în Uniunea Sovietică, din care făcea parte acest meleag (sau în întregime sau parțial) la diferite atape ale istoriei sale. Așa este considerată ea și acum, fiind o parte componentă a Ucrainei (partea ei de nord) și a României (partea ei de sud). Nu întâmplător Institute (centre) pentru studierea fenomenului Bucovinei sunt organizate și în Ucraina, și în România, și în Germania și în Austria. Fenomenul "bucovinismului" a fost cercetat de experți din diferite țări, care au ajuns la concluzia, că acest fenomen a fost cauzat de condițiile locale, pur bucovinene. O astfel de toleranță și înțelegere, completată cu conștiința polietnică puteau să existe doar într-un sistem social-politic stabil. Prin urmare, această toleranță a fost formată într-o perioadă în care stabilitatea regiunii era asigurată de monarhia habsburgică, în care Bucovina, după încorporare, aproape un secol și jumătate a trăit în stare de pace<sup>7</sup>.

Bucovina istorică este, de asemenea, regiune multi-etnică, cu propriile sale caracteristici, origini istorice de formare a problemelor etno-naționale, care poate fi considerată și ca *etnoregiune*, definiția căreia a fost propusă de cercetătorul ucrainean Petro Nadolișni. Conform acestei definiții etnoregiunea este "un anumit teritoriu, care în conformitate cu toate elementele etnice legate între ele, cu caracteristicile intensității proceselor etnice se deosebește de alte zone și poate fi considerat ca un obiect separat (independent) al etnopoliticii de stat". Deci, conform opiniei cercetătorului "aceasta este un spațiu de expresie concentrată a factorilor etnici. Totodată acest hiatus (salt, decalaj într-un număr de particularități) etnoregional este determinat de gradul de intensitate a proceselor interetnice și etnopolitice pe baza

---

<sup>7</sup> Буркут І. Г., Ярмистий М.В. Динаміка міжетнічних відносин в Чернівецькій області на сучасному етапі (за матеріалами соціологічних опитувань та періодичної преси 2002-2003 років) // Буковинський журнал. – 2004. – № 1. – С. 87-88.

unor indicatori informali și calitativi, care includ nivelul de autoorganizare etnică și mobilizare etno-culturală, precum și etno-politică, comportamentul demografic al comunităților etnice, gradul de toleranță interetnică etc<sup>8</sup>.

Într-adevăr, Europa de astăzi poate fi caracterizată nu numai prin diversitatea ei etnică și culturală, dar și de asemenea prin multe frontiere, care separă regiuni, grupuri etnice și alte identități comune. Bucovina istorică este o astfel de zonă care, asemănător cu alte teritorii similare din Europa, are în componența sa grupuri etnice, care au dincolo de frontieră "patria istorică", în care cea mai mare parte a etniei este în calitate de națiune titulară<sup>9</sup>.

Comun pentru aceste subiecte este și faptul că aici locuiesc compact minoritățile etnice, care nu sunt diasporă ci populație autohtonă. În unele zone acestea formează un masiv etnic unic pe ambele părți ale frontierei: pe de o parte a frontierei – ca națiune titulară, pe de altă parte – ca o minoritate. Deci, putem presupune că etnoregiunile pot să iasă din cadrul teritoriului unui stat, cum ar fi în acest caz, atunci când vine vorba de teritoriul Bucovinei istorice, părțile căreia în prezent intră în componența diferitor state.

Totodată, în partea de nord a Bucovinei, în partea de nord și de sud a Basarabiei, precum și, într-o mare măsură, în Republica Moldova continuă procesul complex și destul de dureros al autoidentității etnice și culturale și, totodată, al divizării etnice. Menționăm faptul că în Ucraina populația românofonă este destul de numeroasă și dacă calculăm împreună persoanele, care la

---

<sup>8</sup> Надолішній П. Розбудова нової системи врядування в Україні: етнонаціональний аспект. (Теоретико-методологічний аналіз): Монографія. – Київ – Одеса: Вид-во УАДУ – Астропрінт, 1999. – С. 149-150.

<sup>9</sup> Мошняга В. Молдово-румыно-украинские еврорегионы: реальность и ожидания // Региони Східної Європи: інтеграційні очікування та конфронтаційні небезпеки. Матеріали Міжнародної наукової конференції, Чернівці, 18-19 вересня 2000. – Чернівці: БУКРЕК, 2000. – С. 160.

recensământul populației s-au identificat ca români și pe cei care s-au identificat drept moldoveni, vom avea o cifră de aproape 410 mii, care întrece numeric considerabil numărul belarușilor, care ocupă locul al treilea după ucraineni și rusi<sup>10</sup>. Vorbind despre acest proces de autoidentificare, menționăm faptul că având aceeași limbă literară, aceiași clasici literari, tradiții comune, datorită modificărilor geopolitice complexe din secolele XVIII, XIX și XX, ei s-au dezvoltat în diferite spații geopolitice, care au influențat în mod semnificativ asupra identificării lor ulterioare.

Merită să ne amintim de opinia Olgăi Krîvîțka, pentru care diferențierea și identitatea națională și etnică este o realitate socială, dar una care nu rămâne constantă, deoarece sentimentele naționale care unesc oamenii în anumite grupuri sunt ambivalente. În contextul identificării etnice post-sovietice intensitatea acestor sentimente pe de o parte, în mare măsură depind de politică, gradul de deschidere în raport cu alte popoare, iar din altă parte – de gradul de concentrare a atenției asupra propriilor probleme și a căutării unui inamic extern, care ar fi responsabil pentru toate problemele unei anumite comunități sociale<sup>11</sup>.

Cu toate acestea, un punct important în diferențierea conceptelor de "etnie" și "națiune", conform academicianului ucrainean Volodymyr Yevtuh, este faptul că etnia poate exista atât compact (în cadrul aceluiași teritoriu), cât și dispers, împrăștiat în diferite zone, menționând într-o perioadă destul de lungă de timp principalele sale caracteristici calitative. În ceea ce privește conceptul de "națiune", în contextul ei etnic, de obicei ea este interpretată ca o comunitate umană, care se bazează pe caracteristici culturale, psihologice etc. și pentru care este obligatorie o conștiință comună, în centrul cărei se găsește originea

---

<sup>10</sup> Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. (За даними Держкомстату України).

<sup>11</sup> Кривицька О. Конфліктність пострадянської етнічної ідентифікації / Олена Кривицька // Політичний менеджмент. – 2003. – № 3. – С. 43.

comună. În această comunitate una dintre caracteristicile principale ale ei este existența în același teritoriu, adică teritoriul comun poartă rolul celui mai principal atribut existent<sup>12</sup>. Deci, pentru constituirea unei națiuni nu este suficient sentimentul de comunitate etnică. Conform teoriei lui Friedrich Hekmann, ”națiunea este un grup etnic care are o conștiință politică comună, iar pe plan politic este organizat în formă de stat național”<sup>13</sup>. Volodymyr Yevtuh chiar sugerează că noțiunea de ”etnie” este mult mai largă decât noțiunea de ”națiune” nu numai în conformitate cu paradigma semantică. Aceasta nu include în mod automat conceptul de ”națiune”, chiar după oportunitățile de acoperire a tuturor comunităților umane, deoarece nu toate grupurile etnice, care constituie temelia națiunii, devin aceasta [națiune. – n.a.]<sup>14</sup>. În contextul autoidentificării românilor și moldovenilor se poate presupune, de asemenea, că în anumite condiții ei ar putea forma două națiuni politice pe baza unei etnii comune.

Unul dintre factorii, care influențează esențial asupra acestei situații este procesul de identificare și diferențiere dintre români și moldoveni, care este în curs de desfășurare. Drept dovadă a continuării acestui proces pot servi schimbările dinamice în balanța dintre numărul de români și moldoveni. Astfel, comparând datele recensământului din 2001 cu cele a recensământului din 1989 se poate observa că în Ucraina numărul de persoane care se consideră români a crescut, reprezentând în comparație cu 1989 112%, iar cei care se consideră moldoveni – a scăzut, reprezentând respectiv 79,7%. Deosebit de remarcantă această dinamică se

---

<sup>12</sup> Євтух В. До проблеми визначення поняття “етнічна меншина” // Етнічні меншини Східної та Центральної Європи: компаративний аналіз становища та перспектив розвитку. – Київ: ІНТЕЛ, 1994. – С. 14-29.

<sup>13</sup> Heckmann F. Etnische Minderheiten, Volk und Nation. Sociologie inter-ethnischer Beziehungen. – Stuttgart, 1992. – S. 57.

<sup>14</sup> Євтух В. До проблеми визначення поняття “етнічна меншина”. – С. 17-18.



observă în regiunea Cernăuți, unde în comparație cu 1989, românii constituie 114,2%, iar moldovenii – respectiv 79,5%<sup>15</sup>. Cercetătorii din România și reprezentanții elitei etnice românești din Ucraina consideră că structurile guvernamentale ucrainene ar trebui să găsească o formă adecvată de recunoaștere oficială a identității etnice, lingvistice, culturale și religioase a românilor și moldovenilor, invocând și faptul că în perioada 1991 – 2001 au fost semnate o serie de documente în care a fost recunoscută identitatea acestor două grupuri de către oficialitățile României și a Republicii Moldova. De exemplu, în Acordul interguvernamental privind cooperarea în domeniul educației, științei și culturii din 20 martie 1993 putem găsi o referință la identitatea românească/moldovenească (art. 2, 14)<sup>16</sup>. În opinia lor, recunoașterea oficială teoretică și practică a identității etnice a moldovenilor și a românilor ar fi, de asemenea, în concordanță cu prevederile paragrafului ”b” al articolului 1 al Recomandării 1201 (1993) a Consiliului Europei<sup>17</sup>, care în acordul de bază ucraineano-român părțile s-au angajat de a le realiza. Autor parțial este de acord cu acest concept, cu condiția că va fi recunoscută identitatea acestor grupuri, dar nu lipsa dreptului la existență a unuia dintre ele, nu se vor face încercări de contrapunere unui grup altuia.

---

<sup>15</sup> Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. (За даними Держкомстату України); Popescu I., Ungureanu C. Români din Ucraina: între trecut și viitor. Vol. 1. Români din Regiunea Cernăuți (Studiu etnodemografic și sociolingvistic). – Oradea: Primus, 2009. – P. 272.

<sup>16</sup> Патраш Е. Вопрос защиты прав национальных меньшинств во взаимоотношениях Украины, Румынии и Республики Молдова // Україна-Румунія-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин: матеріали міжнародної наукової конференції. – Чернівці: Букрек, 2002. – С. 322.

<sup>17</sup> Recomandarea 1201 (1993) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind un protocol adițional la Convenția europeană a drepturilor omului, privind drepturile minorităților naționale // Patraș E. Minoritățile naționale din Ucraina și Republica Moldova: statutul juridic. – Cernăuți: Ed. Alexandru cel Bun, 1999. – P. 256-260.

## **Protecția minorităților etnice în contextul ucraineano-român.**

În contextul problemei minorităților etnice în contextul relațiilor interstatale ucraineano-române o importanță deosebită revine alinierii bazei normativ-juridice naționale pe domeniu la documentele și standardele europene respective. Etno-politica de stat în acest context influențează nu numai asupra organizării de stat și a vieții publice, asupra relațiilor interetnice și etno-etatice din fiecare țară polietnică, dar și asupra relațiilor interstatale și internaționale. Consfințirea constituțională a angajamentelor Ucrainei și României față de ucrainenii și, respectiv, românii din străinătate a devenit punctul de plecare pentru includerea în continuare a unor prevederi respective în acordurile bilaterale. Vom aminti că în art. 12 al Constituției Ucrainei și în art. 7 al Constituției României este prevăzută obligația statului privind consolidarea relațiilor cu reprezentanții etniei respective care locuiesc în străinătate și desfășurarea de activități pentru păstrarea, dezvoltarea și manifestarea identității lor etnice, lingvistice și religioase, cu condiția respectării legislației țării ai cărui cetățeni sunt.

Ucraina și România, ca subiecte ale dreptului internațional și participanți egali la dialogul internațional, au ratificat majoritatea covârșitoare a convențiilor și acordurilor în domeniul protecției drepturilor omului. Printre acestea se numără Declarația Universală a Drepturilor Omului, Pactul Internațional cu privire la drepturile de cetățean și drepturile politice și Protocolul adițional al lui, Declarația sesiunii a 47-a a Adunării Generale a ONU cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice, Actul Final al Consfăturii pentru Securitate și Cooperare în Europa “Cu privire la drepturile omului”, actul Conferinței OSCE de la Copenhaga pentru problemele dimensiunii umane, Recomandările de la Haga privind

drepturile minorităților naționale la învățământ<sup>18</sup>, Recomandările de la Oslo privind drepturile lingvistice ale minorităților naționale<sup>19</sup> și alte documente internaționale. O importanță deosebită în ceea ce privește protecția drepturilor minorităților naționale o reprezintă pentru ambele state semnarea Convenției-cadru privind protecția minorităților naționale<sup>20</sup> și a Cartei Europene a limbilor regionale sau limbilor minorităților (procesul ratificării acesteia din urmă a durat în Ucraina câțiva ani, Carta intrând în vigoare abia în primăvara anului 2003). Potrivit constituțiilor Ucrainei și României, aceste documente internaționale au devenit parte a legislației naționale a celor două state. Prevederile și principiile lor sunt obligatorii pentru organele de stat și instituțiile judiciare, organele din sistemul justiției, precum și pentru funcționarii publici din ambele țări.

În Ucraina procesul perfecționării bazei normativ-juridice referitor la minoritățile naționale continuă. Aceeași tendință are loc și în România. În acest proces este studiată și luată în considerare practica juridică internațională în domeniul drepturilor omului, inclusiv ale persoanelor aparținând minorităților naționale, se ține cont de angajamentele internaționale ale țărilor în domeniul respectiv.

În ceea ce privește *relațiile minorităților cu statele lor de origine*, în România, afară de Constituție, prevederi referitoare la drepturile minorităților naționale cuprind legile privind administrația publică, alegerile organelor locale ale puterii,

---

<sup>18</sup> Гаагські рекомендації щодо прав національних меншин на освіту та пояснювальна записка. – К.: Фундація міжнаціональних відносин, жовтень 1996. – 17 с.

<sup>19</sup> Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин. – К.: Фундація міжнаціональних відносин, лютий 1998. – 36 с.

<sup>20</sup> Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale. În: Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale: mecanismul pentru implementare. Din materialele seminarului internațional, Chișinău, Komrat, Bălți, 9-11 noiembrie 1999. – Chișinău, 2000. – P. 160-171.

învățământul. Statul român asigură fiecărei minorități, inclusiv celei ucrainene, dreptul reprezentării ei în Parlamentul României<sup>21</sup>. Problemele românilor care locuiesc în afara granițelor patriei istorice sunt reglementate de Legea privind susținerea românilor de pretutindeni № 299 din 13.11.2007. După modificările din 8 mai 2013, români sunt declarați ca reprezentanți ai filonului lingvistic român, a identităților lingvistice și culturale cu rădăcini românești, indiferent de toponim, de modul în care acestea sunt numiți (aromâni, armini, moldovlahi, rremâni, basarabeni, bucovineni, cuțovlahi, daco-români, istroromâni, herțeni, macedoromâni ș. a.). Această listă de grupuri de persoane a autorităților române se referă la o singură categorie – ”românii de peste hotare”. Decizia în cauză a fost susținută de reprezentanții tuturor fracțiunilor ale Parlamentului român, în ciuda faptului că Ministerul român de Externe a caracterizat negativ, deoarece modificările stârnesc anumite încordări în relațiile cu țările vecine<sup>22</sup>.

Tratatul cu privire la relațiile de bună vecinătate și cooperare dintre Ucraina și România din 2 iunie 1997 conține, în art. 13, prevederi mai complete, comparativ cu acordurile încheiate anterior de către aceste state cu țări terțe referitoare la protecția reciprocă a minorităților naționale. Vorbește despre acest lucru însuși faptul că art. 13, consacrat chestiunii protecției drepturilor minorităților naționale, cuprinde aproape 1/3 din textul Tratatului. De o importanță deosebită este politica argumentată științific în domeniul relațiilor interetnice atât în cadrul țării, cât și în contextul relațiilor bilaterale. Trebuie de menționat faptul, că în Tratat este clarificat obiectul protecției în relațiile dintre Ucraina

---

<sup>21</sup> Ivan A., Vese V. Minoritățile etnice și securitatea europeană la sfârșitul secolului al XX – lea și începutul secolului al XXI – lea. Studiu de caz România // Relații interetnice: aspecte actuale / FES. – Chișinău, 2002. – P. 36-37; 41.

<sup>22</sup> Citizen journal: Буковинський громадський портал // [http://citizenjournal.info/?id=8855&fb\\_comment\\_id=fbc\\_169948293167298\\_465342\\_169957499833044#f319b27c6ec0d22](http://citizenjournal.info/?id=8855&fb_comment_id=fbc_169948293167298_465342_169957499833044#f319b27c6ec0d22)

și România în domeniul minorităților naționale, fiind incluse prevederi speciale. Conform p. 2 al art. 13 al Tratatului, minoritatea națională ucraineană din România o alcătuiesc cetățeni ai României și, respectiv, minoritatea națională românească din Ucraina — cetățeni ai Ucrainei, indiferent de regiunile în care trăesc și care, conform opțiunii lor libere, aparțin la aceste minorități în virtutea originii etnice, limbii, culturii și religiei lor<sup>23</sup>.

Părțile au convenit asupra creării unei Comisii mixte interguvernamentale ucraineano-române pentru problemele asigurării drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale (p. 13 al art. 13 al Tratatului politic de bază), a cărei sarcină principală este organizarea și elaborarea unui complex de măsuri privind colaborarea dintre cele două țări în domeniul asigurării drepturilor acestei categorii de cetățeni. Părțile naționale în această comisie coordonează activitatea ministerelor, a altor organe centrale și locale ale puterii executive privind asigurarea drepturilor minorității românești în Ucraina și celei ucrainene în România<sup>24</sup>. După părerea noastră, aderarea României la Uniunea Europeană și semnarea de către Ucraina a Acordului de asociere cu UE contribuie și va contribui în viitor nu numai la o armonizare mai consecventă a legislațiilor celor două țări cu standardele europene, ci și la elaborarea unor atitudini comune pentru soluționarea problemelor în acest domeniu, destul de delicat a relațiilor interetnice. Ne putem aștepta la o sporire a rolului Comisiei mixte interguvernamentale ucraineano-române pentru problemele asigurării drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale.

---

<sup>23</sup> Tratat cu privire la relațiile de bună vecinătate și cooperare între Ucraina și România // Tratatutele politice de bază / Ed. îngrijită de V. Farcaș. – București, 2003. – P. 194-195.

<sup>24</sup> Трете засідання Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин // Вісник держкомнацміграції України. – 2002. – № 4. – С. 86.

## Colaborarea transfrontalieră

La nivel regional, în zonele de contact ale celor două țări, unde locuiesc cu precădere etnici români în Ucraina și etnici ucraineni în România, un rol deosebit va căpăta colaborarea transfrontalieră, inclusiv euroregiunile ”Prutul de Sus” și ”Dunărea de Jos”, create la frontierele ucraineano-româno-moldoveneste<sup>25</sup>.

---

<sup>25</sup> Problemei relațiilor interetnice în contextul colaborării transfrontaliere din cele două țări sunt consacrate și următoarele articole științifice ale autorului: 2004 European Union Accession: Implications for Ukraine’s Relations with its Central European Neighbours / EastWest Institute and Institute for Regional and Euro-Integration Studies “EuroRegio Ukraine” [Col. monogr.] / A.Duleba, K.Volchuk, S.Hacman e t.c. – K.: “K.I.S”, 2004. – 332 p.; Гакман С. Межэтнические отношения в Черновицкой области и еврорегион “Верхний Прут” // Minoritățile naționale și relațiile interetnice: tradiția europeană și experiența noilor democrații pentru Moldova. – Iași: USM, 2002, – Vol. 1. – P.120-140. Гакман С. Розвиток міжетнічних взаємин на території Євро регіону “Верхній Прут”: динаміка, реалії та перспективи // Євро регіони: Потенціал міжетнічної гармонізації. Збірка наукових праць. – Чернівці: Букрек, 2004. – С. 180 – 190; Гакман С. Забезпечення прав національних меншин та міжетнічні взаємини у контексті українсько-румунських відносин // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2004. – № 1. – С. 370-376; Гакман С. Інститут евро регіонів і перспективи регулювання міжетнічних відносин на прикордонні // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2004. – № 2. – С. 323-329; Гакман С. Організація освіти національних меншин у поліетнічних регіонах (на прикладі Чернівецької області України та Сучавського повіту Румунії // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2004. – № 3. – С. 458-465; Гакман С. Динаміка етнополітичних процесів у Чернівецькій області в пострадянський період // Bukowina: Tradycje i wspolczesnosc / Red. Z.Kowalski, H.Krasowska, Ju. Makar, W.Strutynski. – Pila – Czerniowce – Suczawa, 2006. – С. 161-169; Гакман С. Транскордонна співпраця органів влади, неурядових організацій та ЗМІ щодо подолання негативних стереотипів взаємного сприйняття // Попередження насильницьких конфліктів у мультикультурних спільнотах і формування культури

Printre domeniile, în care aceste relații sunt destul de intense, pot fi menționate *domeniul învățământului și cel academic*. Chiar până la semnarea Tratatului de bază dintre cele două state din 2 iunie 1997, a fost semnat un Acord de colaborare între Ministerele de Învățământ al Ucrainei și al Educației Naționale al României (25 august 1995). După semnarea Tratatului de bază, a fost încheiat un Protocol-acord în domeniul învățământului între Ucraina, România și Republica Moldova. În baza acestor documente, între ministerele de resort anual se semnează protocoale de colaborare în domeniul învățământului, care prevăd acordarea de burse pe bază reciprocă pentru dobândirea studiilor liceale, universitare și postuniversitare, la doctorantură și stagiere. O atenție deosebită în acest context se acordă problemei studierii aprofundate a limbii ucrainene și, respectiv, limbii române și dobândirii studiilor de către reprezentanții etniei respective. În fiecare an se acordă pe bază de reciprocitate pentru reprezentanții minorităților etnice respective burse de studii în instituții de învățământ de gradele I-II de acreditare, burse de studii universitare în instituții de învățământ

---

миру: зб. наук. Праць / ред.-укл. М.А. Араджионі, І.В. Брунова-Калісецька / Кримське відділення Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України. – К.: ПП «Золоті ворота», 2011. – С. 19-27; Гакман С. Етнорегіон Буковина як модель для об'єднаної Європи // *Culturi și religii on Bucovina istorică: retrospectivă și perspective ale dezvoltării* / ed.: Vasile Grăjdian, Serhii Hakman, Olga Lukбcs. - Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2011. – P. 21-42; Hacman S. Starea relațiilor interetnice on regiunea Cernăuți și perspectivele lor on contextul activității Euroregiunii “Prutul de Sus” // *Relații etnice pe teritoriul euroregiunii “Prutul de Sus”*: Materialele conferinței științifice internaționale / Centrul Politologic Bucovinean și Institutul pentru Minorități Etnice din Carintia. Sub redacția lui Anatoli Kruglașov, Karl Anderwald și Hellwig Valentin. –Cernăuți: Bukrek, 2004. – P. 108-127; Hakman S. Contactele interumane și problema minorităților etnice on contextul colaborării transfrontaliere dintre Ucraina și România // *Regiuni, etnii și identității regionale: Lucrările Simpozionului Internațional de antropologie culturală din 17-19 mai 2006*. – Arad, 2007. – P. 95 – 119.

de gradele III-IV de acreditare, burse de doctorand, burse lunare pentru activitatea științifică pe termene de la 3 până la 9 luni etc.

În ultimul timp au devenit mai variate formele de colaborare, și anume: schimburi de studenți și doctoranzi pentru continuarea studiilor, precum și de profesori pentru activitatea didactică și de cercetare științifică, cercetări comune, inclusiv în cadrul unor programe științifico-didactice internaționale, participarea la lucrările conferințelor științifice, stagierea specialiștilor, desfășurarea de către studenți a practicii științifice și de inițiere în anumite domenii.

Între instituțiile de învățământ din Ucraina și România se stabilesc contacte directe. Cel mai intens și multilateral colaborează Universitatea Națională „Iuri Fedkoviți” din Cernăuți și Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava. Pe teritoriile țărilor vecine studenții lor participă la expediții arheologice, geografice și folclorice comune, se face schimb de literatură științifico-metodică, în bibliotecile partenerilor se desfășoară activități de cercetare științifică etc. O activitate comună destul de amplă o au Universitatea Națională „Iuri Fedkoviți” din Cernăuți și Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Un eveniment deosebit în domeniul învățământului a fost semnarea la 19 februarie 1999 a unui Acord între Cabinetul de Miniștri al Ucrainei și Guvernul României privind recunoașterea reciprocă și echivalarea documentelor de studii, a titlurilor științifice acordate în Ucraina și România, ceea ce oferă posibilitatea angajării în Ucraina a absolvenților instituțiilor de învățământ din România și invers<sup>26</sup>.

Un loc important în colaborarea în sfera umanitară revine contactelor savanților și cercetătorilor din cele două țări. Ele sunt orientate la depășirea consecințelor trecutului, la o înțelegere

---

<sup>26</sup> Acord dintre Cabinetul de Miniștri al Ucrainei și Guvernul României cu privire la recunoașterea reciprocă și echivalarea documentelor despre studii, titlurile științifice eliberate în Ucraina și România din 19 februarie 1999. În Arhiva curentă a Ministerului de Externe al Ucrainei. – în limba ucraineană.



reciprocă mai bună pe calea dialogului și cooperării. Unele aspecte ale relațiilor ucraineano-române în diferite perioade istorice au devenit obiectul unei atenții susținute și interpretări de pe pozițiile căutării unor compromisuri și găsirii celor mai argumentate din punct de vedere științific răspunsuri în timpul discursurilor, comunicărilor, rapoartelor și dezbaterilor cercetătorilor din Ucraina și România la numeroase conferințe seminare, simpozioane științifice, (foarte des trilaterale, inclusiv cu participarea cercetătorilor din Republica Moldova). Anual în Ucraina, România și Republica Moldova se organizează conferințe științifice, simpozioane și seminare cu participarea experților din aceste state.

În contextul relațiilor interpersonale, se realizează măsuri privind *păstrarea tradițiilor culturale* ale minorităților naționale. Pentru aceasta se organizează numeroase activități în localitățile populate compact de reprezentanți ai minorităților naționale. În acest domeniu deosebit de intense au devenit relațiile între regiunea Cernăuți și județul Suceava. Încă în perioada existenței U.R.S.S. și R.S.R., între aceste unități administrativ-teritoriale și centrele lor au fost stabilite relații de înfrățire care, se înțelege, au căpătat un nou imbold în etapa actuală. Colaborarea s-a lărgit și s-a aprofundat având deja la bază relații temeinice de bună vecinătate. Tradițională a devenit semnarea unor acorduri concrete de colaborare între Direcția Regională de Cultură Cernăuți și Inspectoratul Județean pentru Cultură Suceava. Pe baza lor au loc schimburi de colective artistice de amatori și profesioniste, delegații de lucrători ai bibliotecilor și centrelor de creație populară. În regiunea Cernăuți a devenit o bună tradiție marcarea sărbătorilor comunității naționale românești “Limba noastră cea română”, “Mărțișor”, “Florile dalbe”, la care participă colective artistice din România și Republica Moldova.

Deosebit de interesant este Festivalul „Întâlniri bucovinene”, care a luat naștere în 1990 în Polonia și se desfășura în orașele poloneze Jastrow și Pila. Scopul festivalului este

propagarea Bucovinei ca model de conviețuire, de înțelegere reciprocă și colaborare între mai multe etnii, fiecare păstrându-și identitatea sa culturală. Din 1999 Festivalul se desfășoară nu numai în Polonia, ci și la Cernăuți (Ucraina), Câmpulung Moldovenesc (România) și Bonhad (Ungaria), ceea ce îmbogățește cultura bucovineană. Popularizarea lui creează condiții pentru aprofundarea proceselor de integrare în mijlocul bucovinenilor împrăștiați prin toată lumea.

Datorită eforturilor atât a autorităților cât și a instituțiilor societății civile ucrainene și românești, au fost instalate busturi ale lui Taras Șevcenko la Negostina, județul Suceava, precum și la București și Satu Mare. De asemenea bustul scriitoarei ucrainene Olga Kobyleanska la Gura Humorului, în sudul Bucovinei, unde ea s-a născut. În vara anului 2000, în centrul Cernăuțiului a fost instalat un monument Luceafărului poeziei românești Mihai Eminescu. În fața unor școli din satele cu populație preponderent de etnie românească au fost înălțate busturile lui Ștefan cel Mare.

Se înțelege că aderarea României la Uniunea Europeană, deci și a apropierei frontierei UE de Ucraina influențează asupra relațiilor dintre ele. După părerea noastră, România depune și va depune în continuare eforturi pentru a influența asupra relațiilor dintre Uniunea Europeană și Ucraina, reieșind din interesele naționale proprii, și va încerca să participe la formarea politicii estice a UE.

După aderarea la Uniunea Europeană, România a obținut posibilitatea unei dezvoltări social-economice dinamice datorită accesului la marea piață a UE, tehnologiilor avansate și tradițiilor ei manageriale. La nivel regional România poate beneficia de posibilitatea folosirii mijloacelor din fondurile structurale ale UE pentru a lichida decalajele în dezvoltarea teritoriilor. România, este interesată în susținerea relațiilor transfrontaliere cu vecinul lor de la est, mai ales cu scopul sprijinirii economiei unităților administrativ-teritoriale de frontieră.

Aderarea României la UE a mărit posibilitatea de cooperare transfrontalieră în proiectele programurilor Instrumentului european de vecinătate și parteneriat (acestei teme autorul a dedicat câteva lucrări aparte)<sup>27</sup>.

Din păcate, în Ucraina, problema educației minorităților naționale a intrat într-o anumită fază de agravare după adoptarea noii legi privind educația, în special articolul 7, deja cunoscut pentru Europa. Acest articol nu numai că a declanșat un conflict politic intern, dar a provocat și o criză internațională serioasă, ale cărei consecințe le simțim și acum.

Cert este că mai multe țări, inclusiv România, Polonia, Bulgaria, Republica Moldova, Grecia, au făcut rezerve cu privire la prevederile acestui articol al legii. Rusia a profitat și ea de ocazie. Ungaria a luat poziția cea mai dură, Ministrul de Externe a ei declarându-și intenția de a iniția sancțiuni economice și de a revizui Acordul de asociere dintre Ucraina și UE,.

Cert este că, la adoptarea prezentei legi, legislația Ucrainei garantează cetățenilor săi dreptul de a primi educație în limba de stat și limbi regionale sau minoritare la toate nivelurile de învățământ în instituțiile de stat, precum și cele comunale, a căror rețea a fost formată în conformitate cu necesitățile cetățenilor; a fost stabilită procedura de determinare a necesităților cetățenilor în limba de instruire; au fost încurajate sau erau elaborate condiții pentru

---

<sup>27</sup> Hakman S. Regional experience of realization of European Neighbourhood and Partnership Instrument: "Upper Prut" Euroregion // Rolul Euroregiunilor în dezvoltarea durabilă în contextual crizei mondiale. Exemplu: Euroregiunea „Siret-Prut-Nistru” / Coord. I. Talabă, M. Doncean, Ș. Susai, T. Păduraru. – Iași: Ed. Tehnopress, 2012. – Vol. XI. – P. 195 – 202; Hakman S. Ukraine – Republic of Moldova – Romania Cross-Border Cooperation and Regional Experience of European Neighbourhood and Partnership Instrument Realization // Challenges and opportunities for a multilateral cooperation. Book of Proceedings International Conference on UE and Black Sea Region. First Editions. EUBSR (May 3-rd-5th, 2012, Bucharest, Romania). – Roma: MineoGiovanniEditore, 2012. – P. 87-99.

susținerea grupurilor cu limba de predare minoritară, în care numărul de elevi este mai mic decât în clasele cu predarea în limba de stat; în școlile secundare generale, s-a asigurat posibilitatea de studiere a limbii de stat și a unei dintre limbile regionale sau minoritare, iar în instituțiile regionale cu predare în limbile regionale / limbile minoritare predarea majorității covârșitoare a obiectelor se realizau în limbile respective. Odată cu apariția noii legi privind educația, nivelul garanțiilor a fost redus. De aceea, reieșind din unele temeuri legale formale, nu întâmplător a fost ridicată problema reducerii volumului drepturilor lingvistice ale minorităților naționale, ceea ce este interzis de articolele 22, 24, 64 din Constituția Ucrainei<sup>28</sup>.

Reprezentanții structurilor guvernamentale ale Ucrainei au apelat referitor la această lege la Comisia de la Veneția. Dar, în ciuda înțelegerilor strategice de lungă durată dintre Ucraina și Comisia, în care se stipulează, că toate problemele constituționale complexe, controversate, precum și cele legate de asigurarea punerii în aplicare a standardelor europene în legislație necesită să fie supuse examinării instituțiilor europene înainte de adoptarea lor în parlament și nu după.

Pe 9 octombrie 2017, Biroul Adunării Parlamentare a Consiliului Europei a decis să organizeze o dezbatere urgentă referitor la articolul 7 din Legea ucraineană cu privire la educație, care a avut loc pe data de 12 octombrie. În Rezoluția 2189 (2017) sub denumirea „Noua lege ucraineană cu privire la educație: un obstacol major pentru educația minorităților naționale în limbile lor materne”, APCE și-a exprimat o nemulțumire categorică referitor la faptul, că autorităților ucrainene nu au înaintat această lege Comisiei de la Veneția înainte de adoptarea ei, precum și o cerere fără precedent de a respecta pe deplin toate concluziile Comisiei după primirea lor.

---

<sup>28</sup> Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 року. – К.: ВЕЛЕС, 2003. – 64 с.

Ulterior, Ministerul Educației și a Științei a Ucrainei a declarat că Legea educației este o lege-cadru și se elaborează o nouă lege privind învățământul secundar. După elaborarea legii relevante, Ministerul, în conformitate cu recomandările Comisiei de la Veneția, a organizat consultări publice. În special, la 11 mai 2018, la Cernăuți au fost organizate consultări cu liderii comunităților naționale și culturale românești. A fost discutată punerea în aplicare a articolului 7 din legea Ucrainei cu privire la educație și articolul 5 din proiectul de lege privind învățământul secundar general. Din păcate, un dialog constructiv între reprezentanții sistemului de învățământ și reprezentanții comunității românești nu a avut loc nici de această dată, deoarece, după adoptarea primei legi, s-au format anumite atitudini de neîncredere reciprocă între părți. Poate tocmai de aceea, de la bun început, liderii comunității românești au crezut că reprezentanții sistemului de învățământ desfășoară aceste consultații formal. Aceștia au considerat că astfel de consultări ar fi avut sens până la publicarea articolului 5 din proiectul nou de lege, pe care ei l-au considerat ca o anumită a fi o dezvoltare a articolului 7 din legea cu privire la educație în vigoare, deoarece propunerile referitor la proiectul de lege ar trebui să fie luate în considerație de către reprezentanții Ministerului încă în procesul de elaborare a legii<sup>29</sup>.

În opinia noastră, într-o situație în care nu există o concepție a strategiei lingvistice de stat, pentru noi este important să ne bazăm pe o abordare care este în afara oricărei îndoieli și să-i oferim valoarea rolului de integrare și comunicare limbii ucrainene ca limbă de stat. Totodată noi trebuie să avem în vedere faptul că abordările mondiale și europene necesită o îmbinare armonioasă și standardizată, un echilibru dintre limba de stat și

---

<sup>29</sup> Toma N. Cei din învățământ ne-au jucat din nou festa // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:  
<http://www.zorilebucovinei.com/news/show/2263/>

limbile minorităților naționale, a popoarele indigene, întrucât aceasta este o axiomă europeană binecunoscută.

În același timp, ne pare inacceptabilă poziția unor politicieni și cercetători ucraineni, care cred că, pentru a realiza „o asimilare sănătoasă”, este necesară transferarea treptată a școlilor cu limba română, precum și cu alte limbi naționale minoritare, în limba ucraineană, trecând la studierea limbii materne doar ca obiect. În opinia noastră, pentru a integra persoanele aparținând minorităților naționale în societatea ucraineană mai largă prin însușirea respectivă a limbii de stat, este necesar, în primul rând, să asigurăm predarea acesteia la un nivel calitativ înalt în localitățile respective. Trecerea la predarea tuturor materiilor în limba de stat este, în opinia noastră, prematură, luând în vedere faptul, că majoritatea profesorilor nu vorbesc ucraineana la un nivel necesar, deoarece în perioada sovietică în locurile de reședință compactă a minorităților naționale, instruirea se făcea în limba maternă a populației majore și ca a doua limbă era predată limba rusă. Accelerarea acestor procese poate duce, în primul rând, la o scădere semnificativă a calității predării materiilor de bază și, în al doilea rând, persoanele aparținând minorităților naționale pot interpreta aceasta drept a restrângere a conținutului și a domeniului de aplicare a drepturilor și libertăților lor existente, care în conformitate cu articolul 22 din Constituția Ucrainei este inacceptabilă. Tranziția predarea anumitor obiecte de la limba maternă la limba de stat este posibilă numai cu condiția ca această tranziție să fie binevolă și că elevii și părinții lor să aibă opțiuni alternative.

Studierea situației actuale în școlile pentru minoritățile naționale din Ucraina și România evidențiază necesitatea schimbării unui cadru conceptual. Deși într-un număr mare de localități comunitățile sunt bilingve, ofertele tradiționale de școlarizare nu reflectă pe deplin această situație, ducând în consecință la o unificare și la un refuz de la o altă cultură (uneori chiar de la cea proprie). Pentru a elimina unele prejudecăți și

stereotipuri cu privire la minorități, pentru a implementa o comunicare sinceră bazată pe respectarea valorilor celorlalți, este necesară introducerea în domeniul educațional a unui sistem de educației interculturală. O deschidere mai mare spre culturi, istorie, meșteșuguri, tradiții care sunt modelate de programele școlare adecvate, manualele, materialele didactice, vor contribui nu numai la stabilitatea internă, ci și la crearea unei imagini pozitive a țărilor.

Referitor la situația actuală ne pronunțăm ca relațiile dintre Ucraina și România să se bazeze pe principiile consfințite în acordurile OSCE de la Helsinki, acordurile bi- și multilaterale. Relațiile dintre ambele state trebuie structurate pe principiile colaborării transfrontaliere și ajutorului reciproc. Aceasta, la rândul său, solicită stabilitate internă în regiunile de frontieră, care poate fi obținută numai în condițiile unei conduceri înțelepte, reținerii și corectitudinii din partea organelor puterii executive, a grupurilor sociale și a societăților național-culturale. Numai așa poate fi deschisă calea spre „o Europă a diversităților”.

# **Dialogul intercultural și interetnic, cheia viitorului Europei. Modelele Estului**

*Dorin POPESCU, lector univ. dr.,  
președintele Asociației Casa Mării Negre /  
Black Sea House Constanța, fost diplomat*

Viitorul Europei se confruntă din ce în ce mai des cu provocări ontologice atipice care pun la încercare inspirația și capacitatea de reziliență a construcției continentale.

Migrația siriană, de dată recentă, pare a fi deschis o adevărată cutie a Pandorei – a accelerat disfuncțiile interne în unele State Membre, a probat capacitatea redusă de coeziune a acestora – dar și capacitatea modestă de implementare de facto a obligațiilor de membru al Uniunii, a generat clivaje interne și a radicalizat discursul anti-european, naționalist și chiar șovin, prioritar în mediile extremiste din Statele Membre și în mediile predispuse pentru radicalizări rapide.

Pe fondul migrației siriene, al depopulării Europei și al infuziei de imigranți în marea majoritate a țărilor din vestul Europei, în contextul unor provocări mai vechi precum dezbaterile privind aderarea Turciei la Uniune, s-a radicalizat discursul xenofob și intolerant în numeroase din țările Membre, de la vestul la estul acesteia.

Riscul creșterii intoleranței este evidențiat din ce în ce mai des în documentele Uniunii (cel mai recent în “Rezoluția Parlamentului European privind comemorarea a 80 de ani de la izbucnirea celui de-al doilea război mondial și la importanța memoriei istoriei europene pentru viitorul Europei“ / 2019/2819/RSP, adoptată la 19 septembrie 2019) și, mai mult, pare



a fi contribuit decisiv la procesele interne de contestare a capacității Uniunii de a rămâne imună în fața vectorului imigraționist (a se citi procesele interne de contestare a Uniunii), procese care au culminat cu referendumul privind Brexitul în Marea Britanie. Migrația internă a forței de muncă în interiorul Uniunii a generat, de asemenea, numeroase recrudescențe ale xenofobiei, rasismului și intoleranței în Europa.

Pe acest fond, s-au amplificat în mod îngrijorător discursurile și acțiunile politice care conturează un proiect al Europei bazat pe “națiuni/țări” și nu pe “popoare” (a se vedea proiectul politic al noii Europe propus de președintele francez Emmanuel Macron, viziunile politice ale unor cercuri politice din țările vestice etc.), iar interesul pentru respectarea drepturilor minorităților etnice și culturale pare a se fi diminuat (în general în Europa, în particular în vestul ei), ar fi chiar în recul, după o perioadă de efervescentă a diversității culturale și etnice.

Contestarea Europei și a diversității contaminează încet și sigur Europa, de la vestul la estul ei.

Tot acest context sumbu generează premise pentru noi valuri de recrudescență a intoleranței, în primul rând a intoleranței etnice. Dialogul intercultural și interetnic, care a asigurat până în prezent succesul construcției europene, pare a fi perimat în numeroase medii și cercuri politice, în spațiul public, în mentalul colectiv european etc. Este nevoie urgentă de o revitalizare paradigmatică a acesteia. Fără un dialog autentic de tip intercultural și interetnic nu este posibil cu adevărat viitorul continentului. Orice proiecție a viitorului Europei care exclude acest tip de dialog este compromisă din start. Dialogul intercultural și interetnic va fi cheia supraviețuirii conceptului european, cheia viitorului Europei.

În momentul actual, unele modele ale acestui viitor par a veni din Est. Cele mai multe sunt din categoria politicilor iliberale și mizează pe naționalisme de tip izolaționist. Modelele Estului nu construiesc premise pentru un viitor al Europei bazat pe toleranță

și diversitate. Modelele Estului contribuie la decăderea etică a Europei, la degradarea principiilor și valorilor ei.

Mai mult, modelele Estului par a genera o uriașă forță de atracție la granița actuală de est a continentului, unde țări precum Ucraina și R. Moldova bat din nou la porțile Europei, fără a fi plecat vreodată cu adevărat de pe continent (potrivit Rezoluției menționate a Parlamentului European, “proiectul european de pace și de integrare nu poate fi complet decât atunci când toate țările europene care aleg calea reformelor europene, cum ar fi Ucraina, Moldova și Georgia, devin membre cu drepturi depline ale UE”).

În cele ce urmează voi propune ca studiu de caz pentru analiza creșterii intoleranței în Europa modelele (negative, ale) vecinătății estice a Europei în domeniul drepturilor minorităților etnice și naționale (prioritar modelul privind comunitatea românească din Ucraina). Cu siguranță acest studiu de caz poate fi util nu neapărat României, țară care este menționată în mod constant, la nivelul UE, ca model al conviețuirii interetnice (prioritar prin modelul de conviețuire creat, dezvoltat și perfecționat în Dobrogea), cât înțelegerii mai aplicate a stadiului actual al noilor mentalități europene, în chimia cărora dialogul și toleranța ocupă locuri din ce în ce mai modeste.

Principala concluzie a acestui studiu este fără echivoc: una dintre cauzele reducerii treptate, sistemice chiar, a drepturilor minorităților naționale în țările din estul Europei și din vecinătatea estică actuală a Uniunii o reprezintă necunoașterea și/sau neaplicarea standardelor / limbajelor europene în domeniu.

În esență, necunoașterea și/sau neaplicarea standardelor / limbajelor europene în domeniu reprezintă totodată solul fertil al tuturor formelor de intoleranță.

\*

\* \*

În ultimele zeci de ani, mirajul Europei nu a încetat să fascineze țările din centrul și estul ei, pe o arie geografică în

extensie liberă, de la Varșovia la Tbilisi. Țările din fostul lagăr sovietic s-au regăsit în Europa după multe suferințe și compromisuri, iar statele satelitare Moscovei, din sfera directă de influență a acesteia (URSS, CSI, Eurasia etc.), joacă în acești ani șansele asocierii pe termen lung (chiar definitive) la proiectul european.

Aderarea la Europa (după caz, apropierea de Europa) se produce, teoretic, prin asumarea principiilor și valorilor ei, prin însușirea “limbajelor” ei. Alfabetul apropierei geopolitice de Europa îl reprezintă setul minimal de criterii de aderare, așa-numitele criterii de la Copenhaga, cărora li se adaugă principiile, valorile și obiectivele UE stabilite (anterior și ulterior) prin Tratat, precum și normele și standardele sectoriale ale UE prevăzute de diferite documente specifice ale legislației europene.

Experiența ultimelor două decenii confirmă însă că mirajul Europei nu este dublat de însușirea limbajelor ei (principiilor, valorilor, normelor, standardelor ei) de către țările candidate, iar apropierea de Europa a statelor din estul continentului se produce într-un regim semi-subversiv, de sabotare permanentă a obligativității însușirii acestor limbaje.

Tendința de a evita implementarea limbajelor europene este proprie tuturor țărilor candidate din ultimele valuri ale extinderii (precum și din cel în curs), deși indicii de manifestare a acestei tendințe sunt diferiți ca expresie și dinamică în aceste state. Pentru țările care au aderat la UE în ultimele două valuri, această tendință s-a metamorfozat într-un proces centrifug față de Europa însăși și față de principiile și valorile ei, proces care a generat așa-numitele iliberalisme din estul european. Pentru țările care aspiră la aderare din fosta URSS, iluzia că aderarea reprezintă un menu à la carte, cu posibilități multiple de evitare a standardelor incomode, este încă puternică în mentalul colectiv.

Refuzul însușirii limbajelor europene, coroborat cu ispita evitării limbajelor incomode, reprezintă cauza principală care a generat tulburările actuale în situația minorităților naționale într-o

serie de state de orientare (declarată/teoretică) europeană, inclusiv Ucraina.

În momentul de față, toți cei trei actori implicați în procesele de manageriere a drepturilor comunității românești din Ucraina (România ca stat, Ucraina ca stat și comunitatea însăși) manifestă carențe sistemice în derularea actului managerial în raport cu exigențele limbajelor europene în domeniu.

Statul român a manifestat capacități reduse în a transmite Ucrainei expertiza considerabilă pe care o deține în domeniu, expertiză care dealtfel face din această țară o permanentă poveste de succes a Europei în planul drepturilor minorităților etnice. Mai mult, diplomația românească pare a nu fi găsit nici acum cheile potrivite pentru a apropia decidenții de la Kiev de spiritul și litera Europei.

Statul ucrainean s-a folosit de conflictul din raioanele sale estice (Donbas) pentru a adopta o serie de măsuri sistemice cu efecte directe în planul restrângerii drepturilor minorităților etnice (adoptarea Legii-cadru privind educația / septembrie 2017, adoptarea legii privind facilitarea utilizării limbii de stat / mai 2019 etc.). În acest context, din ce în ce mai multe voci ale minorităților etnice vorbesc despre un posibil proces de asimilare etnică.

Comunitatea românească din Ucraina pare a privi în general cu pasivitate și resemnare tendința de reducere a drepturilor specifice ale membrilor ei, consimțind de facto măsurilor de limitare a acestor drepturi.

În acest triunghi echilateral al responsabilităților, fiecare parte utilizează un limbaj al eschivelor, identificând exclusiv vinovății și responsabilități externe, cu gestionarea unor retorici sofisticate de de-culpabilizare: la București se discută despre inerții și pusee ale unei posibile mentalități sovietice în societatea și executivul ucrainean, la Kiev se sugerează existența unor obiective de agendă ascunsă ale Bucureștiului, comunitatea se plânge constant că nici unul dintre părinții ei (țara de proveniență și Patria Istorică) nu i-ar percepe cu adevărat nevoile și crizele etc.

În fond, Europa oferă soluții, chiar modele, pentru protejarea drepturilor minorităților naționale. Un astfel de model îl reprezintă chiar România.

Există în Uniune o legislație stufoasă a domeniului, practici reglementate, instituții, norme și standarde specifice. Trebuie doar cunoscute, însușite, traduse, asumate și implementate: nu trebuie reinventată roata în secolul înaltelor tehnologii.

Consolidarea disponibilității și capacității de însușire și aplicare a limbajelor europene reprezintă singura modalitate sistemică de reducere a crizelor ontologice a minorităților etnice și de evitare a asimilării acestora. Oricare altă soluție va fi conjuncturală, va depinde de “bunăvoința” agendei politice a unui guvern, de presiuni externe etc.

O apropiere reală a Ucrainei de Europa trebuie să producă beneficii și șanse egale pentru toți cetățenii ei, nu doar pentru etnicii ucraineni. O apropiere sigură a Ucrainei de Europa este una care nu va provoca turbulențe inutile și riscante între minorități și majoritate, între minorități și stat. Cu un conflict în desfășurare și cu tensiuni și disparități majore în interior, cu vectori geopolitici diferiți și nevoi și așteptări opuse ale diferitelor categorii ale populației, un nou conflict intern, de tip interetnic, poate fi fatal Ucrainei și construcției ei statale.

Manualele de geopolitică vorbesc în mod insistent despre un proces politic realist/pragmatic care se produce ca reacție la politici pozitive și bune practici în domeniul minorităților etnice: fidelizarea acestora. Respectarea drepturilor minorităților naționale într-un stat democratic / de drept / european reprezintă nu numai o condiție ontologică a statului, nu numai o probă a unei societăți evaluate mental, nu numai îndeplinirea unui criteriu politic de aderare, nu numai o normă etică a societății, ci și un proces deliberat care produce maximalizarea fidelizării minorității respective față de statul de proveniență. O minoritate care are asigurat confortul minim de viață în condițiile specifice tiparului

său cultural nu va resimți nostalgii izolaționiste/secesioniste și va răspunde firesc și plenar angajamentului implicit de a fi parte a proiectului de țară al statului-gazdă.

Soluția geopolitică ideală la situația-cadru în care se află, în momentul de față, comunitatea românească din Ucraina este astfel însușirea și implementarea, de către Ucraina, în calitate de stat care aspiră la statutul de membru al Uniunii Europene, a normelor și limbajelor specifice Uniunii, inclusiv/prioritar în domeniul protecției drepturilor minorităților etnice. Obligația prioritară a Bucureștiului este să se asigure că normele, practicile, standardele și convențiile europene în domeniu, precum și posibilele consecințe ce decurg din nerespectarea acestor limbaje și practici, sunt înțelese la Kiev. Obligația prioritară a comunității este să participe la acest proces cu celeritate și responsabilitate, în calitate de beneficiar activ, conștient și responsabil.

Timp de aproape doi ani, în limbajul de specialitate al analizelor privind reacția externă la măsurile restrictive ale autorităților ucrainene în domeniul minorităților etnice (măsuri menționate anterior) se menționează un posibil model hard, al Budapestei (care a generat inclusiv blocarea episodică a parcursului de apropiere a Ucrainei de UE și NATO) și deopotrivă unul soft al Bucureștiului (care a preferat tactica testării prudente a unui posibil sprijin european în domeniu). Între modelul hard și soft aș opta pentru (și aș recomanda totodată) un model pro-activ, unul în care diplomația românească se folosește în mod creativ și responsabil de limbajele europene în domeniu (pe care le aplică ea însăși) pentru a le traduce în spații care nu au încă lectura exactă a acestora. În acest domeniu, cu siguranță Bucureștiul nu s-a ostenit prea mult sau rezultatele sunt (încă) neconcludente.

O apropiere reală a Ucrainei de Europa și de limbajele ei, cu sprijinul de interpret/traducător și intermediar al României, poate schimba în bine actuala paradigmă negativă a situației comunității românești din Ucraina.

O mimare a apropierei Ucrainei de Europa și de limbajele ei poate fi fatală acesteia, proiectului ei de țară.

Însă limbajele Europei trebuie să vorbească în același timp la București, Cernăuți, Izmail, Solotvino și Kiev...

\*

\*      \*

Modelul intercultural și interetnic din România, exprimat prioritar prin modelul conviețuirii în Dobrogea, pare a fi un model expresiv și funcțional, care poate fi preluat/exportat atât în estul continentului, cât și chiar în vest. Eficiența acestui model a fost și este recunoscută pe plan internațional, de la Moscova și Kiev la Paris și Strasbourg. România este evocată și invocată în mod constant ca model interetnic și intercultural la nivelul întregului continent european, iar recunoașterile vin sistemic inclusiv din Est (d.e. din Federația Rusă, de la vârf – Kremlin, unde suspiciunile de posibil partizanat politic ar fi hilare).

Acest model are o continuitate istorică remarcabilă, aproape unică la nivel european și mondial.

Rădăcinile acestui model coboară, în evaluarea noastră, până la celebra Proclamație către dobrogeni a Regelui Carol I din 14 noiembrie 1878 și la toate celelalte documente de epocă ce însoțesc procedura de revenire a Dobrogei în componența statului român (documente bazate pe Constituția României din 1866, din care cităm: “libertatea tuturor cultelor este garantată întru cât însă celebrațiunea lor nu aduce atingere ordinii publice sau bunelor moravuri”, art. 21). În Proclamația menționată, Regele României se adresa “locuitorilor musulmani” ai Dobrogei astfel: “Dreptatea României nu cunoaște deosebire de neam și de religie. Credința voastră, familia voastră vor fi apărate de o potrivă ca și cele ale creștinilor. Cele mai sfinte și mai scumpe bunuri ale omenirii, viața, onoarea și proprietatea, sunt puse sub scutul unei Constituții pe care ne-o râvnesc multe națiuni”...

Continuitatea Constituțiilor românești liberale, progresiste și europene în sens larg este probată și de toate Legile

fundamentale ale statului român din perioada modernă și contemporană, inclusiv Constituția din 1923 (potrivit căreia, de exemplu, „deosebirea de credințe religioase și confesiuni, de origine etnică și de limbă, nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și de a le exercita”, art. 7).

Mai mult, documente istorice de o importanță de o importanță capitală pentru Statul Român, adoptate în diferite împrejurări și circumstanțe istorice (precum Proclamațiunea către dobrogeni, evocată mai sus), probează o apetență firească și sistemică pentru toleranță în general și pentru asigurarea drepturilor minorităților etnice în particular, în forme care au făcut aproape întotdeauna din România un model al Europei; conform Rezoluției Adunării Naționale de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918, Adunarea decreta și garanta „Deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și în guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc..., (precum și – n.n.) egală îndreptățire și deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din stat”.

România probează astfel, mai ales în plină criză iliberală, că estul are modele în domeniul toleranței interetnice și promovării diversității, conviețuirii interetnice și multiculturalității, iar acest tip de modele trebuie să redevină paradigmatic pentru întreaga Europă, care pare a-și fi pierdut busola toleranței.



# Aspecte ale activității culturale a comunității albaneze din Constanța

*Dr. Renata TOPCIU*

Valurile de imigrare a albanezilor pe pământ românesc au avut loc în diferite perioade istorice, cele mai mari fluxuri înregistrându-se în secolele XVII, XVIII și XIX. La sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul celui de-al XX-lea, în România era prezentă o comunitate numeroasă de albanezi în orașele București, Brăila, Constanța, Slatina, Călărași, Medgidia, Craiova, Ploiești, Buzău etc.

Istoricul Adrian Majuru face o radiografie a comunității albaneze din Bucureștiul de altădată, descriind-o ca parte foarte activă a configurației etnice și a mozaicului social-cultural al capitalei secolelor XVII-XIX, urmare a fluxurilor succesive de imigrare nord-dunăreană din toate ținuturile sud-est europene și nu numai. Autorul studiului prezintă astfel sosirea succesivă a albanezilor peste Dunăre: „Fluxul de populație balcanică, cu oscilațiile sale contextuale, a fost constant până la mijlocul secolului al XIX-lea. Sute de ani, în principatele lor s-au îndreptat fugari bulgari... Sosesc arnăuți, albanezi dârji, paznici și portari de încredere, iar bucureștenii îi primesc cu bucurie...” (Majuru 2006: 11).

Referitor la numărul albanezilor în capitala României din aceea vreme, acest autor scrie: „Prima statistică a Bucureștilor datează din 1898/1899, când au fost înregistrați 3698 de albanezi, capi de familie. Albanezii formau atunci cel mai numeros grup etnic din București” (Majuru 2006: 13).

După București, Constanța ar fi avut o comunitate semnificativă de albanezi. Deși nu avem un număr exact al albanezilor din Constanța în secolul al XIX-lea și în prima jumătate a secolului XX, sigur este că această comunitate a fost bine organizată și activă, fapt dovedit de acțiunile cu caracter cultural, dar și politic. În această perioadă, Mișcarea de Renaștere Națională a Albaniei (Rilindja) și-a avut una dintre bazele de acțiune și și-a desfășurat activitatea preponderent în România, întrucât pentru albanezii din Albania, aflați sub ocupația multiseculară otomană, era aproape imposibil orice demers cu caracter naționalist și de eliberare.

După Primul Război Mondial, în România a ajuns un nou val nou de imigranți albanezi, cu precădere din Macedonia, îndeosebi din motive economice. Aceștia s-au stabilit în orașele Transilvaniei: Oradea, Cluj, Sighetul Marmăției, Baia Mare, Târgu-Mureș etc. Albanezii aceștia erau îndeosebi cofetari, bragagii dar și simpli muncitori. În aceeași perioadă, foarte mulți au venit în România la studii. Din respectivul „val” au făcut parte și personalități ai culturii albaneze, precum Lasgush Poradeci, Mitrush Kuteli, Mihal Grameno, Dervish Hima etc. Aceasta a înviorat și mai mult viața comunității albaneze, mai ales la București și Constanța, sub egida Societății „Bashkimi/Unirea” și a celorlalte societăți surori ce fuseseră create mai mult pe criterii geografice.

Albanezii au găsit în România un teren prielnic și prietenos, dezvoltându-se din punct de vedere economic, educațional și profesional. Desigur, rapida lor acomodare avea în spate o tradiție lungă de prietenie și afinitate spirituală, pe lângă politica românească de sprijin și îngăduința regatului român și a guvernelor României de a oferi sprijin activităților comunității albaneze din România. Așa se explică faptul că, după înfrângerea

Ligii de la Prizren<sup>1</sup> în 1881, activitatea albanezilor din România în sprijinul cauzei naționale s-a desfășurat în cele mai favorabile condiții posibile.

Personalități românești de știință ale vremii, și nu numai, s-au implicat în apărarea cauzei albaneze prin studii, cursuri universitare și articole în presa albaneză și românească (Petoshati 1999: 170, 171, 173).

Nicolae Iorga s-a implicat cel mai mult în chestiunea albaneză, acesta fiind, totodată, un foarte bun cunoscător al istoriei și problemelor țărilor balcanice<sup>2</sup>. În nenumărate rânduri, marele istoric s-a exprimat asupra dreptului la independență al poporului albanez. El critica planurile Junilor Turci care voiau să reinstaureze autoritatea imperială în toate regiunile vasale, afirmând că „albanezii n-au cunoscut niciodată porunci venite de la centru și datoria absolută de a se supune acestor porunci. Ei înțelegeau să fie stăpâni în țara lor și în marginile uzanțelor lor milenare” (Iorga, 1915: 42).

---

<sup>1</sup>Liga de la Prizren (1878-1881) a fost o organizație politico-militară albaneză, care s-a luptat pentru obținerea independenței și păstrarea integrității teritoriilor etnice albaneze. A fost înfrântă de Înalta Poartă în 1881.

<sup>2</sup>Printre contribuțiile sale științifice se numără studiile și cursurile universitare despre istoria și situația politică a țărilor balcanice: *Istoria Românilor din Peninsula Balcanică (Albania, Macedonia, Epir, Tesalia etc.)*, Vălenii de Munte, Tipografia Cultura neamului românesc; *Istoria statelor balcanice în epoca modernă, 1919*, Vălenii de Munte, Tipografia Cultura neamului românesc, 1913. *Albania și România*, curs de deschidere, susținut la Institutul pentru studiul Europei sud-estice în ziua de 31 ianuarie 1915, Imprimeria Neamul Românesc, Vălenii de Munte; *Histoire des états Balkaniques jusqu'à 1924* [Istoria statelor balcanice până la 1924], Ed. J. Gamber, Paris, 1925 etc.

## Repere ale activității comunității albaneze din Constanța:

În 1905 s-a deschis o școală în limba albaneză la Constanța. Unul dintre elevii acestei școli a fost poetul albanez interbelic Aleksandër Stavre Drenova, cunoscut cu pseudonimul Asdreni – unul dintre scriitorii cei mai importanți ai literaturii albaneze. Școala se situa undeva în apropierea Portului Constanța.

Întemeietorul statului albanez, Ismail Qemali, în drumul său spre Albania, asumându-și misiunea nobilă și riscantă de a proclama independența de stat a Albaniei, a ajuns în portul Constanța unde a avut o întâlnire cu intelectuali albanezi. Însoțit de doctorul albanez Ibrahim Temo, avea să ajungă la București, unde pe 5 noiembrie 1912, a avut loc întâlnirea istorică cu reprezentanții comunității albanezilor din România, moment în care s-a aprobat prima rezoluție privind proclamarea independenței Albaniei.

Ziaristul și povestitorul Milto Gurra publică (în 1912) la Constanța revista politică și literară *Atdheu* (Patria).

La Constanța a fost publicată drama cu 3 acte al scriitorului Milo Duçi, intitulată *Nderi* (Onoarea) în 1921;

Din ianuarie 1922 până în 1923 apare la Constanța revista *Dodona* și apoi la București, sub conducerea lui Gjerjg Bubani.

Înființarea tipografiei *Albania* la Constanța (în 1932) a însemnat un alt moment important în istoria comunității albaneze din România. Inițiatorii acestui demers tipografic au fost albanezii Hristo Kosta, Ahile Eftimiu, Avram Marko, Sotir Vasili, Mihail Xoxe și fratele său, Hristo Xoxe. Mihail Xoxe a fost proprietarul tipografiei și editorul ziarului *Shqipëria e Re* [Albania nouă]. Totodată, el a finanțat multe din publicațiile acestei tipografii. Aici au văzut lumina tiparului opere literare importante scrise în perioada interbelică, ai căror autori ocupă un loc de frunte în

panteonul literaturii albaneze, cum ar fi Asdreni, Lasgush Poradeci și Mitrush Kuteli. Aici s-au tipărit cele două volume de poezie ale celui mai mare poet liric albanez, Lasgush Poradeci, *Vallja e yjeve* (Dansul stelelor) în 1933. Pe cel de-al doilea volum *Ylli i zemres* (Steaua inimii) îl publică la București (în 1937).

Creația celor trei a marcat modernizarea poeziei albaneze prin deschiderea noilor drumuri de explorare a lirismului poetic. Trebuie menționat că înființarea primei tipografii care urma să publice ziare, reviste și cărți în limba albaneză a avut loc la București, în 1886, cu ajutorul financiar al albanezilor din București și al filantropului albanez Anastas Lakçe. Aici au văzut lumina tiparului nu numai periodicele societăților patriotice, ci și o parte dintre cele mai importante opere literare din perioada Renașterii. S-au publicat cele mai importante opere ale poetului național albanez, Naim Frashëri, opera ideologică a lui Sami Frashëri, manuale școlare, studii, critică literară etc., care urmau să fie trimise în Albania și difuzate în țările unde existau comunități albaneze.

Cel mai important periodic în limba albaneză publicată la Constanța a fost ziarul *Shqipëria e Re* (Albania Nouă). Inițial a apărut la București pe 28 august 1919, în albaneză și română, avându-l ca redactor-șef pe I. Qafzezi. Din iulie 1920 apare la Constanța și este preluată de Mihal Xoxe și Guri Malesori (pseudonimul lui Gjergj Bubani). Acesta precizează scopul apariției ziarului, adresându-se cititorilor astfel: „...marea nevoie pe care o resimte națiunea noastră pentru un organ național, în toate meleagurile unde trăiesc albanezi, în toate meleagurile unde se aude glasul dreptății, este ceea ce ne dă curaj să propășim în publicarea acestui ziar. (E. Petoshati, pg. 172).

Întrucât în anii '20 a secolului trecut integritatea teritoriilor albaneze era serios periclitată, acest ziar a acordat un spațiu generos actualităților politice din Albania. Legat de această problemă, V. Eftimiu avea să se pronunțe în editorialul „Soarta

Albaniei”: „Astăzi nu mai sunt turcii, dar în locul lor sunt grecii și sârbii. Mai sunt și italienii și Albania nu mai e întreagă.” (E. Petoshati, pg. 173). Într-un alt editorial, V. Eftimiu se va exprima astfel: „În Italia trăiesc sute de mii de albanezi; mulți dintre oamenii distinși ai Italiei au fost albanezi. Prestigiul civilizată al acestui neam foarte dotat merge dincolo de albăstrimea Adriaticii, precum zarea lucindă și multicoloră a dimineții” (E. Petoshati, pg. 173).

Multe dintre articole cu caracter politic sunt scrise în limba franceză, în ideea sensibilizării opiniei internaționale față de chestiunea albaneză, și anume sprijinirea dreptului de autodeterminare a albanezilor, înăuntrul a frontierelor firești. Semnatori ai acestor articole, în afară de V. Eftimiu, au fost: Stavri Cunesco, Asdreni și Diamondi Kardo. În nr. 5 al acestui ziar apare articolul „Domnul N. Iorga despre albanezi” în care se arată cum distinsul savant român, în ziarul „Neamul românesc” apără drepturile neamului albanez într-un articol intitulat „Cerințele albanezilor”. Acest ziar publică în 24 de numere ale sale cartea „Breve histoire d’Albanie et du peuple albanais”.

În coloanele ziarului „Albania nouă” se reflecta activitatea albanezilor din România, mai ales viața culturală, evenimentele care se petreceau la Constanța, București și alte orașe. Sunt pomeniți artiști de seamă albanezi, cunoscuți în peisajul cultural românesc al vremii, precum cântărețul albanez Mihail Toscani, care dădea concerte și la Constanța, în scop filantropic.

Un aspect important al acestui ziar îl constituie publicarea creațiilor literare ale tinerilor scriitori albanezi, inclusiv ale celor care se aflau în România. Într-un articol din acest ziar se scrie: „Fără dezvoltarea literaturii nu se poate înălța spiritul unui popor”.

Victor Eftimiu, pe lângă publicistică, va tipări și texte literare (în traducerea lui Gjergj Bubani), ca de exemplu nuvela cu motiv albanez „Ceata lui Ismail Derdushi”, nuvela „Cătălina”,

comedia într-un act „Osman Opincagiu”, tragicomedia „Achim” etc.

Aici au văzut pentru prima dată lumina tiparului poeziile post romanticului albanez Lasgush Poradeci, printre care, cunoscutele poeme „Tu imi vîi din depărtare”, „Ochii fericiți”, „Iarna începe”, „Cânteu Albaniei Noi” etc.

Scrieri originale de inspirație albaneză va publica și redactorul acestui periodic, Gjergj Bubani. Bubani publică și o serie de traduceri din literatura română, traducându-l pe Caragiale, Eftimiu, Sadoveanu etc.

Tematica bogată a ziarului „Shqiperia e Re”, cercul de profesioniști cu care colabora, au făcut ca acest periodic, prin excelență, să fie unul de anvergură atât în peisajul presei albaneze, cât și în cel românesc. Fără îndoială, acest ziar a semnalat un salt calitativ al publicisticii în limba albaneză, al literaturii și altor articole de interes științific, semnatarii publicațiilor fiind personalități marcante ale culturii și istoriei Albaniei.

Majoritatea periodicelor publicate în România aveau profil literar, care se îmbina cu profilul politic prin tratarea „Chestiunii albaneze”. Ele aveau în același timp și un „profil general-cultural”, prin dezbaterrea unor imperative cum ar fi alegerea alfabetului limbii albaneze.<sup>3</sup>

Unele periodice au avut ecou și în presa românească și cea străină, datorită articolelor ce promovau chestiunea albaneză, dar și prin și problemele de interes general abordate.

Viața și activitatea patriotică și culturală a câtorva intelectuali albanezi a fost legată de orașul Constanța și de publicațiile în limba albaneză din acest oraș:

---

<sup>3</sup> În 1908, la Congresul de la Manastir, delegații congresului au ales alfabetul latin.

**Vissar Dodani** (1857-1939), fondatorul periodicului *Shqiperia* (Albania), apărut la București (1897-1899), este un exponent al activității patriotice a albanezilor din România. Acesta publică în 1930 la tipografia *Albania* din Constanța o carte cu 200 de pagini, intitulată *Memoriet e mija – kujtime nga zhvillimet e para te Rilindjes se Kombit Shqiptar ndë Bukuresht* (Memoriile mele – amintiri de la evoluțiile renașterii națiunii albaneze la București). În această carte este cuprinsă toată corespondența sa cu cele mai importante figuri ale Renașterii Naționale Albaneze. Moare la București la 16 martie 1939.

**Gergj Bubani** (1899-1954), intelectual albanez, a lucrat la ziarul săptămânal *Shiperia e Re* care, începând cu anul 1920, apărea la Constanța. A lucrat ca secretar la Consulatul albanez din Constanța, devenind în același timp și redactor-șef al ziarului *Shqiperia e Re/Albania* nouă. Pe lângă creațiile sale poetice, a publicat în acest ziar traduceri în albaneză din Victor Eftimiu. Odată întors în Albania (în 1945) a fost arestat de comuniști sub acuzația de colaborare cu inamicii națiunii, fiind condamnat cu 15 ani de închisoare. Moare în pușcărie în 1960. Ulterior, fiul său, Dionis Bubani, traduce în albaneză și publică în Albania comediiile lui V. Eftimiu.

Activitatea scriitoricească al celebrului povestitor albanez, **Mitrush Kuteli**, este legată de orașul Constanța. A studiat științele economice la București, fiind licențiat în 1934, susținând lucrarea cu tema: „Sistemele bancare din Balcani”. A lucrat ca ziarist la ziarul *Albania nouă* din Constanța, unde publica sub pseudonimul *Janus*. Culegerea sa de povestiri *Netë shqiptare* (Nopti albaneze) va fi publicată la București, în 1938. Întors în Albania în timpul Celui de-al Doilea Război Mondial, unde lucrează ca funcționar al Băncii Naționale a Albaniei, devine cel mai cunoscut scriitor în Albania. În același timp publică și o serie de studii despre sistemele financiare și monetare. În anul 1947 este condamnat la 15 ani de închisoare de către regimul comunist



albanez. Împreună ce alți deținuți a muncit la asanarea mlaștinii din Maliq, timp în care a încercat să se sinucidă. După ruptura Albaniei de Iugoslavia lui Tito, a fost eliberat și a lucrat ca traducător la Editura *Naim Frasheri* din Tirana, unde traduce marii scriitori clasici ruși, Cehov, Turgeniev, Krilov, Tolstoi etc., clasici din literatura spaniolă precum și din literatura română (M. Eminescu, M. Sadoveanu etc.). Moare în 1967.

Activitatea editorială a societăților patriotice albaneze din România, publicistica din paginile periodicelor, publicarea cărților de literatură ale celor mai de seamă scriitori albanezi și toate acțiunile și inițiativele cu caracter cultural și politic întreprinse de intelectualii albanezi din România au constituit nu doar modalități de manifestare identitară ci, mai degrabă, o formă de propagare a imperativelor naționale ce erau transmise în mod constant societății albaneze din țara de origine. Întreaga activitate a comunității albaneze din România, și cea din Constanța în special, împreună cu eforturile intelectualilor din alte țări, au contribuit în mod direct la emanciparea societății albaneze și la dezvoltarea unei culturi naționale moderne.

În concluzie, putem afirma că presa scrisă în limba albaneză în România a devenit locul de propagare a aspirațiilor de renaștere națională și al sensibilizării chestiunii naționale albaneze pe plan internațional, scopul final fiind acela de afirmare identitară, de obținere a independenței de stat și de păstrare a integrității teritoriale. Prin ea s-a creat o tradiție inestimabilă de publicistică, marcându-se un salt calitativ prin articolele de analiză politică și istorică, prin perfecționarea stilului gazetăresc și, nu în ultimul rând, prin cizelarea limbii albaneze și atingerea caracterului unitar al ei.

Putem spune că s-a creat o școală adevărată a publicisticii în limba albaneză. Totodată, prin publicarea creațiilor literare a celor mai buni scriitori albanezi, s-a promovat literatura națională

albaneză. Deschiderea către literatura și cultura europeană a fost expresia aspirației comunității albanezilor din România de omologare cu valorile europene. Din aceste motive, comunitatea albanezilor din România a constituit un pilon important al luptei de eliberare națională și de progres social și cultural a albanezilor. În același timp, prin activitatea sa, această comunitate și-a păstrat identitatea, limba și tradițiile, aflându-se în permanență într-o armonie deplină cu populația majoritară și cu celelalte minorități naționale din România.

Părerile cercetătorilor care s-au ocupat cu perioada Renașterii Naționale Albaneze, converg în ceea ce privește rolul decisiv al comunității albaneze din România, al societăților patriotice formate în București, Constanța etc. în evoluțiile politice din Albania, în faza premergătoare independenței de stat. În aceeași măsură, activitatea editorială, publicistica din paginile periodicelor, publicarea cărților de literatură ale celor mai de seamă scriitori albanezi, întrunirile studențești, în care erau dezbătute diverse teme de interes național și științific, au constituit modalități de manifestare identitară și de propagare a imperativelor naționale, ce erau transmise în mod constant societății albaneze din țara de origine. Prin urmare, întreaga activitate a comunității albaneze din România și din alte țări, au dat un imbold esențial emancipării și deschiderii societății albaneze.

# Aspekte të veprimtarisë kulturore të komunitetit shqiptar të Konstancës

*Dr. Renata TOPCIU*

## Hyrje

Valët e emigracionit të shqiptarëve në tokën rumune kanë ndodhur në periudha të ndryshme historike. Flukset më të mëdha janë regjistruar në shekujt XVII, XVIII dhe XIX. Është një gjë e njohur që në fund të shekullit XIX dhe në fillim të shekullit të 20-të në Rumani ndodhej një komunitet i madh shqiptarësh, të shpërndarë në qytetet Bukuresht, Brăila, Konstanca, Slatina, Cëlërash, Medxhidia, Krajova, Ploiesht, Buzëu etj. Historiani Adrian Majuru bën një radiografi të bashkësisë së dikurshme shqiptare në Bukuresht, duke e përshkruar atë si një pjesë të gjallë të konfiguracionit etnik dhe mozaikut social-kulturor të kryeqytetit rumun të shekujve XVIII-XIX, i krijuar si rezultat i valëve të njëpasnjëshme të emigracionit në Veri të Danubit nga të gjitha trevat jugore, nga Evropa Lindore dhe më gjerë. Autori i studimit e paraqet kështu ardhjen e njëpasnjëshme të shqiptarëve mbi Danub: “Emigrimi e popullsisë së Ballkanit, me luhatjet kontekstuale, ka vazhduar deri në mesin e shekullit XIX. Për qindra vjet, në principatat rumune mbërriten bullgarë të arratisur ... arrijnë, shqiptarë, roje të besuar, dhe banorët e Bukureshtit i presin me gëzim... ”(Majuru 2006: 11). Lidhur me numrin e shqiptarëve në kryeqytetin rumun në atë kohë, ky autor shkruan: “Statistikat e para të Bukureshtit datojnë nga 1898/1899, kur u regjistruan 3698 shqiptarë, kryefamiljarë. Shqiptarët atëherë formonin grupin më të madh etnik në Bukuresht ”(Majuru 2006: 13). Pas Bukureshtit, Konstanca kishte një bashkësi të

konsiderueshme shqiptarësh. Edhe pse ne nuk kemi një numër të saktë të shqiptarëve nga Konstancë në shekullin 19 dhe në gjysmën e parë të shekullit të 20-të, është i njohur fakti se ky komunitet ishte i organizuar dhe mjaft aktiv, siç dëshmohet nga veprimtaritë kulturore, por edhe politike, duke marrë parasysh që në këtë periudhë Lëvizja Kombëtare e Rilindjes Shqiptare u zhvillua kryesisht në Rumani, sepse për shqiptarët në Shqipëri, të ndodhur nën zgjedhën shumëshekullore oromane, ishte pothuajse e pamundur çdo iniciativë nacionaliste dhe çlirimtare. Pas Luftës së Parë Botërore, në Rumani erdhi një valë e re e emigrantëve shqiptarë, veçanërisht nga Maqedonia, kryesisht për arsye ekonomike. Ata u vendosën në qytetet e Transilvanisë: Oradea, Kluzh, Sighetul Marmaciei, Baia Mare, Tërgu-Muresh etj. ku zhvilluan aktivitetet si bozaxhinj, punëtorë të thjeshtë, pastičerë etj. Shumë erdhën në Rumani gjatë kësaj periudhe për të studiuar. Në këtë valë shqiptarësh bënë pjesë edhe personalitete të kulturës shqiptare, si Lasgush Poradeci, Mitrush Kuteli, Mihal Grameno, Dervish Hima etj. Kjo valë rigjallëroi edhe më tej jetën e komunitetit shqiptar, veçanërisht në Bukuresht dhe Konstancë, nën kujdesin e Shoqërisë "Bashkimi" dhe të shoqërve të tjera simotra patriotike, që u krijuan, më së shumti, sipas kriterëve gjeografike.

Shqiptarët kanë gjetur në Rumani një mjedis miqësor dhe një klimë miqësore, duke u zhvilluar ekonomikisht, nga pikepamja arsimore dhe profesionale. Sigurisht, që akomodimi i tyre i shpejtë kishte një traditë të gjatë miqësie dhe afiniteti shpirtëror, përveç politikës mbështetëse të rumunëve dhe gatishmërisë së mbretërisë Rumune dhe qeverive Rumune për t'i siguruar mbështetje komunitetit shqiptar në Rumani. Kështu shpjegohet fakti se, pas deshtimit së Lidhjes së Prizrenit në 1881, veprimtaria e shqiptarëve të Rumanisë në mbështetje të çështjes kombëtare u zhvillua në kushtet më të favorshme të mundshme. Personalitetet shkencore rumune të kohës, dhe jo vetëm, u përfshinë në mbrojtjen

e çështjes shqiptare përmes studimeve, kurseve universitare dhe artikujve në shtypin shqiptar dhe rumun (Petoshati 1999: 170, 171, 173). Nicolae Iorga u përfshi më shumë në çështjen shqiptare, për të cilën kishte, gjithashtu, një njohuri shumë të thella për historinë dhe problemet e vendeve të Ballkanit. Në shumë raste, historiani i njohur ka shprehur pikëpamjet e tij për të drejtën e pavarësisë së popullit shqiptar. Ai kritikoi planet e xhonturqve që dëshironin të rivendosin autoritetin perandorak në të gjitha rajonet vasale, duke thënë se "shqiptarët kurrë nuk kane njohur urdhëra të ardhura nga qendra dhe detyrimin absolut për t'u bindur këtyre urdhrave. Ata kuptonin se ishin zoter të vendit të tyre dhe në gjithë kufijtë të praktikave të tyre mijëra vjeçare" (Iorga, 1915: 42).

Disa nga momentet kryesore të veprimtarisë së komunitetit shqiptar në Konstanca

- Më 1905 u hap një shkollë në gjuhën shqipe në Konstancë. Njëri nga nxënësit e kësaj shkolle ishte edhe poeti shqiptar Aleksandër Stavre Drenova, i njohur me pseudonimin Asdreni, një nga shkrimtarët më të rëndësishëm të letërsisë shqipe. Shkolla ishte e vendosur diku afër Portit të Kostancës.

- Themeluesi i shtetit shqiptar, Ismail Qemali, gjatë udhëtimit për në Shqipëri, duke marrë përsipër misionin e shpalljes së pavarësisë së shtetit shqiptar, mbasi mbërriti në portin e Konstancës, pati një takim me intelektualët shqiptarë të këtij qyteti. Ai mori me vete mjekun shqiptar, Ibrahim Temo, për të arritur më pas në Bukuresht, ku më 5 nëntor 1912 u zhvillua takimi historik me përfaqësuesit e komunitetit shqiptar të Rumanisë, gjatë të cilit u miratua rezoluta e parë për shpalljen e pavarësisë së Shqipërisë.

- Gazetari dhe tregimtari Milto Gurra botoi në vitin 1912 në Konstancë revistën politike dhe letrare Atdheu, e cila pati një jetë të shkurtër.- Drama me tre akte të shkrimtarit Milo Duçi u botua në Constanța, me titull Nderi në 1921;- Nga Janari 1922 deri më 1923 u botua Konstancë revista Dodona dhe më pas në Bukuresht, nën udhëheqjen e Gjergj Bubanit.

- Themelimi i shtypshkronjës shqiptare në Kostancë më 1932 shënoi një moment tjetër të rëndësishëm në historinë e komunitetit shqiptar në Rumani. Nismëtarët e kësaj përpjekje tipografike ishin shqiptarët Hristo Kosta, Ahile Eftimiu, Avram Marko, Sotir Vasili, Mihail Xoxe dhe vëllai i tij, Hristo Xoxe. Mihail Xoxe ishte pronar i shtypshkronjës dhe botuesi i gazetës Shqipëria e Re. Në të njëjtën kohë, ai financoi shumë nga botimet e kësaj shtypshkronje. Këtu panë dritën e botimit vepra të rëndësishme letrare të shkruara gjatë periudhës midis dy lufrave boterore, autorët e së cilës zënë një vend drejtues në panteonin e letërsisë shqipe, si Asdreni, Lasgush Poradeci dhe Mitrush Kuteli. Këtu u shtypën dy vëllimet poetike të poetit më të madh lirik shqiptar, Lasgush Poradeci, Vallja e yjeve në 1933. Vëllimi i dytë Ylli i zemres është botuar në Bukuresht më 1937. Krijimtaria e tyre ka shënuar modernizimin e poezisë shqipe, duke hapur rrugë të reja për eksplorimin e lirikës poetike. Nënvizojmë se shtypshkronja e parë, në të cilën u botuan gazeta, revista dhe libra në gjuhën shqipe, u ngrit në Bukuresht më 1886, me ndihmën financiare të shqiptarëve në Bukuresht dhe filantropit shqiptar Anastas Lakçe. Këtu panë dritën e botimit jo vetëm periodikët e shoqërive atdhetare, por edhe pjesë të veprave letrare më të rëndësishme të periudhës së Rilindjes. Aty u botuan veprat më të rëndësishme të poetit kombëtar shqiptar, Naim Frashëri, vepra ideologjike e Sami Frashërit, libra shkollorë, studime, kritikë letrare, etj., të cilat do të dërgoheshin në Shqipëri dhe do të shpërndaheshin në vendet e tjera ku ekzistonte një komunitet shqiptar.

- Gazeta më e rëndësishme në gjuhën shqipe e botuar në Konstance ishte gazeta Shqipëria e Re. Fillimisht u botua në Bukuresht më 28 gusht 1919, në shqip dhe rumanisht, me kryeredaktor I. Qafzezi. Nga korriku 1920 ai botua në Kostancë dhe u drejtua nga Mihal Xoxe dhe Guri Malesori (pseudonimi i Gjergj Bubanit). Bubani përcakton qëllimin e botimit të gazetës,

duke iu drejtuar lexuesve si më poshtë: "... nevoja e madhe që kombi ynë ndjen për një organ kombëtar, në të gjitha vendet ku jetojnë shqiptarët, në të gjitha vendet ku dëgjohet zëri i drejtësisë, është ajo që na jep guxim për të përhapur me ane te botimit te kësaj gazete". (E. Petoshati, fq. 172). Ndërsa integriteti i territoreve shqiptare në vitet 1920 rrezikohej seriozisht, kjo gazetë i dha një hapësirë bujare lajmeve politike nga Shqipëria. Në lidhje me këtë problem, V. Eftimiu do të deklaronte në kryeartikullin "Fati i Shqiperise" që mbante nënshkrimin e tij: „Sot nuk ka më turq, por Grekët dhe Serbët janë në vendin e tyre. Ka edhe italianë dhe Shqipëria nuk është më e tërë.”(E. Petoshati, fq. 173). Në një editorial tjetër, V. Eftimiu do të shprehej: „Në Itali jetojnë qindra e mijëra shqiptarë; shumë nga njerëzit e shquar të Italisë ishin shqiptarë. Prestigji i qytetëruar i këtij kombi shumë të pasur e tejkalon ngjyrën e kaltër të Adriatikut, siç është qielli i ndritshëm dhe shumëngjyrësh i mëngjesit " (E. Petoshati, fq. 173). Shumë prej artikujve me karakter politik janë shkruar në frëngjisht me qëllim të sensibilizimit të opinionit ndërkombëtar për çështjen shqiptare, përkatësisht për të mbështetur të drejtën e vetëvendosjes së shqiptarëve, për kufijtë e tyre natyrorë. Nënshkruesit e këtyre artikujve, përveç V. Eftimiu, ishin, Stavri Cunesco, Asdreni, Diamondi Kardo. Në nr. 5 të kësaj gazete botohet artikulli me titullin: "Zoti N. Iorga rreth shqiptarëve", i cili tregon se si studiuesi i shquar rumun, në gazetën "Populli Rumun", mbron të drejtat e popullit shqiptar në një artikullin e titulluar "Kërkesat e shqiptarëve". Gazeta Shqipëria e Re botoi në 24 numrat e saj punimin e N. Iorgës "Breve histoire d'Albanie et du peuple albanais".

Në kollonat e gazetës Shqipëria e re pasqyrohen veprimtaritë e shqiptarëve të Rumanisë, veçanërisht jeta kulturore, evenimentet që ndodhnin në Konstancë, Bukuresht dhe në qytete të tjera. Artistë të shquar shqiptarë, të njohur në peizazhin kulturor rumun të kohës, sic ishte rasti i këngëtarit shqiptar Mihail Toscani,

i cili jepte koncerte në Konstanca për qëllime filantropike gjenin pasqyrim në fletët e kësaj gazete.

Një aspekt i rëndësishëm i kësaj gazete ishte dhe botimi i krijimeve letrare të shkrimtarëve të rinj shqiptarë, duke përfshirë edhe ata që jetonin në Rumani. Në një artikull të kësaj gazete shkruhet: „ Pa zhvillimin te letërsisë, fryma e një populli nuk mund të lartësohet ”. Victor Eftimiu, përveç publicistikës, do të botojë edhe libra letrarë në përkthimin e Gjergj Bubanit, siç janë, romani me motivin shqiptar "Mjegulla e Ismail Derdushes", romani "Cătălina", komedia me 1-akt "Osman Opingaxhiu", tragjikomedia " Achim ” etj. Këtu panë për herë të parë dritën e botimit poezite e postromantikut Lasgush Poradeci, midis të cilave, poezitë e famshme Ti po vjen qe prej së largu, Sytë e lumtur , Fillim dimri, Kënga e Shqipërisë së Re, etj.

Shkrimet origjinale me frymëzim shqiptar do të botoheshin edhe nga redaktori i kësaj reviste, Gjergj Bubani. Bubani botoi gjithashtu një seri përkthimesh nga letërsia rumune, duke përkthyer nga Ion Luca Caragiale, Eftimiu, Sadoveanu etj.

Lënda e pasur e gazetës Shqiperia e Re, rrethi i profesionistëve me të cilët bashkëpunoi, e bëri këtë gazetë nja nga më të rëndësishmet dhe më të mëdhatë si në peizazhin e shtypit shqiptar, ashtu edhe në atë rumun. Padyshim, që kjo gazetë shënoi një hop cilësor të publicistikës në gjuhën shqipe, të letërsisë dhe të artikujve të tjerë me interes shkencor, pasi nënshkruesit e këtyre ishin personalitete të shquara të kulturës dhe historisë së Shqipërisë.

Shumica e periodikëve të botuar në Rumani kishin një profil letrar, i cili ndërthurej me profilin politik, duke u marrë, veçanërisht, me çështjen shqiptare. Ato, gjithashtu, kishin një profil kulturor, sepse diskutoheshin probleme imperative kulturorë, siç ishte zgjedhja e alfabetit shqip (në vitin 1908, në Kongresin e Manastirit, delegatët e kongresit zgjodhën alfabetin latin si alfabet të gjuhës shqipe).Për spektrin e larmishëm të



çështjeve, disa periodikë patën një jehonë në shtypin rumun dhe në atë të huaj, për shkak të artikujve që promovonin çështjen shqiptare, por edhe përmes çështjeve me interes të përgjithshëm që trajtonin. Jeta dhe veprimtaria atdhetare dhe kulturore e disa intelektualëve shqiptarë ishte e lidhur me qytetin e Konstancës dhe me botimet në shqip në këtë qytet:

- Vissar Dodani (1857-1939), themeluesi i revistës Shqiperia (Shqipëri), botuar në Bukuresht (1897-1899), është një eksponent i veprimtarisë patriotike të shqiptarëve në Rumani. Ai botoi një libër prej 200 faqesh, me titull Memoriet e mija – kujtime nga zhvillimet e para të Rilindjes së Kombit Shqiptar në Bukuresht botuar në 1930 në Konstanca. Ky libër përfshin të gjithë korrespondencën e tij me figurat më të rëndësishme të Rilindjes Kombëtare Shqiptare. Vdiq në Bukuresht më 16 mars 1939.

- Gergj Bubani (1899-1954), intelektual shqiptar, punoi në gazetën javore Shqiperia e Re, e cila nga viti 1920 u botua në Konstaca. AShtypi shqiptar në Konstanca. A punoi si sekretar në Konsullatën shqiptare në Konstancë, duke u bërë njëkohësisht kryeredaktor i gazetës Shqiperia e Re. Përveç krijimeve të tij poetike, ai botoi në këtë gazetë përkthime në shqip të veprave të Victor Eftimiut. Pasi u kthye në Shqipëri në 1945 ai u arrestua nga komunistët me akuzën e bashkëpunimit politik me armiqtë e kombit, duke u dënuar me 15 vjet burg. Vdiq në burg në vitin 1960. Me pas, djali i tij, Dionis Bubani, përkthen në shqip dhe boton në shqip komeditë e V. Eftimiut.

- Aktiviteti i shkrimit të tregimtarit të famshëm shqiptar, Mitrush Kuteli, ka të bëjë me qytetin e Konstancës. Ai studioi ekonomi në Bukuresht, duke u licensuar në vitin 1934, duke mbështetur licencën me temën: "sistemet bankare në Ballkan". Ai punoi si gazetar i gazetës Shqipëria e Re e Konstancës, ku botoi me pseudonimin Janus. Libri i tij Netë shqiptar me tregime është botuar në Bukuresht në vitin 1938. Pas kthimit në Shqipëri gjatë Luftës së Dytë Botërore, ai punoi si zyrtar i Bankës Kombëtare të Shqipërisë dhe bëhet shkrimtari më i njohur në Shqipëri pas

botimit të veprave të tij. Në të njëjtën kohë, ai boton një seri studimesh mbi sistemet financiare dhe monetare. Më 1947 u dënua me 15 vjet burg nga regjimi komunist shqiptar. Së bashku me të burgosur të tjerë punoi për të tharrjen e kënetës së Maliqit, kohë gjatë së cilës tentoi të vriste veten. Pas ndarjes së Shqipërisë nga Jugosllavia e Titos, ai u la i lirë dhe punoi si përkthyes në Shtëpinë Botuese Naim Frashëri në Tiranë, ku përktheu shkrimtarë të klasikë rusë, Cehov, Turgeniev, Krilov, Tolstoi etj. Nga letërsia Rumune përktheu M. Eminescu-n, M. Sadoveanu-n etj). Vdiq në vitin 1967.

Aktiviteti editorial i shoqërive patriotike shqiptare në Rumani, botimi i librave të letërsisë së shkrimtarëve më të rëndësishëm shqiptarë, aktivitetet dhe iniciativat me karakter kulturor dhe politik, të ndërmarra nga intelektualët shqiptarë në Rumani, nuk ishin vetëm mënyra të manifestimit të identitetit kombëtar, por edhe një formë e propagandimit të problemeve kombëtare.

Si përfundim, e gjithë veprimtaria e komunitetit shqiptar në Rumani, dhe ajo e Konstancës në veçanti, së bashku me përpjekjet e intelektualëve shqiptarë nëpër vende të tjera, kontribuan drejtpërdrejt në emancipimin, hapjen e shoqërisë shqiptare dhe zhvillimin e një kulture kombëtare. Në këtë kuadër, mund të themi se shtypi i shkruar në gjuhën shqipe në Rumani u bë vendi i përhapjes së aspiratave të Rilindjes Kombëtare Shqiptare dhe i sensibilizimit të çështjes kombëtare shqiptare në plan ndërkombëtar, qëllimi final i të cilave ishte fitorja e pavarësisë së shtetit dhe ruajtja e integritetit të trojeve shqiptare. Shtypi shqiptar në Rumani krijoi një traditë të paçmuar, duke shënuar një hap cilësor përmes artikujve dhe analizave politike dhe historike, përmes përsosjes së stilit gazetaresk dhe, po aq e rëndësishme, përpunimi i gjuhës shqipe e cila përforcoi karkaterin e saj letrar dhe unitar. Mund të themi se në Rumani u krijua një shkollë e vërtetë e lëvrimit të gjuhës shqipe. Në të njëjtën kohë,

me botimin e krijimeve letrare të shkrimtarëve më të mirë shqiptarë, u promovua letërsia kombëtare shqiptare. Hapja drejt letërsisë dhe kulturës evropiane ishte shprehja e aspiratës së komunitetit shqiptar në Rumani për të aprovuar vlerat evropiane. Për këto arsye, komuniteti shqiptar në Rumani ishte një shtyllë e rëndësishme e luftës për çlirimin kombëtar dhe përparimit shoqëror dhe kulturor të shqiptarëve. Në të njëjtën kohë, përmes veprimtarisë së saj, ky komunitet ka ruajtur identitetin, gjuhën dhe traditat e tij, duke qenë përgjithmonë në harmoni të plotë me shumicën e popullatës dhe me pakicat e tjera kombëtare në Rumani.

Mendimet e studiuesve, të cilët merreshin me periudhën e Rilindjes Kombëtare Shqiptare, konvergojnë në rolin vendimtar të komunitetit shqiptar në Rumani, të shoqërive atdhetare të formuara në Bukuresht, Konstancë, etj. në zhvillimet politike në Shqipëri, në fazën e para-pavarësisë së shtetit. Në të njëjtën kohë, veprimtaria botuese, botimi i periodikëve, botimi i librave të letërsisë së shkrimtarëve më të rëndësishëm shqiptarë, takimet studentore, në të cilat debatoheshin tema të ndryshme me interes kombëtar dhe shkencor, ishin mënyra për të identifikuar dhe përhapur kërkesat kombëtare, të cilat u transmetoheshin shoqërinë shqiptare në vendin e origjinës. E gjithë veprimtaria e komunitetit shqiptar të Rumanisë, së bashku me atë të vendeve të tjera, i dhanë një shtysë thelbësore emancipimit dhe hapjes së shoqërisë shqiptare.

# Constantin N. Tomescu – o personalitate jertfelnică

*Anastasia Dumitru<sup>1</sup>  
Constanța, România*

**Argument.** Mărturisesc că nu fac parte din nicio minoritate etnică, însă, când am venit în 1990, la studii în

---

<sup>1</sup> ANASTASIA DUMITRU este doctor în filologie, profesor la Liceul Teoretic „Lucian Blaga” din Constanța. Este fondatorul și directorul revistei *InterArtes*, membru al: *Uniunii Scriitorilor din România*, *Uniunii Ziaristilor Profesioniști din România (UZP)*, *Societății de Științe Filologice*, *ALGCR (Asociația de Literatură Generală și Comparată din România)*, membru al colegiului de redacție al revistei interdisciplinare *BSU JOURNAL* de la Universitatea Elsevier din Egipt (*BSU International Journal of Humanities and Social Sciences*). Este autoare a 25 de cărți (poezie, eseu, critică literară): *Cântecul lirei*, Editura Europolis, 2009; *Pledoaria pentru valori. Revenirea în fire*, Ovidius University Press, 2009; *Interculturalitate și interdisciplinaritate în educație* (de Anastasia Dumitru și Aura Văceanu), Editura Universitară, 2010; *Energii latente*, Editura Ex Ponto, 2010; *În cuvânt*, Editura Ex Ponto, 2010; *Limba și literatura română. Ghid de pregătire pentru clasa a VI-a*, Editura Universitară, 2010; *Pelerin spre stele... spre centrul inimii mele*, Editura Europolis, 2010; *Fascinația literaturii fantastice; Limba și literatura română pentru clasa a VII-a; Ipostaze ale fantasticului în proza lui Vasile Voiculescu*, Editura Universitară, 2011; *Limba și literatura română pentru clasa a VIII-a. Ghid de studiu*, InterArtes Press, 2012; *În căutarea sensului*, Editura Vif, 2013; *Bujor Nedelcovici – conștiința de scriitor*, Editura Alfa, 2015; *Metamorfozele cuvântului*, Editura Eikon, 2016; *Calea luminii. Interculturalitate și management educațional*, Editura Symposium, 2017; *Vocația mărturisirii, 1, Lumina dintre gratii*, Editura Fundației Memoria, 2017; *Darul inimii*, Editura Celebris, 2018; *Confesiunea criticilor literari*, Editura Junimea, 2019.

România, mulți colegi ne considerau pe noi, românii din Basarabia, ruși; chiar dacă vorbeam românește, noi eram „străini”, fiindcă veneam din fosta RSSM, una dintre fostele republici ale URSS. Odată cu destrămarea Uniunii Sovietice, „a statului monolit”, după cum erau versurile imnului, a trebuit să ne demonstrăm caracterul identitar românesc. Blocul minciunii s-a prăbușit, iar noi, care vorbeam o limbă „moldovenească” și studiasem o literatură „moldovenească”, alte invenții sovietice, bazate pe „fraudă științifică”, pe „utopie lingvistică” și pe „ideologii populare naive”,<sup>2</sup> a trebuit să înlăturăm toate rămășițele mistificărilor sovietice. Nu aveau nicio vină bieții colegi că nu știau adevărul despre basarabeni, cei înghițiți de sovietici, dar nici noi, care fuseserăm vânduți, cu toții învățaserăm la școală o istorie mistificată, fabricată de învingători, în laboratoarele lor, care ne propovăduiau ideologia urii de clasă și de rasă. M-am născut în Basarabia, un pământ binecuvântat, dar presărat cu oasele mucenicilor exterminați în beciurile KGB-ului ori duși în Gulag, care s-au jertfit pentru păstrarea identității culturale, lingvistice, religioase, în general, pentru păstrarea drepturilor românilor. Dacă nu vom aduce în actualitate contribuția strămoșilor noștri, care au luptat pentru salvarea valorilor naționale, identitare, dacă nu vom avea respect pentru memoria culturii și pentru cultura memoriei, dacă nu vom avea respect pentru Cetatea Neamului, a Credinței, a Culturii și a Istoriei, riscăm să ajungem, din majoritari, minoritari, fenomen întâlnit mai ales în provinciile istorice, care au fost rupte din Regatul României Mari în urma rușinosului Pact Ribbentrop-Molotov.

---

<sup>2</sup> Eugeniu Coșeriu, *Limba română – limbă romanică*, editor Nicolae Saramandu, Editura Academiei, București, 2005, p. 128. „A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este ori o greșală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie; și din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și, deci, un act de genocid etnico-cultural.”

În lucrarea de față, mă voi referi la viața și opera unui Om jertfelnic, a unei personalități complexe, născute în Dobrogea, care a scris despre mozaicul interetnic dobrogean, dar care a ales să-și dedice viața Basarabiei, unui teritoriu românesc care mai mult de o sută de ani fusese asuprit, o provincie care, din nefericire, continuă să plutească și azi în derivă, riscând să ajungă în plasele hrăpăreților vecini, conduși de o politică expansivă. Într-o societate care este și ea în derivă, împânzită de pseudo modele și de incertitudini, de legi care se schimbă după cum bate vântul culorilor politice, avem nevoie de adevărate modele. Voi aduce în prim-plan cartea lui Constantin N. Tomescu, *Jurnal din viața mea*, Cartdidact, Chișinău, 2019, de unde reiese nu doar profilul unui om care a luptat pentru un ideal colectiv, propășirea întregii țări, ci și o radiografie a unei epoci. Constantin N. Tomescu este „plămădit din sânge ardelean și oltean, născut dobrogean, format moldovean, devine mai târziu basarabean,” după cum afirma Vasile Țepordei.<sup>3</sup> Am aflat prima dată de „dobrogeanul basarabenizat”, Constantin N. Tomescu (20 februarie 1890 – 5 iulie 1983), de la istoricul Ion Negrei, cercetător din Basarabia, care a venit în iulie 2019, la Simpozionul Internațional *Destine frânte pentru Țară în vatra istorică românească*, ediția a doua, la Mănăstirea Dervent, simpozion organizat de Asociația *Black Sea House/ Casa Mării Negre*. Atunci, Ion Negrei a citit din *Jurnalul* lui Constantin N. Tomescu *Dor de Basarabia*, poem devenit probă a „uneltirii contra statului român”, precum și *Testamentul* din care am înțeles spiritul jertfelnic al personalității dobrogeanului care a suferit pentru dreptul de a avea conștiință identitară românească.

Repere biografice. Născut la Constanța, Constantin N. Tomescu a rămas orfan, fiind luat în grija Bisericii. Tatăl său, Nicolae, era originar din Baia de Aramă, Oltenia, iar mama, Ștefania, provenea din Săliștea Sibiului, dintr-o importantă familie

---

<sup>3</sup> Vasile Țepordei, *Profesorul universitar Constantin N. Tomescu*, în: „Au murit cu gândul și dorul de Basarabia”, Editura Eminescu, București, 1997, p. 59.

de mocani ardeleni. Devenind „vlăstar al Dobrogei”, rămâne orfan de tată la vârsta de 3 ani, iar la 9 ani îi moare și mama. Epitropia, pusă de Tribunalul din Constanța să-l crească, risipește averea destul de consistentă, adunată de părinți pentru a-i asigura un viitor fără griji și refuză să-l sprijine în studiul său. Pentru a supraviețui, Constantin încearcă să învețe tâmplăria, să devină hamal în port sau băiat de prăvălie într-o librărie din oraș, ba chiar încearcă să-și facă o carieră militară, intrând copil de trupă în marină. Se alipește de preotul Gheorghe Niculescu, protopopul Constanței, care, apreciindu-i dragostea de biserică, îl sprijină pe micul orfan să se înscrie la Seminarul Teologic din Galați. Copilăria și tinerețea s-au aflat sub ocârmuirea arhimandritului Nicodim Munteanu, viitorul Patriarh. În toamna anului 1912, a început să urmeze cursurile Facultății de Teologie din București, unde i-a avut colegi pe Ion Dobre, iar mai târziu pe Nichifor Crainic. Printre profesorii lui Constantin N. Tomescu s-au numărat: Dragomir Demetrescu (Istoria Bisericii), Dumitru Boroianu (Drept Canonic) și Ion Mihălcescu, viitorul Mitropolit Irineu (Dogmatică și Apologetică). În această perioadă a fost numit bibliotecar la „Centrul Studentesc” București.

În 1916, anul intrării României în Primul Război Mondial alături de Antantă, Constantin Tomescu era proaspăt absolvent al Facultății de Teologie, visând la o bursă în străinătate, însă a simțit „chemarea istoriei” și s-a înrolat ca soldat voluntar, făcând parte din echipa unui tren sanitar, pe întreaga durată a războiului. Se ocupă de îngrijirea răniților, de nevoile spirituale ale combatanților și i se încredințează, inclusiv, responsabilitatea de grefier al trenului, sarcină care anticipează viitoarele activități ale lui Constantin Tomescu. Amintirile de pe front ale voluntarului Tomescu, întinse pe multe pagini, vin să completeze memorialistica românească a Primului Război Mondial. În 27 martie 1918, când *Sfatul Țării* a adoptat Declarația de Unire a Basarabiei cu România, Constantin Tomescu era în trenul sanitar, luptând împreună cu echipa medicală împotriva febrei recurente și

a tifosului exantematic. Vestea unirii a fost primită cu mare entuziasm și bucurie dându-le tuturor românilor curaj. „Aceasta a fost ca untdelemnul pus pe rănilor ființei noastre. Unirea ne-a ridicat moralul, ne-a însuflețit și s-a arătat că există «dreptatea imanentă a lui Dumnezeu» și în această dreptate eu cred”,<sup>4</sup> se destăinuie cel care era pe front. Sanitarul voluntar, deși se afla printre muribunzi, a reușit să îi învețe carte pe soldați. „Am înscris pe listă peste 40 de soldați. Zilnic între orele 14 și 17, când eram liber, mergeam dincolo de linie, agățăm tabla de o scândură de copac și scriam câte o literă fiecare... Ceea ce învățau acolo «la școală» cu mine, repetau cu osârdie în vagon. Și așa, s-au învrednicit a-și scrie numele lor, al femeii, al copiilor, satul și câte ceva din ce doreau ei... Cam peste o lună mi s-a adus la tren un decret regal și decorația *Răsplata muncii pentru școală, clasa I-a*”.

Gânduri despre familie și despre păstrarea identității naționale. Memorialistul evocă figura arhetipală a mamei pe care o numea duios „măicuța mea dragă”, cea care „a sădit în sufletul meu un început de iubire a neamului nostru românesc”. Ștefania Mocanu din Siliștea Sibiului era descendentă dintr-o familie de oieri care practicau de secole transhumanța, ajungând chiar și în Crimeea și Caucaz în căutarea pășunilor. Mama sa a fost impresionată de Dobrogea, de nesfârșita împărăție a apelor Mării Negre. Mama apare ca arhetip al mamei-zeiță care duce mai departe crezul strămoșesc. Pe lângă faptul că mama îl îngrijea, fiind preocupată de starea lui materială, urmărea să-i cultive valorile spirituale. „Ea era o credincioasă ortodoxă, dovadă mi-au fost și cărțile de rugăciuni și altele bisericești, dar și felul cum m-a învățat pe mine anumite rugăciuni, ca *Doamne, Doamne, Ceresc Tată*, apoi *Crezul, Sculându-ne din somn* și altele, ce mi-au folosit, mi-au prins bine când, rămas orfan de ambii părinți, am fost cercetat de preoții noștri, care s-au interesat de starea mea. Mămica

---

<sup>4</sup> *Jurnal din viața mea*, ediție îngrijită de Silvia Corlăteanu-Granciuc și George Enache, Cartdidact, Chișinău, 2019, p. 231.



mă ducea deseori la biserică. Atunci ea se înveșmânta în costumul fermecător al săliștencelor, anume: în fustă sau cămașă albă, fote negre, jachetă scurtă pe talie, pe cap cu bariș negru, iar iarna înlocuia jacheta cu o bundiță. Și ce frumoasă era!”<sup>5</sup> Memorialistul își amintește cu nostalgie și cu mândrie că mama lui era oprită deseori de trecători să-i admire costumul săliștean, costum îndrăgit și de învățătoarea autorului, Angela Bănescu. Aflăm că învățătorii de atunci veneau în vizită la părinți pentru a vedea mediul în care sunt crescuți elevii, „ca să cerceteze starea părinților, să vadă cum sunt îngrijiți copiii, elevii ei, cum își petrec timpul liber acasă și cum se joacă. Asemenea distinși institutori a trimis guvernul în Dobrogea, noua provincie românească. Și doamna Bănescu, lăudându-i costumul național, săliștean, al măicuței mele, a cerut să se îmbrace cu el, iar în unele sărbători naționale obștești, când și școlile participau la solemnități, parc-o văd pe institutoarea mea îmbrăcată în costumul mămicăi”.<sup>6</sup> Institutoarea, găsind-o pe mama memorialistului citind din niște cărți românești, religioase și literare, tipărite în Transilvania, sub stăpânire maghiară, dar necunoscute în Dobrogea, le-a împrumutat. „Îmi amintesc cum stăteau amândouă în fața unei lăzi «brașovence», verzi și cu torți de fier, și scotoceau prin vraful de cărți, ce se adusesse de peste graniță, și Doamna lua câte un pachet acasă, ca peste un timp să-l schimbe cu altul. Asemenea cărți mi-au rămas și mie, iar după ce am prins cunoașterea literelor și trecusem în clasa primară, mai mare, citeam și eu, în ele, rugăciuni și istorie și literatură, în limba noastră, deși acele cărți erau tipărite în Brașov, Sibiu sub Împăratul Francisc Iosif”. Mama și bunica l-au învățat rugăciuni și colinde pentru a duce mai departe tradițiile românești. „Colindele mi-au înviorat viața și-mi plac și azi, cântându-le pe la prieteni cu toată vârsta înaintată”, se destăinuie el, precizând că, după moartea soției, s-a retras, în anii 1955-1958, la schitul Coșna, din Bucovina, aproape de Vatra Dornei, unde a reînceput, cu starețul Grigore

---

<sup>5</sup> *Ibidem*, p. 41.

<sup>6</sup> *Ibidem*, p. 41-42.

Cobzaru și cu tânărul teolog Nestor Vornicescu, colindatul în satele vecine, în zilele de Crăciun, chiar dacă erau interzise cântecele creștine. În 1900, când promovase în clasa a patra, rămâne orfan, fiind ajutat de biserică (preoții Ițigan, Niculescu, Grigorescu) și de școală. O evocă pe învățătoare care purta la serbări costumul național și avea grijă oarecum de orfan: îl hrănea și îl sfătuia, precizând „nutrind calde sentimente patriotice, ca și măicuța mea, a sădit în sufletul meu un început de iubire a țării mele, a neamului nostru românesc, ne vorbea în clasă din Istoria Românilor cu pasiune, despre frații din Transilvania și din alte locuri răzlețiți de vitregia timpurilor, de răutatea și nesațul vecinilor.” Aflăm că învățătoarea le vorbea despre pământul Dobrogei, despre Mircea cel Bătrân, care l-a stăpânit cu atâtea secole înainte, menționând că de la ea a învățat sentimentul național. „Am crezut de atunci în vorbirea ei că noi suntem stăpâni în Constanța și în restul Dobrogei, ceilalți, turci, bulgari, armeni și alte seminții nu au dreptul a stăpâni acolo, ci sunt îngăduiți, îi primim cu bunăvoință, le îngăduim să trăiască alături de noi.” Peste ani, în 1927, fiind profesor la Facultatea de Teologie din Chișinău, fostul elev își va vizita învățătoarea depănând ghemul amintirilor. Pomenirea acestora, dar mai ales a părinților a fost constantă. Referindu-se la mama sa, scrie: „Ea m-a făurit în adâncurile făpturii ei, m-a purtat în sânul ei m-a hrănit din ale ei puteri de viață, ea m-a ferit de primejdii și de tot răul... Cine poate înlocui pe mama? Cu câtă simțire și cu încrederea ei în rugăciuni mă așeza în genunchi sub sfintele icoane rostind duios felurite rugăciuni pentru odihna sufletului tatălui meu ca și pentru sănătatea noastră! Și azi, la vârsta mea atât de înaintată, când îi revăd chipul ei și mă las în voia amintirilor ce le păstrez despre ea, lacrimez”.<sup>7</sup> Mama a fost cea care a avut grijă de mormântul tatălui său, însă, din cauza mutării cimitirelor, pe când C. Tomescu era la studii în Moldova, osemintele părinților au fost depuse în groapa comună. Fiul regretă că nu are unde merge să depună flori în

---

<sup>7</sup> *Ibidem*, p. 50.

memoria lor. În locul celor trei cimitire s-au făcut străzi și case: „eu, fiu al Constanței, n-o mai cunosc și cu oarecare greutate mi-am regăsit locul nașterii și al vieții mele din copilărie!”<sup>8</sup>

Dobrogea multietnică în evocările lui Constantin N. Tomescu. Până să rămână orfan de ambii părinți, își petrece copilăria în Dobrogea, tărâm de legendă prezentat cu multă bucurie și nostalgie. El descrie fenomenul transumanței: venirea ciobanilor cu oile din Transilvania spre Dobrogea. Turmele erau mânate pe malul Dunării; acolo erau bacuri angajate și pe ele intrau toți, oameni și oi, câinii și furajul pregătit pentru iarnă, un remorcher trăgea bacurile până la malul dobrogean, din fața Brăilei, într-un loc potrivit de debarcare, ce se numea turcește până mai anii trecuți „Ghecet”, ce se traduce în românește prin „trecere”. „Pe pământul Dobrogei turmele avansau spre satul turcesc „Beștepe”, adică „Cinci movile”, din județul Tulcea, ori și mai jos, până pe la Hârșova, Topalu. Contractau cu pașa respectiv pășunatul turmelor în timpul iernii. Rămâneau toți pe-acolo până se desprimăvăra; se plătea darea convenită în miei, turmele se ridicau spre Dunăre, o treceau și staționau tot pe la Lacul Sărat. Cât stăteau în Brăila, se vindea parte din brânza lucrată în Dobrogea, uneori se vindea toată. Din această împrejurare a rezultat și denumirea brânzei de puțină, ce-o auzim și până azi, *telemea de Brăila*, deși nu mai are ea nicio legătură azi cu Brăila, ci se pregătește în alte părți. Și în acest chip se urma transumanța an de an”.<sup>9</sup> Familiile bacilor erau înstărite. Constantin N. Tomescu o evocă pe bunica lui, Sofia, care prin 1896, avea o pungă mărișoară, încărcată cu bani de aur, „cu monede austriece sau franțuzești, napoleoni”, pe care o golea pentru a-l lăsa pe nepotul de 6 ani să se joace cu gălbuii din grămada de aur. Femeile erau foarte credincioase: „îmi mai vine în minte și această amintire: la Brăila, bunica mă așeza în genunchi sub icoanele de pe perete și rostea lângă mine anumite rugăciuni sau le citea dintr-o carte ce

---

<sup>8</sup> *Ibidem*, p. 51.

<sup>9</sup> *Ibidem*, p. 38.

ne-a rămas nouă; era un Ceaslov, tipărit în românește la Sibiul Transilvaniei. Uneori, seara, mă puneam să zic și eu *Tatăl nostru*, *Doamne, miluiește-ne pe noi*. Lângă icoane ardeau candelile. La fel erau icoane și candelile aprinse și în camerele bacilor și ale ciobanilor.”

Constanța ocupă un loc important în memorialistica profesorului, cu acest oraș deschide *Jurnalul* și tot cu el îl închide. La sfârșitul secolului al XIX-lea, ne spune autorul, exista o singură biserică în Constanța, de la care mama sa „creștină bună”, nu lipsea duminicile și sărbătorile. Biserica avea hramul *Adormirea Maicii Domnului*, zidită curând după realipirea Dobrogei, „biserică măreață, o catedrală cu pereții exteriori de cărămidă roșie, netencuiniți, cu trei turle, în una sunând clopotele, pe jos pavată cu dale de marmură, pictată bogat și cu vitroure, cu chipuri de sfinți, colorate. Nu știu de era adevărat, că pictorul de atunci ar fi lucrat chipurile sfințelor de pe pereții bisericii acesteia având ca model figurile unor doamne din elita orașului, soții de prefect, primar, generali, deputați. Aceste vechi chipuri însă au fost șterse și acum biserica e împodobită cu o nouă pictură, care pare prea bogată, că nu s-a lăsat câte un spațiu gol, pe care să se odihnească privirea credinciosului.”<sup>10</sup> Copilul Tomescu mergea des acolo, îi ajuta pe preoți în altar: purta lumânarea cea mare la ieșirea cu Sf. Evanghelie, ducea cădelnița, întreținea focul de mângal în Diaconicon, pentru alimentarea cădelniței cu cărbuni aprinși și pentru încălzirea ibricului cu apa necesară la pregătirea Sfintei împărtășanii, copilul devenind „o vestală a bisericii”. Preocupările din copilărie au continuat toată viața, luând alte proporții, profesorul s-a jertfit pe altarul Bisericii strămoșești, lucrând la revista *Luminătorul*, purtând flacăra Bisericii în Basarabia. „Încă nu eram elev de școală când preoții m-au și îmbrăcat într-un stihăraș alb cu cruciulițe albastre, ceea ce a fost ca o prevestire că eu îmi voi petrece restul vieții tot pe lângă biserică”, scrie viitorul teolog.

---

<sup>10</sup> *Ibidem*, p. 42.

Constanța multietnică poate fi reconstituită din mărturiile autorului: în partea de nord un deal, numit „Avratep”, lângă regimentul 9 de cavalerie, în stânga, și în dreapta era spitalul orașului. Aflăm că pe lângă acesta trecea o cale ferată, întinsă din vechea gară până la hipodromul din comuna Anadolkiroi, hipodrom unde se organizau câte 2-3 alegări de cai mărunți, turcești, foarte atractivi întrucât jockeyii erau niște adevărați artiști și executau, pe cai, variate exhibiții. În program, se mai prevedeau și lupte corp la corp între atleții turci și tătari, oameni foarte voinici, cu musculatura dezvoltată; acești luptători erau dezbrăcați până la brâu și se ungeau pe piept cu untdelemn, ceea ce îngreua prinderea lor în brațe. „Parcă am sub ochi o asemenea luptă, când un atlet se prefăcea că o ia la fugă, celălalt îl urmărea în arenă, până ce se pomenea cu pieptul în tălpile fugarului. Erau multe întreceri la hipodromul din Anadolkiroi la care participau mulți amatori și curioși, unii cumpărau cai. O dată în an, ca de obicei, era de față însuși regele Carol I cu familia sa și înalți demnitari ai statului”, continuă autorul. Memorialistul ne explică și etimologia termenului „Avratep” – din turcă „Dealul lui Avra”, movilă care fusese clădită de turci, în secolele trecute, drept punct de observație peste mare, de unde un observator veghea corăbiile ce se apropiau de micul port Tomis și anunța, prin călăreț, lui pașa locului, observația lui. Movila aceasta, intrând însă în perimetrul orașului, cu timpul, a fost săpată și nivelată. Tomescu descrie trenurile „spre vii” și spre hipodrom, care circulau vara, până prin octombrie, numite „trenuri de plăcere”, care erau compuse din vagoane, cu acoperișul sprijinit pe stâlpi, „iar circulația de la un vagon la altul, și chiar pentru interior, se făcea pe o treaptă de scândură în afară, prinsă de vagon, de-a lungul, și aveau uși ce se deschideau pe o parte și pe alta în afară, spre treapta de scândură prinsă de vagon, iar băncile din interior erau puse de-a latul vagonului, așa că nu se putea trece de la o bancă la alta din spate decât ieșind pe afară. Duminicile și de sărbători «trenurile de plăcere» erau mult aglomerate; constanțenii și vizitatorii orașului

își făceau o destindere călătorind cu aceste trenuri, așa cum azi bucureștenii se duc în mare număr la Snagov, să se mai distreze în aer liber.”<sup>11</sup> Timpul a făcut să dispară și movila și calea ferată, și cavaleria, lăsând loc caselor care au unit orașul Constanța cu satul Anadolkioi, însemnând în turcește „satul de la Răsărit”. Mamaia era o întindere de nisip, gol, fără nicio clădire, doar mai încolo niște lipoveni își așezaseră bordeiele lor de stuf. Mai aflăm că primul care și-a clădit o vilă în Mamaia a fost omul politic, liberalul Vintilă Brătianu. La început de secol XX, copiii prindeau șerpi prin Mamaia și îi dădeau unui grec să le scoată pielea pentru a o prelucra pentru pantofii elitelor. „Despre portul Constanța îmi amintesc că era mic și primitiv. Cheiul era din lemn peste toată lungimea lui și bordura cheiului era susținută prin stâlpi groși de lemn. Prin acea țesătură lemnoasă mișunau mari șobolani, era o împărăție a lor. Ei se hrăneau din belșug cu resturi de mâncări și cu grâul ce curgea din vagoane și din sacii pe care-i duceau hamalii de la vagoane peste puntea vaporului și-i descărcau în calele vasului.” C. Tomescu amintește că sezoniștii nu prea aveau cu ce să își umple timpul, de aceea organizau competiții de înot cu premii în plăcinte, bomboane, prăjituri ori porumb fiert la care a participat și autorul *Jurnalului*. Își amintește de Cazinoul de pe „Bulevardul Mării”, care a fost construit în locul unei clădiri de lemn, în care se desfășurau multe serbări culturale și cu ajutorul elevilor, a artiștilor și fanfarei regimentului de infanterie 34. În vechiul Casino se dădeau premiile școlărilor meritoși de la gimnaziu și de la cele două școli primare din oraș. Memorialistul descrie gara veche spre care veneau trenurile și coborau spre port. El prezintă un accident când un tren cu călători a trecut în goană, prin fața peronului: locomotiva și câteva vagoane au sărit pe treptele de piatră, au traversat strada gării și s-au oprit într-o casă distrugând-o. Constanța, în timpul copilăriei sale, avea o înfățișare orientală. „Mai toate casele erau în parter, pipernicite, majoritatea se clădeau din crengi umplute cu pământ, cu podelele unse cu

---

<sup>11</sup> *Ibidem*, p. 44.

pământ, amestecat cu baligă de cal și acoperișul la toate locuințele era din olane curbate, mai nicio casă n-avea burlane pentru scurgerea ploii de pe acoperiș. Număram pe degete casele turcești sau bulgărești cu etaj. După alipirea Dobrogei, funcționarii români au durat case numai din cărămidă, podite cu scândură, cu burlane, ferestre mai mari, dar fără tradiționalul prichici, uns cu pământ, din fața casei, pe care se așezau turcoaicele și bulgăroaicele ca să clevetească cu vecinele lor și tot atunci să bea și filigeanul de cafea. S-au clădit apoi și case cu un singur etaj, rar cu două. Astfel se dezmoțea orașul Constanța, din aspectul său turcesc, se moderniza. Astăzi nu-l mai recunoști, atât ca edificii, cât și ca întindere. Cred că orașul de acum este de 15 ori mai întins în comparație cu cel din 1906.”<sup>12</sup> În acea vreme orașul nu avea nici canalizare, nici apă curentă, iar apa de ploaie se scurgea în port. Apa de băut și de spălat se scotea din mai multe fântâni săpate în marginea orașului, unele spre regimentul de cavalerie, altele la marginea din vest a străzii Mangalia. Apa era adusă de sacagii cu un câte un cal, costul unei căldări de apă era de 5 bani.

Constantin N. Tomescu își amintește de școala de altădată, prezentând un incident dintre copiii români și cei turci, când elevii români au colorat școala turcilor cu cerneală, faptă care a ajuns până la urechile jurnaliștilor și ale diplomaților. Totuși, nu uită că regele Carol I le-a dăruit turcilor o mare geamie în Constanța, care a devenit azi muzeu. „Regele Carol I a fost atent față de turci. El a creat câteva burse pentru elevii turci care trebuiau să urmeze școli secundare românești. Au beneficiat mai mulți de aceste burse. Eu îmi amintesc de elevii turci de la Liceul Internat din Iași; unii au ajuns apoi ofițeri cu fes în armata română și alții au pășit spre diferite ocupații intelectuale în patria noastră. Unul dintre aceștia a fost constănțeanul turc Abdunachim Selim, de vârsta mea, care a devenit apoi avocat în Constanța și deputat în Parlamentul Român, loial cetățean.”<sup>13</sup> Sunt mai multe referiri la Tomisul natal,

---

<sup>12</sup> *Ibidem*, p. 46.

<sup>13</sup> *Ibidem*, p. 49.

însă Bricul *Mircea*, Crucișătorul *Elisabeta* și serbările mării de Sfânta Maria sunt cele mai vii, constituind un spectaculos și impresionant tablou. „Notabilități, parlamentari, mulți invitați, trupe cu ofițeri și steaguri militare, lume multă, erau adunați atât în port, cât și de-a lungul bulevardului spre Casino. Bricul nostru se apropiase de digul principal, în dreptul „Cuibului reginei”, ce era ca un salon de sticlă, fixat pe dig. A sosit și un episcop cu ceata lui de preoți. Toți erau în așteptare. Noi, copiii de pe bric, eram cuprinși de emoție și de frică, gândind la figurile atletice ce aveam a executa. Deodată se pormește o nouă canonadă de tunuri, în salve. De pe muchia dealului de lângă vechea gară coboară, în zigzag până-n port, un tren regal, cu locomotiva împodobită cu steaguri românești și cu ramuri de brad. Trenul se oprește pe dig în fața noastră. Din vagoane coboară familia regală, miniștri, generali, diplomați străini, toți în mare ținută. Fanfarele militare întonează imnul regal, tobele bat și regele, urmat de câțiva generali, trece în revistă trupa. Începe serbarea. Intră și programul nostru”, se destăinuie memorialistul.<sup>14</sup> Emoționantă este întâmplarea de la sfârșitul spectacolului, când elevii au fost chemați în fața familiei regale, când au sărutat mâna reginei Elisabeta, a principesei Maria, a regelui Carol I, a prințului moștenitor Ferdinand. Regina, aflând că, deși Tomescu este orfan de amândoi părinți, urmează totuși școala, i-a dăruit ca premiu un rând de hăinuțe noi, ghete cu șireturi, pălărioară, ciorapi și un teanc de cărți, legate cruciș cu o panglică tricolor. „Regina mă mângâie pe obraz, iar eu încep a-i săruta mâinile din nou, mă retrag. La sfârșit, am fost duși pe bric, unde am fost felicitați și ni s-a oferit mâncare... Eram bucuros că am ajuns pe un drum cu viitor, să devin marinar, să devin și eu ceva, eu, copilul nimănui! Mă umplusem de încredere că pot reuși”. Totuși, simțea nevoia unui sfat părintesc, a căldurii sufletului cuiva, „care să mă liniștească și să-mi arate o cale în viitor.” Ajutat de preoți, lucrează la o librărie, unde are timp să citească toate cărțile și să le încadreze pe categorii tematice și de

---

<sup>14</sup> *Ibidem*, p. 58.



vârstă, cărți care aveau să-i deschidă apetitul pentru studiu, ajungând licențiat în teologie. Pe când C. Tomescu avea mari funcții, l-a ajutat pe un hoga turc din Medgidia să fie repus în postul său. Aflăm că după ce hoga de la geamia din Medgidia, făcând politică țărănistă, a fost îndepărtat din serviciu, el a făcut demersuri pentru revenirea în post, dar zadarnic. „O delegație de mahomedani cu hoga în mijloc vine în audiență la mine, fiind cu ei și un deputat țărănist. În jalbă, comunitatea apără pe hoga că n-a provocat dezordini, n-a insultat, n-a făcut rău nimănui; atâta doar că-i înscris în partidul țărănesc. Vorbește deputatul, dar și hoga, destul de frumos românește, și încă vreo doi turci.”<sup>15</sup> Tomescu, uitându-se pe dosar, constată că nu s-a ordonat anchetă și nici nu s-a întrebat oficial comunitatea prin organele administrative, dacă într-adevăr hoga era vinovat de ceva. „Scriu și aici o nouă rezoluție, legală: hoga se restabilește în postul său de pe data îndepărtării, ordonându-i-se, totodată, și drepturile de salariu pe tot timpul trecut.” Hoga și toți mahomedanii au fost mulțumiți de rezolvarea problemei.

În slujba Basarabiei. În 1918, când a avut loc Unirea Basarabiei cu țara-mamă, Constantin N. Tomescu a absolvit Facultatea de Teologie din București, moment care a coincis cu începerea carierei pe meleaguri basarabene. Când Sfântul Sinod și guvernul țării l-au instalat pe Vlădica Nicodim, la Chișinău, ca Arhiepiscop al Bisericii din Basarabia, Constantin N. Tomescu a fost propus pentru postul de secretar general al Bisericii basarabene. Atunci i s-au pus trei condiții: „1. să muncesc până voi cădea de oboseală; 2. să fiu curat ca lacrima; și 3. să nu fac politică de partid. După fiecare condiție, i-am răspuns „accept”.<sup>16</sup> Dobrogeanul își descrie intrarea în Basarabia, în iunie 1918, împreună cu Vlădica Nicodim, când pleacă spre Chișinău cu trenul pe ruta Iași – Chișinău: „Linia era slăbită, terasamentul neîngrijit, ca în timp de război prelungit, deoarece Rusia, care încă stăpânea

---

<sup>15</sup> *Ibidem*, p. 927.

<sup>16</sup> *Ibidem*, p. 236.

Basarabia, intrase în Primul Război Mondial pe linia aceasta, spre frontul din Moldova”. Cartea lui Constantin N. Tomescu prezintă investițiile României în Basarabia, contribuțiile la refacerea liniei ferate ca în toata Europa, adăugându-se o nouă legătură directă de la Chișinău – la Căușeni – Basarabeasca – Reni, „Viteza a fost mărită, de exemplu distanța dintre Chișinău - Iași ajunsesem să o parcurgem în două ore în loc de 8-9 ore”.<sup>17</sup> El este impresionat de frații basarabeni, îmbrăcați la fel ca românii din Moldova, analizându-le graiul. „Dacă un popor, mă gândesc numai la sătenii noștri, căci ei sunt temelia națională... dacă un popor își pierde azi costumul, mâine datinile, curând își încurcă limba strămoșească cu străinisme și nu își poate respecta caracteristicile neamului său, treptat își pierde și naționalitatea. Așa exemplu ne arata istoria,” se gândește pelerinul, amintind că despre portul național în Basarabia a scris Maria Pelivan, soția lui Ion Pelivan. Văzându-i pe călătorii basarabeni, își aduce aminte de o compunere pe care a scris-o la un seminar, „Carpații vestici”, la catedra profesorului Simion Mehedinți de la Facultatea de Litere din București. „Compunerea mea imagina munții Carpați ca un teren înalt, pe care stă și se odihnește, ca un împărat din povești, domnul românilor de purpură: se lasă în valuri spre soare apune până-n apele Tisei, de unde începe câmpia ungurească, iar spre soare răsare valurile hlamidei trec peste dealurile Moldovei și se-așază lin pe pământul moldovenesc până-n valurile Nistrului... Între aceste două mari ape s-a născut poporul nostru românesc”,<sup>18</sup> precizând „aici sunt ca la mine acasă”. Printre cugetările despre Basarabia, sunt și acelea privind recursul la istorie, precizând că Basarabia era capitol „tabu” fiindcă „nici pasărea în zbor nu putea pătrunde peste hotarul țarului”. Reflectând mai târziu, avea să afirme: „Iată că și azi, Basarabia noastră, stă înlănțuită în țarcul sovietic. Așa că ce-mi era țarul, ce mi-s și azi sovietele? Același nesaț de pământ, aceeași sete nestinsă de slavă neumană, care rupe

---

<sup>17</sup> *Ibidem*, p. 291.

<sup>18</sup> *Ibidem*, p. 294.

țări și mări ca să dăinuiască peste ele. Și sovieticul, ca și țarul de altădată, nu-și dă seama că și lui îi trebuiesc doar doi metri pătrați de pământ pentru ziua de mâine! Și încă: sovietul de azi uită și el că e o dreptate imanentă în natură, și că țarul și-a încheiat viața lui, de dictator și omnipotent, cu un glonț în ceafă, el și întreaga lui familie! Noi, românii, n-am furat nicio palmă de pământ și n-am dorit rău și neajunsuri niciunui neam. Ba, încă avem frați și pământ străbun între hotarele vecinilor, însă n-am pornit vreo acțiune pentru revendicarea lor, deși ni se cuvin.”<sup>19</sup> Călătorul se mai gândea la războaiele Rusiei spre periferie – nu în căutare de enoriași pentru creștinism, cum s-au furișat să facă tocmai prin China și Japonia și-n alte țări necreștine, ci pentru politica expansivă.

Cartea lui C. Tomescu oferă și informații de etnografie, prezentând satele și portul țăranilor din Basarabia: „Oameni voinici, în cămașă albă ca lumina, pantaloni tot albi din cânepă, cu fața într-adevăr senină, pletele crescute și la mulți înălbite. Vorba lor era măsurată, liniștită și fără grabă, ca un fagure de miere. Auzeam atâtea zicale, unele fine, cu ironii presărate, aveau sfaturi tare priincioase, ce se lipeau ușor de inimă de simțeam că totul izbucnește din adâncul sfinției lor, din bunătate și iubire de oameni. Țăranul moldovean nu poartă dușmănie, nu-i răzbunător și n-am citit, nici n-am auzit ca vreo unul să fi ajuns la vreo fărâdelege, la crimă.”<sup>20</sup> Referindu-se la viața de familie, scrie că numai țăranii care umblau prin târguri își schimbau comportamentul și deveneau brutali, apoi divorțau, însă aproape toți oamenii satelor credeau că familia e sfântă: „ce a legat Dumnezeu, omul nu-i în drept să dezlege”, decât moartea. Țăranul are o puternică nădejde în Dumnezeu, fiind convins că viața este rânduită de Domnul. „El trăiește acolo, în aer liber, curat, unde orizontul are lărgime în priveliști pitorești și în concerte de păsărele, și e drag să cânte el lângă susurul izvoarelor... el

---

<sup>19</sup> *Ibidem*, p. 298.

<sup>20</sup> *Ibidem*, p. 368.

privește, fără împiedicare, cerul lui Dumnezeu, senin și noaptea împodobită de strălucirea miilor de stele și de luceferi. Asemenea momente îl întăresc pe sătean, îl conving că peste natură și peste viața lui stăpânește nu ceva orb, fără simțire, ci o ființă care-l știe, care-i poartă de grijă, Dumnezeu, și lui i se închină cu întreaga lui ființă. Astfel, țăranul este mult mai mulțumit decât orășeanul, el crede și săvârșește fapte ale credinței.”<sup>21</sup> Dobrogeanul descrie sufletul credincios al basarabenilor, generozitatea și înțelepciunea, calități pe care le-a sintetizat și Gala Galaction, în volumul *Zile basarabene*.

C. Tomescu a fost impresionat de aspectul Chișinăului, capitală în care avea să rămână mai bine de douăzeci de ani, ca responsabil cu reorganizarea vieții bisericești, având mai multe poziții administrative, printre care: Director al Cancelariei sau Secretar General al Arhiepiscopiei Chișinăului (1919-1942) și consilier referent cultural, membru al Adunării eparhiale a Arhiepiscopiei Chișinăului, precum și al Congresului Național Bisericesc (începând din 1925). A devenit persoana indispensabilă a Cancelariei Eparhiei Chișinăului, pe care a organizat-o sistematic, colaborând cu Gurie Grosu, arhiepiscop al Chișinăului și mitropolit al Basarabiei, precum și cu urmașul acestuia, Efreim Enăchescu. De la 1 ianuarie 1924, a devenit redactorul părții oficiale a revistei eparhiale *Luminătorul*, editată la Tipografia *România Nouă*. Calitățile sale administrative deosebite au fost dublate de o educație teologică aleasă, demonstrată prin numirea sa în 1926 ca profesor suplinitor, iar din 1930 ca titular, la catedra de Istorie a Bisericii Române de la Facultatea de Teologie din Chișinău, unde a devenit ulterior prodecan. În 1927, a devenit Doctor în Teologie, cu Teza de Doctorat *Mitropolitul Grigorie al IV-lea al Ungrovlahiei*, sub îndrumarea lui Fr. Nicolae M. Popescu. Activitatea istorică a profesorului Constantin Tomescu cuprinde numeroase studii: documente originale și nepublicate privind istoria Bisericii Basarabiei. În 1929, împreună cu colegul

---

<sup>21</sup> *Ibidem*, p. 369.

său, Toma G. Bulat, a inițiat o publicație de specialitate intitulată *Arhivele Basarabiei*, dedicată istoriei și geografiei regiunii Moldovei dintre Prut și Nistru. Această perioadă demonstrează faptul că activitatea sa publicistică se desfășura la cele mai înalte standarde academice. Profesorul Constantin Tomescu are de asemenea și meritul de a fi sprijinit cercetarea istorică cu aplicații în istoriografia bisericească, sprijinind apariția, timp de mai mulți ani, a vechii *Reviste istorico-arheologice bisericești*, îmbrăcând-o în haină românească. Activitatea publicistică de la *Arhivele Basarabiei* a fost esențială, fiindcă, datorită acestei bogate colecții, au fost recuperate multe acte pierdute din cauza evacuării arhivelor în perioada războiului. Nicolae Iorga a fost interesat de articolele apărute în această colecție, publicate de Leon Boga, Emil Gane, Ș. Ciobanu, C. Popovici etc. Constantin Tomescu a colaborat exemplar cu preoții basarabeni. Deși gubernia Basarabiei fusese sub stăpânirea Moscovei, preoții basarabeni au încercat să țină vie flacăra identitară, predicând în limba „moldovenească”, pe înțelesul credincioșilor și căutând a păstra vechile tradiții, de aceea rusificarea nu a avut efect și nu a transformat sufletele basarabenilor. „Eu n-am aflat niciun nume de preot moldovean care să fie rusificat și doar am cercetat și am studiat atâtea dosare și acte din secolul al XIX-lea pentru cursurile mele de Istorie a Bisericii Române la Facultatea de Teologie din Chișinău. Un vânt de rusificare între preoții români ai Basarabiei am aflat de la doi arhierei ruși: episcopul Pavel Lebedev (1871 - 1882) și arhiepiscopul Serafim Cicegov (1908 - 1912). Cel dintâi a oprit tipărirea de cărți românești în tipografia eparhială, a oprit slujbele în limba română, a ars foarte multe cărți de cult adunate la Chișinău, înlocuindu-le cu cele slavonești. Asemenea diabolice măsuri dovedesc românismul clerului basarabean, că altfel, acest rusnac nu se înfoia atâta și, după plecarea lui, clerul a continuat a fi tot românesc, al poporului care numai românește înțelegea”,<sup>22</sup> a menționat memorialistul. Constantin Tomescu a apreciat strădania

---

<sup>22</sup> *Ibidem*, p. 317.

unor înaintași ca episcopul Vladimir (1904 - 1908) care a înființat Catedra de Limba Română la Seminarul Teologic, la cererea preoțimii, plătind din banii săi pe profesorul Constantinescu, adus din Iași, seminarist care apoi a fost hirotonisit preot, a arhimandritului Gurie și a preotului profesor Constantin Popovici, care au dat ființă, la 1 ianuarie 1908, unei reviste pentru popor - *Luminătorul* și în 26 octombrie 1906, Tipografiei Eparhiale. Dobrogeanul l-a evocat pe preotul Constantin Popovici, bun predicator, cu vorbirea ca un fagure de miere, care publica cu regularitate în revistă predici pentru înlesnirea mai ales a preoților de la sate. Aflăm că prietenul său, preotul Alexandru Baltaga, a fost paroh în Călărași, în județul Lăpușna, că „butucul Baltaga a dat mulți slujitori vrednici în Biserica Basarabiei”.<sup>23</sup> Părintele Alexandru a făcut parte din toate adunările eparhiale, a fost președinte în comisie, delegat în comisia restrânsă pentru înființarea Facultății de Teologie la Chișinău, el a votat Unirea cu Patria la 27 martie 1918 în numele clerului basarabean care îl alesese. „Sfârșitul vieții acestui ales fiu al neamului a fost tragic, de erou! În dimineața de 29 iunie 1940, el săvârșea în biserica lui slujba Sfinților Apostoli Petru și Pavel. El nu aflase în ajun vestea de la radio că România a cedat sovietelor Basarabia și nici nu-i spusese careva în dimineața aceea... când el slujea liniștit Sfânta Liturghie, niște ostași sovietici l-au ridicat din biserică, așa în veșminte cum era, l-au transportat în penitenciarul civil din Chișinău, acolo l-au ținut arestat până au fost adunați și alții. Pe toți i-au trecut peste Nistru, în Tiraspol. Acolo au fost împușcați, îngropându-i în același lung mormânt. Așa au procedat sovieticii cu aceștia, pentru că ei toți au votat unirea Basarabiei cu Patria. Președintele Alexandru Baltaga mai era învinovățit că a convocat un Congres general extraordinar al clerului la Chișinău, în toamna anului 1917 care a votat în unanimitate despărțirea Basarabiei de Rusia, de soviete, deci autonomia ei. Acestei votări a urmat

---

<sup>23</sup> *Ibidem*, p. 319.

Congresul soldaților moldoveni la Odessa”.<sup>24</sup> Constantin N. Tomescu precizează că, în toamna anului 1941, când a ajuns cu divizia a 7-a infanterie ca voluntar sanitar împotriva sovietelor, la Tighina, a căutat acolo și în Tiraspol mormântul comun al acestor mulți membri ai *Sfatului Țării*, care au fost asasinați mișelește pentru votul cinstit și deschis dat în scopul unirii, dorind să-i ducă osemintele lângă biserica lui din Călărași, însă, după un an de la asasinare, nimeni nu i-a dat indicația necesară. Părintele profesor universitar Serghie Bejan, ruda preotului Baltaga, a fost o altă personalitate care a contribuit la sporirea vieții spirituale din Basarabia, conducând Seminarul Teologic, fiind colaboratorul revistei *Luminătorul* și traducând în 1935 cu C. Tomescu opera rusească *Învățătură creștină în expunerea apologetică a preotului Svetlov*, având 1400 de pagini. Referindu-se și la preoții din provincie, autorul scrie că nu a cunoscut la acei preoți, orășeni ori săteni, sentimente rele, ei erau „blânzi, prietenoși, li s-au înviorat atașamentul și dragostea de Patria românească și mai toți repetau că se simt foarte bine acum că-s liberi a fi și a grăi în limba cea strămoșească, că au scăpat de sub jug străin”.<sup>25</sup> Memorialistul inserează liste de preoți care au mărturisit cuvântul Mântuitorului.

Constantin N. Tomescu a contribuit la sporirea fondului istoriografic, după cum aflăm din capitolul *Strădania mea publicistică*, în care enumeră volumele sale, dedicate cercetării istoriei Bisericii Române: *Istoria Sfintei Mănăstiri Hârjauca*, 1924; *Episcopia Hotinului. Date istorice și statistice*, Chișinău, 1925; *Documente și scrisori din familia Andronachi Donici*, Chișinău, 1928; *Catagrafia Basarabiei din 1817*, Chișinău, 1928; *Înființarea Episcopiei Chișinăului și Hotinului*, 1813, în *Arhivele Basarabiei*, publicând în colaborare cu Visarion Puiu, Ștefan Berechet, Ștefan Ciobanu și Leon T. Boga ș.a. în total peste 50 de lucrări. A fost ales membru în diferite comisii de cultură, a fost director în Comitetul revistei *Luminătorul*, ce apărea lunar, făcând

---

<sup>24</sup> *Ibidem*, p. 320.

<sup>25</sup> *Ibidem*, p. 326.

și muncă de redactor și de corector. A fost secretar al Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Basarabia, cu caracter transdisciplinar, fiind și redactorul revistei sale anuale. A fost ales în comitetele societăților culturale: *Astra*, *Liga Culturală*, *Ateneul de la Nistru*, *Graiul Neamului*, *Comandamentul Armatei*, în ultimii ani, contopindu-se toate aceste societăți în *Astra Basarabiei*, pe care a condus-o în calitate de președinte. A colaborat cu societățile: *Antituberculos*, *Crucea Roșie*, *Societatea Ortodoxă a Femeilor*, a predat cursuri de istorie la Școala Surorilor de Caritate, a organizat programe artistice cu studenții și cu profesorii, anual l-au comemorat pe Gavriil Bănulescu, la *Căpriana*, a organizat pelerinaje la mănăstiri și pe malul Nistrului. A organizat conferințe în fiecare duminică, a predicat în bisericile din Chișinău și în alte orașe și sate. A colaborat la revistele: *Cetatea Moldovei*, *Ramuri*, *Universul*, a fost printre inițiatorii revistei *Misionarul*. L-a invitat pe George Enescu la Chișinău, unde a dat trei concerte. A inițiat evenimente culturale și serbări populare. A alcătuit anuare pentru întreaga Biserică a Basarabiei și calendarul bisericesc în Chișinău și volume cu material istoric și de literatură română. A contribuit la răspândirea a 4-5 vagoane de cărți românești. A constituit Uniunea Culturală Bisericească și a înființat o editură unde a publicat lucrări esențiale (de Ștefan Cioban sau unele traduceri necesare vieții duhovnicești). A editat compendiul *Din istoria neamului românesc* între anii 1919 - 1922, la început cu litere chirilice, apoi cu latine, de unde cititorii aflau informații istorice despre România și despre Biserica Ortodoxă din România, cunoștințe necesare preoților pentru predici și conferințe pastorale. Profesorul Constantin Tomescu a știut ce s-a întâmplat în timpul țarismului cu viața culturală a Basarabiei, de aceea a contribuit la răspândirea cărții românești. El face o sinteză a „lucrării” arhiepiscopului rus Lebedev, numit „mâncător de moldoveni”, trimis în Basarabia ca rusificator unde a desființat tipografia eparhială, sub pretextul că populația trebuia deja să știe rusește după 71 de ani de stăpânire rusească, de aceea trebuia să asculte



slujba rusește și să dispară limba moldovenească, limba maternă fiind „un cui străin în Basarabia” (după afirmația lui Lebedev). Pentru a demonstra că acel arhiepiscopul „a fost pentru turma basarabeană o adevărată calamitate... ca un jandarm în mantie arhierescă”, îl citează pe publicistul rus, N.N. Durnovo, „care nu poate fi bănuțit ca iubitor al moldovenilor”, scriitorul, în cartea sa *Politica panslavistă rusă în Orientul Ortodox și Rusia*, apărută în 1908, la Moscova, constata: „La începutul anului 1870 Sinodul a pornit război împotriva pururi credincioșilor și devotaților moldoveni, un milion în Basarabia, 250 de mii în Podolia și Herson. Arhiepiscopul a închis 329 biserici, rămânând numai 444 biserici. Toate cărțile bisericești de cult, moldovenești, au fost adunate, din ordinul lui, la Chișinău și 7 ani de-a rândul a încălzit cu ele sobele mitropoliei sale... fapte de vandalism... Poporul moldovenesc din Basarabia a fost transformat într-o hoardă de sclavi... populația oprită nu numai a învăța carte în limba ei natală, ci și a se ruga lui Dumnezeu. Sute de mii de desetine din pământul Basarabiei au fost împărțite între coloniști ruși, bulgari și germani, pentru a-i strâmtora pe moldoveni să se expatrieze”.<sup>26</sup> Nu l-a uitat pe Gavriil Bănulescu, mitropolit harnic, care a făcut exact opusul politicii arhiepiscopului rus Lebedev: vlădica, născut în Bucovina, a publicat cărți românești, „mitropolitul Gavriil nu s-a rusificat, nu s-a lepădat de neamul său moldovenesc, dovadă că înainte de sfârșit a hotărât să fie înmormântat în mănăstirea voievozilor români Ștefan cel Mare și Petru Rareș din apropierea Chișinăului, mănăstirea *Căpriana*”, scrie memorialistul. La venirea în Basarabia, Constantin Tomescu a constatat că în cei mai bine de o sută de ani, biserica nu se rusificase, „Greșit s-a afirmat că biserica se rusificase. Eu am simțit că mă aflu din primele zile în mijlocul fraților români, care trăiau în vechea tradiție moldovenească, grăiau moldovenește, numai unii orășeni știau bine rusește, iar preoții cunoșteau și ei din școală limba rusească, dar slujeau românește și vorbeau o limbă curată moldovenească din

---

<sup>26</sup> *Ibidem*, p. 391.

familie.”<sup>27</sup> Tomescu a conștientizat rolul tipografiei românești din perioada interbelică a secolului trecut pentru luminarea poporului, în acest sens a sporit fondul de carte al bibliotecilor și al librăriilor.

Numele lui Constantin Tomescu se leagă și de înființarea Facultății de Teologie din Chișinău, care a avut o importanță majoră în viața spirituală a Basarabiei interbelice. Din memoriile lui C. Tomescu, aflăm că proiectul facultății de la Chișinău a fost aprobat în 1926, cu sprijinul mareșalului Alexandru Averescu, al poetului Octavian Goga și al filosofului Ion Petrovici. După ce, în 1927, își ia doctoratul în teologie, Constantin Tomescu devine profesor de Istoria Bisericii Ortodoxe Române și prodecan al Facultății. La inaugurarea cursurilor, în 8 noiembrie, de Sfinții Voievozi „Mihail și Gavriil”, au fost multe personalități. Gurie Grosu a anticipat rolul Facultății de Teologie din Chișinău care nu numai că a format generații de români, ci a fost un nucleu al mărturisitorilor care au devenit martiri în lupta cu ateii comuniști. Episcopul a precizat că acesta este un eveniment istoric și național, că preoților le revine misiunea de a fi enciclopediști, de a cunoaște istoria și literatura neamului și a transmite mai departe cunoștințele enoriașilor, facultatea de Teologie va fi un „izvor de sentimente patriotice, studenții dintre Prut și Nistru se vor contopi sufletește cu neamul întreg de pretutindeni”. Ministrul Ion Petrovici a recunoscut că Basarabia, care a dat „prima semnalul României întregite,” Basarabia care „a fost gornistul, la a cărei chemare au venit, pe rând, celelalte provincii”, merita să aibă această Facultate de Teologie. „Basarabia e provincia cea mai expusă și amenințată”, ea merita această facultate pentru că are o atmosferă religioasă bună: „doresc ca Facultatea de Teologie din Chișinău să fie metropola științei religioase pentru toată Moldova. Ea trebuie să fie însă și un centru de cultură militantă pentru națiune, o biserică cu două altare, unul pentru știință, altul pentru ideea națională. Chișinăul e propriu pentru dezvoltarea ideii naționale, a fost prima provincie care a venit la Patria Mamă, D-voastră v-ați

---

<sup>27</sup> *Ibidem*, p. 439.

aruncat în brațele mamei, atunci când România era la pământ și nu putea ispiti pe nimeni.”<sup>28</sup> Li s-a recomandat profesorilor să fie „apostoli ai culturii naționale” și la sate. Decanul facultății, Ioan Mihălcescu, a menționat că deja erau 459 cereri de înscriere, inclusiv ale seminariștilor de la Galați, Oradea, Constanța, Cluj, Huși, Roman, Iași, Craiova, Buzău, București, Chișinău, Craiova. Arhiepiscopul Gurie a înființat „din mijloace proprii”, la internatul acestei Facultăți, 8 burse a câte 10.000 lei anual, pentru opt studenți, câte unul din fiecare provincie a Țării mărite”, burse ce se vor acorda „fiilor de cântăreți rămași fără tată, care, absolvind Facultatea, să fie obligați „să servească ca preoți în provinciile lor natale, nu mai puțin de 5 ani”. Ioan Lupaș a prezentat urări din partea Academiei Române, precizând că „Basarabia e poarta creștinătății, a civilizației europene, încât nici puterile iadului să nu o poată sfărâma”. Profesorul Drăgănescu, rectorul Universității din Cernăuți, spunea „Prevăd întregirea Facultății Teologice în Universitate completă, ... dar menirea ei e de a forma caractere, căci caracterele hotărăsc soarta poporului. Tăria națiunii stă în forța ei morală!” Tomescu sintetizează mai multe discursuri din care aflăm rolul acestei facultăți. Constantin Tomescu a fost cel care a ținut în mână facultatea, din punct de vedere administrativ. Din *Jurnalul* său aflăm informații despre profesorii care au predat acolo: Gala Galaction, Nichifor Crainic, Ion Savin, Ștefan Ciobanu, Serghie Bejan, arhimandritul Iuliu Scriban. Profesorul Tomescu a avut mai multe funcții: deputat în adunarea Eparhială votat de județul Lăpușna, prodecan la Facultatea din Chișinău, fiind purtătorul „făcliei culturii” românești. Memoriile sale ne ajută să reconstituim viața interbelică din Basarabia. Aflăm informații despre făuritorii unirii, despre Elena Alistar, văduva preotului Alistar, un „excelent pedagog”, singura femeie aleasă ca deputat în *Sfatul Țării*, care a fost și ea gonită de sovietici. Nu sunt uitați nici studenții sau profesorii de la Facultatea din Chișinău. Aduce laude unor tineri ca Nicolae Ioniță, intrat în monahism, la

---

<sup>28</sup> *Ibidem*, p. 496.

mănăstirea *Noul Neamț*, care a iubit cultura minții, fiind membru al mișcării de la mănăstirea *Antim* din București. Îl evocă pe studentul Benedict Ghiuș, care a susținut teza de licență cu tema *Argumentul ontologic la Descartes*, alegând calea monahismului la mănăstirea *Țigănești* din județul Orhei. Mai scrie despre fostul său ucenic, Paulin Leca, devenit tot monah foarte evlavios. Profesorul Tomescu s-a implicat în organizarea bibliotecii: „Cele 200.000 de volume din 1926 s-au înmulțit în 1938 la 400.000 de volume”, lucrând în echipe de 10-12 studenți, mitropolitul Gurie a mai donat din economiile sale 20.000 de lei pentru cărți noi. Din nefericire, după pierderea Basarabiei cărțile nu au mai fost salvate, ele fiind arse de sovietici. Poposind la mănăstirea *Suruceni*, unde stărețea episcopul vicar Dionisie Erhan, avea acolo dialoguri savante cu vlădica autodidact pe teme istorice și teologice. Dobrogeanul a lăsat pe pământul românesc din Basarabia cruci mari de lemn la mănăstirile *Suruceni*, *Hârbovăț* și *Hâncu*. De asemenea, a organizat și a condus pelerinaje la Muntele Athos și în Țara Sfântă, locuri evocate în *Jurnalul* său. Activitatea culturală a profesorului Constantin Tomescu s-a încheiat odată cu ocuparea Basarabiei de către trupele sovietice la 28 iunie 1940. În anii ocupației 1940-1941, Facultatea de Teologie din Chișinău și-a găsit refugiul la Iași, iar în vara anului 1941, când era de așteptat să revină la Chișinău, a fost, de fapt, închisă. C. Tomescu a devenit profesor la Cernăuți, avându-l coleg pe Iustin Moiescu, viitorul Patriarh. La Cernăuți a fost ales director al „Fundației Culturale Regale Mihai I, regiunea Bucovina”. În această calitate a organizat peste 150 de centre culturale, dotate cu biblioteci proprii. Refugiat din Basarabia ocupată de sovietici, în vara anului 1940, profesorul Tomescu a ținut legături strânse cu ceilalți surghiuniți dintre Prut și Nistru, implicându-se apoi în opera de refacere a vieții bisericești de dincolo de Prut, afectată grav de loviturile ateismului bolșevic. Între 1941 și 1944, C. Tomescu a ajutat la renașterea credinței creștine între Nistru și Bug. El confirmă cele publicate de cercetătorul transnistrean Nichita Smochină că pe întinsul

Transnistriei erau sate românești, în 1941 fiind 500.000 de români, conștienți, în mare parte, de obârșia și naționalitatea lor.<sup>29</sup> După ce a plecat silit din Basarabia, la Râmnicul Vâlcea și la Sibiu, a trăit într-o cruntă sărăcie, nu a vrut să se umilească în fața oficialităților, știind că a fost „epurat, urgisit și aruncat din societate.”

Detenția. Prima dată, Constantin Tomescu a fost închis de către autoritățile maghiare și reținut în penitenciarul din Sibiu, în 1914, fiindcă, în calitate de președinte al studenților de la Teologie, a mers în Ardeal cu un grup de 30 de studenți de la Teologie, pentru a aduce românilor ardeleni un mesaj al patriei libere. Guvernul român reușește să-i elibereze după șase zile de arest. Acțiunea studenților teologi a avut un mare ecou în rândurile românilor din Ardeal, care visau la unirea cu Patria-Mamă. După ce activează în Basarabia interbelică, în 1944, când provincia e ocupată de sovietici, profesorul Tomescu se refugiază la Sibiu și nu va mai reveni în Basarabia lui dragă. În februarie 1945, este demis de la catedră, iar vechii prieteni îl ocolesc, pensia îi este sistată. Trăiește în sărăcie, este urmărit și arestat în anul 1948, în condițiile declanșării amplelor represii împotriva elitelor vechii României, pentru acuzația de omisiune de denunț (câteva persoane arestate îi pomeniseră numele, iar el era „vinovat” că nu le denunțase Securității). Profesorul Tomescu a fost judecat și achitat în februarie 1950. La scurt timp însă, în mai 1950, era din nou arestat și închis administrativ la închisoarea Sighet, învinuit că fusese demnitar într-unul din guvernele „burghezo-moșierești”, unde erau și Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Constantin Dinu Brătianu, Gheorghe Tătărăscu, Gheorghe Brătianu, Constantin C. Giurescu etc., peste o sută de foști miniștri. În 1956, după 7 ani de detenție, a părăsit închisoarea (avea 58 de kg, intrase cu 82 de kg, era foarte bolnav, abia se ținea pe picioare, fiind luat de pe stradă de prof. dr. Goia și internat la spitalul din Cluj). Familia fusese informată că el murise la Sighet, soția i s-a îmbolnăvit grav și a murit la 65 de ani. Moartea ei l-a afectat pe fostul deținut,

---

<sup>29</sup> *Ibidem*, p. 37.

retrăgându-se la mănăstire. „Bine, eu meritam să sufăr, că am slujit în Basarabia, că am sprijinit o cumplită luptă a Bisericii de-acolo cu partidul liberal, că n-am iubit nicicând pe ruși, îndeosebi pe sovietici, că am și militat contra lor și-n timp de pace și-n timp de război... toate-s adevărate și trebuia să sufăr orice consecințe, chiar asasinarea, cum eram amenințat și au înscenat în curtea unei închisori punerea mea la zid. Dar, ce vină avea acest suflet de femeie, bună soție, o ideală mamă, rară gospodină, cultă româncă însuflețită, o devotată patriotă, care a sărit în ajutorul multor opere inițiate de Stat, ce vină a avut, ca, în schimb, Țara s-o chinuiască atâta, să fie muritoare de foame în lipsa mea, hrănindu-se cu câte-un morcov și cu câțiva cartofi, cumpărați pe câte-o flanelă ori o rochie ce mai avea? Trebuia să dispar eu la timp, să mor, ca să nu mai am de atunci remușcări și mereu remușcări!”<sup>30</sup>

După eliberare, Constantin Tomescu s-a stabilit cu domiciliul la fiul său, Nicolae, în București, dar, în realitate, cea mai mare parte a timpului o petrecea la Schitul *Coșna*, din Vatra Dornei. Acolo, C. Tomescu a creat o bibliotecă și a început să scrie. Singura lui dorință, după ce a ieșit din pușcăria politică, a fost să depună mărturie pentru posteritate. „Când am ieșit din a doua detențiune politică, de la Sighet, atât eram însă de dornic să scriu, să mâzgălesc hârtii multe, că l-am rugat pe colegul Speranția, abia cunoscut în Cluj, să mă ducă el la o librărie și să-mi cumpere creioane și hârtie.” El recunoaște că scriind *Viața Mântuitorului Iisus Hristos*, gândea că s-o găsi vreo episcopie ca să o tipărească, însă manuscrisul a fost sechestrat de Securitate împreună cu alte pagini, referitoare la Istoria Bisericii Române, file pe care nu le-a mai recuperat. În 1958, după ce a primit o scrisoare de la prietenul său Mitropolitul Visarion Puiu (exilat la Paris), a fost arestat de către Securitate și condamnat pentru „spionaj” la 20 de ani de „muncă forțată”, – în conformitate cu documentele din Arhiva CNSAS. O altă cauză a fost poezia *Dor de Basarabia*, pe care a recitat-o cu prilejul unei pomeniri a soției

---

<sup>30</sup> *Ibidem*, p. 974.

sale, fiică a Basarabiei, Olga Poliacov. Securitatea l-a considerat pe Constantin Tomescu drept o persoană ce „caută să mențină psihoza în rândurile basarabenilor despre un nou război” afirmând că „Basarabia va fi eliberată”. În iunie 1958, profesorul Tomescu avea dosar individual, pentru a i se documenta mai temeinic activitatea sa „ostilă”, îndreptată împotriva Uniunii Sovietice. Nu s-a bucurat de libertate pentru mult timp, căci la 25 august 1958 a fost dus la Securitatea din Suceava, printre acuzații fiind și poezia amintită, însă principalul capăt de acuzare a fost activitatea lui politică, fabricându-i-se un dosar cu scenariu fantezist, acuzat că pune la cale o „organizație subversivă contra ordinii sociale”. A fost încarcerat la Jilava, eliberat la 11 aprilie 1964. Ceruse și acolo, la Jilava, să iasă la lucru, să fie ocupat cu ceva, însă i s-a interzis. „Mi s-a turburat viața cu închisori și judecăți timp de 13 ani. N-am avut curajul să mai prind condeii în mână, mi se părea că m-am și anchilozat și la cap și la trup. Am trăit zile grele, de mari lipsuri, uneori eram nehrănit, întrucât n-aveam niciun mijloc de trai, căci pensia mi s-a reținut din 1950 până în 1969”, mărturisea memorialistul.<sup>31</sup> După eliberarea de la Jilava, nu și-a putut găsi de muncă, nu avea decât biletul de eliberare din temniță, în fața căruia strâmbau mulți din nas; buletinul vechi nu i-a fost înapoiat. Deși cunoștea limbile elenă, latină, germană, franceză, rusă, chiar și turcă, nimeni nu l-a angajat. S-a adresat instituției *Brațe de muncă* din Rahova, așa cum îl îndrumase directorul politic din închisoare; i s-a oferit să fie măturător de stradă, însă fostul deținut a refuzat.

Din 1968, Constantin Tomescu își începe memoriile, precizând „Voi scrie cu sinceritate, drept și adevărat, așa cum se cuvine la o vârstă înaintată, de 78 de ani, fără preferințe sau părtinitor față de vreo persoană. Voi scrie sub ocrotirea milei Mântuitorului lumii, Iisus Hristos, în care cred și ale Sale învățături le urmez.” Vocația sincerității și a credinței este exprimată și la încheierea *Jurnalului*, în 10.10.1974, când mărturisește: „Scris-am cele 6 caiete... cu știri din strădania mea

---

<sup>31</sup> *Ibidem*, p. 33.

în scumpa noastră Provincie – Basarabia. Tot ce am lăsat pe aceste puține pagini a pornit din sinceritate. Așa mi-a fost viața... Rămân doar cu judecata supremă a Mântuitorului nostru, Iisus Hristos.”<sup>32</sup> *Testamentul* lui Constantin Tomescu, a orfanului ajuns Secretar General al Bisericii Basarabiei și ministru, este încă o mărturie a jertfelniciei sale, a urmării învățaturii creștine: „Biserica mi-a fost Călăuza morală și culturală, uneori și apărătoare de vifornite...”<sup>33</sup> Cel care a trecut prin patru războaie (1912-1913, 1916-1918, 1941, 1944-1945) recunoaște că numai încrederea în Dumnezeu l-a ajutat să supraviețuiască.

Concluzie. Profesorul Constantin N. Tomescu a fost una dintre cele mai importante personalități jertfelnice care au contribuit la întărirea vieții culturale și spirituale din Basarabia interbelică. Facultatea de Teologie din Chișinău, care l-a avut ca prodecan pe Constantin N. Tomescu și profesori pe Gala Galaction, N. Crainic etc., a pregătit sute de preoți, adevărate făclii care au ars în noaptea ateismului sovietic, cu toții au opus o înverșunată rezistență anticomunistă (amintim numai pe câțiva absolvenți: preotul și publicistul Vasile Țepordei, care a suferit calvarul Gulagului, Pavel Cuciujna, Vladimir Bârjoveanu, Boris Bobcenco, Dumitru Balaur și alții), cu toți au sperat într-o viitoare eliberare a Basarabiei și o refacere în acest ținut a Mitropoliei românești. Au fost vremuri când evocarea Basarabiei era un subiect tabu, constituind motiv de pușcărie, dovezi rămânând destinele frânte ale lui Andrei Ciurunga, Constantin N. Tomescu, Pantelimon Halippa și ale tuturor membrilor *Sfatului Țării*. *Jurnalul din viața mea*, publicat de către două colective (de la Chișinău și de la Galați), însumând 1124 pagini, nu se adresează numai specialiștilor, ci și publicului larg, fiindcă mărturiile refac viața culturală și spirituală a Dobrogei, a Basarabiei interbelice și chiar a Bucovinei, conținând multe evocări ale unor personalități excepționale, constituind o sursă autentică de documentare din

---

<sup>32</sup> *Ibidem*, p. 1074.

<sup>33</sup> *Ibidem*, p. 1068-1069.



care putem înțelege o perioadă de mari tulburări din istoria țării noastre. Profesorul Constantin N. Tomescu, acest fiu al Dobrogei și al Basarabiei, care a publicat peste 50 de lucrări, rămâne, prin viața și opera sa, un adevărat model, un om al jertfei pentru neam.

### **Bibliografie:**

Coșeriu, Eugeniu, *Limba română – limbă romanică*, editor Nicolae Saramandu, Editura Academiei, București, 2005.

Tomescu, Constantin N., *Jurnal din viața mea*, ediție îngrijită de Silvia Corlăteanu-Granciuc și George Enache, Cartdidact, Chișinău, 2019.

Țepordei, Vasile, *Profesorul universitar Constantin N. Tomescu*, în: „Au murit cu gândul și dorul de Basarabia”, Editura Eminescu, București, 1997.

# Toponimie, legendă și istorie în Dobrogea multietnică. Studiu de caz - Numele localităților din județul Constanța

*Drd. Cristian CEALERA*

Multietnicitatea Dobrogei reprezintă o consecință logică a unei istorii unice și mereu tulbure a provinciei, un teritoriu bogat care a atras de-a lungul timpului felurite neamuri, din antichitate și până în zilele noastre. Acest pământ a fost râvnit și cucerit de marile puteri ale lumii iar stăpânirile acestora (greacă, romană, bizantină, otomană...) au contribuit la crearea unei moșteniri culturale care nu are seamăn în lume. În același timp, dincolo de armatele marilor imperii, Dobrogea a fost și țara oamenilor simpli, a băștinașilor cu origini getice și romane, dar și țara străinilor veniți aici pentru a-și îndeplini visul, acela de a duce un trai mai bun.

Un mare antropolog, elvețianul Eugen Pittard vedea Dobrogea drept un ținut magic și definea tărâmul dintre Dunăre și Mare ca fiind un *"un micro-cosmos euro-asiatic... Punct de întâlnire al Asiei Vestice cu Europa Occidentală, Dobrogea poate fi pentru unii o escală, pentru alții - un adăpost..."* Atât el, cât și numeroși alți oameni de știință străini au fost fermecați de acest ținut populat de un extraordinar mozaic de rase și de neamuri. A fost mereu un loc cosmopolit, în antichitate, în evul mediu, în epoca modernă, și este astfel și în prezent. Trăiesc aici și astăzi, laolaltă, români, turci, tătari, greci, aromâni, armeni, ruși lipoveni, ucraineni, bulgari, rromi, evrei, găgăuzi, germani, italieni, albanezi, sârbi, unguri...

Dobrogea nu este doar un tărâm multi-etnic, ci mai ales unul inter-multietnic, pentru că toate aceste etnii, neamuri ce locuiesc aici interacționează între ele, nu trăiesc separat, fiecare izolat unul de altul, fiecare cu obiceiurile și tradițiile sale. De aceea, provincia dintre Dunăre și Mare a fost, este, și cu siguranță va fi mereu un model extraordinar de conviețuire și un loc al toleranței religioase, unde coexistă și relaționează persoane de religii și de confesiuni diferite.

Dobrogea s-a aflat sub stăpânire otomană din 1418 (sau din 1420-1421, după alte surse) și până pe 14 noiembrie 1878, data instaurării administrației românești, ca urmare a Tratatelor de la San Stefano și Berlin.

A fost mai întâi provincie de graniță (udj) apoi parte din ellayetul, și apoi vilayetul de Silistra. Aceasta din urmă era oficial capitala provinciei, dar reședința guvernatorilor de provincie a fost timp de veacuri Babadag, oraș mult mai bine amplasat strategic. Babadag avea și un important rol religios, fiind un loc de pelerinaj, dar și un punct strategic militar deosebit.

La fel, în aceeași perioadă medievală otomană, Mangalia era un oraș important, cu precădere în sec.XVI-XVII, așa cum ne relatează marele geograf turc Evlyia Celebi. Constanța (Kiustenge), pe de altă parte, din cauza numeroaselor distrugerii suferite în timpul războaielor ruso-turce din sec.XVIII și XIX a fost adesea redusă la statutul de mic sat de păstori, ea redevenind urbe importantă abia după 1878.

Medgidia (fostă Kara-Su), oraș reînființat de sultanul reformator Abdul Medgid a fost, de asemenea, oraș de mare importanță al Dobrogei, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Tulcea, Isaccea și Sulina își au de asemenea rolul lor deosebit, în povestea provinciei dintre Dunăre și Mare.

În 14 noiembrie 1878, Dobrogea devine provincie a Principatului României (regat din 1881) iar primii ani de la instaurarea noii administrații sunt destul de dificili.

Cele mai exacte informații privind situația provinciei din acea perioadă ne parvin dintr-o sursă străină din anul 1886, la opt ani după încheierea Războiului de Independență. Este raportul vice-consulului Franței la Kiustenge, Ulysses Chousserie, care a trimis un raport complet Ministerului Afacerilor Externe din Hexagon privind situația din Dobrogea. Diplomatul a întocmit o lucrare subiectivă, cu multe aspecte negative privind modul de viață al dobrogenilor, dar care posedă și informații exacte, extrem de importante care ne ajută să înțelegem situația regiunii la acea vreme. Vorbim despre o Dobroge fără Podul de la Cernavodă și fără Portul Constanța, o Dobroge încă izolată de restul României (situația se va schimba capital după 1895).

Astfel, în anul 1886, Dobrogea are o populație de 185.643 de locuitori, în Tulcea fiind cei mai mulți (106.900) iar în Constanța încă nedezvoltată - doar 78.734 locuitori. Provincia este încă majoritar musulmană (36,7%), din care 22,4 % tătari (41.711) și 14,3% turci (26.557 locuitori), numărul acestora fiind relativ mic datorită exodului din primii ani de după Independență. Românii erau doar 24% (în jur de 46.000), dar situația se va schimba capital în următorii ani, când multe dintre satele turcești părăsite vor fi repopulate cu emigranți din Muntenia, Moldova și Ardeal.

În raportul lui Chousserie erau menționați de asemenea 37.000 de bulgari, 17.000 de ruși (aproape toți în județul Tulcea, Constanța avea doar vreo 700), aproape 5000 de greci, 3500 de evrei, 2100 "țigani" (1,1% din populația totală) iar restul de 0,6% - străini de diverse naționalități. În această perioadă, românii trăiau compact în comunități de pe malul drept al Dunării, în timp ce turcii, tătarii și bulgarii aveau așezări în Centrul și Nordul provinciei. Situația populației nu trebuie să ne mire, dacă ținem seama de cei peste 400 de ani de dominație otomană.

După mai bine de 20 de ani, în 1899, Grigore Dănescu a întocmit o statistică ce relevă în mod extraordinar multietnicitatea Dobrogei. Astfel, sunt înregistrate nu mai puțin de 25 de

naționalități trăitoare între Dunăre și Mare. Dobrogea avea o populație totală de 260.000 de suflete. Dintre acești locuitori consemnăm: 118.999 români, 1391 italieni, 121 francezi, 11 belgieni, 8445 de greci, 576 albanezi, 66 englezi, 38.539 bulgari, 13.680 ruteni, 12.801 lipoveni, 63 polonezi, 93 muntenegreni, 32 de sârbi, 12146 turci, 28.670 tătari, 3832 găgăuzi, 675 de unguri, 4654 de evrei, 2749 armeni, 2852 țigani (rromi).

În acest scurt studiu, am ales a începe cu această scurtă prezentare a situației Dobrogei, pentru a înțelege mai ușor elementele de unicitate ale toponimiei din această regiune. Ne vom referi doar la județul Constanța, pentru că tratarea întregii provincii implică un studiu mult mai amănunțit.

Mozaicul de rase de care vorbea Pittard și istoria tulbure a ținutului și-au pus amprenta asupra denumirilor din județul Constanța și din Dobrogea, fie că vorbim despre numele așezărilor, fie că ne referim la realități geografice (munți, păduri, văi, ape etc).

Fiecare loc din Dobrogea are în spatele său și o poveste, o legendă a locului (uneori cu mai multe versiuni) iar aceasta a dus la crearea unui nume care există și astăzi. Poate fi vorba despre un mit, dar adesea este vorba și despre o realitate istorică. În mod deloc surprinzător, legenda și realitatea istorică nu se exclud una pe alta ci se completează, îmbogățind astfel povestea locului respectiv. În toponimia dobrogeană, unică în România și nu numai, multietnicitatea de care aminteam mai devreme are un rol covârșitor.

Stăpânirea otomană și existența unei majorități musulmane (până la finele sec.XIX) a condus implicit la o abundență a denumirilor de origine turcească și tătarească.

Constantin Brătescu scria acum un veac în revista "Analele Dobrogei" despre un procent de aproximativ 60% de nume turcești și tătarești pentru localitățile din Dobrogea Mare (n.a. la acea

vreme - între 1913 și 1940 - Dobrogea avea în componență patru județe: Tulcea, Constanța, Durostor și Caliacra).

Toponimia dobrogeană avea însă și atunci un puternic filon autohton românesc. Astfel, multe sate de pe linia Dunării (mai ales în vestul provinciei) au avut nume românești chiar și în timpul stăpânirii turcești. După 1878 numele românești au devenit și mai numeroase, odată cu sosirea în Dobrogea a mii de coloniști originari din Aredeal, Moldova sau Muntenia. Aceștia fie s-au așezat pe vechi vetre musulmane, cărora le-au schimbat numele, fie au întemeiat așezări noi, pe care le-au botezat după voia lor.

Chiar și după 1878, numeroase așezări și-au păstrat numele turcești sau tătărești iar situația aceasta s-a perpetuat decenii de-a rândul. Abia în perioada interbelică, în anii 30, administrația românească a decis să schimbe multe dintre numele așezărilor turcești și tătărești cu nume noi, românești.

Toate aceste transformări nu au fost însă de natură să distrugă vechea toponimie. Aceasta s-a păstrat într-un procent mare și există și astăzi, dând Dobrogei un plus de farmec. În acest studiu vom da exemple de toponime turcești și tătărești, însoțite de legendele locurilor respective. Ne vom referi însă la așezări mai puțin cunoscute sau mediatizate și nu la orașe ce au fost adesea prezentate, cum este cazul localităților Mangalia, Techirghiol, Medgidia, Tulcea sau Babadag (Muntele Tatălui).

Numele localităților dobrogene nu au însă numai origini turco-tătare sau românești, chiar dacă acestea sunt cele majoritare. Astfel, nu trebuie uitate denumirile de sorginte slavă, ce pot fi întâlnite mai ales în județul Tulcea, în zona Deltei, acolo unde avem comunități de lipoveni (ex - Jurilovca) sau de ucraineni.

Să nu uităm și contribuția comunităților de greci, germani dobrogeni (plecați în 1940 în cadrul proiectului național german "Acasă în Reich"), italieni, bulgari, etc, etnii ce și-au lăsat la rândul lor amprente asupra toponimiei dobrogene.

Spuneam că adesea, în spatele unui nume stă legenda, mitul. Acesta însă poate fi completat și cu informațiile istorice. Așa se întâmplă în cazul localității Băneasa, care s-a numit mult timp Parakoy (Para-chioi), în traducere Satul cu Bani. Așezarea era cunoscută încă de la jumătatea veacului al XVIII-lea (din jurul anului 1750), știut fiind faptul că aici era un loc de întâlnire al negustorilor, unde se făceau afaceri bănoase. Parakoy a devenit comună în 1850. Bogăția așezării des vizitată de către negustori este completată și de legenda unui tătar crimeean. Convins să vină în Dobrogea de poveștile spuse de către un unchi al său, tânărul tătar numit Beizula a ajuns într-un loc pustiu, unde a înnoptat. A visat că descoperă un chiup mare cu bani, chiar în locul unde se odihnea. Când s-a trezit, tânărul tătar s-a apucat de săpat și nu după mult timp a găsit o comoară. A hotărât să rămână în acel loc și să își clădească o casă.

Cu timpul, lângă gospodăria lui Beizula s-au mai așezat și alții, musulmani și creștini, ce auziseră de locul acela binecuvântat. Se spune chiar că Beizula nu a fost singurul peste care a dat norocul și că și alți oameni ar mai fi găsit averi îngropate din vremuri de demult. De aceea, satul abia întemeiat a primit numele de Parakoy, Satul cu Bani.

În cazuri precum Băneasa, vechiul nume Parakoy a fost schimbat, dar mitul a supraviețuit. În cazul comunei Topalu, numele original dăinuie și astăzi. În limba turcă, topal înseamnă șchiop și multă vreme s-a spus că numele comunei constănțene vine de la un simplu cioban cu un picior beteag, care ar fi întemeiat aici o așezare undeva, la începutul secolului XIX. Există însă și o altă legendă a întemerii, mult mai elaborată și mai consistentă. Se spune că imediat după 1848, câteva familii din Transilvania (de pe lângă Brașov) s-au refugiat în Dobrogea de teama austro-ungarilor, întrucât participaseră la Revoluția pașoptistă. Ardelenii s-au așezat în locul unde astăzi se află Topalu, după ce, în prealabil, au obținut aprobarea beifului de Hârșova, căruia trebuiau anual să îi plătească un bir. Timp de câțiva ani și-au văzut de

creșterea animalelor, până când, au început să fie atacați de grupuri de tâlhari turci (probabil dezertori din armata otomană), care le furau agoniseala. Întrucât nu avea niciun interes să își piardă birul anual pe care ardelenii îl achitau la timp, beiful din Hârșova le-a trimis în ajutor un slujitor de-al său, un turc pe nume Topal. Împreună cu alte trei familii de musulmani, Topal s-a așezat în satul ardelenilor și a reușit să îi scape de atacurile hoților. Turcul s-a împăcat foarte bine cu sătenii creștini, iar aceștia au ajuns să îl respecte și să îl considere nu doar unul de al lor, ci chiar un conducător al așezării. Topal a trecut în neființă, dar numele său respectat a ajuns să fie asociat cu cel al satului românesc.

Uneori, numele vechi ale localităților nu au fost schimbate radical de către autoritățile românești, ci doar au suferit transformări. Este cazul comunei Ion Corvin, care în trecut purta numele turcesc de Cuzgun. Interesant este că cuzgun / kuzgun în turcă înseamnă corb. Atunci când administrația românească interbelică a modificat numele așezării, ea a ales denumirea de Ion Corvin, după numele marelui voievod al Transilvaniei - Ioan / Iancu de Hunedoara, membru al familiei Corvineștilor. Corbul care potrivit legendei i-a furat lui Iancu un inel de preț este și azi parte a blazonului Huniazilor. În latină, corb se traduce drept *vulpes corvum*.

Un alt exemplu de transformare al vechiului toponim este cel al actualului oraș Negru Vodă. Se spune că este numit așa după semi-legendarul voievod originar din Țara Făgărașului și care ar fi întemeiat în 1290 Țara Românească. Numele acesta se pliază însă excelent pe mai vechea denumire a localității. Cu mult timp înainte de sosirea administrației românești, Negru Vodă s-a numit Kara Omer (n.a. formă coruptă - Cara-Omer), în traducere Omer cel Negru. În spatele acestui nume, avem atât legendă, cât și adevăr istoric!

Astfel, totul începe cu marea campanie antiotomană a lui Mihai Viteazu, de la sud și sud-est de Dunăre. În anul 1595 Mihai Viteazu înregistra victorie după victorie, reușind să cucerească



numeroase fortificații dunărene ale Imperiului Otoman. Exasperat de veștile proaste ce îi veneau din Dobrogea, sultanul Murad al III-lea (n.a.moare un an mai târziu și îi lasă locul fiului său Mehmed al III-lea) decide să trimită o nouă armată împotriva lui Mihai. În fruntea acestei oștiri este pus Omer Pașa, supranumit Cel Negru, întrucât avea un ten foarte închis la culoare. Comandantul vine în Dobrogea cu 10.000 de călăreți, în timp ce alți 4000 de pedestrași erau așteptați să sosească la bordul unor corăbii. Omer Pașa îl caută pe Mihai Viteazul pentru o confruntare directă, dar acesta evită mereu lupta, așteptând momentul potrivit. Acesta apare în ziua de 22 iulie 1595, când Omer Pașa ajunge în pădurea Iechini Orman Deli (n.a. surse otomane), nu foarte departe de locul în care azi se găsește orașul Negru Vodă.

Domnitorul Țării Românești decide să dea aici bătălia decisivă (n.a. în zona numită Pârâul Caprei), întrucât cavaleria otomană nu are loc destul pentru a se desfășura. Turcii sunt atacați de șapte detașamente în același timp și nu fac față acestei acțiuni foarte bine plănuite. Însuși Mihai îl atacă pe Omer cel Negru și îi dă acestuia o lovitură teribilă de sabie. Rănit mortal, pașa este luat de slujitorii săi și scos din bătălie, în locul său forțele turcești fiind comandate de generalul Murat Tembic. Victoria românilor vine după alte câteva ore și este una totală. În acest timp, Omer Pașa este dus într-un sat al cerchezilor, aflat la câțiva kilometri distanță. Moare acolo, dar înainte de ultima suflare le cere adjunctilor săi să redenumescă așezarea cu porecla sa, Kara Omer. După câțiva ani, satul de cerchezi dispăre, pentru ca apoi să fie refăcut de către turci și tătari, care nu uitaseră povestea lui Omer Pașa și de ultima dorință a acestuia...

Interesantă este și originea numelui Hârșova, oraș important al Dobrogei. Celebrul geograf turc Evliya Celebi ne oferă o poveste în acest sens. Cărturarul care a vizitat de mai multe ori ținutul în sec.XVII spune că numele orașului vine de la expresia "*odovan hîrs geliyor*", traducibil "*vine ursul din câmpie*". Acestea

se pare că au fost cuvintele unui sultan când în timpul unui asediu i-a văzut pe rivalii valahi îmbrăcați în blănuri de urs.

Istoria stă și la baza unei alte localități importante și anume Poarta Albă. Și aici avem un nume transformat de administrația românească. Așezarea tătărească se numea pe vremuri Alakapî, nume ce se poate traduce ca Poarta, Arcada și chiar Bolta lui Allah. Alakapî era cunoscută și în sec.XVI, când un călător polonez, poetul Erams Otwinowski ajungea prin aceste locuri. Așezarea a dăinuit timp de secole. Se știe că în 1855, în timpul Războiului Crimeii (1853-1856) Alakapî este centrul unui teritoriu tătăresc semi-autonom, creat cu acordul Înaltei Porți și dat spre conducere lui Mârza Han (Bey). Tătar de origine, destoinicul Mârza a ajuns în Dobrogea centrală după ce a fost “vali” de Silistra Rusciuk, sub numele de Said Mârza Pașa. A primit dreptul de a stăpâni ținutul tătăresc de la protectorul său, sultanul Mahmud al II-lea (1808 – 1839), căruia legenda spune că i-ar fi salvat odată viața, în timpul unei bătălii cu rușii țariști. Marza Khan este acum stăpânul unei întinse zone din sudul Văii Kara-Su și unde tătari de origine crimeeană trăiesc de sute de ani. În acest ținut se așază continuu zeci și sute de familii tătărești, alungate de persecuțiile rusești și mai apoi de Războiul Crimeii. Vin la chemarea lui Mârza Bey, care i-a promis sultanului Abdul Medgid (fiul fostului său protector) că va popula și administra corect zona. Îl convinge pe Abdul Medgid să le acorde drepturi și scutiri de taxe păstorilor mocani, care încep să se așeze în Valea Karasu. Mârza Khan își respectă promisiunile: de fiecare dată când este chemat de sultan pornește la luptă contra rușilor, în fruntea propriei sale mici armate. Este un om puternic dar modest, lucru pe care îl aflăm de la cărturarul Ion Ionescu de la Brad, care l-a cunoscut într-o vară toridă a anului 1850, la umbra bine-cuvântată a ceadârului (cortului) său. Mârza și-a permis doar un ceaflik (o moșie) la Mahmut Cuiusu (azi - Izvorul Mare), așezare numită astfel tot în cinstea regretatului său protector Mahmud al II-lea... Alakapî și celelalte așezări tătărești înfloresc sub conducerea Khanului. El

ridică un pod pentru a ușura comerțul și pentru a permite venirea altor români.

Realitatea istorică nu poate fi pusă la îndoială când este spusă povestea Alakapî-ului. Așa se întâmplă și într-un alt caz, cel al actualului Nisipari, fost Karatay, care se traduce ca Mânzul Negru. Vorbim despre un vechi sat tătăresc, unde localnicii se ocupau în special de creșterea cailor. Dovezi sunt multe în acest sens... În anul 1595, cavalerul francez Francois de Beccarie de Pavie, senior de Fourquevaux trecea prin Dobrogea, în drumul său spre Moldova și se oprea la Karatai, acolo unde admira exemplare superbe de cai. Un secol mai târziu, olandezul Gerardus Valk ajungea și el pe aceste meleaguri dar numea așezarea Nizzowitz (Nisipari). Numele Karatai supraviețuiește însă și în următoarele secole. În 1828 francezul Hector de Bearn menționa și el satul Karatai în timpul periplului său dobrogean. La 1880, Karatai era un sat în care încă locuiau câteva sute de tătari indigeni, urmașii strămoșilor crescători de cai. În prima jumătate a sec.XX aici funcționa un târg important și se organizau interesante curse de armăsari la care participau crescători din toată provincia.

Să ne întoarcem însă la acești cai a căror frumusețe era apreciată de toți străinii. Erau cai dobrogeni, o rasă autohtonă rezultată din încrucișarea cailor arabi cu cei mongoli. Erau exemplare de talie relativ mică, puternici, iuți și ușor de îmblânzit, ideali pentru muncile grele ale câmpului, dar și pentru călărie. Foarte multe comunități dobrogene se ocupau în Evul Mediu de creșterea lor, Karatai fiind doar un exemplu. În documente otomane din secolul XVI se menționa că există foarte mulți astfel de cai în Dobrogea. În 1641 negustorul raguzan Baksic întărea acest lucru, scriind despre viteza extraordinară a unor astfel de armăsari iar un secol și ceva mai târziu, francezii Sabatier și Desaint lăudau marele târg de la Karasu (Kara Su - Apa Neagră, viitoarea Medgidia), spunând că aici se vând exemplare minunate de cai dobrogeni. Dimitrie Cantemir, prezent în Dobrogea pe la 1710-1711 lăuda cailor dobrogeni afirmând (evident, un pic

subiectiv): *“sunt foarte iuți la fugă, fiind cei mai buni după caii moldovenești”*.

Nu foarte departe de actualul Nisipari, la 20 de kilometri distanță se află localitatea Cuza Vodă. Pe vremuri, musulmanii majoritari numeau satul Dokuz Yol, adică "Nouă Drumuri". Se spune că așezarea se afla la răspântia mai multor drumuri ale provinciei și că, de acolo, din centrul vetrei se deschideau căi spre toate orașele și târgurile Dobrogei otomane. Mai există însă și o legendă a locului. Potrivit acesteia, pe vremuri, înainte de întemeierea satului, pământurile acelea ar fi fost stăpânite de un turc foarte bogat, cu case multe și o familie pe măsură, cu nouă copii. De toate avea otomanul dar soarta a fost, în cele din urmă, crudă cu el. Averea i s-a risipit, copiii i-au plecat în „străinătăți” ori s-au prăpădit iar el a rămas singur și și-a făcut o casă simplă, mai departe de fostele pământuri. Există un proverb turcesc vechi de sute de ani care spune: *“Un tată poate îngriji opt copii dar opt copii nu pot îngriji un tată”*. O altă variantă a legendei ne relatează că bătrânul turc ar fi trăit fericit alături de cei nouă copii ai săi și că împreună, ei ar fi întemeiat satul Dokuz Yol.

Ne întoarcem la nume de localități de origine turcească sau tătărească și care nu au fost schimbate nici până astăzi. Exemple sunt numeroase și de aceea începem cu Tuzla, o localitate importantă din sudul Dobrogei.

Iată legenda întemeierii sale: În urmă cu aproape două veacuri, turcii și rușii se luptau între ei, iar printre câmpurile lor de bătălie se nimerise și bătrâna Dobrogea. Într-o zi de vară toridă, spune legenda, o mare armată otomană venea de la Mangalia, îndreptându-se spre Nord. La un moment dat, oastea pașei a făcut un popas pe o îngustă fâșie de uscat, ce despărțea curioz apele Mării Negre de cele ale unui frumos lac. Un soldat văzu că pietrele de pe malul ghiolului sunt acoperite de o spuză albă și fără să stea prea mult pe gânduri, gustă din spuma aceea și înțelese că era sare. Le-a zis pe dată semenilor săi doar două cuvinte, tuzlu și ghiol, adică lac sărat. La acea vreme, sarea era mult mai prețioasă ca în

aceste timpuri, drept pentru care pașa avu o idee ingenioasă, pentru a nu pierde “comoara” găsită. El ordonă soldaților să construiască un pod lat de piatră, pe care să îl ude la fiecare ceas cu apă din ghiol. Apa se evaporă și pe pod rămânea doar sarea, pe care ienicerii o adunau imediat și o puneau în saci. Pentru otomani, sarea chiar era de mare preț pentru că în acele vremuri ea avea numeroase întrebuințări. Pe lângă trebuințele gospodărești (conservant excelent), oamenii o foloseau și la tratarea unor boli precum dezinteria, care făceau ravagii mai ales prin taberele militare. În acea zi de vară, armata nu a mai plecat spre nord, ci a rămas să adune comoara din lac. Nu se știe dacă apoi asta i-a ajutat sau nu să câștige luptele cu rușii. Sigur este însă faptul că turcii au început să prețuiască lacul sărat (lac Techirghiol), acolo unde s-a născut așezarea Tuzla. Lângă musulmani s-au așezat acolo și păstori ardeleni, apoi, după ce Dobrogea s-a unit cu România, la Tuzla s-au stabilit și bulgari veniți din Sud și mulți alți români. Mai întâi au fost două Tuzle (cea Mare și cea Mică), dar cu timpul a rămas doar prima, cea pe care o cunoaștem astăzi...

La Constanța, numită în perioada otomană Kiustenge (Kostence), avem astăzi un cartier cunoscut sub numele de Anadolchioi. Se traduce ca Satul Anadolienilor, adică al anatolienilor, al turcilor veniți din această provincie asiatică. Până în 1926, anul în care Constanța a devenit municipiu, Anadolchioi a fost o așezare separată. Aici există interesanta poveste de dragoste între un păstor român numit Ronciu, care s-a îndrăgostit de o frumoasă musulmană, Aișe. Pentru a o putea lua de soață, românul a fost de acord să treacă la religia mahomedană și și-a luat numele de Rașid.

Povești de dragoste de genul acesta nu sunt ceva neobișnuit în Dobrogea multietnică. Ia fel se întâmplă la Ciocârlia, unde avem povestea unui turc căsătorit cu o româncă ce cânta extrem de frumos. Cei doi au avut două fete care au moștenit talentul mamei. Ele s-au căsătorit în două așezări vecine, numite azi Ciocârlia de Jos și Ciocârlia de Sus. În Evul Mediu, această primă așezare

numită Ciocârlia (de Jos este cea veche) se numea bulbul (biulbiul), așa cum apare în documentele militare și fiscale otomane. Bulbul se traduce însă ca privighetoare, nu ciocârlie. La finele secolului XIX, când românii din alte provincii au venit și s-au așezat în acel sat, au tradus greșit vechiul nume, folosind termenul mult mai cunoscut lor, acela de ciocârlie...

În categoria localităților al căror nume nu s-a schimbat vreodată se încadrează și Adamclisi. Aceasta este forma coruptă a termenului Adam Killise, în turcă Biserica lui Adam, adică a Primului OM, căci acesta este recunoscut și în Coran drept primul om de pe pământ. Când au ajuns pentru prima oară în Dobrogea, în zona Adamclisi, turcii au găsit ruinele monumentului triumfal Tropaeum Traiani și au crezut că este un templu, un mausoleu închinat Primului Om.

Un alt exemplu de nume ce a supraviețuit, chiar dacă a suferit o ușoară transformare este și cel al localității Lazu. În trecut se numea Laz Mahale, adică Mahalaua Lazilor. Lazii sunt un popor musulman ce și-au avut propria țară și propria limbă - lazuri. În antichitate lazii formau unul din cele mai puternice triburi ale Regatului Colchis (Colchida), cunoscut nouă din celebra Legendă a Argonauților și a Lânei de Aur. Romanii le numeau țara Lazica. Un neam puțin numeros, mereu aflat în conflict cu turcii, georgienii sau rușii, lazii au avut o istorie zbuciumată și au fost mai întâi, creștinați de Bizanț, pentru ca sub Imperiul Otoman, să devină din sec.XVI islamiști suniți. A existat chiar și un sangeac al Imperiului Otoman care se numea Lazistan, dar care a avut o istorie scurtă. La începutul sec.XIX, în timpul războaielor sângeroase dintre turci și ruși, mulți lazi au migrat și în Dobrogea, la noi stabilindu-se în mai multe zone din Tulcea și în zona adiacentă Constanței. Au întemeiat aici, lângă vechiul Tomis, Lazu, căruia i se spunea Laz Mahale, sau mahalaua lazilor.

Ei au fost catalogați de către creștini drept turci, chiar dacă lazii vorbeau o limbă mai apropiată degrabă de georgiană (n.a. sursă-istoricul Dimosthenes Oikonomides). După Războiul de

Independență și alipirea Dobrogei de România (1878) mulți musulmani, printre care și numeroși lazi au părăsit ținutul, emigrând în Turcia. Cei rămași la Lazu și-au pierdut treptat vechea identitate, declarându-se în deceniile ulterioare drept etnici turci. De altfel, istoricii otomani le-au negat de-a lungul timpului identitatea proprie, considerându-i parte a marelui popor turc. De pe urma acestui neam județul Constanța a rămas cu Lazu, o așezare întemeiată de un popor viteaz, dar vitregit de soartă și condamnat la dispariție.

Nu putem să vorbim despre toponimie în județul Constanța și să nu menționăm povestea celui mai cunoscut sat turistic, Vama Veche. Vechiul său nume este Yılanlık, care se poate traduce la Loculcu Șerpi sau Șerpăria. Și aici avem deopotrivă legendă și adevăr istoric. Se pare că așezarea a fost întemeiată pe la 1810-1811 de un grup de găgăuzi care participaseră alături de ruși în bătălii purtate contra turcilor, la sud de Dunăre. Când au întemeiat așezarea ei au găsit în zonă foarte mulți șerpi, de aici și numele localității ctitorite. Găgăuzii au rămas mai puțin de un an, fiind obligați să se strămute pe teritoriu țarist, după încheierea conflictului militar. Locul lor a fost apoi luat de tătari, alături de care s-au așezat greci, lipoveni, români și bulgari.

Când vorbim despre toponimia județului trebuie spus că nu întotdeauna avem povești, istorii sau legende complete. Uneori s-a păstrat doar un nume, nu și povestea, și de aici este greu de făcut o reconstituire.

Știm astfel că vechiul nume al comunei Lumina este Cogealia, formă coruptă a unui nume de posibil întemeietor tătar, Ali cel Mare (Kogea Ali). Cogealia, numită în turcă și Kocaali, a fost denumirea pe care așezarea a avut-o până în 1929. Autoritățile i-au schimbat atunci numele în Valea Neagră, pentru ca în 1965 să îl modifice din nou, de data aceasta în Lumina.

Nu departe de Lumina se află actualul Năvodari. La 1412 această așezare figura în deftere otomane (registre fiscale) drept

Caracoium (Kara - Koyum), în traducere Oaie Neagră. Cu timpul, așezarea apare în documente și pe hărți militare drept Carachioi (Kara Koy), adică Satul Negru, nume păstrat până în 1927, când a fost înlocuit cu Năvodari.

Ca și cazul Lumina - Kogea Ali, mai avem un nume de posibil întemeietor atunci când vorbim despre Mihail Kogălniceanu, numită în trecut Kara Murat, de la un misterios Murad cel Negru.

Rămânând în aceeași sferă a întemeietorilor, trebuie spus și că marele Nicolae Iorga credea că numele satului Mamaia vine de la un han tătar din sec.XIV, Mamai Khan (1335-1380), mare comandant al Hoardei de Aur. Această ipoteză avansată de istoricul român se alătură deja celebrelor și numeroaselor legende legate de întemeierea localității Mamaia.

Tot la capitolul nume de posibili întemeietori avem cazul actualei comune Istria, care în trecut, până în 1914, s-a numit Caranasuf. Se crede că numele vine de la Nasuf cel Negru, un turc bogat care a înființat așezarea. Povestea a început însă cu un cătun turcesc mai vechi, aflat la vreo șase kilometri distanță și care purta numele de Haidân. Într-un an, peste satul turcesc s-a abătut însă o molimă groaznică iar oamenii au început să moară pe capete. Atunci, mai marele așezării – Nasuf Cel Oacheș la Chip - a dat ordin să se dărâme toate casele iar gospodăriilor să li se dea foc pentru ca molima să nu se întindă. Apoi au plecat cu toții mai spre miazăzi, între două văi în apropierea cărora curgea un pârâu. S-au stabilit acolo iar satul cel nou a primit numele lui Nasuf Cel Negru. Ani mulți după aceea turci au plecat și în locul lor au venit bucovineni dar nici aceia nu au stat mult. (n.a. satul s-a numit și Bucovina). După ceva timp satul a fost reînființat de bulgari. O altă ipoteză este că în acest caz nu avem neapărat un întemeietor Nasuf și că numele așezării este de fapt Nisipul Negru (nasuf se traduce nisip). De aceea, uneori așezării i s-a mai spus și Caranisip (Nisip Negru), Cara Iusuf sau Cara Isif.



Un alt întemeietor de așezare este posibil să avem la Movila Verde, unde numele vechi al satului era Kîzîl Murat, adică Murat (Murad) cel Roșu. Cum s-a ajuns de la Murat cel Roșu la Movila Verde nimeni nu poate spune. Oricum, satul ține de comuna Independența, al cărui vechi nume este Bairamdede, care se poate traduce ca și Sărbătoarea. Tot de Independența și singurul sat rămas exclusiv musulman, Bașpunar (Bașpînar), care se traduce exact Fântâna Mare, numele actual românesc.

Tot o fântână ce a dat numele așezării avem și într-o altă zonă a județului, la Siliștea, fostă Tașpunar/Tașpânar. În turcă taș este piatră, deci vechiul nume se poate traduce Fântâna de Piatră.

În zona Cheilor Dobrogei avem astăzi comuna modernă Târgușor. Pe vremuri aici era un vechi sat tătăresc numit Pazarli sau Pazarlık, adică Târgul sau Satul cu Târg, pentru că aici se organizau periodic astfel de târguri, într-o zonă la răscruce de drumuri. Așezarea este foarte veche, din moment ce în secolul al XVI-lea călătorul străin Martin Grunweg trecea prin zonă și se oprea la Bazarlıkoy. Aici, spre surprinderea apuseanului, un localnic ara câmpul cu o cămilă de culoare albă!

Nu departe de Târgușor avem Cogealac, al cărui vechi nume turcesc era Hogeainlık, adică Poșta Mare. Așezarea se afla la jumătatea drumului dintre Constanța și Tulcea și era un târg important. În același timp era locul de schimbare a cailor pentru carele și poștalioanele ce treceau prin zonă. Din jurul anului 1880 și până în 1940 Cogealac a fost o așezare a germanilor dobrogeni. După plecarea acestora s-au așezat aici aromâni strămutați din Cadrilater, după tratatul de la Craiova.

O localitate constănțeană ce și-a păstrat vechiul nume este Agigea. Într-un document otoman din 1860, aceasta apare menționată sub forma Adjidje. Este posibil ca numele să fie legat de viitorul sultan Abdul Aziz, care a preluat însă imperiul în 1861, după moartea fratelui său Abdul Medgid (Abdul Medjid).

În sudul județului avem și satul Hagieni. Până în 1938 s-a numit Hagilar (hacilar), știut fiind faptul că exista sub acest nume încă din 1824. Sat inițial doar tătăresc, el era "satul hagiilor", adică în care locuiau numeroși haggii, credincioși musulmani care fuseseră în pelerinaj la Mecca.

Nu putem să nu facem o referire în acest material și la Topraisar, nume care a fost păstrat și astăzi. Unii îl traduc ca "pământ galben", pentru că toprai înseamnă pământ iar sarî (sari) este galben. Alții extind această traducere până la "cetatea de pământ galben". O ultimă și nouă ipoteză dă ca probabilă traducere Cetatea sau Fortul Conducătorului.

Încheiem scurtul periplu prin universul toponimiei dobrogene prezentând o ultimă localitate și o ultimă legendă. Este comuna Vulturu, aflată în nordul județului, foarte aproape de granița imaginară cu județul Tulcea. Vechiul nume - folosit până în 1933 - este Cartalu, forma coruptă a mai vechiul termen turcesc Kartal, care se traduce tot "vultur". potrivit unei legende locale, culeasă de Tudor Mateescu, satul a fost întemeiat în urmă cu mai bine de jumătate de mileniu. Astfel, mitul ne întoarce în timp, în anul 1471. Dobrogea se afla deja sub stăpânirea Imperiului Otoman, condus în acea vreme de către marele Mohamed II Cuceritorul (1451-1481), supranumit așa după succesul militar de la Constantinople (1453).

În acea zi a anului 1471, un convoi militar otoman venea în marș dinspre est, îndreptându-se spre apus, probabil către bătrâna Hârșovă.

La un moment dat, conducătorul caravanei a văzut de departe, pe o stâncă, un vultur... Lucru de mirare, deși caravana se tot apropia, pasărea de pradă nu și-a luat zborul. A rămas acolo, semeață, la doar câțiva pași de drum, țintindu-i cu privirea pe ieniceri, de parcă le-ar fi cerut socoteală pentru prezența lor pe acele locuri sau de parcă ar fi vrut să le trimită străinilor vreun mesaj. Ofițerul a decis să facă tabără pentru noapte, chiar pe acel

meleag. A observat că în zonă se găseau de toate: apă bună, pășune bogată și pădure deasă, așa că a doua zi de dimineață a ordonat unei părți din armata sa să rămână acolo și să întemeieze o așezare. Au numit-o Kartal, adică Vultur, în turcă, după numele păsării ce nu se înfricoșase de ei. Cu timpul, lângă militari au început să vină săteni de prin alte locuri, musulmani ce au ținut numele Kartal...

Prezenta lucrare nu se dorește nici pe departe a fi una completă dar ea conține, fără doar și poate elemente care demonstrează interacțiunea extraordinară între toponimie, legendă și adevăr istoric. Dobrogea în acest caz este un exemplu unic, fiind greu de comparată situația acestei provincii cu cea a oricărei alte zone din România. În acest scurt studiu ne-am axat numai pe denumiri turco-tătărești, pe localități din zona județului Constanța. Chiar și exemplele oferite sunt de ajuns să demonstreze bogăția uriașă acestei provincii plină de istorie și legendă și pe care marele istoric Vasile Pârvan o asemuia cu o cetate udată din trei laturi de apele Dunării și ale Mării Negre...

### ***Bibliografie selectivă***

*"Călători străini în Țările Române"*

*Adrian Ilie - "Monografie istorică – Valea Kara-Su"*

*Adriana Cupcea, Kozak Gyula - "Istorie și identitate la turcii din Dobrogea"*

*Analele Dobrogei - serie veche (1920-1938)*

*Anuarul statistic al României 1935 și 1936, 1937 și 1938s*

*Dimitrie Cantemir - "Creșterea și descreșterea Imperiului Otoman"*

*Doina Eugenia Gemală - "Legende din ținuturi dobrogene"*

*Enciclopedia României din 1938, vol. I, II, III și IV*

*Florin Stan - "Tătarii"*

*Gherghina Barbu, Dumitru Ciurea, Elena Jiga - "Dobrogea, sâmbure de legendă"*

*Ion Ionescu de la Brad - "Excursiune agricolă în Dobrogea în anul 1850"*

*MD Ionescu - "Dobrogea în pragul veacului al XX-lea"*

*Murat Taner - "Dicționar tătar crimeean - român"*

*Nicolae C. Ariton - "Lazii, un popor dobrogean uitat"*

*Nuredin Ibram - "Tătarii din România. Istoric. Spiritualitate. Identitate", "Comunitatea musulmană din România: repere de viață spirituală...", "Turcii dobrogeni, interferențe culturale și civilizatorii"*

*Petrică Miu, Gelu Dae - "Negru Vodă 1878-1950", vol. 1*

*Titus Cergău, Emanoil Papazissu - "Legende dobrogene"*

*Tudor Mateescu - "Ciflicurile din Dobrogea"*



## **PROGRAMUL CONFERINȚELOR**

# DOBROGEA EDIFICII CU MOZAIC

## CREDINȚA, CULTURA, CETATEA

VINERI, 27.09.2019

### **DOBROGEA. EDIFICII CU MOZAIC: CREDINȚA, CULTURA, CETATEA**

Ora 10.00 - Aula „Adrian Rădulescu”

Moderator: dr. Dorin Popescu

• cercet.șt.dr. Sorin Marcel Colesniuc

### ***Dobrogea. Edificii cu mozaic: Credința, Cultura, Cetatea***

• prof.univ.dr. Viacheslav Kusnir

### ***Comunitatea ucraineană din Dobrogea de Nord ca fenomen etno-cultural***

• prof.univ.dr. Nataliia Petrova

### ***Ucrainenii din spațiul etnic al Dobrogei de Nord***

• Ananie Ivanov

### ***Multiculturalismul – lozinca sau realitate?***

PARTENERI:



MUZEUL DE ISTORIE NAȚIONALĂ ȘI ARHEOLOGIE  
CONSTANȚA



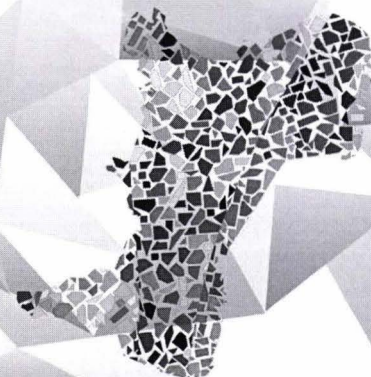
MUZEUL DE ARTĂ CONSTANȚA  
ȘI GALERIA DE ARTĂ



UNIVERSITATEA  
OVIDIUS  
DIN CONSTANȚA  
MURILOR ȘI DRUMULOR



INSPECTORATUL  
CULTURAL  
ECLERȘAN  
CONSTANȚA



# DOBROGEA EDIFICII CU MOZAIC

## CREDINȚA, CULTURA, CETATEA

VINERI, 27.09.2019

### DOBROGEA. EDIFICII CU MOZAIC: CREDINȚA, CULTURA, CETATEA

Ora 11.00 – Sala Media

Moderator: prof.univ.dr. Valentin Ciorbea

• dr. Doina Păuleanu

### *Lăcașuri de cult ale populației din Constanța în perioada 1878 - 1916*

• conf.univ.dr. Maria Muscan

### *Germanii și limba germană în Dobrogea.*

#### *Istorie și istorisiri*

• prof.univ.dr. Valentin Ciorbea

### *Rolul comunității germane în dezvoltarea Dobrogei*

PARTENERI:



Muzeul de Istorie Națională și Arheologie  
CONSTANȚA



UNIVERSITATEA  
„OVIDIUS”  
DIN CONSTANȚA



INSPECTORATUL  
ȘCOLAR  
Județul Constanța



# DOBROGEA EDIFICII CU MOZAIC

## CREDINȚA, CULTURA, CETATEA

VINERI, 27.09.2019

### **DOBROGEA. EDIFICII CU MOZAIC: CREDINȚA, CULTURA, CETATEA**

Ora 12.00 – Sala Colecții

Moderator: dr. Constantin Cheramidoglu

• prof.univ.dr. Marioara Cojoc

***Minoritățile etnice dobrogene în structura  
demografică a Constanței în perioada 1878-1939***

• prof.univ.dr. Axinia Crasovschi

***Crâmpie de istorie și mentalitate în stihurile  
duhovnicești ale rușilor lipoveni***

• dr. Constantin Cheramidoglu

***Despre grecii constănțeni***

PARTENERI:



MUZEUL DE ISTORIE NAȚIONALĂ ȘI ARHEOLOGIE  
CONSTANȚA



Muzeul de Artă Constanța  
SALA REȘTEȚA CRISTINA



UNIVERSITATEA  
OVIDIUS  
DEBUT CONSTANȚA  
HELIODORUȘII ȘI ȘIRAZLI



INSPECTORATUL  
ȘCOLAR  
EDUCAȚIONAL  
CONSTANȚA



# DOBROGEA EDIFICII CU MOZAIC

## CREDINȚA, CULTURA, CETATEA

SÂMBĂȚĂ, 28.09.2019

### DOBROGEA. EDIFICII CU MOZAIC: CREDINȚA, CULTURA, CETATEA

Ora 10.00 - Aula „Adrian Rădulescu“

Moderator: prof.univ.dr. Marian Cojoc

• lect.univ.dr. Ghiursel Regep

***Națiunea, o realitate construită sinergetic***

• prof.univ.dr. Ibram Nuredin

***Tatarii: istoric, identitate, actualitate***

• prof.univ.dr. Marian Cojoc

***Minoritatea turco-tătară din România: 1944 - 1989***

PARTENERI:



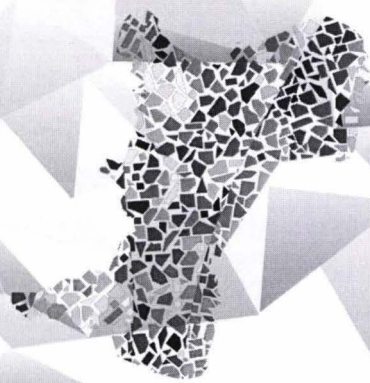
MUZEUL DE ISTORIE NAȚIONALĂ ȘI ARHEOLOGIE  
CONSTANȚA



UNIVERSITATEA  
„OVIDIUS”  
DIN CONSTANȚA



INSPECTORATUL  
ȘCOLAR  
CONSTANȚA



# DOBROGEA EDIFICII CU MOZAIC

## CREDINȚA, CULTURA, CETATEA

SÂMBĂȚĂ, 28.09.2019

### **DOBROGEA. EDIFICII CU MOZAIC: CREDINȚA, CULTURA, CETATEA**

Ora 11.00 – Sala Media

Moderator: dr. Lavinia Dumitrașcu

• drd. Cristian Cealera

#### ***Toponimie, legendă și istorie în Dobrogea***

• dr. Lavinia Dumitrașcu

#### ***Povești adevărate din alte vremuri... din amintiri...***

#### ***despre turcii și tătarii dobrogeni***

• col(r) Remus Macovei

#### ***Eroi turci și tătari dobrogeni în cele două Războaie Mondiale***

PARTENERI:



MUSEUL DE ISTORIE NAȚIONALĂ ȘI ARHEOLOGIE  
CONȘTANȚA



UNIVERSITATEA  
OVIDIUS  
DIN CONȘTANȚA  
MAREȘAL BRUNO PUNTE



INSPECTORATUL  
ROMÂNII  
CONȘTANȚA



# DOBROGEA EDIFICII CU MOZAIC

## CREDINȚA, CULTURA, CETATEA

SÂMBĂȚĂ, 28.09.2019

### DOBROGEA. EDIFICII CU MOZAIC: CREDINȚA, CULTURA, CETATEA

Ora 12.00 – Sala Colecții

Moderator: dr. Dorin Popescu

• dr. Anastasia Dumitru

***Constantin N. Tomescu, o personalitate jertfelnică***

• prof.univ.dr. Renata Topciu

***Aspecte ale activității culturale a comunității  
albaneze din Constanța***

• dr. Dorin Popescu

***Dialogul intercultural și interetnic,  
cheia viitorului Europei. Modelele Estului***

PARTENERI:



MUZEUL DE ISTORIE NAȚIONALĂ ȘI ARHEOLOGIE  
CONSTANȚA



# DOBROGEA EDIFICII CU MOZAIC

## CREDINȚA, CULTURA, CETATEA

VINERI, 27.09.2019

### **DOBROGEA. EDIFICII CU MOZAIC: CREDINȚA, CULTURA, CETATEA**

Ora 15.00 – Aula Bibliotecii Județene „I.N. Roman” Constanța  
**Workshopuri educaționale „Cum poate fi cineva altfel?”**

dr. Dorin Popescu

Ora 17.00 – Biblioteca Județeană „I.N. Roman” Constanța  
**Expoziție cărți și publicații în limbile minorităților  
naționale „Etniile Dobrogei: repere istorice”**

bibliograf dr. Angela Anca Dobre

Ora 18.00 - Aula Bibliotecii Județene „I.N. Roman” Constanța  
**Concurs școlar de dezbateri pro-toleranță  
„Aproape de mine și dincolo de linia orizontului”**  
moderator dr. Dorin Popescu

#### PARTENERI:



Muzeul de Artă Constanța  
Gara de Artă și Cultură



UNIVERSITATEA  
„OVIDIUS”  
DIN CONSTANȚA  
HELIODORU ȘTIINȚA ȘI ȘTIINȚA POLITICĂ



INSPECTORATUL  
ȘCOLAR  
JUDEȚEAN  
CONSTANȚA



Obiectivul general al proiectului *Dobrogea, edificii cu mozaic: credința, cultura, cetatea* este acela de cunoaștere, de promovare și de păstrare a elementelor culturale, lingvistice, religioase și istorice ale minorităților etnice dobrogene.

Un obiectiv specific deosebit de important al proiectului îl constituie lansarea unui volum multilingv (în limba română și, pe cât posibil, în limbile minorităților dobrogene) care va include comunicările profesorilor universitari și ale specialiștilor invitați la simpozion, comunicări referitoare la prezența și evoluția minorităților etnice din Dobrogea, adică prezentul volum de studii și articole.

Volumul cuprinde, în cea mai mare parte, comunicările pe care specialiștii în minoritățile dobrogene le-au trimis deja pentru programul sesiunilor științifice, dar și articolele venite din partea reprezentanților minorităților dobrogene. Ne-am dorit ca toate minoritățile dobrogene să fie reprezentate în acest proiect. Consider că proiectul și-a atins pe deplin scopul, întrucât minoritățile reprezentative din punct de vedere numeric, din Dobrogea, au fost prezente în programul proiectului. Pe parcursul a trei zile, programul a cuprins: sesiuni științifice, expoziții, spectacole de teatru, lansări de carte și seri de muzică și poezie în limbile minorităților dobrogene.

O parte dintre studiile publicate în acest volum au fost traduse și în limbile minorităților la care făceau referire: germană, turcă, rusă, albaneză, iar un studiu este publicat în limba ucraineană.

*Cercet.șt.dr. Sorin Marcel COLESNIUC*  
*Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța*